بسم الله الرحمن الرحيم

نارين

الطب النبوي به كوردى

نـــاوی کتێـــــــب:	الطب النبوي به کوردی
نووسیـــنـــــــی:	ابن قیم الجوزیّة
وەرگێـــــــڕانی:	نوری هەمەوەند
نەخشەسازی ناوەوە:	کۆمپیوتەری نارین(کامران رفیق)
ســـاڵی چـــاپ:	چاپی یەکەم ٢٠١٢ز
ژمـــارەی سپـاردن:	(١٠٢٢)ی ساڵی (٢٠١٢)ی پێدراوە.

نارین

بۆ چاپو بڵاوکردنەوە

بازاڕی زانست بۆ کتێب و چاپەمەنی

Website: www.nareenpub.com
E-mail: info@nareenpub.com

تەلەفۆن: ٢٥١١٩٨٢ ٦٦ (٠٠٩٦٤)

مۆبایل: ٠٠٩٦٤ ٧٥٠٤٠٦٤٦١٠

الطب النبوي
بە کوردی

نوسینی

ابن قيم الجوزية

وەرگێڕانی

نوری هەمەوەند

نارین

پێشەکی وەرگێڕ

سوپاس و ستایشی بێ پایان شایستەی خوای بەدیهێنەری بوونەوەرەو ، صەلات و سەلامی بەردەوامیش بەهاوشێوەی لێزەمەی باران بەسەر گیانی پاکی پێغەمبەری نازدارو سەرجەم ئال و کەس و کارو هاوەڵە دڵسۆزەکانیدا بڕژێت ٠

پاشان : کتێبی (الطب النبوي) بەشێکە لە کتێبی (زاد المعاد)ی بەناوبانگی پێشەوای ئیسلام (ابن القیم) ، کە دەمێکە بە تەنها چاپ کراوەو خراوەتە بەر دیدی خوێنەرانی عەرەب و ئەوانەی زمانی عەرەبی دەزانن ، بەڵام بەداخەوە کوردی بەشەرەفی موسڵمان لەم کتێبەو ، هەزارەها کتێبی عەرەبی دیکەش ، کە بەڕاستی زانستی پاك و ڕێگای ڕاستی بەرەو بەهەشتی تێدایە بێ بەشە ، بۆیە براتان کە تا ڕادەیەکی باش زمانی عەرەبی دەزانم ، بە ئەرکی سەر شانی خۆمم زانی بەم کارە هەستم و ، کوردی بەشەرەفی موسڵمانی پێ ئاشنا بکەم ، پەیمانیشم بەخوای خۆم داوە درێغی نەکەم لە وەرگێڕانی کتێبە زانستیە بەناوبانگەکانی پێشەوایانی ئیسلام تا لە تواناما بێت ٠

ئاشکەرایە پەیامی پێغەمبەری نازدار ﷺ زۆر تەواو و ڕێك و پێك بوو لە هەموو بوارەکاندا ، بواری پزیشکێتیش یەکێك بوو لەو بوارانەی کە پێغەمبەری نازدار ﷺ گرنگی پێداوەو ، بەجوانترین شێوە چارەسەرو دەرمانەکانی بۆ هاوەڵ و کەس و کارو ڕەمەکی خەڵك وەسف کردووەو ، ئەو شتەش بۆ تێکڕای مرۆڤایەتیە ، تا ڕۆژی قیامەت ، بۆیە پەیامەکەی تەواوترین پەیام بوو ، لەم کتێبەدا پێشەوای ئیسلام (ابن القیم) زۆر بەجوانی زنجیرەی چارەسەریەکانی پێغەمبەرایەتی دەخاتەڕوو ، تا ئەو ڕادەیەی ئاقڵ و ژیران لە ئاستیدا سەرسام دەبن ٠

سەرەڕای ئەو پەرەسەندنە گەورەیەی کە دەرمانسازی بە خۆیەوە بینیویەتی و ، ژمارەیەکی زۆری دەرمان لە زۆربەی بوارەکاندا دەبینرێت ، کەچی لەم ساڵانەی دوایدا گەڕانەوەیەکی بەرچاو هەست پێ دەکرێت ، بۆ سەر لە نوێ گەڕانەوە بۆ بەکارهێنانی دەرمانە سروشتیەکان ، چاکترین شتیش کە هەستی پێ دەکرێت خەڵکی گرنگی پێ دەدا بۆڕای

پزیشکایەتی پێغەمبەری خۆشەویستە ﷺ، بۆیە خەڵکێکی زۆر دەبینرێت بە کەڵەشاخ خۆیان چارەسەر دەکەن ، کەچی ئەم شتە تەنها یەك بوارە لە چارەسەریەکانی پێغەمبەری نازدار ﷺ ، بۆیە بە پێویستم زانی هەموو بوارەکانی پزیشکایەتی پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ بەرچاوی کوردی بەشەرفی موسڵمان بکەوێت و ، لە هەموو بوارەکانی پزیشکایەتی پێغەمبەری نازدار ئاشنا بن و سوودی لێ وەرگرن ·

که هەستام بە وەرگێڕانی کتێبی پزیشکێتی پێغەمبەری نازدار ﷺ، دوو کتێبم لابوو ، یەکەمیان کتێبی پزیشکێتی پێغەمبەر بە (تخریج)کردنی مامۆستا (محمد محمد تامر) و ، دووەمیش بە (تخریج)کردنی (أبو عبدالرحمن عادل بن سعد) ، بۆیە بۆ (تخریج)کردن سوودم لە هەردوو کتێبەکە وەرگرتووە · پاشان براتان وەکو تێکڕای مرۆڤایەتی لە کەم و کوڕی بەدەر نی یەو ، لەوانەیە من کەم و کوڕیم زیاتر بێت ، سەرەڕای ئەوەش لە هیچ کەسی ناشرمەوەو دەڵێم من لە بواری پزیشکایەتی و ڕووەك ناسیدا وەکو هەموو خەڵکم و هیچم لەوان زیاتر نی یە ، بەڵام لە زمانی عەرەبیدا سوپاست بەخوا باشم ، بۆیە دەستم دایە وەرگێڕانی ئەم کتێبە ، بۆ وێنەو زانیاری لە سەر ئەو ڕووەکانەی لە کتێبەکەدا هاتوون ، سووم لە ئینتەرنێت و کتێبەکان بینیوەو ، کە هەر شتێکیشم وەرگرتبێ ئاماژەم بە سەرچاوەکەی داوە بۆ زیاتر دڵنیایی جەماوەری خەڵك و ، ئەو کەسانەی دەیانەوێ زیاتر بزانن ، حەزیشم بەوەیە هەرکەس هەڵەیەکی بەرچاوکەت با لە ڕێگای کتێبخانەی ئارینەوە ئاگادارم بکاتەوە.

نوری هەمەوەند

پێنجوێن : ٢٠١٢

بسم الله الرحمن الرحيم

إنَّ الحَمْدَ لله، نَحْمَدُه، ونستعينُه، ونستغفرُهُ، ونعوذُ به من شُرُورِ أنفسِنَا، وَمِنْ سيئاتِ أعْمَالِنا، مَنْ يَهْدِه الله فَلا مُضِلَّ لَهُ، ومن يُضْلِلْ، فَلا هَادي لَهُ. وأشْهَدُ أنْ لا إلَهَ إلا اللهُ وَحْدَهُ لا شَرِيكَ لَهُ وأشهدُ أنَّ مُحَمَّدًا عبْدُه ورَسُولُه · أرسله بشيراً ونذيراً ، وداعياً إلى الله بإذنه وسراجاً منيراً .

پاشان : ئەمە كتێبى (الطب النبوي)یە دانراوی پێشەوای بەناوبانگ (شمس الدين ابن القيم)ە _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _ ، دانەر هەوڵی داوە كتێبەكەی ڕێنمایەكانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەخۆ بگرێت سەبارەت بە پاراستنی جەستەی مرۆڤ لە نەخۆشی و دەردەكان · زانراویشە مەبەستی سەرەكی و بنەڕەتی لە ئاینی ئیسلام بونیادنانی ڕوحیی جەستەی مرۆڤەو بەرزكردنەوەیەتی بۆ ئاسۆی پاك و تەندروستان ، لەگەڵ ئەوەشدا ئەم شەریعەتە جەستەی مرۆڤ و پاراستنی پشت گوێ نەخستووە ، لەبەر ئەوەی جەستە هۆكارە بۆ هەستانی مرۆڤ بە سەپاندنە شەرعیەكان و نوێكردنەوەو ئاوەدانكردنەوەی گەردوون و هەستان بە بارقورسیەكانی ژیان ، پاشانیش ئەم شەریعەتە پڕكراوە بە ڕێنمایی و ئامۆژگاری پزیشكی ، تا موسڵمان لە ئاینەكەیدا بەهێزبێ و لە جەستەشیدا بەهێز بێ ، لەم بارەوە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((الْمُؤْمِنُ الْقَوِيُّ خَيْرٌ وَأَحَبُّ إِلَى اللهِ تَعَالَى مِنَ الْمُؤْمِنِ الضَّعِيفِ ، وَفِي كُلٍّ خَيْرٌ ، احْرِصْ عَلَى مَا يَنْفَعُكَ ، وَاسْتَعِنْ بِاللَّهِ وَلَا تَعْجَزْ)) رَوَاهُ مُسْلِمٌ فِي (الصَّحِيحِ) ، عَنْ أَبِي بَكْرِ بْنِ أَبِي شَيْبَةَ))·

واتە : ((بەلای خوای تعالاوە بڕواداری بەهێز لە بڕواداری لاواز خێردارترو خۆشەویسترە ، بەڵام هەردوكیشیان خێریان تێدایە ، كۆشش بكە بۆ بەدەستهێنانی ئەوەی سوودی بۆت هەیەو ، پشت بەخوا ببەستەو ، بیتواناى مەنوێنە)) ·

دوای ئەوەش ، ئێمە دەبینین ئەو ڕێنمایانەی کە پێویست کراوە بۆ پاراستنی جەستەی مرۆڤ لە قورئان و ، سونەتی پێغەمبەردا _ علی صاحبها أفضل الصلاة والسلام _ پەرش وبڵاو بۆتەوە ·

هەر کەسێ ئەم کتێبە پیرۆزە بخوێنێتەوە بەڵگەی سەلمێنەری ئەوەی لە نێودا بەرچاو دەکەوێت ، بەڵکو لە سەرەتاوە تا کۆتاکەی ئەوە دەبینێت · ئەمەش لە گەورەترینی ئەو بەڵگەکانەیە کە هەستاوە بە پوچکردنەوەی پیلانی کەسە ڕەقاوی و دڵپیسەکان بەرامبەر بە ئیسلام و نەویستارانی شەریعەتەکەی و بانگەشەکارانی ئەوەی کە گوایە ئیسلام تەنها بریتیە لە کۆمەڵێك ڕێوڕەسمی خواپەرستی و هیچ پەیوەندیەکی بەژیانەوە نی یە ، ئای کە خراپە ئەو بڕیارەی کە دەیدەن ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ [التوبة : ٣٢] واتە : ﴿ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ ﴾ دەیانەوێت ڕووناکی (ئاینیی) خوا بکوژێننەوە ﴿ بِأَفْوَاهِهِمْ ﴾ بەفووی دەمیان ﴿ وَيَأْبَى اللَّهُ ﴾ وە خوا نایەوێ ﴿ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ ﴾ بێجگە لە ڕووناکی خۆی تەواو بکات و سەرکەوێ ﴿ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴾ هەرچەند بێباوەڕان پێیان ناخۆش بێ[1]

محمد محمد تامر

مامۆستای یاریدەدەر لە کۆلیجی (دار العلوم)

١ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

ژیانی پێشەوای بەناوبانگ (ابن القیم الجوزیه) _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _

ناوی و ڕەچەڵەکی و لەدایك بوونی :

(محمد)ی کوڕی (أبي بكر)ی کوڕی (سعد الزرعي)یە چونکە دەگەڕێتەوە بۆ شاری (أزرع)و ، پاشان دیمەشق : (أبوعبدالله شمس الدين)یشی پێ دەگوترێت ٠ خوای لێ ڕازی بێت لە گەورەترینی زانایان بوو ، هەروەها باییشی کە سەرپەرشتیارو چاودێری (الجوزیة) بوو ، کە خوێندنگایەك بوو لە دیمەشق ، بۆیە بە (ابن القيم الجوزية) ناسرا ، واتە کوڕەکەی سەرپەرشتیاری خوێندنگەی (الجوزية) ٠ لە حەوتی مانگی (صفر)ی ساڵی شەش سەدو نەوەدو یەکی کۆچی چاوی بەدونیا هەڵهێناوە ٠

مامۆستاو فێرکاری گەورەی _ کە بەدرێژای ژیانی دەستی پێوە گرت و لێی جیانەبۆوە _ شێخ و زانای درەوشاوە (تقي الدين ابن تيمية) بوو ٠

مامۆستاکەی کاری تێکرد بەگەورەترین کاتێکردن ، بۆیە لەسەر مەنهەجەکەی دەچوو ، ڕێگەکەی ئەویشی پەیڕەو دەکرد کاتێ دژبە لادەران لە ئاین دەجەنگا ، هۆکارێکی گەورەش بوو بۆ بڵاوکردنەوەی زانستی (ابن تيمية) بەو کتێبە چاکە قبوڵکراوانەی داینابوو ، بەڵام زۆر جار پێچەوانەی ئەوی پەیڕەو دەکرد ئەگەر هەقی بۆ دەرکەوتایەو بەڵگەی بۆ ڕوون بوایەتەوە٠

خوێندکارانی زۆرن ، لەوانە : (عبدالله)ی کوڕی ، (ابن كثير)ی خاوەنی تەفسیری بەناوبانگ ، پێشەواو زانا (عبدالرحمن)ی کوڕی (رجب البغدادي الحنبلي) خاوەنی کتێبی (طبقات الحنابلة) ، (ابن عبدالهادي) ، (شمس الدين محمد)ی کوڕی (عبدالقادر النابلسي).

كتێبه دانراوەكانی :

(ابن القيم الجوزية) ـــ ڕەحمەتی خوای لێبێت ـــ دیوانێكی زانیاری زیندوو بوو ، خاوەنی بیروباوەڕی خۆی بوو كە حەزی بە بڵاوكردنەوەی دەكرد ، لە پێناو سوود گەیاندن بە موسڵمانان كاری دەكرد ، بۆیە تەماشا دەكەین كتێبێكی زۆری داناوە ٠

پێشەوا (ابن الحجر العسقلاني) دەربارەی (ابن القيم الجوزية) لە كتێبی (الدرر الكامنة)دا فەرموویەتی : لە دانراوەكانیدا بەحەوسەڵە بوو ، ئەوپەڕی توانای خۆی بۆ ڕوونكردنەوە بەكاردەهێنا ، بۆیە زۆر درێژەی بە گوفتارەكانی دەدا ، بەهرەو توانایەكی بەهێزی هەبوو ، بەردەوام ورتەورتی (دندن) بەدەور ووشەكانیدا دەكردو سەری دەخست و دەیسەلمان و بەڵگەی بۆ دەهێنایەوە ٠

پێشەوا (الشوكاني)یش فەرموویەتی : چاكی ڕەفتارو دەستكاری و تام و چێژێكی زیادی هەیە ، وە شێوازێكی چاك و جوانی دەربڕینی گوفتاری هەیە ، كە زۆربەی دانەرانی تر لەو بوارەدا بێتوانابوون ، بەجۆرێك ئەقڵ و ژیری ئاشقی گوفتارەكانی دەبن و ، بیروهۆشیش مەیلی دەكەن و ، دڵانیش خۆشی دەوێ ، بەزۆری بەبەڵگەی سەلمێنەر نەبێ پشت بەشتی تر نابەستێ ، هەندێ جارو بەدەگمەن مەیلی لای ئەو ڕێباوەڕە دەكات كە لە سەری پەروەردە بووە ، بەڵام ناوێرێت بەڵگەی سەلمێنەر دوور بخاتەوە بەهەندێ لێكدانەوەو هەڵگرتنی سارد وەكو ئەوەی كەسانی تر دەیكەن ، بەڵكو پشت بەسەرچاوەو بەڵگە دەبەستێ لەو بوارەدا ، لە زۆربەی دانراوەكانیدا دادپەروەری و میانڕەوی پیادەكات ، لە گەڵ بەڵگەدا دەسوڕێتەوە بۆ هەر كوێ سوڕایەوەو ، پشت بە قسەی دەماودەم و دەڵێن نابەستێت ، ئەگەر لە توێژینەوەیەكدا هەموو گوفتارەكان وەرگرێت و درێژە بە پەراوێزەكانی بدات زانشتێك باس دەكات كەسانی تر باسیان نەكردبێ ، قسانێك باس دەكات كە دەبێ بەهۆی شادومانبوونی سینگی ئەو كەسانەی ئارەزومەندن ڕێباوەڕەكانیان وەرگیرێت ٠

(ابن القيم)_ ڕەحمەتی خوای لێبێت _ کتێبێکی زۆری داناوه وەکو :

١_ تهذيب سنن أبي داود وإيضاح علله ومشكلاته ٢ _ طريق الهجرتين وباب السعادتين ٣ _ مدارك السالكين بين منازل ﴿ إياك نعبد وإياك نستعين ﴾ وهو شرح كتاب منازل السائرين لشيخ الإسلام الأنصاري ٤ _ كتاب عقد محكم الأحباء ، بين الكلم الطيب والعمل الصالح المرفوع الى رب السماء ٥ _ أخبار النساء ٦ _ علم البيان ٧ _ شفاء العليل في القضاء والقدر ٨ _ شرح أسماء الكتاب العزيز ٩ _ زاد المسافرين الى منازل السعداء في هدي خاتم الأنبياء ١٠_ جلاء الأفهام في ذكر الصلاة والسلام على خير الأنام ١١ _ بيان الأستدلال على بطلان اشتراط محلل السباق والنضال ١٢ _ نقد المنقول ، والمحك المميز بين المردود والمقبول ١٣ _ بدائع الفوائد ١٤ _ الشافية الكافية في الأنتصار للفرق الناجية ، وهي القصيدة النونية في السنة نحو ثلاث آلاف بيت ١٥ _ الصواعق المنزلة على الجهمية والمعطلة ١٦ _ حادي الأرواح الى بلاد الأفراح ١٧ _ نزهة المشتاقين وروضة المحبين ١٨ _ الداء والدواء ١٩ _ تحفة الودود في أحكام المولود ٢٠ _ مفتاح دار السعادة ، ومنشور لواء أهل العلم والإرادة ٢١ _ اجتماع الجيوش الإسلامية على غزو فرق الجهمية ٢٢ _ رفع اليدين في الصلاة ٢٣ _ نكاح المحرم ٢٤ _ تفضيل مكة على المدينة ٢٥ _ فضل العلم ٢٦ _ عدة الصابرين ٢٧ _ جوابات عابدي الصلبان وأن ماهم عليه دين الشيطان ٢٨ _ كتاب الكبائر ٢٩ _ كشف الغطاء عن حكم سماع الغناء ٣٠ _ معاني الأدوات والحروف ٣١ _ الرسالة الشافية في أسرار المعونتين ٣٢ _ اقتضاء الصراط المستقيم في مخالفة أصحاب الجحيم ٣٣ _ إغاثة اللهفان في حكم طلاق الغضبان ٣٤ _ حكم تارك الصلاة ٣٥ _ نور المؤمن وحياته ٣٦ _ حكم إغمام هلال رمضان ٣٧ _ التحرير في ما يحل ويحرم من لباس الحرير ٣٨ _ بطلان الكيمياء من أربعين وجهاً ٣٩ _ الفرق بين الخلة والمحبة ، ومناظرة الخليل لقومه ٤٠ _ الكلم الطيب والعمل الصالح ٤١ _ الفتح القدسي ٤٢ _ المسائل الطرابلسية ٤٣ _ أعلام الموقعين عن رب العالمين ٤٤ _ التحفة المكية ٤٥ _ أمثال القرآن ٤٦ _ تفسير الفاتحة ٤٧ _ الرسالة التبوذكية ٤٨ _ إيمان القرآن ٤٩ _ شرح الأسماء الحسنى ٥٠ _ الفروسية الشرعية ٥١ _ الطرق الحكمية في السياسة الشرعية ٥٢ _ كتاب الروح

٥٣ _ إغاثة اللهفان من مصايد الشيطان ٥٤ _ اقتضاء الذكر بحصول الخير ودفع الشر ٥٥ _ روضة المحبين و نزهة المشتاقين ٥٦ _ تفسير أسماء القرآن ٥٧ _ الجواب الكافي عن ثمرة الدعاء ٥٨ _ التبيان في مسائل القرآن ٥٩ _ زاد المعاد في هدي خير العباد ٦٠ _ المنار المنيف في الصحيح والضعيف ٠

مردنەكەی : _ خوای لیّ ڕازی بێت _ كاتی نوێژی عیشای شەوی پێنج شەمەی ، سیازدەی مانگی ڕەجەبی ساڵی حەوت سەدو پەنجاو یەكی كۆچی مردوە ٠

پزیشكێتی پێغەمبەرﷺ

كۆمەڵێك لە ڕێنومایەكانی پێغەمبەری خوامان ﷺ بۆ باسكراوە لە هەموو بوارەكانی غەزاو پێشكەوتن و بەڕێوەبردنی كاروفرمانەكانی و چونیەتی بەڕێخستنی نێردراوەكانیی و سریەكان و نامەكانیدا ، هەروەها ئەو نووسراوانەی بۆ پادشاو جێگرەكانیان دەینووسی ٠

ئێمەش لێرەدا هەمان ڕێڕەو دەگرینە بەرو چەند بەشێكی بە سوود لە ڕێنومایەكانی دیكەی لە بواری پزیشكێتیدا باس دەكەین ، كە خۆی پیّ تیماردەكردو ، بۆ خەڵكی تریشی وەسف دەكرد ، گرنگترین ئەو حیكمەتانەش كە تیایدایە دەخەینەڕوو ، كەوا ئەقڵی زۆربەی پزیشكان بیّ توانان پێی بگەن ، چونكە پزیشكێتی ئەوان لە چاو پزشكێتی پێغەمبەری خوادا بە هاوشێوەی پزشكێتی پەككەوتوانە لە چاو پزشكێتی ئەواندا ، بۆیە داوای یارمەتی لە خوای پەروەردگار دەكەین هێزو توانامان پێبەخشێت و دەڵێین :

نەخۆشی دوو جۆرە : نەخۆشی دڵان و ، نەخۆشی جەستەكان ٠ هەردووكیشیان لە قورئاندا باسكراون ٠

نەخۆشی دڵانیش دوو جۆرە : نەخۆشی ناپاکی و گومان و ، نەخۆشی ئارەزوو گومڕایی ، هەردوکیشیان لە قورئاندان . خوای تعالی سەبارەت بە نەخۆشی ناپاکی فەرموویەتی : ﴿ في قُلوبِهِم مرض فَزَادَهُمْ اللهُ مَرَضاً ﴾ [البقرة : ١٠] واتە : ﴿ في قُلوبِهِم مرض ﴾ لە دڵیاندا نەخۆشی (ناپاکی) هەیە ﴿ فَزَادَهُمْ اللهُ مَرَضاً ﴾ خواش نەخۆشیەکەی زۆرترکردن (بە هاتنی قورئان)[٢] ، هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَلِيَقُولَ الذينَ في قُلُوبِهِمْ مَرضٌ والكافرون مَاذا أَرَادَ اللهُ بِهَذَا مَثَلاً ﴾ [المدثر : ٣١] واتە : ﴿ وَلِيَقُولَ الذينَ في قُلُوبِهِمْ مَرضٌ ﴾ تا بڵێن ئەوانەی کە نەخۆشی (ناپاکی)یان لە دڵایە ﴿ والكافرون ﴾ وە بێ بڕواکان ﴿ مَاذا أَرَادَ اللهُ بِهَذَا مَثَلاً ﴾ خوا چی مەبەستە بەم ژمارەیە کە لە غەیبیدا وەك مەسەل وایە[٣] .

هەروەها خوای تعالی لە ڕاستی ئەوانەی بۆ حوکم پێکردنی قورئان و سوونەت بانگ کران ، بەڵام بە قایلنەبوون و بە ڕوو وەرگێڕان وەڵامیان دایەوە فەرموویەتی : ﴿ وَإِذا دُعُوا إلى اللهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إذا فَرِيقٌ مِّنْهُم مُّعْرِضُونَ * وَإن يَكُن لَهُمُ الحَقُّ يأتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ * أَفَي قُلُوبِهِم مَّرضٌ أَمِ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافونَ أَنْ يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ، بَلْ أُولئكَ هُمُ الظالِمونَ ﴾ النور : ٤٨ _ ٥٠ ﴾ واتە : ﴿ وَإِذَا دُعُوا ﴾ کاتێ بانگ بکرێن ﴿ إلى اللهِ وَرَسُولِهِ ﴾ بۆ لای (شەریعەتی) خواو پێغەمبەر ﷺ ﴿ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ﴾ بۆ ئەوەی حوکم بکات لە نێوانیاندا ﴿ إذا فَرِيقٌ مِنْهُم مُّعْرِضُونَ ﴾ یەکسەر کۆمەڵێك لەوانە ڕوو وەردەگێڕن . ﴿ وَإن يَكُن لَّهُمُ الحَقُّ ﴾ بەڵام ئەگەر لە (حوکمدانەکەدا) حەقەکە بۆ ئەوان بێت ﴿ يَأتُوا إِلَيْهِ مُذْعِنِينَ ﴾ دێن بۆ لای (حوکمەکە) بەو پەڕی ملکەچی یەوە . ﴿ أَفي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ ﴾ ئایا دڵەکانیان نەخۆشی تێدایە ﴿ أَمِ ارْتَابُوا ﴾ یا لە گوماندا بوون ﴿ أَمْ يَخَافُونَ أَنْ يَحِيفَ اللهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولُهُ ﴾ یان دەترسن

---

٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

خولو پێغەمبەرەکەی ﷺ ستەمیان لیّ بکەن ﴿ بَلْ أُوْلَئِكَ هُمُ الظالِمُونَ ﴾ (نەخێر هیچ لەوانە نی یە) بەلکو ئەوانە هەر خۆیان ستەمکارن [٤] ٠ ئا ئەمە نەخۆشی ناپاکی و دوودلّی گومانە.

هەروەها خوای تعالی سەبارەت بە نەخۆشی هەولو ئارەزوو فەرموویەتی : ﴿ يَا نِسَاءَ النَّبِيِّ لَسْتُنَّ كَأَحَدٍ مِن النِّسَاءِ إِنِ اتَّقَيْتُنَّ فَلا تَخْضَعْنَ بِالقَوْلِ فَيَطمَعَ الذي في قَلبِهِ مَرضٌ ﴾ [الأحزاب : ٣٢] واتە : ﴿ يا نِسَاءَ النَبي ﴾ ئەی ژنانی پێغەمبەر ﷺ ﴿ لَسْتُنَ كَأَحَدٍ مِنَ النِسَاء ﴾ ئێوە وەك هیچ یەك لە ئافرەتانی دیکە نین ﴿ إِنَ اتَّقَيْتُنَّ ﴾ ئەگەر خۆتان بپارێزن و لە خوا بترسن ﴿ فَلا تَخْضَعْنَ بِالقوْلِ ﴾ کەواتە بە خەمزەو نازەوە قسە مەکەن (وەك ئافرەتانی رەوشت نزم) ﴿ فَيَطمَعَ الذي قلبهِ مرضٌ ﴾ نەوەکو ئەوەی کە دلّی نەخۆشە (دەروون نزمە) نیازی خراپ بکات ﴾[٥] ، ئا ئەمە نەخۆشی هەولو ئارەزووی دلوێن پیسی یە ٠

بەشێك : سەبارەت بە نەخۆشیەکانی جەستە

سەبارەت بە نەخۆشی جەستەیی ، خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ لَيْسَ عَلى الأَعْمَى حَرَجٌ وَلا عَلى الأَعْرَجِ حَرَجٌ ولا على المَرِيضِ حَرَجٌ ﴾ [الفتح : ١٧] ، [النور : ٦١] واتە : ﴿ لَيْسَ عَلى الأَعْمَى حَرَج ﴾ بۆ کوێر گوناه نی یە (بەشداری جیهاد نەکات) ﴿ وَلا عَلى الأَعْرَجِ حَرَج ﴾ بۆ شەلیش گوناه نی یە ﴿ ولا على المَرِيضِ حَرَجٌ ﴾ هەروەها بۆ نەخۆشیش گوناه نی یە[٦] ٠ خوای گەورە نەخۆشی جەستەیی لە باسەکانی حەج و ڕۆژوو و دەستنوێژدا باسکردووە ، لەبەر نهێنیەکی سەرسوڕمێن کە گەورەیی قورئانت بۆ ڕوون دەکاتەوە ، ئەمەش بەسە بۆ ئەوانەی لێی تێدەگەن و بە ئەقلیش پەسەندی دەکەن بۆ ئەوەی پێویستیان بە شتی تر نەبێت ، چونکە مەبەستەکانی پزشکێتی جەستەیی سیّ شتە : پاراستنی تەندروستی ، خۆ

٤ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

٥ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

٦ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

پارێزی له شتی زیانکار ، هەڵهێنانەوەو کردنە دەرەوەی مـادە خـراپ بووەکـان ٠ خـوای تعـالی ئەم سێ بنەمایە لەم سێ شوێنەی قورئاندا باس دەکات ، لـه ئایـەتی ڕۆژوودا دەفـەرمێت : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَو عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ﴾ [البقـرة : ١٨٤] واتـه : ﴿ فَمَنْ كـانَ مِنكُم مَّرِيضاً ﴾ جا هەر کەسێك له ئێوە نەخۆش بوو ﴿ أَوْ عَلَى سَفَرٍ ﴾ یا لـه سـەفەردا بـوو (وە بە ڕۆژوو نەبوو) ﴿ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ ﴾ ئـەوە پێویستـه بـه ئەنـدازەی ئـەو ڕۆژانـەی (بـه ڕۆژوو نـەبووە) قـەزای بکاتـەوە لـه ڕۆژانـی تـردا[٧] ، لێـرەدا ڕێـی داوە بـە نـەخۆش ڕۆژوو بشکێنێت " بە بەهانەی نەخۆشیەکەوەو ، هەروەها بە ڕێبواریش بۆ پاراسـتنی تەندروسـتیی و هێزیی نەوەکو ڕۆژوو لایانبەرێت له سەفەرەکەدا کە جمووجـۆڵێکی زۆری تێدا کۆدەبێتـەوەو ، ئەو چابوکی و چالاکیەی پێویسـتی دەکـات ، چـونکه نـەبوونی خـۆراکی پێویسـت بـۆ ئـەوەی جێگەی ئەو خۆراکانەی شیی بۆتەوە بگرێتەوە ، هێزیی مرۆڤ کـەم دەکاتـەوەو لاواز دەبێـت ، بۆیە ڕێی داوە بە ڕێبوار ڕۆژوو بشکێنێت بۆ پاراستنی تەندروستی و هێزیـی بەرامبـەر بەوانـەی لاوازی دەکەن.

له ئایەتی حەجیشدا خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ فَمَنْ كَانَ مِنكُمْ مَّرِيضاً أَو بِهِ أَذى مِن رَّأسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُك ﴾ [البقرة : ١٩٦] واته : ﴿ فَمَنْ كـانَ مِنْكُمْ مَرِيضـاً ﴾ ئینجا هەر کامێك له ئێوە نەخۆش بوو ﴿ أَوْ بِهِ أَذىً مِنْ رَأسِهِ ﴾ یان ئازارێك لە سەریدا بـوو ﴿ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيامٍ ﴾ (ئەگەر سەری تاشی) بریتی یەك بدات کـه ڕۆژووی (سـێ ڕۆژە) ﴿ أَوْ صَدَقَةٍ أَو نُسُكٍ ﴾ یان خێرێك یان قوربانیـەك بکـات[٨]، لێـرەدا ڕێـی داوە بـە نـەخۆش و ، ئـەو کەسەی سەری هەر ئازارێکی پێ گەشتبێت ، وەکو ئەسپێ ، یا ئاڵووشـی وخورانـدن ، یـا هـەر شتێکی تر ، لە ئیحرامدا سەری بتاشێت بۆ کردنە دەرەوەی ئەو بۆخ و هەڵماتکە خراپـەی کـە ئازاری له سەریدا دروست کردبوو ، بە لـرگ بەسـتن (أحتقـان) لـە ژێـر پرچیدا ، چونکە کـە

٧ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

٨ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

سەری تاشی ، کونیلەکان دەکرێنەوەو ، ئەو بۆخ و هەڵماتکە دەچنە دەرەوە ، بۆیە ئەم جۆرەی دەرهاوێشتنە تێکرای دەهاوێشتنەکانی تری لە سەر (قیاس) دەکرێت کە گیربوونی لە جەستەدا ئازار بەمرۆڤ دەگەیەنێت ٠

ئەو شتانەش کە گیربوونیی و پێشگریکردنی ئازاردەرن دە شتەن : خوێن ئەگەر هەژی و جولا ، (مني) ئاوی نێرینە ئەگەر ئارەزووی هەستا ، میز ، پیسی ، با ، ڕشانەوە ، پژمین ، نووستن ، برسێتی ، تینوویوون ٠ هەر یەکێکیش لەم دە شتە ئەگەر گیردرا ، دەبێ بە هۆکاری دروستبوونی نەخۆشیەك لە نەخۆشیەکان ٠

خوای تعالی ووشیاری کردوینەتەوە بە کردنە دەرەوەی نزمترینیان ، کە بریتی یە لە بۆخ و هەڵماتکی لرگ بەستوو (المحتقن) لە سەردا بۆ کردنە دەرەوەی لەوە سەختترو دژوارتر ، ئەمەش ڕێبازی قورئانە : ووشیاریی دەدا بە نزمترین لە سەر گەورەترین ٠

بەڵام پارێزکردن : خوای تعالی لە ئایەتی دەستنوێژدا فەرموویەتی : ﴿ وإن كُنتُم مَّرضى أَوْ عَلى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنكُم مِنَ الغَائِطِ أَوْ لَمَستُمُ النِسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّبَاً ﴾ [النساء : ٤٣] [المائدة : ٦] واتە : ﴿ وَإن كُنتُم مَّرضى ﴾ وە ئەگەر نەخۆش بوون ﴿ أَوْ عَلى سَفَرٍ ﴾ یان لە سەفەردا بوون ﴿ أَوْ جاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الغائِطِ ﴾ یان کەسێکتان هاتەوە لە شوێنی پێویستی سەرئاو ﴿ أَوْ لَمَستُم النِسَاءَ ﴾ یان جووت بوون (یا پێستان بەر یەك کەوت) لە گەڵ خێزانەکانتاندا ﴿ فَلَمْ تَجِدوا مَاءً ﴾ و ئاوتان دەست نەکەوت ﴿ فَتَيَمَمُوا صَعِيداً طَيباً ﴾ ئەو تەیموم بکەن بە خۆڵێکی پاك[9] ، خوای تعالی ڕێی داوە بە نەخۆش لە ئاو لادات بۆ بەکارهێنانی خۆڵێکی پاك وەکو پارێزکردنێك نەوەکو جەستەی شتێکی ئازاردەری بەرکەوێت ، ئەمەش ووشیاردانێکە بە خۆپارێزیی لە هەموو زیانکارێك زیانی پێگەیەنێت دێوەکی بێت یان دەرەکی ، خوای پەروەردگار ڕێنوێنی بەندەکانی کردووە بۆ شێوەکانی

٩ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

تیمارگەری و ، کۆزانینی دەستوورەکانی و ، ئێمەش لێرەدا ڕێنیشاندەریەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە باس دەکەین و ، ڕوونی دەکەینەوە کە ڕێنیشاندەریەکانی لەم بارەوە تەواترین ڕابەرکاریە.

پزشکیتی دڵان :

ئەم جۆرە سپێردراوە بە پێغەمبەران _ صلوات الله وسلامه عليهم _ هیچ ڕێگایەکی کاریگەریش بەدینەکراوە بۆ بەدەستکەوتنیی تەنها لە ڕێگەی ئەوانەوە نەبێت و لە سەر دەستی ئەوانەوە نەبێت ، چونکە چاکێتی دڵان لەوەدایە خواکەی ، دروستکاری ، ناوەجوانەکانی ، سیفەتە بەرزەکانی ، کردەوەکانی ، حوکمەکانی بناسێت ، کارتێکراوی ڕەزابوون و خواستەکانی پەروەردگاری بێت ، خۆدوورخەرەوە بێت لە قەدەغەکراو و ڕق لێبووەکانیەوە ، بۆیە دڵیش هەرگیز تەندروستی و ژیانێکی باشی نابێت تەنها بە پەیوەندیەکی بە تینی ئەوانەوە نەبێت ، هیچ ڕێوازێکی وەرگرتنیشی نی یە تەنها لە لایەن پێغەمبەرانەوە نەبێت ، گومانیش نابرێت تەندروستی دڵان بەدەست بهێنرێت بەبێ پەیڕەوکردن و وەدووکەوتنیان بە تەواوی ، بۆیە زۆر بە هەڵەدا چوون ئەو کەسانەی واگومان دەبن کە تەندروستی دڵان بەدەست دەهێنرێت بەبێ شوێنکەوتنی پێغەمبەران ، لە ڕاستیدا هەرکەسیش گومانی وابێت ئەوا لە ژیان و بۆچوونێکی ئاژەڵیی هەواو ئارەزووی خۆیەوە دەڕوانێت ، بۆیە دەبێ بزانین تەندروستی و هێزی دڵان و ، تەندروستی و هێزی ژیان لەوانە بەدوور نی یە ، هەر کەسێکیش توانای جیاوازیکردنی نێوان ئەمەو ئەمەی نەبێت ، با بگری بۆ ژیانی دڵی ، چونکە لە مردووانە ، با بشگری بۆ ڕووناکی و نووری دڵی ، چونکە لە دەریای تاریکی و گومڕاییدا نقووم بووە .

پێشەکی دانەر

بەشێك : سەبارەت بە جۆرەکانی پزیشکێتی جەستە

پزیشکێتی جەستە : دوو جۆرە :

یەکەم : جۆرێکە خوای تعالی هەموو زیندەواری لە سەر بەدیهێناوە مرۆڤ و ئاژەڵ ، ئەم جۆرە پێویستی بە چارەسەری پزیشك نی یە ، وەکو چارەسەرکردنی برسێتی ، تینویەتی ، سەرما ، ماندوویەتی بە دژکارەکانیەوەو ئەوەی لایاندەبات ٠

دووەم : ئەوەی پێویستی بە بیرو تێووردبوونەوە دەبێت ، وەکو بەرگرياريی نەخۆشیە وێکچووەکان(المتشابهة) کە لە میزاجدا پەیدا دەبن ، بە جۆرێك لە میانەیی دەیباتە دەرەوە ، بۆ گەرمی ، یا بۆ ساردی ، یا بۆ ووشکێتی ، یا بۆ تەڕێتی ، یا بۆ پێکهاتنێك لە دووان لەوانەی سەرەوە ، ئەمەش دوو جۆرە : ماددی ، یا چۆنیەتی (کیفیة) ، مەبەستیشم یا بە تێڕژانی ماددەیەك دەبێت ، یا بە پەیدابوونی چۆنیەتیەك ، جیاوازی نێوانیشیان ئەوەیە کە نەخۆشی یە چۆنیەتیەکان پاش نەمانی ئەو ماددانەی کە بەدیهێناون دروست دەبێت ، بۆیە ماددەکانیان نامێنێت و ، شوێنەوارەکانیان بە چۆنیەتی یەك لە میزاجدا دەمێنێتەوە ٠

نەخۆشیەکانی ماددەش هۆکارەکانی لە گەڵ خۆیدایە یارمەتی درێژبوونەوەی دەدات ، بۆیە ئەگەر هۆکاری نەخۆشی یەکە لە گەڵ خۆیدا بێت ، پێویستە یەکەم جار تەماشای هۆکار بکرێت ، دووەم نەخۆشیەکە ، سێ یەمیش : دەرمانەکەی ٠ بەڵام نەخۆشیە ئەندامیەکان (الآلية) ئەوانەن کە ئەندامەکە لە ڕووخساری خۆی دەباتە دەرەوە ، یا لە شێوەدا ، یا بۆشایی (تجويف) ، یا ڕێڕەوێك ، یا زبری ، یا لووسی ، یا ژمارەیەك ، یا ئیسکێك ، یا بارێك ، ئەم ئەندامانە ئەگەر هۆگری یەکتر بوون و جەستەیان پێکهێنا ئەوا بە هۆگربوونیان دەگوترێت پەیوەستبوون و ، دەرچوونیش لە باری میانەیی بە جیابوونەوەی

پەیوەستبوون ناودەبرێت ، بەڵام نەخۆشی یە گشتیەکان تێکڕای نەخۆشی یە وێکچووەکان و ئەندامیەکان دەگرێتەوە.

نەخۆشی یە وێکچووەکانیش : ئەوانەن کە میزاج لە میانەیی دەبەنە دەرەوە ، ئەم چوونە دەرەوەیەش بە نەخۆشی ناودەبرێت دوای ئەوەی کە زیانێکی هەستپێکراو بە کردار دەگەیەنن ·

ئەمەش هەشت جۆرە : چواری سادەو ، چواری پێکهاتوو ، چوارە سادەکە : ساردو ، گەرم و ، تەڕو ، ووشکە · چوارە پێکهاتووەکەش : گەرمی تەڕو ، گەرمی ووشك و ، ساردی تەڕو ، ساردی ووشکە ، ئەمەش یا بە تێرژانی ماددەیەك دەبێت ، یا بە بێ تێرژانی ماددە ، بەڵام ئەگەر نەخۆشی یەکە ئازاری بە کردار نەگەیاند ئەوا چوونە دەرەوەکە لە میانەیی بە تەندروستی ناودەبرێت ·

بارەكانی جەستە :

جەستەش سێ باری هەیە : بارێکی ئاسایی و ، بارێکی دەرچوو لە ئاسایی و ، بارێکی نێوەندی هەردووکیان:

یەکەم : بەم بارە جەستە تەندروست دەبێت ·

دووەم : بەم بارە جەستە نەخۆش دەبێت ·

باری سێ یەمیش : نێوەندی هەردوو بارەکەی پێشووە ، چونکە دژ ناگواسترێتەوە بۆ دژەکەی تەنها بە نێوەندێك نەبێت ، هۆکاری دەرچوونی جەستەش لە سروشتی خۆی ، یا لە نێو خۆیەوە دەبێت ، چونکە پێکهاتووە لە گەرم و ساردو ، تەڕو ووشك ، یا لە دەرەوە دەبێت ، چونکە ئەوەی لە دەرەوە تووشی دەبێت پێدەچێت سازگاری لەشی بێت یا

سازگاريى نەبێت ، ئەو زيانەش بە مرۆڤ دەگات پێدەچێت لە خراپبوونى ميزاجەوە بێت كە لە ميانـەيى دەردەچـێت ، يـا بـە هـۆى خراپبـوونى ئەندامـەوە دەبێـت يـا بـە هـۆى لاوازبـوونى هێزەكانـەوە دەبێـت ، يـا ئـەو گيانانـەى هـەڵگرتوون ، ئەمـەش دەگەڕێتـەوە بـۆ زيـادبوونى ميانـەيى و كـەمى زيـادبوونى ، يـا كـورتى ميانـەيى و نـەبوونى كـورتى ، يـا جـوىَ بوونـەوەو جووتبوونى ميانەيى ، يا كشان و كرژبوونى ميانەيى ، يـا چـوونەدەرەوەى جەسـتەى هـەڵگرى بارو شێوەيەك لە بارو شێوەكەى خۆى بە جۆرێك لە ميانەيى ببياتە دەرەوە ٠

بۆيـە پزيشـكى شـارەزا : تـەنها كەسـێكە هەڵدەسـتێت بـە جوێكردنـەوەى ئەوانـەى كـە كۆبوونـەوەيان زيـان بـە مرۆڤـ دەگەيـەنێت ، يـا هەڵدەسـتێت بـە كۆكرنـەوەى ئەوانـەى كـە جوێكردنەوەيان زيان بـە مرۆڤـ دەگەيـەنێت ، يـا هەڵدەسـتێت بە كەمكردنـەوەى ئـەوەى كـە زيادبوونى زيان بە مرۆڤـ دەگەيـەنێت ، يـا زيـادكردنى ئـەوەى كە كـەمبوونى زيـان بـە مرۆڤـ دەگەيەنێت ، بەو جۆرە تەندروستى وونبوو دەمێنێتەوە ، يا تەندروستى بە شێوەو چەشن (الشـكل و الشـبه) دەپارێزێـت و بـە دژو پێچـەوانەش كەموكورپـەكانى لادەبـات ، يـا دەرى دەهێنێت ، يا بە پارێزكردن هەڵدەستێت بە لابردنـى بـە جۆرێـك بەربەسـتى ڕوودانـى بكـات ، هەموو ئەمانەش لە ڕێنمويەكانى پێغەمبەرى خوادا ﷺبە شێوەيەكى چاكەرەوەى سارێژكارى يەكلاكەرەوە دەبينيت بە هێزو تواناو چاكەو يارمەتيدانى خواى پەروەردگار ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێگەكانی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە چارەسەركردنداو فەرمانپێكردنی :

پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەكانی چارەسەركردنی لە خودی خۆیدا بەكاردەهێناو ، فەرمانی بەكارهێنانی بە ئەو كەس و كارو هاوەڵانەشی دەكرد كە تووشی نەخۆشیەك بووبوون ، بەڵام لە باس و خواسی ژیانی خۆی و هاوەڵانیشیدا نەهاتووە ئەو دەرمانە ئاوێتانە بەكاربێنن كە بە (أقرباذين) ناسراوە ، بەڵكو زۆربەی دەرمانەكانیان بە تاكەكان بوو ، پێدەچێت هەندێ مادەی یارمەتیدەریشیان تێكەڵ بە دەرمانە تاكەكان بكردایە ، یا هەندێ مادەی تر لە تیژیەكەی كەم بكاتەوە ، ئەمەش پزیشكێتی باوی نەتەوەكانە بە جیاوازی ڕەگەزەكانی عەرەب و تورك و ، خەڵكی بیابان سەراپا ، لە ڕاستیدا ڕۆم و یونانیەكان سەرقاڵبوون بە دەرمانە ئاوێتەكانەوە ، بەڵام زۆربەی پزیشكێتی هند بە دەرمانە تاكەكانە ٠

پزیشكان ڕێكەوتووبوون سەبارەت بەوەی هەركات توانرا چارەسەر بە خۆراك بكرێت وازی لێناهێنرێت و ناگۆڕدرێت بە دەرمان ، هەركاتیش توانرا بە سادە چارەسەر بكرێت وازی لێناهێنرێت و ناگۆڕدرێت بە ئاوێتەكان ٠

گوتوویانە : هەر نەخۆشیەك توانرا بە خواردەمەنی و پارێزكردن لابرێت ، هەوڵ نادرێت بە دەرمانەكان لابدرێت گوتوویانە : پێویستە پزیشك هۆگری فەرماندان بەنەخۆش نەبێت كە هەموو كاتێك دەرمان بخواتەوە ، چونكە دەرمان ئەگەر نەخۆشیەك لە جەستەدا بەدینەكات ئەوا شیی دەكاتەوەو هەڵیدەوەشێنێ ٠ یا ئەگەر دەرمانەكە نەخۆشیەكی بەدیكردو لەبارو گونجاوی نەبوو ، یا نەخۆشیەكی بەدیكرد لەبارو گونجاوی بوو بەڵام بڕیی لە نەخۆشیەكە زیاتر بوو ، یا چۆنیەتیەكەی ، ئەوا دەستەوداوێنی تەندروستی دەگرێت و ، دەیشێوێنێت ٠

پزیشکه به ئەزموونەکان پزیشکێتیان به تاکەکانه بە زۆری ، کە ئەمانەش یەکێکن لە سێ دەستەکەی پزیشکێتی ٠

بۆ سەلماندنی ئەوەش دەگوترێت دەرمانەکان لە ڕەگەزی خۆراکەکانە ، بۆیە ئەو ئومەت و تایەفەی کە زۆربەی خۆراکیان بە تاکەکانه ، نەخۆشیەکانیان زۆر کەمەو ، پزیشکێتیشیان بە تاکەکانە ، بەڵام دانیشتوانی شارەکان ئەوانەی خۆراکە ئاوێتەکانیان بەسەردا زاڵە ، پێویستیان بە دەرمانە ئاوێتەکانە ، بە هۆکاری ئەوەی نەخۆشیەکانیان ئاوێتەیە ، دەرمانە ئاوێتەکانیان بۆ بەسوودتره ، نەخۆشیەکانی دانیشتوانی بیابان تاکە ، بۆیە دەرمانە تاکەکان بەسە بۆ چارەسەرکردنیان ٠ ئەمەش سەڵماندنێکە بە گوێرەی پزیشکسازی ٠

فەزڵ و چاکێتی پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ بە سەر پزیشکایەتی پزیشکەکاندا :

ئێمەش دەڵێین : لێرەدا شتێکی تر دێتە پێشەوە ، کەوا بەراوردی پزیشکێتی پزیشکان بە پزیشکێتی پێغەمبەر وەکو بەراوردی پزیشکێتی هەندێ لە صوفیەکانە کە شارەزایان لە پزیشکێتیدا نی یە و بەسالاچووانە بە پزیشکێتی پزیشکان ، ئەمەش بەڕوونی دانی پێدانراوە لە لایەن لێهاتووان و پێشەواکانیانەوە ، چونکە سەبارەت بەو زانستە پزیشکێتیەی هەیانە هەندێکیان دەڵێن : (قیاس)ە ٠ هەندێکی تریشیان دەڵێن : ئەزموون وتاقیکردنەوەیە ٠ هەندیکیشیان دەڵێن : نێگاو بۆهاتنە ، خەوبینینە ، پەی پێبردنێکی ڕاستە ٠ هەندێکیشیان دەڵێن : زۆربەی لە ڕەفتاری ئاژەڵانەوە وەرگیراوە ، وەکو ئەوەی دەبینین پشیلەکان ئەگەر ژەهردارەکان بخۆن دەچنە لای چراکەو ، زەیتەکە لە دەمیدا هەڵدەسوڕێنی و پاشان فڕێی دەدا ، هەروەها بینراوە مارەکان کاتێك لە کونەکانی زەمین دێنەدەرەوەو ، چاوەکانیان کوێر بووە دەچێتە لای گەڵاکانی ڕازیانەو چاوەکانی بە سەردادەهێنێت ، هەروەها زانراوە باڵندەکان ئاوی دەریا بە زۆری دەخۆنەوەلە کاتی بێزاربووندلو ، چەندین نموونەی تریش کە لە بنەماکانی پزیشکێتیدا باسکراوە ٠

بەڵام ئەمەو هاوشێوەكانی لە چ ئاستێكی ئەو سروشەدان كە خوای پەروەردگار بۆ پێغەمبەرەكەی ناردویەتی سەبارەت بە هەموو ئەوانەی بە سوودو زەرەرداریشە بۆی ، بۆیە بەراوردی پزیشكێتیان بەو سروشە وەكو بەراوردی زانەستەكانی ئەوانە بەوەی پێغەمبەران هێناویانە ، بەڵكو ئێرە دەرمانگەلێكی چارەسەركاری تێدایە كە چەندین نەخۆشی چارەسەر دەكات كە ئەقڵ و ژیری گەورەترین پزیشكان پێی نەگەشتووەو ، زانست و ئەزموون و تاقیكردنەوەو (قیاس) ەكانیشیان پێی نەگەشتووە ، لێرەدا دەرمانە دڵی و ، ڕوحیەكانی تێدایە ، سەرەڕای بە هێزی بیروباوەرو دڵ و ، پەشت ئەستووركردن بە خواو ، پشت بەستن بە خواو ، خۆهاوێشتن و خۆشكانەوە لە پێش دەستی خوای پەروەردگارداو ، مل كەچكردن بۆ خوای تعالی و ، خێروچاكەداری و ، نزاكردن و ، پەشیمان بوونەوە لە تاوانەكان و ، داوای لێخۆشبوون لە خوای تعالی و ، چاكەداری بەرامبەر بە بەدیهێنراوان و ، بەهانەوەچوونی لێقەوماوو ، لابردنی خەم و خەفتی پەست و ناڕەحەتبووەكانی تێدایە ، ئەم دەرمانانە لە لایەن تێكڕای نەتەوەكانەوە بە جیاوازی ئاین و ڕیبازەكانیانەوە تاقیكراوەتەوە ، بۆشیان دەركەوتووە كە كاریگەریەكی بەتینیان لە چاكبوونەوەدا هەیە كە نە زانست و ، نە نەتاقیكردنەوەو ، نە (قیاس)ی زاناترینی پزیشكان پێی نەگەشتووە ٠

ئێمەو كەسانی تریش لەمانەمان زۆر بەكارهیناو ، بینیشمان كردەوانێكی كاریگەری ئەوتۆی هەیە كە هیچ دەرمانێكی هەستی پێی ناگات ، بەڵكو دەرمانە هەستیەكان لە ئاستیدا وەكو پلەی دەمانی صوفیە ناشارەزاكانی لێدێت بەلای پزیشكانەوە ، ئەمەش ڕێكەوتووی یاسای خواوەندەو لێی بەدەر نی یە ، بەڵام هۆكارەكان جۆراوجۆرن ، چونكە دڵ هەركات پەیوەندبوو بە خوای جیهانیانەوەو ، بەجوانی تێكەڵی نەخۆشی و دەرمانەكەی بوو ، ئەگەر ڕێكخەری سروشت و هەڵسووڕێنەری ئارەزووی لێبێت ئەوا چەندین دەرمانی تری دەبێت بەدەر لەو دەرمانانەی كە دڵانی دووركەوتوو ڕوو وەرگێڕ لە خوای تعالاوە پێویستیان پێیەتی و دەیچێژن ، زانراویشە كە ڕۆح هەركات بە هێزبوو ، نەفس و سروشتی مرۆڤیش بەهێزبوو ئەوا هاوكاری یەكتر دەبن بۆ لادانی نەخۆشیەكەو بەزاندنی ٠ ئیتر چۆن نكۆڵیی بكرێت لەو

كەسانەی كە _ نەفس و سروشتی لەشیان بەهێز بووەو ، دڵخۆش بووە بە نزیكیی لە خوای چارەسەردەریەوەو ، شادومانە بە خواكەی و ، خۆشیی دەوێ و ، چێژ لە یادكردنەوەی وەردەگرێ و ، هەموو هێزو توانەكانی بۆ خواكەی ئاڕاستەكردووەو ، بۆ ئەوی كۆكردۆتەوەو ، داوای كۆمەك خواستن بە تەنها لە خواكەی دەكات و ، پشتی پێ دەبەستێ _ هەموو ئەمانە لە گەورەترین دەرمانەكان و چارەسەرەكان بێت و ئەم هێزە گەورەیە هۆكاری لادانی نەخۆشیەكەی بێت بە تەواوی ، بۆیە هیچ كەسێك نكۆڵیی لەمە ناكات جگە لە نەفامترینی كەسانێك ، كە ئەستوورترین پەردەیان بە سەر چاودا دراوەو ، ناپاكترین نەفسیان هەیەو ، زۆر دوریشن لە حەقیقەتی مرۆڤایەتیەوە ، دواتریش _ إن شاء الله _ ئەو هۆكارە باس دەكەین كە بە هۆیەوە خوێندنی سورەتی (الفاتحة) نەخۆشی پێوەدان و گەستنەكەی لە كەسی گەستراو لابرد كاتێ وەكو نووشتە بەسەریدا خوێندرا ، تا هەستا وەكو ئەوەی هیچ نەخۆشی و ئازارێكی نەبێت .

ئەمەش دوو جۆری پزیشكێتی پێغەمبەرە ﷺ، ئێمەش بە یارمەتی خوای تعالى لە سەر هەردووكیان دەدوێین بە گوێرەی هێزو توانا ، ڕادەو بڕی زانستەكەشمان كورتەو ، زانیاریشمان زۆر پەرش و بڵاوو كەمەو ، كەڵوپەلیشمان تێكەڵ و پێكەڵە ، بەڵام داوای پێ بەخشین لەو زاتە دەكەین كە هەموو خێرێكی بە دەستەو ، لە چاكەشی وەردەگرین ، فإنه العزيز الوهاب.

بەشێك : سەبارەت بەو فەرموودانەی كە هانی تیماركردن و بەستنەوەی هۆ بە مایەی هۆوە دەدەن :

روى مسلم في صحيحه : من حديث أبي الزُّبَير عن جابر بن عبدالله عن النبيِّ ﷺ أنه قـال : ((لِكلِّ داءٍ دواءٌ ، فإذا أُصيبَ دَوَاءُ الدَّاءِ ، برأ بإذن اللهِ عَزَّوجَلَّ))[10] ٠

واتە ئیمامی (مسلم) لە (صحيح)ەكەیدا : لە (أبي الزُّبَير)ەوە لە (جابر)ی كوڕی (عبدالله)وە دەگێڕێتەوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆ هەر نەخۆشیەك دەرمان و چارەسەرێك هەیە ، بۆیە هەركات دەرمانەكە نەخۆشیەكەی پێكا ، بە ئیزنی خوای _ عَزَّوجَلَّ _چاك دەبێتەوە)) ٠

وفي الصحيحين :عن عطاءٍ ، عن أبي هريرة قال : قال رسول الله ﷺ : ((ما أنزل اللهُ مِنْ داءٍ إلا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً))[11] ٠

واتە لە (الصحيحين)دا هاتووە : لە (عطاء)ەوە لە (أبي هريرة)ەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خوای گەورە هەر نەخۆشیەكی دابەزاندبێ مەگەر (إلا) چارەسەرەكشی دابەزاندووە)) ٠

---

١٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣/٣٣٥) ، ومسلم (٧/٢١)عن عبد ربه بن سعيد عن أبي الزبير عن جابر فذكره مرفوعاً ٠

١١ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧/١٥٨) ، وابن ماجة (٣٤٣٩) ، عن أبي أحمد الزبيري قال : حدثنا عمر بن سعيد بن أبي حسين ، قال : حدثني عطاء بن أبي رياح عن أبي خريرة مرفوعاً ٠ ولم أجده في صحيح مسلم ٠ ولعل عزوه للصحيحين وهم من المصنف ٠

وفي مسند الإمام أحمد : من حديث زياد بن علاقة عن أُسامة بن شَريك ، قال : كنتُ عندَ النبيِّ ﷺ ، وجاءت الأعرابُ ، فقالوا : يا رسول الله أنَتَدَاوَى ؟ فقال : نَعَمْ يا عبادَ الله تَدَاوَوْا ، فإنَّ اللهَ عَزَّوجَلَّ لم يضَعْ داءً إلا وَضَعَ لَهُ شفاءً غيرَ داءٍ واحدٍ ، قالوا : ما هو ؟ قال : الهَرَمُ . وفي لفظٍ : إنَّ اللهَ لم يُنْزِلْ دَاءً إلا أنزل له شِفَاءً ، عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ وجَهِلَهُ مَنْ جَهِلَهُ[١٢] .

واته ئيمامى (أحمد) له (المسند)دا : له (زياد)ى كورِى (علاقة)هوه له (أُسامة)ى كورِى (شَريك)هوه دهگێڕێتهوهو فهرموويهتى : له خزمهتى پێغهمبهرى خوادا بووم ﷺ كه دهشتهكيهكان هاتنه خزمهتى و ، گوتيان : ئهى پێغهمبهرى خوا ئايا خۆمان تيماريكهين ؟ ئهويش فهرمووى : بهڵێ ئهى بهندهكانى خوا خۆتان تيماريكهن ، چونكه خواى _ عزوجل _ ههر نهخۆشيهكى دانابێت چارهسهرهكهشى داناوه جگه له يهك نهخۆشى ، گوتيان : ئهوه چى يه ؟ ئهويش فهرمووى : پيربوون . له بێژهيهكى تريشدا : خواى گهوره ههر نهخۆشيهكى دابهزاندبێت مهگهر چارهسهرهكهشى دابهزاندووه ، ههركهس زانيبێتى دهيزانێ و ههركهسيش نهيزانيبێت نايزانێ .

وفي المسند : من حديث ابن مسعود يرفعه : إنَّ اللهَ عَزَّوجَلَّ لم يُنْزِلْ داءً إلا أنزَلَ لَهُ شِفاءً ، عَلِمَهُ مَنْ عَلِمَهُ ، وَجَهِلَهُ مَنْ جَهِلَهُ[١٣] .

واته له (المسند)دا : له (ابن مسعود)هوه له پێغهمبهرى خواوه ﷺ فهرموويهتى : خواى _ عزوجل _ ههر نهخۆشيهكى دابهزاندبێت مهگهر (إلا) چارهسهرهكهشى دابهزاندووه ، ههركهس زانيبێتى دهيزانێ و ههركهسيش نهيزانيبێت نايزانێ .

---

١٢ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٨٢٤) ، وأحمد (٢٧٨/٤) ، وأبوداود (٣٨٥٥) ، وابن ماجة (٣٤٣٦) والترمذي (٢٠٣٨) ، كلهم عن زياد بن علاقة عن أسامة بن شريك فذكره .

١٣ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٩٠) ، وأحمد (٣٧٧/١ ، ٤١٣ ، ٤٤٣ ، ٤٤٦ ، ٤٥٣) ، وابن ماجة (٣٤٣٨) كلهم من طريق عطاء بن السائب عن أبي عبدالرحمن عبدالله بن حبيب ، فذكره عن ابن مسعود مرفوعاً .

وفي المسند والسنن : عن أبي خِزَامةَ ، قال : قلتُ : يا رسول الله أرأيتَ رُقىً نَسْتَرْقِيهَا ، ودواءً نتداوى به ، وتُقَاةً نَتَقِيهَا ، هل تَرُدُّ من قَدَرِ الله شيئاً ؟ فقال : هي من قَدَرِ الله[١٤] .

واته له (المسند) و (السنن)دا هاتووه : له (أبي خِزَامة)هوه ، فهرموويهتي : گوتم : ئهى پێغهمبهرى خوا چ دهڵێى دهربارهى نووشتهگهلێك دهيخوێنين بۆ چاكبوونهوهمان و ، دهرمانێك خۆمانى پێ تيماردهكهين و ، پارێزگاريهك خۆمانى پێ دهپارێزين ، ئايا شتێك له قهدهرو چارهنووسى خوا دهگهڕێنێتهوه ؟ ئهويش فهرمووى : ئهوهش له قهدهرو چارهنووسى خواى گهورهوهيه.

ماناى فهرمايشتى پێغهمبهرى خوا ﷺ ((لكلّ داءٍ دواءٌ)):

ئهم فهرموودانه جێگيربوونى هۆو مايهى هۆو ، ههروهها پوچكردنهوهى گوفتارى ئهو كهسانهى نكوڵيى لێدهكهن دهسهلمێنێت ، دهگونجێت فهرمايشتى پێغهمبهرى خوا ﷺ : بۆ ههر نهخۆشيهك دهرمان و چارهسهرێك ههيه ، بۆ گشتى بێت و ههموو نهخۆشيه كوشندهكانيش بگرێتهوه ، سهرهڕاى ئهو نهخۆشيانهش كه پزيشك بێتوانايه له چاكبوونهوهيدا ، دهشێ خواى _ عزوجل _ دهرمانگهلێكى بۆ دانابێت چارهسهرى بكات ، بهڵام زانينى ئهوهى له مرۆڤايهتى پهنهان كردبێت و ، هيچ ڕێگهيهكى پێگهشتنى بۆ دانهنابێت ، چونكه مرۆڤ هيچ زانستێكى نى يه بهدهر لهوهى خواى گهوره فێرى كردووه ، بۆيه پێغهمبهرى خوا ﷺ چاكبوونهوهى نهخۆشى بهستووه به ڕێكهوتبوونى دهرمان به نهخۆشيهكه ، ههموو بهديهێنراوهكانى خواى گهورهش دژێكى ههيهو ، ههر نهخۆشيهكيش دژه دهرمانێكى ههيه پێى چارهسهر دهكرێت ، بۆيه پێغهمبهرى خوا ﷺ چاكبوونهوهى بهستووه به سازياربوونى نهخۆشى به دهرمانهكهوه ، لێرهدا بوونى دهرمان و سازياربوونى

---

١٤ _ أخرجه أحمد (٤٢١/٣) ، وابن ماجة (٣٤٣٧) ، والترمذي (٢٠٦٥) ، (٢١٤٨) كلهم عن الزهري عن ابن أبي خزامة ، عن أبيه فذكره . قال الترمذي : هذا حديث حسن صحيح ، وضعفه الشيخ الألباني .

پێكەوە هاوكار دەبن لە چاكبوونەوەدا ، چونكە دەرمان هەركات پلەی نەخۆشیەكەی تێپەڕاند لە چۆنیەتیدا ، یا بڕی دەرمانەكە لە پێویست زۆرتر بوو ، نەخۆشیەكە دەگوازێتەوە بۆ نەخۆشیەكی تر ، هەركاتیش بڕی دەرمانەكە لە نەخۆشیەكە كەمتربوو بەشی بەرگری ئەو نەخۆشیە ناكات و ، لێرەدا چارەسەرەكەش كورتی دەهێنێ ، هەركاتیش كەسی چارەسەركار ڕێكەوتی دەرمانەكەی نەكرد ، یا دەرمانەكە نەخۆشیەكەی بە چاكی نەپێكا ، چاكبوونەوە ڕوونادات ، هەركات زەمانیش گونجاوی ئەو دەرمانە نەبوو ، كەڵك و سوودی نابێت ، هەركات جەستەش قبوڵی دەرمانەكە نەكات ، یا هێز بێتوانابێ لە هەڵگرتنی دەرمانەكەدا ، یا لەویدا كۆسپ و تەگەرەیەك هەبێ كە پێشگریی لە كاریگەری دەرمانەكە بكات ، چاكبوونەوە ڕوونادات لەبەر ڕوونەدانی ڕێكەوتبوونی تەواو لە نێوان دەرمان و نەخۆشیەكەدا ، هەركاتیش ڕێكەوتبوونی تەواو لە نێوان دەرمان و نەخۆشیدا ڕوویدا ، ئەوا بەدڵنیایی چاكبوونەوەی تەواو بە ئیزنی خوای گەورە دێتەدی ، ئەمەش چاكترینی دوو تێگەیشتنە لە فەرموودەكە ٠

دوومیش : دەگونجێت لەو فەرموودە گشتیانە بێت كە بۆ مەبەستی تایبەت بەكار بێت ، چونكە ئەوەی دەچێتە چوارچێوەی بێژەی فەرموودەكەوە چەندەهاو چەندەها ئەوەندەی ئەوانەیە كەلە دەرەوەیدایە ، ئەمەش لە تێكڕای زمانەكاندا بەكارهاتووە ، بۆیە مەبەستی فەرموودەكەش بەم جۆرە دەبێت : خوای گەورە هەر نەخۆشیەكی دانابێت قبوڵی چاكبوونەوە بكات مەگەر دەرمان و چارەسەریشی بۆ داناوە ، بۆیە لێرەدا ئەو نەخۆشیانەی قبوڵی دەرمان و چارەسەر ناكات لێی بەدەر دەبێت ، ئەمەش بەهاوشێوەی فەرمایشتی خوای گەورەیە سەبارەت بە با توندەكە كە بە سەر قەومەكەی (عاد)دا زاڵی كرد فەرمووی : ﴿ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ رَبِّهَا ﴾ [الأحقاف : ٢٥] واتە : بە فەرمانی پەروەردگاری هەموو شتێ دەڕوخێنێ(١٥)، واتە هەموو شتێك گونجاوی تێكشكان بێت و ، بای توندیش توانای تێكشكانی ئەوەی هەبێ ٠

---

١٥ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

هەركەس بەووردی تێڕوانینی بەدیهێنانی دژەكان بكات لەم جیهانەداو ، بەرگریكردنی هەندێكیان بەرامبەر بە هەندێكی تریان و ، لابردنی هەندێكیان بە هەندێكی تریان و ، زاڵكردنی هەندێكیان بە سەر هەندێكی تریاندا ، تەواوی توانای پەروەردگارو ، دانایی و ، كارزانی و كارچاكی تەواوی ئەوەی دروستی كردووەو ، تاكبوونەوەی لە پەروەردگارێتی و ، یەكێتیی و ، زاڵبوونیی ، بە تەواوی بۆی ڕوون دەبێتەوە ، بەدەر لە خوای گەورەش هەموو شتێك دژو پێشگرێكی هەیە ، هەروەها پێویستی بە هیچ بەدیهێنراوێك نی یەو ، هەموو شتێكیش پێویستی پێیەتی ٠

لە فەرمووده (صحيح)ەكاندا فەرمان دراوە بە خۆتیماركردن و ، خۆتیماركردنیش دژبە پشتبەستن نی یە ، وەكو چۆن لابردنی برسێتی و ، تینویەتی و ، گەرما و ، سەرما بە دژەكانیان دژبە پشتبەستنی تێدا نی یە ، بەڵكو حەقیقەتی یەكتاپەرستی تەواو نابێت تەنها بە بەكارهێنانی هۆكان نەبێت كە خوای گەورە داینــاون وەكو پێویستیەكی شەرعی و چارەنووسی بۆ گەیشتن بە مایەی هۆكان ، بۆیە كارنەكردن بە هۆكان خودی پشتبەستن لەكەدار دەكات ، وەكو چۆن فەرمان و حیكمەتەكەشی لەكەدار دەكات و ، لاوازیشی دەكات چونكە ئەو كەسەی كار بە هۆكان ناكات ، واگومان دەبات ئەگەر واز لە هۆكان بهێنێت ، پشتبەستنەكەی بە هێزتر دەبێ ، بەڵام لێرەدا دەبێ بزانین ئەگەر بە كەمتەرخەمیەوە هۆكان بەكار نەهێنرێت ئەوا دەبێت بە پێچەوانەكاری پشتبەستن كە حەقیقەتەكەی پشت ئەستووركردنی دڵە بە خوای گەورە بۆ بەدەستهێنانی بەرژەوەندیەكانی بەندە لە دین و دونیایداو ، لابردنی ئەوەی ئازاری پێدەگەیەنێت لە دین و دونیادا ، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا دەبێ خۆی پشت ئەستوور بكات بە بەكارهێنانی هۆكان ، بە پێچەوانەوە ئەو كەسە حیكمەت و شەرع لە كاردەخات ، بۆیە پێویستە بەندەكانی خوا كەمتەرخەمی خۆیان بە پشت بەستن دانەنێن و ، پشت بەستنی خۆشیان بە كەمتەرخەمی دانەنێن ٠

هەروەها وەڵامدانەوەی ئەو کەسانەشی تێدایە کە نکۆڵیی لە تیمارکردن دەکەن و ، دەڵێن : ئەگەر چاکبوونەوە لە نەخۆشیەکان خوای تعالی نووسیبێتی ، ئەوا خۆ تیمارکردن هیچ سوودێکی نی یەو هەر خۆی چاك دەبێتەوە ، ئەگەر خوای تعالی چاکبوونەوەشی لە نەخۆشیەکان نەنوسیبێت ، ئەوا دیسان خۆ تیمارکردن هیچ سوودێکی نابێت · سەرەڕای ئەوەش ، نەخۆشیەکە بە قەدەری خوای تعالی ڕوویداوە ، قەدەری خوای پەروەردگاریش دوورناخرێتەوەو لانابرێت ، لێرەدا شایانی باسکردنە بگوترێت ئەم پرسیارە بوو کە دەشتەکیەکان لە پێغەمبەری خوایان ﷺ پرسی · بەڵام دەبێ ئاگاداربین هاوەڵە بەڕێزەکان ، زۆر زاناو شارەزان بە خوای تعالی و دانایی و سیفاتەکانی بۆیە ئەوان خاوەنی ئەو پرسیارە نەبوون ، پێغەمبەری خواش ﷺ وەڵامی دەشتەکیەکانی دایەوە بەو ئاستەی کە ببوبە هۆی ساڕێژبوونی دڵیان سەبارەت بە پرسیارەکەیان و ، فەرمووی : ئەم دەرمان و نووشتەو خۆپارێزیەش بە قەدەری خوای پەروەردگارە ، بۆیە هیچ شتێك لە قەدەرو چارەنوسی خوای تعالی نەچۆتە دەرەوە ، بەڵکو قەدەرو چارەنووسی خوای تعالی بە قەدەرو چارەنووسی لادەبرێت ، هەروەها کرداری دوورخستنەوەکەش دیسان بە قەدەرو چارەنووسی خوای پەروەردگارە · بۆیە لێرەدا دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە بە هیچ شێوەیەك ناتوانین لە قەدەرو چارەنووسی خوای تعالی بچینە دەرەوە ، نموونەی ئەوەش بە هاوشێوەی لابردنی قەدەری برسێتی و ، تینویەتی و ، گەرمی و ، ساردیە بە دژەکانیان ، بە هاوشێوەی دوورخستنەوەی قەدەری دوژمنە بە تێکۆشان ، بۆیە تەماشا دەکەیت هەموو شتێك بە قەدەرو چارەنووسی خوای پەروەردگارە : لابەرو ، لادراو و، لادانیش ·

بە خاوەنی ئەو پرسیارە دەگووترێت : قسەکانت ئەوەت بە سەردا دەسەپێنێت کە چیتر هۆیەك لە هۆکان بەکار نەهێنیت بۆ ئەوەی سوودو کەڵکێکی پێ فەراهام بکەیت ، یا زیانێکی پێ لابەریت ، چونکە سوودو زیانیش ئەگەر خوای تعالی نووسیبێتی و تەقدیری کردبێت ، هەر ڕوودەدات و ، ئەگەر نەشینووسیبێت و تەقدیری نەکردبێت ئەوا هیچ ڕێگەیەك بەدیناکرێت بۆ ڕوودانی ، دیسان لێرەدا دەتوانرێت بگووترێت قسەکانی ئەو کەسە وێرانبوونی دین و دونیاو ،

خراپبوونی جیهانی تێدایەو ، هیچ کەسێکیش ئەو قسانە نالێت جگە لەو کەسانەی دیانەوێت خۆیان لە ئاستی هەقدا گێل بکەن و ، لێی یاخی بن ، بۆیە باسی قەدەر دەکەن بۆ ئەوەی بیانو و بەلگەی _ کەسی لەسەر هەق _ لە سەر خۆی دووربخاتەوە ، قسەکانی ئەویش وەکو گوفتاری بێباوەڕەکان بوو کە دەیانگووت : ﴿ لَوْ شاءَ اللهُ ما أشْرَكنا ولا آباؤُنا ﴾ [الأنعام : ١٤٨] واتە : ئەگەر خوا بیویستایە ئێمەو باووباپیرانمان هاوبەشمان (بۆ خوا) دانەدەنا(١٦) ، ﴿ وَلَوْ شاءَ اللهُ مَا عَبَدْنا مِن دُونِه مِن شَيءٍ نَحْنُ ولا آباؤُنا ﴾ [النحل : ٣٥] واتە : ﴿ وَلَو شاءَ اللهُ ﴾ ئەگەر خوا بیویستایە ﴿ ما عَبَدْنا مِن دُونِه مِن شيءٍ ﴾ بێجگە ئەو (خوا) هیچ شتێکمان نەدەپەرست ﴿ نَحْنُ ولا آباؤُنا ﴾ نە ئێمەو نە باوباپیرانمان(١٧)، بێباوەڕان ئەمەیان گووت بۆ ئەوەی بەرهەڵستی بەلگەی خوای تعالى بکەن و لە سەر خۆیانی دووربخەنەوە ·

بۆ وەڵامدانەوەی کەسی پرسیارکاری پێشوو دیسان دەگووترێت : بەشێکی سێ یەم ماوەو باست نەکردووە ، بریتیە لەوەی کە خوای تعالى بەو هۆیەوە ئاوەهاو ئاوەهای نووسی و تەقدیری کرد بۆیە ئەگەر هۆکە بەکار بێنیت مایەی هۆکە (المُسَبَّب) دێتە ئاراوەو ڕوودەدات ، ئەگەر ئاوەهاشت نەکرد ئەوا ڕوونادات ·

لە کاتێکیشدا گووتی : ئەگەر خوای تعالى هۆی بۆ نووسیبێتم و تەقدیری کردبێت ، ئەنجامی دەدەم و ، ئەگەر تەقدیریشی نەکردبێت لە توانامدا نابێت ئەنجامی بدەم ·

پێی دەگووترێت : ئایا تۆ ئەم بیانووە لە بەندەکەت ، لە کوڕەکەت ، لە کرێکارەکەت قبوڵ دەکەی ئەگەر تۆ فەرمانی کارێکت پێ کرد ، یا قەدەغەت کردو ئەویش ئەو بیانووەی بۆ هێنایتەوە ؟ ، ئەگەر قبوڵت بوو ، ئەوا سەرزەنشت و لۆمەی ئەو کەسانە مەکە کە سەرپێچی فەرمانەکانت دەکەن ، یا ماڵەکەت دەبن ، یا بە دلوین پیسی تاوانبارت دەکەن ، یا مافەکانت

---

١٦ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

١٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

پێشێل دەكەن ، ئەگەر قبوڵیشت نەبوو ، ئەی باشە چۆن لە تۆ قبوڵ بكرێت كاتێك بەو بیانوانە مافەكانی خوای پەروەردگار لە سەر خۆت لادەبەی · لە (أثر)ێكی ئیسرائیلیدا باسكراوە كە (إبراهیم الخلیل) فەرمووی : ئەی پەروەردگارم نەخۆشی لە كێوەیە ؟ فەرمووی : لە منەوەیە · فەرمووی : ئەی دەرمان و چارەسەری لە كێوەیە ؟ فەرمووی : لە منەوەیە · فەرمووی : كەوابوو ئەم پزیشكە چی یە ؟ فەرمووی : پیاوێكە لە گەڵ دەستێدا دەرمان و چارەسەرەكە دەنێرم ·

پێغەمبەری خوا ﷺ كە دەفەرمێت : بۆ هەر نەخۆشیەك چارەسەرو دەرمانێك هەیە ، ئەم فەرمایشتەی دەبێت بە هۆی بەهێزبوونی نەفسی نەخۆش و پزیشك و ، هانیشیان دەدات بۆ داواكردنی ئەو دەرمانەو گەڕان بە دوایدا ، چونكە نەفسی نەخۆش ئەگەر هەستی بەوە كرد كە نەخۆشیەكەی دەرمانێكی هەیەو لایدەبات ، ئەوا دڵیشی بە هیواوە پەیوەست دەبێت و ، تینی نائومێدیشی سارد دەبێتەوەو ، دەروازەی هیوای بۆ دەكرێتەوە ، هەركاتیش نەفسی بەهێز بوو تینی سروشتیی ناخیشی ڕادەپەڕێت و ، دەبێت بە هۆكارێكی چالاك بۆ بەهێزبوونی گیانی ژیاریی و نەفسانی و سروشتی و ، هەركاتیش ئەم ڕۆحانە بەهێز بوو ، دەبێت بە هۆی چالاكبوونی ئەو هێزانەی هەڵیاندەگرێت و ، ئیتر نەخۆشیەكە دەبەزێنێت و دووری دەخاتەوە ، هەروەها پزیشكیش ئەگەر هەستی بەوە كرد ئەم نەخۆشیە دەرمانێكی هەیە ئەوا ئەو هەستەی خۆی یارمەتی دەدات بۆ ئەوەی داوای بكات و بە دوایدا بگەڕێت · نەخۆشی جەستەش هاوتای نەخۆشیەكانی دڵانە ، كە خوای تعالى بۆ دڵ هەر نەخۆشیەكی دانابێت ئەوا چارەسەریەكیشی بۆ داناوە بە دژەكەی ، بۆیە ئەگەر كەسی هەڵگری نەخۆشیەكە پێی زانی و بەكاریهێناو ، ڕێكەوتی نەخۆشی دڵی بوو ، بە ئیزنی خوای تعالى چاكی دەكاتەوە·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆپارێزیی بەرامبەر بە زۆرخواردن و ، خواردنی زیاد لە ئەندازەی پێویست و ئەو یاسایەی کە پێویستە ڕەچاو بکرێت لە خواردن و خواردنەوەدا :

في المسند وغيره : عنه ﷺ أنه قال : ((ما ملأ آدميٌ وعاءً شرّاً مِنْ بطنٍ ، بِحَسْبِ ابنِ آدمَ لُقيماتٌ يُقِمْنَ صُلْبَه ، فإنْ كان لابُدَّ فاعلاً ، فَثُلُثٌ لِطعامِه ، وثُلُثٌ لِشرابِه ، وثُلُثٌ لِنَفَسِه))[١٨].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئادەمیی هیچ توورەکەیەکی پڕ نەکردووە لە سك خراپتر بێت ، چەند پاروویەك بەسە بۆ ئەوەی ئادەم پشتی پێ ڕاست بکاتەوە ، بەڵام ئەگەر حەزی بە خۆراکی زیاتر بوو ، با سێ یەکی سکی بۆ خواردەمەنی بێت و ، سێ یەکیشی بۆ خواردنەوەی بێت و ، سێ یەکیشی بەتاڵ بێت بۆ ئەوەی کرداری هەناسەدانی ئاسان بێت)) ٠

نەخۆشییەکان دوو جۆرن : نەخۆشییگەلێکی ماددی کە هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ زیادبوونی مادەیەکی لە ئەندازە دەرچوو لە جەستەدا تا ئەو ئاستەی زیانی بە کردەوە سروشتیەکانی لەش گەیاندووە ، کە نەخۆشیەکانی زۆرینەیەو ، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ خواردنی زیادی تر پێش ئەوەی خواردنی یەکەم هەرس کرابێت و ، زیادبوون لە ئاستی ئەو ئەندازەیەی لەش پێویستێتی و ، خواردنی خۆراکی کەم سوودی ، درەنگ هەرس و ، زۆر خواردنی خۆراکی جیاوازی پێکهاتە جۆراوجۆر ، بۆیە ئەگەر مرۆڤ سکی بەم خۆراکانە پڕکردو ، لە سەری ڕاهات ، تووشی چەندین نەخۆشی جۆراوجۆری دەکات ، هەندێك لەو نەخۆشیانە

---

١٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٣٢) ، والترمذي (٢٣٨٠) ، من طريق يحيى بن جابر عن المقدام بن معدي كرب فذكره مرفوعاً ، وأخرجه ابن ماجة (٣٣٤٩) من طريق محمد بن حرب قال : حدثني أمي ، عن أمها أنها سمعت المقدام ابن معدي كرب فذكره مرفوعاً ٠

درەنگ نامێنن و هەندێکیشیان خێرا ، شایانی باسە ئەگەر مرۆڤ مام ناوەندێتی پاراست لە خواردنداو ، بە ئەندازەی پێویستی لەشی بەکاریهێناو ، لە چەندایەتی و چۆنایەتی خۆراك خواردندا مام ناوەند بوو ، لەش سوودو قازانجێکی زیاتری لێوەردگرێت بە بەراوردی ئەو سوودو قازانجەی کە لە خواردنی زۆر وەریدەگرێت ، پلەکانی خۆراکیش سێ پلەیە :

یەکەم : پلەی پێویستی ٠

دووەم : پلەی تێربوون ٠

سێ یەم : پلەی زیاتری ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی پێداوین : کە مرۆڤ چەند پارویەکی بەسە بۆ ئەوەی پشتی پێ ڕاست بکاتەوەو ، تووشی داڕۆخانی هێز نەبێت و ، لە کەڵیشیدا لاواز نەبێت ، بەڵام ئەگەر مرۆڤ حەزی بە خۆراك خواردنی زیاتر هەبوو ، با لە سێ یەکی سکیدا بخوات و ، سێ یەکی تریشی بەجێ بێڵێت بۆ خواردنەوەو ، سێ یەکی تریشی بەتاڵ بێت بۆ ئەوەی کرداری هەناسەدانی ئاسان بێت ، ئەمە بەسوودترین شتێکە بۆ لەش و بۆ دڵیش ، چونکە ئەگەر سك پڕبوو بە خۆراك ئەوا بۆ خواردنەوە تەسك دەبێتەوە ، بۆیە ئەگەر خواردنەوەشی بەسەردا کرد زیاتر تەسك دەبێتەوە بۆ هەناسەدان و ، ئیتر تووشی ئێش و ئازارو ماندووبوون دەبێت وەکو ئەوەی بارێکی قورسی هەڵگرتبێت ، جگە لەوەش مرۆڤ تووشی خراپبوونی دڵ دەکات ، سەرەڕای تەمبەڵی ئەندامەکانی لەش بۆ بەجێهێنانی پەرستنەکان ، هەروەها ئەو تێربوونە دەیجوڵێنێت بەرەو هەواو ئارەزووکان ، لێرەدا ڕوون دەبێتەوە کە پڕکردنی سك بە خواردەمەنی زیان بە دڵ و بە لەشیش دەگەیەنێت ، ئەمە لە کاتێکدا ئەگەر بە بەردەوامی یا بە زۆری بوو ، بەڵام ئەگەر جار بە جار بوو ، ئەوا هیچی تێدا نی یە ، چونکە هاوەڵی بەڕێز (أبوهريرة) لە ئامادەبوونی خوودی پێغەمبەری خوادا ﷺ لە شیرو دۆکەی خواردەوە ، تا

فەرمووی : ((والذي بعثكَ بالحقِّ لا أجدُ لهُ مَسْلَكاً))[19] واتە : ((سوێند بەو خوایەی کە تۆی بە هەق ناردووە ، هیچ ڕێ وشوێنێکی تری بۆ نادۆزمەوە)) . هاوەڵانی تریش چەندین جار لە ئامادەبوونی پێغەمبەری خوادا ﷺ تاوەکو تێربوون خواردویانە .

تێربوونی زۆری لە ڕادەبەدەریش هێزو جەستەی مرۆڤ لاواز دەکات ، ئەگەرچی سەرەتا سوودی پێ گەیەنێت ، لە ڕاستیدا جەستەی مرۆڤ بە هێز دەبێت بە گوێرەی ئەو خواردەمەنیەی قبوڵی دەکات ، نەك بە گوێرەی زۆرێتی .

لە بەر ئەوەی لە مرۆڤدا بەشێکی خاکی و ، بەشێکی هەوایی و ، بەشێکی ئاوی هەیە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ خۆراك و خواردنەوەو هەناسەدانیشی کرد بە سێ بەشەوە ، ئەگەریش گووترا : بەرکەوتی بەشی ئاگریی لە کوێ یە ؟

دەگووترێت : ئەمە مەسەلەیەکە پزیشکان تیایدا دواون و ، گووتویانە : لە جەستەدا بەشێکی ئاگریی هەیە بە کرداریی ، کە یەکێکە لە پایەکان و بنچینەکانی .

بەڵام ئاقڵ و ژیری پزیشکانی دیکەو و کەسانێکی تریش مشتومڕیان لە گەڵدا کردوون و گووتویانە : لە جەستەدا بەشێکی ئاگریی نی یە بە کرداریی و ، بەڵگەشیان ئەمانەی خوارەوەیە :

یەکەمیان : سەبارەت بەو بەشە ئاگری یە یا دەگووترێت لە بۆشایی ئاسمانەوە دابەزیووەو ، تێکەڵ بەم بەشە ئاویی و خاکیە بووە ، یا دەگووترێت : تیایدا پێکهات و دروست بوو ، یەکەم بۆچونیش بەدوور دادەنرێت لە دوو ڕۆوە : یەکەمیان : ئاگر بە سروشت بەرز دەبێتەوە ، ئەگەر دابەزێت ، ئەوا بە هۆی فشار بۆ هێنەرێکەوە دەست بە دابەزین دەکات لە سەنتەری

19 ــ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٥١٥) ، والبخاري (٨ / ٦٧ ، ١١٩) ، والترمذي (٢٤٧٧) ، كلهم عن عمر بن ذر قال : حدثنا مجاهد عن أبي هريرة فذكر الحديث ، وهو حديث طويل.

خۆیەوە بۆ ئەم جیهانە · دووەمیش : ئەو بەشە ئاگرییە کە دادەبەزێت دەبیّ بە ناچاری بە تۆپی ساردەسێردا دا تێپەڕ بێت کە لەو پەڕی ساردیدایەو ، ئێمەش لەم جیهانەدا تەماشا دەکەین ئاگرێکی گەورە بە ئاوێکی کەم دەکوژێتەوە ، بۆیە ئەو بەشە ئاگرییە بچوکانە کە دەبیّ بە تۆپی ساردەسێردا تێپەڕ بێت و لەو پەڕی ساردیدایە ، شایستەترە بە کوژانەوە ·

دووەمیان : ئەوەیە کە بگوترێت : ئالێرەدا پێکهات ئەمەش زۆر دوورە ، چونکە ئەو تەنەی کە دەبێت بە ئاگرو پێشتر ئاوەها نەبوو ، پێش بوونی بە ئاگریش یا خاك بوو ، یا ئاو بوو ، یا هەوا بوو لە بەر سنووردارێوونی پایەکان لەمانەدا ، ئەمەش کە وامان داناوە بوە بە ئاگر ، خۆی لە بنچینەدا تێکەڵ بە یەکێك لەو تەنانەی سەرەوە بوو و ، پەیوەند بوو پێوەی ، تەنێکیش کە ئاگر نەبێت و تێکەڵ بە تەنگەلێکی گەورە بێت کە ئاگر نەبێت و بەشێکیش نەبێت لەو تەنە گەورانە ، ئامادە نابێت بگۆڕێت بۆ ئاگر چونکە لە خوودی خۆیدا ئاگر نی یە و ، تەنە تێکەڵاوەکانیش ساردن ، ئیتر چۆن ئامادە دەبێت بگۆڕێت بە ئاگر ؟

ئەگەر بڵێن : ئەی بۆ تەنگەلێکی ئاگرین نی یە ئەو تەنانە بگۆڕێت و ، بیگات بە ئاگر بە هۆی تێکەڵبوونیانەوە ؟

دەڵێین : قسەکردن سەبارەت بە دەستکەوتنی ئەو تەنە ئاگرینانە هەر قسەکانی سەرەوەیە.

ئەگەر گووتتان : ئێمە دەبینین کاتێ ئاو بە سەر مادەی (النُّوَرَة)ی[20] کوژاوەدا دەکرێت ئاگری لێ جیا دەبێتەوە ، ئەگەر تیشکی خۆر بەر (البِلّورة)[21] کەوت ئاگری لێ

٢٠ ــ النُّوَرَة : مادەی قسڵە و هەندێ مادەی تری تێکەڵ دەکرێ · بۆ لابردنی توکی جەستەش بەکار دێت · وەرگێڕ ·

٢١ ــ البِلّورة : جۆرە بەردێکی سپی یەو دەدرەوشێتەوە ، بە بلوور ناو دەبرێت و ، لە بەر زۆر سپێتی بریسك دەداتەوە ، بڕوانە ((شرح شافية ابن حاجب)) ، الجزء الأول ، ص ٢٢ ، وەرگێڕ ·

دەردەکەوێت ، ئەگەر بەردێکمان کیشا بە ئاسنێکدا ئاگری لێ دەردەکەوێت ، هەموو ئەم ئاگرەش لە ئەنجامی تێکەڵبوونەوە دروست بوو ، ئەمەش دیسان ئەوانە پووچ دەکاتەوە کە لە بەشی یەکمدا جێگیرتان کرد ٠

بەڵام کەسانی دیکەی نکۆڵیکار گووتوویانە : ئێمە نکۆڵی ناکەین کە لێکخشاندنی بەهێز دروستکاری ئاگر بێت ، وەکو ئەوەی بەردێك بە سەر ئاسنێکدا بکێشی ، یا هێزی گەرمکردنی هەتاو دروستکاری ئاگر بێت ، وەکو بلوور ، بەڵام زۆر بەدوری دادەنێین ئەوە لە لەشی ئاژەڵ و ڕووەکدا ڕووبدات ، چونکە لەشی ئاژەڵ و ڕووەك ئەو لێکخشاندنە بەهێزەی تێدا نی یە کە ببێت بە هۆی دروستبوونی ئاگر ، وە ئەو ئەندازە ڕوون و ساف و پاك و بێگەردیەشی نی یە بگات بە ئاستی ڕوون و ساف بلوور ، بەشی دەرەوەشیان تیشکی خۆری بەردەکەوێت ، بەڵام بەهیچ شێوەیەك ئاگر دروست ناکات ، ئیتر ئەو تیشکەی دەگاتە بەشی ناوەوە چۆن ئاگر دروست بکات ؟

ڕووی دووەم : لە بنچینەی مەسەلەکەدا : پزیشکان کۆڕان کە شەرابی کۆنە بە سروشت لەو پەڕی گەرمیدایە ، مەحاڵیشە ئەو گەرمیە بەهۆی بەشە ئاگرینەکانەوە بێت ، چونکە بەلای مرۆڤەوە ماقوڵ نی یە ئەو بەشە ئاگرینانە هەرچەند کەم بن لە بەشە ئاویەکاندا بمێننەوە ماوەیەکی درێژو ، نەشکوژێتەوە کەچی ئێمە تەماشا دەکەین ئاگرێکی گەورە بە ئاوێکی کەم دەکوژێتەوە ٠

ڕووی سێ یەم : ئەگەر لە ئاژەڵ و ڕووەکدا بەشێکی ئاگریی هەبووایە بە کرداریی ، ئەوا بەشە ئاویەکە دەیبەزاندو بە سەریدا زاڵ دەبوو ، بەشە ئاگریەکەش دادەمرکاو دەکوژایەوە ، چونکە زاڵ بوونی هەندێ ماددەو توخم بە سەر هەندێکی تردا هۆکارێکی گرنگە بۆ گۆڕینی سروشتی ماددەی بەزێنراو بۆ سروشتی ماددەی بەزێنەر ، بۆیە ئەو بەشە ئاگریە زۆر کەمە دەگۆڕا بۆ سروشتی ماددە ئاویە بەزێنەرەکە کە دژی ئاگرە ٠

ڕووی چوارەم : خوای تعالی لە قورئانە پیرۆزەکەیداو لـە چـەندین ئایـتـدا باسـی خولّقانـدنی مرۆڤ دەکات ، لە هەندێ ئایەتـدا پێـی ڕاگەیانـدوین کـە لـە ئـاو خولّقاندویـەتی ، لـە هەنـدێکی تریشدا لە خاك ، لـە هەنـدێکی تریشـدا لـە تێکەڵەیـەکی هـەردوکیان کـە قـوڕە ، لـە هەنـدێکی تریشدا لە قوڕێکی ووشکەوەبووی وەکـو سـواڵەت ، کـاتێ بـەر تیشـکی هـەتاو بـا دەکـەوێت ، کەچی تەنها لە ئایەتێکیشدا پێی ڕانەگەیاندوین لە ئاگر دروسـتی کردبێـت ، بـەڵکو ئـەوەی بـە خاسیەتی ئیبلیس داناوە ٠

ثبت في صحيح مسلم : عن النبي ﷺ قـال : ((خُلِقَـتْ الملائكـةُ مـن نُـور ، وخُلِـقَ الجـانَ مـن مارجٍ من نارٍ ، وخُلِقَ آدمُ مما وُصِفَ لكم))[٢٢]

واتـە : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی :((پەریـەکان لـە نـوور ڕونـاکی خـولّقێنران ، جنۆکەش لە بڵێسەی ئاگرێکی بێ دووکەڵ خـولّقێنران ، ئـادەمیش خـولّقێنراوە لـەوەی بۆتـان وەسفکراوە)) ٠

ئەمەش زۆر بە ڕوونی ئاشکەرای دەکات کە خولّقێنراوە لەو ماددەیەی خوای تعالی وەسـفی دەکات لە قورئانەکەیداو هیچی تر ، بەڵام وەسفی بۆ نەکردوین لە ئاگر دروسـتی کردبێـت ، یا لە ماددەکەیدا شتێك لە ئاگر هەبێت ٠

ڕووی پێنجەم : ئەوپەڕی بەڵگەکانیان کە بەکاریدەهێنن ئـەو گەرمیـەی لەشـی گیانەوەرانـە کە دەیبینن ، ئەمەش لە خودی خۆیدا بەڵگەی بوونی بەشە ئاگریەکانە ، بەڵام ئەمە بەڵگە نـی یە ، چونکە هۆی گەرمی لە ئاگر گشتیترە ، بۆیە جار بـە جـار هـۆی گـەرمی ئـاگرە ، جـار بـە جاریش جوڵانەوەیە ، جار بە جاریش تیشکدانەوەیە ، جـار بـە جـاریش گـەرمبوونی هەوایـە ،

---

٢٢ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١٥٣ ، ١٦٨) ، وعبد بن حميد (١٤٧٩) ، ومسلم (٨ / ٢٢٦) ، كلهم من طريق عبدالرزاق قال : أخبرنا معمر عن الزهري عن عروة عن عائشة فذكره مرفوعاً ٠

جار بـه جـاريش نزيكبوونەوەيـه لـه ئـاگر ، كـه ديسـان هۆكارەكـەى هەوايـه كـه گەرميەكـە هەڵدەگرێت ، وە چەندين هۆكارى ديكەش ، بۆيه مەرج نى يە گەرمى تەنها له ئاگرەوە بێت ٠

هاوەڵانى ئاگر دەڵێن : زانراوە ئەگەر خاك و ئاو تێكەڵ بوون پێويستيان بـه گەرميەكـه بـۆ ئەوەى هەردوكيان پێگەيەنێت و به باشـى تێكـەڵيان بكـات ، بـه پێچەوانەشـەوە هەريـەك لـەو مادانه به باشى تێكەڵ بەويتر نابێت و ، له گەڵيشـيدا يـەك ناگرێت ، هـەروەها ئەگـەر تۆومـان فرێدايه نێو قورەوە به جۆرێك نه هەواو نه تيشكى هەتاويشى نەگاتێ ، بۆگـەن دەبێـت ، بۆيـە لەوە بەدەر نابێت ، كه ئايا لـه تێكەڵاوەكـەدا تـەنێكى پێگەيەنـەرى بـاش دروسـت دەبێـت بـه سروشت يا نەء ؟ ئەگەر دروست بوو ، ئەوا بەشە ئاگريەكەيە ، ئەگەر دروستيش نـەبوو ، ئـەوا تێكەڵاو به سروشتى خۆى گەرمكار نى يە ، بەڵكو ئەگەر گەرميش بێت گەرمبوونەكە كـاتى يـە ، بۆيه ئەگەر گەرمبوونه كاتيەكه نەما ، شتەكه گەرم نى يە ، نه به سروشتى خۆى و ، نـه بـه چۆنيەتيشى ، بەڵكو سارد دەبێت به ڕەهايى ، بـەڵام هەنـدێك لـه خواردەمـەنى و دەرمـان بـه سروشت گەرمن ، چونكه گەوهەرێكى ئاگريى تێدايه.

بۆيه ئەگەر له جەستەدا بەشێكى گەرمكار نەبێت ئەو جەستەيه لەوپەڕى ساردیدا دەبێـت ، چونكه ئەگـەر سروشـت سـاردى پێويسـت بكـات ، هـيچ يارەمەتيـدەرو ڕێگرێكيشـى نـەبێت ، پێويسته ئەو سـاردیه بگـا بـه لووتكـه ، ئەگەر واش بـوو چـيتر هەسـت بـه سـاردى ناكـات ، چونكه ئەو ساردیەى پێى دەگات ئەگەر له لووتكـەدا بـوو يەكسـانى سـاردیه زۆرەكـەى خـۆى دەبێت ، شتيش به هاوشێوەى خۆى كارتێكراو نابێت و هيچ كاردانەوەيەكى بەرامبـەر نابێـت ، ئەگەر بەو شيوەش بـوو ئـەوا هەسـتى پـىێ ناكـات ، ئەگـەر هەسـتيشـى پـىێ نـەكات ئـەوا هـيچ ئازارێكى به هۆيەوە تووش نابێت ، ديسان ئەگەر سـاردیەكەش لـه سـاردى لەشـى كـەمتر بـوو ئەوا هيچ كاردانەوەيەكى بەرامبەر نابێت ، لێرەدا دەگەينه ئەو ئەنجامەى كه ئەگـەر لـه لەشـدا به سروشت بەشێكى گەرمكار نەبێت ئەوا هيچ هەسـت و كاردانەوەيـەكى بەرامبـەر بـه سـاردى نابێت و ، بەو هۆيەشەوە هيچ ئازارێكى پـىێ ناگـات ٠ گووتيـان : لـه ڕاسـتيدا بەڵگـەكانى ئێـوە

گوفتاری ئەو کەسانە پووچ دەکاتەوە کـە دەڵێن : بەشـە ئاگرینـەکان لـە سـەر بـاری خـۆی و سروشتە ئاگریەکەی لەم تێکەڵاوانەدا دەمێنێتەوە ، بەڵام ئێمە ئەوە نـاڵێین ، بـەڵکو دەڵـێین : شێوە جۆریەکەی (صورتها النوعية) لە کاتی تێکەڵ بووندا خراپ دەبێت و نامێنێت ٠

کەسانی تریش دەڵێن : بۆ شیاو نەبێت بگوترێت : زەوی و ئاو هەوا ئەگەر تێکەڵ بـن ئـەوا ئەو گەرمیەی پێیاندەگەیەنێت و تێکەڵاویان دەکات گەرمی تیشکی خۆرو هەسارەکانی تـرین ، پاشان تێکەڵاوەکە لە کاتی تەواو پێگەشتنیدا ئامادەی قبوڵبوونی شێوە پێکهێنانەکـە دەبێت بە هۆی گەرمیەوە ڕووەك بێت یا گیانەوەر بێت یا کانزا بێت ، پاشان هـیچ ڕێگرێکیش نـی یـە بەرامبەر بەوەی کە ئـەو تـین و گـەرمیـەی لـە تێکەڵاوەکانـدا بەدیـدەکرێت بـەهۆی خاسـیەت و هێزێکەوە بێت کە خوای تعالی بەدیدەهێنێت لە کاتی ئـەو تێکەڵاوبونـەدا نـەك بـە هـۆی بەشـە ئاگرینەکانە وە بە کـرداری ، ئێـوەش چـیتر توانـای پوچـکردنەوەی ئـەم ئیحتمالـەتان نابێـت ، چونکە کۆمەڵێك لە پزیشکە بەڕێزەکان دانیان بەمەدا ناوە ٠

بەڵام سـەبارەت بـە بـاس و خواسـی هەسـتکردنی لـەش بـە سـەردی ، دەڵـێین : ئەمـە بەڵگەیە کە لە لەشدا تین و گەرمی هەیە ، هیچ کەسیش نی یە نکۆڵی لەمـە بکـات ، بـەڵام بەڵگە چیە بـۆ سـنورداربوونی گـەرمکردن بـە ئـاگر بـە تـەنها ؟ چـونکە ئەگەرچـی هـەموو ئاگرێـك گـەرمکارە ، بـەڵام مەسـەلەکە ئاوەهـا نـی یـە بـە گشـتی ، بـەڵکو پێچـەوانەکەی ڕاستە: هەندێ گەرمکار ئاگرە ٠

بـەڵام سـەبارەت بـەو گوفتارەتـان کـە دەڵـێن شـێوەی جـۆریی ئاگرەکـە خـراپ دەبێـت و نامێنێت ، زۆرێك لـە پزیشـکان کـۆڕان لـە سـەر ئـەوەی شـێوە جۆریەکـەی دەمێنێتـەوە ، لـە لایەکی تریشەوە کە دەڵێن شـێوە جۆریەکـەی خـراپ دەبێـت و نامێنێت گوفتـارێکی پووچـەو

چاكترين پزيشكانتان له كتێبه‌كه‌يدا به ناوى ((الشفاء))[٢٣] دانى پێدا ناوه‌و ، سه‌لماندويه‌تى كه هه‌موو پايه‌كان له سه‌ر سروشتى خۆيان ده‌مێننه‌وه له تێكه‌ڵاوه‌كاندا ٠ وبالله التوفيق.

به‌شێك : سه‌باره‌ت به ڕێبازى پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ له چاره‌سه‌ركردنى نه‌خۆشيدا

پێغه‌مبه‌ر خوا ﷺ چاره‌سه‌رى نه‌خۆشه‌كانى به سێ جۆر ده‌كرد :

يه‌كه‌م : به ده‌رمانه سروشتيه‌كان ٠

دووه‌م : به ده‌رمانه خواوه‌نديه‌كان ٠

سێ يه‌م : به تێكه‌ڵه‌يه‌ك له هه‌ردووكيان ٠

ئێمه‌ش باسى ئه‌و سێ جۆره له ڕێنومايه‌كانى پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ ده‌كه‌ين ، بۆيه به باسكردنى ده‌رمانه سروشتيه‌كان ده‌ست پێ ده‌كه‌ين ، كه وه‌سفى ده‌كردو به كاريده‌هێنا بۆ نه‌خۆشه‌كان ، پاشان باسى ده‌رمانه خواوه‌نديه‌كان ده‌كه‌ين و ، پاشانيش باسى تێكه‌ڵه‌كه ده‌كه‌ين ٠

ئه‌مه‌ش به ئاماژه‌دان ئاماژه‌ى بۆ ده‌كه‌ين ، چونكه پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ له ڕاستيدا وه‌كو ڕێنومايكارێك و ، بانگه‌وازكارێك بۆ خواو ، ناسيارێك بۆ خوا نێردراوه ، بۆ ئه‌وه‌ى ئه‌و كارانه‌ى كه جێگه‌ى ڕه‌زامه‌ندبوونى خواى تعاليه به ئومه‌ته‌كه‌ى ڕاگه‌يه‌نێت و فه‌رمانيان پێ بكات و ، ئه‌و كرده‌وانه‌ش كه خواى تعالى ڕقى لێ ده‌بێته‌وه ڕوون بكاته‌وه‌و قه‌ده‌غه‌يان لێ بكات ، هه‌واڵى پێغه‌مبه‌ران و فرستاده‌كان و بارودۆخ و ڕه‌فتاريان له گه‌ڵ ئومه‌ته‌كانى خۆياندا پێيان

---

٢٣ ــ ئه‌و پياوه ناوى (ابن سينا أبوعلي حسين)ى كوڕى (عبدالله)يه‌و ناونراوه به (الشيخ الرئيس) ، يه‌كێكه له‌و فه‌يله‌سوفانه‌ى ده‌درێنه پاڵ ئيسلام ، ساڵى (٤٢٨) كۆچى مردووه ، بۆ زياتر شاره‌زابوون بڕوانه كتێبى (كشف الظنون) (١ / ٣٦) ٠

ڕاگەیەنێت ، هـەواڵی خولْقانـدنی جیهـان و ، سـەرەتای دەسـتپێکردن و گەڕانـەوەو (المبـدأ و المعاد) چۆنیەتی بەدبەختی و کامەرانیی نەفس و هۆیەکانیان بۆ ڕوون بکاتەوە ٠

بـەڵام پزیشـکێتی جەسـتە : وەکـو بەشـێك بـۆ تـەواوکردنی شـەریعەتەکەی هـاتووەو ، مەبەستداریشە بۆ جەماوەری خەڵك ، بە جۆرێك لە کاتی پێویسـت بووندا بـە کاردەهێنرێـت ، بەڵام ئەگەر لە کاتی تەندروستیدا توانرا دەستی لێهـەڵگیرێت ، ئـەوا هیمـەت و هێـز ئاراسـتەی چارەسـازی دڵ و گیـان و ، پاراسـتنی تەندروسـتیان و ، لابردنـی نەخۆشـیەکانیان دەکرێـت ، هەروەها پاراستنی بەرامبەر بە هۆکارەکانی خراپوونی مەبەستە بە پلـەی یەکـەم ، چاککردنی جەستە بەبێ چاککردنی دڵ بێ سوودە ، خراپبوونی جەستەش لە گەڵ چاککردنی دڵدا زیـانی زۆر کەمەو ، زیانێکی لاچووە بەدوایدا سوودو قازانجی بەردەوامی تەواو دێت ٠ وبالله التوفيق.

بەشی یەکەم
چارەسەرکردن بە دەرمانە سروشتیەکان

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی (تا) دا :

ثبت في الصحيحين : عن نافع ، عن ابن عمرَ ، أن النبي ﷺ قال : ((إنَّما الحُمَّى _ أو شِدَّةُ الحُمَّى _ مِنْ فَيحِ جَهَنمَ ، فأبرِدُوهَا بِالماءِ))[٢٤]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە ڕاستیدا(تا) _ یا توندی (تا) _ لە کڵپ و گڕی دۆزەخەوەیە ، بە ئاو ساردی بکەنەوە)) ٠

ئەم فەرموودە بەلای زۆرێك لە پزیشکە نەفامەکانەوە ئاڵۆز بوو (أشكلَ) ، وایان بە خەیاڵدا هات کە دژکارەو ڕێك ناکەوێت لە گەڵ دەرمانی (تا) و چارەسەرەکەیدا ، ئێمەش بە یارمەتی خوای پەروەردگار مەبەست و فیقهی فەرموودەکە ڕوون دەکەینەوەو ، دەڵێین :

فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ دوو جۆرە : گشتی بۆ هەموو دانشتوانی سەر زەمین و ، تایبەت بە هەندێکیانەوە ٠

٢٤ _ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (ص ٥٨٧) ، وأحمد (٢ / ٢١) ، والبخاري (٤ / ١٤٧) (٧ / ١٦٧) ومسلم (٧ / ٢٣) ، وابن ماجة (٣٤٧٢) ، كلهم من طريق نافع عن ابن عمر به ٠

نموونەی یەکەم : وەکو فەرمایشتەکانیەتی بە گشتی ·

نموونەی دووەم : وەکو فەرمایشتی : ((لا تَسْتَقْبِلُوا القِبلَةَ بغائطٍ ولا بَولٍ ، ولا تَسْتَدْبِروها ، ولكنْ شرِّقوا ، أوْ غرِّبوا))[٢٥]

واتە : ((بۆ میزو پیسی کردن نە ڕوو لە قیبلە بکەن و ، نە پشتیشی تێبکەن ، بەڵکو ڕوو بکەنە ڕۆژهەڵات ، یا ڕۆژئاوا)) · لێرەدا ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەری خوا ﷺ نە بۆ خەڵکی ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوایەو نە بۆ خەڵکی عێراقیشە ، بەڵکو بۆ خەڵکی مەدینەو شوێنانی تری هەمان ئاراستەشە وەکو وەڵاتی شام و شوێنانی تر · هەروەها فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((مَا بينَ المَشرِقِ والمَغرِبِ قبلَة))[٢٦] واتە : ((نێوان ڕۆژهەڵات و ڕۆژئاوا قیبلەیە)) ·

ئەگەر ئەوە زانرا ، ئینجا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە گوفتارەکانی پێغەمبەری خوا ﷺلە فەرموودەکەی سەرەوەدا تایبەتە بە خەڵکی (الحجاز)و ، ئەو شوێنانەی هەمان بارودۆخیان هەیە ، چونکە زۆربەی ئەو (تا)یانەی تووشیان دەبوو لە جۆری (تا)ی ڕۆژانەی کاتی بوو بە هۆی هێزی گەرمی هەتاوەوە ، ئەمەش ئاوی ساردی بۆ بەکەڵکە چ بە خواردنەوە بێت یا بە خۆشتن ، چونکە (تا) گەرمیەکی نامۆیە لە دڵ بەردەبێ و ، لە گەڵ ڕوح و خوێنداو بە ڕێگای خوێنبەرەکاندا بە هەموو جەستەدا بڵاو دەبێتەوە ، تیایدا بە گڕگرتن گڕدەگرێت بە جۆرێك زیان بە کردەوە سروشتیەکان جەستە دەگەیەنێت ·

---

٢٥ ــ صحيح : أخرجه الحميدي (٣٧٨) ، وأحمد (٥ / ٤١٦ ــ ٤٢١) والدارمي (٦٧١) ، والبخاري (١ / ٤٨ ، ١٠٩) ، ومسلم (١ / ١٥٤) ، وأبوداود (٩) ، وابن ماجة (٣١٨) ، والترمذي (٨) ، والنسائي (١ / ٢٢ ، ٢٣) ، وابن خزيمة (٥٧) كلهم من طريق الزهري عن عطاء بن يزيد عن أبي أيوب الأنصاري فذكره مرفوعاً ·

٢٦ ــ صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٠١١) ، والترمذي (٣٤٢) كلاهما عن أبي معشر عن محمد بن عمرو عن أبي سلمة عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً · وأخرجه الترمذي (٣٤٤) من طريق عثمان بن محمد الأخنسي عن سعيد المقبري عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ·

هۆیەکانی (تا) کە دەکرێت بە دوو جۆرەوە :

کاتی : هۆکاری دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ ئاوسان ، یا جوڵانەوە ، یا بە هۆی لێدانی گەرمی هەتاوەوە ، یا بەهۆی جەو گەرمیەکی لە ڕادەبەدەرەوەو بەو هاوشێوانە ٠

نەخۆشی : ئەمەش سێ جۆرە ، سەرەتا لە ماددەیەکی یەکەمەوە (مادة أولى) دەست پێ دەکات و ، پاشان هەموو جەستە گەرم دەبێت ٠ بۆیە ئەگەر سەرەتای پەیوەندی بە روحەوە هەبێت ئەوا بە ڕۆژەتا ناو دەبرێت ، چونکە بەزۆری لە ماوەی ڕۆژێکدا نامێنێت و ، ئەوپەڕی درێژبوونەوەشی سێ ڕۆژە ، ئەگەر سەرەتای پەیوەندیشی بە خەڵتەکانی جەستەوە بێت ئەوا بە بۆگەنەتا (عفنية) ناودەبرێت ، ئەوانەش چوار جۆرن : (زەردوای ، ڕەشکاوی ، بەڵغەمی ، خوێنی ٠ ئەگەر سەرەتای پەیوەندیشی بە ئەندامە ڕەقە بنەڕەتیەکانەوە بێت (الأعضاء الصلبة الأصلية) ، ئەوا بە سووکەتا (حُمى دِق) ناودەبرێت ، ئەم جۆرانەش چەندین چەشنی تر لە خۆ دەگرێت ٠

پێدەچێ جەستە سوودێکی ئەوتۆ لە (تا) وەرگرێت کە لە دەرمان وەری ناگرێت ، زۆر جاریش ڕۆژەتاو بۆگەنەتا هۆکارێکی سەرەکی دەبن بۆ پێگەیاندنی چەندین ماددەی چڕ کە بەبێ بوونی ئەوانە پێنەدەگەشت ، هۆکارێکی کارێگەریش دەبن بۆ کردنەوەی چەندها کونیلەی داخراو (السُدد) کە ئەو دەرمانانەی تایبەتن بە کردنەوەوە نەیاندەتوانی بێکەنەوە.

(تا) زۆرێك لە نەخۆشیەکان چارەسەر دەکات :

بەڵام چاو هەوکردنی نوێ و کۆن (الرَّمدُ الحديثُ والمتقادمُ) ، (تا) هۆکارێکی کاریگەرە بۆ چاکبوونەوەی زۆربەی جۆرکانی بە شێوەیەکی سەرسوڕمێنی خێرا ، بەسوودیشە بۆ نەخۆشیەکانی ئیفلیجی و ، دەم خواربوون و ، گرژبوونی زۆرخواردن و ، چەندین نەخۆشی تر کە هۆکاری دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ زێدە ماددەی چڕ ٠

پزیشكانێك ئەو گوفتارەی دانەر دەسەلمێنن :

هەندیَ لە پزیشكە بەرێزەكان پێیان راگەیاندم و گووتیان : دلَخۆش دەبین كاتیَ زۆرێك لە نەخۆشەكان (تا)ی لێدێت ، وەكو چۆن بە چاكبوونەوەی نەخۆشەكە دلَخۆش دەبین ، چونكە (تا) سودێكی زیاتری پیَ دەگەیەنێت بە بەراوردی خواردنەوەی دەرمان ، چونكە (تا)كە زۆرێك لە خەلَتەو و ماددە بۆگەنە زیان بەخشەكانی جەستە پێدەگەیەنێت و بەوەش ئامادەی دەرچوون دەبێت ، پاشان ئەگەر رێكەوتی دەرمانەكان بوو ئەوا دەردەچێت و ، بەوەش چاكبوونەوە روودەدات ٠

ئەگەر ئەمە زانرا ، ئینجا دەگەینە ئەو ئەنجامەی كە دەشیَ مەبەستی فەرموودەكە بەشەكانی (تا)ی كاتی بێت ، چونكە بە خۆهەلَكێشان لە ئاوی ساردو ، خواردنەوەی ئاوی ساردی سهۆلَاو ئەو (تا)یە لە شوینەكانی جەستە لادەچێت و ، چیتر نەخۆش پێویستی بە چارەسەری دیكە نابێت ، چونكە ئەو (تا)یە تەنها چۆنیەتیەكی گەرمەو بە روحەوە پەیوەندە ، تەنها گەیاندنی چۆنیەتیەكی ساردی بەسە بۆ لادانیی ، بەوەش گرِی (تا)كە دادەمركێتەوە بەبیَ ئەوەی واپێویست بكات مادەیەك بكرێتە دەرەوە ، یا چاوەرێكردنی پێگەیاندنی ماددەیەك بۆ ئەوەی دەربچێت ٠

هەروەها دەشیَ مەبەستی فەرموودەكە سەراپای جۆرەكانی (تا) بێت ، چاكترینی پزیشكان (جالینوس)[٢٧] دانی بەوەدا ناوە كە : ئاوی سارد بۆ (تا) بەسوودە ، لە بەشی دەیەمی كتێبەكەیدا (حیلة البرء) دەلَێت : ئەگەر پیاوێكی لاوی ، چاك گۆشتی ، تەندروست لە كاتی قەرچەی گەرماداو ، لە كاتی (تا)ی زۆرداو ، هیچ ئاوسانێك لە هەناویدا نەبێت ، لە ئاوی ساردا خۆی شت ، یا مەلەی تێدا كرد ، بەدلَنیایی سودی لێدەبینێت ٠ دەلَێت : ئێمەش فەرمان بەوە دەكەین بەبیَ وەستان ٠

---

٢٧ ــ یەكێكە لە پزیشكە یونانیەكان ، سالَی (٢٠١)ی زاینی مردووە ٠

(الرازيُّ)[٢٨] له كتێبه گەورەكەیدا دەڵێت : ئەگەر هێز بەهێزبوو ، (تا)ش زۆر توند بوو ، پێگەیاندن ئاشكەرابوو ، هیچ ئاوسانێك لە هەناودا نەبوو ، هیچ هەناودڕان یا گەدەوڵیەكیش (فتق) نەبێت ، ئەوا خواردنەوەی ئاوی سارد بەسوودە ، ئەگەر نەخۆش تەندروست بوو ، قەرچەی گەرماش بوو ، لە سەر بەكارهێنانی ئاوی ساردیش ڕاهاتبوو بۆ ئەندامەكانی دەرەوەی لەشی ، با ئیزنی بدرێت ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((الحُمَّى مَنْ فَيْحِ جهنم)) واتە (تا) لە گڕو بڵێسەی دۆزەخ و ، بڵاوبوونەوەیەتی ، هاوتاشی فەرمایشتێتی : ((شَدَّةُ الحرِّ مِن فَيحِ جَهَنمَ)) واتە : زۆر گەرمی لە گڕو بڵێسەی دۆزەخەوەیە ، ئەمەش بە دوو ڕوو لێكدەدرێتەوە :

یەكەمیان : ئەوە نموونەو توێژاڵێكە لە دۆزەخ داتاشراوە ، بۆ ئەوەی بەلای بەندەكانی خواوە بەڵگەیەك بێت لە سەر ناڕەحەتیەكانی ئاگرو ، پەندیشی لێ وەربگرن ، پاشان خوای تعالى فەرمانی داوە لە جەستەی مرۆڤدا دەركەوێت بە چەند هۆكارێك پێویستی دەكات وەكو بەرزی پلەی گەرماو هیتر ، هەروەكو چۆن خۆشی و شادی ئارەزوو لە نیعمەتەكانی بەهەشتەو ، خوای تعالى لەم دونیایدا بەدەری خستووە ، وەكو پەندو ئامۆژگاریەك و ، بەڵگەیەكیش بێت بەلای بەندەكانی خواوە بۆ خۆشیەكانی بەهەشت ، خوای تعالى فەرمانی دەركەوتنی ئەمەشی داوە لە نێوان بەندەكانیدا بە چەند هۆكارێك پێویستی دەكات ٠

دووەم : پێدەچێ مەبەست چواندن بێت ، بۆیە توندی (تا)ی بە گڕو بڵێسەی دۆزەخ چواندووە ، وە توندی گەرمیشی پێ چواندووە ، بۆ ئاگاداركردنەوەی نەفسی بەندەكان

---

٢٨ ــ مامۆستاو فەیلەسوف (أبوبكر محمد)ی كوڕی (زكريا الرازي)یە ، پزیشكەو ، خاوەن چەندین دانراوە ، یەكێك بووە لە هەرە زیرەكەكانی زەمەنی خۆی ، كتێبی (الحاوي) بە سی بەرگ لە بواری پزیشكیداو ، كتێبی (الأعصاب)و چەندین كتێبی تریشی داناوە ، ساڵی (٣١١)ی كۆچی لە شاری (بغداد) مردووە ٠ بڕوانە : (سير أعلام النبلاء) (٤ / ٣٥٤) ٠ (وكشف الظنون) (٢ / ١٢١٥) ٠

سەبارەت بە توندی سزای ئاگر ، وە توندی ئەم گەرمیەش لە گڕو بڵێسەی دۆزەخ دەچێت ، کە ئەو هێندە گەرمیەیە کەسێك بەریدەکەوێت ئەگەر نزیکی بێتەوە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((فأَبْرِدُوها)) ، بە دوو ڕوو (ریوایة) کراوە:

یەکەم : لە : (أَبْرَدَ الشيءَ)ەوە وەرگیراوە واتە : بارەکەی گۆڕی بۆ ساردی ، بە هاوشێوەی (أَسْخَنَه) واتە : بارەکەی گۆڕی بۆ گەرمی ٠

دووەم : لەم ڕستەیەوە وەرگیراوە (بَرَدَ الشيءَ يَبْرُدُه) واتە : شتەکەی سارد کردو ساردی دەکا ، ئەمەش زمانێکی پاراوترو بەکارهێنراوترە ، لەم بارەشەوە شاعیرێك دەڵێت:

إذا وَجدْتُ لَهيبَ الحُبِّ في كَبِدي   أقبلْتُ نَحْوَ سِقاءِ القَومِ أبتَرِدُ
هَبْنِي بَرَدْتُ بِبَرْدِ الماءَ ظاهِرَهُ   فمَنْ لِنارٍ على الأحشاءِ تَتَقِدُ

واتە :

ئەگەر لە جەرگمدا هەستم بە گڕی خۆشەویستی کرد
دێم بەرەو لای بیرە ئاوی قەومەکەو خۆم فێنك دەکەمەوە
با بە ساردی ئاوەکە ڕووکەشی فێنك بکەمەوە
بەڵام ئەو ئاگرەی لە هەناومدا گڕی گرتووە کێ بکوژێنێتەوە

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((بالماء)) بەدوو ڕوو لێکدراوەتەوە :

یەکەمیان : مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو ئاوێکە ، ئەمەش ڕاسترە ٠

دووەم : مەبەستی ئاوی زەمزەم بوو ، لایەنگرانی ئەم بۆچۆنە ئەو فەرموودەیە دەکەن بە بەڵگە کە پێشەوا (البخاري) لە (صحيح)ەکەیدا لە (أبي جَمْرَةَ نَصْر)ی کوڕی (عمرانَ

الضُبَعيُّ)وه دهيگێڕێتهوهو دهڵێت : ((كُنْتُ أُجالِسُ ابن عباس بمكةَ ، فأخذتْني الحُمَّى فقال : أبردها عنك بماءِ زمزمَ ، فإنَّ رَسولَ الله ﷺ قال : إن الحُمَّى من فَيْحِ جَهَنَّم ، فأبْرِدوها بالماء ، أو قال : بماءِ زَمْزَمَ))[٢٩]

واته : (أبي جَمْرَةَ نَصْر)ى كوڕى (عمران الضُبَعيُّ) دهگێڕێتهوهو دهڵێت : ((له مهككه له خزمهتى (ابن عباس)دا دادهنیشتم ، ئهوهبوو (تا) دایگرتم و ئهویش فهرمووى : به ئاوى زهمزهم ئێش و گهرمى سارد لابهره ، چونكه پێغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى : (تا) له گڕو بلێسهى دۆزهخهوهیه ، به ئاو ئێش و گهرمى سارد بكهنهوه ، یا فهرمووى: به ئاوى زهمزهم)) ٠ ئهو كهسهى فهرموودهكه دهگێڕێتهوه گومانى ههبوو ، ئهگینا ئهگهر یهكلاى بكردایهتهوه كه به ئاوى زهمزهمه ، ئهوا فهرمانێك دهبوو بۆ خهڵكى مهككه له كاتى (تا)دا ئهو ئاوه بهكاربێنن ، چونكه لاى ئهوان زۆرهو به ئاسانى دهست دهكهوێت ، بۆ شوێنانى دیكهى جگه لهوانیش بهو ئاوهى دهست دهكهوێت ٠

پاشان ئهو كهسانهش كه دهڵێن مهبهستى پێغهمبهرى خوا ﷺ ههموو ئاوێك بوو جیاوازیان تێكهوت سهبارهت بهوهى ئایا ئاوهكه بكرێت به خێرو صهدهقه ، یا بهكاربهێنرێت ؟ بهدوو بۆچوون ٠ بۆچوونى ڕاست : ئاوهكه بهكاربهێنرێت ، واش گوومان دهبهم ئهو شتهى هانى ئهو كهسانهى داوه بڵێن : مهبهست ئهوهبوو ئاوهكه بكرێت به خێر ، ئهوهبوو كه ئاڵۆزیهكیان بۆ دروست بوو سهبارهت به چۆنیهتى بهكارهێنانى ئاوى سارد له بوارى (تا)داو ، ڕووى بهكارهێنانیان نهزانیوه ، ئهگهرچى گوفتارهكانیان ڕوویهكى چاكى ههیه ، كاتێ بۆچونیان وابووه كه پاداشت له جۆرى كردهوهیه ، بۆیه وهكو چۆن سهلمێندراوه كه گڕى تینویهتى له سهر كهسى تینو به ئاوى سارد دهكوژێنرێتهوه ، ئاوهاش خواى تعالى گڕى (تا) له سهر كهسى نهخۆش دهكوژێنێتهوه وهكو پاداشتێكى

---

٢٩ ـ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٩١) ، والبخاري (٤ / ١٤٦) ، من طريق همام قال : أخبرنا أبوجمرة الضبعي فذكر الحديث ٠

بەرامبەر بە بەخشینی ئاوەکە ، ئەم شتە لە فیقهو ئامـاژەی فەموودەکەوە وەردەگیرێـت ، ئەگینا مەبەستی سەرەکی بەکارهێنانی ئاوەکەیە ·

وقد ذكر أبونعيم وغيره من حـديث أنَـسٍ يَرفعـه : ((إذا حُـمَّ أحَـدُكُم ، فَلْيُـرَشَّ عليـهِ المـاءَ البارِدَ ثلاثَ ليالٍ مِنَ السَّحَرِ))[٣٠]

واتە : (أنَس) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگـەر کەسێکتان (تـا)ی بەرزبۆوە ، با سێ شەو لە کاتی شەبەقی بەرەبەیاندا ئاوی ساردی بە سەردا بکرێت)) ·

وفي سنن ابن ماجة عن أبي هريرة يرفعه : ((الحُمَّى كِيرٌ مِن كِيرِ جُهَنَّمَ فَنَحُّوهَـا عَـنْكُمْ بالمـاءِ البَارِدِ))[٣١]

واتە : (أبي هريرة) دەفـەرمێت : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : (((تـا) گڕوبڵێسـەی موشەدەمەیەکە _ ئەو ئامێرەیە کە ئاسنگەر فووی پێ دەکات لە ئـاگر _ لـە موشـەدەمەکانی دۆزەخ بۆیە بە ئاوی سارد ناڕەحەتی و گەرمی لە سەر خۆتان لابەرن)) ·

وفي المسند وغـيره ، مـن حـديث الحسـن ، عـن سَـمُرَةَ يرفعـه : ((الحُـمَّى قطعـةٌ مِـن النَّـارِ ، فأبْرِدُوها عَنْكُم بالماءِ البارِدِ ، وكان رسـولُ الله ﷺ إذا حُـمَّ دَعَـا بِقِرْبَـة مـن مـاءٍ ، فأفرَغَهَـا عَلـى رأسِه فاغْتَسَلَ[٣٢].

٣٠ ــ صحيح : أورده الألباني في صحيح الجامع (٤٩٧) ، وانظر السلسلة الصحيحة (١٣١٠)

٣١ ــ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٥) من طريق قتادة عن الحسن عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣١٨٩) ، والصحيحة (١٨٢٢) ·

٣٢ ــ ليس في مسند أحمد · ورواه الطبراني في الكبير (٧ / ٢٢٧) من حديث إسماعيل بن مسلم المكي عن الحسن عن سمرة بن جندب مرفوعاً ·

واته : (سَمُرَة) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : (((تا) بەشێکە لە ئاگر ، بۆیە بە ئاوی سارد گڕو گەرمی لە سەر خۆتان سارد بکەنەوە ، دەفەرمێ : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر (تا)ی بەرز بوایەتەوە فەرمانی دەدا کونەیەکی ئاوی بۆ بێنن و ، ئینجا دەیکرد بە سەر سەری خوێدا و خۆی پێ دەشت)) ٠

وفي السنن : من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ قال : ذُكِرَت الحُمَّى عِندَ رسول الله ﷺ فَسَبَّهَا رجلٌ ، فقال رسولُ الله ﷺ : ((لا تَسُبُّهَا فإنَّها تَنفِي الذُّنُوبَ ، كما تَنْفِي النَّارُ خَبَثَ الحَدِيدِ))[٣٣]

واته: (أبي هريرة) _ ڕەزای خوای لێبێت _ دەفەرمێت : باسی (تا) کرا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ پیاوێکیش جوێنی پێدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((جوێنی پێمەدە چونکە تاوان پاك دەکاتەوە ، وەکو چۆن ئاگر پیسی ئاسن پاك دەکاتەوە)).

لە بەر ئەوەی کاتێ مرۆڤ (تا)ی لێدێت یەکسەر پەیرەوی خۆپارێزی دەکات لە خواردەمەنیە خراپەکان و ، هەڵدەستێت بە خواردنی خۆراك و دەرمانی بەسوود ، کە ڕۆڵێکی کاریگەر دەبینێت لە پاکردنەوەی جەستەو ، کردنە دەرەوەی پیسیە زیادەکانی و ، پاکردنەوەی لە ماددە خراپەکانی و ، کارێکی ئەوتۆی تێدەکات بە هاوشێوەی کاری ئاگر کە پیسیەکانی ئاسن دەکاتە دەرەوەو ، ئاسنە پوختەکەی پاك دەکاتەوە ، بۆیە (تا) نزیکترین شتێکە کە لە ئاگری موشەدەمەی ئاسنگەر دەچێت کە پوختەی ئاسنەکە پاك دەکاتەوە ، ئەم ئەندازەیەیە کە بەلای پزیشکانی جەستەوە زانراوە ٠

٣٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٦٩) ، وضعفه الألباني ٠ الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد ٠

بەڵام سەبارەت بەوەی (تا) رۆڵێ هەبێت لە خاوێن کردنەوەی دڵ لە پیسی و گەرداوەکانی ، کارێکە پزیشکانی دڵان دەیزانن و ، بەو جۆرە دەیبینن کە پێغەمبەرەکەیان ﷺ هەواڵی پێداون ، بەڵام ئەگەر مرۆڤ لە چاکبوونەوەی نەخۆشی دڵ نائومێد بوو ، ئەوا ئەم چارەسەرە هیچ سوودێکی پێ ناگەیەنێت ·

(تا) سوود بە دڵ و جەستە دەگەیەنێت ، بۆیە جوێن پێدانی ستەم و دژایەتی دەربڕینە. جارێکیان (تا)م لێهاتبوو ، گوفتاری هەندێ شاعیرم بیرکەوتەوە کە جوێنی پێ دەدەن و دەڵێن :

زارتْ مُـكَفِّرَةُ الذُّنوبِ وَوَدَّعَـتْ تبّاً لهـا مـن زائـرٍ وَمُوَدِّعِ
قالتْ وقَدْ عَزَمَتْ على تَرْحَلِهـا مـاذا تريدُ ؟ فقلتُ : أن لا ترجعي

واتە :

سەردانی کردین لابەری تاوان و ماڵئاوایی کرد لەناوچێت چ سەردانیکارو چ ماڵئاویکارێکە
کاتێ سووربوو لە سەر رۆشتن گووتی چیت دەوێ ؟ گووتم : چیتر نەگەڕێیتەوە

گووتم ـ (ابن القيم) ـ تۆ لەناوچێت چونکە جوێن بە شتێك دەدەی پێغەمبەری خوا ﷺجوێن پێدانی قەدەغە کردووە · بەڵام ئەگەر ئەو شاعیرە بیگوتبا:

زارَتْ مُكَفِّرَةُ الذُّنوبِ لِـصَبِّها أهـلا بهـا مِن زائِرٍ وَمُوَدِّعِ
قالَتْ وَقَدْ عَزَمَتْ عَلى تَرْحَالِها ماذا تريدُ ؟ فقلتُ : أن لا تُقْلِعي

واتە :

سەردانی کردین لابەری تاوان بە دارژان یاخوا بە خێر بێت چ سەردانیکارو چ ماڵئاوایکارێکە
کاتێ سووربوو لە سەر رۆشتن گووتی چیت دەوێ ؟ گووتم : هەرگیز لانەچیت و نەنشیتەوە

شایستەتر دەبوو بۆی ، (تا)کەش لە سەری لادەچو و دەنیشتەوە ، ئەوەبوو بە خێرا لە سەری منیش نیشتەوە . لە فەرموودەیەکدا کە (صحیح)ی و (ضعیف)یم بۆ دەنەکەوتووە باسکراوە کە : ((حُمَّى يَوْمٍ كَفَّارَةُ سَنَةٍ))[٣٤] واتە : (((تا)ی ڕۆژێك لابەری تاوانی ساڵێکە)) ، ئەمەش بە دوو شێوە لێك دەدرێتەوە:

یەکەمیان : (تا) دەچێتە نێو هەموو ئەندام و جومگەکانی لەشەوە ، کە ژمارەیان سێ سەدو شەصت جومگەیە ، بۆیە بە هەر جومگەیەك تاوانی ڕۆژێکی لە سەر لادەبات .

دووەم : (تا) کاریگەریەکی ئەوتۆ لە سەر جەستە بەجێ دەهێڵێت کە بە گشتی تاوەکو ساڵێك لاناچێت ، لێرەدا ئەم فەرموودەیە وەکو فەرموودەکەی تری پێغەمبەری خوا ﷺ لێك دراوەتەوە کە دەفەرمێت : ((مَنْ شَرِبَ الخَمْرَ لَمْ تُقْبَلَ لَهُ صَلاةٌ أربعينَ يوماً))[٣٥] واتە : ((هەرکەس مەی بخواتەوە چل ڕۆژ هیچ نوێژێکی لێ وەرناگیرێت)) . چونکە شوێنەواری مەی لە ناخی بەندەو ، خوێنبەرو دەمارو ، ئەندامەکانی لەشیدا چل ڕۆژ دەمێنێتەوە . خواش زاناترە .

---

٣٤ ـ ضعيف جداً : رواه تمام في فوائده (٢ / ١٢١) ، وابن أبي الدنيا في كتاب المرض والكفارات (١٩٥). والحديث ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٧٩٦) : ((الحُمَّى حظ كل مؤمن من النار ، وحمى ليلة تكفر خطايا سنة مُجَرَّمة)) . وانظر الضعيفة (٣٥٣٢) .

٣٥ ـ صحيح : أخرجه الترمذي (١٨٦٢) من طريق عبدالله بن عبيد بن عمير عن أبيه عن ابن عمر فذكره مرفوعاً ، وأخرجه أحمد (٢ / ٣٥) عن عبدالله بن عبيد بن عمير عن ابن عمر فذكره ليس فيه : عن أبيه . وأخرجه أحمد (٢ / ١٧٦) والدارمي (٢٠٩٧) ، وابن ماجة (٣٣٧٦) ، والنسائي (٨ / ٣١٤ ، ٣١٧) ، وابن خزيمة (٩٣٩) من طريق عبدالله بن الديلمي عن ابن عمرو فذكره مرفوعاً . والحديث صححه الألباني في صحيح الجامع (٢ / ٦٣) .

(أبو هريرة) _ خواى لىّ رازى بيّت _ فەرموويەتى : بەلامەوە (تا) لە هەموو ئەو نەخۆشيانەى تووشم دەبيّت خۆشەويسترە ، چونكە دەچيّتە نيّو هەموو ئەندامێكمەوە ، هەموو ئەندامێكيش خواى پەروەردگار بەشى خۆى پاداشتى دەداتىّ ·

وقد روى الترمذي في جامعه من حديث رافع بن خَديج يرفعُه : ((إذَا أصَابَتْ أحَدَكُمْ الْحُمَّى – وَإِنَّ الْحُمَّى قِطْعَةٌ مِنْ النَّارِ – فَلْيُطْفِئْهَا بِالْمَاءِ الْبَارِدِ ، وَيَسْتَقْبِلْ نَهَرًا جَارِيًا ، فَلْيَسْتَقْبِلْ جَرْيَةَ الْمَاءِ بَعْدَ الْفَجْرِ وَقَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ ، وَلْيَقُلْ : بِسْمِ اللَّهِ اللَّهُمَّ ، اشْفِ عَبْدَك ، وَصَدِّقْ رَسُولَك · وَيَنْغَمِسُ فِيهِ ثَلَاثَ غَمَسَاتٍ ثَلَاثَةَ أيَّامٍ ، فَإِنْ بَرِئَ ، وَإِلَّا فَفِي خَمْسٍ ، فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِي خَمْسٍ ، فَسَبْعٌ ، فَإِنْ لَمْ يَبْرَأْ فِي سَبْعٍ فَتِسْعٌ ، فَإِنَّهَا لَا تَكَادُ تُجَاوِزُ تِسْعًا بِإِذْنِ اللَّهِ))[٣٦]

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركات كەسێكتان (تا)ى لێهات _ كە (تا)ش بەشێكە لە ئاگر _ با بە ئاوى سارد بيكوژێنێتەوە ، ڕوو بكات لە ڕووبارێكى لەبەر ڕۆيشتو ، دواى بەرەبەيان و پێش خۆرهەڵاتن ڕوو لە ئاراستەى ڕۆشتنى ئاوەكە بكات و ، با بڵێت : بە ناوى خوا ، پەروەردگارا ، بەندەكەت چاك بكەرەوە ، پێغەمبەرەكەت بە ڕاست دابنىّ و ، ئينجا سىّ ڕۆژ بە سىّ جار خۆهەڵكێشان خۆى لە ئاوەكە هەڵكێشێت ، ئەوا چاك دەبێتەوە ، ئەگەر چاك نەبۆوە با پێنج ڕۆژ ئەوە دووبارە بكاتەوە ، ئەگەر چاك نەبۆوە ئەوا بە حەوت ، ئەگەر بە حەوت چاك نەبۆوە ئەوا بە ئيزنى خواى تعالى لە نۆ تێپەڕ نابێت)) ·

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ئەمە لە ڕۆژانى هاوين و لە وەڵاتە گەرمەكاندا بە سوود دەبێت بە پێى ئەو مەرجانەى كە پێشتر ئاماژمان پێدا ، لەو كاتەدا ئاو لە ساردترين بارێدايە چونكە لە

٣٦ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٢٨١) ، والترمذي (٢٠٨٤) كلاهما من طريق روح بن عبادة قال : حدثنا مرزوق أبو عبدالله الشامي ، قال : حدثنا سعيد _ رجل من أهل الشام _ كما في رواية أحمد قال : أخبرنا ثوبان عن النبي _ صلى الله عليه وسلم _ فذكر الحديث · ولم أجده من طريق رافع بن خديج ولعله وهم من المصنف ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥) ، وانظر الضعيفة (٢٣٣٩) ·

تیشکی هەتاوەوە بەدووره ، هەروەها لەو کاتەدا هەموو هێزەکان بۆ مرۆڤ فەراهام بووه ، بۆ نموونە سوود لە نووستن و ، کپی و ، فێنکی هەواکە وەردگرێت و ، بەوەش بەهێزی هەموو ئەو هێزانەی بۆ کۆدەبێتەوە ، لە گەڵ بەهێزی دەرمانەکەش ، کە بریتیە لە ئاوە ساردەکەو ، کاریگەریەکی ئەوتۆ دەخەنە سەر (تا) کاتیەکە ، یا (تا) بچرپچرە پوختەکە ، مەبەستم بە پوورخت ئەوەیە کە هیچ ئاوسانێکی ئەندامەکانی لەشی لەگەڵدا نەبێت و ، هیچ نیشانەیەکی خراپ و ماددەیەکی بۆگەنیش لە جەستەدا نەبێت ، لەو کاتەدا هەموو ئەو هۆکارانە دەبن بە هۆی کپبوونەوەو نیشتنەوەی (تا)کە ، بە تایبەت ئەگەر لە یەکێك لەو ڕۆژانەدا بێت کە لە فەرموودەکەدا هاتووه ، چونکە ئەو ڕۆژانە بە زۆری (تا)کەی تێدا توند دەبێتەوە ، بەتایبەت لەو وەڵاتانەدا کە ئاماژەی پێدرا ، لەبەر شلی و نەرمی خەڵتەی دانیشتوانەکانیان و ، خێرا کاردانەوەی چاکیان بەرامبەر بە دەرمانە بە سوودەکە.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی سکچووندا :

چارەسەرکردنی بە هەنگوێن :

في الصحيحين : من حديث أبي المتوكّل ، عن أبي سعيد الخُدْريّ ، ((أنَّ رجلا أتى النبيَّ ﷺ، فقال : إنَّ أخي يشتكي بطنَه _ وفي رواية : استطلقَ بطنُهُ _ فقال : اسقِه عسلاً ، فذهب ثم رجع ، فقال : قد سقيتُه ، فلم يُغنِ عنه شيئاً ، وفي لفظ : فلم يزِدْه إلا استطلاقاً ، مرتين أو ثلاثاً ، كل ذلك يقولُ له : اسقِه عَسَلا ٠ فقال لهُ في الثالثةِ أو الرابعةِ : صَدَقَ اللهُ ، وكذَبَ بَطنُ أخيكَ))(٣٧)

٣٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٩ ، ٩٢) ، وعبد بن حميد (٩٣٨) ، والبخاري (٧ / ١٥٩ ، ١٦٥) ، ومسلم (٧ / ٢٦) ، والترمذي (٢٠٨٢) ، كلهم من طريق قتادة عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخدري فذكر الحديث ٠

واتــه : (أبــي سـعيد الخـدري) _ خـواى لـێ ڕازى بێـت _ دەفـەرمێت : ((پياوێـك هاتـە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و ، گووتى : براكەم هاوار لە سكى دەكات _ لـە (ريوايـە)تێكدا : سـكى دەچـێت _ ئـەويش فـەرمووى : هـەنگوێنى بـدەرێ ، پياوەكـەش ڕۆشـت و پاشـان گەڕايـەوەو ، گـووتى : هـەنگوێنم پێـدا ، هـيچ سـووديكى بـۆ نـەبوو ، لـە بێژەيەكـدا : تـەنها سكچونەكەى زياد كرد ، دووجار يا سێ جار ، لە هەموو جارێكيشدا پێغەمبـەرى خـوا ﷺ پێـى دەفەرموو : هەنگوێنى بدەرێ · بەڵام بۆ سێ يەم جار يا بۆ چوارەم جار پێى فـەرموو : خـواى پەروەردگار ڕاست دەفەرمێت و ، سكى براكەت درۆ دەكات)) ·

وفي صحيح مسلم في لفظ له : ((إنَّ أخي عَرِبَ بطنُه))

واته : واته هەرسكردنى خۆراكى خراپ بووەو ، گەدەى نەخۆش كەوتووە ·

سوودەكانى هەنگوێن :

هەنگوێن سـودوو كـەڵكێكى يـەكجار گـەورەى تێدايـە دەتـوانين بەمانـەى خـوارەوە ڕوونـى بكەينەوە :

١. هەنگوێن پاكەرەوەى ئەو پيسيانەيە كە لە خوێنبەرو گەدەو هيتريشدا كۆبۆتەوە.
٢. هەڵوەشێن و شيكەرەوەى بۆخ و شێدارەكانە (رطوبات) بە خواردن و چەوركردن
٣. بەسوودە بۆ كەسە بە تەمەنەكان و كەسانى بەڵغەمدار ·
٤. بە سوودە بۆ ئەو كەسانەى ميزاجيان شێدارو ساردە ·
٥. هەنگوێن ژێنەرە نەرمكارە بۆ سروشتى مرۆڤ ·
٦. هێزى ئەو دايكانە دەپارێزێت كە شـير بـە منداڵـەكانيان دەدەن زيـاتر لـە دوو سـاڵ و شيرەكەشيان زياد دەكات (المعاجين) ·
٧. لابەرى چڵنيەتيەكانى دەرمانە بۆن ناخۆشەكانە ·

٨. سنگ و جگەر پاك دەكاتەوە ٠

٩. میزهێنەرە ٠ گونجاوە بۆ ئەو كۆكانەی لە بەلْغەمەوە ڕوودەدات ٠ ئەگەر تێكەلْ بە ڕۆنی گولْ بكرێت و بە گەرمی بخورێتەوە ، ئەوا بۆ گەزتنی جروجانەوەرو ، خواردنەوەی ئەفیون بە سوودە ٠ گونجاوە بۆ ئەو كۆكانەی لە بەلْغەمەوە ڕوودەدات ٠

١٠. ئەگەر تێكەلْ بە ئاو بكرێت و بخورێتەوە بۆ گەزتنی سەگی هار بە سوودە ، هەروەها بۆ خواردنی جۆری دۆمەلاّنی بكوژ بە سوودە ٠

١١. ئەگەر گۆشتی نەرم و تازەو هەروەها كالیارو خەیارو كولەكەو بایجان لە نێو هەنگوێندا هەلْگریت بۆ ماوەی شەش مانگ دەیپارێزێت ٠

١٢. تەرمی مردوان دەپارێزێت ٠

١٣. بۆیە پێی گووتراوە پارێزەری ئاسوودەی بێ ترس ٠

١٤. ئەگەر جەستەو پرچی ئەسپێونی پێ چەوەر بكرێت ، ئەوا ئەسپێ و ڕشك و كرێشكەكەی دەكوژێت ، پرچ درێژ دەكات و ، جوانی دەكات و ، نەرمی دەكات ٠

١٥. ئەگەر چاوی پێ برێژیت ، تارێكی چاو لادەبات ٠

١٦. ئەگەر ددانەكانی پێ پاك بكەیتەوە سپیان دەكاتەوەو ساف و لوسیان دەكات و ، تەندروستیان دەپارێزێت و ، پوكیش دەپارێزێت ٠

١٧. دەمی خوێنبەرەكان دەكاتەوە ٠

١٨. خوێنی بێنوێژی ئافرەتان زیاد دەكات ٠

١٩. لستنەوەی پێش نان خواردنی بەیانی بەلْغەم ناهێلێت و ، ڕێشووەكانی نێو گەدە دەشواتەوەو ، پاشماوەكانی دەكاتە دەرەوەو ، گەرمی دەكات بە گەرمیەكی مام ناوەندو ، كونیلە داخراوەكانی دەكاتەوەو ، هەمان كاریش بۆ جگەرو گورچیلەو میزلْدان ئەنجام دەدات و ، كەمترین زیانیش بە كونیلە داخراوەكانی جگەرو سپلْ دەگەیەنێت بە بەراوردی هەموو شیرینیەكانی دیكە ٠

له گەڵ هەموو ئەمانەشدا جێی متمانەیەو ، زیانی زۆر کەمە ، بەڵام بە شێوەیەکی کاتی زیان بەو کەسانە دەگەیەنێت کە زردوویان هەیە (للصفراويين) ، بەڵام دەتوانرێت تێکەڵ بە سرکەو شتی تری لەو جۆرە بکرێت و ، ئیتر سوودێکی زۆری بۆ دەبێت .

بۆیە هەنگوین خواردنێکە لە گەڵ خواردنەکاندا ، دەرمانێکە لە گەڵ دەرمانەکاندا ، خواردنەوەیەکە لە گەڵ خواردنەوەکاندا ، شیرینە لە گەڵ حەلواو شیرینیەکاندا ، چەورکارێکە لە گەڵ چەورکارەکاندا ، دڵخۆشکارێکە لە گەڵ دڵخۆشکارەکاندا ، هیچ شتێکمان بۆ بەدینەهێنراوە لەو چاکتر بێت ، یا لەو بچێت ، یا نزیك بەو بێت ، کەسانی دێرینیش پشتیان بە هیچ شتێك نەدەست تەنها بە هەنگوین نەبێت . زۆربەی کتێبە دێرینەکان بە هیچ جۆرێك باسی شەکری تێدا نی یەو ، نەشیان دەناسی ، بەڵکو شتێکی نوێ یە ، وە پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو بەیانیەك پێش نان خواردن لێی دەخواردەوە ، ئەوەش نهێنیەکی سەرسوڕمێنی تێدایە سەبارەت بە پاراستنی تەندروستی کە جگە لە کەسە زرنگە بەرێزەکان پەی پێ نابەن و ، بە پشتیوانی خوای تعالى لە کاتی باسکردنی ڕێبازی پێغەمبەری خوادا ﷺ لە بواری پاراستنی تەندروستیدا بە یادی دەهێنینەوە .

وفي سنن ابن ماجة مرفوعاً من حديث أبي هريرة : ((مَن لَعِقَ العَسَلَ ثَلاثَ غَدَواتٍ كلَّ شَهرٍ ، لَمْ يُصِبْهُ عَظيمٌ مَنَ البَلاءِ))[٣٨]

واته : له (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەسێك سێ بەیانیان لە هەموو مانگێکدا هەنگوین بلێسێتەوە ، ئەوا توشی هیچ بەڵایەکی گەورە نابێت)).

٣٨ _ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٥٠) من طريق عبدالحميد بن سالم عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً . وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٨٣١) وانظر الضعيفة (٧٦٢).

وفي أثر آخر : ((علَيكُم بالشِفاءَيْنِ العَسَلَ والقُرآنِ))[٣٩] واتـه : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەردوو چارەسەرەکە بەکار بێنن کە هەنگوێن و قورئانە)) ٠

لێردا پێغەمبەری خوا ﷺ هەستاوە بە کۆکردنەوەی نێوان پزیشکێتی مرۆڤی و پزیشکێتی خوایی ، لـە نێـوان پزیشـکێتی جەسـتەو ، پزیشـکێتی ڕوح ، لـە نێـوان دەرمـانی زەمینـی و دەرمانی ئاسمانی ٠

ئەگەر ئەمە زانرا ، ئینجا بۆمان ڕوونده‌بێتەوە کە ئەو کەسەی پێغەمبەری خـوا ﷺ وەسـفی هەنگوێنەکەی بۆ کرد ، سکچوونەکەی لە ئەنجامی زۆر خواردنێکەوە بوو کە هەموو گـەدەی پـڕ کردبوو ، ئەویش وەسفی هەنگوێنی بۆ کـرد بـۆ پـاڵ پێوەنـانی ئـەو زیادەیـەی کۆبوبـۆوە لـە لاکانی گەدەو ڕیخۆڵەکانیدا ، چونکە هەنگوێن پاککەرەوەیەو ، ڕۆڵێکی کاریگـەریش دەبینێت لە پاڵ پێوەنانی زێدە خۆراکەکاندا ، گەدەی ئەو کەسەش توشی چەند خەڵتەیـەکی لینـج بـوو ، نەیدەهێڵا خواردەمەنی لە سەر جێگیربێ لـە بـەر زۆر لینجیەکـەی ، چـونکە گـەدە ڕێشـووی هەیە وەکو قەدیفە ، بۆیە ئەگەر ئەو ڕێشووانە خەڵتەی زۆر لینجی لە سەر کۆبێتـەوە ، خراپـی دەکات و خۆراکەکەش بۆگەن دەکات ، بۆیە دەرمانەکەی بریتیە لەو دەرمانانەی کـە تێکـەڵاوە لینجەکەی لە سەر لادەبات ، هەنگوێنیش چاکترین پاکەرەوەو لابـەرە ، کـە چـاکترین دەرمـان بووە ئەم نەخۆشیەی پێ چارەسەر کرابێت ، بەتایبەت ئەگەر تێکەڵ بە ئاوی گەرم کرا ٠

سوودی دوبارەکردنەوەی پێدانی هەنگوێن بەنەخۆش :

لە چەند جار دووبارەکردنەوەی پێدانی هەنگوێندا مانایەکی پزیشکی سەرسـوڕمێنی تێدایـە ، بریتیـە لـەوەی کـە دەرمانەکـە پێویسـتە بـڕو ، ئەندازەیـەکی هـەبێت بـە گـوێرەی بـاری

٣٩ ـ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٥٢) من طريق أبي إسحاق عن أبي الأحوص عن ابن مسعود فذكره مرفوعاً وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٦٥) وانظر الضعيفة (١٥١٤) ٠

نەخۆشیەکە ، ئەگەر بڕی دەرمانەکە لە نەخۆشیەکە کەمتر بوو ، ئەوا بە یەکجاری لاینابات ، ئەگەر بڕی دەرمانەکە لە نەخۆشیەکەش زیاتر بوو ، ئەوا کاریگەری خراپی دەبێت و هێز لاواز دەکات و ، زیانی تریش دروست دەکات ، بۆیە کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا هەنگوینی بداتێ ، بڕێکی پێدا بەشی بەرنگاربوونەوەی نەخۆشیەکەی نەکردو ، نەگەشتە ئاستی مەبەست ، کاتێ پیاوەکە پێغەمبەری خوای ﷺ ئاگادارکردەوە ، تێگەشت ئەو بڕەی پێی داوە نەگەشتۆتە ئاستی پێویست ، کاتێ پیاوەکە چەند جارێك هاتەوە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ، جەختی دووبارە پێدانی هەنگوینەکەی پێ دەکرد بۆ ئەوەی بگات بەو ئەندازەیەی توانای بەرەنگاربوونەوەی نەخۆشیەکەی دەبێت ، ئەوەبوو کاتێ خواردنەوەی هەنگوینەکە دووبارە بۆوە بە گوێرەی مادەو جۆری نەخۆشیەکە ، بە ئیزنی خوای تعالی ، چاك بۆوە ، بۆیە گرنگیدان بە : بڕو ئەندازەی دەرمان ، چۆنیەتیەکانیان ، ئەندازەی هێزی نەخۆش ، نەخۆشیەکە ، لە گرنگترین یاساکانی پزیشکێتیە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((صدَقَ الله وكذَبَ بطنُ أخيكَ)) ئاماژەیەکی تێدایە بۆ جێگیربوونی سودو کەڵکی دەرمانەکە ، مانەوەی نەخۆشیەکەش ناگەڕێتەوە بۆ خراپی و کورت هێنانی خودی دەرمانەکە ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ درۆزنی سك و ، زۆریی مادە بۆگەنەکان تیایدا ، بۆیە فەرمانیدا چەند جارێك دەرمانەکەی بۆ دووبارە بکاتەوە لە بەر زۆری ئەو مادانەی لە گەدەیدا بوو ٠

پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو پزیشکێتی پزیشکانی تر نی یە ، چونکە پزیشکێتی پێغەمبەری خوا ﷺ بێگومانە ، کۆتای پێهێنەرە ، لە لایەن خواوەیە ، لە سروشی خواوەیە ، لە نورو ڕوناکی پێغەمبەرایەتی و ، عەقڵێکی تەواوە وەرگیراوە ، بەڵام پزیشکێتی کەسانی تر زۆربەی گومان و ، سووسەبردن و ، تاقیکردنەوەیە ، لێرەدا نکوڵی لەوە ناکرێت کە زۆرێك لە نەخۆشەکان سودو کەڵك لە پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی وەرناگرن ، چونکە لە ڕاستیدا ئەو کەسانە سودی لێوەردگرن کە قبوڵی دەکەن و ، بڕوایان وایە کە ئەگەر بەکاری بهێنن

نەخۆشیەکەیان چاك دەکاتەوەو ، قبوڵیشی دەکەن بەو پەڕی باوەڕو ئیمان و ملکەچیەوە ، ئەو قورئانەی کە نەخۆشیەکان لە سنگدا چاك دەکاتەوە ، ئەگەر بەو باوەڕەوە وەرنەگیرێت هەرگیز سنگەکان لە نەخۆشیەکان چاك ناکاتەوە ، بەڵکو بۆ دووڕووەکان تاوانی زیاتر دەخاتە سەر تاوانیان و ، نەخۆشی زیاتر دەخاتە سەر نەخۆشیەکانیان ، لێرەدا پزیشکێتی ئاسایی پزیشکانی جەستە هەرگیز ناگات بە ئاستی پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی ، چونکە پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی تەنها گونجاوی لاشە چاك و ساغەکانە ، هەروەها چاکبوونە بە قورئان تەنها گونجاوی ڕوحە چاك و ساغەکانەو ، گونجاوی دڵە زیندووەکانە بە خۆشەویستی خواو پێغەمبەرەکەی ، بۆیە ڕوو وەرگێڕانی خەڵك لە پزیشکێتی پێغەمبەر وەکو ئەوەیە ڕووی خۆیان لە چاکبوونەوە بە قورئان وەرگێڕن ، کە بێ گومان چاکترین چارەسەری بە سوودە ، ئەوەش ناگەڕێتەوە بۆ خراپبوون و کورت هێنانی دەرمانەکە ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ بەدی سروشتی مرۆڤ و ، بۆگەنی جێگەو ، قبوڵنەبوونی · والله الموفق ·

بەشێك سەبارەت بەوە کە هەنگوێن شیفا بەخشە بە خەڵك :

جەماوەری خەڵك بە دوو بۆچوون جیاوازیان تێکەوت سەبارەت بە گوفتاری خوای تعالی ﴿ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ﴾ [النحل : ٦٩] واتە : ﴿ يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا ﴾ لە سکی ئەو (هەنگانەوە) دێتە دەر ﴿ شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ ﴾ خواردنەوەیەك کە ڕەنگەکانی جیاوازە ﴿ فِيهِ شِفَاءٌ لِلنَّاسِ ﴾ کە شیفای تێدایە بۆ خەڵکی[٤٠] ، بەوەی ئایا ڕاناو لە ووشەی (فيه)دا دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (الشراب) ، یا دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (القرآن) ؟ ڕاست : دەگەڕێتەوە بۆ ووشەی (الشراب) ، ئەمەش بۆچونی (ابن مسعود) و (ابن عباس) و (الحسن) و (قتادة) و ، زۆرینەیە ، چونکە ئەمە باسکراوەو ، مەبەستی ئایەتەکەش ئەوەیە کە چاکبوونەوە لە ووشەی (الشراب)دایە کە مەبەستی هەنگوێنەکەیە ،

---

٤٠ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

بەڵام لە ئایەتەکەدا باسی قورئان نەکراوە ، فەرموودە (صحیح)ەکەی سەرەوەش کە پێغەمبەری خوا ﷺ تیایدا دەفەرمێت : ((صَدَقَ الله)) ئاشکرایە کە مەبەستی هەنگوێنەکەیە . والله تعالى أعلم.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی چاوەقوڵەداو (الطاعون) ، چارەسەرکردنی و چونیەتی خۆپاراستن لەم نەخۆشیە :

في الصحيحين عن عامر بن سعد بن أبي وقاص ، عن أبيه ، أنه سَمِعَهُ يسألُ أسامةَ بن زيدٍ : ماذا سمعتَ من رسول الله ﷺ في الطاعونِ ؟ فقال أسامةُ : قال رسول الله ﷺ ((الطاعونُ رِجزٌ أرسِلَ على طائفةٍ من بني إسرائيلَ ، و على من كان قبلكم ، فإذا سَمِعتُم به بأرضٍ فلا تدخلوا عيه ، وإذا وقعَ بارضٍ وأنتم بها فلا تخرُجُوا فرارا منهُ))[41] .

واتە لە (عامر)ی کوڕی (سعد)ی کوڕی (أبي وقاص)ەوە ، کە کوێبیستی بابی بوو لە (أسامة)ی کوڕی (زید)ی دەپرسی : سەبارەت بە نەخۆشی چاوەقوڵە چیت لە پێغەمبەری خواوە ﷺ بیستوو ؟ (أسامة)ش فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەخۆشی چاوەقوڵە سزایەکە نێردرا بۆ کۆمەڵێك لە (بني إسرائيل)و ، ئەوانەی پێشی ئێوە ، بۆیە هەرکات گوێستی بڵاوبوونەوەی بوون لە زەویەکدا ڕوویداوە ، مەچنە ئەو جێگەیە ، ئەگەر لە زەویەکیشدا ڕوویداو ئێوەی تیابوو ئەوا لەو زەویە دەرمەچن وەکو هەڵهاتنێك لە نەخۆشیەکە)) .

41 ـ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٥٨) ، والحميدي (٥٤٤) ، وأحمد (٥ / ٢٠٠ ، ٢٠٢ ، ٢٠٧ ، ٢٠٨) ، والبخاري (٤ / ٢١٢) ، ومسلم (٧ / ٢٦ ، ٢٧) ، والترمذي (١٠٦٥) ، كلهم من طريق عامر بن سعد عن أبيه فذكره .

وفي الصحيحين أيضا : عن حَفصةَ بنت سيرينَ ، قالت : قال أنسُ بن مالكٍ : قال رسول الله ﷺ : ((الطّاعُونُ شهادةٌ لكلّ مُسْلِم))[٤٢]

واته : (أنس)ى كوڕى (مالك) _ خواى لىّ ڕازى بيّت _ دەفەرميّت : پيّغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((نەخۆشى چاوەقوڵە شەهيديە بۆ هەموو موسڵمانيّك)) ·

تاعون چى يە ؟

نەخۆشى چاوەقوڵە (الطاعون) لە ڕووى زمانەوە : جۆريّكە لە پەتا ، خاوەنى كتيّبى(الصحاح) ئەمەى فەرمووە · بەلاى پزيشكانيشەوە : ئاوسانيّكى پيسى بكوژە لە گەڵيدا گڕيّكى توندى زۆر بە ئيّش دەردەچيّت كە لە ئەندازە بەدەر دەبيّت ، بە زۆرى دەورويەريشى ڕەش يا سەوز ، يا تاريك و ديّز دەبيّت ، لە ئەنجاميشدا بە خيّرايى بۆ برين و زام و كيّم دەگۆڕيّت ، بە زۆريش ، لە سىّ جيّگەدا دەردەكەويت : بن هەنگڵ ، پشتەوەى گوىّ ، سەرەوەى لووت (الأرنبة) ، ولە گۆشتە نەرم و شلەكاندا ·

وَفِي أَثَرٍ عَنْ عَائشَةَ : أَنَهَا قَالَتْ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : الطّعْنُ قَدْ عَرَفْنَاهُ ، فَمَا الطّاعُونُ ؟ ((قَالَ غُدَّةٌ كَغُدَّةِ الْبَعِيرِ يَخْرُجُ فِي الْمَرَاقِّ وَالْإِبْطِ))[٤٣]

واته : خاتوو (عائشة) _ خواى لىّ ڕازى بيّت _ لە پيّغەمبەرى خواى ﷺ پرسى : دەزانين (الطعن) واتە : ليّدان و پياچەقان چى يە ، ئەى (الطاعون) چى يە ؟ ئەويش فەرمووى : ((لوويەكە بە هاوشيّوەى لووى ووشتر لە شويّنانى ورگ و سك و بن هەنگڵدا دەردەچيّت)) ·

---

٤٢ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٥٠ ، ٢٢٠ ، ٢٢٣ ، ٢٥٨ ، ٢٦٥) ، والبخاري (٤ / ٥٩) ، ومسلم (٦ / ٥٢) كلهم من طريق عاصم بن سليمان الأحول عن حفصة بنت سيرين عن أنس فذكره مرفوعاً·

٤٣ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١٣٣ ، ١٤٥ ، ٢٥٥) عن عائشة فذكرته ·

پزیشکان دەڵێن : ئەگەر دومەڵ لە گووشتە نەرم و شلەکان و ، بن هەنگل و شوێنە پێچ و پەنای جەستەو ، پشتەوەی گوێ و سەروەی لووت (الأرنبة) دەرچوو ، لە ڕەگەزێکی بۆگەنیش بوو ، بە چاوەقوڵە ناو دەبرێت ، هۆکارەکەشی دەگەڕێتەوە بۆ خوێنێکی پیس مەیلی گەنین و خراپبوون دەکات و ، دەگۆڕێت بۆ ناوەڕۆکێکی ژەهرین بە جۆرێك ئەو ئەندامەی لەش بۆگەن و خراپ دەکات و گۆڕنکاری دەهێنێت بە سەر ئەندامەکانی دەوروبەریشیدا ، ڕەنگە خوێن و کێمیشی لێ بتکێت و ، چۆنیەتیەکی خراپیش بۆ دڵ بەرێت و ، ڕشانەوەو دڵە کوتێ و بورانەوە بۆ نەخۆش دروست بکات ، ئەگەچی ناوی تاعون گشتی یە بۆ هەموو ئاوسانێك کە چۆنیەتیەکی خراپ بۆ دڵ بنێرێت و دەرەنجام بگاتە ئاستی کوشتن ، بەڵام لە بنچینەدا تایبەتکراوە بەو گۆشتە لووەی لە جەستەدا دێتەدەر ، چونکە ئەوەندە خراپە هیچ ئەندامێکی لەش قبوڵی ناکات تەنها ئەو شوێنانە نەبێت کە زۆر لاوازە بە سروشت ، لە هەمووشیان خراپتر ئەو جۆرانەیە کە لە بن هەنگڵ و پشتەوەی گوێدا دێتەدەر لە بەر زۆر نزیکیان لە ئەندامە گرنگەکانەوە کە سەرە ، لە هەمووشیان بێوەی تر جۆرە سورەکانە ، پاشان زەردەکانە ، بەڵام جۆرە ڕەشەکان هیچ کەس لێی ڕزگاری نابێت ·

لە بەر ئەوەی تاعون لە کاتی پەتادا زۆر دەبێت ، لەو وەڵاتانەدا کە دەرداویەو نەخۆشی زۆرە ، بۆیە ناوی بە پەتا بڵاوبۆتەوە وەکو ئەوەی (الخليل) دەفەرمێت : پەتا : واتە تاعون · گوتراویشە : هەموو نەخۆشیەکە بڵاوبێتەوەو هەموو خەڵك تووشی بن ·

بەڵام بۆ سەلماندن دەڵێین لە نێوان پەتاو تاعوندا گشتی و تایبەت هەیە ، بۆیە هەموو تاعونێك پەتایە ، بەڵام هەموو پەتایەك تاعون نی یە ، هەروەها نەخۆشیە گشتی یەکان لە تاعون گشتی ترە ، چونکە تاعون تەنها یەکێکە لە نەخۆشیە گشتی یەکان ، تاعونیش بریتیە لە دومەڵ و برین و زام و ئاوسانێك لەو شوێنانەدا دێتەدەر کە باسکران ·

شوێنەوارەكانی تاعون :

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ئەم برین و زام و ، ئاوسان و ، دومەڵانە ، شوێنەواری تاعونن و خودی تاعون نین ، بەڵام لە بەر ئەوەی پزیشكان تەنها شوێنەوارە ڕووكەشەكەی دەزانن ، بۆیە ئەوانەی سەرەوەیان كردووە بە خودی تاعون ٠

كەچی ناوی تاعون بۆ سێ شت بەكار دێت :

یەكەمیان : ئەو شوێنەوارە دەركەوتووانەی لە ڕووكەشدا دیارن و پزیشكان باسیان كردووە.

دووەم : ئەو مردنەی بە هۆی ئەوەوە ڕوو دەدات ، ئەمەش مەبەستە بەو فەرموودە (صحيح)ەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : ((الطاعونُ شَهادةٌ لكلِّ مَسلمٍ)) واتە : ((تاعون شهیدیە بۆ هەموو موسڵمانێك)) ٠

سێیەم : ئەو هۆیەی كە لە پێناویدا ئەم نەخۆشیە نێردراوە ، لە فەرموودە (صحيح)ەكەدا هۆی ناردنی هاتووە كاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : ((بقيةُ رِجز أُرسَلَ على بَني إسرائيلَ))[٤٤] واتە : ((پاشماوەی سزایەكە نێردراوە بۆ (بني إسرائيل))) وورد فيه : ((أنهُ وَخزُ الجنِّ))[٤٥] واتە : ((تێوەژەنینی جنە)) ، وجاء : ((أنهُ دَعوةُ نبيّ))[٤٦] واتە : ((نزاڵێكردنی پێغەمبەرێكە))٠

---

٤٤ _ تقدم تخريجه ٠

٤٥ _ صحيح : رواه أحمد (٤ / ٣٩٥) ورواه الطبراني في المعجم الصغير (١ / ٩٥) بلفظ ((وخز أعدائكم من الجن)) عن أبي موسى ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣٩٥١) ، وانظر الضعيفة (١٨٦) ، والإرواء (١٦٣٧) ، (١٦٣٨) ٠ وفي صحيح الجامع (٣٩٤٦) وحسنه الألباني : ((الطاعون شهادة لأمتي ، ووخز أعدائكم من الجن ٠٠٠)) ، وانظر الصحيحة (١٩٢٨) ٠

ڕوونكردنەوەى كارتێكردنەكانى جن لە نەخۆشى تاعونداو _ چۆنيەتى لادانى

هيچ شتێك بەلاى پزيشكانەوە نى يە بۆ ئەوەى بتوانن هۆكارەكانى دروستبوونى نەخۆشيەكە لابەرن ، يا تواناى دەستنيشانكردنى هۆى سەرەكى نەخۆشيەكەيان هەبێت ، پێغەمبەرانيش هەواڵى كارە ناديارەكەمان دەدەنێ ، هيچيشيان بەدەستەوە نى يە نكۆڵى لەوە بكات كە ئەو نەخۆشيانە بە هۆى كارى ڕوحە خراپەكانەوە نەبێت ، چونكە كاريگەرى ڕوحە خراپەكان لە سروشت و ، نەخۆشيەكان و ، فەوتاندنى مرۆڤ شتێكە هيچ كەس ناتوانێ نكۆڵى لێبكات ، بەدەر لە كەسانى نەفام بە ڕوحە خراپەكان و كاريگەريەكانى و ، كاردانەوەى جەستەو خوو سروشتى مرۆڤ بەرامبەر بەو كاريگەريانە ، پێدەچێ خواى پەروەردگار ڕێگە بەم ڕوحە خراپانە بدات هەندێ تەصەروف بە جەستەى مرۆڤەوە بكەن لە كاتى ڕوودانى پەتاو ، خراپبوونى هەوادا ، هەروەها ڕێگەى پێدەدا تەصروف بە هەندێ مادە خراپەكانەوە بكات كە شێوازێكى خراپ بۆ جەستە دروست دەكات ، بەتايبەت لە كاتى ووروژانى خوين و (المِرَّةُ السوداء)و ، لە كاتى ووروژانى ئاوى نێرينەدا ، لێرەدا ڕوحە خراپە شەيتانيەكان ڕۆڵێكى كاريگەر دەبينن بۆ هاندنى خاوەنى ئەم ڕوداوانە بۆ ئەنجامدانى كردەوەكانيان كە هەرگيز تواناى هاندانى كەسانى ئاسايى ديكەى نى يە هەمان ئەو كردەوانە ئەنجام بدەن ، بۆيە پێويستە كەسەكان پاڵنەرێكى زۆر بەهێزى تر بەكاربێنن بۆ لادانى كاريگەرى ئەو ڕوحە خراپانەو ، لە هەمان كاتيشدا دەتوانن كردەوە چاكەكان كە بريتيە لە زيكرو ، دوعاو ، پاڕانەوەو ، بەخشين و ، خوێندنى قورئان بەكاربێنن بۆ دابەزاندنى ڕوحى فريشتە چاكەكان و بەزاندنى ڕوحە خراپەكان و ، پوچكردنەوەى شەڕيان و ، دووخستنەوەى كاريگەريان ٠

ئێمە_ (ابن القيم) _و كەسانى ديكەى جگە لە ئێمەش ئەوەمان چەندين جار كە خواى تەعالى نەبێت هيچ كەس ژمارەيان نازانێت تاقيى كردۆتەوەو ، بۆمان دەركەوتووە كە دابەزاندنى ئەم ڕوحە چاكانەو لە خۆ نزيكردنەوەى كاريگەريەكى ئيجابى گەورەى هەيە بۆ

٤٦ _ لم أجده ٠

بەهێزکردنی سروشت و ، دوورخستنەوەی مادە خراپەکان · بەڵام دەبێت ئەو کردارە پێش پتەوبوون و قایمبوونی نەخۆشیەکە لە لەشدا ئەنجام بدرێت و ، لە کاتێکدا بێت بتوانرێت کاری تێبکرێت و کون بکرێت ، بۆیە هەرکەس خوای پەروەردگار سەرکەوتووی بکات ، ئەوا لە کاتی هەست کردنیدا بە هۆکارە خراپەکان یەکسەر پەنا دەباتە بەر بەکارهێنانی هۆکارە چاکەکان بۆ لە خۆ دوورخستنەوەی ، ئەمەش چاکترین دەرمانە بۆی ، بەڵام ئەگەر خوای تعالی ویستی بەجێهێنانی قەدەرو چارەنووسی خۆی هەبێت ، دڵی بەندەکەی خۆی بەرامبەر بە ناسین و بەبیرداهاتن و داواکردن و بەکارهێنانی هۆکارە چاکەکان بێئاگا دەکات و ، چیتر هەستی پێ ناکات و ، نایەوێت بەکاری بێنێت ، ئەو کاتە خوای پەروەردگاریش فەرمانی خۆی لە سەر بەندەکەی جێبەجێ دەکات ·

پاشان ــ إن شاء الله ــ ئەم مانایە بە درێژی باس دەکەین لە میانەی باسەکەماندا سەبارەت بە خۆ چارەسەرکردن بە نووشتەو ، پەناگرتنەکانی پێغەمبەرایەتی و (العوذ النبوية) ، زیکرو ، نزاو ، بەخشیندا ، لەوێشدا روونی دەکەینەوە کە بەراوردکردنی پزیشکێتی پزیشکان بە پزیشکێتی پێغەمبەر ، وەکو بەراوردکردنی پزیشکێتی سۆفی و بەساڵاچوانە بە پزیشکێتی ئەوان ، وەکو ئەوەی زیرەکەکان و پێشەواکانیان دانیان پێدا ناوە ، هەروەها روونی دەکەینەوە کە سروشتی مرڤایەتی بەهێزترین شتێکە کە کاردانەوەی خۆی هەیە بەرامبەر بە روحەکان ، وە هێزی پەناگرتنەکان و ، نووشتەو ، نزاکان ، لە سەرووی هەموو هێزێکەوەیە ، تا ئەو ئاستەی هێزی ژەهرە کوشندەکانیش پوچ دەکاتەوە.

مەبەستیش ئەوەیە کە : خراپبوونی هەوا بەشێکە لە بەشەکانی هۆی تەواو ، کە تاعون دروست دەکات ، چونکە خراپبوونی ناوەڕۆکی هەوا هۆیەکی کاریگەری دروستبوونی پەتاو بۆگەن بوونیەتی ، چونکە ناوەڕۆکی ئەو هەوایە دەگۆڕێت و یەکێك لە چۆنیەتیە خراپەکانی بە سەردا زاڵ دەبێت وەکو گەنین و ، بۆنکردن و ژەهراوی بوون لە هەر کاتێکدا بێت لە کاتەکانی ساڵ ، ئەگەرچی زۆرترین روودانی لە کۆتایی هاویندایە ، هەروەها

له پایزیشیدا بەزۆری ڕوودەدات بەهۆی کۆبوونەوەی پاشماوە تاڵ و سەختە تیژەکان و هیتریش لە هاویندا و ، شینەبوونەوەی لە کۆتایدا ، هەروەها لە پایزیشدا ڕوودەدات بە هۆی ساردبوونی هەواو ، قوڕاوییبوونی بۆخ و شێ و ئەو پاشماوانەی کە لە وەرزی هاویندا شی دەبۆوە ، دەرەنجام پەنگ دەخواتەوەو ، گەرم دەبێت و ، بۆگەن دەبێت و ، ئینجا نەخۆشی بۆگەن دروست دەکات ، بە تایبەت ئەگەر ڕێکەوتی جەستەیەکی ئامادەبووی ، گونجاوی ، خاوی ، سستی ، کەم جوولەی ، زۆر مادە بوو ، ئەوجا ئەم جۆرە مرۆڤە بە زۆری دەفەوتیت و تووش دەبێت ·

تەندروستیترین وەرزیش لەم بوارەدا وەرزی بەهارە · (أبقراط)[٤٧] دەڵێت : زۆرترین نەخۆشیەکان و ، کوشندەترینیان ، لە وەرزی پایزدایە ، بەڵان وەرزی بەهار ، تەندروستیترین وەرزەکانەو لە هەمووشیان کەمتر مردنی تێدا ڕوو دەدات ، بۆیە لە وەرزەکانی بەهارو هاویندا دەرمانسازان و ، ئامادەکاری مردووان خۆیان ئامادەدەکەن و قەرزیش دەکەن بۆ کۆکردنەوەی دەرمانە پێویستەکان بۆ ئەوەی لە وەرزی پایزدا بەکاری بێنن ، لێرەدا وەرزی پایز وەکو بەهاری ئەمانە چونکە ئیش و کاریان زۆر دەبێت ، بۆیە بیری دەکەن و ، بە هاتنی دەڵخۆشیش دەبن ·

وقد روى في حديث : ((إذا طَلَعَ النَّجْمُ ارْتَفَعَت العاهَةُ عن كلِّ بَلَدٍ))[٤٨]

واتە : لە فەرموودەیەکدا هاتووە : ((هەرکات ئەستێرەکە هەڵهات ئەوا دەردو نەخۆشی لە سەر هەموو وەڵاتێك بەرز دەبێتەوەو نامێنێت)) ، ئەستێرەی نێو ئەم فەرموودەیە بە کۆمەڵە

٤٧ ــ لە بەناوبانگترین پزیشکەکانی یونانەو ، ساڵی (٣٧٧)ی پێش زاین مردووە ·

٤٨ ــ أسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٢ / ٣٤١ ، ٣٨٨) من طريق وهيب قال : حدثنا عِسْل بن سفيان ، عن عطاء بن أبي رياح عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً · فيه عسل بن سفيان وهو ضعيف ·

ئەستێرەی (الثريا)[٤٩] لێکدراوەتەوە ، هەروەها بە دەچوونی ڕووەك لە وەرزی بەهاردا لێك دراوەتەوە ، لەم بارەشەوە خوای تعالى دەفەمێت : ﴿ وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴾ [الرحمن : ٦] واتە : ئەستێرەو گژوگیاو درەخت (بۆ خوا) سوژدە دەبەن[٥٠] چونکە دەرچوونی تەواوی لە وەرزی بەهاردایەو ، ئەو وەرزەشە کە نەخۆشی و دەردو بەڵای تێدا نامێنێت.

بەڵام لە بارەی کۆمەڵە ئەستێرەی (الثريا)وە ، لە گەڵ هەڵهاتنی لە بەرەبەیاندو لە ئاوابوونیدا نەخۆشیەکان زۆر دەبن ٠

(التَّميمـيُّ) لـە کتـێبی ((مـادة البقـاء))دا دەڵێـت : خـراپترین کاتـەکانی سـاڵ ، کـە گەورەترین دەردو بەڵا بە سەر جەستەدا دێنێت دوو کاتە :

یەکەمیان : کاتێ کۆمەڵە ئەستێرەی (الثُريا) بەرەو ئاوابوون دەچێ لە کاتی دەرکەوتنی بەرەبەیاندا ٠ دووەمیان : کاتی هەڵهاتنی لە ڕۆژهەڵاتەوە پێش دەرکەوتنی خۆر بە سەر جیهاندا ، لە شوێنگەیەك لە شوێنگەیەك مانگدا (منازل القمر)[٥١] ، کە بریتیە لە کاتی تێپەڕبوونی وەرزی بەهارو کۆتایی هاتنی ، بەڵام ئەو خراپی و نەخۆشیانەی لە کاتی هەڵهاتنیدا ڕوودەدن زیانی کەمترە لەو خراپی و نەخۆشیانەی لە کاتی ئاوابوونیدا ڕوودەدات.

---

٤٩ ــ الثريا : کۆمەڵە ئەستێرەیەکی پرشنگدارە لە نێو گەردەنی ئەستێرەی گادا ، بۆیە واناونراون چونکە لە ڕووبەرێکی زۆر کەمدا ئەستێرەیەکی زۆر کۆبونەتەوە ، بڕوانە : عبدالله جبار ، فەرهەنگی شارا ٠ وەرگێر ٠

٥٠ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

٥١ ــ شوێنگەی مانگ : مەوداو شوێن و ڕێڕەوی مانگە ، بریتیە لە ڕێڕەوی مانگ کە پێیاندا دەڕواو بە دەوری زەویدا دەخولێتەوە ، هەرشەوە لە ڕێڕەوێکیاندایەو هەڵە ناکات و بەمو لە ڕێڕەوی خۆی لانادات ، مانگ بیست شوێنگەی هەیەو ، هەر شوێنگەیەکیش ناوێکی تایبەتی خۆی هەیە وەکو : (السرطان ، البطين ، الثريا ، الدّبران ٠٠٠) ، بڕوانە : مەلا محمودی کەلالەیی ، قاموسی ڕستە ٠ وەرگێر ٠

(أبومحمد)ی کوڕی (قتيبة) دەڵێت : گووتراوە : هەر کاتێك کۆمەڵە ئەستێرەی (الثريا) هەڵهاتوەو ئاوابووە مەگەر (إلا) دەردو نەخۆشیەك لە نێو خەڵکی و ووشتردا بڵاوبۆتەوە ، بەڵام لە کاتی ئاوابوونیدا نەخۆشی و دەردەکان زیاترو توندتر دەبنەوە بە بەراوردی هەڵهاتنی

سەبارەت بە فەرموودەکە گوفتارێکی سێ یەم هەیەو _ پێدەچێ شایستەترین گوفتارەکانیش بێت _ : کەوا مەبەست بە ووشەی (النجم) ئەستێرەی (الثريا) بێت بەڵام مەبەست بە ووشەی (العاهة) ئەو دەردو بەڵاو نەخۆشیانە بێت کە تووشی ڕووەك و کشتوکاڵ و بەروبوومەکان دەبێت لە وەرزی زستان و سەرەتای وەرزی بەهاردا ، بۆیە مرۆڤ لە کاتی هەڵهاتنی ئەستێرەی (الثريا)دا بێوەی دەبێ ، بەتایبەت لە کاتە ئاماژەپێکراوەکاندا ، بەو هۆیەوە پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی فرۆشتن و کڕینی بەروبوومی کردووە پێش دەرکەوتنی چاکیەتیەکەی ٠ مەستیش : دووانە سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی ڕوودان و بڵاوبوونەوەی تاعوندا ٠

بەشێك : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی چوونە نێو ئەو زەویانەی کردووە کە تاعونی تێدا بڵاوبۆتەوە یا دەرچوون لەو زەویانەی کە تاعونی تێدا بڵاوبۆتەوە :

پێغەمبەری خوا ﷺ ئومەتەکەی خۆی قەدەغە دەکات بچنە نێو ئەو کۆمەڵگایانەوە کە تاعونیان تێدا بڵاوبۆتەوە یا لە کۆمەڵگایەك بچنە دەرەوە پاش بڵاوبونەوەی تاعون تیایاندا ، بۆ ئەوەی بە تەواوی خۆیان لەو نەخۆشیە بپارێزن ، چونکە چونە نێو ئەو کۆمەڵگایانەوە کە تاعونیان تێدا بڵاوبۆتەوە مانای خۆ تووشکردنە بەو دەردو بەڵایەو ، خۆ خستنە نێو شوێنێکیشەوەیە کە جێگەی فەرمانڕەوای نەخۆشیەکەیەو ، یارمەتیدانی نەفسیشە بۆ تووشبوون بەو نەخۆشیە ، ئەمەش پێچەوانەی شەرع و ئەقڵ و ژیریە ، بەڵکو خۆ

دوورخستنەوە لەو شوێنانەی نەخۆشیەکەی تێدا بڵاوبۆتـەوە گوێڕایـەڵی خـوای پـەروەردگارە کە فەرمانی بە خۆپارێزی کردووە لە هەندێ شوێن و ، هەوای زیانبەخش ٠

مانای قەدەغەکردنی دەرچوون لەو وەڵاتە :

بەڵام کە قەدەغەی چوونە دەرەوە دەکات لەو شوێنەی نەخۆشیەکەی تیایدا بڵاوبۆتەوە ، دوو مانای تێدایە :

یەکەمیان : هاندانی نەفسە بۆ باوەڕبوونی تـەواو بـە خـوای تعالى ، پشـت پـێ بسـتنيی ، ئارامگرتن لە سەر قەدەرو حوکم و چارەنووسی و ، پێ ڕازیبوونی ٠

دووەم : ئەوەیە کە پێشەوایانی پزیشکێتی گوتوویانە : بەوەی پێویستە هەموو کەسـێکی خۆپارێز لە پەتا ، هەوڵی دەرهێنانی بۆخ و شێدارە (الرطوبـات) زیادەکـانی لەشـی بـدات و ، خـۆراك کـەم بکاتـەوەو ، حـەزی بـە چارەسـازی تونـد (التـدبیر المجفّـف) بێـت لـە هـەموو ڕوویەکەوە ، بەدەر لە وەرزش و خۆشتن ، کە پێویستە مرۆڤ وریایان بیـت ، چـونکە بـە زۆری جەستە بەتاڵ نابێت لە زیـادە مادەیـەکی خـراپ کـە تیایـدا دەمێنێتـەوەو ، پاشـان وەرزش و خۆشتن دەیانوروژێنێت و ، لە گەڵ کیمۆسی [٥٢] باشـدا تێکـەڵیان دەکـات و ، بـەوەش مرۆڤـ تووشـی نەخۆشـیەکی گـەورە دەبێـت ، بۆیـە لـە کـاتی بڵاوبونـەوەی تاعونـدا پێویسـتە مرۆڤـ سـرەوتن و لـە سـەرخۆیی خـۆی زیـاد بکـات و ، ئارامپێـدانێکی تـەواو بـدات بـە هەڵچـونی تێکـەڵاوەکانی لەشـی ، لـە لایـەکی تریشـەوە چـوونە دەرەوە لـەو شـوێنەی پەتاکـەی تێـدا بڵاوبۆتەوەو سەفەرکردن پێویستی بە جوڵانەوەیـەکی بـەهێزەو ، ئەمـەش زیـانێکی گـەورە بـە جەستە دەگەیەنێت ، ئەمە گوفتاری چاکترین پزیشکانی پاشینانە ، بەمەش مانای پزیشـکێتی

---

٥٢ ـ کیمۆس : مادەیەکی شیری یەو لە خواردنەوە پەیدا دەبێ ، ئامادەیە بۆ هەڵمژین و ، ڕیخۆڵەکان لە کاتی تێپەڕینیدا هەڵی دەمژن ٠ بڕوانە : ڕزگار کریم ، فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ ٠

تەواو لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاشکەرا دەبێت و ، ئەو چارەسەرەی تێیدایە بۆ دڵ و جەستەو چاکبوونیان ٠

ئەگەر گوترا : فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((لا تخرجوا فِراراً مِنهُ)) واتە : ((لێی دەرمەچن وەکو هەڵاتنێك لە نەخۆشیەکە)) ، گوفتارەکانی ئێوە پووچ دەکاتەوە کە گوایە مەبەست بە فەرموودەکە ئەوە بێت کە لە سەروە ئاماژەتان پێدا ، چونکە فەرموودەکە قەدەغەی چوونە دەروە ناکات لە بەر ڕووداوێکی ناکاو ، هەروەها کەسی موسافیر قەدەغە ناکات لە سەفەرەکەی؟

بەو کەسە دەگوترێت : هیچ کەسێك نەیگووتوە _ پزیشك بێت یا کەسیکی تر _ خەلکی واز لە جوڵانەوە بێنن لە کاتی بڵاوبونەوەی تاعونداو ، خۆیان بکەن بە شتیکی بێ ڕوح و گیان ، بەلکو پێویستە بە پێی توانا جوڵانەوەی خۆی کەم بکاتەوە ، چونکە کەسی هەڵاتوو تەنها مەبەستی هەڵاتنە ، کەچی ئەگەر سرەوتن و لە سەرخۆیی بەکاربێنێت و هەڵنەیەت سوودێکی زۆری بۆ دڵ و جەستەی دەبێت و ، پشتبەستنێکی تەواویشی بۆ دەستەبەر دەبێت و ، بە تەواوی ملکەچی قەدەرو چارنووسی خوای تعالاش دەبێت ٠ بەڵام سەبارەت بەو کەسانەی ناتوانن واز لە جوڵانەوە بێنن وەکو پیشەکاران و ، کرێکاران و ، مسافیران و ، دروستکاری جل و ، کەسانی دیکە ، پێیان ناگووترێت بە تەواوی واز لە جوڵانەوەکانتان بێنن ، ئەگەرچی فەرمانیان پێ دەکرێت واز لە جوڵانەوە ناپێویستەکان بێنن ، وەکو جوڵانەوەی موسافیر بۆ هەڵهاتن ٠ خوای تعالاش زاناترە ٠

کاتێ قەدەغەی چوونە نێو ئەو شوێنانە کراوە کە نەخۆشیەکەی تێدا بڵاوبۆتەوە ، ئەمە چەند دانایی و حیکمەتێکی تێدایە :

یەکەم : خۆ دوورخستنەوە لە هۆی زیانبەخش ٠

دووەم : وەرگرتن و دەستگرتن بە تەندروستیەوە کە هۆکاری بژێوی و ژیان و گەڕانەوەیە٠

سێ یەم : بۆ هەڵنەمژینی ئەو هەوایەی کە بۆگەن و خراپبووە ئەگینا نەخۆش دەکەون ·

چوارەم : بۆ خۆ نزیك نەکردنەوە لەو کەسانی بەو نەخۆشیە نەخۆش کەوتوون ، ئەگینا ڕەگەزی نەخۆشیەکانی ئەوانیان تووش دەبێت ·

وفي سنن أبي داود مرفوعاً : ((إنَّ مِن القرفِ التلفَ))[٥٣]

واتە : ((خۆ نزیککردنەوە هۆکاری تووشبوونە بە زیان)) ، (ابن قتيبة) دەڵێت : ووشەی (القرفُ) واتە نزیکبوونەوە لە پەتاو ، نزیکبوونەوە لە نەخۆش ·

پێنجەم : پاراستنی نەفس لەوەی بە نیشانەی شوم و بەدی دادەنرێت و ، خۆپاراستن لە تەنینەوەو بڵاوبونەوەی نەخۆشی ، چونکە شوم و بەدی بۆ کەسێکە شتکە بە شوم و بەد دابنێت ·

بە گشتی کاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی چوونە نێو ئەو شوێنە دەکات واتە فەرمان بە ووریایی و خۆپاراستن دەکات و ، قەدەغەی خۆ تووشبوون دەکات بە هۆکارەکانی زیان پێگەشتن· کاتێکیش قەدەغەی هەڵهاتن دەکات واتە فەرمان بە پشتبەستن و ، ملکەچبوون و ، کاروباری خۆ سپاردن دەکات بە خوای تعالی ، بۆیە باری یەکەم : ئەدەبدان و فێرکردنە ، باری دووەمیش : ملکەچبوون و کاروباری خۆ سپاردنە بە خوای تعالی ·

وفي الصّحيح : أنّ عمر بن الخطّاب _ رضي الله عنه _ خرج إلى الشّام ، حتّى إذا كان بسرغ لقيه أبو عبيدة بن الجرّاح _ رضي الله عنه _ وأصحابه ، فأخبروه أنّ الوباء قد وقع بالشّام ، فاختلفوا ، فقال لابن عبّاس رضي الله عنهما : ادع لي المهاجرين الأوّلين ، قال : فدعوتهم ، فاستشارهم وأخبرهم أنّ الوباء قد وقع بالشّام ، فاختلفوا ، فقال له بعضهم : خرجت لأمر ، فلا نرى أن ترجع عنه ، وقال آخرون : معك بقيّة النّاس وأصحاب رسول الله ﷺ

---

٥٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٩٢٣) ، وأحمد (٣ / ٤٥١) وضعفه الألباني في الضعيفة (١٧٢٠)·

فلا نرى أن تقدّمهم على هذا الوباء ، فقال عمر : ارتفعوا عنّي ، ثمّ قال : ادع لي الأنصار ، فدعوتهم له فاستشارهم ، فسلكوا سبيل المهاجرين ، واختلفوا كاختلافهم ، فقال : ارتفعوا عنّي ، ثمّ قال : ادع لي من هاهنا من مشيخة قريش من مهاجرة الفتح ، فدعوتهم له ، فلم يختلف عليه منهم رجلان ، قالوا : نرى أن ترجع بالنّاس ولا تقدّمهم على هذا الوباء ، فأذّن عمر في النّاس : إنّي مصبح على ظهر ، فأصبحوا عليه ، فقال أبو عبيدة بن الجرّاح : يا أمير المؤمنين أفراراً من قدر اللّه ؟ قال : لو غيرك قالها يا أبا عبيدة ، نعم نفرّ من قدر اللّه تعالى إلى قدر اللّه تعالى ، أرأيت لو كان لك إبل فهبطت وادياً له عدوتان ، إحداها خصبة ، والأخرى جدبة ألست إن رعيتها الخصبة رعيتها بقدر اللّه تعالى ، وإن رعيتها الجدبة رعيتها بقدر اللّه تعالى ؟ قال : فجاء عبد الرّحمن بن عوف وكان متغيّباً في بعض حاجاته ، فقال : إنّ عندي في هذا علماً ، سمعت رسول اللّه ﷺ يقول : ((إذا كان بأرض وأنتم بها فلا تخرجوا فراراً منه ، وإذا سمعتم به بأرض فلا تقدموا عليه))[٥٤] .

واته : له فەرموودەیەکی (صحیح)دا هاتووە کەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) چوو بۆ وەڵاتی شام ، کە گەشتە (سرغ) سەرکردەکانی جەنگ (أبوعبیدة)ی کوڕی (الجراح)و هاوەڵانی پێگەشت و ، هەواڵیان دایە کە تاعون لە وەڵاتی شام بڵاوبۆتەوە ، ئەوەبوو جیاوازیان تێکەوت و ، ئیمامی (عمر) بە (ابن عباس)ی فەرموو : کۆچبەرانی پێشینم بۆ بانگ بکە ، فەرمووی : بانگم کردن و ، ئەویش ڕاوێژی پێکردن و پێی ڕاگەیاندن کە پەتای تاعون لە وەڵاتی شام بڵاوبۆتەوە · ئەوانیش جیاوازیان تێکەوت و ، هەندێکیان پێیان فەرموو : تۆ بە نیازی کارێك دەرچوێت و وامان پێ باشە لێی پەشیمان نەبیتەوە ، کەسانێکی دیکەش فەرموویان ، ئەوەی ماوە لە خەڵك و هاوەڵانی پێغەمبەری خوات ﷺ لە گەڵدایە بۆیە پێمان باش نی یە بیانخەیتە نێو ئەم پەتایەوە ، ئەوەبوو ئیمامی (عمر) فەرمووی : هەستن لام ، پاشان فەرمووی : پشتیوانانم بۆ بانگ بکە ، منیش بانگم کردن ، ئەوەبوو ڕاویژی پێکردن و

٥٤ ـ صحيح : البخاري (٧ / ١٦٩) ، (٣٤١٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠) ٠

ئەوانیش هەمان ڕێگەی کۆچبەرانیان گرتوو وەکو ئەوان جیاوازبوون ، بۆیە ئیمامی (عمر) پێی فەرموون : هەستن لام ، پاشان فەرمووی : هەرکەس لێرەیە لە گەورەپیاوانی قورەیش ئەوانەی سالّی ڕزگارکردنی مەککە کۆچیان کردووە هەموویانم بۆ بانگ بکە ، منیش بانگم کردن ، دوو کەسیان نەبوو جیاوازیان لە نێواندا بێت ، بەڵکو هەموویان گوتیان : ئێمە وامان پێ باشە ئەم خەڵکە بگەڕێنیتەوەو نەیانخەیتە نێو ئەم پەتایەوە ، بۆیە ئیمامی (عمر) بانگەوازی بە نێو خەڵکیدا کرد : من سبەینێ لە سەر زینم ، ئەوەبوو بەیانی هەموویان سواربوون ، (أبوعبیدة)ی کوڕی (الجراح) فەرمووی : ئایا لە قەدەرو چارەنووسی خوا هەڵدێین ئەی میری موسڵمانان ؟ ئیمامی (عمر)یش فەرمووی : ئەگەر کەسێکی تر ئەمەی بگوتایە ئەی (أباعبیدة) ، بەڵێ ئێمە لە قەدەرو چارەنووسی خوا هەڵدێین بۆ قەدەرو چارەنوسی خوا ، ئایا ئەگەر تۆ کۆمەڵێك ووشترت هەبێ و لە شیوێکدا دابەزیت کە دوو بەری هەبێت ، بەرێکیان سەوزەڵان و بە پیت و ، بەرەکەی تریشیان دێم و بێ لەوەڕ بێت ، ئەگەر ووشترەکانت لە هەر بەرێکیاندا بلەوەڕێنی بە چارەنووسی خوا نی یە ؟

(ابن عباس) دەفەرمیت : لەو کاتەدا (عبدالرحمن)ی کوڕی (عوف) هات کە پێشتر لەوێ نەبوو ، چووبوو بۆ هەندێ پێویستی خۆی ، فەرمووی : من لەم بارەوە زانیاریم پێ یە ، گوێبیستی پێغەمبەری خوا بووم ﷺ دەیفەرموو : ((ئەگەر بیستان تاعون پەیدابووە لە خاکێکدا مەچن بۆ ئەوێ ، ئەگەر لە خاکێکیشدا بڵاوبۆوە ئێوەی تێدا بوو لێی ڕامەکەن)).

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نەخۆشی ئاوبەنگ(داءِ الإستسقاءِ) و چارەسەرکردنیدا :

في الصحيحين : من حديث أنس بن مالك ، قال : قدمَ رَهَطٌ من عُرَيْنَةَ وَعُكل على النَّبيِّ ﷺ فاجْتَوَوا المدينة ، فشكوا ذلك إلى النبيِّ ﷺ، فقالَ : ((لو خرجتُم إلى إبل الصدقة فشربتم من أبوالها وألبانها)) ، ففعلوا ، فلما صحُّوا ، عمدوا إلى الرُّعاةِ فقتلوهم ، واستاقُوا الإبل ، وحاربوا

الله ورسوله ، فبعث رسولُ الله ﷺ في آثارهم ، فأُخِذُوا ، فقطعَ أيديَهُم ، وأرجُلهُم ، وسَمَلَ أعيُنَهُم ، وألقاهم في الشمسِ حتى ماتوا[55] .

واته : (أنس)ی كوڕی (مالك) _ خوای لیٚ ڕازی بیٚت _ دهفهرمیٚت : چهند كهسیٚك له هۆزهكانی (عُرَيْنَةَ) و (عُكَل) هاتنه خزمهتی پیٚغهمبهری خوا ﷺ پاشان مانهوهیان له شاری مهدینه به لاوه ناخۆش بوو چونكه تووشی نهخۆشی گهدهترشان بوون ، ئهوهبوو سكالاّیان برده خزمهتی پیٚغهمبهری خوا ﷺ، ئهویش پیٚی فهرموون : ((ئهگهر بچونایهته دهرهوه بۆ لای ووشترهكانی بهخشین له شیرهمهنیهكانیتان بخواردیایهتهوه)) ، ئهوانیش ئهو كارهیان به ئهنجام گهیاند ، كه تهندروستیان چاك بۆوه ، چوون بۆ لای شوانهكان و كوشتنیان و ، ووشترهكانیشیان دایهبهرو بردنیان ، ئهوهبوو پیٚغهمبهری خوا ﷺ ناردی به شویٚنیاندا ، بۆیه بران و ، دهست و ، قاچیانی بڕی و ، چاویانی دهرهیٚنا و ، فڕیٚی دانه بهر ههتاوهكه تاوهكو مردن ٠

بهڵگهش له سهر ئهوهی نهخۆشیهكهیان ئاوبهنگ بوو ، ئهوهیه كه ئیمامی (مسلم) له (صحيح)هكهیدا دهیگیٚڕیٚتهوه كهوا ئهو كهسانه گوتیان : حهزمان به مهدینه نهماوه ، چونكه سكمان گهوره بووهو ، ئهندامهكانمان سست و خاو بووه (أرتهشت أعضاؤنا) و پاشان تهواوی فهرموودهكه باس دهكات ٠

<u>الجَوَى</u> : نهخۆشیهكه له نهخۆشیهكانی سك ، ئاوبهنگیش : نهخۆشیهكی مادديه هۆكارهكهكهشی مادهیهكی نامۆیه دهچیٚته نیٚو ئهندامهكانی لهشهوهو بهرزی دهكاتهوه _ یا ههموو ئهو ئهندامانهی بهدهرهوهن و دیارن ، یا جیٚگه بۆش و بهتاڵهكانی ئهو

٥٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٦١ ، ١٨٦ ، ١٩٨) والبخاري (١ / ٦٧) ، (٤ / ٧٥) ، (٥ / ١٦٥) ، (٦ / ٦٥) ، (٨ / ٢٠١ ، ٢٠٢) ، (٩ / ١١) ، ومسلم (٥ / ١٠٢ ، ١٠٣) ، وأبوداود (٤٣٦٤) ، (٤٣٦٥) ، والنسائي (٧ / ٩٣ ، ٩٤ ، ٩٥) كلهم من طريق أبي كلابة عن أنس مرفوعاً فذكره ٠

شوێنانەی کە چارەسازی خۆراك و تێکەڵاوەکانی تێدا دەکرێت _ ، سێ جۆریشی هەیە : گۆشتی و ، (زقيٌ)و ، تەپڵی[٥٦] ·

لەبەر ئەوەی ئەو دەرمانانەی کە پێویستن بۆ چارەسەریی ئەم نەخۆشیە بریتین لەوانەی کە کردنەوەیەکی مامناوەندو ، بەردانێك بە پێی پێویست دەستەبەر بکات ، ئەم شتانەش لە شیرەمەنیەکانی ووشتردا هەن بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی خواردنەوەی شیری ووشترەکانی پێکردن ، چونکە شیری ووشتر لابەرو و ڕەوان و نەرمکارە ، بەردارو سووکارو هێمن کارە ، هۆیە بۆ کرانەوەی کونیلە داخراوەکان ، چونکە زۆربەی لەوەڕینی ووشتر لە سەر تاڵیشك (الشيح)و ، (القيصوم)و[٥٧] ، بابوونە (البابونج)[٥٨](الأقحوان)و[٥٩] (الإنخر)و[٦٠] چەندین ڕووەکی دیکە کە وەکو دەرمانێکی بەسوود بەکار دێت ·

---

٥٦ _ گۆشتی : هۆکاری دروستبونی مادەیەکی ئاوی بەڵغەمیەو ، لە گەڵ خوێندا بە نێو ئەندامەکانی لەشدا بڵاو دەبێتەوە ، بە جۆرێك لە ئەندامەکانی لەشدا ئاوسانێکی نەرم دروست دەکات ، هەروەها ئەندامەکانی زاوزێی پیاو ئافرەت دەئاوسێنێت و ، دەم و چاو لەش بە گشتی خاو دەبێتەوە ·
(زقيٌ) : هۆکارەکەی مادەیەکی ئاویە دەپاڵێورێتە نێو بۆشای سکی خوارەوەو ئەندامەکانی تریش کە لە دوایەوە دێن ، لێرەدا سك دەئاوسێت و ناوك کێم و زوخاو دەکات و ، ئەگەر سك بجوڵێنیتەوە شلەقە شڵقەکەی دەبیستیت ·
تەپڵی : هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە بۆ مادەیەك با دروست دەکات و لە گەڵیدا سك دەئاوسێت و ئەگەر لە لێی بدەی وەکو تەپڵ دەنگی دێت ، بۆ دڵنیابوون لە هەموو ئەوانە بگەڕێرەوە بۆ ، مفاتيح العلوم ، الخوارزمي ل٣١ · وەرگێڕ ·
٥٧ _ القيصوم : جۆرە ڕووەکێکە لە دەشتەکانی دوورەگەی عەرەب دەڕوێ و وەکو دەرمان بەکاردەبرێ · بڕوانە : ڕزگار کریم ، فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ ·
٥٨ _ البابونج : گوڵێکی سپی یە لە بیابانی عەرەبیشدا دەڕوێ ، مەلا محمودی گەلاڵەیی ، قامووسی ڕستە ، وەرگێڕ ·
٥٩ _ الأقحوان : ناوە بۆ چەند جۆرە ڕوەکێك لە پێڕی (أنتاميس) و (کریزینتوم) ، بڕوانە : مەلا محمودی گەلاڵەیی ، قامووسی ڕستە ، وەرگێڕ ·

ئەم نەخۆشیەش لە كاتی بوونی نەخۆشیەك لە جگەردا دەردەكەوێت بە تایبەت ، یا بە هاوبەشی نەخۆشی دیكەی لەش ، ئەمەش بە هۆی ئەو كونیلە داخراوانەوەیە (السُدد) كە لە جگەردا دەبێت ، شیری ووشتری عەرەبیش بە سوودە بۆ كردنەوەی ئەو داخراوانە ، چونكە بۆ خۆی مادەیەكی كردنەوەیەو ، هەروەها سوودو كەڵكێكی زۆریشی هەیە ·

(الرازي) دەفەرمێت : شیری ووشتری عەرەبی ئێش و ئازاری جگەرو ، خراپبوونی باری میزاج چارەسەر دەكات ، هەروەها (الإسرائیلي) دەڵێت : شیری ووشتری عەرەبی ناسكترین شیرەو ، لە هەمووشیان ئاودارترو تیژترەو ، كەمترین خۆراكیشی تێدایە · بۆیە بۆتە بەهێزترین شیرەكان بۆ نەرمكردنەوەی زێدە مادەكان و ، ڕەوانكردنی سك و ، كردنەوەی كونیلە داخراوەكان (السُدد) ، ئەو شتەش كە ئەوانەی سەروە دەسلمێنن هێندە كەمە سوێریەكەیەتی كە دەگەڕێتەوە بۆ زیدە گەرمی ئاژەڵەكە بە سروشت ، بۆیە بۆتە تایبەترین شیرەكان بۆ نەرم و ناسكی جگەرو ، كردنەوەی كونیلە داخراوەكانی و ، شیكردنەوەی ڕەقێتی سپڵ ئەگەر نوێ بوو ، بەسوودیشە بۆ نەخۆشی ئاوبەنگ بە تایبەت ، ئەگەر بەكارهێنرا لە گەڵ ئەو گەرمیەدا كە لە گوان دێتەدەر ، لە گەڵ میزی بچكە ووشتری لە شیر براوەدا ، كە گەرمە كاتی هاتنەدەری لە ئاژەڵەكە ، بەوەش سوێرێتی شیركە زیاتر دەبێت و ، توانای لەت لەتكردنی زێدە مادەو ، ڕەوان كردنی سكی زیاتر دەبێ ، بەڵام ئەگەر نەتوانرا دابەزێنرێت و سك ڕەوان بكرێت ، ئەوجا پێویستە بە دەرمانێكی ڕەوانكەر دابەزێنرێت ·

دانەری كتێبی (القانون)[٦١] دەڵێت : ئاوڕ نادرێتەوە لە گوفتاری ئەو كەسانەی دەڵێن : سروشتی شیر دژیە چارەسەری نەخۆشی ئاوبەنگە · دەڵێت : بزانە كە شیری ووشتر دەرمانێكی بە سوودە ، چونكە لە سەرخۆ مادە زیانبەخشەكان دەكاتە دەرەوەو ، چەندین

٦٠ ــ الإذخر : جۆرە ڕووەكێكی گوڵ سپی یەو لە بیابانی عەرەب دەروێ ، بڕوانە : مەلا محمودی گەڵاڵەیی ، قامووسی ڕستە · وەرگێڕ ·

٦١ ــ دانەرەكەی (ابن سینا)یە ، كە پێشتر ئاماژەی پێدراوە ·

تایبەتمەندی تریشی تێدایەو ، زۆریش بە سوودە ، بۆیە ئەگەر مرۆڤێك لە جیاتی ئاو خۆراك تەنها شیری ووشتر بخوات بە ئیزنی خوای تعالی چاك دەبێتەوە ، چونكە ئەمە لە سەر كۆمەڵێك تاقیكراوەتەوە ، نێردران بۆ وەڵاتی عەرەب و ، ناچاری پاڵی پێوەنان بۆ خواردنەوەی شیری ووشترو ، چاكبوونەوە . بەسوودترین میزیش : میزی ووشتری دەشتەكیە ، كە ووشتری رەسەنە . تەولوبو .

چیرۆكی نێو فەرموودەكە : بەڵگەی خۆ چارەسەركردن و پزیشكێتی نەفسە ، هەروەها بەڵگەشە بۆ پاكێتی میزی ئاژڵێكی گۆشت خورلو ، چونكە لە بنچینەدا چارەسەركردن بە حەرامكراوەكان شیاو نی یە ، لێرەدا دەبینین ئەگەچی تازە موسڵمان بوبون بەڵام فەرمانیان پێنەكرا بە شتنی دەمیان ، یا ئەوەی پیس بوبو لە جل و بەرگەكانیان بەو میزانە بۆ نوێژكردن ، چونكە دواخستنی ڕوونكردنەوە لە كاتی پێویستدا شیاو نی یە.

هەروەها ئەو چیرۆكە بەڵگەیە بۆ كوشتنی تاوانباری بكوژ بە هاوشێوەی ڕەفتارەكەی خۆی ، چونكە ئەو كەسانە شوانەكەیان كوشت و ، چاویشیان دەرهێنا ، وەكو ئەوەی لە (صحیح)ی ئیمامی (مسلم)دا جێگیربووە .

هەروەها بەڵگەشە بۆ كوشتنی كۆمەڵێك و ، بڕینی دەست و قاچیان ئەگەر هەموویان كۆبوبونەوە لە سەر كوشتنی تەنها كەسێك .

هەروەها بەڵگەیە لە سەر ئەوەی كە ئەگەر لە سەر تاوانباری بكوژ (الحدّ)[٦٢] (القصاص)[٦٣] لە یەك كاتدا كۆبۆوە ئەوا هەردوو مافەكەی لێوەردەگیرێتەوە ، چونكە

---

٦٢ _ الحد : ئەو سازایانەیە كە لە شەرعدا دانراون بۆ ئەو كەسانەی تاونێك ئەنجام دەدەن وەكو بەرەەڵستیەك بۆ ئەوەی دووبارەی نەكەنەوەو نەیكەن ، بڕوانە : التعاریف المهمة لطلاب الهمة * وەرگێڕ .

٦٣ _ القصاص : واتە دابەزینی سزا بە سەر كەسی تاوانكاردا بە چەشنی سزاو تاوانەكەی خۆی ، چاو بە چاو نەفس بە نەفس ، بڕوانە : التعاریف المهمة لطلاب الهمة . وەرگێڕ .

پێغەمبەری خوا ﷺ دەست و قاچی بڕین وەکو جێبەجێکردنی سنووردانانێك بۆ ئەو کەسانەی لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا دەجەنگن و بە تاوانی دەست و قاچ بڕینی شوانەکە هەستان و ، کوشتنیشی وەکو تۆڵەسەندنەوەیەك بەرامبەر بە هەستنیان بە کوشتنی شوانەکە ٠

هەروەها بەڵگەشە کە ئەگەر کەسی جەنگاوەر لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا ماڵ و سامانی بردو ، بە تاوانی کوشتنیش هەستا ، ئەوا دەست و قاچی لە یەك کاتدا دەبڕدرێت و ، دەشکوژرێت ٠

هەروەها بەڵگەشە کە ئەگەر تاوانەکان زۆرو جۆراوجۆر بوون ، سزاکانیش سەختتر دەبێتەوە ، چونکە ئەمانە پاش موسڵمان بوونیان پاشگەزبوونەوە لە ئیسلام ، خەڵکیان کوشت ، سوکایەتیان بە کوژراوەکە کرد ، ماڵ و سامانیان برد ، هەستان بە ئاشکەراکردنی جەنگان لە خواو پێغەمبەرەکەیدا ، بۆیە سزای ئەمانە زۆر سەخت بوو ٠

هەروەها بەڵگەشە کە حوکمی هەموو جەنگاوەران لە گەڵ خواو پێغەمبەرەکەیدا وەکو حوکمی ئەو کەسەیانە کە بە ڕاسەوخۆ کارەکەی ئەنجام داوە ، چونکە زانراوە کە هەموویان بە خودی خۆیان بە ڕاسەوخۆ کارەکەیان ئەنجام نەدابوو ، کەچی پێغەمبەری خوا _ صلی الله علیه وسلم _ سەبارەت بەوە لێی نەپرسینەوەو هەمووی کوشتن ٠

هەروەها بەڵگەشە کە کوشتنی خەڵەتاندن (قتل الغیلة) پێویست دەکات کەسی تاوانکاری بکوژ بکوژرێتەوە وەکو (الحد) ، لێخۆشبوونیش لایناباتە ، پێدان و بەخشینی پارەش لێرەدا هیچ بایەخێکی پێ نادرێت ، ئەمە ڕێباوەڕی خەڵکی مەدینەیەو ، ڕوویەکە لە ڕێباوەڕی ئیمامی (أحمد)و هەڵبژاردنی (شیخ الإسلام ابن تیمیة)شەو ، فەتوای لە سەر داوە ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری برین و خوێن بەربونی لووتدا :

في الصحيحين : ﴿ عن أبي حازم أنه سمع سهل بن سعد يُسألُ عما دُوويَ به جُرحُ رسول الله ﷺيوم أحد فقال : جُرِحَ وجهُه وكُسرت رَباعيتهُ وهُشمت البَيضةُ على رأسه وكانت فاطمة بنت رسول الله ﷺ تغسلُ الدمَ وكان عليٌّ بن أبي طالب يسكُب عليها بالمجَنّ فلما رأت فاطمة الدمَ لا يزيد إلا كَثرةً أخذت قطعةَ حصيرٍ فأحرقتها حتى إذا صارت رماداً ألصقتهُ بالجُرحِ فاستمسك الدمُ ﴾ برمادِ الحصيرِ المعمول من البَرْديَ ٠

واته : لە (أبي حازم)ەوە ، کە گوێبیستی (سَهْل)ی کوڕی (سعد) بوو لێیان دەپرسی سەبارەت بەوەی بە چ شتێك پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی (أُحد)دا تیمارکرا ٠ فەرمووی : ڕووی پیرۆزی بریندار بوو ، چوار ددانەکانی ناوەڕاستی نێوان بڕندەو کەڵپەی شکان ، کڵاو ئاسنەکە بە سەریەوە شکێندرا ، ئەوەبوو (فاطمة)ی کچی (محمد) خوێنەکەی دەشت و ، (علي) کوڕی (أبي طالب) بە قەڵغانەکەی ئاوی بە سەردا دەرژاند ، کاتیَ (فاطمة) تەماشای خوێنەکەی کرد بەردەوام زیاد دەکات ، پارچەیەك حەسیری بردو ، سوتاندی تا بوبە خۆڵەمێش پاشان لکاندی بە برینەکەوەو ئەوەبوو خوێنەکە وەستایەوە ، بە خۆڵەمێشی ئەو حەسیرەی لە زەل دروستکرابوو ٠

چونکە کاریگەریەکی بەهێزی هەیە بۆ خوێن وەستاندن ، توانای ووشکردنێکی بە هێزی تێدایە ، سوتان و چووزانەوەیەکی کەمی تێدایە ، بەڵام دەرمانە بەهێزەکانی ووشکردن ئەگەر برینەکە بستوتێنێتەوەو بچوزێنێتەوە ، ئەوا خوێنەکە دەوروژێنێت و دوبارە دەریدەهێنێتە دەرەوە ، هەروەها ئەگەر ئەم خۆڵەمێشە بەتەنها ، یا بە تێکەڵاوکردنی سرکە بکرێتە نێو لووتی ئەو کەسەوە کە خوێنی بەریووە خوێنەکەی دەوەستێنێت ٠

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : ڕووەکی زەل (البردي) بە سوودە بۆ خوێن بەربوون ، قەدەغەی هاتنە دەرەوەی دەکات ، خۆڵەمێشەکەی بە سەر برینی نەرم و تەڕدا بڵاودەکرێتەوەو ، سارێژی دەکاتەوە ، کاغەزی میسری کۆن لە زەل دروست دەکرا ، میزاجێکی ساردی ووشکی هەیە ، خۆڵەمێشەکەی بە سوودە بۆ دەم کولی (أكلَةِ الفمِ) ، هاتنە دەروەی خوێن دەوەستێنێت ، قەدەغەی زیاتر بڵاوبونەوەی برینە پیسەکان دەکات ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری چارەسەرکردندا بە خواردنەوەی هەنگوێن و هەروەها بە کەڵەشاخ و داخکردن :

في صحيح البخاري :عن سعيد بن جُبيرٍ ، عن ابن عباس ، عن النبيِّ ﷺ قال : ((الشِّفاءُ في ثلاثٍ : شربةِ عسلٍ ، وشَرْطةِ مِحْجَمٍ ، وكَيَّةِ نارٍ ، وأنا أنهى أمَّتي عن الكَيِّ))[٦٤]

واتە : لە (سعید)ی کوڕی (جُبیر)ەوە ، لە (ابن عباس)ەوە ، لە پێغەمبەری خواوەﷺ فەرموویەتی : ((چارەسەر لە سێ شتدایە ، خواردنەوەی هەنگوێن ، کەڵەشاخ گرتن ، داخکردن بە ئاگر ، بەڵام من قەدەغەی ئوممەتەکەی خۆم دەکەم داخکردن بەکاربێنن)) ·

(أبو عبدالله المازَرِي) دەڵێت : (الأمراض الأمتلائية) واتە ئەو نەخۆشیانەی کە هۆکاری دەرکەوتنی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە جێگەیەکی جەستە بە مادەیەك پڕبووە: یا خوێنین ، یا زرداوین ، یا بەڵغەمین ، یا ڕەشکاوین ، بەڵام خوێنیەکە : چارەسەری بە دەرهێنانی خوێنەکە دەکرێت ، وە ئەگەر لەو سێ بەشەکەی تریش بوون : چارەسەری بە ڕەوانبوونێکە (الإسهال) کە لە گەڵ هەر تێکەڵەیەکیاندا بێت بگونجێت · لێرەدا وەکو ئەوە وایە کە

٦٤ ــ صحيح : أخرجه أحمد (١١ / ٢٤٥) ، والبخاري (٧ / ١٥٨ ، ١٥٩) ، وابن ماجة (٣٤٩١) كلهم من طريق مروان بن شجاع عن سالم الأفطس ، عن سعيد بن جبير عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ·

پێغەمبەری خوا ﷺ ووشیاری پێ دابێتین ، سەبارەت بە بەکارهێنانی هەنگوین بۆ ڕەوانبوون و، بەکارهێنانی کەڵەشاخ بۆ خوێن بەردان ، هەندێ خەڵك دەڵێن : خوێن بەردان دەچێتە چوارچێوەی فەرمایشتەکانیەوە کە دەفەرمێت : ((وشَرْطة مِحْجَم)) واتە ((ڕووشاندنێك بۆ کەڵەشاخ گـــرتن)) · لێرەدا تەماشا دەکەین کەڵەشاخ گرتنی لە میانەی دەرمانەکاندا باس کردووە ، ، چونکە کاتێك بەکاردەهێنرێت کە سروشتی نەخۆشیەکان زاڵ بن بە سەر هێزی دەرمانەکاندلو ، ئەو کاتەی کە دەرمانی خوراوە سوودی نەبێت · فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((وأنا أنهى أمَّتي عن الكيِّ)) واتە : ((من قەدەغەی ئومەتەکەی خۆم دەکەم داخکردن بەکاربێنن)) و لە فەرموودەکەی دیکەشدا : ((وما أحبُّ أن أكْتَويَ))[٦٥] واتە : ((حەزم بەوە نی یە داخ بکرێم)) ، لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ ئاماژە بە دواخستنی چارەسەر بە داخکردن دەکات تاوەکو کاتی ناچاربوون ، بۆیە پێویستە پەلەی چارەسەرکردن بە داخکردن نەکرێت ، چونکە لە ڕاستیدا پەلە دەکرێت بۆ بەکارهێنانی ئێشێکی زۆر لە پێناو لادانی ئێشێکدا ڕەنگە لە داخکردنەکە ئێشی کەمتر بێت · گوفتارەکانی تەواو بوو ·

هەندێ لە پزیشکان گوتویانە : نەخۆشیە میزاجیەکان : یا بە هۆی مادەیەکەوە دەبێت ، یا بە بێ مادە ، مادیەکانیش ، یا گەرمن ، یا ساردن ، یا شێدارو تەڕن ، یا ووشکن ، یا بە تێکەڵەیەکی ئەوانە دەبێ ، ئەم چوار بارو چۆنیەتیە ، دوو بارو چۆنیەتیان بکەرن : کە بریتین لە گەرمی و ساردی و ، دوو بارو چۆنیەتیەکەی تریش کارلێکراون کە بریتین لە تەڕێتی و ووشکێتی ، بۆیە لە کاتی زاڵ بوونی یەکێك لە بارو چۆنیەتیە بکەرەکانی گەرمی یا ساردی لە جەستەی مرۆڤدا دانەیەکیش لە بارو چۆنیەتیە کارلێکراوەکانی تەڕی یا ووشکی لە گەڵ خۆیدا ڕاکێش دەکات و پێکەوە لە جەستەدا کار دەکەن ، هەروەها هەموو خەڵتەکانی جەستە دوو بارو چۆنیەتی هەیە : بکەرو کارلێکراو ·

---

٦٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٤٣) ، والبخاري (٧ / ١٥٩ ، ١٦٢ ، ١٦٣) ، ومسلم (٧ / ٢١) كلهم من طريق عبدالرحمن بن سليمان بن الغسيل ، عن عاصم بن عمر بن قتادة فذكره عن جابر مرفوعاً ·

چارەسەركردن بە دەرهێنانی خوێن :

بۆیە لێرەدا روون دەبێتەوە كە بنچینەی هەموو نەخۆشیە میزاجیەكان شوێنكەوتەی بە هێزترین بارو چۆنیەتیەكانی خەڵتەكانی لەشن كە گەرمی و ساردیە ، بۆیە گوفتاری پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە بنەڕەتی چارەسەركردنی نەخۆشیەكان كە گەرم و ساردە بە رێگەی نموونە باسكراوە ، بۆیە ئەگەر نەخۆشیەكە گەرم بوو ، بە دەركردنی خوێنەكە بە رێگەی خوێن بەردان یا بە كەڵەشاخ گرتن چارەسەری دەكەین ، چونكە بەو شێوەیە مادەكە دەكرێتە دەرەوەو ، میزاجی مرۆڤیش سارد دەبێتەوە ، بەڵام ئەگەر نەخۆشیەكە سارد بوو ، بە گەرمكردن چارەسەری دەكەین ، ئەوەش لە هەنگوێندا هەیە ، ئەگەر سەرباری ئەوەش پێویستی بە دەركردنی ماددەیەك بوو ، ئەوا دیسان هەنگوێن ئەو كارە دەكات ، چونكە هۆكارێكی كاریگەرە بۆ پێگەیاندن و ، لەت لەتكردن و ، هێمن كردنەوەو ، لابردن و ، نەرم كردنی ماددەكان ، بەوەش زۆر بە ئارامی و بێوەیی ئەو مادانە دەكرێنە دەرەوە بە زاڵبوونی دەرمانە ڕەوانكارە بەهێزەكان.

چارەسەر بە داخكردن :

بەڵام داخكردن : لەبەر ئەوەی هەر یەك لە نەخۆشیە ماددەكان ، یا زۆر تیژ دەبێت و بە خێرا دەچێتە سەر یەكێك لەو دوو لایە كە گەرمی یە یا ساردیە ، بۆیە بە رێگەكانی سەرەوە چارەسەر دەكرێن ، یا نەخۆشیەكی درێژخایەن دەبێت و چاكترین چارەسەری پاش كردنە دەرەوەی مادەكە داخكردنی ئەو ئەندامانەیە كە گونجاوە بۆ داخكردن . چونكە ئەو نەخۆشیە درێژخایەن نابێت تەنها بە هۆی ئەوەوە نەبێت كە مادەیەكی ساردی چڕ لەو ئەندامەدا جێگیربووەو ، میزاجی ئەندامەكەی خراپ كردووە ، هەموو ئەو جێگانەش كە پێی دەگات دەیگۆڕێت بۆ بارێكی هاوشێوەی ناوەڕۆكە خراپەكەی خۆی و ، لە نێو ئەو ئەندامەی لەشدا

گڕ دەگرێت ، لێرەدا داخکردن بەکاردەهێنرێت بۆ دەرهێنانی ماددە خراپەکە لەو شوێنەی لەش کە تیایدا جێگیربووە ئەوەش بە لە ناوبردنی بەشە ئاگریەکەی ئەو مادەیە بە داخکردن.

بەم فەرموودە پیرۆزە چۆنیەتی چارەسەرکردنی هەموو نەخۆشیە ماددیەکان فێربووین ، هەروەها لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خواوە ﷺ: ((إنَّ الحُمَّى مِن فَيحِ جَهَنَّمَ فأبرِدوها بالماءِ))[٦٦]

واتە : (((تا) لە گڕوبڵێسەی دۆزەخەوەیە بۆیە بە ئاو ساردی بکەنەوە)) چۆنیەتی چارەسەرکردنی نەخۆشیە سووکەکانیش فێر بووین ٠

بەشی چارەسەرکردن بە کەڵەشاخ گرتن :

بەڵام کەڵەشاخ گرتن : ففي سنن ابن ماجة من حديث جُبَارَةَ بن المُغَلِّس _ وهو ضعيف _ عن كثير بن سَليم ، قال : سَمعتُ أنسَ بن مالكٍ يقولُ : قال رسول الله ﷺ : ((ما مَرَرْتُ ليلةَ أُسْرِيَ بي بملإٍ إلا قالوا : يا محمدُ مُرْ أُمَّتَكَ بِالحِجَامَةِ))[٦٧]

واتە : لە (جُبَارَة)ی کوڕی (المُغَلِّس)ەوە لە (کثیر)ی کوڕی (سَلیم)ەوە فەرموویەتی : گوێبیستی (أنس)ی کوڕی (مالك) بووم دەیفەرموو : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە شەوڕەویەکدا بە لای هەر کۆمەڵێك لە پەریەکاندا تێپەڕ دەبووم پێیان دەگووتم : ئەی محمد فەرمانی کەڵەشاخ گرتن بە ئومەتەکەت بکە)) ٠

---

٦٦ _ تقدم تخريجه ٠

٦٧ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٩) قال : حدثنا جبارة بن المغلس ، قال : حدثنا كثير بن سليم ، فذكره عن أنس مرفوعاً ٠ وأخرجه الترمذي (٢٠٥٢) من طريق القاسم بن عبدالرحمن عن أبيه عبدالله بن مسعود عن أبيه قال : ((حدث رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ عن ليلة أسري به ، أنه لم يمر على ملأ من الملائكة إلا أمروه ؛ أن مُرْ أمتك بالحجامة)) ٠ وصححه الألباني في صحيح الجامع (٥٦٧١) ٠

وروى الترمذي في جامعه من حديث ابن عباس : أن النبيَّ ﷺ هذا الحديث ، وقال فيه : ((عليكَ بالحِجامَةِ يا مُحَمَّدُ))[٦٨]

واته : له (ابن عباس)ەوه له پێغەمبەری خواوه ﷺ فەرموویەتی : ((ئەی محمد كەڵەشاخ گرتن بە كاربێنە)) ٠

وفي الصحيحين من حديث طاووس ، عن ابن عباس : ((أنَّ النبيَّ ﷺ احتجَمَ وأعْطى الحَجَّامَ أجْرَه))[٦٩]

واته : له (ابن عباس)ەوه دەفەرمێت : ((پێغەمبەری خوا ﷺ كەڵەشاخی گرت و كرێی كەڵەشاخگرەكەشیدا)) ٠

وفي الصحيحين أيضا ، عن حُمَيدٍ الطويل ، عن أنس ، أنَّ رسول الله ﷺ حجمَهُ أبو طَيْبَةَ ، فأمَرَ لهُ بصَاعينِ من طعام ، وكلَّمَ مواليهُ ، فخفَّفُوا عنهُ من ضريبتِهِ ، وقال : ((خَيْرُ ما تَداوَيْتُمْ بهِ الحِجَامَةُ))[٧٠]

---

٦٨ ـ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٣٥٤) ، وعبد بن حميد (٥٧٤) ، وابن ماجة (٣٤٧٧) ، والترمذي (٢٠٥٣) كلهم من طريق عباد بن منصور عن كرمة عن ابن عباس عن النبي ـ صلى الله عليه وسلم ـ قال : خير يوم تحتجمون فيه سبع عشرة ، وتسع عشرة ، وإحدى وعشرين ، وقال : ((وما مررت بملأ من الملائكة ليلة أسري بي إلا قالوا : عليك بالحجامة يا محمد)) واته : له (ابن عباس)ەوه له پێغەمبەری خواوه ـ صلى الله عليه وسلم ـ دەفەرمێت : چاكترین ڕۆژێك كەڵەشاخی تێدا بگرن ڕۆژانی حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست ویەكی مانگە ، هەروەها فەرمووی : ((له شەوڕەویەكدا بەلای هەر كۆمەڵێك له پەریەكاندا تێپەڕ دەبووم پێیان دەگووتم : كەڵەشاخ گرتن بە كاربێنە ئەی محمد)) ٠ وصححه الألباني رواية الترمذي وابن ماجة في صحيح الجامع (٥٦٧٢) ٠

٦٩ ـ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٥٠ ، ٢٥٨ ، ٢٩٢ ، ٢٩٣ ، ٣٣٧) ، والبخاري (٣ / ١٢٢) ، (٧ / ١٦١) ، ومسلم (٥ / ٣٩) ، (٧ / ٢٢) ، وأبوداود (٣٨٦٧) ، وابن ماجة (٢١٦٢) ، كلهم من طريق عبدالله بن طاووس عن أبيه عن ابن عباس فذكره ٠

واته : له (حُمَيدِ الطويل)ەوه ، له (أنس)ەوه فەرموويەتى : (أبو طَيبة) كەڵەشاخى بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ گرت ، ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمانيدا دوو (صاع)[٧١] خواردەمەنى بدرێتێ و ، لە گەڵ سەگەورەكانيشيدا دولو لە سەرانەكەشيان سووكردەوه ، فەرمووشى : ((چاكترين شتێك خۆتانى پێ چارەسەر بكەن كەڵەشاخ گرتنه)) ٠

وفي جامع الترمذي عن عَبَّادُ بْنُ مَنْصُورٍ ، قَال : سَمِعْتُ عِكْرِمَةَ يَقُولُ : كَانَ لِابْنِ عَبَّاسٍ غِلْمَةٌ ثَلَاثَةٌ حَجَّامُونَ ، فَكَانَ اثْنَانِ مِنْهُمْ يُغِلَّانِ عَلَيْهِ ، وَعَلَى أَهْلِهِ ، وَوَاحِدٌ لحجمه ، وَحجمِ أَهْلِهِ ، قَالَ : وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ : قَالَ نَبِيُّ اللَّهِ ﷺ نِعْمَ الْعَبْدُ الْحَجَّامُ يُذْهِبُ الدَّمَ وَيُخِفُّ الصُّلْبَ وَيَجْلُو الْبَصَرَ[٧٢]

واته : لە (عَبَّادُ)ى كورى (مَنصُور)ەوه ، فەرموويەتى : گوێبيستى (عِكْرِمَة) بووم دەيفەرموو : (ابن عباس) سێ لاوى ئيشكەرى خزمەتكارى كەڵەشاخ گرى هەبوو ، دوانيان ئيش و كارو بژێويان بۆ خۆى و ، ماڵ و منداڵى پەيدا دەكردو ، يەكێكيشيان ، كەڵەشاخى بۆ خۆىو ، بۆ ماڵ و منداڵەكانى دەگرت ٠ (عِكرِمَة) دەفەمێت : (ابن عباس) فەرمووى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : زۆر چاكە بەندەى كەڵەشاخ گر كە خوێن لادەبات و ، پشت سووك دەكاتەوەو ، چاو ڕوون دەكاتەوه ٠

وقال : إنَّ رسولَ اللهِ ﷺ حيثُ عُرِجَ بِهِ ، ما مرَّ عَلى مَلأٍ مِنَ الملائكةِ إلا قالُوا : عليكَ بالحِجَامَةِ[٧٣]

---

٧٠ ــ تقدم تخريجه ٠

٧١ ــ الصاع : پێوانەيەكى خەڵكى مەدينەبوو چوار گوێلى دەگرت ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

٧٢ ــ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) ، والترمذي (٢٠٥٣) ٠ وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٩٦٦) ، وانظر الضعيفة (٢٠٣٦) ، وضعيف ابن ماجة (٧٦٢) ٠

٧٣ ــ تقدم تخريجه ٠

واته : هەروەها (ابن عباس) دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو شەوەی بەرزکرایەوە ، بەلای هەر کۆمەڵێکی پەریەکاندا دەڕۆشت پێیان دەگووت : کەڵەشاخ گرتن بە کاربێنە.

وقال : ((إنَّ خيرَ مَا تَحْتَجِمُونَ فيه يَوْمَ سَبْعَ عَشْرَةَ ، ويَوْمَ تِسْعَ عَشْرَةَ ، وَيَومَ إحدى وعِشرينَ))(٧٤)

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین ئەو ڕۆژانەی کەڵەشاخی تێدا دەگرن ڕۆژانی حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەکن)) .

وقالَ : ((إنَّ خَيْرَ ما تَدَاوَيتُمْ بِه السَّعُوطُ واللَّدُودُ والحِجَامَةُ والمَشِيُّ))(٧٥) ، وإنَّ رسولَ الله ﷺ لُدَّ ، فقالَ : مَن لَدَّني ؟ فَكُلُّهُمْ أمسكُوا . فقال : لا يبقى أحدٌ في البَيْتِ إلا لُدَّ ، إلا العباسَ)) . قال : هذا حديث غريب ، ورواه ابن ماجة(٧٦)

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بکەن دەرمانێکە بکرێتە لووت و ، دەرمانێکە بکرێتە زارو ، کەڵەشاخ گرتن و ، ڕێکردنە ، وە دەرمان کرایە زاری موبارەکی پێغەمبەرەوە ﷺ لە نەخۆشی مردنەکەیدا ، ئەوەبوو فەرمووی : کێ بوو دەرمانی لە زار کردم ؟ هیچ کەس وەڵامی نەدایەوە . بۆیە فەرمووی : هیچ کەس لەمماڵەدا نامێنێت مەگەر دەرمانی لە زار دەکرێت ، جگە لە (العباس))) .

---

٧٤ ــ تقدم تخريجه .

٧٥ ــ إسناده حسن : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) . الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد .

٧٦ ــ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٥٤) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٦٧٥) . الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد .

بەشێك : سەبارەت بە سوودەکانی کەڵەشاخ گرتن :

کەڵەشاخ گرتن : ڕووی جەستە پاك دەکاتەوە زۆر زیاتر لە خوێن بەردان ، خوێن بەردانیش بۆ قوڵای جەستە چاکترە ، کەڵەشاخ گرتن ڕۆڵێکی کاریگەر دەبینێت بۆ دەرهێنانی خوێن لە لاکانی پیسی مرۆڤدا ٠

دەڵێم _ (ابن القیم) _ بۆ لێکۆڵینەوە سەبارەت بە کەڵەشاخ و خوێن بەردان ، زانراوە کە هەردوکیان بە گوێرەی زەمەن و ، شوێن و ، تەمەن و ، میزاج دەگۆڕێت ، بۆیە وەڵاتە گەرمەکان و ، زەمەنە گەرمەکان و ، میزاجە گەرمەکان ئەوانەی کە خوێنی دانیشتوانی لەو پەڕی پێگەیندا دەبێت ، کەڵەشاخ گرتنی زۆر بۆ بە سوودترە بە بەراوردی خوێن بەردان ، چونکە خوێنەکە پێدەگات و تەنك و ناسك دەبێت و دێتە دەروە بۆ ڕووی جەستەو ژێرەوەی پیست ، بۆیە کەڵەشاخ دەتوانێت خوێنێکی ئەوتۆ دەربهێنێت کە خوێن بەردان توانای ئەوەی نابێت ، بۆیە بۆ لاوەکان لە خوێن بەردان باشترە ، هەروەها بۆ ئەو کەسانەش کە بێ هێزن و توانای بەرگەگرتنی خوێن بەردانیان نی یە ٠

پزیشکان جەخت لە سەر ئەوە دەکەنەوە کە بۆ وەڵاتە گەرمەکان کەڵەشاخگرتن بە سوودترەو ، لە خوێن بەردان (الفصد) چاکترە ، کەڵەشاخگرتن لە ناوەڕاستی مانگ و ، پاش ناوەڕاست خێرترە ٠ بە گشتی ، لە بەشی سێ یەمی چوار بەشەکەی مانگدا بکرێت ، چونکە خوێن لە سەرەتای مانگدا هێشتا نەوروژاوەو فشاری بەرز نەبۆتەوە ، لە کۆتای مانگیشدا تەواو هێمن بۆتەوە ، بەڵام لە ناوەڕاست و دوای ناوەڕاستیدا ، لەو پەڕی زیادبوون و وروووژاندا دەبێت بۆیە لەم کاتەدا کەڵەشاخ گرتن باشترە ٠

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : لە سەرەتای مانگدا فەرمان بە کەڵەشاخ گرتن ناکرێت ، چونکە خەڵتەکان لەم کاتەدا هێشتا نەجوڵاون و نەوروژاون ، هەروەها فەرمان ناکرێت لە

کۆتای مانگدا کەڵەشاخ بگیرێت چونکە خوێن هێمن و کەم بۆتەوە ، بەڵکو فەرمان دەکرێت لە ناوەڕاستی مانگدا کەڵەشاخ گرتن ئەنجام بدرێت ئەو کاتەی خەڵتەکان وروژاون و لەو پەڕی زیاد بووندایە بە هۆی زیادبوونی ڕووناکی لە ئەستێرەی مانگدا ·

وقد رُوِيَ عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((خَيْرُ ما تداويتم به الحِجَامَة والفَصْدُ))[77]

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چاکترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بکەن کەڵەشاخ و خوێن بەردانە)) · تەواوبوو ·

فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ((خير ما تداويتم به الحجامة)).

واتە :چاکترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بکەن کەڵەشاخە ، لە ڕاستیدا ئاماژە بۆ وەڵاتی حیجاز دەکات ، چونکە خوێنەکانیان تەنك و ناسکە ، هەروەها خوێنەکە لە ڕووی جەستەیانەوە نزیکە چونکە گەرما ئەو خوێنە ڕادەکێشێت و دەریدەهێنێتە دەرەوە بۆ ڕووی جەستەیان ، لە لاکانی پێستدا کۆدەبێتەوە ، سەرەڕای ئەوەش کونیلەی پێستیان فراوانەو ، هێزیشیان شلۆقە ، بۆیە بەکارهێنانی خوێن بەردان مەترسیەکی گەورەی تێدایە بۆ ئەوان ، کەڵەشاخ گرتنیش بڵاوپێکردنەوەیەکی پەیوەندی خۆویستە بەدوایدا هەموو خوێنەکە لە خوێنبەرەکاندا دەکرێتە دەرەوە ، بە تایبەت ئەو خوێنبەرانەی ناتوانرێت کرداری خوێن بەربوونی بۆ ئەنجام بدرێت ، خوێن لێدەرهێنانی هەر جێگەیەکیش سوودی تایبەتی خۆی هەیە ، بۆیە خوێن لێدەرهێنانی (الباسليق)[78] : بەسوودە بۆ چارەسەری گەرمی جگەرو سپڵ و ئەو ئاوسانانەی تیایاندا دروست دەبێت بە هۆی خوێنەوە ، بە

---

٧٧ ــ ضعيف : أورده في ضعيف الجامع (٢٩٢٤) بلفظ : ((خير ما تداويتم به الحجم والفصد)) · أخرجه أبونعيم في ((الطب)) عن علي ــ رضي الله عنه ــ · والحديث صحيح بغير قوله ((والفصد)) وهو مروي في الصحيحين ·

٧٨ ــ الباسليق : خوێنبەرێکە لە دەستدا ، نزیك بە ئانێشك ، لە لای چەپەوە دەست پێ دەکات تا ئەو جێگایانەی لە دوای بن مەتگەڵەوەن ، بڕوانە : فقه اللغة ، الثعالبي ، وەرگێڕ ·

سوودە بۆ چارەسەری ئاوسانەکانی سی ، بە سوودە بۆ چارەسەری نەخۆشیەکانی (الشَّوْصَة)و[79] بۆ نەخۆشی (ذات الجنب)[80] هەروەها هەر هەموو نەخۆشیە خوێنیە کاتیەکان لە نێوان خوارووی ئەژنۆوە بۆ ڕان ٠

وە خوێن دەرهێنانی (الأكحل)[81] بە سوودە بۆ چارەسەکردنی هەر پڕبوونێکی کاتی لە هەموو جەستەدا ئەگەر ئەو پڕبوونە خوێنی بوو ، هەروەها ئەگەر خوێن بۆگەن بوبو لە هەموو جەستەدا ٠

وە خوێن دەرهێنانی (القيفال)[82]: بەسوودە بۆچارەسەری نەخۆشیە کاتیەکان لە سەرو ملدا بە هۆی زۆری خوێنەوە یا بۆگەنی خوێنەوە ٠

وە خوێن دەرهێنانی (الوَدَجين)[83] : بە سوودە بۆ چارەسەرکردنی ئێشی سپڵ و ، ڕەبو و ، هەناسە برکێ و ، ئیشانی تەوێڵ ٠

کەڵەشاخ گرتن لە سەر شان (الكاهل) : بەسوودە بۆ چارەسەری ئیشانی هەردوو شان و گەروو ٠

---

٧٩ ــ الشَّوْصة : ئازارێکە لە سکدا پەیدا دەبێت بە هۆی بایەکەوە کە لە نێو ماسولکەکاندا کۆدەبێتەوەو بە هۆی دەمارلێدانێکەوە ، بڕوانە : الفائق في غريب الحديث والأثر ، الزمخشري ٭ وەرگێڕ ٠

٨٠ ــ ذات الجنب : برین و تلۆقێکی پیسە توشی مرۆڤ دەبێت و سک کون دەکات ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

٨١ ــ الأكحل : خوێنبەرێکە لە ناوەراستی قۆڵدایەو لە ناوەراستی خوێنبەرەکانی (الباسليق) و (القيفال)دایە ، بڕوانە : مشكل الآثار للطحاوي ٭ وەرگێڕ ٠

٨٢ ــ القيفال : خوێنبەرێکە لە دەستدا ، دیسان نزیك بە ئانیشکە ، کەوتۆتە لای ڕاستی دەست ، بڕوانە : المعجم الوسيط : إبراهيم الزيات ، وەرگێڕ ٠

٨٣ ــ الوَدَجين : دوو خوێنبەری ئەم لاو ئەو لای ملە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی کەلالەیی ٠ وەرگێڕ ٠

كەڵەشاخ گرتن لە سەر (الأخدعين)[٨٤] بە سوودە بۆ چارەسەری نەخۆشیەکانی سەرو ، بەشەکانی ، وەکو دەم و چاو ، ددانەکان و ، هەردوو گوێ و ، هەردوو چاو و ، لووت و ، گەروو ئەگەر هۆی ڕوودانی ئەوانە بگەڕێتەوە بۆ زۆری خوێن یا بۆگەن بوونی یا هەردووکیان پێکەوە ٠

وقال أنس _ رضي الله عنه _ : كان رسول الله ﷺ يحتجم في الأَخْدَعَيْن والكاهل[٨٥]
واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەر هەردوو ڕەگی لای ملی و لە نێوان هەردوو شانیدا کەڵەشاخی گرت ٠

وفي الصحيحين عنه : كان رسولُ الله ﷺ يحتجم ثلاثاً : واحدةً على كاهله ، واثنين على الأَخْدَعَيْن[٨٦]
واتە : لە (الصحيحين)دا هاتووە کە : پێغەمبەری خوا ﷺ سێ کەڵەشاخی دەگرت : یەکێك لە نێوان هەردوو شانیداو ، دووانیشیان لە سەر هەردوو ڕەگی لای مل ٠

وفي الصحيح عنه : أنه احتجم وهو محرمٌ في رأسه لِصداع كان به[٨٧]
واتە : لە فەرموودەیەکی (صحيح)دا هاتووە : پێغەمبەری خوا ﷺ ئیحرامی بەستبوو کە کەڵەشاخی لە سەریدا گرت بە هۆی ئازارێکەوە هەیبوو ٠

---

٨٤ _ الأخدعين : دوو ڕەگە بەلای ملەوەیە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی کەلالەیی ٠ وەرگێڕ ٠

٨٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١١٩ ، ١٩٢) وأبوداود (٣٨٦٠) ، وابن ماجة (٣٤٨٣) ، والترمذي (٢٠٥١) ، وفي الشمائل (٣٦٤) ٠ كلهم من طريق قتادة عن أنس فذكره ٠

٨٦ _ هو السابق ، ولم أجده في الصحيحين ولعله وهم من المصنف ٠

٨٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٣٤٥) ، والبخاري (٣ / ١٩) ، (٧ / ١٦٢) ، ومسلم (٤ / ٢٢) ، وابن ماجة (٣٤٨١) ، والنسائي (٥ / ١٩٤) كلهم من طريق سليمان بن بلال عن علقمة بن أبي علقمة ، عن الأعرج عن عبدالله بن بجينة قال : ((احتجم رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ بلحي جمل ، وهو محرم ، وسط رأسه ٠ واتە : پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ لە شوێنی (لحي جمل) ٤ کە ئیحرامیشی بەستبوو ، لە ناوەڕاستی سەریدا کەڵەشاخی گرت ٠ ولم أجده عن أنس ٠

وفي سنن ابن ماجة عن عليّ : نزل جبريل على النبي ﷺ بحجامة الأَخْدَعَيْنِ والكاهِلِ[88]

واتـه : (علـي) _ خـواى لـىّ ڕازى بێـت _ فەرموویـەتی : (جبریـل) دابەزیـە خزمـەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمانی کەڵەشـاخ گرتنـی پێکـرد لـە سـەر دوو ڕەگـی لای مـل و نێـوان هەردوو شان ٠

وفي سنن أبي داود من حديث جابر : أنَّ النبيَّ ﷺ احتجم في وَرِكه من وثءٍ كان به[89]

واتـه : (جـابر) _ خـواى لـىّ ڕازى بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە سـەر سەرووی ڕانی کەڵەشاخی گرت بە هۆی شینبوونەوەو کوترانێکەوە هەیبوو ٠

بەشێك : سەبارەت بە جیاوازی پزیشکان لە بارەی کەڵەشاخ گرتنەوە لە سەر (نقرة القفا):

پزیشـکان جیـاوازبوون سـەبارەت بـە کەڵەشـاخ گـرتن لـەو چـاڵایەی کـە دەکەوێتـە پشـتی مێشـکەوە (نقـرة القفـا) ، وذكـر أبـونعيم في كتـاب الطـب النبـوي حـديثا مرفوعـاً : ((عَلَـيْكم بالحِجَامَة في جَوْزَةِ القَمَحْدُوة ، فإنها تشفي من خمسة أدواءٍ ذكر منها الجُذام))[90]

واتە : (أبونعيم) لە کتێبی (الطب النبوي)دا ئـەم فـەرموودە دەگێڕێتـەوە : ((کەڵەشـاخ بگرن لە کۆتایی سەرو پشتە سەردا ، چونکە پێنج نەخۆشی چاك دەکاتەوە ، لەوانە نەخۆشـی گولی باسکردووە)) ٠

---

٨٨ _ ضعيف جداً : أخرجه ابن ماجة (٣٤٨٢) ٠

٨٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٠٥ ، ٣٥٧ ، ٣٨٢) ، وأبوداود (٣٨٦٣) وابن ماجة (٣٠٨٢) ، والنسائي (٥ / ١٩٣) ، وابن خزيمة (٢٦٦٠) ، (٢٦٦١) كلهم عن أبي الزبير عن جابر ٠

٩٠ _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥٨) ٠ الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد ٠

وفي حديث آخر : ((عليكم بالحِجَامَة في جَوْزَةِ القَمَحْدُوة ، فإنها شفاءٌ من اثْنَيْن وسَبْعين داءً))[91].

له فەرموودەیەكی دیكدا : ((كەڵەشاخ بگرن لە كۆتایی سەرو پشتە سەردا ، چونكە حەفتاو دوو نەخۆشی چاك دەكاتەوە)) .

كۆمەڵێكیان بە چاكیان داناوەو گووتویانە : بە سوودە بۆ چاكبوونەوەی چاو دەرتۆقین ، ئەو گرێ یانەی تیایدا دروست دەبێت ، زۆر لە نەخۆشیەكانیی ، قورسبوونی برۆ پێڵوو ، گەڕۆلیی چاو .

باسكراوە كەوا پێشەوا (أحمد)ی كوڕی (حنبل) پێویستی بە كەڵەشاخ بوو ، بۆیە كەڵەشاخی بۆ گیرا لە هەردوو لای ملیداو ، لە (نقرة القفا)دا نەیگرت .

هەروەها لەو كەسانەش حەزیان پێ نەبووە دانەری كتێبی (القانون)ەو ، دەڵێت : نەخۆشی لە بیرچوونەوە دروست دەكات بە دڵنیایی ، چونكە پێشەوامان محمد ﷺ فەرموویەتی كۆتایی دەماغ جێگەی پاراستنی زانیاریەكانەو ، كەڵەشاخ گرتن دەیفەوتێنێت . تەواوبوو .

كەسانی تریش بەرپەچیان داوەتەوەو ، دەڵێن : فەرموودەكە جێگیر نەبووەو ، ئەگەر جێگیریش بێت لە ڕاستیدا كەڵەشاخێك كۆتای مێشك بێ هێز دەكات ئەگەر بەبێ زەرورەت گیرا ، بەڵام ئەگەر لە كاتی زاڵبوونی خوێن بەسەر مێشكدا گیرا ، بە سوود دەبێت لە ڕووی پزیشكی و شەرعیشەوە ، چونكە جێگیر بووە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە چەندین جێگەی پشتەوەی ملیدا كەڵەشاخی گرتووە بە گوێرەی بارودۆخێك پێویستی بەوە بوایە ، لە جێگەی تریش جگە لە پشتەوەی مل كەلەشاخی گرتبوو بە گوێرەی پێویست .

---

٩١ ــ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة (٣٨٩٤) ، الطب النبوي ، بتحقيق أبي عبدالرحمن عادل بن سعد .

بەشێك سەبارەت بە كەڵەشاخ گرتن لە ژێر چەناكەدا :

كەڵەشاخ گرتن لە ژێر چەناگەدا بۆ چارەسەری ئێش و ئازاری ددان و دەم و چاو گەروو بەسوودە ، ئەگەر لە كاتی خۆیدا بە كارهێنرا ، هەروەها سەرو شەوێلگەش پاك دەكاتەوە.

دەتوانرێت كەڵەشاخ گرتن لە سەر پێ لە جیاتی خوین دەرهێنان بەكاربهێنرێت لە (الصّافن)دا كە ڕەگێكی گەورەیەو نزیك بە پاژنەیەو لە بەری قاچەوە دریژ دەبیتەوە تا دەگاتە شا دەماری ران ٠ بۆ چارەسەركردنی برینەكانی ڕان و لاق و پێ و ، بچڕانی بێنوێژی و ، ئاڵۆشی و خورووی كاتی لە ئەندامەكانی زاوزێی پیاو ئافرەتدا بەسوودە ٠

كەڵەشاخگرتن لە ژێرەوەی سنگدا بۆ چارەسەری ئەو ئاوسان و ڕزینە سنوردارەی كە لە پێستی سەر ڕان بە دەردێن و كێم و زوخاوی لێ پەیدا دەبێت بەسوودەو ، بەرگری لە گولبوونی دەكات و ، بۆ چارەسەی ئەو زیپكەو بلۆقانەی لە سەری بە دەردێن بەسوودە ، هەروەها بۆ جومگەژانی و ، بۆ مایەسیری و ، بۆ ئاوساوی قاچ و پێ و ، خورووی پشت باشە.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە كاتەكانی كەڵەشاخ گرتندا :

روى الترمذي في جامعه من حديث ابن عباس يرفعه : ((إنَّ خيرَ ما تَحتَجِمونَ فيهِ سابِعَ عَشَرَةَ ، أو تاسِعَ عشرةَ ، ويومُ إحدى وعَشْرينَ))[٩٢]

واتە : (ابن عباس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاكترین ئەو ڕۆژانەی كەڵەشاخی تێدا بگرن حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەكن)).

٩٢ _ تقدم تخريجه ٠

وفيه عن أنس : كان رسولُ الله ﷺ يَحْتَجِمُ في الأخدَعَين والكاهل ، وكان يَحتَجِم لِسَبْعَةَ عَشَرَ ، وتِسْعَةَ عَشَرَ ، وإحدى وعِشرينَ[٩٣]

واته : له (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەر دوو ڕەگی لای ملی و لە نێوان هەردوو شانیدا کەڵەشاخی دەگرت ، لە ڕۆژانی حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەك ٠

وفي سنن ابن ماجة مرفوعاً : ((مَن أراد الحِجَامَة فَلْيَتَحَرَّ سَبْعَةَ عَشَرَ ، أو تِسْعَةَ عَشَرَ ، وفي إحدى وعِشرينَ ، لا يَتَبَيَّغَ بأحَدِكُم الدَّمُ ، فيقتلَه))[٩٤]

واته : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس ویستی کەڵەشاخ گرتنی هەبوو با بەدوای ڕۆژانی حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەکدا بگەڕێت ، بۆ ئەوەی فشاری خوێنی یەکێکتان بەرز نەبێتەوەو ، بمرێت)) ٠

وفي سنن أبي داود من حديث أبي هريرة مرفوعاً : ((مَن احْتَجَمَ لِسَبْع عَشْرَةَ ، أو تِسْعَ عَشْرَةَ ، أو إحدى وعِشْرِينَ ، كانَتْ شِفاءً من كلِّ داءٍ))[٩٥]

واته : (أبي هريرة) _ خوای لێ ڕازی بێت_ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺفەرمووی : ((هەرکەس لە ڕۆژانی حەڤدەو ، نۆزدەو ، بیست و یەکی مانگدا کەڵەشاخ بگرێت ، دەبێت بە هۆکاری چاکبوونەوەی هەموو نەخۆشیەکانی)) ٠ واتە : ئەو نەخۆشیانەی هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ زاڵبوونی خوێن بە سەر شوێنێکی جەستەدا ٠

---

٩٣ _ تقدم تخريجه ٠

٩٤ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٨٦) عن النهاس بن قهم عن أنس فذكره مرفوعاً ٠

٩٥ _ حسن : أخرجه أبوداود (٣٨٦١) عن أبي صالح عن أبي هريرة مرفوعاً ٠

هەموو ئەم فەرموودانە گونجاوی کۆڕایەتی پزیشکانە ، بەوەی کەڵەشاخ گرتن لە نیوەی دووەم و ، بەشی سێیەمی چوار بەشەکەی مانگدا بە سوودتر دەبێت بە بەراوردی سەرەتاو کۆتایی مانگ ، بەڵام ئەگەر لە کاتی پێویستبوونیدا بەکارهێنرا ، بە سوود دەبێت ئەگەر لە سەرەتاو کۆتای مانگیشەوە بێت ٠

(الخَلال) دەڵێت : (عصمةُ)ی کوڕی (عصام) پێی ڕاگەیاندم و گووتی : (حنبل) بۆی باسکردین و ، گووتی : (أبو عبدالله أحمد)ی کوڕی (حنبل) کەڵەشاخی دەگرت هەرکاتێك خوێنی هەڵچوبا و ، هەر کاتێکیش بوایە ٠

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : کاتەکانی لە ڕۆژدایە : کاتژمێر دوو و سێ ، پێویستە مرۆڤ خۆی لێ بەدوور بگرێت پاش خۆشتن بەدەر لەو کەسانەی خوێنیان چڕە ، پێویستە ئەم کەسە خۆی بشوات ، پاشان کاتژمێرێك پشوو بدات ، پاشان کەڵەشاخ بگرێت ٠ تەواوبوو ٠

بەلایانەوە کەڵەشاخ گرتن لە سەر تێربوون باش نی یە ، چونکە پێدەچێ چەندین کونیلەی داخراو و چەندین نەخۆشی دروست بکات ، بە تایبەت ئەگەر خۆراکەکە خراپ و چڕ بێت ٠ لە (أثر)ێکدا هاتووە : ((کەڵەشاخ گرتن پێش نانی بەیانی دەرمانە ، لە سەر تێربوون نەخۆشی یەو ، لە حەڤدەی مانگدا چاکبوونەوەیە)) ٠

هەڵبژاردنی ئەم کاتانە بۆ کەڵەشاخ گرتن ، لە بنەڕەتدا بۆ پارێزکردن و ، خۆپاراستنە ، بۆ ئەوەی مرۆڤ هیچ زیانێکی پێ نەگاو ، بۆ پاراستنی تەندروستیە ، بەڵام بۆ چارەسەری نەخۆشیەکان ، لە هەر کاتێکدا پێویسترا بەکاردەهێنرێت ٠

فەرمایشتەکەی پێغەمبەری خوادا ﷺ ((لا يَتَبَيَّغْ بأحدِكم الدَّمُ فيقتلَهُ)).

واتە : بۆ ئەوەی فشاری خوینی یەکیکتان بەرز نەبێتەوەو بمرێت ، بەڵگەی گوفتارەکانی سەرەوەمانە ، پێشتریش ئامازمان پێدا کەوا ئیمامی (أحمد) لە هەر کاتێکی مانگدا پێویستی بە کەڵەشاخ هەبوایە دەیگرت .

بەشێك سەبارەت بەو ڕۆژانەی کە کەڵەشاخی تێدا (مكروه)ە :

سەبارەت بە هەڵبژاردنی ڕۆژەکانی هەفتە بۆ کەڵەشاخ گرتن ، (الخَلَّال) لە (جامع)ەکەیدا دەڵێت : (حرب)ی کوڕی (إسماعيل) پێی ڕاگەیاندین و ، گووتی : بە پێشەوا (أحمد)م گووت : ئایا هیچ ڕۆژێك هەیە لە هەفتەدا بەلاتەوە کەڵەشاخ گرتنی تێدا (مكروه) بێت ؟ فەرمووی : ڕۆژانی شەمەو چوارشەم هاتووە .

هەروەها لە هەمان کتێبی (الجامع)ی (الخَلَّال)دا هاتووە : (الحسين)ی کوڕی (حسَّان) سەبارەت بە کەڵەشاخ گرتن لە (أبا عبدالله)ی پرسی : لە چ کاتێکدا (مكروه)ە ؟ گووتی : لە ڕۆژانی شەمەو ، چوارشەم و گووتیانە ڕۆژی هەینیش .

وروى الخَلال ، عن أبي سلمةَ وأبي سعيد المقبُري ، عن أبـي هريـرة مرفوعـاً : ((مَن احْتَجَمَ يومَ الأربعاء أو يومَ السبتِ ، فأصابَهُ بياضٌ أو بَرَصٌ ، فلا يَلُومَنَّ إلا نَفسَهُ))(٩٦)

واتە : (أبي هريرة)_ خوای لێ ڕازی بێت_ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس ڕۆژانی شەمەو چوارشەمە کەڵەشاخ بگرێت و ، سپێتیەك یا نەخۆشی بەڵەکی لە جەستەیدا پەیدا بوو ، با تەنها سەرزەنشتی خۆی بکات)) .

---

٩٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه الحاكم (٤ / ٤٠٩) ، والبيهقي (٩ / ٣٤٠) ، وضعفه في الضعيفة (١٥٢٤).

(الخَلال) دەڵێت : (محمد)ی کوڕی (علی) کوڕی (جعفر) پێی ڕاگەیاندین ، کەوا (یعقوب)ی کوڕی (بختان) بۆی باسکردبوون و ، گوتبووی : سەبارەت بە بەکارهێنانی (النُّورة)و کەڵەشاخ گرتن لە ڕۆژانی شەمەو چوارشەمەدا لە (أحمد)یان پرسی ؟ ئەوەبوو بە (مكروه)ی داناو ، فەرمووی : هەواڵم پێ گەشتووە کەوا پیاوێك (النُّورة)ی بەکارهێناو ، پاشان کەڵەشاخی گرت بۆیە تووشی نەخۆشی بەڵەکی بوو منیش بە (أحمد)م گووت : وەکو ئەوەی پیاوەکە بە سووك تەماشای فەرموودەکەی کردبێت ؟ فەرمووی : بەڵێ ٠

وفي كتاب الأفراد للدَّارَقُطنيِّ ، من حديث نافع قال : قال لي عبدالله بن عمر : تَبَيَّغَ بي الدم ، فابْغِ لي حجَّاماً ولا يكن صبيّاً ولا شيخاً كبيراً ، فإني سمعتُ رسول الله يقول : ((الحِجَامَةُ تَزِيدُ الحَافِظَ حِفْظاً ، والعاقلَ عقلاً ، فاحْتَجِمُوا على اسم الله تعالى ، ولا تَحْتَجِمُوا الخَميسَ ، والجُمُعةَ ، والسَّبْتَ ، ولا الأحَدَ ، واحْتَجِمُوا الإثْنَيْن ، وما كان من جُذام ٍ ولا بَرَص ٍ ، إلا نزلَ الأربِعاء٠ قال الدَّارَقُطنيُّ : تَفَرَّدَ به زيادُ بن يحيى ، وقد رواه أيوب عن نافع ، وقال فيه : ((واحْتَجِمُوا يومَ الإثْنَيْن والثُّلاثاء ، ولا تَحْتَجِمُوا يوم الأربِعاء))[٩٧].

واتە : (نافع) فەرموویەتی : (عبدالله)ی کوڕی (عمر) پێی گووتم : خوێنم هەڵچووەو فشاری بەرز بۆتەوە ، کەڵەشاخ گرێکم بۆ بانگ بکە با منداڵ نەبێت و پیاوێکی بە تەمەنیش نەبێت ، چونکە گوێبیستی پێغەمبەری خوابووم ﷺ دەیفەرموو : ((کەڵەشاخ گرتن توانای لەبەرکردنی کەسی لەبەرکار زیاد دەکات و ، ئەقڵ و ژیری کەسی ئاقڵ و ژیر زیاد دەکات ، بۆیە بە ناوی خواوە کەڵەشاخ بگرن و ، ڕۆژانی پێنج شەم و ، هەینی و ، شەمەو ، یەك شەم کەڵەشاخ مەگرن ، بەڵکو ڕۆژی دووشەم کەڵەشاخ بگرن ، چونکە هەموو گولی و بەڵەکیەك ڕۆژی چوارشەم دادەبەزێت ٠ پێشەوا (الدَّارقُطنيُّ) فەرموویەتی : (زیاد)ی کوڕی (یحیى) تاك بۆتەوە لە گێڕانەوەی ئەم فەرموودەیەدا ، (أیوب) لە (نافع)ەوە فەرموودەکە

٩٧ ــ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٧٨) ، والحاكم (٤ / ٤٠٩) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٨١٠) ٠

دەگێڕێتـەوەو ، تيايـدا دەڵێـت : ((ڕۆژانـی دووشـەم و سـێ شـەم کەڵەشـاخ بگـرن و ، ڕۆژی چوارشەم کەڵەشاخ مەگرن)) ·

وقد روى أبوداود في سننه من حديث أبي بكرةَ ، أنه كان يكره الحِجَامَةَ يَـومَ الثُّلاثـاءِ ، وقـال : إنَّ رسول الله ﷺ، قال : يومُ الثُّلاثاءِ يوم الدَّمِ وفيه ساعةٌ لا يَرْقَأُ فِيهَا الدَّمُ [٩٨]

واته : (أبـي بكـرة) حـەزی بـە کەڵەشـاخ گـرتن نـەبوو ڕۆژی سـێ شـەم و ، دەیفـەرموو : پێغەمبەری خوا ﷺ فـەرمووی : ڕۆژی سـێ شـەم ڕۆژی خوێنـەو کـاتێکی تێدایـە خـوێنی تێدا خوێنەکەی تێدا ناوەستێ ·

بەشێك سەبارەت بە شیاوێتی کەڵەشاخ گرتنی کەسی بەڕۆژو جیاوازبوون سەبارەت بەوەی کە ئایا بەو هۆیەوە ڕۆژوەکەی دەشکێت ؟

چەندین سوودی گرنگ لە فەرموودەکانی پێشوەوە وەردەگیرێت :

١. خۆ چارەسەکردن (مستحب)ە ·

٢. کەڵەشاخ گرتن (مستحب)ەو ، لەو شوێنەشدا ئەنجام دەدرێت کە بارودۆخ پێویسـتی بکات ·

٣. شیاوێتی کەڵەشاخ گرتنی ئەو کەسەی ئیحرامی بەستووە ، ئەگەرچی ببێ بە هۆکـاری بڕینی کەمێك لە توکی لەش ، چونکە لەم بارەدا ئەوە شیاوە ، بەڵام بۆ ئەوەی (فديـة) بـدات بۆ لادانی تووکەکە ، هێشتا جێی تێڕوانینەو ، (واجب)بوونی بەهێز نی یە ·

٤. شیاوێتی کەڵەشاخ گرتنی کەسی بە ڕۆژوو ، چونکە لە (صحیح)ی ئیمامی (البخـاري)دا هـاتووە : ((أنَّ رسـول الله ﷺ احـتَجَمَ وهـو صـائم)) [٩٩] واتـە : ((پێغەمبـەری خـوا ﷺ

---

٩٨ ــ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٦٢) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٦٤٦٦) ·

کەڵەشاخی گرت و لەو کاتەشدا بەڕۆژوو بوو)) ، بەڵام: ئایا بەو کەڵەشاخ گرتنە ڕۆژووەکەی دەشکێت ، یاخود نە ؟ مەسەلەیەکی ترە ، ڕاست : شکاندنی ڕۆژووە بە کەڵەشاخ گرتن ، چونکە ئەوە بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە بەبێ هیچ بەرهەڵستکارێك و ، ڕاسترین شتێکیشە کە بەرهەڵستکاری فەرموودەکەی سەرەوەی پێ دەکرێت ، بەڵام ئەو شتە ئاماژە بۆ نەشکاندنی ڕۆژوو ناکات مەگەر پاش چوار شت : یەکەم : ڕۆژووەکە فەرز بوو · دووەم : نیشتەجێ بوو · سێ یەم : هیچ نەخۆشیەکی نەبوو پێویست بە کەڵەشاخ گرتن بکات · چوارەم : ئەم فەرموودە دواکەوتوترە لەو فەرموودەیەی کە تیایدا دەفەرمێت : ((أفطرَ الحاجِمُ والمحجُومُ))[100] واتە : ((ئەو کەسەی کە کەڵەشاخی بۆ دەگیرێت و ئەو کەسەش کە کەڵەشاخ دەگرێت هەردووکیان ڕۆژوویان شکاوە)) · بۆیە چ کاتێك ئەو چوار پێشەکیانە جێگیربوون ، ئەوجا دەتوانرێت کرداری پێغەمبەری خوا ﷺ بکرێت بە بەڵگە بۆ مانەوەی ڕۆژوو لە گەڵ کەڵەشاخ گرتندا ، لە لایەکی تریشەوە ئەگەر ڕۆژووەکە سوونەت بوو شیاوە مرۆڤ لێی بچێتە دەرەوەو بیشکێنێت بە کەڵەشاخ گرتن و هیتر ، یا ئەگەر ئەو کەسە لە مانگی ڕەمەزانیشدا بێت بەڵام لە سەفەردا بوو ، یا ئەگەر لە ڕەمەزانیشدا بێت و لە ماڵی خۆیدا بێت ، بەڵام پێویستی ناچاری بکات ، وەکو ئەو کەسەی کە نەخۆشیەکی هەیەو پێویستی ناچاری شکاندنی ڕۆژووەکەی پێ دەکات ، یا فەرزێکی ڕەمەزان بێت و لە ماڵی خۆیدا بێت و هیچ پێویستیەك ناچاری نەکردبێت ، بەڵام لە سەر بنەرەتەکە بمێنێتەوە· وە

---

٩٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٣٦ ، ٢٤٩ ، ٢٥٩ ، ٣٥١ ، ٣٧٢) ، والبخاري (٣ / ٤٢ ، ٤٣) ، (٧ / ١٦١ ، ١٦٢) ، وأبوداود (١٨٣٦) ، (٢٣٧٢) ، والترمذي (٧٧٥) ، والنسائي في الكبرى (٢٠٢٠ تحفة) ، (٦٢٢٦) ، (٦٢٣١) عن عكرمة عن ابن عباس فذكره ·

١٠٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٢٣ ، ١٢٤) ، والدارمي (١٧٣٧) ، من طريق عبدالله بن زيد أبي قلابة ، عن أبي الأشعث الصنعاني ، عن أبي أسماء الرحبي عن شداد بن أوس فذكر الحديث وفيه قصة ، وأخرجه أحمد (٤ / ١٢٤) ، به ، وليس فيه أبو الأشعث الصنعاني ، وأخرجه أحمد (٤ / ١٢٢ ، ١٢٤) ، وأبوداود (٢٣٦٩) ، وليس فيه أبوأسماء الرحبي ، وأخرجه أبوداود (٢٣٦٨) ، وابن خزيمة (١٦٨١) ، وليس فيه أبو الأشعث ولا أبوأسماء ·

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((أفطر الحاجم والمحجوم)) ناقیل و موتەئەخیرەو ، پێویستە کاری پێ بکرێت ٠

٥. بەڵگەیە لە سەر ئەوەی دەتوانرێت پزیشك بە کرێ بهێنرێت بەبێ بەستنی گرێبەستی کرێ گرتەی ، بەڵکو بەهاوشیوەی کرێی هاوەڵانی خۆی کە لەم بوارەدا کاردەکەن کرێی دەدرێتێ ، یا ئەو کرێیەی بدرێتێ کە پێی رازی دەبێ ٠

٦. شیاوێتی بژێوی پەیداکردن بە پیشەی کەڵەشاخ گرتنەوە ٠ ئەگەرچی کەسی ئازاد حەزی بە خواردنی کرێی کەڵەشاخ گرتن نی یە بەبێ ئەوەی لێی حەرام بکرێت ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ کرێکەی خۆی پێداو ، خۆاردنیشی لە سەر حەرام نەکرد ، کە پێشی دەڵێت پیس بە هاوشێوەی فەرمایشتێتی بەرامبەر بە پیازو سیر کە پێیان دەڵێ پیس ، بەڵام گوفتارەکانی نەبووە بە بەڵگە بۆ حەرامکردنی ٠

٧. شیاوێتی سەپاندنی باجێکی رۆژانەی دیاری کراو بە سەر بەندەی خۆدا بە گوێرەی توانای بۆ کارکردن ، مافی بەندەکەشە تەصروف بکات بەو پارەیەوە کە لە باجە سەپێنراوەکەی سەرشانی زیاد دەبێت ، چونکە ئەگەر نەهێڵرێت تەصروف بە زیادەیەوە بکات ئەوا کارەکەی هەمووی دەبێ بە باج و هیچ سودێکی دەست ناکەوێت ، بەڵکو ئەوەی لە باجە سەپێنراوەکەی سەر شانی زیاد دەبێ ، لەلایەن سەرگەورەکەیەوە کراوە بە موڵکی ئەو بەندەیەو مافی خۆیەتی تەصەروفی پێوە بکات ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە رێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە بڕینی ڕەگەکان و داخکردندا :

ثبت في الصحيح من حديث جابر بن عبدالله ، أنَّ النبيَّ ﷺ بعثَ الى أُبَيٍّ بن كعب طبيباً ، فقَطَعَ له عِرْقاً وكَواه عليه(١٠١)

واتە : (جابر)ی کوڕی (عبدالله) فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پزیشکێکی نارد بۆ (أُبَيٍّ) کوڕی (كَعب) ، ئەوەبوو ڕەگێکی بۆ بڕی و داخیشی کرد ٠

ولما رُمِي سعدُ بن معاذٍ في أكْحَلِه حسَمَهُ النبيُّ ﷺ ، ثم ورِمَت ، فحسَمَهُ الثانية.

واتە : کاتێ (سعد)ی کوڕی (مُعاذ) خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی پێکرا پێغەمبەری خوا ﷺ داخیکرد ، بەڵام ئاوسا ، ئەوەبوو دیسان بۆ جاری دووەم داخیکردەوە ٠

وفي طريق آخر : أنَّ النبيَّ ﷺ كَوَى سعدَ بنَ مُعاذٍ في أكْحَلِه بِمِشْقَصٍ ، ثم حسمَهُ سعد بن مُعاذٍ أو غيرُه من أصحابه (١٠٢)

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ (سعد)ی کوڕی (مُعاذ)ی بە سەرە ڕمێکی درێژ لە سەر خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی داخکرد ، پاشان (سعد) خۆی داخێکرد یا هاوەڵانیی بۆیان داخکرد ٠

---

١٠١ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٠٣ ، ٣٠٤ ، ٣١٥ ، ٣٧١) وعبد بن حميد (١٠١٩٨) ، ومسلم (٧ / ٢٢) وأبوداود (٣٨٦٤) ، وابن ماجة (٣٤٩٣) كلهم عن الأعمش عن أبي سفيان عن جابر فذكره ٠

١٠٢ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١٢ ، ٣٥٠ ، ٣٦٣ ، ٣٨٦) ، الدارمي (٢٥١٢) ، ومسلم (٧ / ٢٢) وابن ماجة (٣٤٩٤) ، والترمذي (١٥٨٢) ، كلهم عن أبي الزبير عن جابر فذكره في قصة ٠

وفي لفظ آخر : أنّ رجلاً من الأنصار رُمِي في أكْحَلِه بِمشْقَص ، فأمر النبيُّ ﷺ به فكُوِيَ.

واتە : لە بێژەیەكي دیكەدا : پیاوێك لە پشتیوانان بە سەرە ڕمێكی درێژ خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی پێكرا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدلو ئیتربۆی داخكرا ٠

(أبوعُبید) دەفەرمێت : پیاوێك هێنرایە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ داخكردنی بۆ وەسف كرابوو ، ئەوەبوو فەرمووی : داخی بكەن و پاشان بەرد گەرم بكەن و بیخەنە سەری ٠

(الفضل)ی كوڕی (دُكَین) دەفەرمێت : (سُفیان) لە (أبي الزبیر)ەوە لە (جابر)ەوە بۆی باسكردین : كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەر خوێنبەری ناوەڕاستی دەستی هەستا بە داخكردنی ٠

وفي صحيح البخاري من حديث أنس ، أنه كُوِيَ من ذات الجَنْبِ والنَّبيُّ ﷺ حَيٌ[١٠٣]

واتە : (أنس) فەرموویەتی : بەهۆی نەخۆشی (ذات الجنب)ەوە داخكرام و پێغەمبەری خواش ﷺ زیندو بو ٠

وفي الترمذي عن أنس أنَّ ﷺ كَوَى أسْعَدَ بن زُرَارَةَ من الشَّوْكَةِ[١٠٤]

واتە : (أنس) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ (أسْعَد)ی كوڕی (زُرارة)ی بە هۆی نەخۆشی (الشوكة)ەوە داخ كرد ٠

---

١٠٣ ـ ذكره البخاري تعليقاً عن أنس كتاب ((الطب)) باب ((ذات الجنب) ، وأخرجه أحمد (٣ / ١٣٩) عن أنس قال : ((كواني أبوطلحة ورسول الله ـ صلى الله عليه وسلم ـ بين أظهرنا ، فما نهيت عنه)) ٠واتە : (أنس) ـ خوای لێ ڕازی بێت ـ فەرموویەتی : (((أبو طلحة) داخی كردم و ، پێغەمبەری خوا ـ صلى الله عليه وسلم ـ لە نێوانماندا دەژیاو ، قەدەغەی نەكردم)) ٠

١٠٤ ـ صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٥٠) من طريق معمر عن الزهري عن أنس فذكره ٠

الشَوْكة : نەخۆشیەكە بە هۆی سنگەگوشیەوە توشی مرۆڤ دەبێت و سورایەك هەموو جەستەو دەم و چاو دادەپۆشێ ، بڕوانە : نيل الأوطار ، ج٩ ، ص٧٩ ٠

وقد تقدَّم الحديث المتفَقُ عليه وفيه : ومَا أُحِبُ أن أكْتوِي[١٠٥]

واته : پێشتر ئەم فەرموودەیەمان باس کرد کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : حەزم بە خۆ داخ کردن نی یە ٠

وفي لفظ آخر : وأنا أنْهَى أُمَّتي عن الكَيّ[١٠٦]

واته: لە بێژەیەکی تردا : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : من قەدەغەی ئومەتەکەم دەکەم لە خۆ داخ کردن.

وفي جامع الترمذي وغيره عن عِمران بن حصين ، أنَّ النَّبيَّ _ صلى الله عليه وسلم _ نَهَى عن الكَيِّ قال : فابْتُلِينا فاكْتوينَا فما أفلحْنا ، ولا أنجحنا[١٠٧]٠ وفي لفظ : نُهِينا عن الكَيِّ ··· وقال : فما أفْلَحْنَ ولا أنْجَحْنَ[١٠٨]

واته : (عِمران)ی کوڕی (حصين) فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی خۆ داخکردنی کردووەو فەرمووی : توشبوین ، خۆمان داخ کرد ، نەڕزگارمان بوو ، نە دەریشچوین ٠ لە بێژەیەکی تردا : قەدەغەی خۆ داخکردنمان لێکراوەو ··· فەرمووی : نە ڕزگاری کردو نەش دەریچاند ٠

١٠٥ _ تقدم تخريجه ٠

١٠٦ _ تقدم تخريجه ٠

١٠٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٤٢٧ ، ٤٣٠) ، وابن ماجة (٣٤٩٠) ، والترمذي (٢٠٤٩) ، كلهم عن الحسن عن عمران بن حصين فذكره

١٠٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٤٤٤ ، ٤٤٦) ، وأبوداود (٣٨٦٥) كلاهما عن مطرف عن عمران بن حصين فذكره ٠

پێشەوا (الخطابي) فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ (سعد)ی داخكرد بۆ ئەوەی خوێنەكەی بوەستێتەوە ، چونكە لەوە ترسا خوێنی زۆری لێ بچێت و تیابچێت ۰ داخكردنیش لەم دەروازەیدا بەكارهێنراوە ، وەكو ئەو كەسانەی داخ دەكرێن كاتێ دەستیان یا قاچیان دەبڕدرێت ۰

بەڵام سەبارەت بە قەدەغەی داخكردن ، ئەوەیە كەسێك خۆی داخ بكات بۆ شیفا ، وایان دەزانی ئەگەر خۆی داخ نەكات ، تیادەچیت ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی كردن لە بەر ئەم نێتە۰

گووتراوە : لە ڕاستیدا (عمران)ی كوڕی (حُصَیْن) بە تایبەت قەدەغەی لێكرا ، چونكە نەخۆشی مایەسیری هەبوو ، جێگەشی مەترسیدار بوو ، بۆیە قەدەغەی داخكردنی لێكرد ، وەكو ئەوەی ڕاستی قەدەغەكردنەكە بگەڕێتەوە بۆ جێگە مەترسیدارەكە ۰ خواش زاناترە ۰

(ابن قتیبة) دەڵێت : داخكردن دوو جۆرە :

١. داخكردنی كەسی تەندروست بۆ ئەوەی نەخۆش نەكەوێ ، سەبارەت بەم جۆرە گووتراوە : ئەو كەسەی داخ دەكات پەیڕەوی پشت بەستن ناكات ، چونكە دەیەوێت قەدەرو چارەنووس لە خۆی دوربخاتەوە ۰

٢. داخكردنی برین ئەگەر كێمی تێزا ، وە ئەندام ئەگەر بڕا ، لەمەدا شیفا هەیە ۰

بەڵام ئەگەر داخكردن بۆ تیماركردن بوو كە پێدەچێ سودبەخش بێت و كاری تێبكات ، پێشدەچێ كاری تێنەكات ، ئەوە لە (الكراهة)وە نزیكە ۰ تەواوبوو ۰

وثبت في الصحيح في حديث السبعين ألفاً الذين يدخلون الجنّة بغير حساب أنهم الذين لا يَسْتَرقُونَ ، ولا يكتوُون ، ولا يتطيَّرونَ ، وعلى ربهم يتوكّلون[109] .

واته : له فەرموودەیەکی (صحيح)دا هاتووه كه ئەو حەفتا هەزارەی دەچنه بەهەشتەوه بەبێ لێپرسینەوه ئەوانەن كه داوا له كەس ناكەن نزای چاكبوونەوەیان بە سەردا بخوێنێ ، داوا له كەس ناكەن داخیان بكات ، ڕەشبین نین ، پشتیش بەخوای خۆیان دەبەستن ·

دەرەنجام دەگەینه ئەو ڕاستیەی كه فەرموودەكانی داخكردن چوار جۆر شت لە خۆ دەگرێت :

یەكەم : ئەنجامدانی داخكردن ·
دووەم : حەز پێنەكردنی ·
سێ یەم : ستایشكردنی ئەو كەسەی وازی لێهێناوه ·
چوارەم : قەدەغەكردنی ·

سوپاست بۆ خوا هیچ دژیەیەكبوونێك لە نێوان فەرموودەكاندا بەدیناكرێت ، چونكه ئەنجامدانی بەڵگەی شیاو بونیەتی · حەزپێنەكردنی بەڵگەی قەدەغەكردنی نی یە · ستایشكردنی ئەو كەسەی وازی لێهێناوه ، بەڵگەیە لە سەر ئەوەی كه وازلێهێنانی شایستەترو چاكترە · قەدەغەكردنیشی دەچێتە بواری هەڵبژاردن و (الكراهة)وە ، یا ئەو جۆرەیە كه پێویست نی یە ، بەڵكو بەكاردەهێنرێت لە ترسی تووشبوون بە نەخۆشی · خواش زاناترە ·

١٠٩ ـ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٧١ ، ٣٢١) ، والبخاري (٤ / ١٩٢) ، (٧ / ١٧٤) ، (٨ / ١٢٤ ، ١٤٠) ، ومسلم (١ / ١٣٧ ، ١٣٨) ، والترمذي (٢٤٤٦) ، كلهم عن حصين بن عبدالرحمن ، عن سعيد بن جبير عن ابن عباس فذكره في حديث طويل ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی فێدا :

أخرجا في الصحيحين من حديث عطاء بن أبي رباح ، قال : قال ابن عباسٍ : ألا أُرِيكَ امْرَأَةً مِن أهلِ الجَنَّة ؟ قلتُ : بَلى ٠ قالَ : هذه المرْأة السَّوْداءُ ، أتَت النبيَّ ﷺ فقالتْ : إنِّي أُصْرَعُ ، وَإنِّي أتَكَشَّفُ فادْعُ الله لي ، فقالَ : إنْ شِئْتِ صَبَرْتِ ولَكِ الجَنَّةُ ، وإنْ شِئْتِ دعوتُ الله لكِ أن يُعافِيَكِ ، فقالت : أصبرُ ٠ قالتْ : فإني أتكشَّفُ ، فَادعُ الله أن لا أتكشَّف ، فدعا لها[110].

واتە : (عطاء)ى کوڕی (أبي رباح) دەڵێت : (ابن عباس) پێی گووتم : ئایا ژنێکی بەهەشتیت پیشان بدەم ؟ گووتم : بەڵێ ٠ فەرمووی : ئەو ژنە ڕەش پێستەیە ، هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ وگوتی : من فێ دەمگرێ و خۆم دەردەخەم بۆم بپاڕێرەوە ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر دەتەوێت ئارام بگرە بەهەشتی دەبیت ، ئەگەر دەشتەوێت بۆت دەپاڕێمەوە لە خوای تعالی چارەسەرت دەکات ، گوتی : ئارام دەگرم ، بەڵام خۆم دەردەخەم بۆم بپاڕێرەوە بۆ ئەوەی خۆم دەرنەخەم ، ئەویش بۆی پاڕایەوە ٠

دەڵێم _ (ابن القيم) _ فێ دوو فێیە : فێیەك بە هۆی ڕوحە پیسە زیانفرۆشە دڕندەکانی سەر زەویەوەیە ، فێیەکیش بە هۆی نەخۆشی و خەڵتە خراپەکانی لەشەوە ٠ لێرەدا ئەم بەشەی دووەمە کە پزیشکان تیایدا سەرقاڵن و بەدوای هۆو چارەسەریدا دەگەڕێن ٠

بەڵام فێی ڕوحە پیسەکان ، پێشەولو ئاقڵ و ژیریان دانی پێدا دەنێن و ، بەدووری دانانێن ، دانیشی پێدا دەنێن کە چارەسەری دەگەڕێتەوە بۆ ڕوو بە ڕوو بوونەوەی ڕوحە شەرفە

١١٠ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٥٠ ، ١٥١) ، ومسلم (٨ / ١٦) ٠

خێرداره بەرزەکان لە گەڵ ئەو ڕوحە پیسە بە گێچەڵە زیان فرۆشە دڕندانەدا ، بە شێوەیەك پاڵ بە شوێنەوارەکانیانەوە بنێن و ، بەرەهەڵستی کردەوەکانیان بکەن و پوچیان بکەنەوە ، ئەمەش لە لایەن (بقراط)ەوە لە هەندێ لە کتێبەکانیدا باسکراوە ، ئینجا باسی هەندێ چارەسەر بۆ ڤێ دەکات و ، دەڵێت لە ڕاستیدا ئەمە بۆ ئەو فێیەی هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ تێکەڵاوو ماددە خراپەکانی لەش بە سوودە ، بەڵام ئەو فێیەی بە هۆی ڕوحە پیسە زیانفرۆشە دڕندەکانەوە دروست دەبێت ، ئەو چارەسەرەی سەرەوەمانی بۆ بە سوود نابێت ٠

بەڵام پزیشکە نەفام و سەقەت و سووکەکان و ، ئەوانەی بەلایانەوە ئاینداریێتی ڕووکەشی بە ڕواڵەت (الزندقة) فەزیڵەت و چاکەدارییە ، ئەوانە نکۆڵیی لە فێی ڕوحە زیانفرۆشە دڕندەکان دەکەن و ، دانی پێدا نانێن کە کاریگەری لە جەستەی کەسی ڤێ لێکراو بکات و ، هیچ بەڵگەیەکیشیان بە دەستەوە نی یە بەدەر لە نەفامی ، ئەگینا لە بواری پزیشکایەتیدا هیچ شتێك نی یە ئەوە بە دوور دابنێت و نکۆڵیی لێ بکات ، هەست و بوونیش شایەتی بۆ دەدات ، کاتێکیش هۆکاری هەموو فێیەکان دەگەڕێننەوە بۆ زاڵبوونی هەندێ لە خەڵتە خراپەکان بە سەر لەشدا ، بە هەڵەدا چوونە ، چونکە بۆچوونەکانیان بە ڕاست دادەنرێت بۆ هەندێ لە جۆرەکانی ڤێ نەك هەمووی بە تێکڕا ٠

پزیشکە کۆنەکان ناوی ئەم جۆرە فێیەیان نابوو بە : نەخۆشی ئیلاهی و ، دەشیانگووت : بە هۆی ڕوحە زیانفرۆشە دڕندەکانەوەیە ٠

بەڵام (جالینوس)و کەسانی تریش ، هەستاون بە لێکدانەوەی ناونانەکەی پزیشکان کۆن و ، دەڵێن : لە ڕاستیدا پێیان گووتوە نەخۆشی ئیلاهی چونکە ئەم نەخۆشیە لە سەردا ڕوودەدات و ، زیان بە بەشە ئلاهیە پاکەکە دەگەیەنێت کە جێگەکەی دەماغە ٠

هۆکاری ئەو لێکدانەوەشیان دەگەڕێتەوە بۆ نەفامیان بەرامبەر بەو ڕوحە زیانفرۆشە دڕندانەو ، حوکمەکانی و ، کاریگەریەکانیان ، پاشان پزیشکە ئایندارە بە ڕواڵەتەکانیش هاتن و تەنها جۆری یەکەمی فێیان سەلماند کە بە هۆی تێکەڵاوە خراپەکانی لەشەوە دروست دەبێت ٠

هەركەسێكیش ژیرێتی و زانیاری هەبێت بەرامبەر بەو ڕوحە زیانفرۆشە درندانە پێدەكەنێ بە نەفامی ئەو كەسانەو لاوازی ئەقڵ و ژیریان ۰

خۆچارەسەركردن لە فێی ڕوحە دڕندە زیان فرۆشەكان :

چارەسەری ئەم جۆرەشیان بە دوو كار دەكرێت : كارێكیان لە لایەن كەسە فێدارەكەوەیە ، كارێكیشیان لە لایەن كەسی چارەسەركارەوەیە ، بۆیە كاری كەسی فێدار بریتیە لەوەی دەبێت نەفسی بەهێز بێت ، بە ڕاستگۆیی ڕوو لە دروستكارو داهێنری ئەم ڕوحە زیانفرۆشانە بكات و ، بەو دوعاو نزا (صحیح)انەی كە لە سوونەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ هاتووە دوعاو نزا بكات و پەنا بەخوای پەروەردگار بگرێت ، بە جۆرێك رێكەوتن و پێكهاتنی دڵ و زمانی تێدا بەرجەستە ببێت ، چونكە ئەمە جۆرێكە لە جەنگان و ، جەنگاوەریش ناتوانێت تۆڵە لە دوژمنەكەی بكاتەوە مەگەر بە دوو كردار : یەكەمیان پێویستە خودی چەكەكە ڕاست بێت و كەموكوڕی تێدا نەبێت و چاكیش بێت ، دووەمیان دەبێ باڵی ئەو كەسەش بە هێز بێت ، هەركاتیش دانەیەكیان دواكەوت ئەوا چەكەكە بە تەنها سوودو هێزێكی ئەوتۆی نابێت ، ئەی ئەگەر هەردوو شتەكە نەبوو دەبێ چۆن بێ : ئەو كاتە دڵ كاوڵ دەبێت و جۆرەكانی یەكتاپەرستی و ، پشت بەستن و ، لە خوا ترسان و ، ڕووكردنە خواو ، پاڕانەوەی تێدا نابێت و ، هیچ چەكێكیشی بەدەستەوە نابێت ۰

كەسی چارەسازیش : دیسان دەبێ هەردوو چەكەكەی پێ بێت ، چونكە هەندێ لە چارەسازان تەنها دەڵێن :

(أخرج منهُ) واته لێی بچۆ دەرەوە ، یا دەڵێت : (بسم الله) ، یا دەڵێت : (لا حول ولا قُوَّة إلا بالله) ، کەچی پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەیفەرموو : ((اخْرُجْ عَدُوَّ اللهِ ، أنا رَسُولُ اللهِ))[111].

واته : (لێی بچۆ دەروە ئەی دوژمنی خوا ، من پێغەمبەری خوام)) .

پێشەوا (ابن تیمیه) فێدار چارەسەر دەكات :

شێخی پایەبەرزی خۆشمـان دەبینـی _ مەبەسـتی (شـیخ الإسـلام ابـن تیمیـة)بـوو _ کەسێکی دەنارد بۆ لای کەسـی ڤ لێکراو بـۆ ئـەوەی لـە گـەڵ ئـەو ڕوحـەدا بدوێ کـە چۆتە جەستەیەوەو ، ئەو کەسەش دەیگووت : شێخ پێت دەڵێ بچۆ دەروە ، ئەمە حەڵاڵ نی یـە بـۆ تۆ ، ئیتر کەسی ڤ لێکراو بە هۆشی خۆی دەهاتەوەو ، ڕەنگە خۆشی قسەی لە گەڵ بکردایـە ، لەوانەش بوو ڕوحەکە سەرکەش و بێ گوێ بوایەو بـە لێـدان دەیکردە دەروە ، ئـەو کاتـە ڤ لێکراوەکە بە هۆشی خۆی دەهاتەوەو هەستی بە ئازار نەدەکرد ، ئێمەو کەسانی تری جگە لـە ئێمەش چەندین جار ئەوەمان لێوە بینیوە .

بەزۆری ئەم ئایەتەی بە گوێی کەسی ڤ لێکراودا دەخوێند ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لا تُرْجَعُونَ ﴾ [المؤمنون : ١١٥] واتـە : ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا ﴾ ئایا ئێوە گومانتان وابووە کە بێگومـان ئێوەمـان بـەبێ هـودە دروسـت کـردووە ﴿ وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لا تُرْجَعُونَ ﴾ وە بێگومان ئێوە ناگەڕێنەوە بۆ لای ئێمە[112].

بۆی باسکردم _ واته (شیخ الإسلام ابن تیمیة) _ کـە جارێکیـان ئـەو ئایەتـەی بـە گـوێی کەسێکی ڤ لێکراودا خوێند ، ڕوحەکـە گـووتی : بـەڵێ و لـە گـەڵ گوتنیشـیدا دەنگـی درێـژ کردەوە . دارێکم بۆ هەڵگرت و ئەمەندەم بەو دارە بە ڕەگەکانی لای ملیدا کێشا ، تـا دەسـتم

١١١ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٧٠) ، وابن ماجة (٣٥٤٨) وصححه الألباني في الصحيحة (٨٧٥) .

١١٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

ماندوو بوو به هۆی زۆری ئەو لێدانەوە ، ئامادەبوانیش هیچ گومانێکیان بەلاوە نەما کە بە هۆی ئەو لێدانەوە دەمرێت · له کاتی لێدانەکدا گووتی : من خۆشم دەوێ ، منیش پێم گووت : ئەو خۆشی ناوێی · گووتی : من دەمەوێ حەجی پێ بکەم ، منیش پێم گووت : ئەو نایەوێ حەج لە گەڵ تۆدا بکات ، ئەوجا گووتی : لە بەر ڕێزی تۆ وازی لێدەهێنم ، شێخ فەرمووی : گووتم : بەڵکو بۆ گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەرەکەی وازی لێبێنە ، گووتی : ئەوا لێی دەچمە دەرەوە ، شێخ فەرمووی : کەسە ڤ لێکراوەکە هەستاو ئاوڕێکی بە ڕاست و چەپێ خۆیدا دایەوەو ، گووتی : چ منی هێناوەتە خزمەتی شێخ ؟ ئامادەبوانیش پێیان گووت : ئەی ئەم هەموو لێدانە ؟ گووتی : ئەی لە سەر چ لێی داوم کە هیچ تاوانێکم نی یە ، ئەوەبوو بە هیچ شێوەیەك هەستی بەو لێدانە نەکرد ·

هەروەها (شَيخُ الإسلام) بە خوێندنی (آية الكرسي) چارەسەری فێداری دەکردو ، فەرمانیشی بە زۆر خوێندنی دەکرد بۆ _ هەردوو کەسی ڤ لێکراو کەسی چارەسەرکاریش _ هەروەها بە خوێندنی ﴿ قُلْ أعوذُ بِرَبِ الفلقِ ﴾ و ﴿ قُلْ أعوذُ بِرَبِ الناسِ ﴾ چارەسەری نەخۆشی دەکرد ·

بەگشتی · ئەم جۆرە لە ڤ و ، هەروەها چارەسەرەکەشی هیچ کەس نکۆڵیی لێ ناکات جگە لە کەسێکی کەم زانست و کەم ئەقڵ ، زۆربەی زاڵبونی ڕوحە پیسە زیانفرۆشەکان بە سەر کەسانی گونجاودا دەگەڕێتەوە بۆ کەمی خواپەرستی و کەمی ئاینیان ، خراپبوونی دڵ و زمانیان سەبارەت بە ڕاستیەکانی زیکرو ، نزاکانی خۆپەنادان بە خواو ، قەڵابەندیەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ و قەڵابەندیە ئیمانیەکان ، بۆیە ئەو ڕوحە پیسە زیانفرۆشە دڕندانە ڕوو بە ڕووی پیاو بێ چەك دەبێتەوەو ، ڕەنگە بە ڕووتی بیبینێت و کاری تێبکات ·

ئەگەر پەردە لادەيتەوە ، دەبينى زۆربەى نەفسى مرۆڤەكان فێدارى ئەو ڕوحە پيسە زيانفرۆشانەن و ، بوونە بە ديلى ژێر دەستيان و ئەويش دەيانبات بۆ هەر جێگەيەك ئارەزووى لێبێت ، كەچى تواناى خۆپاراستن و هەروەها سەرپێچيكردنى فەرمانەكانيشى نى يە ، ئەمە گەورەترين فێيە كە كەسى تووش بوو خەبەرى نابێتەوە تا كاتى ماڵئاوايى ، لەوێ دڵنيا دەبێت كە ئەو فێدارى ڕاستەقينە بوو ، والله المستعان ٠

چارەسەرى ئەم جۆرە فێيە بە جووتبوونى ئەقڵى تەندروست دەبێت لە گەڵ ئەو ئيمانەدا كە پێغەمبەران هێناويانە ، بەهەشت و ئاگر بخاتە بەرچاوى خۆى و بەردەوام لە دڵيدا بن ، بير بكاتەوە لە خەڵكى دونياو ، ئەو تۆڵەو سزاو بەڵايانەى بە سەرياندا دێت و ، لە جێگەكانياندا دادەبەزێت وەكو لێزمەى باران و ، ئەوان ڤێ گرتوونى و خەبەريان نابێتەوە ٠ چەند ئەم جۆرە فێيە بە هێزە ، بەڵام لە بەر گشتيبوونى بەڵاكە تا ئەو ئاستەى تەنها فێدار دەبينرێت ، ئيتر شتەكە بە نائاسايى و نكۆڵيليكرو تەماشا ناكرێت ، بۆيە بە هۆى زۆربوونى فێدارەكانەوە خۆيان بوون بە نكۆڵێكارى ئەو كەسە چاكانەى كە ڕەوشتى ئەو خەڵكە بە شتێكى نائاسايى تەماشا دەكەن و نكۆڵيى لێدەكەن و كەسى چاكيش بوو بە غەريبە ٠

ئەگەر خواى تعالى ويستى هەبێ چاكەى خۆى بەرامبەر بە بەندەكەى خۆى دەربڕێت ، ئەوا لەم فێيە بە خەبەر دێتەوەو ، تەماشاى كەسانى دونيا ويست دەكات كە ڤێ گرتوونى بەڕاست و چەپدا بە جياوازى چينەكانيانەوە ، كەوا كەسانێك شێتى بە تەواوى كەنەفتى كردووەو ، كەسانێكيشيان جار بەجاريكى زۆر كەم بە خەبەر دێتەوەو ، دواى دەچێتەوە سەر شێتيەكەى خۆى ، كەسانێكيشيان جاريك بەخەبر دێتەوەو جاريكيش شێت دەبێتەوە ، ئەو كاتەى بە خەبەر دێتەوە كردەوەكانى خەڵكانى بە خەبرو ئاقڵ ئەنجام دەدات ، پاشان جارێكى ديكە فێكە دەيگرێتەوەو تووشى سەرلێشێوان دەبێت ٠

بەشێك : سەبارەت بەو فێیانەی بە هۆی خەڵتەكانی لەشەوە دروست دەبن :

بەڵام فیی خەڵتـەكان ، جۆرە فێیەكە ڕێگریـی لـە ئەندامـە نەفسیەكان دەكات كـە بـە كـردەوەو جوڵانـەوەو ڕاگرتنـی ڕێكێتـی لـەش هەسـتێت بـە ڕێگرتنێكـی ناتـەواو نیـوە ، هۆكارەكەشی دەگەڕێتەوە بۆ خەڵتەیەكی لینج كە ڕێڕەوەكانی ناوەڕۆكی مێشك دادەخـات بـە داخستنێكی ناتەواو ، بۆیە ڕێگری دەكات هەست و جووڵەی پێدا تێپەڕ بێت و ، هـەروەها بـە شێوەیەكی تەواو و بەبێ بچڕان و بە بـەردەوامی ڕێگـری تێپەڕبوونیشـی بـە نێو ئەندامـەكانی تریشـدا دەكـات ، ڕەنگـە هۆكـاری تریشـی هـەبێ وەكـو بایـەكی چـڕ كـە لـە ڕێڕەوەكانیـدا دەوەستێت ، یا هەندێ لە هەڵەم و بۆخی خراپ كە لە هەنـدێ ئەندامـەكانی تـرەوە بـۆی بـەرز دەبێتەوە ، یا هەر چۆنیەتیەكی تری توندو تیژ ، بۆیە مێشك كرژ دەبێتەوەو دێتەوەیـەك ، بـۆ كردنـەدەرەوەی ئـەو شـتە زیانبەخشـانە ، لـە گەڵیشـیدا كرژبـوون و هاتنەوەیـەك هـەموو ئەندامەكانی لەش دەگرێتەوە ، بۆیە چیتر مرۆڤ توانای نامێنێت بە ڕێكیی بوەستێت ، بـەڵكو دەكەوێت و ، بە زۆری كەف لە زاریدا دەردەكەوێت ·

ئەم نەخۆشیە بە یەكێك لە نەخۆشیە توندەكان دادەنرێت بە گوێرەی كاتی ڕوودانی زۆر بـە ئازاری بە تایبەت ، هەروەها بـە یـەكێك لـە نەخۆشـیە درێژخایەنـەكان دادەنرێـت بـە گـوێرەی درێژی مانەوەی و ، قورسی و نارەحەتی چاكبوونەوەی ، بە تایبەت ئەگەر ئەو كەسـە تەمـەنی بیست و پێنج ساڵی تێپەڕێنێت و ، ئـەم نەخۆشـیەی لـە مێشـكدا بێـت ، بەتایبـەت ئەگـەر لـە ناوەڕۆكیشیدا بێت ، ئەو كاتە فێیەكە لێی جیا نابێتەوەو بەردەوام لە گەڵیدا دەبێت ، (بقـراط) دەڵێت : فێ لەم جۆرە كەسانەدا دەمێنێتەوە تا دەمرن ·

پاش زانينى ئەمە ، بۆمان ڕوون دەبێتــەوە ئـەو ژنـەى كـە فەرموودەكـەى سـەرەوە باسـى دەكات ، كەوا ڤێ دەيگرت و خـۆى دەردەخسـت ، پێدەچـێ ڤێكـەى لـەم جـۆرە ڤێيـە بێـت ، پێغەمبەرى خوا ﷺ پەيمانى بەهەشتى دايە ئەگەر لـە سـەر نەخۆشـيەكەى ئـارام بگرێت و ، بۆشى پاڕايەوە چيتر لە كاتى ڤێكەيدا خۆى دەرنەخات ، مافى هەڵبـژاردنى دايـە دەسـت خـۆى لـە نێـوان ئـارام گـرتن وبەهەشــت و ، لـە نێـوان ئـەوەى دوعـاى شـيفاى بـۆ بكـات بـەبێ دەستەبەريەك بۆ چاكبوونەوەى ، بۆيە ژنەكە ئارامگرتن و بەهەشتى هەڵبژارد ٠

ئەوەش بەڵگەى شياوێتى وازلێهێنانى خۆچارەسەركردن و خۆتيماركردنە ، وە چارەسـەرى ڕوحە زيانفرۆشەكان بە نزاو دوعاو ڕووكردنە خواى تعـالى ، كردەوانيكـى ئـەوتۆ ئـەنجام دەدات كـە هـەرگيز چارەسـەرى پزيشـكان پێـى ناگـات ، كاريگـەرى و كردەوەكـانى و ، كاردانـەوەى سروشت بەرامبەر بەوانە لە كاريگەرى دەرمانە جەستەيەكان بەهێزترە ، ئێمەو كەسانى تـريش چەندين جار ئەوەمان تاقى كردۆتەوە ، پزيشكانى ئاقـڵ و ژيـر دانيـان بـەوەدا نـاوە كـە كـارى هێزە نەفسيەكان و ، كاردانەوەى چاكيان لە چاكبوونەوەى نەخۆشـيكاندا ڕۆڵێكـى زۆر بـەهێزو سەرسوڕمێن دەبينێـت ، لـەم بـوارەدا ئاينـدارە بـە ڕواڵەتـەكان(زنادقـة)و خـەڵكانى سـووك و ڕيسواو ، نەفامەكان زۆرترين زيان بە پيشەى پزيشكێتى دەگەيەنن ٠

وادەردەكـەوێت ڤێـى ئـەو ژنـەى لـە فەرموودەكـەى سـەرەوەدا باسـكرا لـەم جـۆرە بێـت ، لەوانەشە لە لايـەن ڕوحـە بـە گێچـەڵەكانەوە بێـت ، پێغەمبـەرى خـواش ﷺ مـافى هەڵبـژاردنى نێوان دوو شتى دايە دەست خۆى ، بريتى بوون لـە ئـارامگرتن لـە سـەر نەخۆشـيەكەو چـوونە بەهەشتەوە ، يا بۆى دەپاڕێتەوە خواى تعالى شيفاى بـدات ، ئـەويش ئـارامگرتن و داپۆشـينى جەستەى هەڵبژارد ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە چارەسەرکردنی نەخۆشی دەردەلاقەدا (عِرْقُ النَّسَا) :

روى ابن ماجة في سننه من حديث محمد بن سيرين ، عن أنس بن مالك ، قال : سمعتُ رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ يقول : ((دواءُ عِرْقِ النَّسَا أليَةُ شاةٍ أعْرَابِيَّةٍ تُذابُ ، ثمَّ تُجَزَّأ ثلاثةَ أجزاءٍ ، ثمَّ يُشْرَبُ على الرِّيقِ في كلِّ يومٍ جُزْءٌ))[١١٣].

واتە : (أنس)ی کوڕی (مالك) _ خوای لێ ڕازی بێت_ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دەرمانی دەردەلاقە دوگێکی مەڕی دەشتەکیە دەتوێنرێتەوە ، پاشان دەکرێتە سێ بەشەوەو ، هەموو ڕۆژێك پێش خواردنی بەیانی بەشێکی دەخورێتەوە)) ٠

دەردەلاقە : ئازارێکە لە جومگەی کلۆتەوە دەست پێدەکات و ، لە پشتەوە دادەبەزێتە سەر ڕان و پێدەچێ دابەزێتە سەر پاژنەی پێ ، چەند ماوەکەشی درێژە بکێشێت ، دابەزینی زۆرتر دەبێ ، لە گەڵیدا هەموو لاق و ڕان لاواز دەبێت ٠ فەرموودەکەی سەرەوە مانایەکی زمانی و ، مانایەکی پزیشکیش دەبەخشێت ٠

مانا زمانیەکەی : بەڵگەی شیاوێتی ناونای ئەم نەخۆشیەیە بە (عِرْقِ النَّسَا) واتە دەردەلاقە بە پێچەوانەی ئەو کەسانەوە کە ڕێگری لەم ناونانە دەکەن و ، دەڵێن : ووشەی (النَّسَا) خودی ڕەگەکەیەو ، نابێت شت (إضافة) بکرێتە سەر خۆی لە زمانی عەرەبیدا ٠

وەڵامی ئەم بێژەرە بە دوو ڕوو دەدەینەوە : یەکەمیان : ووشەی (العِرْق) واتە ڕەگ و دەمار لە ووشەی (النَّسا) گشتیترە ، بۆیە ئەم ناونانە لە ڕووی (إضافة)کردنی (العام

١١٣ _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٦٣) ، وصححه الألباني في الصحيحه (١٨٩٩) ٠

)موەیە بۆ سەر (الخاص)واتە گشت بۆ سەر تایبەت : وەکو دەڵێی:(کل الدارهم أو بعضـها)، هەموو دیرهەمەکان یا هەندێکی ۰

دووەمیان : ووشەی (النَّسَا) بریتیە لەو نەخۆشیەی چۆتە نێو (العِرْق)ەوە بۆیە ئـەم (إضـافة)یـە لـە ڕووی (إضـافة)کردنـی شـتێکەوەیە بـۆ جێگەکـەی خـۆی ۰ گـووتراوە : ناونراوە بە (النَّسا) چونکە ووشەکە مانای بیرچوونەوە دەبەخشێت لە زمانی عەرەبیـداو ئەمەندە ئازارەکەی زۆرە هەموو شتێکی تـر بـیر دەباتـەوەو ، ئـەم ڕەگـەش لـە جومگـەی کلۆتەوە دەست پیّ دەکات و ، بە خوارووی لاق لە پشـتی پاژنـەی پێـوە کۆتـای دێـت لـە بەری ڕاستەوە لە نێوان ئێسکی لاق و ژێیەکاندا (الوتر) ۰ بـەڵام مانـا پزیشـکیەتیەکەی : پێشتر ئامازمان پێدا کە گوفتاری پێغەمبەری خوا ﷺ دوو جۆرە : یەکـەمیان : گشـتی یـە بـە گـوێرەی زەمـەن و ، شـوێن و ، کەسـەکان و ، بارودۆخـەکان ۰ دووەم : تایبـەت بـە گوێرەی ئەم شتانەوە یا هەنـدێکیان ، بۆیـە ئـەم فـەرموودە دەکەوێتـە چوارچێوەی ئـەم بەشەیانەوە ، چونکە فەرموودەکە گوفتارێکە بۆ عەرەب و ، خەڵکی حیجازو ، دەوربەریان ، بەتایبەت عەرەبە دەشتەکیەکان ، کە ئەم چارەسەرە بە سوودترین چارەسەرە بۆیـان ، چونکە ئەم نەخۆشیە بە هۆی ووشکێتیەوە ڕوودەدات ، لەوانەشە بە هۆی مادەیەکی چڕی لینجەوە تووشیان بێت ، بۆیە چارەسەرەکەی بە ڕەوانکردنـەو ، دووگـیش دوو خاسیەتی تێدایە : پێگەیانـدن و ، نـەرم وشـل کردنـەوە ، ئەمـەش هۆکـارە بـۆ پێگەیانـدن و کردنـە دەرەوەی مادەکە ، ئەم نەخۆشیەش پێویستی بەم دوو شتەیە ۰

سەبارەت بە دەستنیشانکردنی مەڕی دەشتەکیش لە بەر زۆر کەمێتی کـەم و کوڕیـەکانی و ، بچوکی بڕیی و ، پاکێتی و نەرم و نیانی ناوەڕۆکی بوو ، بە تایبەت لەوەڕگاکەی کە لـە سـەر ڕووەکە دەشتەکیە گەرمەکان دەلـەوەڕێت ، وەکـو (الشـیح) و (القیصـوم)و ، ڕووەکـەکانی دیکـە ، چـونکە ئەگـەر ئـاژەڵ لـە سـەر ئـەم ڕووەکانـە لـەوەڕا ، خـووی سروشـتی پـاکی ئـەو ڕووەکانـە دەچـێتە نێـو گۆشـتەکەیەوەو نـەرم و نیـانی و چـاکێتیەکەی زیـاتر دەکـات و ،

خوویەکی سروشتی چاکیش بە گۆشتی ئاژەڵەکە دەبەخشێت ، بەتایبەت دووگ ، دەرکەوتنی کاریگەری ئەم ڕووەکانە لە شیردا زۆرترە بە بەراوردی گۆشتەکەی ، بەڵام دووگ خاسیەتی پێگەیاندن و شلّ کردنەوەی لە شیر زۆرترە ٠ وەکو پێشتر ئاماژەمان پێدا دەرمانی زۆربەی نەتەوەکان و دەشتەکان بە دەرمانە تاکەکانەو پزیشکە هیندیەکانیش لە سەر ئەم بۆچونەن.

بەڵام نەتەوەکانی ڕۆم و یونان ، دەرمانە تێکەڵەکان بەکار دەهێنن ، بەڵام کۆڕان لە سەر ئەوەی کە کارامەیی پزیشك لەوەدایە بە خۆراك چارەسەر بکات ، ئەگەر بێتوانا بوو ئەوجا بە دەرمانە تاکەکان ، ئەگەر دیسان بێتوانابوو ئینجا بە دەرمانە زۆر کەم تێکەڵاوەکان ٠

پێشتریش ئاماژەمان پێدا کە بە زۆری عەرەب و خەڵکە دەشتەکیەکان تووشی نەخۆشیە سووکەکان دەبن ، بۆیە دەرمانە سووکەکانیان بۆ دەشێ ، ئەوەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی خواردنەکانیان بە زۆری سادەیە ٠ بەڵام نەخۆشیە تێکەڵاوەکان ، بە زۆری بەهۆی تێکەڵاوکردنی خۆراکەکان و جۆراوجۆربوونی و جیاوازیانەوە ڕوودەدات ، بۆیە دەرمانە ئاوێتەکانی بۆ هەڵبژێردراوە ٠ والله تعالی أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی وشکیی خوو وە چۆنیەتی نەرم و نیان کردنەوەی :

رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامعهِ " وَابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنه " منْ حَديثِ أَسْمَاء بِنْت عُمَيْسٍ قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ _ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم _ : بِمَاذَا كُنْتِ تَسْتَمْشِينَ ؟ قَالَتْ : بِالشُّبْرُمِ ، قَالَ: حَارٌ جَارٌ ٠ قَالَتْ : ثُمّ اسْتَمْشَيْتُ بِالسّنَا : فَقَالَ : لَوْ كَانَ شَيْءٌ يَشْفِي مِنْ الْمَوْتِ لَكَانَ السّنَا[١١٤]

---

١١٤ _ إسناده حسن : أخرجه الترمذي (٣٠٨٢) ، وابن ماجة (٣٤٠١) ٠

واته : (أسماء)ى كچى (عُمَيْس) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموویەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ پێى فەرمووم : بە چ شتێك خووى خۆت نەرم ونیان دەكەیتەوە ؟ (أسماء) فەرمووى : بە (الشُبْرُم) ، ئەویش فەرمووى : گەرم و توونە . (أسماء) فەرمووى : پاشان خووى خۆمم بە ڕووەكى (السّنا) نەرم و نیان دەكردەوە : پێغەمبەرى خوا ﷺ پێى فەرمووم : ئەگەر شتێك هەبوایە مردنى چاك بكردایەوە ڕووەكى (السّنا) دەبوو.

وفِي سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " عَنْ إِبْرَاهِيمَ بْنِ أَبِي عَبْلَةَ قَالَ سَمِعْت عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أُمّ حَرَامٍ ، وكَانَ قَدْ صَلّى مَعَ رَسُولِ اللّهِ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ الْقِبْلَتَيْنِ يَقُولُ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ : عَلَيْكُمْ بِالسّنَا وَالسّنُوتِ ، فَإِنّ فِيهِمَا شِفَاءً مِنْ كُلّ دَاءٍ إِلّا السّامَ ، قِيلَ يَا رَسُولَ اللّهِ وَمَا السّامُ ؟ قَالَ الْمَوْتُ .

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (أم حرام)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ كە لە خزمەتى پێغەمبەرى خوادا بوو ﷺ ئەو ڕۆژەى نوێژیان بۆ هەردوو قیبلەكە كرد دەفەرمێت : گوێبیستى پێغەمبەرى خوابووم ﷺ دەیفەرموو : (السّنا) و (السّنُوت) بەكاربێنن ، چونكە ئەو دوانە شیفان بۆ هەموو نەخۆشیەك جگە لە (السّام) ، گوترا ئەى پێغەمبەرى خوا ﷺ (السّام) چى یە ؟ ئەویش فەرمووى : مردنە .

فەرمایشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ (بماذا كُنتِ تستمشين ؟) واتە : بە چ شتێك خووى خۆت نەرم و نیان دەكەیتەوە تاوەكو ڕێكات و ئاسایى بێتەوە ، بۆ ئەوەى نەچێتە بارى وەستانەوەو ، تووشى زیان بێت بە بەندبوون و نەتوانایى دەرپەڕینى ڕازو نیاز . بۆیە لێرەدا بە دەرمانى ڕەوانكار گوتراوە ڕێكار . كەسانێكى تریش دەڵێن : چونكە كە خووى ئەو كەسە ڕەوان دەبێتەوەو ، بە زۆرى ڕێدەكات بۆ جێبەجێكردنى پێداویستیەكانى .

فەرمایشتەكەى سەروە بەم شێوەش (ریوایە)ت كراوە : (بماذا تستشفين ؟) واتە بە چ شتێك چارەسەرى خۆت دەكەیت ، ئەویش فەرمووى : بە (الشُبْرُم) ، كە سەر بە كۆمەڵى

دەرمانە (اليتوعية)كانە[115] ، ئەم دەرمانە بریتیە لە: توێکلی ڕەگی دارێك ، کە گەرم و ووشکە لە پلە چواردا ، چاکترینیان ئەوەیە کە بۆ سورایی دەڕوانێت و ، سووك و ناسك و تەنکە لە پێستی پێچراوە دەچێت ، بە گشتی لە کۆمەڵی ئەو دەرمانانەیە کە پزیشکان ئامۆژگاری وازلێهێنانی دەکەن لە بەر ترسناکی و ، لە بەر ئەوەی لە ڕادەبەدەر ڕەوان دەکاتەوە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (حَارٌ جَارٌ) بەم شێوەش هاتووە : (حَارٌ يارٌ) _ (أبوعُبَيد) دەڵێت : عەرەب زۆربەی گوفتارەکانیان بە (ياء) دەردەبڕن بۆیە گووتوویانە : (يارٌ)٠

دەڵێم _ (ابن القيم) _ : بە دوو شێوە لێکدراوەتەوە : یەکەمیان : کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : (حارٌ جارٌ) بە _ جيم _ : واتە زۆر ڕەوانکار بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ بە زۆر گەرم و زۆر ڕەوانکار وەسفی دەکات ، لە بنچینەشدا هەر ئاوەهایە ٠ (أبو حنيفةَ الدِّينوَرِيّ) ئەمەی فەرمووە ٠ دووەمیان : _ ئەمەش ڕاستە _ ئەو دەربڕینە لە زمانی عەرەبیدا (الإتباع)ە ، مەبەستی سەرەکیان بەو شێوازی دەربڕینە (تأكيد)کردنی ووشەی یەکەمە کە (حارٌ)ە بە ووشەی دووەم کە (جارٌ)ە ٠ لێرەدا شێوازی ووشەیی مانایی بەکاردەهێنن بۆ (تأكيد)کردن ، بۆیە چاودێری ئەوە دەکەن کە زۆربەی پیتەکانی هەردوو ووشە لێك بچن بۆ نموونە دەڵێن : (حَسَنٌ بَسَنٌ) واتە : چاکێکی تەولو ، هەروەها گووتویانە : (حَسَنٌ قَسَنٌ) بە قاف ، هەروەها گووتویانە : (شَيْطانٌ لَيْطانٌ) واتە : شەیتانێکی پێوە نوساو ، هەروەها گووتویانە : (حارٌ جارٌ) ووشەی (الجارٌ)یش ئەم مانایە دەبەخشێت : واتە ئەوەی شتێك ڕادەکێشێت ، کاتێ پێوەی دەنوسێت ، بە هۆی زۆر گەرمیەکەی و هێزی ڕاکێشانیەوە ، وەکو ئەوەی دایماڵێت و لێی بکاتەوە ٠ ووشەی (يارٌ)یش یا شێوازە زمانێکی تری (جارٌ)ە بە

---

١١٥ _ اليتوعية : هەموو ڕووەکێکە شیری هەبێت ، بڕوانە : القاموس المحيط للفيروزئابادي ٠ وەرگێڕ

نموونەی هەندێ گوفتاری دیکەیان وەکو (صِهری صِهریج) ، (الصهاری والصهاریج) ، وە یا (إتباع)ێکی سەربەخۆیە لە زمانی عەرەبیدا ٠

ڕووەکی (السّنا) :

بـەڵام ووشـەی (السَّـنا) ، بـە دوو شـێوە دەردەبڕدرێـت : (المـد والقصـر) واتـە : درێژکردنەوەو کورتکردنەوە ، خۆشی ڕووەکێکی حیجازیەو چاکترینیشیان مەککیەکەیـەتی ، دەرمانێکی شەریفەو هیچ دەرنجامێکی خراپیشی نی یە ، نزیکە لە میانجێتیەوە ، گـەرم و ووشکە لە پلەی یەکەمدا ، بۆ ڕەوانکردنی هەردوو سەفراو سەودا بە سوودە ، دڵ بە هێز دەکـات ، ئەمـەش چـاکێتیەکی ڕەسـەنە بـۆ ئـەم ڕووەکـە ، بـە سـوودە بـۆ نەخۆشـی (الوسواس السـوداوي)[١١٦] ، بەسـوودە بـۆ قڵشـانی کـاتیی پیسـتی دەسـت و قـاچ ، دەرد دەکاتەوە ، بەسوودە بۆ ڕێگریی لە بڵاوبونەوەی تووك ، بە سوودە بۆ نەهێشتنی ئەسـپێ و ، کۆنـە ژان (الصُـداع العتیـق)و ، گـولی و ، زیپکـەو ، ئاڵووشـی وخـوروی و ، قێ ، خواردنـەوەی ئاوەکـەی دوای کوڵـان لـەوە چـاکترە بـە کـوتراوی بخورێـت ، ئەنـدازەی خواردنـەوەی بـە قورسـی سـێ دیرهەمـەو ، لـە ئاوەکەشـی بـە ئەنـدازەی قورسـیی پێـنج دیرهەمە ٠ ئەگەر هەندێك لە گوڵە وونەوشەو (زهرة البنفسج) مێوژی سووری بێ ناوکی (الزبیب الأحمر) لە گەڵدا بکوڵێنرێت ، چاکتر دەبێ ٠

١١٦ ــ الوَسواس السوداوي : نەخۆشیەکە بە هۆی زاڵبوونی (السوداء)ەوە بە سەر جەستەدا ڕوودەدات بە ئاستێك بیروهۆشی لە گەڵدا تێك دەچێت ، بڕوانە : المصباح المنیر في غریب الشرح الکبیر ، کتاب الواو ، ج٢ ، ل ٦٥٨ ٠ وەرگێڕ ٠

(الرازي) فەرموویەتی : (السَّنا)و (الشاهترج)[117] خەڵتە سوتاوەكان نەرم و ئاسان دەكەنەوە ، بە سوودە بۆ گولی و خورویی ٠ ئەندازەی خواردنەوەی هەر دانەیەكیشیان بە ئەندازەی قورسی چوار بۆ حەوت دیرهەمە ٠

بەڵام (السّنوت) بە هەشت شێوە مانای لێكدراوەتەوە :

یەكەم : هەنگوێنە ٠
دووەم : خۆشاوی هیزەی ڕۆنە كە بە شێوەی خەتگەلێكی ڕەش بە سەر ڕۆنەكەوە دەردەكەوێت ٠ (عَمْرو)ی كوڕی (بَكر السَكسَكي) باسی كردووە ٠
سێ یەم : تۆوێكە لە تۆوی ڕەشكە (كمون) دەچێت بەڵام كەمێك جیاوازی هەیە ، (ابن الأعرابي) باسی كردووە ٠
چوارەم : (الكمون الكرماني) یە ٠
پێنجەم : (الرازيانج) ، (أبوحنيفة الدِّينَوَري) لە زاری هەندێ لە دەشتەكیەكانەوە باسی كردووە ٠
شەشەم : شویتە ٠
حەوتەم : خورمایە ، (أبوبكر)ی كوڕی (السُّني) زاناو پێشەوا باسی كردووە ٠
هەشتەم : ئەو هەنگوێنەیە كە لە نێو هیزەی ڕۆندایە ٠ (عبداللطيف البغدادي) باسی كردووە ٠

هەندێ پزیشكان گوتویانە : ئەمە شایستەیە بە ماناكەی و ، نزیكیشە لە ڕاستیەوە واتە : (السَّنا)ی كوتراو تێكەڵ بە هەنگوێنی تێكەڵاوبووی ڕۆن دەكرێت ، پاشان دەلسرێتەوەو ئەمەش باشترە لەوەی بە تەنها بەكاربهێنرێت ، چونكە ئەو دووانە ڕۆڵێكی كاریگەریان دەبێت لە چاكردنی (السَّنا)داو ، یارمەتیشی دەدەن بۆ ڕەوانكردن ٠ والله أعلم ٠

---

١١٧ ــ الشاهترج : گیایەكی عەلەفی و گوڵەكانی سپی مەیلەو سورە ٠ وەرگێڕ ٠

وَقَدْ رَوَى التِّرْمِذِيُّ وَغَيْرُهُ مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْفَعُهُ : ((إِنَّ خَيْرَ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ السَّعُوطُ وَاللَّدُودُ وَالْحِجَامَةُ وَالْمَشْيُ)) واته : (ابن عباس) _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین شتێك خۆتانی پێ چارەسەر بکەن دەرمانێکە بکرێتە لووت و دەرمانێکە بکرێتە زارو کەڵەشاخ گرتن و ڕێکردنە)) ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (والمشيُ) : واته ڕێکردن : چونکه ڕێکردن خووی مرۆڤ بەڕێ دەەخات و نەرم و نیانی دەکات و ئاسانکاری بۆ پاشماوەکانیش دەکات بچنە دەرەوە.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئاڵووشی وخوروی و ئەوەی ئەسپێ دروست دەکات :

في الصحيحين من حديث قَتادةَ ، عن أنس بن مالك قال : رخَّص رسولُ الله ﷺ لعبدالرَّحمن بن عَوْفٍ ، والزُّبَيْر بن العوَّام _ رضي الله تعالى عنهما _ في لُبْسِ الحريرِ لحكَّةٍ كانت بهما ٠

وفي رواية : أنَّ عبدالرحمن بن عَوْف ، والزُّبَير بن العوَّام _ رضي الله تعالى عنهما _ ، شكَوْا القَمْلَ إلى النبي ﷺ ، في غَزاةٍ لهما ، فَرَخَّص لهما في قُمُصِ الحرير ، ورأيتُه عليهما[١١٨]

واته : له (أنس)ی کوڕی (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی دایە (عبدالرحمن)ی کوڕی (عوف)و ، (الزُّبَير)ی کوڕی (العوَّام) بەوەی ئاورێشم بپۆشن ، لەبەر ئاڵۆشیی و خورویەك كه تووشیان بوو٠

له (ریوایه)تێکی دیکەدا : (عبدالرحمن)ی کوڕی (عَوْف)و (الزُّبَير)ی کوڕی (العوَّام) _ خوایان لێ ڕازی بێت _ له غەزایەکدا ، بە هۆی ئەسپێوە سکاڵایان بردە خزمەتی

١١٨ _ صحیح : أخرجه البخاري (٤ / ٥٠) ، ومسلم (٦ / ١٤٣) ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ، ئـەوەبوو ئـەویش مۆڵەتیدان کراسـی ئاورێشـم بپۆشـن و ، خۆشـم بینـیم کراسە ئاورێشمەکەیان پۆشیبوو ·

ئەم فەرموودەیە دوو لایەن لە خۆ دەگرێت ، یەکەمیان : فیقهی و ، ئەویتریان : پزیشکی ·

بـۆ لایەنـە فیقهێکـەی : ئـەوەی سـوونەتی پێغەمبـەری خـوای ﷺ لـە سـەر جێگیربـووە ڕێپێدراویەتی پۆشینێتی بۆ ژنان بە ڕەهایی و ، حەرامبوونیەتی بۆ پیاوان مەگەر بـۆ پێویسـتی و بەرژەوەندیەکی بە پەسەند دانراو ، ئەو پێویسـتیەش یـا بـۆ زۆر سـاردیەکەو ، ئـەو مرۆڤـە هیچی تر بەدیناکات بۆ پۆشین ، یا جگە لەو جلە شـتێکی تـری نـی یـە · هـەروەها شـیاوە لـە کـاتی نەخۆشـیەکانی گـولی و ، خـوروی و ، زۆریـی ئەسـپێدا بپۆشـرێت ، وەکـو ئـەوەی فەرموودەکەی (أنس) ئاماژەی بۆ دەکات کە فەرموودەیەکی (صحيح)ە ·

بەڵام ڕێپێدراو : (صـحيح)ترینـی دوو (ریوایە)تەکـەی ئیمـامی (أحمـد)ەو ، (صـحيح)ترینی دوو گوفتارەکەی ئیمامی (الشافعي)یـە ، چـونکە بنـەڕەت تایبـەت نەکردنـە ، ئەگـەر ئەنجامدانی کارێکیش بۆ کەسانێك لە ئومەت ڕێی پێدرا ، لە بەر هەر هۆ و مانایەك بێـت ، ئـەوا لە سنووری ئەو هێندە دەچێتە دەرەوەو هەموو ئەوانەش دەگرێتەوە کە هەمان هـۆ و مانایان تێدا بەدیدەکرێت ، چونکە حوکم گشتی دەبێت بە هۆی گشتیبوونی هۆکارەکەیەوە ·

ئەو کەسانەش قەدەغـەی دەکـەن ، گوتویانـە : فـەرموودەکانی حـەرامکردن گشـتی یـەو ، فەرموودەکانی ڕێگەپێدانیش ئیحتیمالە تایبەت بێت بـە (عبـدالرحمن)ی کـوڕی (عَـوْف) و (الزُّبَيْـر)ەوە ، بـەڵام پێدەچـێ لـە سـنوری ئـەو دووانـە بچـێتە دەرەوەو کەسـانی تـری جگـە لەوانیش بگرێتەوە ، لێرەدا ئەگەر ئیحتیمـالی هـەردوو شـتەکە کـرا ، ئـەوا گشـتێکە شایسـتەتر دەبێ بە وەرگرتن ، بۆیە هەنـدێ لەوانـەی فـەرموودە دەگێڕنـەوە گوتویانـە : ئـیتر نـازانم ئایا ڕێگەپێدانەکە لە پاشی ئەوان هەموو کەسانی تر دەگرێتەوە ، یاخود نـەء ؟

بۆچونی ڕاست : گشتیبونی موڵەتدانەکەیەو ، هەموو کەسێکی تریش دەگرێتەوە ئەگەر هەمان بەهانەیان هەبێ ، چونکە بۆ گشتاندن نەرێتی شەرع بەو جۆرەیە ، بەڵام شەرع ئەگەر حوکمەکەی تایبەت کرد بە کەسێکەوە ئاشکەرای دەکات ، بۆنموونە پێغەمبەری خوا ﷺ کە هاوەڵی بەڕێز (أبوبُرْدة) ویستی قوربانی بە بزنێکی تەمەن هەشت یا نۆ مانگەوە بکات ، پێی فەرموو : ((تجزيكَ ولن تَجْزيَ عن أحدٍ بَعْدَك))[119] واتە : ((بۆ تۆ ئەو بزنە جێگەی مەڕەکە دەگرێتەوە بەڵام بۆ کەسێکی تر جێگەی ناگرێتەوە)) ٠ هەروەها وەکو فەرمایشتی خوای تعالایە بۆ پێغەمبەرەکەی ﷺ سەبارەت بە خواستنی ئەو ژنانەی خۆیان پێ دەبەخشی : ﴿ خَالِصَةً لكَ مِن دونِ المُؤْمنينَ ﴾ [الأحزاب : ٥٠] واتە : (ئەمەیان) تەنیا بۆ تۆ دروستە بە جیا لە ئیماندارانی تر[120]

حەرامکردنی ئاوریشم : لە ڕاستیدا دەچێتە بواری داخستنی دەرگای بەهانەوە[121] ، بۆیە بۆ ژنان ڕێگەی پێداوە ، هەروەها بۆ پڕکردنەوەی پێویستیەك و ، لە بەر بەرژەوەندیەکی پەسەندکراو ، ئەمەش یاسایەکی گشتیە بۆ داخستنی دەرگای بەهانە ، چونکە لە کاتی پێویستی و بەرژەوەندیەکی پەسەندکراودا ڕێگەی پێدەدرێ ، بە هاوشێوەی حەرامکردنی تەماشاکردن بۆ داخستنی دەرگای بەهانە بەرامبەر بەو کەسانەی ویستی ئەنجامدانی

---

١١٩ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٤٥) عن البراء عن خاله أبي بردة فذكره ، وأخرجه مالك في موطئه (٢٩٨) ، وأحمد (٣ / ٤٦٦) ، (٤ / ٤٥) والدارمي (١٩٦٩) ، والنسائي (٧ / ٢٢٤) كلهم عن بشير بن يسار عن أبي بردة فذكره ٠

١٢٠ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

١٢١ ــ الذرائع : واتە بەهانە کە وسیلەو ڕێگەیەکە بۆ گەشتن بە شت ، ئیتر پێدەچێ ئەو شتەی دەیەوێ پێی بگات خراپەیەك بێت یا بەرژەوەندیەك بێت ، گوفتارێك بێت یا کردارێك بێت ، بەڵام پاشان ناوی (الذرائع) بەزۆری بەکارهێنرا بۆ ئەو وەسیلانەی دەبێت بە مایەی دروستبوونی خراپەیەك ٠ لێرەدا ئەگەر گوترا : ئەوە بواری داخستنی دەرگای بەهانەیە ، ئەوە مانای وایە : دەچێتە بواری قەدەغەکردنی ئەو وەسیلانەوە کە مایەی دروستبوونی خراپەکە ، بڕوانە کتێبی (الوجيز في أصول الفقه) ، الدكتور عبدالكريم زيدان ٠ وەرگێڕ

كردەوەكـەيان هەيـە ، بـەڵام رێگـە بـە هەنـدێكى دراوە كـە پێويسـتى و بەرژوەنديـەكى پەسەندكراو داواى دەكات وەكو تەماشاكردنى ژن بە نيازى خواستنى ، هـەروەها حـەرامكردنى نويژى سوونەت لـە كاتـە قەدەغەكراوەكاندا بـۆ داخستنى دەرگاى بەهانـە تـاوەكو وێچون و شـوباهاندنێكى رواڵـەتى نەبێـت بەوانـەى خـۆر دەپەسـتن ، بـەڵام ئەگـەر بەرژوەنديـەكى پەسەندكراو هاتە پێش ئاسايە لەو كاتانەدا ئەنجام بدرێت ، هەروەها (ربا الفضل)[١٢٢] حـەرام دەكرێت بۆ داخستنى دەرگاى بەهانە بەرامبەر بـە كارنـەهێنانى جۆرى (ربـا النَّسيئة)[١٢٣] ، بەڵام هەندێكى لە بەر پێويستى رێـى پێـدراوە وەكـو (العَرَايـا)[١٢٤] ، ئێمـەش بـە تێروتەسـەلى باسى لايەنە حەرام و حەڵاڵەكانى ئاورێشممان كردووە لە كتێبى (التَّخْيير لِمـا يَحِـلُّ وَيَحْـرُمُ مـن لباس الحرير).

بەشێك : سەبارەت بە بوارى پزيشكى ئاورێشم :

لەم بوارەدا ئاورێشـم لـەو دەرمانانەيە كـە لـە ئاژەڵـەوە وەردەگيرێـت ، بۆيـە بـە دەرمانـە ئاژەڵيەكان دادەنرێت ، چونكە لە ئاژەڵ دێتە دەرەوە ، سوودو كـەڵكى زۆرە ، پلـەو پايـەكى

---

١٢٢ ـ ربا الفضل : فرۆشتنى پارەيەكە بە پارەيەكى جۆرى خۆى بە زياتر ، يا فرۆشتنى خواردنێكە بە خواردنێكى جۆرى خۆى بە زياتر ، بۆ نموونە ملوانكەيەكى ئاڵتون (١٢) (مثقال) پاك دەربكات بفرۆشرێتەوە بە (١٣) دينارى ئاڵتونى ، ئەو (مثقال)ە زيادەيە (ربا الفضل)ە ، يا كيلۆيەكى گەنمى كەڵەتى بدرێ بە دوو كيلۆ گەنمى مەكسى ، بڕوانە : پوختەى فيقهى شەريعەت ، مامۆستا طارق هەمەوەندى . وەرگێر .

١٢٣ ـ ربا النَّسيئة : ئەو زيادەيەيە كە قەرزدەر وەريدەگرێت لەو كەسەى قەرزەكەى دەداتێ بەرامبەر بەو ماوەيەى كە لايەتى بۆ نموونە (١٠٠٠٠٠٠) دينارى دەداتێ بە قەرز بۆ ماوەى مانگێك پاش مانگەكە (١٢٠٠٠٠٠) دينارى لێ دەوێت ، بۆيە ئەو (٢٠٠٠٠٠) ديناره زيادەيە (ربا النسيئة)يە ، بڕوانە : پوختەى فيقهى شەريعەت ، مامۆستا طارق هەمەوەندى . وەرگێر .

١٢٤ ـ العَرَايا : بريتى بوو لە بەرى دەرخورماگەلێك كە خاوەنەكەى دەيبەخشيە هەژاران ، بەڵام هەندێ جار هەژاران تواناى چاوەڕێكردنى پێگەشتنى بەرەكەيان نەدەكرد ، بۆيە دەيانفرۆشت بە خورما ، بڕوانە پوختەى فيقهى شەريعەت ، مامۆستا طارق هەمەوەندى . وەرگێر .

گەورەی هەیە ، یەكێك لە خاسیەتەكانی بەهێزكردنی دڵە ، شادومانی دەكات ، بە سوودە بۆ زۆرێك لە نەخۆشیەكانی ، بە سوودە بۆ زاڵبونی (المِرَّة السوداء)و ، ئەو نەخۆشیانەی بە هۆیەوە تووشی مرۆڤ دەبێت ، ئەگەر چاوی پێ بەرەژێت بەهێزی دەكات ، خاوەكەی كە لە پیشەسازی پزیشكیدا بەكاردێت _ گەرم و ووشكە لە پلەی یەكدا · دەگوترێت : گەرم و شێدارە لەو پلەیەدا · دەشگوترێت : مام ناوەندە · ئەگەر وەكو پۆشاك بەكار بهێنرێت گەرمیەكی مام ناوەند وەكو میزاجی مادەكە دەبەخشێت و جەستەش گەرم دەكات ، لەوانەشە ساردیەك بە جەستە ببەخشێت كاتێ كە چەوری دەكات و تەندروستی دەكات ·

(الرازي) دەڵێت : ئاورێشم لە كەتان گەرمترەو ، لە لۆكە ساردترە ، گۆشت زیاد دەكات ، هەموو پۆشاكێكی زبریش ، جەستە لاواز دەكات و ، پیست ئەستور دەكات و بە پێچەوانەشەوە ·

دەڵێم _ (ابن القيم) _ پۆشاك سێ بەشە : بەشێك جەستە گەرم دەكات و فێنكیشی دەكاتەوە ، بەشێكیش : فێنكی دەكاتەوە بەڵام گەرمی ناكات ، بەشێكی تریش : نەفێنكی دەكاتەو نەش گەرمی دەكات ، هیچ شتێكیش نی یە نەگەرمی بكات و نەش فێنكی بكاتەوە ، چونكە ئەوەی گەرمی دەكات شایستەترە بە فێنكردنەوەی ، بۆیە پۆشاكەكانی تووك و خوری گەرم دەكاتەرەو فێنكیش دەكاتەوە ، پۆشاكی كەتان و ئاورێشم و لۆكە فێنك دەكاتەوەو گەرم ناكاتەوە ، پۆشاكی كەتان ساردو ووشكە ، پۆشاكی خوری گەرم و ووشكە ، پۆشاكی لۆكە گەرمیەكەی مام ناوەندە ، پۆشاكی ئاورێشم لە لۆكە نەرمترەو گەرمیشی لە ئەو كەمترە ·

دانەری كتێبی (المنهاج) دەڵێت : پۆشینی ئاورێشم وەكو لۆكە جەستە گەرم ناكات ، بەڵكو گەرمیەكی مام ناوەندی هەیە ، هەموو پۆشاكێكی ساف و لووسیش ، جەستە كەمتر

گـەرم دەكـات ، هـەروەها كـەمتريش يارمـەتى دەدات بـۆ شـيكردنەوەى ئـەوەى لـە جەستە شيدەبێتەوە ، بە پێشتريش دادەنرێت لە هاوين و ، لە وەڵاتە گەرمەكاندا بپۆشرێت ٠

لە بەر ئەوەى ئەوە سيفەتى ئاورێشمەو ، هەروەها هيچ شتێك لە ووشكى و زبرى تێدا نـى يە بە بـەراوردى ئـەوانى تـر ، بۆيـە بـە سـوود بـوو بـۆ خـورويى ، چونكە ئاڵۆشـى و خـورويى دروست نابێت مەگەر لە گەرمى و ووشكى و زبريەوە ، بۆيە پێغەمبەرى خوا ﷺ مۆڵـەتى دايـە(عبـدالرحمن)ى كـوڕى (عَـوْف) و (الزُّبَيْـر) بيپۆشـن بـۆ چارەسـەركردنى ئـەو ئاڵۆشـى و خورويەى هەيانبوو ، وە پۆشاكى ئاورێشم دوورترين شتە لە دروسـتكردنى ئەسـپێوە ، چونكە ميزاجى ئاورێشم جياوازە لە مادەكانى تر كە ئەسپێ دروست دەكەن ٠

بەڵام ئەو بەشەى كە نەفێنك دەكەنەوەو نەش گەرم دەكەنەوە ، ئەوانەن كـە لـە ئاسـن و ، قورقۆشم و ، دارو ، گڵ و شتى ديكـەى بـەو هاوشـێوانە دروسـتكراوە ، ئەگـەر گوترا : ئەگـەر پۆشاكى ئاورێشم نێونجێتيترين و گونجاوترين شت بێ بۆ جەستە ، بۆ شەرعى تەواو كـە شـتە چاكەكانى حەڵاڵ كردووەو ، شتە پيسەكانيشى حەرام كردووە ئاورێشميشى حەرام كردووە ؟

دەگوترێت : هەر تايەفەيەك لە موسڵمانان وەڵامێكى جياواز بۆ ئەم مەسـەلە دەخاتـە ڕوو ، بۆيـە ئـەو كەسـانەى كـە نكـۆڵيى لـە حيكمـەت و پاسـاوهێنانەوە دەكـەن كـاتێ پاسـاى پاساوهێنانەوە لە بنەرەتەكەيەوە هەڵگيرا ، چيتر پێويستيان بە وەڵامى ئەو پرسيارە نەبوو ٠

بەڵام جێگيركارانى حيكمەت و پاساوهێنانەوە _ كە زۆرينـەن _ كەسـانێكيان وەڵـامى ئـەو پرسيارە دەداتەوە بەوەى شـەريعەت حـەرامى كـردووە بـۆ ئـەوەى نەفسـەكان بەرامبـەرى بـە ئـارام بـن و ، لـە بـەر خـاترى خـواى تعـالى وازى لێبێـنن ، خـواى پـەروەردگاريش پاداشـتيان دەداتەوە بە تايبەت لە جێگەى ئاورێشم شتى تر هەيە بۆ پۆشين٠

كەسانێكیشـیان وەڵـامی دەداتــەوە بـەوەی كـە لـە بنەڕەتـدا خـوڵقێنراوە بـۆ ژنـان ، بـە هاوشێوەی خۆ ڕازاندنەوە بە زێڕ ، لە سەر پیـاوان حـەرام كـرا لـە بـەر ئـەو خراپـەی دروسـتی دەكات و بریتیە لە خۆچواندن بە ژنان ٠

كەسـانێكیش دەڵـێن : حــەرام كـراوە چـونكە لـە خۆبـایبون و خـۆ هەڵكێشـان بـەخۆوە شانیزیكرن دروست دەكات٠

كەسانێكیش دەڵێن : حـەرامكراوە چـونكە كـاتێ بـەر جەسـتە دەكـەوێت مێیـەتی و ژنـانی بـوون دروسـت دەكـات و دژیـە دلاوەریـی و مێردایـەتی و پیاوەتیـە ٠ بۆیـە ئەگـەر بپۆشـرێت سیفەتێك لە سیفاتەكانی ژنان دەخاتـە دڵـەوە ، بۆیـە تەماشـا دەكـەیت هەركـەس پۆشـیبێتی بێگومان شتێك لە مێیەتی و ژنانی بوون و نەرم وسستی بە خـوو ڕەوشـتیەوە بەدەردەكـەوێت و ناشاردرێتەوە ، بەڕادەیـەك ئەگـەر لـە دلاوەرتـرین و كـەڵترین پیاوەكـانیش بێـت ، پۆشـینی ئاورێشـم كـەمی دەكاتــەوە ، ئەگـەر بـە یـەكجاری نـەیبات ، هەركەسـیش توانـای تێگەشـتنی ئەوەی نەبوو ، با ملكەچـی شـەرع بێـت ، بۆیـە ڕاسـترین گوفتـار : حەرامـە بـۆ بـە خێوكـاران بیكەن بە بەری منداڵ بۆ ئەوەی لە سەر سیفاتی مێنەو ژنانی بوون پەروەردە نەبێت ٠

وقد روى النسائيُّ من حديث أبي موسى الأشعريِّ _ رضي الله عنه _ عن النبيِّ ﷺ أنـه قـال : ((إنَّ اللهَ أحَلَّ لإناث أُمَّتي الحريرَ والذَّهبَ ، وحَرَّمَه على ذُكورها)) ٠ وفي لفظٍ : ((حُـرِّمَ لِبـاسُ الحَريرِ والذَّهبِ على ذُكورِ أُمَّتي ، وأُحِلَّ لإناثِهِم))[١٢٥]

واته :(أبي موسى الأشعَري)_ خوای لێ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی: پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی : ((خوای تعالى ئاورێشم و زێـڕی بـۆ مێینــەكانی ئومەتەكـەم حـەڵاڵ كـردووەو ، بـۆ

١٢٥ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (١٧٢٠) ، والنسائي (٨ / ١٦١) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٧٧) ٠

نێرەکانیش حەرامی کردووە)) ٠ لە بێژەیەکی تردا : ((پۆشینی ئاورێشم و زێڕ بۆ نێرەکانی ئومەتەکەم حەرام کراوەو ، بۆ مێینەکانیش حەڵاڵ کراوە)) ٠

وفي صحيح البخاري عن حُذيفة قال : نهى رسولُ الله ﷺ لُبْسَ الحريرِ والدِّيباجِ ، وأن يُجلَسَ عليه وقال : ((هُو لهم في الدُّنيا ، ولكم في الآخِرة))[١٢٦]

واته : (حُذيفة) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی پۆشینی ئاورێشم و دیباج کردووە ، هەروەها لە سەر دانیشتنیشی قەدەغەکردووەو فەرمووی : ((لە دونیادا بۆ ئەوانەو ، لە ڕۆژی دوایشدا بۆ ئێوەیە)).

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشی (ذات الجنب)دا :

روى الترمذي في جامعه من حديث زيد بن أرقمَ أنَّ النبيَّ ﷺ قال : ((تَداوَوا مَنْ ذاتِ الجَنْبِ بالقُسْطِ البَحْري والزَّيتِ))[١٢٧]
واته : (زید)ی کوڕی (أرقم) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خۆتان لە نەخۆشی (ذات الجنب) بە (القسط البحري)و زەیت چارەسەر بکەن)).

---

١٢٦ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٩٩ ، ١٤٦ ، ١٩٣ ، ١٩٤) ، ومسلم (٦ / ١٣٦ ، ١٣٧) كلاهما عن عبدالرحمن بن أبي ليلى فذكر الحديث عن حذيفة ٠

١٢٧ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٤ / ٣٦٩ ، ٣٧٢) ، وابن ماجة (٣٤٦٧) ، والترمذي (٢٠٧٨) ، (٢٠٧٩) كلهم عن ميمون أبي عبدالله عن زيد بن أرقم مرفوعاً ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٤١٨) ، وانظر الضعيفة (٣٣٩٦) ٠

(القسط البحري) جۆرە ڕووەکێکە لە هند دەڕوێت بەتایبەت لە کشمیر بازرگانانی عەرەب لە ڕێگەی دەریاوە دەیهێنایە دورگەی عەرەب بۆیە (القسط البحري) پیّ دەگوترا ، هەروەها جۆرێکە لە بخوور بۆ دەرمان بەکاردێت بڕوانە کتێبی ((تهذيب الآثار)) للطبري ، ج٦ ، ل٣٢٦ ٠ وەرگێر ٠

نەخۆشی (ذات الجنب) بەلای پزیشکانەوە دوو جۆرە : حەقیقی و نا حەقیقی ، حەقیقی : ئاوسانێکی گەرمە لە لایەکانی جەستەدا پەیدا دەبێت لە پەردەی ناوەوەی پەراسووەکاندا ٠ ناحەقیقی : ئێش و ئازارێکە لە لایەکانی جەستەدا پەیدا دەبێت ، بە هۆی بایەکی چڕی زیانبەخشەوە دەچێتە نێوان پێستەکانی سەرەوەو ژێرەوەدا ، یا لە نێوان پێست و ڕیخۆڵەدا دەوستێت و(الصفاقات) ، ئازارێك دروست دەكات نزیك

بە ئازاری شێوە حەقیقیەکەیە ، بەڵام ئێش و ئازاری ئەم بەشە بەرین و گوشادە کە لە ڕاستیدا ژانێکی تیژە وەکو ئەوەی دەرزی بچەقێتە شتێك ٠

دانەری کتێبی (القانون)فەرموویەتی : پێدەچێ لایەکان و ، نێوان پێستەو پەردەکانی ژێرەوەو ، ماسولکەکانی سنگ و ، پەراسووەکان و ، دەورو بەریان تووشی چەندین ئاوسانی بەئازاری زیانبەخش ببێت ، بە (الشَوْصة)و ، (البرسام)و[١٢٨] ، (ذات الجنب) ناودەبرێت ٠ پێدەچێ هەندێ ئازاری تر لەم ئەندامانەدا هەبێت بەڵام بە هۆی ئاوسانەوە نەبێت ، بەڵکو دەگەڕێتەوە بۆ بایەکی چڕ ، واگومان دەبرێت لەم نەخۆشیەیە ، بەڵام لە ئەویش نی یە ٠

فەرموویەتی : بزانە هەموو ئێش و ئازارێك لە لایەکانی جەستەدا ڕەنگە بە (ذات الجنب) ناوبرێت وەکو داتاشانێك لە جێگەی ئازارەکەوە ، چونکە مانای (ذات الجنب) واتە : (صاحبة الجنب) ، مەبەستیش لێرەدا ئازاری لایەکی مرۆڤە ، بۆیە ئەگەر هەر ئێش و ئازارێك لە لایەکانی مرۆڤدا ڕوویدات دەدرێتە پاڵ ئەو نەخۆشیەو پێی دەگوترێت (ذات الجنب) ، بۆیە کە (بِقراط) گوتویەتی : نەخۆشەکانی (ذات الجنب) سوودلە خۆشتن وەردەگرن ٠

---

١٢٨ ـ برسام : نەخۆشیەکە خاوەنەکەی تووشی وڕینە دەکات ، گوترلوە ئاوسانێکی گەرمە تووشی پەردەی نێوان جگەرو ڕیخۆڵە دەبێت ، بڕوانە : تفسير الطبري ، ج٣ ، ص ٤٥٤ ، وەرگێڕ ٠
هەروەها برسام : ئاوسانی ئەو پەردەیەیە کە دەوری سیەکان دەدات ، بڕوانە : قاموس فرنسي عربي إنكليزي ، ج١ ، ص ٨٤٠ ٠ وەرگێڕ

گوتراوه : مەبەستی (بقراط) هەموو ئەو کەسانە بوو کە هەست بە هەر ئێش و ئازارێك لە لایەکانی جەستەیاندا دەکەن ، یا هەست بە ئازاری سیەکانیان دەکەن بە هۆی تێکچونی میزاجەوە ، یا بە هۆی خەڵتەیەکی چڕەوە ، یا چوورزێنەروە بەبێ ئاوسان و بەبێ (تا) ٠

هەندێ لە پزیشکان گووتویانە : مانای (ذات الجنب) لە زمانی یونانیەکاندا ، بریتیە لە ئاوسانی گەرمی لای مرۆڤ ، هەروەها ئاوسانێکی یەك بە یەکی ئەندامەکانی سکی مرۆڤ دەگرێتەوە ، لە ڕاستیدا (ذات الجنب) بە ئاوسانی ئەو ئەندامە ناودەبرێت ئەگەر تەنها ئاوسانێکی گەرم بوو.

(ذات الجنب)ی حەقیقی پێنج نیشانەی هەیە : بریتین لە (تا)و ، کۆکین و ، ژانی تیژ وەکو ئەوەی دەرزی بچەقێتە شتێك ، تەنگە نەفەسی و ، لێدانی خوێن بەری قوڵ ٠

ئەو چارەسەرەی لە فەرموودەکەی سەروەدا هاتووە ، تایبەت نی یە بەم بە شەوە ، بەڵکو تایبەتە بە بەشی دووەمەوە کە لە ئەنجامی بایەکی چڕەوە دروست دەبێت ، لێرەدا داری هندی ئەگەر بە شێوەیەکی زۆر وردی نەرم بکوترێت و ، تێکەڵ بە زەیتی گەرم بکرێت و ، شوێنی باکەی بە جوانی تێکرێت و بیشێلیت ، یا بلێسرێتەوە ، دەرمانێکی گونجاوی ئەو نەخۆشیە دەبێت ، بۆی بە سوود دەبێت ، مادەکانی شیدەکاتەوەو ، لایدەبات ، بەهێزە بۆ ئەندامەکانی نێو سك ، کونیلە داخراوەکان دەکاتەوە ، لە گەڵ چەندین سوودی تر کە ئەو دارە هیندیە (القسط البحري) بەدیدەهێنێت ٠

(المسبحيُّ) دەڵێت : (القسط البحري) : گەرم و ووشکە ، قەبزکاری سکە ، ئەندامەکانی ناوەوەی سك بەهێز دەکات ، با ناهێڵێت ، کونیلە داخراوەکان دەکاتەوە ، بە سوودە بۆ نەخۆشی (ذات الجنب) ، زیادەی شێ و تەڕی ناهێڵێت ، بۆ مێشك بەسوودە ٠ دەڵێت : پێدەچێ (القسط البحري) بۆ (ذات الجنب)ی حەقیقیش بە سوود بێ ، ئەگەر هۆکاری دروستبوونەکەی مادەیەکی بەڵغەمی بوو ، بە تایبەت لە کاتی کەمبوونەوەی نەخۆشیەکەدا ٠ والله أعلم.

(ذات الجنب) نەخۆشیەکی مەترسیدارە، وَفِي الْحَدِيثِ الصَّحِيحِ : عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ ، أَنَّهَا قَالَتْ : بَدَأَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَرَضِهِ فِي بَيْتِ مَيْمُونَةَ : وَكَانَ كُلَّمَا خَفَّ عَلَيْهِ ، خَرَجَ وَصَلَّى بِالنَّاسِ ، وَكَانَ كُلَّمَا وَجَدَ ثِقَلًا قَالَ : مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ(١٢٩) ، وَاشْتَدَّ شَكْوَاهُ حَتَّى غُمِرَ عَلَيْهِ مِنْ شِدَّةِ الْوَجَعِ ، فَاجْتَمَعَ عِنْدَهُ نِسَاؤُهُ ، وَعَمُّهُ الْعَبَّاسُ ، وَأُمُّ الْفَضْلِ بِنْتُ الْحَارِثِ ، وَأَسْمَاءُ بِنْتُ عُمَيْسٍ ، فَتَشَاوَرُوا فِي لَدِّهِ ، فَلَدُّوهُ وَهُوَ مَغْمُورٌ ، فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ ، مَنْ فَعَلَ بِي هَذَا ، هَذَا مِنْ عَمَلِ نِسَاءٍ جِئْنَ مِنْ هَا هُنَا ، وَأَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى أَرْضِ الْحَبَشَةِ ، وَكَانَتْ أُمُّ سَلَمَةَ وَأَسْمَاءُ لَدَّتَاهُ، فَقَالُوا : يَا رَسُولَ اللَّهِ خَشِينَا أَنْ يَكُونَ بِكَ ذَاتُ الْجَنْبِ . قَالَ " فَبِمَ لَدَدْتُمُونِي " ؟ قَالُوا : بِالْعُودِ الْهِنْدِيِّ وَشَيْءٍ مِنْ وَرْسٍ وَقَطَرَاتٍ مِنْ زَيْتٍ . فَقَالَ " مَا كَانَ اللَّهُ لِيَقْذِفَنِي بِذَلِكَ الدَّاءِ " ثُمَّ قَالَ " عَزَمْتُ عَلَيْكُمْ أَنْ لَا يَبْقَى فِي الْبَيْتِ أَحَدٌ إِلَّا لُدَّ إِلَّا عَمِّي(١٣٠) .

واتە : (أمّ سلَمة) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە ماڵی (میمونة)دا نەخۆش کەوت ، ئەوەبوو هەرکاتێك نەخۆشیەکەی سووك بوایەتەوە ، دەچووە دەرەوەو نوێژی بە خەڵکەکە دەکرد ، چ کاتێکیش هەستی بەلەش قورسی بکردایە ، دەیفەرموو :فەرمان بدەن با (أبابکر) نوێژ بە خەڵکەکە بکات ، پاشان ئازارەکەی توند بۆوە تا لە بەر زۆری ئێش و ئازار بورایەوە ، خێزانەکانی لە خزمەتیدا کۆبوونەوە ، (العباس)ی مامی و ، (أُمَ الفضْل)ی کچی (الحارث)و ، (أسماء)ی کچی (عُمَیس)یش هاتنە خزمەتی ، ڕاوێژیان کرد سەبارەت بەوەی دەرمانی بتکێنە زار ، ئەوەبوو دەرمانیان تکانە زاری موبارەکی کاتێك بورابۆوە ، کە بە هۆش خۆی هاتەوە ، فەرمووی : کیّ ئەمەی پێکردوم ، ئەمە کاری ژنانێکە لێرەوە هاتوون و ، بەدەستی ئاماژەی بۆ خاکی حەبەشە کرد ، ئەوەبوو (أمُّ سلَمة)و (أسماء) دەرمانەکەیان تکاندبووە زاری ، فەرموویان : ئەی پێغەمبەری خوا لەوە ترساین نەخۆشی (ذات الجنب)ت تووش بوبیّ ۰ فەرمووی: دەرمانەکە چ بوو لە زارتان

١٢٩ _ سبق تخريجه ۰

١٣٠ _ سبق تخريجه ۰

كردم ؟ فەرموویان : بە (القسط البحري)و ، هەندێك لە گژوگیای ئەسپەك و(الورس) چەند دڵۆپەیەك لە زەیت · فەرمووی : خوای تعالى تووشی ئەو نەخۆشیەم ناكات ، ئینجا فەرمووی: بڕیارم داوە جگە لە (العباس)ی مامم هەركەسێك لەم ماڵەدا بێ دەرمانی بتكێنرێتە زار ·

وفي الصحيحين عن عائشة _ رضي الله عنها _ قالت : لَدَدْنا رسولَ الله ﷺ ، فأشار أن لا تَلُدُّوني ، فقلنا : كراهيةُ المريض للدواء ، فلما أفاق قال : ألم أنْهَكُمْ أن تَلُدُّني ، لا يَبقَى منكم أحدٌ إلا لُدَّ غَيْرَ عمِّي العباس ، فإنَّه لم يَشْهَدْكُم[١٣١]

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : دەرمانمان تكاندە زاری موبارەكی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئاماژەی بۆ كردین كە دەرمان مەتكێنە زارم ، ئێمەش گوتمان : هەرگیز نەخۆش حەزی بە دەمان نەبووە ، كە بە هۆش خۆی هاتەوە فەرمووی : ئەی قەدەغەم نەكردن كە دەرمانم نەتكێنە زار ، بە دەر لە (عباس)ی مامم ، كە هاوبەشی نەكردن ، هەركەس لەم ماڵەدا بێ دەرمانی دەكێنرێتە زار ·

(أبوعبيد) لە (الأصمعيّ) دەگێڕێتەوەو دەڵێت : ووشەی (اللَّدُودُ) : ئەو دەرمانەیە كە دەتكێنرێتە لایەكی زاری نەخۆش ، ووشەكەش لە (لَدِيدَي الوادي)وە وەرگیراوە واتە : هەردوو لای چەمێك · بەلام ووشەی (الوَجُورُ) واتە : دەرمانێك كە بتكێنرێتە ناوەڕاستی زار ·

دەڵێم _ (ابن القيم) _ ووشەی (اللَّدود) • بالفتح : ئەو دەرمانەیە كە دەتكێنرێتە زار · بەڵام (السَّعوطُ) : ئەو دەرمانەیە كە دەكرێتە لووتی نەخۆش ·

ئەو فیقهەی لەم فەرموودەیەوە دەستگیرمان دەبێت بریتیە لە سزادانی تاوانكار بە هاوشێوەی ئەو كردارەی خۆی ئەنجامی داوە ، ئەگەر كردوەكەی حەرام نەبێت و مافی خوای نەشكاندبێت ، ئەمەیە ڕاستی بڕیار لە سەر درلو لەبەر زیاتر لە دە بەڵگە كە لە شوێنێكی تردا

١٣١ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٤٠) ، ومسلم (٢٢١٣) ·

ئاماژەمان پێدلوە ، هەروەها ئیمامی (أحمد)یش بڕیاری لە سەر دلوەو ، جێگیریش بووە لە هەر چوار جێنشینەکەی پێغەمبەری خولوە ﷺ، هەروەها مەسەلەکە بە (القصاص) لێك دەدرێتەوەو بەکاردەهێنرێت لە بواری شەپازللەو لێداندا ، بە بەڵگەی چەند فەرموودەیەك کە لەم بارەوە هاتوون و بەبێ هیچ بەرهەڵستکارێك ، بۆیە پێویستە کار بەم گوفتارە بکرێت ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێنمایەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری چارەسەرکردنی سەرئێشەو نیوەسەر ئێشەدا (الشقیقە):

روى ابن ماجة في سننه حديثاً في صحته نظر : أن النبي ﷺ كان إذا صُدِعَ ، غَلَّفَ رأسَه بالحنَّاءِ ، ويقول : : ((إنَّهُ نافعٌ بإذنِ الله من الصُّداعِ))[١٣٢]

واتە : پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)ەکەیدا فەرموودەیەك لە دەگێڕێتەوە کەوا : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر سەرئێشە بیگرتایە ، سەری لە خەنە دەگرت و ، دەیفەرموو : ((بە ئیزنی خوای تعالی بەسوودە بۆ سەرئێشە)) ٠

سەرئێشە : ئێش و ئازارێکە هەندێکی سەر یا هەمووی دەگرێتەوە ، بۆیە ئەگەر سەرئێشەکە لایەکی سەر بگرێتەوەو ئازارەکەی بەردەوام بوو ئەوا بە (الشقیقة) ناودەبرێت ، بەڵام ئەگەر سەرئێشەکە تێکڕای سەر بگرێتەوەو ئازارەکەی بەردەوام بوو بە (بَيضَةً) و (خُودَةُ) ناودەبرێت ، چونکە چوێندراوە بە ئەو خودە ئاسنینەی کە سەرباز بە سەری دەکات و هەموو سەر دادەپۆشێت ، پێدەچێ جاربەجار ئازارەکە پشتەوە یا پێشەوەی سەر بگرێتەوە ٠

---

١٣٢ ـ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٣٨٥٨) ، وابن ماجة (٣٥٠٢) ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٤٨٦٠) ٠

سەرئێشـە جـۆری زۆرەو هۆكـاری دروستبوونیشـی جیـاوازە . حەقیقـەتی سەرئێشـەش : گەرم بوونی سەرە ، بە هـۆی ئـەو هەڵمانـەی لـە سـەردا دەخولێتـەوەو دەیـەوێت لێـی بچێتە دەرەوەو ، ڕاڕەوێك نادۆزێتـەوە بـۆ چـوونەدەر ، بۆیـە سـەر دەیئێشـێنێت و هۆشـیاریش لاواز دەكات ، كاتیّ كە هەموو شتێك لە سـەردا گـەرم دەكـات و یسـتی چـوونە دەرەوەی دەكـات ، چونكە هەموو شتێكی تەڕو شێدار ئەگەر گەرم بـوو ئـەوا ویسـتی جێگەیـەكی فـراوانتر دەكـات لەو جێگەیەی تیایدایە ، بۆیە ئەگەر هەڵمەكە تێكڕای سەری داپۆشی بە جۆرێك چیتر توانـای نیشتنەوەو شیبوونەوەی نەبێت و ، لە سەردا سوڕایەوە ، بە (السَّدر) ناودەبرێت.

سەرئێشەش لە ئەنجامی هۆكارەوە ڕوودەدات :

یەكـەم : بـە هـۆی زاڵبـوونی یـەكێك لـە مادەكـانی (الصـفراء) ، (السـوداء) ، خـوێنی ، بەڵغەمی بە سەر جەستەدا .

دووەم : لە ئەنجامی چەند برینێكەوە كە لە گەدەدا دروسـت دەبێـت ، بۆیـە بـە هـۆی ئـەو برین هەڵتۆقانـەوە سـەر دەئێشـێت چـونكە ئـەو دەمـارەی لـە سـەرەوە شۆڕبۆتـەوە لـە گـەڵ گەدەدا پەیوەندە .

سـێ یـەم : لـە ئـەنجامی بایـەكی چـڕەوە كـە لـە گـەدەدا دروسـت دەبێـت ، بـۆ سـەر بەرزدەبێتەوەو دەیئێشێنێت .

چوارەم : سەرئێشەیەك لە ئەنجامی پڕبوونی گەدەوە بەخواردن دروسـت دەبێـت ، پاشـان دادەبەزێت و هەندێكیشی بەبێ پێنەگەشـتن و بـەبێ هەرسـبوونی تـەواو دادەبـەزێ ، ئـەوەش سەردەئێشێنێت و قورسی دەكات .

پێنجەم : سەرئێشەیەك دوای جووتبوونی خێزان دروست دەبـیّ لەبـەر شـڵۆق بـوونی بـاری جەستە ، وە گەرمی هەواكەی زیاد لە ئەندازەی پێویست پێدەگات .

شەشـەم : سەئێشەیەك پاش ڕشانەوەو بەتاڵبوونی سك دروست دەبیّ ، یا بەهۆی زاڵبـوونی باری ووشكێتی بەسەر جەستەدا ، یابەهۆی بەرزبوونەوەی شیّ و بۆخی نێو گەدەوە بۆ سەر.

حەوتەم : سەرئێشەیەك بەهۆی زۆرگەرمی باری گەش و هەواوە .

هەشتەم : سەرمابوونی زۆرو ، چڕبوونەوەی شێ و بۆخ لە سەرداو شینەبوونەوەی ٠

نۆیەم : بەهۆی شەونخونی و شەو دانیشتنەوە تا کاتێکی درەنگ ٠

دەیەم : بەهۆی پەستانێکی زۆرەوە کە دەخرێتە سەر سەرو هەڵگرتنی شتی قورس بەسەر ٠

یازدەیەم : بەهۆی زۆر قسەکردنەوە ، هێزی دەماغ لاواز دەبێت ٠

دوازدەیەم : بەهۆی زۆر جەڵانەوەو وەرزشی لەڕادەبەدەرەوە ٠

سیازدەیەم : بەهۆی نەخۆشیە نەفسیەکانەوە وەکو خەم و ، پەژارەو ، خەفەت خواردن و ، دوودڵیی و ، بیرکردنەوەی خراپ ٠

چواردەیەم : بەهۆی زۆر برسێتیەوە ، چونکە هەڵم و بۆخەکان شتێك نادۆزنەوە کاری لێ بکات ، ئیتر زۆر دەبێت و ، بەرزدەبێتەوە بۆ مێشك ٠

پازدەیەم : هۆی ئاوسانی پەردەکانی مێشکەوە ، تووشبوو بەم نەخۆشیە هەست دەکات یەکێك بە چەکوش بە سەریدا دەکێشێت ٠

شازدەیەم : بەهۆی (تا) بەرزبوونەوەوە بۆیە هەست بە ئازار دەکات ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە هۆکارەکانی سەرئێشەی (الشقيقة) :

هۆکاری سەرئێشەی (الشقيقة) مادەیەکە لە خوێنبەرەکانی سەردا هەر خودی خۆی دروست بووە ، یا بۆی بەرزبۆتەوەو ، لایەکی لاوازی سەر وەریدەگرێت ، ئەو مادەش یا هەڵمیە ، یا تێکەڵاوگەلێکی گەرم یا ساردە ، نیشانە تایبەتیەکەشی لێدانی خوێنەرەکانە ، بە تایبەت ئەگەر هۆکارەکەی خوێنی بوو ، بۆیە ئەگەر بە شتێك سەر بە توندی ببەسترێت و ، لێدانی خوێنبەرەکان قەدەغە بکرێت ، ئێشەکە دەوەستێت ٠

(أبونعیم)لە کتێبی (الطب النبوي)دا فەرموویەتی: ئەم جۆرە تووشی پێغەمبەری خوا ﷺ دەبوو ، ڕۆژێ دوو ڕۆژ دەمایەوەو نەدەچووە دەرەوە ٠

وفيه : عن ابن عباس قال : خطبنا رسول الله ﷺ وقد عَصَبَ رأسه بِعِصَابةٍ .

واته (أبونعيم) له كتێبی (الطب النبوي)دا دهگێڕێتهوه كهوا : (ابن عباس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فهرموویهتی : پێغهمبهری خوا ﷺ ووتاری بۆ دهداین و به سهرپێچێك سهری بهسبوو ٠

وفي الصحيح : أنه قال في مرض موته : ((وَارَأسَاهُ))[١٣٣].

واته : پێغهمبهری خوا ﷺ له نهخۆشی مردنهكهیدا فهرمووی : ((ئای سهرم)) ٠ له نهخۆشیهكهیدا به سهرپێچێك سهری دهبهستهوه ، سهربهستنیش بهسووده بۆ ئازاری (الشقيقة)و جۆرهكانی تری ئازارهكانی سهر ٠

بهشێك : سهبارهت به چارهسهركردنی سهرئێشهی (الشقيقة) :

چارهسهری (الشقيقة) جیاوازه بهپێی جیاوازی جۆرهكانی و ئهو هۆكارانهی دروستیان دهكات ، بۆیه ههندێكیان به بهتاڵكردنهوهی مادهیهك دهبێت ، ههندێكی تریان بهخۆراك خواردن دهبێت ، ههشه چارهسهركردنی به سرهوتن و پشودانه ، ههشه چارهسهركردنی به بهستنه ، ههشه چارهسهركردنی به فێنك كردنهوهیه ، ههشه چارهسهركردنی به گهرم كردنه ، ههندێكیشیان چارهسهركردنی به دووركهوتنهوهیه له بیستنی دهنگ و غهڵبهغهڵب و جوڵانهوه ٠

پاش زانینی ئهوانه ، دهبێ بزانین چارهسهری سهرئێشه لهو فهرموودهیهدا به خهنهیه ، ئهمهش چارهسهرێكی جوزئیه نهك گشتی ، چارهسهری جۆرێكه له جۆرهكانی ، چونكه سهرئێشه ئهگهر له گهرمابونێكی زۆرهوه بێت و ، له مادهیهكهوه نهبێت پێویست به بهتاڵكردنهوه بكات ، ئهوا خهنهی زۆر بۆ بهسووده دهبێت ، ئهگهر گیای خهنه بكوترێت و له

١٣٣ _ صحيح : أخرجه البخاري (١٠ / ١٠٥) ٠

گەڵ سرکەدا (الخل) بە تەوێڵەوە ببەسترێت ، ئێشـەکەی دەنیشـێتەوە ، وە هێزێکـی باشـی تێدایەو گونجاوی دەمارە کە ئەگەر بۆی بەکاربێت ، ئێشەکەی دەوەستێنێت ، خەنـەش تـەنها تایبەت نـی یـە بـە سـەرئێشـەوە ، بەڵکو بۆ هـەموو ئەندامـەکان بـەکاردێت ، چـونکە گـرتن و گوشینێکی تێدایە کە ئەندامەکانی پـێ بـەهێزو پتـەو دەکرێـت ، ئەگـەر بخرێتـە سـەر شـوێنی ئاوسانی گەرم ، دەنیشێنێتەوەو ئازاری نامێنێت ٠

وقد روى البخاري في تاريخه ، وأبوداود في السنن أنَّ رسولَ الله ﷺ ما شكا إليه أحدٌ وجَعاً في رأسه إلا قال له : ((احْتَجِمْ)) ، ولا شَكى إليه وجَعاً في رجلَيه إلا قال له : ((اخْتَضِبْ بالحَنَّاء))[١٣٤].

واتـه : ئیمـامی (البخـاري) لـه (تـاریخ)ەکەیـداو ، ئیمـامی (أبـوداود)یش لـه (سـنن)ەکەیدا دەگێڕنـەوە کـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ هەرکەسـێك سەرئێشـانێکی خـۆی لەخزمـەتی پێغەمبەری خوادا سکاڵا بکردایە پێـی دەفـەموو : ((کەڵەشـاخ بگرە)) ، هەرکەسـیش باسـی قاچ ئێشەیەکی خۆی لە خزمەتیدا بکردایە پێی دەفەرموو : ((خەنەی تێگرە)) ٠

وفي الترمذي عن سلمى أمّ رافعٍ خادمةِ النَّبيِّ ﷺ قالت كانَ لا يصيبُ النَّبيَ ﷺ قرحةٌ ولا شوكةٌ إلا وضعَ عليها الحنَّاء ٠

واتە : لە (سلْمَى أُم رافـع)ی خزمـەتكاری خـواوە ﷺفەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ هەر برینێك یا دڕكێكی تووش بوایە ، خەنەی تێدەگرت ٠

---

١٣٤ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٥٨) ، وأحمد (٦ / ٤٦٢) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٣٢٦٧) ٠

بەشێك : سەبارەت بە خەنەو سوودو خاسیەتەكانی :

خەنە ساردە لە یەكەمدا ، ووشكە لە دووەمدا ، هێزی داری خەنەو لقەكانی پێكاتووە لە هێزێكی شیكەرەوە لە ناوەڕۆكێكی ئاویەوە وەریگرتوە كە تیایدایەو ، گەرمە بە مام ناوەند ، هەروەها هێزیی بریتیە لە هێزێكی گرتن و گوشین لە ناوەڕۆكێكی خاكیەوە وەریگرتووە كە تیایدایە ٠

لە گرنگترین سوودەكانی ئەوەیە كە ئەو ئاوسان و هەڵتۆقانەی بەهۆی ئاگر سووتاندنەوە دروست دەبێت دەینیشێنێتەوەو نایهێڵێت ، هەروەها هێزێكی گونجاوی هەیە بۆ دەمار ئەگەر تێی هەڵسوێنرێت ، ئەگەر بجوێنرێت بەسوود دەبێت بۆ برینی زارو ئەو پیزۆكانەی تووشی دەبێت ٠ ئەو زیپكانەی لە نێو زاری منداڵاندا دەردەچن چاك دەكاتەوە ، ئەگەر بخرێتە سەر ئاوسانی گەرمی بە ئازار بۆی بە سوود دەبێت ، لە سارێژكردنەوەی برینەكاندا بە هاوشێوەی (دم الأخوَین)[١٣٥] كاریگەری دەبێت ، ئەگەر گوڵ و خونچەی (نورهُ) لە گەڵ مێوی پاڵێوراو (الشّمع المصفّی) ، لە گەڵ ڕۆنی كوڵدا (دهنِ الوردِ) تێكەڵ بۆ ئازاری هەردوو لای مرۆڤ بەسوود دەبێت ٠

---

١٣٥ _ دم الأخوَین : چەندین ناوی دیكەشی هەیە وەكو (دم الغزال ، دم الثعبان ، صمغ البلاط ، دم التنین ، عروق حمراء ، الشیان ، الأیدع) ، بەڵام لە ڕاستیدا ماددەیەكی صمغیەو ، لە درختێكەوە دەردەهێنرێت كە بەزۆری لە دورگەی (سوقطري) سەر بە وەڵاتی یەمەن دەڕوێت ، ئەم درەختە نزیكەی هەشت متر بەرزەو ، ملی درەختەكە درێژەو درکی درێژی ڕەشی پێوەیە ، گوڵگەلێكی بچوكی هەیەو ، بەرەكەشی بچوكەو بە بەرگێكی ڕەشی درەوشاوە داپۆشراوەو ، هەر بەرێك یەك دانە تۆوی شێوە هێلكەیی و ڕەنگ ڕەشی تێدایە ، ئەو بەشەی لەم درەختە بەكاردێت ، ماددە صمغیەكەیەتی كە لە توێكڵی درەختەكەو بەرگی تۆوەكەوە دەردەهێنرێت و ، ڕەنگی سورێكی تێرە ٠ بڕوانە :www khym a net

لە خاسیەتەکانی دیکەی ئەگەر سەرەتای نەخۆشی ئاولە لە منداڵدا بەدەرکەوت و ، ژێرەوەی پێکانی خەنەی تێهەڵسوێنرێت دڵنیا دەبێت کە چیتر لە چاوەکەنیدا بەدەرنایەت ، ئەمەش ڕاستەوە تاقیکراوەتەوە بەبێ هیچ گومانێك · ئەگەر گوڵ و خونچەی (نورەُ) لە نێو لوچ و پێچەکانی پۆشاکی خوریدا دابنرێت بۆن خۆشی دەکات و ، مۆرانەی لێ قەدەغە دەکات ، ئەگەر گەڵاکانی بخرێتە نێو ئاوێکەوە داپۆشێت ، پاشان بگوشرێت و لە ڕوون و ساف و چاکەکەی چل ڕۆژ بە ئەندازەی قورسی بیست دیرهەم و لەگەڵ دە دیرهەم شەکردا بخورێتەوەو ، پاشان بە سەریدا گۆشتی بەرخی بچوك (الضأن الصغیر) بخورێت ، ئەوا بە خاسیەتێکی سەرسوڕمێن بە سوود دەبێت بۆ قەدەغەکردنی دەستپێکردنی نەخۆشی گولیی ·

باسکراوە پیاوێك نینۆکی پەنجەکانی دەستی درزی بردبوو ، پارەیەکیشی تەرخان کردبوو بۆ ئەو کەسەی چاکی بکاتەوە ، پاشان ژنێك وەسفی بۆ کرد ، هەموو ڕۆژێك لە ئاوی خەنە بخواتەوە ، سەرەتا کاری بە وەسفەکەی نەکرد ، پاشان کە گەڵاکانی خستە نێو ئاوەوەو هەستا بە خواردنەوەی ، چاك بویەوەو نینۆکەکانیشی گەڕایەوە بۆ چاکیەکەی جاران ·

ئەگەر نینۆکەکان هەویری خەنەی تێگیرێت چاکی دەکات و بۆی بەسوود دەبێت ، ئەگەر لە گەڵ ڕۆندا بشێلرێت و بخرێتە سەر ئەو هەڵتۆقاوانەی کە ئاوی زەرد دەردەهێنن بۆی بەسوود دەبێت ، بەسوودە بۆ گەڕیەکی بریناوی هەوکردووی درێژخایەن ئەوپەڕی سوود ، پرچ دەردەچینێت و بەهێزی دەکات و ، چاك و جوانی دەکات ، سەر بەهێز دەکات ، بەسوودە بۆ ئەو پیزۆکەو تلۆقانەی لە سەر پێست دەردەچێت و هەروەها بۆ ئەو بڵقە پڕ ئاوانەی بەهۆی ئیش و کاری زۆرەوە لە دەستدا هەڵدەتۆقێن ، بەسوودە بۆ ئەو زیپکانەی لە دەست وقاچ و سەراپای جەستەدا دەردەچێت ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشیدا بە وازهێنان لەوەی ئەو خواردن و خواردنەوانەوە بدرێ بە نەخۆش کە حەزی پێ نی یەو ، ناچاریشی ناکرێت بە خواردنی :

روى الترمذي في جامعه ، وابن ماجة ، عن عقبة بن عامر الجُهَني ، قال : قال رسول الله ﷺ : ((لا تُكْرِهوا مَرضاكُم على الطّعامِ والشَّرابِ ، فإنَّ الله _ عَزَّوجلَّ _ يُطْعِمُهُم ويَسْقِيهم))[١٣٦] .

واتە : (عقبة)ی کوڕی (عامر الجُهَني) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەخۆشەکانتان ناچاری خواردن و خواردنەوە مەکەن ، چونکە خوای _ عَزَّوجلَّ _ خواردن و خواردنەوەیان دەداتێ)) ٠

هەندێ لە پزیشکە بەڕێزەکان دەڵێن : چەند بە سوودە ئەم گوفتارە پێغەمبەرایەتیە کە دانایی و حیکمەتگەلێکی ئیلاهی زۆر دەبەخشێت ، بەتایبەت بۆ پزیشکان و ، ئەو کەسانەی نەخۆش چارەسەر دەکەن ، چونکە نەخۆش ئەگەر وازی لە خواردن یا خواردنەوە هێنا ، لە بەر ئەوەیە سروشتی نەخۆشەکە سەرقاڵە بە تێکۆشان بەرامبەر بە نەخۆشیەکە ، یا ئارەزوی خواردنی نوماوە ، یا کەم بۆتەوە بەهۆی لاوازبوونی حەزو ویستەوە یا هەر نەماوە ، هەرچۆنێك بێت ، لەم کاتەدا پێویستە خۆراکی نەدرێتێ ٠

بزانە برسێتی لە ڕاستیدا داواکردنی خواردەمەنیە لە لایەن ئەندامەکانەوە بۆ ئەوەی جێگەی ئەو خۆراکانەی پێ پڕکاتەوە کە شیی بونەتەوە ، لەم کاتەدا ئەندامە دوورەکان لە ئەندامە نزیکەکانەوە ڕادەکێشن تا ڕاکێشانەکە بە گەدە کۆتایی دێت و ، مرۆڤیش هەست بە برسێتی دەکات ، بۆیە هەرکات نەخۆش ناڕەحەت بوو ، سروشتی نەخۆشەکە

---

١٣٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٤١) ، وابن ماجة (٣٤٤٤) ، وضعفه الألباني ٠

کاردەکات بۆ پێگەیاندن و هاوێشتنە دەرەوەی ماددە زیانبەخشەکان و داوای خۆراك و ، خواردنەوە ناکات ، ئەگەر نەخۆش ناچاری خواردنی شتێك لەوانە کرا ، ئەوا دەبێتە هۆکارێك بۆ ئەوەی سروشت کاری پێگەیاندن و هاوێشتنە دەرەوەی مادە زیانبەخشەکان نەکات و ، سەرقاڵ دەبێت بە هەرسکردن و چارەسازی خۆراکەکانەوەو ئاوڕ لە نەخۆشیەکە ناداتەوە ، ئەوەش نەخۆش تووشی زیان دەکات ، بە تایبەت لە کاتی توندبوونی نەخۆشیەکەدا ، یا لە کاتی لاوازبوونی حەزو ویستی خواردندا یا هەر نەمانی ، بەمەش بەڵاکە زیاتر دەبێت و ، پەلەش لە دابەزینی کارەساتی دڵتەزێنتر دەکرێت ، پێویستە لەم کات و بارەدا بەدەر لەوەی هێزی دەپارێزێت و بەهێزی دەکات هیچ تری نەدرێتیٚ ، بەبیٚ بیزارکردنی سروشت بەهێچ شێوەیەك ، وەکو ئەو خۆراك و خواردنەوە نەرم و ناسکانەی بەشی مرۆڤ دەکات و ، ئەوانەی میزاجێکی مام ناوەندی هەیە وەکو شەربەتی (لینوفر)و[١٣٧] ، سێوو ، گوڵی ناسك و ، بەهاوشێوەی ئەوانە ، لە خۆراکەکانیشدا شلەیەکی مام ناوەندی مریشکە باڕۆکەیەکی بەتام و هیچی تر ، هێزو تواناشی بە بۆنە خۆشە گونجاوەکان و ، هەواڵە دڵخۆشکارەکان ببوژێنرێتەوە ، چونکە پزیشك خزمەتکاری سروشت و یارمەتیدەریەتی نەك تەگەرەی بهێنێتە پێش ۰

بزانە خوێنی چاك خۆراك بەخشی جەستەیە ، بەڵغەمیش خوێنێکی کاڵەو کەمێك پێگەیووە ، هەندیٚ لە نەخۆشەکان ئەگەر بەڵغەمێکی زۆری لە جەستەدا کۆبۆوەو ، خۆراکی باشی نەبوو ، سروشت بەزەی پێدا دێتەوەو ، ئەو خوێنە پێدەگەیەنێت و ، دیسانەوە دەیکات بە خوێنی پاك و ، دەیکات بەخۆراك بۆ ئەندامەکان و ، هیچی تری پێویست نابێت ، سروشتیش ئەو هێزەیە کە خوای پەروەردگار کردویەتی بە بریکار بۆ چارەسازی جەستەو پاراستنی و ، چاودێریکردنی بە درێژای تەمەنی ۰

---

١٣٧ ــ لیونفر : ڕووەکێکی بە تەمەنەو ، قەدی لە ئاودا ڕۆچووەو ، گەڵاکانی بە سەر ئاوەکەدا ڕاکشاوە ، گوڵەکانی بۆنێکی خۆشیان هەیەو ، هەموو ڕووەکەکە بەکار دێت بەتایبەت ڕەگەکەی ۰ بڕوانە : www alhayrh.com /vb/

بزانه هەندێ جار نەخۆش ناچاری خۆراك و خواردنەوە دەكرێت ، بەتایبەت لەو نەخۆشیانەدا كە تێكچونی ئەقڵی لە گەڵدایە ، لێرەدا فەرموودەكە سیفەتێكی گشتی هەیە بەڵام تایبەت كراوە ، یا لە فەرموودە ڕەهاكانەو بەڵگەیەك تایبەت و سنورداری كردووە ، مانای فەرموودەكەش : پێدەچێ نەخۆش بەبێ خۆراك چەند ڕۆژێك بژێت لە كاتێكدا مرۆڤی تەندروست ئەو ماوەیە بەبێ خۆراك توانای ژیانی نابێت ·

لە فەرمایشتەكەی پێغەمبەری خوادا ﷺ ((فإنَّ الله يُطعِمُهم ويَسْقِيهِم)) مانایەكی وردو ناسكی تر بەدیدەكرێت ، سەرەڕای ئەوی پزیشكان باسیان كردووەو ، هیچ كەسێكیش بەدیناكات بەدەر لە كەسانێك كە گرنگی دەدەن بە حوكمەكانی دڵ و ڕوح و ، كاریگەریان لە سروشتی جەستەداو ، كاردانەوەی سروشت بەرامبەری ، وەكو چۆن خودی خۆی كاردانەوەی بەرامبەر بە سروشت دەبێت · ئێمەش ئاماژەیەكی پێ دەدەین و ، دەڵێین : نەفسی مرۆڤ ئەگەر شتێك هەبوو وەكو حەزلێكراوێك یا ناپەسەندێك یا ترسێنەرێك سەرقاڵی بكات ئەوا پێوەی خەریك دەبێت و ئاوڕیك لە داواكردنی خۆراك و خواردنەوە نادات ، بۆیە هەست بە برسێتی و تینویەتی ناكات ، بەڵكو هەست بە گەرماو سەرماش ناكات ، بەڵكو پێوەی خەریك دەبێت و هیچ كاردانەوەیەكیشی بەرامبەر بە هەستی ئازاردەری زۆر بە ئازاریش نابێت ، بۆیە هەستی پێ ناكات ، هیچ كەسێكیشمان نی یە هەستی بەوانە نەكردبێت ، وە ئەگەر نەفس سەرقاڵ بوو بەوەی كە هێرشی بۆ هێناوە ، بۆ ئەوەی بەرپەرچی بداتەوە ، چیتر هەست بە برسێتی و تینویەتی ناكات ، بۆیە ئەگەر ئەو هێرشبەرە دڵخۆشكارێكی ئەو پەڕی دڵخۆشكاربوو ، ئەوا جێگەی خواردن دەگرێتەوە ، نەفسی پێ تێر دەبێت ، پشویەكی دەرونی بۆ دەهێنێت ، دوو ئەوەندەش دەبێتەوەو ، لە گەڵ خوێندا بە هەموو جەستەدا بڵاودەبێتەوە تا لە پیستیشدا دەردەكەوێت ، بەوەش ڕووی دەگەشێتەوەو ، خوێنگەرمیەكەی دەردەكەوێت، چونكە دڵخۆشبوون خوێنی دڵ زۆرترو فراوانتر دەكات و ، بە هەموو دەمارەكاندا بڵاو دەبێتەوە ، پڕیان دەكات ، بۆیە ئەندامەكانی لەش داوای بەشە خۆراكەكەی خۆیان ناكەن كە پێی ڕاهاتووبوون بە هۆی سەرقاڵبوونیانەوە بەوەی زۆر

خۆشەویسترە بەلایانەوە ، وەخۆشەویستیشە بەلای سروشتەوە ، چونکە سروشت ئەگەر خۆشەویستی خۆی دەستکەوت ، پەسەندێتی دەکات و ئاوڕ لە شتی تر ناداتەوە ٠

بەڵام ئەگەر هێرشبەرەکە ئازاردەربێت یا خەفەتکاربێت یا ترسێنەربێت ، جەستە بە جەنگردن و بەرهەڵستی و دوورخستنەوەی ئەو دوژمنەوە سەرقاڵ دەبێت و ئاوڕ لە داواکردنی خۆراك ناداتەوە ، چونکە لە باری جەنگاندا ئەو خەریك بووەو داوای خواردن و خواردنەوە ناکات ٠ دەرەنجام ئەگەر لە جەنگەکەدا سەرکەوتوو بوو ، هیزی دەبوژێتەوەو ، جێگەی هێزی ئەو خۆراك و خواردنەوانەی بۆ دەگرێتەوە کە لە دەستی چووە ، بەڵام ئەگەر نەخۆش بەرامبەر بەو هێرشبەرە دۆڕاو بوو ، هێزی تێك دەشکێت بە گوێرەی ئەو کارەساتەی بە سەریدا هاتووە ، بەڵام ئەگەر جەنگی نێوان خۆی و دوژمنەکەی پێشبڕکێ بوو هەرجارەی یەکێکیان سەرکەوتوو دەبوو ، ئەو هێزیش جاربەجار دەردەکەوێت و جەریەجاریش نامێنێت ، بەگشتی جەنگی نێوانیان بە هاوشێوەی جەنگی نێوان دوو دوژمنە ، سەرکەوتنیش بۆ کەسی براوەیە ، دوڕاویش یا کوژراوە ، یا بریندارە ، یا دیلە ٠

نەخۆش : لە لایەن خوای تعالاوە یارمەتی دەدرێت و پشتگیری لێ دەکرێت و بەوانە خۆراکی بەسوودی دەداتێ ، سەرەڕای ئەوەی پزیشکان باسیان کردووە کە خوێنیش ڕۆڵیی کاریگەری لەو بوارەدا دەبێت ، ئەم یارمەتیدانەش بەگوێرەی خۆ بەلاواز دانان و خۆ شکاندنەوەو خۆ فڕێدانە لە پێش دەستی خواکەی خۆیدا ـ عَزَّ وجلَّ ـ بەوەش نزیکبوونەوەیەك لە خواکەی خۆیەوە دەستەبەر دەکات ، چونکە بەندە ئەو کاتە زۆر نزیك دەبێتەوە لە خواکەی خۆیەوە کە دڵی بەرامبەر بە خواکەی دەشکێنێتەوە ، بۆیە لەو کاتانەدا ڕەحمەت و بەزەیی پەروەردگاری لێوە نزیك دەبێت ، ئەگەر مرۆڤێکی خواپەرست بوو ، خۆراکێکی دڵیی ئەوتۆی دەست دەکەوێت هێزە سروشتیەکانی پێ بە هێز دەبێت و ، هێزەکانی پێ دەبوژێتەوە زۆر زیاتر لە خۆراکە ئاسایەکەی خۆی ، هەرچەندیش باوەڕو خۆشەویستی و ، دڵخۆشبوون و ، کەیفخۆشبوون و ، دڵنیابوون و بێ گومانی بەرامبەر بە

پەروەردگارەکەی بەهێزبوو ، ئارەزووی کردو قایل بوو بە خواکەی و بە هیوای ڕەزابوونی بوو ، ئەوا هێزێکی ئەوتۆ لە خۆیدا بەدیدەکات کە هەرگیز وەسف ناکرێت و ، وەسفە دەرمانەکانیەکانی پزیشکیش ناگات بە ئاستی و ٠ زانستەکەشی پەی پێ نابات ٠

هەرکەسیش کە دڵڕق دەبێ و ، نەفسی توانای تێگەشتن و بارەرپێکردنی ئەمەی نابێ ، با تەماشای باری زۆرێك لە عاشقانی دیمەن و ڕواڵەت بکەن ، ئەوانەی دڵیان پڕبووە لە عێشقی دیمەن و ڕواڵەتی دونیا و ، شان و شەوکەت و ، سەروەت و سامان و ، زانست ، خڵکانیش سەبارەت بەمە شتانێکی سەسوڕمێنیان لە خۆیان و لە کەسانی دیکەشدا بینیوە ٠

وقد ثبت في الصحيح : عن النبي ﷺ ، أنه كان يُواصلُ في الصِّيام الأيام ذواتِ العدد ، وينهَى أصحابه عن الوصل ويقول : ((لستُ كَهَيْئَتِكُمْ إني أظَلُّ يُطعِمُني رَبِّي ويَسْقِيني))[١٣٨] .

واتە لە (الصحیح)دا هاتووە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژەسپیەکانی مانگدا (وصال)ی[١٣٩] دەکرد، بەڵام قەدەغەی هاوەڵانیشی دەکرد لەو کارەو دەیفەرموو : ((من وەکو نیم چونکە دەمێنمەوە پەروەردگارم خواردن و خواردنەوەم دەداتێ)) ٠

زانراویشە ئەم خۆراك و خواردنەوەیە هەمان خواردن نەبوو کە مرۆڤ بە زاری دەیخوات ، چونکە ئەگەر وابوایە یەکبینە شەو ڕۆژ بە ڕۆژوو نەدەبوو ، هەروەها جیاوازیەکەش لە نێوان خۆی و هاوەڵاندا ڕوی نەدەدا ، بەڵکو هەر بە ڕۆژووش نەدبوو ، چونکە دەفەرمێت : ((أظَلُّ يُطْعِمُني رَبِّي ويَسْقِيني)) ٠

هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ جیاوازی لە نێوان خۆی و هاوەڵانیدا کرد لە خودی (وصال)ەکەدا ، بەوەی خۆی توانای بەجێهێنانی هەندێ کاری پێدراوە کە هاوەڵان توانای

١٣٨ ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (٤ / ١٧٩) ، ومسلم (١١٠٣) ٠

١٣٩ ـ وصال : واتە ڕۆژوو شەو بە یەکبینەو بە بەردەوامی ڕۆژووگرتن و نەشکاندنی ٠ وەرگێڕ

ئەنجامـدانی ئـەوەیان نـی یـە ، چـونکە ئەگـەر بـەزلری خـۆراك و خواردنـەوەی بخواردایـە نەیدەفەرموو : ((لَسْتُ كَهَيْئَتِكُم)) واتە من وەکو ئێوە نیم · لە ڕاستیدا کەسانیك بە جۆرێکی تر لە فەرموودەکە تێدەگەن بە تایبەت ئەوانەی بەشیان لە خۆراکی دڵ و ڕوح کـەم بۆتـەوەو ، چیتر مێشـکیان توانـای وەرگرتنـی ئـەوەی نـەماوە کـە ئـەو خۆراکـە ڕوحیانـە کاریگەریـەکی ئەوتۆی هـەبێت لـە بـەهێزکردن دڵ و بوژانەوەیـداو ، خـۆراکێکی دیکـەی بـداتێ کاریگەریـەکی بەهێزتری هەبێ لە خۆراکە جەستەیەکە · والله الموفق *

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی نەخۆشی (العُذرة) و چارەسەرکردن بە دەرمان کردنە لووت :

ثَبتَ عَنْهُ في " الصَّحِيحَيْنِ أَنَّهُ قَالَ : ((خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ ، وَالْقُسْطُ الْبَحْرِيّ ، وَلَا تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنْ الْعُذْرَةِ))[١٤٠]

واتە لـە (الصـحيحين)دا هـاتووە : کـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : ((چـاکترین شتێك بەکاری بێـنن بـۆ چارەسـەرکردنی خۆتـان کەڵەشـاخ گـرتن و ، (القُسْـطُ البَحْـري)یـە ، منداڵەکانیشتان ئازار مەدەن بە دەست لێدانی زمانە چکۆلەی منداڵەکەنتان ئەگـەر نەخۆشـی (العُذرة) تووش بوبون)) ·

" وَفِي " السّنَنِ " و " الْمُسْنَدِ " عَنْهُ مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّهِ قَالَ : دَخَلَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَى عَائِشَةَ ، وَعِنْدَهَا صَبِيّ يُسِيلُ مَنْخَرَاهُ دَمًا ، فَقَالَ مَا هَذَا ؟ فَقَالُوا : بِهِ الْعُذْرَةُ ، أَوْ وَجَعٌ فِي رَأْسِهِ ، فَقَالَ : ((وَيْلَكُنّ لَا تَقْتُلْنَ أَوْلَادَكُنّ ، أَيّمَا امْرَأَةٍ أَصَابَ وَلَدَهَا عُذْرَةٌ أَوْ وَجَعٌ

١٤٠ ـــ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٢٧) ، ومسلم (١٥٧٧) ·

فِي رَأْسِهِ ، فَلْتَأْخُذْ قُسْطًا هِنْدِيًا فَلْتَحُكَّهُ بِمَاءٍ ، ثُمّ تُسْعِطْهُ إِيَّاهُ فَأَمَرَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّهُ عَنْهَا فَصُنِعَ ذَلِكَ بِالصَّبِيِّ فَبَرَأَ))[١٤١] .

واته (جابر)ى كورِى (عبدالله) _ خواى لىٚ رِازى بيٚت _ فەرموويەتى : پيٚغەمبەرى خوا ﷺ چووە ديدەنى خاتوو (عائشة) _ خواى لىٚ رِازى بيٚت _ ، تەماشاى كرد منداڵيٚكى لايە خويٚن لە هەردوو لووتى دەرِوات ، فەرمووى ئەمە چى يە ؟ گوتيان : نەخۆشى (العُذرة)ى تووشبووە ، يا سەرئيٚشەى هەيە ، ئەوەبوو فەرمووى : ((وەى بۆ ئيٚوە منداڵەكانتان مەكوژن ، هەر ژنيٚك منداڵەكەى تووشى نەخۆشى (العُذرة) بوو ، با (القُسْط الهندى) بەريٚت و لە نيٚو ئاودا بيكرِيٚنيٚت و ، بيكاتە لووتى منداڵەكەيەوە ، ئەوەبوو خاتوو (عائشة) _ خواى لىٚ رِازى بيٚت _ فەرمانيدا ئەوەيان بۆ منداڵەكە ئەنجامداو ئيتر چاك بوويەوە .

(أبوعُبيد) لە (أبوعُبيدَة)ەوە باس دەكات و دەلٚيٚت : نەخۆشى (العُذرة) ورووژان و ئاوسانى گەروە بە هۆى خويٚنەوە ، ئەگەر چارەسەر كرا لە زمانى عەرەبيدا پيٚى دەگوتريٚت (قد عُذِرَ به) ، فهو معذورٌ * قسەكانى تەواوبو .

گوتراوە : (العُذرة) : برينيٚكە لە نيٚوان گوىٚ و گەرودا دەردەچيٚت ، بەزۆريش منداڵان تووشى دەبن .

بەلاٚم (القُسْط الهندى) كرِيٚنراو ئەگەر وەكو دەرمانيٚك بكريٚت بە لووتيەوە بەسوودە ، چونكە مادەى نەخۆشى (العُذرة) خويٚنيٚكە بەلٚغەمى بەسەردا زالٚەو ، بەزۆرى لە جەستەى منداڵدا دروست دەبيٚت ، (القُسْط الهندي)يش سيفەتيٚكى ووشكيٚتى تيٚدايە زمانە بجولە بتەو دەكات و بەرزى دەكاتەوە بۆ جيٚگەكەى خۆى ، پيٚدەچى بە تايبەت سوودى بۆ ئەم نەخۆشيە هەبيٚت و ، لەوانەشە سوودى بۆ نەخۆشيە گەرمەكانيش هەبىٚ ،

١٤١ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١٥) وصححه الألباني رحمه الله .

هەروەها لەوانەیە جاربەجار ئەو دەرمانانەی کە هەر خۆی گەرمەو ، هەندێ جاریش بەکاتی گەرمە بەکاربێت · دانەری کتێبی (القانون) لە بارەی چارەسەرکردنی نەخۆشی کەوتن و هەوکردنی زمانە بچولەوە دەڵێت : (القُسط) لە گەڵ (الشَّیب الیماني)و لە گەڵ تۆوی ڕەیحانەدا (بذور المرو) بەکاردێت.

ئەو (القُسْط البحري)یەی لە فەرموودەکەدا باسکراوە : بریتیە لە (العود الهندي) ، کە جۆرە سپێکەیەتی ، شیرینەو ، چەندین سوودی هەیە · پێشتر منداڵەکانیان کە تووشی کەوتن و هەوکردنی زمانە بچولە (العُذرة) بهاتبا بە دەستیان کەمێك تێیانەوە دەژەنی و دەیانجوڵاند ، یا شتێکیان بە منداڵەوە هەڵدەواسی ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردن و ، ڕێنمای کردن بۆ شتێکی زۆر لەوە بەسوودتر بۆ منداڵەکانیان و ، زۆر ئاسانتریش ·

بەڵام (السَّعوطُ) : ئەو دەرمانەیە لە لووت دەکرێت ، لەوانەیە ئەو کارە بە دەمانە تاکەکان یا بە ئاوێتەکانیش ئەنجام بدرێت ، دەرمانە سروشتیەکە دەکوترێت و لە هێڵەك دەدرێت و دەکرێت بە هەویرو وشك دەکرێتەوە ، پاشان لەکاتی پێویستیدا شل دەکرێتەوەو ، دەکرێتە لووتی مرۆڤەوە ، کاتێ لە سەر پشتی ڕاکشاوەو ، نێوان هەردوو شانی بە پشتیەك بەرزدەکرێتەوە بۆ ئەوەی سەری تەواو نزم بێتەوە ، بۆیە کە دەرمانەکە کرایە لووتی دەکاتە مێشکی و ، بە پژمین نەخۆشیەکەی لێدەردەهێنرێت ، پێغەمبەری خوا ﷺ ستایشی خۆ چارەسەرکردنی بە (السَّعوط) کردووەو ئەوەی پێویستە لەم بارەوە ئەنجام بدرێت ·

وذكر أبوداود في سننه : أن النبيَّ ﷺ استَعطَ[١٤٢].

واتە پێشەوا (أبوداود) لە (سنن)ەکەیدا دەگێڕێتەوە : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ دەرمانی دەکردە لووتی ·

١٤٢ ــ صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٦٧) عن ابن عباس ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە چارەسەرکردنی دڵ ئێشەدا (المفؤود):

رَوَى أَبو دَاوُدَ فِي " سُنَنِه " مِنْ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ ، عَنْ سَعْدٍ ، قَالَ ، مَرِضْتُ مَرَضًا، فَأَتَانِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَعُودُنِي ، فَوَضَعَ يَدَهُ بَيْنَ ثَدْيَيَّ حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَهَا عَلَى فُؤَادِي، وَقَالَ لِي : ((إِنَّكَ رَجُلٌ مَفْئُودٌ فَأْتِ الْحَارِثَ بْنَ كَلَدَةَ مِنْ ثَقِيفٍ ، فَإِنَّهُ رَجُلٌ يَتَطَبَّبُ ، فَلْيَأْخُذْ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِنْ عَجْوَةِ الْمَدِينَةِ ، فَلْيَجَأْهُنَّ بِنَوَاهُنَّ ، ثُمَّ لِيَلُدَّكَ بِهِنَّ))[١٤٣].

واتە (سعد) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : نەخۆش کەوتم و ، پێغەمبەری خواش ﷺ تەشریفی هێنایە دیدەنیم ، دەستەکانی لە نێوان هەردوو مەمکمدا دانا تا هەستم بە ساردی دەستەکانی کرد لە سەر دڵم ، پێی فەرموودم : ((تۆ پیاوێکیت هەست بە ئازاری دڵت دەکەی بۆیە بچۆرە لای (الحارِثَ)ی کوڕی (كَلدَة) لە هۆزی (ثَقيف) ، پزیشکێتی دەکات ، با حەوت خورما لە(عَجْوَة)ی مەدینە بەرێت و بە ناوکەکەیەوە بیکوتێت و ، پاشان بیکا بە دەمتەوە)) .

(المفؤود): ئەو کەسەیە دڵی تووش بووەو ، هاوار لە ئازارەکەی دەکا ، وەکو(المبطون) کە هاوار لە ئازاری سکی دەکات .

(واللَّدود) : ئەو دەرمانەیە کە نەخۆش لە لایەکی زاریەوە دەیخواتەوە .

خورما خاسیەتێکی سەرسوڕمێنی تێدایە ، بەتایبەت خورمای مەدینەی پیرۆز ، بەتایبەتریش جۆری (العَجوة)ەکەی ، بە حەوت دانەش بخورێت خاسیەتێکی ترە ، بە

---

١٤٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٧٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٠٣٣) .

سروشی خوایی دەرك دەكرێت ، وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " : مِنْ حَدِيثِ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((مَنْ تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمَرَاتٍ مِنْ تَمْرِ الْعَالِيَةِ لَمْ يَضُرَّهُ ذَلِكَ الْيَوْمَ سَمٌّ وَلَا سِحْرٌ))[١٤٤] .

وَفِي لَفْظٍ ((مَنْ أَكَلَ سَبْعَ تَمَرَاتٍ مِمَّا بَيْنَ لَابَتَيْهَا حِينَ يُصْبِحُ لَمْ يَضُرَّهُ سَمٌّ حَتَّى يُمْسِيَ))[١٤٥].

واتە (عامر)ی كوڕی (سعد)ی كوڕی (أبي وقاص) لە بابیەوە دەگێڕێتەوەو دفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەركەس ژەمی بەیانیانی حەوت خورما بێت لە خورمای (العالیة) _ شوێنێكە لە مەدینەی پیرۆز _ ئەو ڕۆژە ژەهرو جادوو زیانی پێ ناكەیەنن)) .

لە بێژەیەكی تردا ((هەركەس بەیانیان حەوت خورمای نێوانی دوو (اللابة)كە[١٤٦] بخوات ژەهر زیانی پێ ناگەیەنێت تا ئێوارەی بەسەردا دێت)) .

خورما گەرمە لە دووەمدا ، ووشكە لە یەكەمدا . گوتراوە : شێدارو تەڕە تیایدا . گوتراویشە : مام ناوەندە ، خواردنێكی بەڕێزەو پارێزگارێكی باشی تەندروستیە بە تایبەت بۆ ئەوانەی پێی ڕاهاتوون ، وەكو خەڵكی مەدینەو جگە لە خەڵكی مەدینەش ، چاكترین خواردەمەنیە بۆ ئەوان بە بەراوردی خەڵكی وەڵاتە ساردەكان ، لەبەر ساردی ناوەڕۆكی دانیشتوانی مەدینەو ، گەرمی ناوەڕۆكی خەڵكی وەلاتە ساردەكان ، بۆیە دانیشتوانی وەڵاتانی حیجازو یەمەن و تائیف و وەڵاتەكانی تری هاوشێوەشیان بە زۆری خواردەمەنیە گەرمەكان بەكاردەهێنن كە ناچێت بۆ خەڵكانی تر وەكو خورماو ، هەنگوێن ، بینیومانیشن

---

١٤٤ _ سبق تخريجه .

١٤٥ _ أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٣) ، ومسلم (٢٠٤٧) .

١٤٦ _ اللابتين : دوو پارچە زەوین لە مەدینەی پیرۆز كە بەردی ڕەشی تێدایە . وەرگێڕ .

بیبەرو زەنجەفیل[١٤٧] لە خواردەمەنیەکانیاندا بەکاردەهێنن بە ئاستێك کە دەئەوەندەو یا زیاتری خەڵکی وەڵاتانی دیکەیە ، زەنجەفیلیش دەخۆن وەکو ئەوەی حەلوا بخۆن ، خۆشم _ (ابن القیم) _ کەسانێکم بینیوە خۆی پێوە خەریك دەکات و دانە دانە دەیخوات وەکو ئەوەی نوقڵ و میوەو چەرەسات بخوات و کاتەکەی خۆی پێوە بەسەر دەبات ، ئەوەش بەسوودە بۆیان و زیانیان پێ ناگەیەنێت لەبەر ساردی ناوەڕۆکیان و ، هاتنە دەروەی گەرماکە بۆ دەروەی جەستەیان ، نموومەی ئەوەش وەکو نموونەی ئەو بیرانەیە کە ئاوەکەنیان لە هاویندا سارد دەبێت و ، لە زستانیشدا گەرم دەبێت ، بۆیە لە زستاندا گەدە لە خۆراکە چڕەکان پێدەگەیەنێت بە ئاستێك لە هاویندا ئەو کارە ناکات و پێی ناگەیەنێت ٠

بەڵام خورما بۆ خەڵکی مەدینە ، بە هاوشێوەی پلەی گەنمە کە کەسانی دیکە بەکاری دێنن ، چونکە مادەی خۆراکیانە ، خورمای (العالیة)ش چاکترین جۆری خورمایانە ، چونکە تەنێکی بتەوو ، تامیکی خۆش و ، شیرینیەکی ڕاستی هەیە ، خورما بەشدار دەبێت لە پێکاتەی خواردن و دەرمان و میوەشدا ، گونجاوە بۆ زۆربەی جەستەکان ، بەهێزکاری گەرمی سروشتیە ، ئەو پاشماوە خراپانەی کە خۆراك و میوەکانی تر لە جەستەی مرۆڤدا دروستی دەکەن خورما دروست ناکات ، بەڵکو قەدەغەی بۆگەنبوونی تێکەڵاوەکان دەکات بۆ ئەو کەسانەی پێی ڕاهاتوون ٠

ئەم فەرموودە پەیامێکەو مەبەستدارە بۆ کارپێکردنی تایبەت ، وەکو دانیشتوانی مەدینەو دەورویەریان ، گومانی تێدا نی یە کە هەر شوێنێك پسپۆڕە بە سوود وەرگرتن لە زۆرێك لە دەرمانەکان بەبێ هیتر ، بۆیە هەندێ ڕووەکی دەرمانی کەلەو شوێنەدا دەڕوێن بە سوود دەبن

---

١٤٧ _ زنجبیل : ڕووەکێکی گیایە بە ڕابێژم دەڕوێت و زۆر دەبێ هەروەکو پەتاتە ، نزیکەی (٧٠ سم) لە زمینەوە بەرز دەبێتەوە ، گەڵاڵەکانی پانن و ، بەسەر زەویدا خۆی ڕادەخات ، لق و پۆپی وردن ، گوڵەکانی کەمێك مەیلەو زەردن و ، چەندین جۆری هەیەو ، ڕەگەکانی بەکاردێت ٠ بروانە : ئینتەرنێت : سایتی : (سنابل الخیر للأعشاب) ٠

بۆ نەخۆشی ، کەچی ئەگەر ئەو ڕووەکە دەرمانیە لە جێگەیەکی دیکەدا بڕوێ ئەو سوودەی نابێت چونکە خاك و هەوا کاریگەریان لەوەدا دەبێ ، یا ڕووەك و خاك و هەوا پێکەوە کارتێکراو دەبن بەو ژینگەیە ، چونکە زەوی سیفات و خاسیەتیەکی هەیە جیاواز دەبێت لە شوێنێکەوە بۆ شوێنێکی تر وەکو چۆن خوو و سیفاتی مرۆڤ لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر جیاواز دەبێت ، زۆریك لە ڕووەکەکان بۆ هەندێ وەڵات خۆراکێکەو دەخورێت ، بەڵام بۆ هەندێ وەڵاتی دیکە ژەهرێکی کوشندەیە ، زۆر جار دەرمانی کۆمەڵێك بەلای کۆمەڵێکی ترەوە خۆراکە ، هەندێ دەرمان کە بۆ کۆمەڵێك چارەسەری نەخۆشیگەلێکە بۆ کۆمەڵێکی تر چارەسەری نەخۆشیگەلێکی دیکە دەبێت، دەرمانی خەڵکی وەڵاتێك بۆ وەڵاتێکی دیکە گونجاو نابێت و ، سوودیشی نەبێت ٠

بەڵام کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : با حەوت خورما بخوات ، ئەوە خاسیەتێکە وەکو قەدەرو وەکو شەرعیش چەسپاوە ، بۆیە تەماشا دەکەین خوای تعالی ئاسمانەکانی بە حەوت دروست کردووە ، زەویەکان حەوتن ، ڕۆژەکان حەوتن ، خوڵقاندنی مرۆڤ بە حەوت دۆخ تەواو بوو ، خوای تعالی بۆ بەندەکانی خۆی تەواف و سوڕانەوەی بە دەوری کەعبەدا بە حەوت داناوە ، سەعی کردنی نێوان صەفاو مەروەی بە حەوت داناوە ، ڕەجمکردنی شەیتانەکانی بە حەوت حەوت داناوە ، (الله أكبر)ەکانی نوێژەکانی جەژنی لە ڕەکاتی یەکەمدا بە حەوت داناوە ٠ پێغەمبەری خوا ﷺ فەموویەتی : ((مُرُوهم بالصَّلاةِ لسَبعٍ))[١٤٨] واتە : ((کە منداڵەکانتان بوون بە حەوت ساڵ فەرمانی نوێژکردنیان پێ بکەن)) ، ئەگەر دایك وباب جیابوونەوەو منداڵەکەیان تەمەنی بوو حەوت ساڵ ماف هەڵبژاردنی پێ دەدرێ لە نێوان دایك و بابیدا ، هەر کامیانی هەڵبژارد لە گەڵ ئەودا دەچێت ٠ لە (ریوایە)تێکی تردا : بابی لە دایکی مافدارترە بە منداڵەکە ، لە (ریوایە)تێکی تریشدا : دایکی مافدارترە ، وأمر

١٤٨ ــ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤٩٤) ، والترمذي (٤٠٧) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٤٦٥) ٠

النبي ﷺ في مرضه أن يُصَبَّ عليه من سبعِ قِرَبٍ[149] واته پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی نەخۆشیەکەیدا فەرمانیدا لە حەوت کونە ئاوی بەسەردا بکرێت ، خوای تعالى حەوت ڕۆژ باکەی بالآ دەست کرد بە سەر قەومەکەی (عاد)دا ، ودعا النبيُّ ﷺ أن يُعينَه اللهُ على قومه بسبعٍ كسبعِ يوسف[150] واتە پێغەمبەری خوا ﷺ لە خوای تعالى پاڕایەوە یارمەتی بدات بۆ سەر قەومەکەی بە حەوت ساڵی نەهاتی وەکو ساڵەکانی یوسف پێغەمبەر ، خوای تعالى سەبارەت بەو کەسانەی خێریان بۆ زیاد دەکات نموونەیەکی هیناوەتەوە بە تۆویەك بوبە حەوت گوڵە گەنم هەر گوڵێك صەد تۆوی تێدابوو ، ئەو گوڵە گەنمانەش کە هاوەڵەکەی یوسف لە خەویدا بینیبووی حەوت بوون ، ئەو ساڵانەش کشتوکاڵیان تێدا کرد حەوت بوون ، خێروچاکەداریش زیاد دەکرێت بە ئەندازەی حەوصەد ئەوەندە و زیاتریش ، لەم ئومەتەش حەفتا هەزار دەچنە بەهەشتەوە بەبێ حیساب ٠

بێ گومان ئەم ژمارە خاسیەت و تایبەتمەندیەکی تێدایە لە جگە ئەم ژمارەیدا بەدیناکرێت ، حەوتیش مانای ژمارەی کۆکردۆتەوە گشتیەکەی و تایبەتیەکەی ، چونکە ژمارە جووت و تاکە ٠ جووتیش : یەکەم و دووەمە ٠ تاکیش : هەر ئاوەهایە ، ئەمە بوبە چوار پلە : جووتی یەکەم و ، دووەم ٠ تاکی یەکەم و ، دووەم ، ئەم پلانەش لە کەمتر لە ژمارە حەوتدا کۆنابێتەوە ، چونکە حەوت ژمارەیەکی تەولوە ئەم چوار پلەیە لە خۆدەگرێت ، مەبەستم جووت و تاکەکەو ، یەکەمەکان و دووەمەکانە ، مەبەستیشم بە تاکی یەکەم ، سێ یە ، بە دووەمیش پێنجە ، وە مەبەستیشم بە جووتی یەکەم دووە ، بە دووەمیش چوارە ، پزیشکان

---

١٤٩ ــ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٦١ ، ١٦٩) ، (٣ / ٢٠٧) ، (٤ / ٩٩) ، (٦ / ١٣) ، ومسلم (٢ / ٢١ ، ٢٢) عن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة بن مسعود أن عائشة زوج النبي ــ صلى الله عليه وسلم ــ قالت : لما ثقل رسول الله ــ صلى الله عليه وسلم ــ وذكرت الحديث وفيه : ((··· هريقوا على من سبع قرب ···))

١٥٠ ــ صحيح : أخرجه البخاري (٢ / ٣٣ ، ٣٧) ، (٦ / ٩٦ ، ١٤٢ ، ١٥٦ ، ١٦٤ ، ١٦٥) ، ومسلم (٨ / ١٣١) عن مسروق عن ابن مسعود وفيه : ((إن رسول الله ــ صلى الله عليه وسلم لما رأى من الناس إدباراً فقال : اللهم سَبْعٌ كسبع يوسف ···)) ٠

گرنگیەکی گەوریان بە حەوت داوە ، بەتایبەت دەریاوانەکان ٠ (بقراط) دەڵێت : هەموو شتێك لەم جیهانەدا لە سەر حەوت بەش ئەندازە گیراوە ، ئەستێرەکان حەوتن ، ڕۆژەکان حەوتن ، تەمەنەکانی خەڵك حەوتن ، یەکەم جار منداڵە تا حەوت ، پاشان نەوجوانە تا چواردە ، پاشان هەرزەکارە ، پاشان لاوە ، پاشان پیاویکی کامڵە ، پاشان پیرە ، پاشان کەنەفتەو زۆرپیرە تا کۆتایی تەمەن ،خوای پەروەردگاریش زانـاترە بە حیکمەت و بەشەرع دانانی و ، قەدەری لە دیاریکردنی ئەم ژمارەیەدا ، ئایا لەبەر ئەو مانایەن یا هیدیکەیە ؟

سوودی ئەم ژمارەیە لەم خورمایە لەم شارەو لەم شوێنەدا بەتایبەت بەرامبەر بە ژەهرو جادوو ، بەجۆرێك مرۆڤ قەدەغە بکات لە تووشبوون ، لەو تایبەتمەندیانەیە کە ئەگەر پزیشکانێکی وەکو (بقراط) و (جالینوس)و پزیشکانی دیکە باسیان بکردایە ، پزیشکانی تر بە قبوڵبوون و ملکەچبوونەوە وەریان دەگرت ، ئەگەرچی ئەو پزیشکانە کارە پزیشکیەکانیان تەنها بەهۆی زۆر وریایی و تەخمین کردن بەهۆش و گومان بردنەوە پەی پێ دەبن ، بۆیە ئەو کەسەی کە گوفتارەکانی هەرهەمووی بێ دڵاودڵی و ، بە ئێکجاری و سەلماندن و وەحیە ، زۆر شایستەترو گونجاوترە گوفتارەکانی بە قبوڵبوون و ملکەچیەوە وەرگیرێت و ، واز لە ڕەخنەگرتن بهێنرێت ، دەرمانەکانی ژەهر جاریەجار بە چۆنیەتی دەبێت و ، جاریەجاریش بە خاسیەت وەکو خاسیەتی زۆرێك لە بەردەکان و گەوهەرەکان و یاقوتەکان ٠ والله أعلم ٠

بەشێك سەبارەت بە سوودی ئەم بەرەو کاریگەری لە سەر هەندێ لە ژەهرەکان

شیاوە ئەم بەرە بۆ لابردنی هەندێ لە ژەهرەکان سوودی هەبێ ، ئینجا فەرموودەکە دەبێتە گشتیەکی تایبەتکراو ، شیاویشە بۆ لادانی هەموو ژەهرێك سوودی هەبێ ، لە بەر تایبەتمەندی ئەو شارەو ئەو خاکە تایبەتە ، بەڵام لێرەدا شتێکی تر هەیە پێویستە ئاماژەی پێ بدرێت ، ئەوەش ئەوەیە کە ئەو نەخۆشەی دەیەوێ سوود لە دەرمانێك وەرگرێ ، مەرجە

بەدڵ دەرمانەکەی قبوڵ بێ و بڕوای بە سوودو کاریگەری هەبێ ، ئەوجا سروشتی جەستەشی قبوڵی دەکات و ، دەیکات بە یارمەتیدەرێك بۆ لادانی نەخۆشی و عیلەتەکە ، تا ئەو ئاستەی زۆرێك لە چارەسەرەکان سوود بە نەخۆش دەگەیەنن ، ئەگەر بە بڕوایەکی تەواو و ، قبوڵبونێکی چاك و ، بە وەرگرتنێکی تەواوەوە بەکاری بێنێت ، خەڵکانیش شتانێکی سەرسوڕمێنیان لەو بارەوە بینیوە ، ئەوەش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە سروشتی نەخۆشەکە بەتوندی قبوڵی دەرمانەکە دەکات و ، زۆر پێی دڵخۆش دەبێ ، بۆیە هێزی جەستەشی دەبوژێتەوەو ، سوڵتانی سروشتی جەستەشی بەهێز دەبێ و ، لە کۆتاییدا بە سەر نەخۆشیەکەدا زاڵ دەبێ و ، دوری دەخاتەوە ، بە پێچەوانەشەوە زۆرێك لە دەرمانەکان بۆ ئەو نەخۆشی و عیلەتە بەسوودن ، بەڵام باوەڕی خراپی کەسە نەخۆشەکە ، کەوا سروشتی دەرمانەکەی بە تەواوی قبوڵ نابێ ، وا دەکات کە ئەو دەرمانە هیچ سوودێك نەگەیەنێت .

لە گەڵ ئەوەشدا گەورەترین دەرمان و شیفابەخشەکان و ، لە هەموویان بە سوودتر بۆ دڵەکان و جەستەکان و دونیاو ڕۆژی دوایی قورئانە ، کە بۆ هەموو نەخۆشیەك شیفابەخشە ، بەڵام بۆ ئەو دڵانەی بڕوایان بە شیفابەخشین و سوودی قورئان نی یە ، تەنها نەخۆشیەکانیان زیاد دەکات ، کەچی بۆ نەخۆشی دڵان هیچ دەرمانێکی تری بە سوود نی یە جگە لە قورئان ، چونکە شیفابەخشی تەواوێتیی کە هەموو نەخۆشیەکان چاك دەکاتەوەو ، تەندروستی بە تەواوی دەپارێزێ و ، بەرامبەر بە هەر شتێکی زیانبەخشێکی بەوەیی دەیپارێزێ بە پاراستنێکی تەواو ، بەڵام لە بەر ئەوەی زۆربەی دڵان ڕوویان لێ وەرگێڕاوەو ، بەڕوایەکی تەواویان پێ نی یە کە بەدڵنیایی و بەبێ گومان شیفابەخش بێت و ، بەکاری ناهێنن و ، لە جیاتی قورئان دەرمانی دیکە بەکاردەهێنن ، کە مرۆڤێکی تر وەکو خۆی پێکیهێناوەو دروستی کردووە ، بۆیە هەموو ئەمانە بوون بە ڕێگرێك بۆ ئەوەی شیفایان پێبەخشێت ، ئالێرەدا دیسانەوە ئاکامی ئەم کردەوانەیان زاڵ بوو و ڕوو وەرگێڕانیان لە قورئان توندتر بوو ، نەخۆشی و عیلەتە درێژخایەنەکانیش زیاتر دڵانیان نەخۆش خست و ، پزیشکان و نەخۆشانیش لە سەر چارەسەرەکانی مرۆڤی هاوڕەگەزی خۆیان و ، ئەوەی کە شێخەکانیان و

، ئەو كەسانەی كە بە گەورەيان دادەنێن و نێتيان بەرامبەريان چاكە ڕاهاتن ، بۆيە كارەساتەكە گەورەتر بوو ، نەخۆشيەكانيش زياتر جێگيربوون و ، چەندين نەخۆشی و عيلەتيش پەيدابوون ، كە نەيانتوانی چارەسەری بكەن ، وە چەند بەم دەرمانە دروستكراوانە چارەسەريان بكردايە نەخۆشيەكە زياتر دەبوو ، باروحالّيش دەيگووت :

ومن العجائبِ والعجائبُ جَمـــةٌ
قُربُ الشّفاءِ وما إليهِ وُصُولُ
كالعيش في البيداءِ يقتُلُها الظّماُ
والماءُ فوقَ ظُهُورها محمُولُ

واتە :

لە شـــــتە سەرسوڕمێنەكان كە شـــتی ســـەرسوڕمێنيش زۆرە
شــــــيفا نزيك بێ و نەتوانرێ پێی بـــــگەيت
وەكو ئەوەی لە بيابان‌دا بێ و ئەوەندەی نەمابێ تينويەتی بيكوژێ
كەچی ئاوەكەش لە سەر پشتی ئەو هەلگيراوە

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بە دوورخستنەوەی زيانی خۆراك و ميوەكان و ، چاكردنيان بە جۆرێك زيانيان لابەرێت و ، سووديان بەهێز بكات :

ثبت في الصحيحين من حديث عبدالله بن جعفر ، قال : رأيتُ رسولَ الله ﷺ يأكل الرُّطَبَ بالقِثّاء(١٥١) .

واتە لە (عبدالله)ی كوڕی (جعفر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموويەتی : بينيم پێغەمبەری خوا ﷺ ترۆزی بە خورمای تەڕی پێكەيووە دەخوات .

١٥١ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٠٢ ، ١٠٤) ومسلم (٦ / ١٢٢) .

خورمای تەڕی پێگەیوو (الرُّطب) : گەرم و شێدارە لە دووەمدا ، گەدەی سارد بەهێز دەکات و ، بۆی گونجاوە ، جووتبوون زیاد دەکات ، بەڵام خێرا بۆگەن دەبێت ، تینوهێنەرەو ، خوێن لیخن و لێڵ دەکات ، سەرئێشە دروست دەکات ، کونیلەی داخراو دروست دەکات ، ئازاری میزڵدان دروست دەکات ، بۆ ددان زیانی هەیە ، ، بەڵام ترۆزی ساردو شێدارە لە دووەمدا ، تینویەتی نامێڵێت ، بە بۆنکردنی هێز دەبوژێنێتەوە لە بەر ئەو بۆنەخۆشەی تێیدایە ، گەرمیی گرگرتووی نێو گەدە دەکوژێنێتەوە ، ئەگەر تۆوەکەی ووشك بکرێتەوەو بکوترێت و تێکەڵ بە ئاو بکرێت و بگوشرێت بۆ دەرهێنانی ئاوەکەی و ، پاشان بخورێتەوە ، تینویەتی نامێڵێت ، میز زیاد دەکات ، بۆ ئازاری میزڵدان باشە ، ئەگەر بکوترێت و بە هێڵەك پاك بکرێت و بە ددانەدا بهێنرێت ، سپی دەکاتەوە ، ئەگەر بکوترێت و لە گەڵ (المَيْبَخْتَج)دا[١٥٢] برین پێچێکی لێ دروست بکرێت بۆ گەستنی سەگی هار بەسوودە ٠

بەگشتی : خورما گەرمەو ، ترۆزیش ساردە ، بۆیە هەر دانەیەکیان بەسوودە بۆ ئەویتر ، زۆرترین زیانی بەرامبەری لادەدات ، بەرگریکردنی چۆنیەتی هەر دانەیەکیانە بە دژەکەی ، لابردنی توندوتیژی هەر دانەیەکیانە بە ئەویتر ، ئەمەش خۆی بۆ خۆی بنەڕەتی هەموو چارەسەریەکانەو ، بنەڕەتیشە بۆ پاراستنی تەندروستی ، بۆیە بەکارهێنانێکی بەو جۆرەو هاوشێوەکانیان لە خۆراك و دەرماندا ڕۆڵێکی کاریگەری دەبێ لە چاکردن و ڕاستکردنەوەو ، دوورخستنەوەی چۆنیەتیە زیانبەخشەکانی هەر دانەیەك بە بەرامبەرەکەی ، ئەوەش یارمەتیدەرێکی باشی پاراستنی تەندروستی و ، هێزو بە پیت بوونیەتی ، خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : هەوڵیاندا بەهەموو شتێك قەڵەوم بکەن ، قەڵەو نەبووم ، ئینجا بە ترۆزی و خورمای تەڕو پێگەیوو قەڵەویان کردم ، ئەوەبوو قەڵەو بووم ٠

---

١٥٢ _ المَيْبَخْتَج : عەجەمەکان ئەم ناوە بەکاردێنن ، کە بریتیە لە شەربەتی ترێ دەکوڵێنرێت تا دوو لە سەر سێی ئاوەکەی دەچێت و دەبێت بە رووبی ترێ و بە لای عەرەبیشەوە بە (طِلا) ناودەبرێت ، بڕوانە الجوهري ، الصحاح في اللغة ، مادة طلا ، ص ٤٢٩ ، وەرگێر ٠

بەگشتى : دوورخستنەوەى زيانى سارد بە گەرم و ، گەرم بە ساردو ، شێدار بە ووشك و ، ووشك بە شێدار و ، ڕاستكردنەوەى هەر دانەيەكيان بە ئەويتر لووتكەى هەموو جۆرە چارەسەريەكانەو ، لووتكەشە لە پاراستنى تەندروستيدا ، هاوتاى ئەم جۆرە چارەسەريەش جۆرە چارەسەريەكەى ديكە بوو كە پێشتر ئاماژەى پێدراو بريتى بوو لە فەرمانى پێغەمبەرى خوا ﷺ بە خۆچارەسەركردن بە (السَّناو السَّنوت) و (السَّنوت)يش : هەنگوێنێكە كەمێك لە خۆشاوى ڕۆنى تێدايە (السَّنا)ى پىَ چاك دەكرێت و ڕاستى دەكاتەوەو نێوەنجێتيەكى دەداتىَ ، كەوابوو صەلات و سەلام لەو كەسەى نێردراوە بۆ ئاوەدانكردنەوەى دڵ و جەستەكان و ، بەرژەوەنديەكانى دونياو ڕۆژى دوايى ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە پارێزكردندا :

دەرمان هەرهەمووى دوو شتە : پارێزكردن و پاراستنى تەندروستيە ، بەڵام ئەگەر تێكەڵاوێكى زيانبەخش لە جەستەدا دروست بوو ، پێويستى بە دەرهاوێشتنێكى گونجاو دەبێت ، تەوەرى پزيشكێتيش بەگشتى لە سەر ئەم سىَ ياسايە دەخولێتەوە ٠

پارێزكردنيش دوو پارێزكردنە : پارێزكردنێك بەرامبەر بەو شتانەى نەخۆشيى دروست دەكەن ، پارێزكردنێكيش بەرامبەر بەوەى كە نەخۆشيەكە زياد دەكات ، ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ بارى كەسەكە خۆى ، كەوابوو يەكەميان : پارێزكردنێكى تايبەتە بەوانەى كە تەندروست و لەش ساغن ٠ دووەميشيان : پارێزكردنێكە تايبەتە بەوانەى نەخۆشن ٠ نەخۆش ئەگەر پارێزى كرد نەخۆشيەكەى دەوستێت و زياد ناكات ، هێزيش كارا دەبێت بۆ دوورخستنەوەى ٠

بنەرەتيش لە پارێزكردندا گوفتارى خواى پەروەردگارە كە دەفەرمێت :﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لامَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيداً طَيِّباً ﴾ [سورة المائدة: ٦] واتە : ﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى ﴾ وە ئەگەر نەخۆش بوون ﴿أَوْ عَلَى سَفَرٍ ﴾ يان لە سەفەردا بوون ﴿ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ ﴾ يان كەسێكتان هاتەوە لە شوێنى

پێویستی سەرئاو ﴿ أَوْ لامَسْتُمُ النِّسَاءَ ﴾ یان جووت لە (یان پێستتان بەر یەك كەوت) لە گەڵ خێزانەكانتاندا ﴿ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً ﴾ وەئاوتان دەست نەكەوت ﴿ فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا ﴾ ئەوە تەیموم بكەن بە خۆڵێكی پاك[١٥٣] لێرەدا خوای تعالی مرۆڤی پاراستووە لە بەكارهێننی ئاو ، چونكە زیانی پێدەگەیەنێت ۰

وفي سنن ابن ماجة وغيره ، عن أُمِّ المنذرِ بن قيس الأنصارية ، قالت : دَخَلَ عليٌّ رسول الله ﷺ ومعه عليّ ، وعليٌّ ناقهٌ من المرض ، ولنا دوالي مُعَلَّقة ، فقام رسولُ الله ﷺ يأكل منها ، وقام عليٌّ يأكل منها ، فطَفِقَ رسولُ الله ﷺ يقول لعليّ : إنك ناقِهٌ حَتَّى كفَّ ۰ قالت : وصنعت شعيراً وسلقاً ، فجئت به ، فقال النبيُّ ﷺ لعليّ : منْ هذا أصِب ، فإنه أنفع لَكَ ۰ وفي لفظ فقال : مِنْ هذا فَأَصِبْ فإنه أوفَق لَكَ[١٥٤].

واتە لە (أُمِّ المنذر)ی كچی (قیس)ی ئەنصاریەوە_ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ با یاوەری (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دیدەنیان كردم و ، (علي)یش بەو نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوبۆوە ، ئێمەش هێشوگەلێكی خورمای هەڵواسراومان هەبوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ هەستاو دەستیكرد بە خواردنی و ، (علي)یش هەستاو لێی دەخوارد ، پێغەمبەری خوا ﷺ بە (علي) فەرموو : تۆ بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بویتەتەوە ، تا وازی هێنا ۰ (أم المنذر) دەفەرمێت : پاشان هەستام سلق و جۆم بۆ لێنان و ، بۆم هێنان ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (علي) فەرموو : لەمە بخۆ ، ئەمە بۆ تۆ بەسوودترە ۰ لە بێژەیەكی تریشدا فەرمووی : لەمە بخۆ ، ئەمە بۆ تۆ گونجاوترە ۰

١٥٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ۰

١٥٤ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٣٨) ، وابن ماجة (٣٤٤٢) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٩) ۰

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " أَيْضًا عَنْ صُهَيْبٍ ، قَالَ : قَدِمْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبَيْنَ يَدَيْهِ خُبْزٌ وَتَمْرٌ ، فَقَالَ ((ادْنُ فَكُلْ)) ، فَأَخَذْتُ تَمْرًا فَأَكَلْت ، فَقَالَ ((أَتَأْكُلُ تَمْرًا وَبِكَ رَمَدٌ ؟)) فَقُلْت : يَا رَسُولَ اللّهِ أَمْضَغُ مِنْ النّاحِيَةِ الْأُخْرَى ، فَتَبَسّمَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ [155] .

واته : له (صهيب)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فەرموويەتى : چوومه خزمەتى پيٚغەمبەرى خوا ﷺ و هاوكات نان و خورماى له پيٚش دەستدا بوو ليٚى دەخوارد ، پيٚى فەرمووم : نزيك بەرەوه بخۆ ، منيش خورمايكم هەلگرت و خواردم ، پيٚى فەرمووم : خورما دەخۆى و چاويشت دەيەشىٚ ؟ منيش گووتم : ئەى پيٚغەمبەرى خوا من خواردنەكه بەلا چاك و ڕاستەكەم دەجوم ، پيٚغەمبەرى خواش ﷺ زەردە خەنه گرتى ٠

وَفِي حَدِيثٍ مَحْفُوظٍ عَنْهُ ﷺ إنّ اللّهَ إذَا أَحَبّ عَبْدًا حَمَاهُ مِنْ الدّنْيَا كَمَا يَحْمِي أَحَدُكُمْ مَرِيضَهُ عَنْ الطّعَامِ وَالشّرَابِ ٠
وَفِي لَفْظٍ إنّ اللّهَ يَحْمِي عَبْدَهُ الْمُؤْمِنَ مِنْ الدّنْيَا[156] .

واته : پيٚغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ئەگەر خواى تعالى بەندەيەكى خۆشويست لە دونيا دەيپاريٚزى وەكو چۆن كەسيٚكتان نەخۆشەكەى له خواردن و خواردنەوه دەپاريٚزىٚ ٠

له بيٚژەيەكى تريشدا : خواى تعالى بەنده بڕوادارەكەى خۆى له دونيا دەپاريٚزيٚت ٠

بەلاّم ئەو فەرموودەيەى لە سەر زمانى خەلك دەسوڕيٚتەوەو باس دەكريٚت : ((الحَميةُ رأسُ الدواءِ ، والمَعِدةُ بيتُ الداءِ ، وعوِّدوا كلَّ جسم ما أعتاده)) واته : ((پاريزكردن

155 _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٣٨) ، وابن ماجة (٣٤٤٢) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٧٧٦) ٠
156 _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٤٢٧) ، والترمذي (٢٠٣٦) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٦٥٩) ٠

سەرەكیترین دەرمانەو ، گەدەش شوێنی نەخۆشیە ، هەر جەستەیەكیش ڕابێنن لە سەر ئەوەی لە سەری ڕاهاتووە)) ، ئەم فەرموودە لە گوفتارەكانی (الحارث)ی كوڕی (كلَدة)ی پزیشكی عەرەبەو ، بەرزكردنەوەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ شیاو نی یە و بە ڕاست دلنانرێت ، زیاد لە یەكێك لە فەرموودەناسان ئەمەیان گوتوە ، ویذكر عن النبي ﷺ : ((أنَّ المَعِدَةَ حوضُ البدن ، والعُروق إليها واردة ، فإذا صحَّت المَعِدَةُ صدرت العروقُ بالصحة ، وإذا سَقِمَت المَعِدَةُ ، صَدَرَت العروقُ بالسقم))[١٥٧] واتە : ئەم فەرموودەیەش لە پێغەمبەری خواوە ﷺ باسكراوە : ((گەدە حەوزی جەستەیەو ، ڕەگەكانی بۆ هاتووە ، بۆیە ئەگەر گەدە تەندروست بێ ، ڕەگەكانیش ئەو تەندروستیە بلاو دەكەنەوەو ، ئەگەر گەدە نەخۆشیش كەوت ، ڕەگەكان بلاوی دەكەنەوە بە هەموو جەستەدا)) ٠

(الحارث) دەلێت : لووتكەی پزیشكێتی پارێزكردنە ، پارێزكرنیش بەلایانەوە بۆ كەسی تەندروست _ لە ڕووی زیانەوە _ بە پلەی تێكچوونە بۆ نەخۆش و بۆ ئەوانەش بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوونەتەوە ، بەلام پارێزكردن زۆرترین سوود بەو كەسانە دەبەخشێت كە بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بونەتەوە ، چونكە سروشتیی نەخۆشەكە هێشتا نەگەڕاوەتەوە بۆ هێزو دۆخی جارانی خۆی ، هێزی هەرسكردنیی لاوازە ، سروشتی نەخۆش قبولكارە ، ئەندامەكانیشی ئامادەیە ، بۆیە تێكدانی هۆكارێك دەبێت بۆ شكستهێنانی ، كەلە دەستپێكردنی نەخۆشیەكە قورستر دەبێت ٠

بزانە كە پێغەمبەری خوا ﷺ هەستا بە قەدەغەكردنی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ كە بەو نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوبوۆوە بۆ ئەوەی لە هیشووە خورما هەلواسراوەكە نەخوات ، چاكترین چارەسازی بوو ، چونكە میوە زیانبەخشە بەو كەسانەی بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بوونەتەوە ، لە بەر ئەوەی بە خێرا لە گەدەدا دەگۆڕێن و ، سروشتی

---

١٥٧ _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في الضعيفة (١٦٩٢) ٠

نەخۆشـیش هێشـتا لاوازەو توانـای پـاڵ پێوەنـانی نـی یـە ، هێشـتا هیـزی نەگەڕاوەتـەو ، سەرقاڵیشە بە دوورخستنەوەی ئاسەواری نەخۆشیەکەو ، لابردنی لە جەستەدا ·

خورمای تەڕی تازە پێگەیوو (الرُّطَب) جۆرە قورسیەکی تێدایە بۆ گەدە ، بۆیە ئەگەر بیخوات سەرقاڵ دەبێت بە چارەسەرکردن و چاکردنیی و ئاوڕ لە ئاسەواری نەخۆشیەکەو لادانی نادات‌ەوە ، دەرەنجامیش یا پاشماوەی نەخۆشیەکە دەمێنێتەوە ، یا زیاد دەکات ·

کاتێ سلق و جۆکە خرایە پێش دەستی ئیمامی (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا لەوە بخوات ، چونکە یەکێکە لە باشترین خۆراکەکان بۆ کەسێك بەم نزیکانە لە نەخۆشی چاك بوبێتەوە ، چونکە ئاوی جۆ چەند خاسیەتێکی وەکو فێنکردنەوەو خۆراك پێ بەخشین و ، نەرم و نیانکردن و ، بەهێزکردنی تێدایە کە بۆ کەسێك بەم نزیکانە لە نەخۆشی چاك بوبێتەوە زۆر بەسوودە ، بە تایبەت ئەگەر لە گەڵ سلقدا کوڵێنرا ، بۆیە ئەم خۆراکە زۆر گونجاوە بۆ ئەو کەسانەی گەدەیان لاوازە ، هیچ تێکەڵەو پاشماوەیەکی ترسێنەریش دروست ناکات ·

(زید)ی کوڕی (أسلم) دەڵێت : (عمر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ پارێزی بە نەخۆشێکی خۆی دەکرد ، تا ئەو ئاستەی نەخۆشەکە لە بەر زۆری پارێزکردن ناوکی دەمژی ·

بەگشتی : پارێزکردن بە سوودترین دەرمانەکانە پێش تووشبوون بە نەخۆشی ، قەدەغەی دروستبوونی دەکات و ، ئەگەر دروستیش بوو ، زیادبوون و بڵاوبوونەوەی لە جەستەدا قەدەغە دەکات ·

بەشێك :

پێوستە بزانرێت كە نەخۆش و ئەو كەسەش بەم نزیكانە لە نەخۆشی چاك بۆتەوەو كەسی تەندروستیش ، ئەگەر ئارەزووی خواردنی كردو ، سروشتیشی مەیلی بۆ چوو ، پیویستە شتێكی كەم بخوات بە ئەندازەیەك توانای هەرسكردنی هەبێت و ، بە خواردنی ئەوەش زیانی پێ نەگات ، بەڵكو پێوستە سوودیشی پێ گەیەنێت ، ئیتر لێرەدا سروشت و گەدە بە قبوڵ و شادومانبوونەوە خواردنەكان وەردەگرێت و ، هەڵدەستن بە چاكردن و چارەسازیكردنی ئەوەی ترسی زیانی لێدەكرێت ، پێدەچێ لەو دەرمانانەش چاكتربێ كە سروشی مرۆڤ حەزی پێ نەیەو ، لە خۆی دوور دەخاتەوە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ رازی بوو (صُهَیب) كە چاوی دەیەشا چەند دانەیەك خورما بخوات و ، دەشیزانی زیانی پێ ناگەیەنێت ٠

لەم بارەشەوە دەگێڕنەوە كەوا ئیمامی (علي) _ خوای لێ رازی بێت _ چاوی دەیەشاو ، چووە دیدەنی پێغەمبەری خوا ﷺ ، هاوكات پێغەمبەری خوا ﷺ لە پیش دەستیدا خورما هەبوو لێی دەخوارد ، فەرمووی : ئەی (علي) حەزی لێ دەكەی ؟ وە خورمایەكی بۆ فڕێدا ، پاشان دانەیەكی تری بۆ فڕێدا تا حەوت دانەی بۆ فڕێدا ، پاشان فەرمووی : ئیتر بەسە ئەی (علي) ٠

وَمِنْ هَذَا مَا رَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِه " مِنْ حَدِيثِ عِكْرِمَةَ ، عَنْ ابْنِ عَبّاسٍ أَنّ النّبِيّ ﷺ عَادَ رَجُلًا ، فَقَالَ لَهُ : مَا تَشْتَهِي ؟ فَقَالَ أَشْتَهِي خُبْزَ بُرّ ٠ وَفِي لَفْظٍ أَشْتَهِي كَعْكًا فَقَالَ النّبِيّ ﷺ مَنْ كَانَ عِنْدَهُ خُبْزُ بُرّ ، فَلْيَبْعَثْ إلَى أَخِيهِ ، ثُمّ قَالَ : إذَا اشْتَهَى مَرِيضُ أَحَدِكُمْ شَيْئًا ، فَلْيُطْعِمْهُ"(١٥٨)

١٥٨ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (١٤٣٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٣٠٤) ٠

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ چووه سەردانی نەخۆشێك ، پێی فەرموو : حەزت به چی یه ؟ ئەویش گوتی : حەزم به نانی گەنمه · له بێژەیەكی دیكەدا : حەزم به كێكه ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : هەركەس نانی گەنمی هەیه ، با بۆ براكەی بنێرێ ، پاشان فەرمووی : ئەگەر نەخۆشی كەسێكتان حەزی به خواردنێك بوو ، با بیداتێ)) ·

لەم فەرموودەیەدا نهێنیەكی پزیشكی ناسك بەدیدەكرێت ، بریتیه لەوەی كه ئەگەر نەخۆش له كاتی برسێتیەكی ڕاستی سروشتیدا ئەو خواردنەی حەزی لێیەتی بخوات ، ئەگەرچی جۆره زیانێكیشی تێدا بێت ، سوودێكی زۆرو زیانێكی كەمتری بۆ دەبێت ، بەڵام ئەگەر هەمان خواردن له كاتێكدا بخوات حەزی پێ نەبێت ئەو سوودەی لێ نابینێت ئەگەرچی خواردنەكه له خودی خۆشیدا بەسوود بێت ، چونكه ئەو نەخۆشەی به ڕاستی حەزی به خواردنەكەیه ، سروشتی ڕاستی ئەو حەزلێكردنه زیانی ئەو خواردنەی بۆ لادەبات ، بەڵام ئەگەر به سروشتی ڕقی له خواردنێكی بەسوودیش بێت ، ڕەنگه زیانێكی پێگەیەنێت ·

بەكشی : خۆراكی خۆشی حەزلێكراو ، سروشتی مرۆڤ به ووردی ڕووی تێ دەكات و ، به جوانترین شێوه هەرسی دەكات ، بەتایبەت له كاتێكدا كه نەفس به حەزلێكردنێكی ڕاست و ، بەهێزێكی تەندروستەوه ڕووی تێدەكات · والله أعلم ·

بەشێك : سەبارەت به ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ له چارەسەركردنی چاوئێشەدا به نەرم ونیانی و له سەرخۆیی و و وازهێنان له جوڵانەوەو پارێزكردن لەوەی دەبێت بەهۆی ورووژاندنی چاوئێشەكه :

پێشتر ئاماژەی پێدرا كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ پارێزی بۆ (صُهیب) بەكارهێنا ، كاتێ نكۆڵیی لێكرد خورماكه بخوات ، چونكه چاوئێشەی هەبوو ، هەروەها پارێزی بۆ (علي)

بـەكارهێنا ، كـاتێ قەدەغـەی كـرد خورمـا تەڕەپێگەیووەكـە بخـوات ، بـەهۆی چـاو ئێشەیەكەوە تووشی بوبو ٠

(أبونعيم) له كتێبی (الطب النبـوي)دا دەڵێت : پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئەگـەر خێزانێكـی تووشی چاوئێشه بوایه نەدەچووه لای تا چاوی چاك دەبويەوه.

چاوئێشه (الرمد) : ئاوسانێكی گەرمه له سپیایی چاودا پەیدا دەبێت ، هۆكاری بریتیـه لـه تێرژانی یەكێك له چوار تێكەڵاوەكه ، یا بایەكی گەرمه بڕی له سەرو جەسـتەدا زیـاد دەكـات و ، بەشێكیشی دەچێته ناوەڕۆكی چاو ، یا لێدانێك بـەر چـاو دەكـەوێت و ، سروشـتی لـەش و دڵیش بڕێكی زۆری خوێنی بۆ دەنێرێت ، چونكه دەیەوێت بـەهۆی نـاردنی ئـەو بـڕە خوێنـەوه چارەسەری بكات ، بۆیه ئەندامه لێدراوەكه دەئاوسێت ٠

بزانـه وەكـو ئـەوەی چـۆن لـه زەویـەوه بـۆ بەرگـه هـەوا ، دوو هـەڵم بـەرز دەبێتـەوه ، یەكێكیان : ووشكەو ، ئەویتریان : گەرمی شێدارەو ، بەهەردوكیانـەوه هـەورێكی كەڵەكـەبوو دروست دەكەن ، قەدەغەی چاومان دەكـەن و نـاهێڵن دەركـی ئاسمـان بكـەین ، ئاوەهـاش شتی بەو جۆره له قوڵایی گەدەوه بۆ كۆتایەكەی بەرز دەبێتـەوه ، قەدەغـەی بینینمـان لـێ دەكـەن ، بـەو هۆیەشـەوه چـەندین نەخۆشـی دروسـت دەبێـت ، ئەگـەر سروشتی جەسـته بەسەریدا زاڵ بوو و بەرەو لـووت پـاڵی پێوەنـا ، هەڵامـەت دروسـت دەكـات ، ئەگـەر بـەرەو زمانه بچكۆلەوەو هەردوو كونه لووت پاڵی پێوەنا ، نەخۆشی گـەروەخڕه دروسـت دەكـات ، ئەگەر بەرەو لاكانی جەسته پاڵی پێوەنا ، نەخۆشی (الشّوصة) دروسـت دەكـات ، ئەگـەر بەرەو سنگ پاڵی پێوەنا ، كۆكەو هەڵامەت دروست دەكات ، ئەگەر چوو بـۆ دڵ ، تێكچـونی دڵ دروست دەكات ، ئەگەر بەرەو چاو پـاڵی پێوەنـا ، چاوئێشـه دروسـت دەكـات ، ئەگـەر دابەزیه ناوسك ، نەخۆشـی هـەوكردنی ئەنـدامی زازێ دروسـت دەكـەن (السَّیْلان) ، ئەگـەر بـەرەو بەشـەكانی مێشك پـاڵی پێوەنـا ، نەخۆشـی بیرچـوونەوه دروسـت دەكـات ، ئەگـەر

بەهۆیەوە خوێنبەرەکانی مێشك شێدارو تەڕاوی بوون و ڕگەکانی لێ پڕبوون ، نەخۆشی خەوتنی توند دروست دەکات ، ئەو کات خەوتنەکە شێدار دەبێت و ، شەونخونیش (السهر) ووشك دەبێت ٠ ئەگەر هەڵمەکە ویستی بۆ دەروەی سەر گوزەر بکات و ، توانای نەبوو ، سەرئێشەو شەونخونی دروست دەکات ، ئەگەر هەڵمەکە بۆ لایەکی سەر لێژبویەوە ، بەدوایدا سەرئێشەی (الشقیقة) دروست دەبێت ، ئەگەر ناوەڕاست و سەرسەری داگیرکرد ، بەدوایدا نەخۆشی خۆربردن (داء البَیْضة) دروست دەبێت ، ئەگەر بەهۆیە پەردەی مێشك سارد بوو یا گەرم بوو یا شێداربوو و چەند بایەکی لێوە ووژا ، پژمین دروست دەکات ، ئەگەر بوبە هۆی ووژانی شێ بەڵغەمیەکەی نێو مێشك تا ئەو ئاستەی زاڵ بێت بەسەر گەرمە سروشتیەکەیدا ، بورانەوەو (السُکات)[١٥٩] دروست دەکات ، ئەگەر (المِرَّة السوداء)ی ووژان تا ئەو ئاستەی هەوای مێشك تاریك بکات ، نەخۆشی نودڵی دروست دەکات ، ئەگەر ڕژایە نێو ڕێڕەوکانی دەمارەوە ، نەخۆشی فێی سروشتی دروست دەکات ، ئەگەر کۆبەندی دەمارەکانی سەر شێدار بێت و بڕژێتە نێو ڕێڕەوەکانی ، نەخۆشی ئیفلیجی دروست دەکات ، بەڵام ئەگەر هەڵمەکە لە (المِرَّة الصفراء)ەوە بوو بە ئاستێك مێشك گەرم بکات ، نەخۆشی (البِرْسام) دروست دەکات ، ئەگەر سنگیشی لە گەڵدا بەشداربوو ، نەخۆشی (السَّرْسَامُ)[١٦٠] دروست ، کەوابوو باش تێبگە لەم بەشە ٠

مەبەستیش ئەوەیە کە خەڵتەکانی جەستەو سەر دەجوڵێن و دەووروژێن لە باری چاوئێشەدا ، جووتبوونی خێزانیش جوڵان و هەڵچونی زیاد دەکات ، چونکە جووتبون جوڵانێکی سەرتاپای جەستەو ووروح و سروشتە٠ بۆیە جەستە لەو باردا گەرم دەبێت

---

١٥٩ ـ السُکات : نەخۆشیەکە مەردوم لە قسەو گوتە دەخات و بەردەوام دەبێت لە سەر بێدەنگی ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ، وەرگێڕ٠

١٦٠ ـ السَّرْسَامُ : ئەستوربوون و ئاوسانێکە لە پەردەی مێشکدا پەیدا دەبێ و لەرزوتای بەردەوام لە نەخۆشیەکدا پەیدا دەکا ، هەروەها دیاردەی تریشی لێ پەیدا دەبێ بۆ نموونە خەو پزاندن و سەرسوڕمان و سەرلێشێواندن ٠ بڕوانە : قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ٠

بەدڵنیایی ، نەفسیش جوڵانەکەی توندتر دەکاتەوە بۆ گەشتن بە خۆشی جوتبون و تەواوکردنی ، ڕوحیش دەجوڵێتەوە لە گەڵ جوڵانەوەکەی نەفس و جەستەدا ، چونکە یەکەم پەیوەندبوونی ڕوح بە جەستەوە لە دڵەوە دەست پێ دەکات و ، لەوێشەوە ڕوح دروست دەبێ و ، بەهەموو ئەندامەکانی جەستەدا بڵاودەبێتەوە ٠ بەڵام مەبەست بە جوڵانەوەکەی سروشت ، بۆ ئەوەیە ئاوی نێرینەی پێویست بەپێی ئەندازەی پێویست بنێرێ ٠

بەگشتی : جووتبونی خێزان جوڵانەوەیەکی سەتاپایی گشتیە ، هێزو ، سروشت و خەلتەکان و ، ڕوح و نەفسی جەستە لە گەڵیدا دەجوڵێتەوە ، بۆیە هەموو جوڵانەوەیەك خەڵتەکان دەوروژێنێ و نەرم و تەنکیان دەکاتەوەو بە ئاسانی ڕەوانەی ئەندامە لاوازەکانی جەستەی دەکات ، چاویش لە باری نەخۆشی چاوئێشەدا لە هەمووی لاوازتر دەبێ ، جوڵانەوەی جووتبونیش لە هەمووی زیانتر دەبێ بۆی ٠

(بقراط) لە کتێبی (الفصول)دا دەڵێت : پێدەچێ سواربوونی کەشتی پەنجەڕادەکێشێت بۆ ئەوەی کە جوڵانەوە هەڵچون و وروژان بە جەستە دەبەخشێت ٠ لە گەڵ هەموو ئەمانەشدا چاوئێشە سوودو کەڵکی زۆری تێدایە ، چونکە پێویست بە پارێزکردن و دەرهاوێشتنی مادە زیانبەخشەکان دەکات ، هەروەها سەرو جەستە لە پاشماوەو مادەگەنیوەکان پاك و روون دەکاتەوە ، هەروەها مرۆڤ دەبێ وازبێنێت لەوانەی زیان بە نەفس و جەستە دەگەیەنن وەکو تووڕەبوون و ، خەم و خەفەت و ، جوڵانەوە توندوتیژەکان و ، کارە قورسەکان ٠ لە (أثر)ێکی سەلەفیدا هاتووە : با ڕقتان لە چاوئێشە نەبێت ، چونکە ڕەگەکانی کوێربوون دەبڕێت ٠

لەو هۆکارانەی بەکاردێت بۆ چارەسەرکردنی چاوئێشە پشوودان و نەرم و نیانی و خۆ ماندوو نەکردنە ، هەروەها وازهێنان لە دەست لێدانی چاو و خەریك بوون پێوەی ، چونکە ئەوانەی سەرەوە ئەگەر ئەنجام دران ئەوا دەبن بە هۆکارێکی کاریگەر بۆ تێرژانی مادەیەك بۆ نێو چاو ٠ هەندێ لە پێشینانی چاك فەرمویانە : نموونەی هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ وەکو

چاره ، دەرمانی چاویش دەست لێ نەدانێتی · له فەرموودەیەکی (مرفوع)دا باسکراوه : ((چارەسەری چاوئێشه ئەوەیه کە ئاوی سارد بتکێنرێته نێو چاو)) · ئەمەش بەسوودترین دەرمانەکانه بۆ چاوئێشەی گەرم ، چونکە ئاوی سارد بەکاردەهێنرێت بۆ کوژاندنەوەی گەرمی چاوئێشه ئەگەر گەرم بوو ·

وَلِهَذَا قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ _ ، لِامْرَأَتِهِ زَيْنَبَ وَقَدْ اشْتَكَتْ عَيْنُهَا : لَوْ فَعَلْتِ كَمَا فَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَانَ خَيْرًا لَكِ وَأَجْدَرَ أَنْ تُشْفَيْ ، تَنْضَحِينَ فِي عَيْنِكِ الْمَاءَ ، ثُمَّ تَقُولِينَ : أَذْهِبْ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ ، وَاشْفِ أَنْتَ الشَّافِي ، لَا شِفَاءَ إِلَّا شِفَاؤُكَ ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا[١٦١] .

واته : (عبدالله)ی کوڕی (مسعود) _ خوای لێ ڕازی بێت _ به (زینب)ی خێزانی فەرموو : ئەگەر کارێکت ئەنجام بدایه بەهاوشێوەی کارەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ چاکتر دەبوو و شایستەتریش دەبوو بۆ چاکبونەوەت ، ئاو بتکێنیته چاوت و ، پاشان بڵێی : ئەی پەروەردگاری خەڵك ناڕەحەتیەکان لابەرەو ، چاك بکەرەوە هەر تۆ چاك دەکەیتەوه ، هیچ چاکبونەوەیەکیش نی یه جگە لە چاکبوونەوەکەی تۆ ، چاکبونەوەیەك هیچ نەخۆشیەك تێنەپەڕێنێت · ئەمەش وەکو چەندەها جار ئاماژەمان پێداوه تایبەته بە هەندێ وەڵاتەوەو ، تایبەتیشه بەهەندێ لە جۆرەکانی چاوئێشەوه ، بۆیه پێویسته گوفتاری تایبەتی پێغەمبەری خوا ﷺ گشتاندن نەکرێت و ، گوفتاری گشتیشی تایبەت نەکرێت بە بەشێکی خەڵکەوه ، بەوەش هەڵەگەلیك و ، پێچەوانەگەلێکی راستی زۆر ڕوودەدات · والله أعلم ·

١٦١ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٨٣) ، وابن ماجة (٣٥٢٠) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٦٣٩) ·

بەشێك : سەبارەت بە سڕبوونی گورچیلە كە لە گەڵیدا جەستە ڕەق دەبێت :

ذَكَرَ أَبُو عُبَيْدٍ فِي " غَرِيبِ الْحَدِيثِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ : أَنَّ قَوْمًا مَرُّوا بِشَجَرَةٍ فَأَكَلُوا مِنْهَا ، فَكَأَنَّمَا مَرَّتْ بِهِمْ رِيحٌ ، فَأَجْمَدَتْهُمْ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: قَرِّسُوا الْمَاءَ فِي الشِّنَانِ ، وَصُبُّوا عَلَيْهِمْ فِيمَا بَيْنَ الْأَذَانَيْنِ ٠

واتە : لە (أبي عثمان النَّهْدِيِّ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : كۆمەڵەخەڵكيك بەلای درختێكدا تێپەڕبوون و لێيان خوارد ، وەكو ئەوەی بايەك بە سەرياندا تێپەڕبوو ، ڕەقی كردن ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئاو لە كونەكاندا سارد بكەن و ، لە نێوان بانگ و قامەتی نوێژی بەياندا بيكەن بە سەرياندا ٠

(أبوعبيد) دەڵێت : فەرمايشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((قَرِّسُوا)) : واتە : ساردی بكەن ٠ خەڵكيش دەڵێن : ((قد قَرَسَ البرد)) واتە : سەرماكە زۆر بوو ٠ ((الشِّنان)) : واتە : كوندەو جەوەندەی كۆن ٠ باسی ئەمەشی كردووە چونكە ئاوەكە زياتر سارد دەكات ٠ ((بين الأذانين) واتە : نێوان بانگ و قامەتی نوێژی بەيان ٠ گوتەكانی تەواوبوو ٠

هەندێ لە پزيشكان گووتويانە : ئەم چارەسەرە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ لە چاكترين چارەسەرەكانی ئەم نەخۆشيەيە ئەگەر لە وەڵاتێكی وەكو حيجازدا ڕوويدات ، كە وەڵاتێكی گەرمی ووشكە ، چونكە گەرميی سروشتی لە ناوەڕۆكی دانيشتوانی ئەم وەڵاتەدا لاوازەو ، ئاوكردنيش بەسەرياندا لە كاتی باسكراودا كە ساردترين كاتەكانی ڕۆژە ، هۆكاريكی كارا دەبێت بۆ كۆكردنەوەی ئەو گەرميە سروشتيەی كە بڵاوبۆووەتەوە لە جەستەياندا و هەموو هێزەكانيش هەڵدەگرێت و ، بەوەش هێزی پاڵنەر بەهێز دەبێت و ، لە لايەكانی جەستەوە

نێت و لە سکدا کۆدەبێتەوە کە شوێنی نەخۆشیەکەیەو ، بە یارمەتی هێزەکانی تر نەخۆشیەکە پاڵ بە نەخۆشیەکەوە دەنێت و ، بەئیزنی خوای تعالی نوری دەخاتەوە ، ئەگەر (جالینوس) یا (بقراط) یا کەسانی تر ، وەسفی ئەم دەرمانەیان بۆ ئەم نەخۆشیە بکردایە ، پزیشکان ملکەچی دەبوون و ، لە تەولوی زانستی سەرسام دەبوون ۰

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چاکردنی ئەو خۆراکەدا کە مێشی تێدەکەوێت و ڕێنمایەکانی سەبارەت بە دوورخستنەوەی زیانەکانی ژهرەکان بە دژەکانیان :

فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ : إِذَا وَقَعَ الذُّبَابُ فِي إِنَاءِ أَحَدِكُمْ ، فَامْقُلُوهُ ، فَإِنَّ فِي أَحَدِ جَنَاحَيْهِ دَاءً ، وَفِي الْآخَرِ شِفَاءً[١٦٢].

واته : له (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر مێش کەوتە قاپی یەکێکتانەوە ، لە شلەکەدا نقومی بکەن ، چونکە لە باڵێکیدا نەخۆشی هەیەو ، لەویتردا چارەسەر)) ۰

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَحَدُ جَنَاحَيْ الذُّبَابِ سَمٌّ ، وَالْآخَرُ شِفَاءٌ ، فَإِذَا وَقَعَ فِي الطَّعَامِ ، فَامْقُلُوهُ ، فَإِنَّهُ يُقَدِّمُ السَّمَّ وَيُؤَخِّرُ الشِّفَاءَ[١٦٣].

واته : له (أبي سعيد الخُدْرِيّ) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((باڵێکی مێش ژەهرەو ، ئەویتریش چارەسەرە ، ئەگەر کەوتە نێو قاپی

---

١٦٢ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٩٨) ، والدارمي (٢٠٤٤) ، والبخاري (٤ / ١٥٨) ، (٧ / ١٨١) ، وابن ماجة (٣٥٠٥) كلهم عن طريق عتبة بن مسلم مولى بني تميم ، عن عبيد بن حنين ، عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ولم أجده في مسلم ، ولعله وهم من المصنف ۰

١٦٣ _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٥٠٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٣٩) ۰

یەكێكتانەوە ، لە شلەكەدا نقومی بكەن بۆ دەهێنانی چارەسەرەكەی ، چونكە مێش باڵە ژەهرینەكەی پێش دەخات و ئەو باڵەی چارەسەری تێدایە دوایدەخات)) ٠

ئەم فەرمودە دوو شتی تێدایە : فیقهی و پزیشكی :

بەڵام فیقهیەكە : بەڵگەیەكی زۆر ئاشكەرایە كە ئەگەر مێش لە نێو ئاودا یا هەر شلەیەكی تردا مرد ، پیسی ناكات ، ئەمەش گوفتاری جەماوەری زانایانە ، ناشزانراوە لە پێشیندا كەسێك هەبوبێت بەرهەڵستی ئەمەی كردبێت ، ڕووی كردنیشی بە بەڵگە ئەوەیە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا بە نقوم كردنی مێشەكە لە ئاوەكەدا ، زانراویشە بەو كارە مێشەكە دەمرێت ، بە تایبەت ئەگەر چێشتەكە گەرم بوو ، بۆیە ئەگەر پیسی بكردایە فەرمانی بە ڕشتنی چێشتەكە دەكرد ، لە ڕاستیدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی بە چاكردنی چێشتەكە كرد بە نقوم كردنی مێشەكە ، پاشان حوكمەكە لەو سنورە تێپەڕێنراو هەموو ئەو جانەوەرانەشی گرتەوە كە نەفسێكی شلیان نی یە ، وەكو مێش هەنگوێن و زەردەواڵەو ، جاڵجاڵۆكە و ، هاوشێوەكانیان ، چونكە حوكم گشتی دەبێت بە گشتیبونی هۆكاری و ، ناشمێنێت بە نەمانی هۆكارەكەی ، لەبەر ئەوەی هۆكاری پیسبوون ئەو خوێنەیە كە لە جەستەی ئاژەڵی مردوودا دەوەستێت و ، جانەوەرانیش خوێنێكی شلیان نی یە ، بۆیە حوكم بە پیسبوونی ئەو شلەی مێشی تێدەكەوێت نامێنێت ، چونكە هۆكاری دروستبوونی پیسبوون كە خوێنەكەیە نەماوە ٠

پاشان ئەو كەسانەی كە حوكم بەوە ناكەن كە ئێسكی مردارەوەبوو پیس بێت دەڵێن : ئەگەر ئەمە جێگیر بێت بۆ ئاژەلێكی تەواو كە هەموو جۆرە شێ و تەڕی و ، پاشەڕۆو ، نەبونێكی ڕەقی تێدا بێت ، جێگیربوونی شایستەتر دەبێت بۆ ئێسكێك كە هیچ جۆرە شێ و تەڕی و ، پاشەڕۆو ، خوێنێكی وەستاوی تێدا نەبێت ، ئەمەش لەوپەڕی بەهێزیدایە ، بۆیە شایستەترە كاری پێ بكرێت ٠

يەكەم كەسێكیش لە ئیسلامدا ئەم گوفتارەی لێوە بیسترابێت و ، فەرمویێتی : (ما لا نفس لە سائلة) واتە : (نەفسێكی شلی نەبێت) پێشەوا (إبراهیم النخَعيُّ) بوو ، لە ئەویشەوە هەموو زانایانی ئیسلام وەریانگرتووە ، ووشەی (النفس)یش لە زمانی عەرەبیدا واتە : خوێن ، بۆیە دەگوترێت : (نَفَست المرأة) واتە : كەوتە بێنوێژیەوە ، بەڵام ئەگەر گوترا (نُفِسَت) بضم النون : واتە : منداڵی بوو .

بەڵام مانا پزیشكیەكەی : (أبو عُبَیْد) دەڵێت : مانای (امْقُلُوه) : واتە : نقومی بكەن با چارەسەرەكەی بێتەدەروە وەكو چۆن نەخۆشیەكەی دەرچوو ، لەم بارەشەوە لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێت : (هما یَتَماقلان) واتە : ئەو دووانە خۆیان لە ئاوەكەدا نقوم كرد .

بزانە بەلایانەوە مێش هێزێكی ژەهرینی تێدایە ئاوسان و ، خورووی كاتی كە بە مرۆڤەوە دەدات پەنجەی بۆ ڕادەكێشێت ، ئەمەش وەكو چەكێكە بۆ مێش ، ئەگەر كەوتە شتێكەوە بەجۆرێك زیانی پێگەیەنێت ، بە چەكەكەی خۆی دەپارێزێت ، بۆیە پێغەمبەری خوا _ صلی الله علیه وسلم _ فەرمانیداوە ئەو ژەهرەی لە باڵێكیدایە چارەسەر بكریت بەو دەرمانەی كە خوای تعالی خستویەتیە باڵەكەی ترەوەی ، هەموو مێشەكە لە ئاو و چێشتەكەدا نقوم دەكرێت و ، مادە ژەهرەكەو مادە بەسوودەكە بەرامبەر یەكتر دەبنەوەو ، زیانەكەی دوردەخاتەوە ، ئەمەش پزیشكێتیەكە پزیشكانی گەورەو پێشەواكانیان ڕێی پێ نابەن و نایدۆزنەوە ، بەڵكو لە ڕوناكی پێغەمبەرایەتی بەدەرە ، لە گەڵ ئەمەشدا پزیشكی زانای سەركەوتوو ملكەچی ئەم چارەسەرە دەبێ و ، دانی پێدا دەنێ ئەو كەسەی هێناویەتی تەواوترین بونەوەرەو ، پشتگیری كراوە بە سروشێكی ئیلاهی بەدەرە لە هێزی مرۆڤایەتی .

زیاتر لە یەك پزیشك بەیادیان هێناوەتەوە كە شوێنی پێوەدانی زەردەواڵەو دووپشك ئەگەر مێشی پێدا بهێنرێت سوودێكی ئاشكەرای بۆ دەبێت و ، ئێشەكەی دەنیشێنێتەوە ، ئەوەش بۆ هیچی تر ناگەڕێتەوە تەنها بۆ ئەو ماددە نەبێت كە شیفای تیدایە ، ئەگەر بهێنرێت بەو

ئاوسانەدا كە لە برژانگى چاودا پەیدا دەبێت و بە (الشَّعْرَة) ناودەبرێت پاش برینى سەرى مێشەكە چاكى دەكاتەوە ٠

بەشێك : سەبارەت بە رێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە چارەسەركردنى زیپكەدا :

ذَكَرَ ابْنُ السُّنِّيِّ فِي كِتَابِهِ عَنْ بَعْضِ أَزْوَاجِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّه ﷺ وَقَدْ خَرَجَ فِي أُصْبُعِي بَثْرَةٌ ، فَقَالَ " عِنْدَكِ ذَرِيرَةٌ ؟ قُلْت : نَعَمْ . قَالَ " ضَعِيهَا عَلَيْهَا " وَقُولِي : اللَّهُمَّ مُصَغِّرَ الْكَبِيرِ ، وَمُكَبِّرَ الصَّغِيرِ ، صَغِّرْ مَا بِي[١٦٤] .

واتە : كەسانێك لە خێزانەكانى پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ دیدەنى كردم كە هاوكات زیپكەیەك لە پەنجەمدا دەرچووبو ، پێى فەرمووم : دەرمانى (ذریرة)ت لایە ؟ گوتم : بەڵێ ٠ فەرمووى : بیخە بە سەرى و ، بڵێ : پەروەردگار ئەى بچوكارەوەى گەورەو ، گەورەكارى بچوك ، ئەوەى لە جەستەمدایە بچوكى بكەرەوە ٠

(الذَّرِيرةُ) : دەرمانێكى هیندى كوتراوە لە قامیشى (الذَّرِيرة) دەردەهێنرێت ، گەرم و ووشكەو بەسوودە بۆ ئاوسانەكانى گەدەو جگەرو ئاوبەتگ (الأستسقاء)و ، دڵ بەهێز دەكات چونكە بۆن خۆشە ٠ وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا قَالَتْ طَيَّبْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِيَدِي بِذَرِيرَةٍ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ لِلْحِلِّ وَالْإِحْرَامِ[١٦٥] .

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خواى لێ رازى بێت _ فەرموویەتى: بەدەستەكانى خۆم بە (الذريرة) پێغەمبەرى خوام ﷺ بۆنخۆش كرد لە حەجىماڵئاوایدا بۆ ئیحرام

---

١٦٤ _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٣٧٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢١٠) ٠

١٦٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٢٠٠ ، ٢٤٤) ، والبخاري (٧ / ٢١١) ، ومسلم (٤ / ١٠) كلهم عن عروة والقاسم عن عائشة فذكرته ٠

بەستن و دوای ئیحرام شکاندنیش · (البَثْرَة) : هەڵتۆقیویەکی بچوکە بەهۆی مادەیەکی گەرمەوە دروست دەبێ و سروشتی جەستە پاڵی پێوە دەنێ ، جێگەیەك لە جەستەدا دەدرێ و لێی دێتە دەرەوە ، پێویستی بە شتێکە پێیگەیەنێت و دەریکاتە دەرەوە ، (الذَّريرة)ش یەکێکە لەو دەرمانانەی ئەو کارە بەجێ دێنێت ، چونکە سیفەتێکی بەرزی پێگەیاندن و دەماوێشتنی هەیە سەرەڕای بۆن خۆشیەکەی ، ئەگەرچی سیفەتێکی ساردکردنەوەشی تێدایە بۆ ئەو ئاگریەی لەو مادەدایە ، بۆیە دانەر کتێبی (القانون) دەڵێت : هیچ شتێك نی یە لە (الذَّريرة) چاکتربێ بۆ سوتاندنی ئاگر ئەگەر لە گەڵ ڕۆنی گوڵ و (بدهن الورد) سرکەدا (الخل) تێکەڵ کرا ·

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی ئاوساو دومەڵەکان بە هەڵدرین و دەرهێنانی کێم و ئاوەکەی :

یُذکر عن علي أنه قال : دخلتُ مع رسول الله ﷺ علی رجل یعودهُ بظهره ورم ، فقالوا : یا رسول الله بهذه مِدَّة · قال : بُطُّوا عنه ، قال عليٌ فما بَرِحتُ حتی بُطَّتْ ، والنبيُّ ﷺ شاهدٌ[١٦٦].

واتە : لە (علي)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ باسکراوە فەرموویەتی : ((بەیاوەری پێغەمبەری خوا ﷺ چوینە دیدەنی پیاوێك ، پێغەمبەری خوا ﷺ سەردانی دەکرد بە هۆی ئەو ئاوسانەوە کە لە پشتیدا بوو ، گوتیان : ئاوسانەکەی کێم و زیچکاوی هەیە ، ئەویش فەرمووی : هەڵیدڕن ، (علي) _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەفەرمێت : جێگەکەم بەجێنەهێشت تا ئاوسانەکەی هەڵدڕا بۆ دەرهێنانی کێم و زیچکاوەکەی ، پێغەمبەری خواش ﷺ ئامادەبوو.

ویُذکر عن أبي هريرة : أنَّ النبيَّ ﷺ أمر طبیباً أن یَبُطَّ بطن رجل أجْوی البطن ، فقیل : یا رسول الله هل ینفع الطبُّ ؟ قال : الذي أنزَلَ الداء ، أنزل الشِّفاء ، فیما شاء[١٦٧].

١٦٦ _ ضعیف : انظر مجمع الزوائد (٥ / ٩٩) ·

واته : له (أبي هريرة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ باسکراوه فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدایه پزیشکێك سکی پیاوێکی تووشبوو به نەخۆشی ئاوبەنگ هەڵدڕیّ ، گوترا: ئەی پێغەمبەری خوا ئایا پزیشکێتی سوود دەگەیەنێت ؟ فەرمووی : ئەو زاتەی نەخۆشیەکەی دابەزاندووه ، چارەسەرەکەشی دابەزاندووه ، بەهەر شتێك ئارەزووی لێبێت ٠

ئاوسان (الورم) : مادەیەکە بە قەبارەی ئەندامەکە ، دروستبوونی دەگەڕێتەوە بۆ زێدە مادەیەك دەڕژێتە نێو ئەو جێگەیە ، لە تێکڕای ڕەگەزەکانی نەخۆشیدا هەیە ، ئەو مادانەش ئاوسانەکە پەیدا دەکەن چوار تێکەڵاوەکەو ، ئاو و ، بان ، ئەگەر ئاوسانەکە کۆبۆوە بە دومەڵ (خُراج) ناودەبرێت ، هەموو ئاوسانێکی گەرمی بەئازاریش دەرەنجامی سیّ شت دەبیّ : یا شیبوونەوەو نەمان ، یا کۆبوونەوەی کێم و زیچکاو ، یا دەگۆڕێت بۆ بارێکی ڕەقی ٠ بۆیە ئەگەر هێزی مرۆڤ بەهێزبوو ، مادەی ئاوسانەکە کۆنترۆڵ دەکات و شیدەکاتەوەو نایهێڵێت ، ئەمەش چاکترین بارەکانە ئەگەر باری ئاوسانەکەی پێدا تێپەڕبێت ، بەڵام ئەگەر هێزی لەوە کەمتر بوو ، مادەی ئاوسانەکە پێدەگەیەنێت و ، دەیکات بە کێمێکی سپی و ، جێگەیەکی بۆ دەکاتەوەو دەیڕژێنێتە دەرەوە ، ئەگەر هێزی مرۆڤەکە لەوەش کەمتربوو ئەوا مادەکە دەگۆڕێت بۆ کێمێکی تەواو پێنەگەیو ، بێتواناش دەبیّ جێگەیەك لەو ئەندامەدا بکاتەوەو پاڵی پێوە بنێت بۆ دەرەوە ، لەم بارەدا ترسی گەنین لەو ئەندامەی لەشی مرۆڤ دەکرێت بەهۆی زۆر مانەوەی مادە کێماوە ڕەقەکە تیایدا ، بۆیە پێویستی بە یارمەتی پزیشکە بۆ هەڵدڕینی جێگەکە ، یا هەر ڕێگەیەکی تر بۆ دەهێنانی ئەو مادە خراپبووە کە ئەندامەکەی خراپ کردووە ٠

هەڵدڕینیش دوو سوودی تێدایە : یەکەمیان : دەهێنانی ئەو کێم و مادە خراپانەیە کە ئەندامەکەی لەش خراپ دەکات٠ دووەمیان : ڕێگریی لە کۆبونەوەی مادەی تر لەویدا بۆ ئەوەی هێزی تری پیّ نەبەخشێت ٠

---

١٦٧ _ سبق تخريجه ٠

بەڵام سەبارەت بەو گوفتارەی کە فەرموویەتی : ((إنه أمر طبيباً أن يَبُطَّ بطن رجل أجْوَى البطن)) واتە : ((فەرمانیدایە پزیشکێك سکی پیاوێکی تووشبوو بە نەخۆشی ئاوبەنگ هەڵدڕێ)) ، لێرەدا ووشەی (الجَوى) بۆ چەند مانایەك بەکاردێ لەوانە : ئەو ئاوە بۆگەنەیە کە لە سکدا کۆدەبێتەوەو نەخۆشی ئاوبەنگ دروست دەکات ٠

پزیشکان جیاوازبوون سەبارەت بە هەڵدڕین و دەرهێنانی ئەو ئاوەی تیایدا کۆبۆتەوە ، کۆمەڵێك لە پزیشکان ڕێگری لێ دەکەن چونکە مەترسیدارەو ، ساغ و سەلامەتیشی لێوە بەدوورە ، کۆمەڵێکی تریش شیاوێتیان پێداوەو ، دەڵێن : بەدەر لەوە هیچ چارەسەرێکی تری نی یە ، مەبەستیشیان بەو جۆرەیەتی کە بە (الزِّقيّ) ناودەبرێت ، چونکە وەکو پێشتریش ئاماژەمان پێدا سێ جۆرە : تەپڵی و ، گۆشتی و ، (الزِّقي)ە ، کە بەلای زۆریەی پزیشکانەوە خراپترین جۆرەکانە ٠ پزیشکانی تریش گوتویانە خراپترین جۆریان گۆشتیە چونکە هەموو جەستە دادەپۆشێ ٠

لە کۆی چارەسەرەکانی جۆری (الزِّقي) دەرهێنانی ئاوەکەیە بە هەڵدڕین (البَزْل) ، ئەمەش وەکو خوێن دەرهێنانی پیسە لە ڕەگەکانەوە ، بەڵام مەترسیدارە وەکو پێشتر ئاماژەی پێدرا ، ئەگەر (صحيح)ی ئەم فەرموودەیە جێگیربوو ، ئەوا بەڵگەیەك دەبێت بۆ شیاوێتی هەڵدڕین و دەرهێنانی ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خۆراك پێدانی مرۆڤ بە ناسکترین و بەتامترین ئەو خۆراکانەی لە سەری ڕاهاتووە :

في " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ عُرْوَةَ ، عَنْ عَائِشَةَ : أَنَّهَا كَانَتْ إِذَا مَاتَ الْمَيِّتُ مِنْ أَهْلِهَا، وَاجْتَمَعَ لِذَلِكَ النِّسَاءُ ، ثُمَّ تَفَرَّقْنَ إِلَى أَهْلِهِنَّ ، أَمَرَتْ بِبُرْمَةٍ مِنْ تَلْبِينَةٍ فَطُبِخَتْ ، وَصُنِعَتْ ثَرِيدًا ،

ثُمّ صُبّتْ التّلْبِينَةُ عَلَيْهِ ، ثُمّ قَالَتْ : كُلُوا مِنْهَا ، فَإِنّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّهِ ﷺ يَقُولُ ((التّلْبِينَةُ مَجَمّةٌ لِفُؤَادِ الْمَرِيضِ تَذْهَبُ بِبَعْضِ الْحُزْنِ))[١٦٨] .

واته : (عُرْوة) له خاتوو (عائشة)هوه _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ دهگيٚڕيٚتهوهو دهفهرميٚت : ئهگهر يهكيٚك له كهسوكارى بمردايه ، پاش ئهوهى ژنان كۆدهبونهوهو ، دهچونهوه مالّى خۆيان ، فهرمانيدهدا مهنجهلّيٚك (تلبينة) ليٚدهنرا ، ئينجا تريدى دهكردو ، (تلبينة)هكهى بهسهريدا دهكردو ، پاشان دهيفهرموو ليٚى بخۆن ، چونكه گويٚبيستى پيٚغهمبهرى خوا بووم ﷺ دهيفهرموو : (((التلبينة) ئاسوودهيى به دلّى نهخۆش دهبهخشىٚ و هەندىٚ له خهمهكان دهرِويٚنيٚتهوه)) .

وَفِي " السّنَنِ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ أَيْضًا ، قَالَتْ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَلَيْكُمْ بِالْبَغِيضِ النّافِعِ التّلْبِينِ ، قَالَتْ : وَكَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا اشْتَكَى أَحَدٌ مِنْ أَهْلِهِ لَمْ تَزَلْ الْبُرْمَةُ عَلَى النّارِ حَتّى يَنْتَهِيَ أَحَدُ طَرَفَيْهِ . يَعْنِي يَبْرَأُ أَوْ يَمُوتُ[١٦٩] .

واته : له خاتوو (عائشة)هوه _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فهرموويهتى : پيٚغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى ((بيٚزليٚكراوى بهسوود بهكاربيٚنن (التلبين))) ، خاتوو (عائشة) _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ دهفهرميٚت : پيٚغهمبهرى خوا ﷺ ئهگهر يهكيٚك له كهسوكارى نهخۆش بوايه ئيتر بهردهوام مهنجهلّ (التلبين)هكه بهسهر ئاگرهوه دهبوو تا بهلايهكا كۆتاى دههات . مهبهستى ئهوهيه يا چاك دهبۆوه يا دهمرد .

---

١٦٨ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٧٩) ، ومسلم (٢٢١٦) .

١٦٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٦ / ٢٤٢) ، وابن ماجة (٣٤٤٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٥٥) .

وَعَنْهَا : كَانَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا قِيلَ لَهُ إِنّ فُلَانًا وَجِعٌ لَا يَطْعَمُ الطَّعَامَ ، قَالَ : عَلَيْكُمْ بِالتَّلْبِينَةِ فَحَسّوهُ إِيّاهَا ، وَيَقُولُ : وَالّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنّهَا تَغْسِلُ بَطْنَ أَحَدِكُمْ كَمَا تَغْسِلُ إِحْدَاكُنّ وَجْهَهَا مِنْ الْوَسَخِ(١٧٠).

واته : ديسان له خاتوو (عائشة)هوه _ خواى ليّ رازى بيّت _ فهرموويهتى : ئهگهر به پيّغهمبهرى خوايان ﷺ بگوتبا فلآن كهس نهخۆشهو خۆراك ناخوات ، دهيفهرموو ، (((التلبينة) بهكاربيّنن با بيخواتهوه ، دهشيفهرموو : بهو زاتهى نهفسى منى بهدهسته نيّو سكى يهكيّكتان دهشواتهوه به هاوشيّوهى ئهوهى يهكيّتان دهم و چاوى له پيسى پشواتهوه ٠

(التلبين) : شۆربايهكى ناسكهو له خهستى ماستاودايه ، ههر لـه ئهويشـهوه ناوهكـهى داتاشراوه ، (الهَرَوِيُّ) دهفهرميّت : ناونراوه به (التلبينة) لهبهر ئـهوهى لـه ماسـتاو دهچـيّت لـه بـوارى سـپيّتى و ناسـكى و خهسـتيهوه ، ئـهم خۆراكـه بهسـووده بـۆ نـهخۆش ، چـونكه ناسكيّكى پيّگهيوه نهك چرِيّكى نهكولاو ، ئهگهر ويستى زانينى چاكيّتى (التلبينة) دهكـهى ، تهماشـاى چـاكيّتهكانى ئـاوى جـۆ بكـه ، بـهلكو ئـاوى جۆيـه بـۆ ئـهوان ، چـونكه (التلبينـة) شۆربايهكى وهرگيراوه له ئاردى جۆ بـه كهپهكـهوه ، جيـاوازيش لـه نيّـوان ئـهم و ئـاوى جـۆدا ئهويه ئاوى جۆ له جۆ ليّدهنريّت به ساغى ، كهچى (التلبينة) له جـۆ ليّـدهنريّت بـه هـارِاوى ، ئهمهش بهسوودتره چونكه خاسيهتى جۆكه ديتهدهروه به هارِاوى ، پيّشتريش ئاماژهى پيّـدرا كه داب و نهريّت كاريگهرى خۆى دهبيّت بۆ سوود وهرگرتن له دهرمان و خۆراكـهكان ، چـونكه نهريّتى عهرهب وابوو ئاويان له جۆى هـارِلو وهردهگـرت نـهك بـه سـاغى ، ئهمـهش خـۆراكيّكى زيـاتر دهبهخشـيّت ، كاريگهريشـى بـههيّزترهو ، توانـاى پاككردنهوهشـى گـهورهتره ، بـهلآم پزيشكانى شار ئاويان له جـۆى سـاغ وهرگرتـووه ، بـۆ ئـهوهى ناسـك و نـهرم ونيـانتر بـىّ و ، قورسيش نهبىّ بۆ سروشتى نـهخۆش ، ئهمـهش بـهگويّرهى خـووى دانيشـتوانى شـارو نـهرم و

١٧٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٦ / ٣٢) ، ورواه البخاري (٥٤١٧) مرفوعاً بلفظ : ((التلبينة مُجِمَّة لفؤاد المريض ، تُذْهِب ببعض الحزن)) ٠ ورواه مسلم (٢٢١٦) ٠

نيانيانەو ، ئاوى جۆى هاڕاويش بۆ سروشـتى ئـەوان قورسـە ، مەبەسـتيش ئەوەيـە كـە ئـاوى جۆى لێنراو بـە سـاغى خێـرا گـوزەر دەكـات و ، پاكردنـەوەشـى زۆر ئاشـكەرايەو ، خـۆراكێكى نەرم نيانيش بە جەستە دەبەخشێت و ئەگەر بە گەرميش بخورێتەوە بەهێزتر پاك دەكاتـەوەو ، خێراتريش گوزەر دەكات و ، گـەرمى خۆڕسـكيش زياتر پەرەپێـدەدات و ، سـەركەوتوتريش بەر رووى گەدە دەكەوێت ٠

فەرمايشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ ((مجمة لفؤاد المـريض)) واتـە ئاسـودەكارە بـۆ دڵـى نەخۆش و ، شادكارو خۆشى هێنەرە بۆى ٠ فەرمايشتى : ((تذهب ببعض الحُزْن)) واتە : خەم بەرە ، ئەمەش _ والله أعلم _ لەبەر ئەوەيە خەم وخەفەت ميزاج سارد دەكەنەوەو ، گەرميى خۆڕسكيش لاواز دەكەن ، چونكە ئەو خوێن و ڕوحەى هەڵگرى گەرميەكەن مەيلى لاى دڵ دەكـەن ، كـە جێگـەى دروسـتبونيەتى ، ئـەم شـۆربايەش گەرميـە خۆڕسـكيەكە بەهێزدەكات بە زيادكردنى مادەكەى ، بۆيە زۆربـەى ئـەو خـەم و خەفەتـەى توشـى بـووە لايدەبات ٠

دەشگوترێت _ ئەمە نزيكترە لە قبوڵبونەوە _ هەندێ خەم و خەفەت لادەبات بە هـۆى خاسـيەتێكەوە كـە تيايدايـە لـە ڕەگـەزى خاسـيەتى خۆراكـە شـادومانكارەكان ، چـونكە هەنـدێ لـە خۆراكـەكان شـادومانى و ئاسـودەى بـەدڵ دەبەخشـن بـە هـۆى خاسـيەتێكى تايبەتەوە ٠ والله أعلم ٠

دەشـگوترێت : هێزەكـانى كەسـى خـەمبار لاواز دەبێـت ، چـونكە ووشـكێتى بەسـەر ئەندامەكانى و ، بەسەر گەدەشيدا بەتايبەت زاڵ دەبێ ، بەهۆى كەمبونەوەى خۆراك تيايـدا ، ئەم شۆربايەش تەڕو شێدارى دەكاتەوەو ، بەهێزى دەكاتەوەو ، خـۆراكێ پـێ دەبەخشـێتەوە ، هەمان ئەو شتانەش بە دڵى نەخۆش دەبەخشێت ، بەڵام نەخۆش بـە زۆرى خەڵتـەى تـاڵى و ترشـى ، يـا بەڵغـەمى ، يـا كێمـى لـە گەدەيـدا كۆدەبێتـەوە ، ئـەم شـۆربايەش گـەدە پـاك

دەكاتەوەو ، ئەو مادانەش شلٚ دەكاتەوەو ، بەڕێیان دەخات و ، چۆنیەتیان چاك دەكاتەوەو ، توندتیژیان دەشكێنێت ، هەموو ئەمانەش ئاسودەیی بە نەخۆش دەبەخشێت ، بە تایبەت بۆ ئەو كەسانەی بەخواردنی نانی جۆ ڕاهاتوون كەوا نەریتی دانیشتوانی مەدینە بوو ، زۆربەی بژێوی و خواردەمەنیان ئەوەبوو ، چونكە گەنم لای ئەوان دەگمەن بوو · والله أعلم ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی نەخۆشدا بە خۆشكردنی نەفسیان و بەهێزكردنی دڵیان :

رَوَى ابْنُ مَاجَهْ " فِي سُنَنِه " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ إِذَا دَخَلْتُمْ عَلَى الْمَرِيضِ ، فَنَفِّسُوا لَهُ فِي الْأَجَلِ ، فَإِنَّ ذَلِكَ لَا يَرُدُّ شَيْئًا ، وَهُوَ يُطَيِّبُ نَفْسَ الْمَرِيضِ[171]·

واتە : لە (أبي سَعيد الخُدْرِيِّ) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر چوونە سەردانی نەخۆش ، ناڕەحەتیەكانی لە سەر بڕەوێننەوە بە هیوای تەمەن درێژی ، ئەوەش هیچ شتێك لە چارەنووسی خوای تعالى ناگەڕێنێتەوە ، بەڵام دڵی نەخۆشی پێ خۆش دەبێ)) ·

جۆرێكی زۆر بەڕێز لە بەڕێزترین جۆرەكانی چارەسەری نەخۆش لەم فەرمودەیەدا بەدیدەكریت ، كە بریتیە لە ڕێنیشاندان بۆ ئەو شتانەی دڵیی نەخۆشی پێ خۆش دەبێت و ، چاكترینیشیان گوفتاری خۆشە كە سروشتی نەخۆشی پێ بەهێز دەبێت و ، هێزی پێ دەبوژێتەوەو ، گەرمی خۆڕسكیشی پێ بڵاودەبێتەوە ، ئەمەش یارمەتی دورخستنەوەی نەخۆشیەكە دەدات ، یا كەمی دەكاتەوە ، كە بەرزترین مەبەستەكانی پزیشكە ·

---

١٧١ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٢٤٣٨) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٤٨) ·

شادومان كردنى نەفسى نەخۆش و ، دڵخۆشكردنى و ، باسكردنى ئەوەى ئاسودەيى پىێ دەبەخشێت ، كاريگەريەكى سەرسوڕمێنى لە چاككردنەوەى نەخۆشى و سوكردنەوەيدا هەيە ، چونكە خوێن و ڕوح و هێزەكانى پىێ بەهێز دەبىێ و ، يارمەتيدەرێكى چاكيش دەبىێ بۆ دوورخستنەوەى زيانبەخشەكە ، خەڵكى زۆرێك لە نەخۆشەكان دەبينن هێزەكانى دەبوژێتەوە ، بەتايبەت بە سەردانيى ئەو كەسانەى كە نەخۆشەكان خۆشيان دەوێ و ، بە گەورەيان دادەنێن و ، ئەوانيش چاويان پىێ دەكەوێ و ، سۆزو ميهرەبانى بۆ دەنوێنن و ، لە گەڵيدا دەدوێن ، ئەمەش يەكێكە لە سودەكانى سەردانى نەخۆش كە پەيوەندى بە ئەوانەوە هەيە ، چونكە لە بنچينەدا چوار جۆر سودى تێدايە : جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ نەخۆش ، جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ ئەو كەسەى سەردانى دەكات ، جۆرێك دەگەڕێتەوە بۆ كەسوكارى نەخۆش ، جۆرێكيش دەگەڕێتەوە بۆ ڕەمەكى خەڵك ٠

پێشتر ئامازەى پێدرا كە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ وابوو لە نەخۆشى دەپرسى سەبارەت بە نەخۆشيەكەى و ، چۆن هەستى پىێ دەكات و ، لێشى دەپرسى سەبارەت بەو خۆراكەى حەزى لێيەتى ، دەستە موبارەكەكانيشى دەخستە سەر تەوێڵى و ، ڕەنگە دەستيشى بخستبايەتە نێوان هەردوو مەمكەكانى ، بۆشى دەپاڕايەوەو نزاى بۆ دەكردو ، دەرمانێكيشى بۆ وەسف دەكرد گونجاوى نەخۆشيەكەى بوايە ، پێدەچىێ دەستنوێژيشى بگرتايەو لە ئاوى دەستنوێژەكەشى بەسەردا بكردايە ، لەوانەبوو بە نەخۆشيش بڵىێ : ((لا بأس ، طَهُورٌ إنْ شاء الله))[١٧٢] واتە : دەيفەرموو : ((هێچى تێدا نى يە ، چاك دەبيتەوە إن شاء الله)) ، ئەمەش لوتكەى تەواوێتى سوزو ميهرەبانى و ، باشێتى چارەسەرو چارەسازيە ٠

---

١٧٢ ــ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٢٤٦) ، (٧ / ١٥٢ ، ١٥٣) ، (٩ / ١٦٩) وفي الأدب المفرد (٥١٤) ، (٥٢٦) والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٩) كلهم من طريق خالد الحذاء عن عكرمة عن ابن عباس فذكره .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی جەستەکاندا بە پێدانی ئەو خۆراك و دەرمانانەی لە سەری ڕاهاتووە ، نەك بەوەی لە سەری ڕانەهاتووە :

ئەمە بچینەیەکی گەورەیە لە بنچینەکانی چارەسەر ، بەسوودترین شتیشە تیایدا ، ئەگەر پزیشك هەڵەی تێدا بکات ، زیان بە نەخۆش دەگەینێ لەو شتەدا کە پێی وایە سوودی بۆ دەبێ ، هیچ کەسیش ئامادە نی یە لەم دەستوەرە لابدات و ، ئەو دەرمانانە بەکاربێنی کە لە کتێبە پزیشکیەکاندا هەیە ، جگە لە پزیشکێکی نەفام ، چونکە گونجاوێتی دەرمان و خۆراك بۆ جەستە بە گوێرەی ئامادەیی و قبوڵبونێتی بۆ ئەو دەرمان و خۆراکە ، ئەمانەش دەشتەکی و وەرزێرو و کەسانی تری بەو هاوشێوانەن کەوا شەربەتی (لینوفر)و گوڵی ئاسك و(الورد الطريّ) خواردنەوەی گەرم کاریگەری بۆ ئەمانە نابێ ، هیچ شتێك کار لە میزاجیان ناکات ، بەڵکو سەرجەم دەرمانەکانی دانیشتوانی شارو خەڵکانی خۆشگوزەران کاریان تێناکات ، تاقیکردنەوەش گەواهیدەرە ، هەرکەس تەماشای ئەو چارەسەرە پیغەمبەرایەتیانە بکات کە ئاماژەی پێدرا ، دەبینێ هەرهەمووی گونجاوی نەرێتی نەخۆش و زەویەکەیەتی ، گونجاوی ئەوەیە کە لە سەری پەروەردە بووە ، کەوابوو ئەمە بنچینەیەکی گەورەیە لە بنچینەکانی چارەسەر ، کە پێویستە ڕەچاو بکرێت ، ئەمەش لە لایەن پزیشکە بەڕێزەکانەوە دانی پێدانراوە ، تا ئەو ئاستەی گەورەترین پزیشکی عەرەب (الحارث)ی کوڕی (كَلَدَة) ، کە وەکو (بقراط) بووە لە نێو قەومەکەی خوێدا دەڵێت : پارێزکردن سەرەکیترین دەرمانەو ، گەدەش شوێنی نەخۆشیەو ، هەموو جەستەیەکیش ڕابێنن لە سەر ئەوەی لە سەری ڕاهاتووە ، لە بێژەیەکی دیکەشدا گوتویەتی : وازهێنان لە خواردن و خۆ برسیکردن دەرمانە ، ئەمەش لە گەورەترین دەرمانەکانە بۆ چارەسەرکردنی ئەو نەخۆشیانەی بە هۆی تێرژانی یەکێك لە چوار تێکەڵاوەکانی خوێنی ، بەڵغەمی ، (صفراوي) ، (سوداوي)ەوە پەیدا دەبن

به جۆرێك له هەموو ئەو دەرمانانەی بەكار دەهێنرێن بۆ بەتاڵكردن و دەرهاوێشتنی ئەو چوار تێكەڵاوە چاكترە ، بەمەرجێك ترسی ئەوەی لێنەكرێت ئەو چوار تێكەڵاوە زیاتر تێرژێت ، یا ترسی وروژانی تێكەڵاوەكانی لێ بكرێت ، یا تیژترو گڕگرتوتری بكات ٠

گوفتاری (الحارث)ی كوڕی (كَلَدَة) : (المعدة بيت الداء) واتە گەدە شوێنی نەخۆشیە ٠ گەدە : ئەندامێكی دەماریی نێو بۆشە ، لە شێوی كولەكەدایە ، لە سێ چین پێكهاتووە ، لە پارچەگەلێكی وردی دەماریی پێكهاتووە بە ڕیشاڵ ناودەبرێت ، گۆشت چواردەوری داوە ، ڕیشاڵی چینێكیان بە درێژیە ، ئەویتریان بە پانیەو ، سێ یەمیش پێچاوپێچە ، دەمی گەدە زۆرترین دەماری پێوەیەو ، بنیشی زۆرترین گۆشتی پێوەیە ، ناوەوەی ڕیشووی هەیە ، كەوتۆتە ناوەڕاستی سكەوە ، كەمێك بەلای ڕاستدا مەیل دەكات ، ئا بەم شێوەیە لە لایەن خوای پەروەردگارەوە خولقێنراوە بۆ حیكمەتێكی ناسك و جوان ، گەدە ماڵ و شوێنی نەخۆشیە ، شوێنی هەرسی یەكەم بوو ، تیایدا خۆراك پێدەكات و لێژ دەبێتەوە بۆ جگەرو ڕیخوڵە ، پاشەڕۆشی لێ بەجێ دەمێنێت كە هێزی هەرسكردن نەیتوانیوە بەتەواوی هەرسی بكات ، یا بەهۆی زۆری خۆراكەوە ، یا بەهۆی گەندی خۆراكەكەوە ، یا بەهۆی خراپ ڕێكخستنی خۆراكەكانەوە ، یا بە هۆی تێكڕای ئەو هۆكارانەوە ، بەزۆری مرۆڤ توانای خۆ ڕزگاركردنی لە هەندێ لەوانە نابێت ، بۆیە گەدە دەبێ بە ماڵ و شوێنی نەخۆشیەكان ، وەكو ئەوەی بەو گوفتارانەی هانی خەڵك بدات بۆ كەمكردنەوەی خۆراك و ، قەدەغەكردنی نەفس لە شوێنكەوتنی ئارەزووەكانداو ، خۆپاراستن لە زێدە خۆراك و پاشەڕوی زیاد ٠

بەڵام (عادة) واتە : نەریت ، ئەمیش وەكو سروشت وایە بۆ مرۆڤ ، بۆیە دەگوترێت : نەریت خووی دووەمە ، كە هێزێكی گەورەیە لە لەشدا ، تا ئەو ئاستەی ئەگەر شتێك بەپێی چەند جەستەیەكی نەریت جیاواز بپێورێت ، دەبینرێت بۆ هەر دانەیەكیان جیاواز دەبێ ، ئەگەرچی جەستەكان گەنجاو و ڕێكەوتوش بن لە ڕووەكانی ترەوە ، بۆ نموونە سێ جەستەی میزاج گەرم لە تەمەنی لاویدا ، یەكێكیان ڕاهێنراوە لە سەر خواردنی شتە گەرمەكان ،

دووەمیان ڕاهێنراوه له سەر خواردنی شته ساردەکان ، سیٚ یەمیش ڕاهێنراوه له خواردنی شته ناوەندەکان ، بۆیه یەکەم : ئەگەر هەنگوێن بخوات زیانی پیٚ ناگەیەنێت ٠ دووەم : هەرکات بیخوات زیانی پیٚ دەگەینیٚ ٠ سیٚ یەمیش : به کەمی زیانی پیٚ دەگەیەنیٚ کەوابوو نەریٚت پایەیەکی گەورەیه له پاراستنی تەندروستی و ، چارەسەری نەخۆشیەکاندا ، بۆیه پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو جەستەیەکی چارەسەر دەکرد بەوەی ڕاهاتووه له سەری له بواری بەکارهێنانی خۆراك دەرمان و شتی تریشدا ٠

بەشێك : سەبارەت به ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەچارەسەرکردنی ئەو ژەهرەدا که تووشی بوو له خەیبەر له لایەن جولەکەکانەوه :

ذَكَرَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنْ مَعْمَرٍ ، عَنْ الزُّهْرِيِّ ، عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ : أَنَّ امْرَأَةً يَهُودِيَّةً أَهْدَتْ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ شَاةً مَصْلِيَّةً بِخَيْبَرَ ، فَقَالَ : مَا هَذِهِ ؟ قَالَتْ هَدِيَّةٌ ، وَحَذِرَتْ أَنْ تَقُولَ مِنْ الصَّدَقَةِ ، فَلَا يَأْكُلُ مِنْهَا ، فَأَكَلَ النَّبِيُّ ﷺ وَأَكَلَ الصَّحَابَةُ ، ثُمَّ قَالَ : أَمْسِكُوا ، ثُمَّ قَالَ لِلْمَرْأَةِ : هَلْ سَمَمْتِ هَذِهِ الشَّاةَ ؟ قَالَتْ : مَنْ أَخْبَرَك بِهَذَا ؟ قَالَ : هَذَا الْعَظْمُ لِسَاقِهَا ، وَهُوَ فِي يَدِهِ ؟ قَالَتْ : نَعَمْ . قَالَ : لِمَ ؟ قَالَتْ : أَرَدْتُ إِنْ كُنْت كَاذِبًا أَنْ يَسْتَرِيحَ مِنْك النَّاسُ ، وَإِنْ كُنْت نَبِيًّا لَمْ يَضُرَّك ، قَالَ : فَاحْتَجَمَ النَّبِيُّ ﷺ ثَلَاثَةً عَلَى الْكَاهِلِ ، وَأَمَرَ أَصْحَابَهُ أَنْ يَحْتَجِمُوا فَاحْتَجَمُوا ، فَمَاتَ بَعْضُهُمْ[١٧٣] .

واته : (عبدالرحمن)ی کوڕی (کعب)ی کوڕی (مالك) فەرموویتی : ژنێکی جولەکه له خەیبەر مەڕێکی برژاوی دایه پێغەمبەری خوا ﷺ ، فەرمووی : ئەمه چی یه ؟ ژنەکه گوتی : دیاریەو ، وریابوو لەوەی نەڵێت خێرو صەدەقەیه ، چونکه لێی ناخوات ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ لێی خواردو هاوەڵانیش لێیان خوارد ، پاشان فەرمووی : دەستهەڵگرن ، پاشان به ژنەکەی فەرموو : ئایا مەڕەکەت ژەهراوی کردووه ؟ ژنەکەش گوتی : کیٚ

١٧٣ ـ صحيح : أخرجه البخاري بنحوه (٦ / ١٩٠) ٠

هـەواڵی ئەمـەی پێـدای ، پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : ئـەم ئێسـكەی لاقـی ، كـە بـە دەستیەوە بوو ؟ ژنەكـە گـوتی : بـەڵێ · پێغەمبـەری خـوا ﷺ فـەرمووی : بۆچـی ؟ ژنەكـە گوتی : ویستم ئەگەر درۆزن بیت خەڵكی لە دەستت بحەوێنەوە ، ئەگـەر پێغەمبـەریش بیت ئەوا زیانت پێ ناگەیەنێ ، ئەو هاوەڵە بەڕێزە دەفەرمێت : پاشان پێغەمبـەری خـوا ﷺ سێ كەڵەشاخی گرت لە سەر شانی و ، فـەرمانی دایـە هاوەڵانیشـی كەڵەشـاخ بگـرن ، ئـەوانیش كەڵەشاخیان گرت ، پاشان هەندێكیان مردن ·

لە ڕێگەیەكی تـری فەرموودەكـەوە باسكراوە : كـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـە سـەر شـانی كەڵەشاخی گرت بەهۆی خواردنی گۆشتی مەڕەكەوە ، (أبوهند)ی خزمەتكاری (بـني بَياضَـةَ) لە پشتیوانان ، بە شاخ و چـەقۆی دەم پـان كەڵەشـاخی بـۆ گـرت ، دوای ئـەوە پێغەمبـەری خوا ﷺ سێ ساڵ مایەوە تا ئەو ئێش و ئازارەی توش بوو كە بوبە هۆی مردنی ، دەیفـەرموو : تا ئێستا هەست بە ئازار دەكەم بە هـۆی ئـەو پاروانـەوە كـە لـە گۆشـتی مەڕەكـەم خـوارد لـە ڕۆژی خەیبـەردا ، تـا ئـەوە بوبـە هـۆی بڕینـی شـاخوێنبەرم ، بۆیـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ بـە شەهیدی مرد ، ئەمە گوفتاری (موسی)ی كوڕی (عقبة)یە ·

چارەسەری ژەهر بەو دەرمانانە دەكرێت كە خاسیەتی بـەتاڵكردن و دەرهاوێشـتنیان هەیـە ، بـەو دەرمانانـەی بەرهەڵسـتی كـاری ژەهـر دەكـەن و پـوكی دەكەنـەوەو نـایهێڵن ، یـا بـە چۆنیەتیەكانی ، یا بە خاسیەتەكانی · هەركـەس ئـەو دەرمانانـەی نـەبوو ، بـا خێـرا ڕوویكاتـە بەتاڵكردن و دەرهاوێشتنی سەتاپایی و بەسـوودترین شـتیش لـەم بـوارەدا كەڵەشـاخ گرتنـە ، بەتایبەت ئەگەر وەڵاتەكە گەرم بوو ، زەمەنیش گەرم بوو ، چونكە هێـزی ژەهـر دەچـێتە نێـو خوێنەوەو ، بەڕێگای ڕەگ و ڕێڕەوەكاندا بڵاودەبێتەوە تا بـە دڵ دەگـات ، كـە گەشـتە ئـەوێ مردن ڕوودەدات ، خوێن ڕاڕەوی گەیەنەری ژەهرە بـۆ دڵ و ئەندامـەكانی دیكـە ، بۆیـە ئەگـەر كەسـی ژەهـراوی یەكسـەر دەستپێشـخەری كـردو خوێنەكـەی دەرهێنـا ، ئـەو چـۆنیەتیە ژەهراویەی تێكەڵی بووە لـە گەڵیـدا دەچـێتە دەرەوە ، ئەگـەر بـەتاڵكردن و دەرهاوێشـتنەكە

بەتەواویی بێت ، ئەوا چیتر ژەهەرەکە زیانی پێ ناگەیەنێ ، بەڵکو ژەهرەکە یا دەچێت و نامێنێت ، یا لاواز دەبێت و سروشتی مرۆڤی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، کاریگەری پوك دەکاتەوە یا زۆر لاوازی دەکات ٠

شەهیدبوونی بە ژەهرەکە :

کە پێغەمبەری خوا ﷺ کەڵەشاخی گرت ، لە سەر شانی کەڵەشاخی گرت ، کە نزیکترین شوێنێکە لە دڵەوە بتوانرێت کەڵەشاخی تێدا بگیرێت ، ئەوەبوو مادە ژەهراوییەکە لە گەڵ خوێندا هاتەدەرەوە بەڵام نەك بە تەواوی ، بەڵکو لە گەڵ لاوازیونی مادەکەدا کەچی شوێنەواری هەر مایەوە ، چونکە ویستی پەروەردگار ئەوەبو پلەکانی فەزڵی هەموو بۆ تەواو بکات ، بۆیە کە خوای تعالی ویستی ئەوەی هەبوو بە شەهیدبوون ڕێز لە پێغەمبەرەکەی خۆی ﷺ بنێت ، بۆیە کاریگەری شوێنەواری ژەهرەکە لە خوێنیدا دوبارە دەرکەوتەوە ، بۆ ئەوەی خوای تعالی کارێك بەدیبهێنێت کە هەر بەدی دێت ، وە نهێنی گوفتاری خوای تعالی بەرامبەر بە دوژمنەکانی لە جولەکە دەرکەوت کە دەفەرمێت :﴿ أَفَكُلَّمَا جَاءكُمْ رَسُولٌ بِمَا لاَ تَهْوَى أَنفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقاً كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقاً تَقْتُلُونَ ﴾ [البقرة : ٨٧]واتە : ﴿ أَفَكُلَّمَا جَاءكُمْ رَسُولٌ ﴾ جا هەر کاتێ پێغەمبەرێکتان بۆ بهاتایە ﴿ بِمَا لاَ تَهْوَى أَنفُسُكُمُ ﴾ بە جۆرێك کە ڕێکی ئارەزوتان نەبوایە ﴿ اسْتَكْبَرْتُمْ ﴾ لووت بەرزبوون و خۆتان بەگەورە گرتووە ﴿ فَفَرِيقاً كَذَّبْتُمْ ﴾ جا دەستەیەکتان (لە پێغەمبەران) بەدرۆ زانیوە ﴿ وَفَرِيقاً تَقْتُلُونَ ﴾ وە دەستەیەکتان کوشتوون[١٧٤] ٠ لەم ئایەتەدا خوای پەروەردگار ووشەی (كَذَّبْتُمْ)ی بە شێوازی فرمانی ڕابردوو باسکردووە کە ئاشکرایە بێباوەڕان بەدرۆیان زانی و بەرهەڵستیشیان کردو ، هەموو ئەوانەش ڕوویدا ، وە ووشەی ﴿ تَقْتُلُونَ ﴾یشی بە شێوازی فرمانی داهاتوو باسکردووە کە چاوەڕوانی ڕودانی کوشتنی بوون ، والله أعلم ٠

---

١٧٤ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ئەو جادووەدا کە جولەکەکان جادویان لێکرد :

دەستەیك نکۆڵی لەوە دەکەن کە جولەکەکان جادویان لە پێغەمبەری خوا ﷺ کردبێ و ، دەڵێن : ئەمە بۆ ئەو شیاو نی یەو ، واگومان دەبەن کەموکوڕی وعەیبە ، بەڵام شتەکە ئاوەها نی یە وەکو بانگەشەی بۆ دەکەن ، بەڵکو لە ڕەگەزی ئەو نەخۆشی و ئێش و ئازارانەیە کە تووشی دەبوو ، نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکان ، توشبوونی بە جادوو بە هاوشێوەی تووشبونیەتی بە ژەمرەکە هیچ جیاوازیەکیان لە نیواندا نی یە ·

وقد ثبت في الصحيحين عَنْ عَائِشَةَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا _ أَنَّهَا قَالَتْ : سُحِرَ رسول الله ﷺ حَتَّى إِنْ كَانَ لَيُخَيَّلُ إِلَيْهِ أَنَّهُ يَأْتِي نِسَاءَهُ ، وَلَمْ يَأْتِهِنَّ ، وَذَلِكَ أَشَدّ مَا يَكُونُ مِنْ السِّحْرِ[١٧٥] .

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : جادووکرا لە پێغەمبەری خوا ﷺ تا ئەو ئاستەی وای بە خەیاڵدا دەهات چوّتە لای خێزانەکانی و ، نەشچوبوە لایان ، ئەوەش توندترین جۆرەکانی جادووە ·

پێشەوا (القاضي عياض) دەفەرمێت : جادوو نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکان ، شیاوە تووشی ببێت وەکو هەموو جۆرە نەخۆشیەکانی تر ، نکۆڵیی لێناکرێت و ، پێغەمبەرایەتیشی لەکەدار ناکات ، بەڵام سەبارەت بەوەی وای خەیاڵ دەکرد کە کارێك دەکات و نەشیکردبوو ، لەمەدا هیچ نیەت و نیازێکی دیکە تێکەڵ بە ڕاستگۆیەکەی نابێ ، چونکە لەم بارەوە بەڵگەو (الإجماع) جێگیرن لە سەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ سیفەتی پارێزراوی (العصمة) لەلایەن

١٧٥ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٢٣ ، ١٤٨) ، (٧ / ١٧٦ ، ١٧٧ ، ١٧٨) ، (٨ / ٢٢ ، ١٠٣) ، ومسلم (٧ / ١٤) ·

خواى پەروەردگارەوە پێدراوە ، بەڵكو ئەمە بەشياو دادەنرێت بۆ ئەوەى كە تووشى دەبێت لە بوارى شتگەلێكى دونيايدا كە ئەمە هۆكارى ناردنى نى يە ، هيچ فەزڵكيشى پێنەدراوە لەبەر دونيا ، بۆيە وەكو هەموو مرۆڤايەتى تووشى بەڵاو ناڕەحەتيەكان دەبێت و، بە دووريش دانانرێت خەيالى شتێكى كردبێت كە حەقيقەتى نەبێت ، پاشانيش لابچێت وەكو جاران ٠

چارەسەركردنى جادوو :

مەبەستيش : باسكردنى ڕێبازى پێغەمبەرى خوايە ﷺ لە چارەسەركردنى ئەم نەخۆشيەدا ، لەم بارەوە دوو جۆر چارەسەرى لێوە باسكراوە :

يەكەميان : _ كە لە هەمووى گرنگترە _ دەرهێنان و پوچكردنەوەى جادوەكەيە ، وەكو ئەوەى بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ باسكراوە كەوا لە پەروەردگارى خۆى پرسى و ، ڕێى پيشاندرا ٠ ئەوەبوو هەستاو جادووەكەى لەو بيرە دەرهێنا ، جادووەكەش لە شانەو هەندێ لە تاڵە مووەكانى پێغەمبەرى خوا ﷺ دروست كرابوو ، كەلە سەرو ڕيشى كەوتبوونە خوارەوە ، لە كاتى داهێناندا ، هەمووى خستبوونە نێو پەردەيەكى تايبەتەوە كە بە سەر چرووزو هەڵاڵەكانى دارەخورمەيە ، كە دەريهێنان ، ئەو جادووەى كە توشى ببو نەماو لاچوو ، وەكو ئەوەى لە پێوەندێك ئازاد كرابێ ، كەوابوو ئەمە لە گرنگترين ئەو شتانەيە كە كەسى جادولێكراوى پێ چارەسەر دەكرێت ، ئەمەش لە پلەدا وەكو لابردنى مادە پيسەكانە لەجەستە بە ڕێگاى بەتاڵكردن و دەرهاوێشتن ٠

دووەم : دەرهاوێشتن لەو جێگەيەى كە زيانى جادووەكەى پێگەشتووە ، چونكە جادوو كاريگەرى خۆى لە سروشتى مرۆڤ و ، هەڵچونى تێكەڵاوەكانى و ، شڵژانى ميزاجى هەيە ، ئەگەر شوێنەوارى لە ئەندامێكدا بەدەركەوت و ، توانرا مادە گەندەكە لەو ئەندامەدا بە ڕێگاى دەرهاوێشتن بكرێتە دەرەوە ، سوودى زۆر دەبەخشێت٠ (أبوعبيد) لە كتێبى (غريب

الحديث)دا دهڵێت : له (عبدالرحمن)ی كوڕی (أبي ليلى)وه دهفـهرمێت : پێغهمبـهری خـوا ﷺ كاتێ جادووی لێكرا به شاخێك سهری ڕووشێنراو كهڵهشاخی گرت .

زۆرێك له كهسانی كهم زانست ئهمهیان بـهلاوه ئـالۆزبووهو ، دهڵێن : كهڵهشاخ و جـادوو چ پهیوهندیهكیان پێكهوه ههیه ؟ پهیوهندی له نێوان ئهم نهخۆشیهو ئـهو دهرمانـهدا چی یه ؟ ئهمانـه ئهگـهر پزیشـكانێكی وهكـو (أبقـراط) ، یـا (ابـن سـينا) ، یـا كهسـانی تـر ئـهو چارهسهریهیان داڕێژایه ، زۆر بـهقبوڵبوون و ملكهچیهوه پێشـوازان لێـدهكردو ، دهیـانگووت : پزیشكانێك دایانڕێژاوه گومان له زانست و فهزڵیاندا نی یه .

بزانه مادهی ئـهو جـادووهی كـه تووشـی پێغهمبـهی خوابـوو ﷺ گهشـته سـهری ، گهشـته یهكێكی ئـهو هێزانـهی تيايـدا بـوو ، بـه جۆرێـك وای بـه خـهیاڵ دههـات شتێك دهكـات بـهڵام نهشیكردبوو ، ئهمهش ئهو كردارهیه كهوا جادوكار تهصروف به سروشـت و مـاده خوێنێكـهوه دهكات ، بهجۆرێك ئهو مادهیه بهسهر ناوهوهی پێشهوهی سهری پێغهمبهری خـوادا زاڵ بـوو ، ميزاجی له سروشته بنهڕهتهكهی خۆی گۆڕی .

جـادوو : پێكهـاتووه لـه كاریگـهری ڕوحـه خراپـه زيانبهخشـهكان و ، كاردانـهوهی هێـزه سروشتيهكانی مرۆڤ بهرامبهری ، ئهمهش به جادووی (التمريحات) ناودهبرێت ، كه توندترين جۆرهكانی جادووه ، به تايبهت بۆ ئهو جێگهیهی لهشی مرۆڤ كـه جادووهكـهی تێدايـه ، بۆيـه كهڵهشـاخ گـرتن لـهم جێگهيـهدا كـه زيـانی پێگهشتووه بـه هـۆی جادووهكـهوه بـه سـوودترين چارهسهرهكانه ئهگهر به پێی ئهو ياسايهی كه پێويسته بهكارهێنرا .

(أبقراط) دهڵێت : ئهو شـتانهی كـه پێويسـته بكرێتـه دهروه ، پێويسـته لـهو جێگايانـهدا دهربهێنرێت ، كه شياوه بۆ ئهوهی شتهكانی بكرێته دهرهوه .

كۆمەڵێكی خەڵكی تریش دەڵێن : كاتێ پێغەمبەری خوا ﷺ تووشی ئەم نەخۆشیە بوو و ، وای بە خەیاڵدا دەهات شتێكی كردوەو نەشیكردبوو ، وای دەزانی ئەوە بەهۆی مادەیەكی خوێنیەوە تووشی بووە كە بەرەوە لای مێشكی چووەو ، بەسەر بەشی سكی پێشەوەی مێشكیدا زاڵ بووە ، میزاجی لە سەر باری سروشتی خۆی نەهێشتووە ، بۆ ئەم بارە بەكارهێنانی كەڵەشاخ لە گرنگترین دەرمانەكان و ، بەسوودترین چارەسەرەكان بوو ، ئەوەبوو كەڵەشاخی گرت ، بەڵام ئەمە پێش ئەوەبوو كە خوای تعالی سروشی بۆ دابەزێنێت و پێی ڕاگەیەنێت ئەو باروحاڵەتە بەهۆی جادۆوە تووش بووە ، بۆیە كاتێ سرووشی بۆ دابەزاندو ، پێی ڕاگەیاند جادووی لێكراوە ، دەستی لەوە هەڵگرت و چارەسەری حەقیقی بەكارهێنا كە بریتی بوو لە دەرهێنانی جادووەكەو پووچكردنەوەی ، ئەوەبوو لە پەروەردگاری خۆی پرسی و ، خوای پەروەردگاریش شوێنەكەی پێشانداو ، دەریهێنا ، پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ هەستا وەكو ئەوەی لە پێوەندێك ئازاد كرابێ ، لە ڕاستیدا جادووەكە لە جەستەو ، ئەندامە ئاشكەراو دیارەكانیدا بوو ، نەك لە ئەقڵی و دڵیدا ، بۆیە باوەڕی بەڕاستێتی ئەو خەیاڵانەی خۆی نەبوو كەوا دەچێتە لای خێزانەكانیی ، بەڵكو دەیزانی تەنها خەیاڵەو حەقیقەت نی یە ، شتی وەكو ئەمەش زۆرجار لە ئەنجامی چەند نەخۆشیەكەوە ڕوودەدات . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بەوەی كە دەرمانە ئیلاهیەكان بەسوودترین چارەسەریەكانی جادووە :

بەسوودترین چارەسەریەكانی جادوو دەرمانە ئیلاهیەكانە ، بەڵكو چارەسەری تایبەتی جادووە ، چونكە جادوو لە ڕاستیدا كاریگەری ڕووحە پیسە زیانبەخشەكانی دونیایە ، دورخستنەوەی ئەو كاریگەریانەش بە چارەسەرگەلێك دەبێت كە بەرهەڵستی بكات و بەرگریی بكات ، وەكو زیكرەكان و ، ئایەتەكانی قورئان و ، ئەو نزاو پاڕانەوانەی كە كارو كاریگەریەكانی پوچ دەكاتەوە ، چەندیش ئەو نزایانە بەهێزو توندتر بێت ، ئەمەندە

كارتێكردنی نوشتەكە بەهێزتر دەبێت ، نموونەی ئەمەش وەكو دوو سوپایە ، هەر دانەیەكیان چەك و كەرستەی خۆی پێیە ، ڕوو بە ڕووی یەكتر دەبنەوە ، هەریەكێكیان زاڵ بوو بەسەر ئەویتردا دەیشكێنێت و ، دەستەڵات و حوكم هی خۆی دەبێ ، كەواتە ئەگەر دڵ پڕ بێت لە خواو نقومی زیكرەكانی بێت ، بەردەوام ویردێكی هەمە ڕۆژەی هەبێت لە ڕووكردنە پەروەردگارو ، نزاو دوعاكان و ، زیكرەكان و ، پەناگرتن بەخوا بە خوێندنی سورەتەكانی (الفلق) و (الناس)و هەموو پەناگرتنەكانی تر ، بە جۆرێك ئەو پەیمانەی لە گەڵ خوای خۆیدا داویەتی نەیشكێنێت و ، لەو كاتەدا دڵ و زمانی چونیەك بن ، هەموو ئەوانە دەبن بە هۆكارێكی كاریگەر بۆ تووش نەبوونیی بە جادوو ، گەورەترین چارەسەرەكانیش دەبن دوای تووشبوونی بە جادوو ٠

سەبارەت بە جادوبازانیش : لە ڕاستیدا جادوكەیان كاریگەری تەواوی خۆی دەبێت لە سەر دڵە لاوازەكان و ، نەفسە بە ئارەزووەكان ، ئەوانەی دڵیان پەیوەستە بە شتە دونیایەكانەوە ، بۆیە بە زۆری كار لە ژنان و ، منداڵان و ، نەفامان و ، دەشتەكیەكان و ، ئەوانەش كە لایەنی ئاینیان لاوازەو ، ئەوانەش كە پشت بەستنی تەواو و ، یەكتا پەرستیان نی یە و ، ئەوانەش كە ویردی ڕۆژانەی وەكو نزاو ، پەناگرتنیان نی یە بەخوای تعالی٠

بەگشتی سوڵتانی كاریگەریی بە سەر دڵە لاوازەكاندایە ، ئەوانەی هەواداریی خۆشیەكانی دونیان ، دەڵێن : كەسی جادولێكراو خۆی یارمەتیدەرە بۆ تووشبوون بە جادوو ، ئێمە تەماشای دڵیی دەكەین كە پەیوەستە بە شتێكەوەو زۆر ئاوڕی لێدەداتەوە ٠ بۆیە دەست بەسەر دڵیدا دەگرین بەهۆی ئەو بێئاگایی و ئاوڕدانەوەیەی كە بۆ شتە دونیایەكان هەیەتی ، ڕوحە پیسە زیانبەخشەكانیش لە ڕاستیدا زاڵ دەبن بە سەر دڵانێكدا ئامادەی قبوڵبوونی ئەو زاڵبونەیە ، چونكە هەواداری شتگەلێكی دونیایە كە گونجاوی ئەو ڕوحە پیسە زیانبەخشانەن و ، هیچ هێزێكی ئیلاهی تێدا نەماوەو ، هیچ كەرستەیەكیشی بەدەستەوە نی یە بتوانێ بەرامبەریان بجەنگێ ، بۆیە تەماشای دەكا چۆڵەو هیچ كەرەستەیكی تیدا نی یەو ،

هەواداریشە بۆ ئەوەی گونجاوی خۆیەتی ، بۆیە دەستی بە سەردا دەگرێت و ، بە جادوو شتی تریش کاری خۆی تێدەکات · والله أعلم ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە دەرهاوێشتن و کردنە دەرەوەی مادەکاندا بە ڕشانەوە :

روى الترمذيُّ في جامعه عن مَعدان بن أبي طلحة ، عن أبي الدرداء : أنَّ النبي ﷺ قاءَ ، فتوضَّأ فلقيتُ ثوْبان في مسجد دِمَشق ، فذكرتُ له ذلك ، فقال : صَدَقَ ، أنا صَبَبْتُ له وَضُوءَه[١٧٦] ·

واتە : لە (مَعدان)ی کوڕی (أبي طلحة)ەوە ، لە (أبي الدرداء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ڕشایەوە ، دەستنوێژی گرتەوە ، (مَعدان) فەرمووی : لە مزگەوتی دیمەشقدا چاوم بە (ثوْبان) کەوت و ، ئەمەم بۆ باسکرد ، فەرمووی : ڕاستی فەرمووە ، من ئاوی دەستنوێژەکەم بە دەستیدا کرد ·

ڕشانەوە : یەکێکە لە پێنج ڕێگەکانی دەرهاوێشتن ، کە بنەڕەتن بۆ دەرهاوێشتن و بریتین لە : ڕەوانکردن و ، ڕشانەوەو ، دەرهێنانی خوێن و ، چونە دەرەوەی هەڵم و ، ئارەق کردن ، کە سوونەتیان لە بارەوە هاتووە

سەبارەت بە ڕەوان کردن : پێشتر ئاماژەمان پێداوە لە فەرموودەی ((خيرُ ما تداويتم بِهِ المَشِيُّ)) هەروەها لە فەرموودەی (السَّنا)دا ·

سەبارەت بە دەرهێنانی خوێن : پێشتر لە فەرموودەکانی کەڵەشاخ گرتندا باسمان کردووە.

---

١٧٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٤٣) ، والدارمي (١٧٣٥) ، وأبوداود (٢٣٨١) ، والترمذي (٨٧) ، وابن خزيمة (١٩٥٦) ·

سەبارەت بە دەھاوێشتنی ھەڵمەکان : دوای ئەم بەشە باسی دەکەین إن شاء الله ٠

بەڵام دەرھاوێشتنی ماددە پیسەکانی جەستە بە ئارەق کردنەوە : بەزۆری بەبێ ئەوەی مەبەستی مرۆڤی لە گەڵدا بێت خۆی دێتە دەرەوە ، چونکە سروشتی جەستە پاڵی پێوە دەنێت بۆ رووکاری دەرەوەو ، ڕێکەوتنی کونیلە کراوەکان دەکات و ، لێی دێتە دەرەوە ٠

ڕشانەوە دەرھاوێشتنێکە لە سەرەوەی گەدەوە ، حوقنەش دەرھاوێشتنێکە لە ژێرەوەی گەدەوە ، دەرمانیش لە سەرەوەو ژێرەوە دەکرێت ٠

ڕشانەوەش دوو جۆرە : جۆرێك بە زاڵبوون و ھەڵچوون ، جۆرێکیش بە داوا کردن و خۆڕشانەوە ٠

شیاو نی یە ڕشانەوە ڕاگیرێت و بگێڕدرێتەوە ، مەگەر لە ڕادە بچێتە دەرەوەو ئەو مرۆڤە زۆر زۆر بڕشێەوەو ترسی لەناوچونی مرۆڤەکەی لێبکرێت ، ئەوکاتە دەوەستێنرێت بەو شتانەی توانای وەستاندنی ڕشانەوەکەی ھەیە ٠

بەسوودترین ڕشانەوە لە کاتی پێویستیدایە ئەگەر کات و مەرجەکانی ڕەچاو بکرێت ٠

ھۆکارەکانی ڕشانەوەش دەن :

یەکەمیان : زاڵبوونی (المِرَّة الصفراء) ، کە سەر گەدە دەکەوێت و ، داوای ھاتنە دەرەوە دەکات ٠

دووەم : بەزاڵبوونی بەڵغەمێکی لینج کە لە گەدەدا جوڵاوەتەوەو ، داوای ھاتنە دەرەوە دەکات ٠

سێیەم : پێدەچی بە هۆی لاوازبوونی خودی گەدەوە بێت ، بۆیە خواردنەکە هەرس ناکات و ، بۆ لای سەرەوەدا فڕێی دەدات ٠

چوارەم : پێدەچێ تێکەڵاوێکی گەندی تێکەڵ ببێت و بڕژێتە نێوی ، لەبەر ئەوە هەرسکردنی خراپ دەبێت و ، کاری لاواز دەبێ ٠

پێنجەم : خواردن و خواردنەوەی زۆر دەخورێت بە ئاستێك لە ئەندازەی بەرگەکرتنی گەدە دەچێتە دەرەوە ، توانای گرتنی نابێت و ، داوای پاڵ پێوەنان و فڕێدانی دەکات ٠

شەشەم : ئەو خواردن و خواردنەوانەی دەخورێت گونجاوی نابن و ، حەزی پێ نابێت ، بۆیە داوای پاڵ پێوەنان و فڕیدانی دەکات ٠

حەوتەم : هەندێ مادەی تێدا دروست دەبێت خواردنەکان بە چۆنیەتی و سروشتی هەڵدەچێنێت و ، فڕێی دەداتە دەروە ٠

هەشتەم : دڵ تێکهەڵهاتن ، کە هۆکاری دروستبوونی دڵ بەیەکدا هاتن و هێڵنج دانە ٠

نۆیەم : بەهۆی نەخۆشیە نەفسیەکانەوە ، وەکو خەم و خەفتی توندو ، خەمباربوون ، کە هێزە سروشتیەکانی مرۆڤی پێوە خەرێك دەبێت و ، گرنگی بە ڕوودانی ئەمانە دەدات و ئاوڕ لە چارەسازی جەستەو ، چاککردنی خۆراك و ، پێگەیاندنی و ، هەرسکردنی ناداتەوە ، بۆیە گەدەش فڕێی دەداتە دەرەوە ، پێدەچێ بەهۆی جوڵانەوەی تێکەڵاوەکانیشەوە بێت لەکاتی تێکچونی نەفسدا ، چونکە هەر یەکێکیان کاردانەوەی بەرامبەر بە ئەویتر دەبێت و ، کار لە چۆنیەتی دەکات ٠

دهیهم : سروشـت دهگوازێتــهوه ، بـهوهی کهسـێك یـهکێکی دیکـه دهبینێـت دهڕشێتهوه ، ئهویش ڕشانهوهی به سهردا زاڵ دهبێت بهبێ داواکردن و خـۆ ڕشـانهوه ، چـونکه سروشـتیش گوێزهرهوهیه ٠

پێشـهوا (ابـن القـیم) دهفـهرمێت : پزیشـکێکی بهسـهلیقه پێـی ڕاگهیانـدم و گـووتی : کـوڕ خوشکێکم ههبوو زۆر لێهاتوبوو له چاو ڕشتندا ، بۆیـه دانیشـت و چـاوی بـۆ خـهڵك دهرشـت ، بـهڵام ئهگـهر پیاوێـك چاوئێشـهی ههبوایـهو ببینیایـهو بـۆیی بڕشـتایه ، دهسـبهجێ خۆشـی تووشی چاوئێشه دهبوو ، ئهوهشی چهندین جار لێ دوباره بویهوه ، بۆیه دهستی لێهـهڵگرت و ازی هێنا ٠ منیش پێم گووت : هۆکاری وازهێنانت چ بوو ؟ پێی گوتم : گواسـتنهوهی سروشـت ، چونکه گوێزهرهوهیهو نهخۆشیهکان دهگوێزێتهوه ، ههروهها ههمان پزیشك بۆی باسـکردم و کوتی : یهکێکی تریش دهناسم ، ئهگهر دومهڵێکی به جێگهیهکی مرۆڤـهوه ببینیایـه ، هـهمان جێگهی جهستهی خۆی دهخوراند ، تا دومهڵێکی لێ دهدههات ٠

دهڵێم _ (ابن القیم) _ ههموو ئهمانه دهبـێ سروشـتی بـۆ ئامـاده بێـت ، بـهدڵنیایی ئـهو مادهیهش لهو جێگهیهدا وهستاوهو ناجوڵێتهوه ، بهڵام هۆیهك له هۆکـان دهیجوڵێنێـت ، بۆیـه ئهمانه هۆکارن بۆ جوڵاندنی مادهکه نهك هۆکاری دروستبونی بێ ٠

بهشێك : سهبارهت بهوهی ڕشانهوه له وهڵاته گهرمهکاندا بهسوودهو ، ڕهوانبونیش له وهڵاته ساردهکاندا :

لهبهر ئهوهی دانیشتوانی وهڵاته گهرمهکان و ، زهمهنه گهرمهکان تێکهڵاویان تـهنك و ناسـك دهبێتهوهو ، ڕادهکێشرێت بۆ سـهرهوه ، بۆیـه ڕشـانهوهی بـۆ بهسـوود دهبێـت ، بـهڵام لهبـهر ئـهوهی لـه زهمهنـه سـاردهکان و وهڵاتهکانـدا سـاردهکاندا چـڕهو ڕاکێشـانی بـهرهو سـهرهوه قورسه ، بۆیه دهرهاوێشتنی خهڵتهکان به ڕهوانکرن سوودی زۆری بۆ دهبێت ٠

لادانـی خەڵتـەكان و دوورخسـتنەوەيان بەڕاكێشـان و دەهاوێشـتن دەبێـت ، ڕاكێشـان لـە دوورتـرين ڕێگەكانـەوە دەبێـت و ، دەرهاوێشـنيش لـە نزيكترينـەوە ، جيـاوازی نێوانيشـيان ئەوەيە كە ئەگەر مادە لە كاردا بێت بۆ تێرژان يا بۆ بەرزبونـەوە ئـەوا سـەقامگير نـی يـەو ، پێويستی بە ڕاكێشانە ، بۆيە ئەگەر مادەكە لە جەستەدا سيفەتی بەرزبوونـەوەی هـەبێت و لـە ژێرەوە بۆ سەروە بچێت ، ئەوا هەر لە ژێرەوە ڕادەكێشرێت و دەرەكرێتە دەرەوەی جەسـتە و ، ئەگەر سيفەتی تێرژانيشی هەبێت و لە سەرەوەی جەستەوە بۆ خوارەوە بچێت ئەوا هـەر لـە سـەرەوەوە ڕادەكێشـرێت ، بـەڵام ئەگـەر سـەقامگيربوو لـە جێگەكەيـدا ، لـە ڕێگەيەكـەوە ڕادكێشرێت زۆر نزيكيی بێت ، بۆيە هەركات مادەكە زيانی بـە ئەندامـەكانی سـەرەوە گەيانـد ، لـە ژێـرەوە ڕادەكێشـرێت ، هـەركاتيش زيـانی بـە ئەندامـەكانی ژێـرەوە گەيانـد ، لـە سـەروە ڕادەكێشـرێت ، هــەركاتيش ســەقامگيربوو ، لــە نــزيكترين جێگــەوە ڕادەكێشــرێت ، بۆيــە پێغەمبـەری خـوا ﷺ جارێـك كەڵەشـاخی لـە سـەر شـانی گـرت و ، جـارێكيش لـە سـەری و ، جارێكيش لەسەر پێی ، چونكە مادە خوێنيە زيانبەخشەكەی ڕادەكێشا لە نزيكترين شـوێنەوە . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە سوودەكانی ڕشانەوە :

ڕشانەوە گەدە پاك دەكاتەوەو بەهێزی دەكات ، چاو تيژ دەكات ، قورسی سەر ناهێڵێـت ، بەسوودە بۆ برينەكانی گورچيلەو ، ميزڵدان و ، نەخۆشـيە درێژخايەنـەكان : وەكـو گـولی و ، ئاوبەنگ و ، ئيفليجی و ، لەرزين ، هەروەها بۆ زەردووی (اليرقان) بەسوودە .

پێويستە كەسی تەندروست لە مانگێكدا دووجاری يەك لە دوای يەك ڕشانەوە بـەكار بێنێـت ، بەبێ پاراستنی كاتی دياريكراو ، بۆ ئەوەی دووەم فريای كەموكورتيەكانی يەكەم بكـەوێت و چـاكی بكاتـەوەو ، ئـەو پاشـەڕۆيانەش بكاتـە دەرەوە كـە بـەهۆی ئـەوەوە تێـرژاون ، زۆر بەكارهێنانيشی زيان بە گەدە دەگەيەنێت ، وای لێدەكات گونجاو بێت بۆ زێدە پاشماوەكـان ،

زيان بە ددان و چاو گوێ دەگەيەنێت ، ڕەنگە هەندێ لە خوێنبەرەکانیش بقلیشێنێت ، پێویستە ئەو کەسانەی ئاوسانێکیان لە گەروودا هەیە ، سنگیان لاوازە ، یا ملیان باریکە ، یا ئامادەی خوێن فڕێدانن ، ، خۆیان لە ڕشانەوە بەدوور بگرن ٠

بەڵام ئەو کارەی زۆرێك لە خەڵك ئەنجامی دەدەن و بە چارەسازیەکی خراپیش دانراوە ، هەڵدەستن بە پڕکردنی ورگیان لە خواردەمەنی و ، پاشان فڕێی دەدەنە دەرەوە ، ئەمە چەندین بەڵای تێدایە وەکو : پیربوون پێش دەخات ، ئەو کەسە تووش بە چەندین نەخۆشی دەکات ، ڕشانەوە دەکات بە نەرێتێکی بەردەوامی ، ڕشانەوە لە گەڵ ووشکێتی جەستەو ، لاوازی هەناودا ، سك لاوازو نەرم دەکات ، یا هە نەبێ لاوازبوونی ئەو کەسەی دەڕشێتەوە مەترسیدارە ٠

باشترین کاتەکانی و چۆنیەتی ئەنجامدانی :

باشترین کاتەکانیشی هاوین و بەهارە بەبێ زستان و پایز ، پێویستە لەکاتی ڕشانەوەشدا چاوەکانی ببەستێتەوە ، سکی ببەستێت ، کاتێ تەواویش دەبێت دەم و چاوی بە ئاوی سارد بشوات و ئینجا شەربەتی سێو (شراب التفاح)بخواتەوە لە گەڵ کەمێك لە(المُصْطكَي)و[177] ، ئاوی گوڵیش (ماء الورد) سودێکی ئاشکەرای پێدەگەیەنێت ٠

---

١٧٧ ــ المصطكي : درەختێکی هەمیشە سەوزەو ، بەرێکی سوری تاڵی هەیە ، ئەم درەختە بچوکە لە ناچەکانی دەریای ناوەڕاستدا دەڕوێت ، بنێشتێکی تایبەتی لێ دەردەهێنرێت ، لە ساڵێکدا سێ جار دەردەهێنرێت واتە سێ بەرهەم دەدات : بەرهەمی یەکەم مەیلی سپێتی دەکات و خۆشترین و چاکترین جۆریەتی ، بەرهەمی دووەم زەردێکی بێگەردو خەوشەو ، بەرهەمی کۆتاش خۆڵەمێشیە ، بڕوانە : ٠ http://www.tbeeb.net

ڕشانەوە لە سەرەوەی گەدەوە دەکرێتە دەرەوەو ، لە ژێرەوە ڕادەکێشرێت ، ڕوانبونیش بە پێچەوانەوەیە · (أبقراط) دەڵێت : پێویستە لە هاویندا دەرهاوێشتن لە سەرەوە بکرێت بە ئەندازەیەکی زیاتر لە بەکارهێنانی دەرمان بۆ دەرهاوێشتن ، لە زستانیشدا دەرهاوێشتن لە ژێرەوە بکرێت ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕێنمایی کردندا بۆ چارەسەر وەرگرتن لە بەسەلیقەترین پزیشکەوە :

ذَكَرَ مَالِكٌ فِي " مُوَطَّئِه " : عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ ، أَنَّ رَجُلًا فِي زَمَانِ رَسُولِ اللَّه ﷺ أَصَابَهُ جُرْحٌ ، فَاحْتَقَنَ الْجُرْحُ الدَّمَ ، وَأَنَّ الرَّجُلَ دَعَا رَجُلَيْنِ مِنْ بَنِي أَنْمَارٍ ، فَنَظَرَا إِلَيْه فَزَعَمَا أَنَّ رَسُولَ اللَّه ﷺ قَالَ لَهُمَا : " أَيُّكُمَا أَطَبُّ ؟ فَقَالَ أَوَ فِي الطِّبِّ خَيْرٌ يَا رَسُولَ اللَّه ؟ فَقَالَ أَنْزَلَ الدَّوَاءَ الَّذِي أَنْزَلَ الدَّاءَ ·

واتە :ئیمامی (مالك) لە (موطأ)ەکەیدا : لە (زید)ی کوڕی (أسلم)ەوە دەگێڕێتەوە ، کەوا پیاوێك لە زەمانی پێغەمبەری خوادا ﷺ تووشی برینێك بوو ، برینەکە خوێنی تیزا · پیاوەکە بانگی دوو پیاوی لە هۆزی (بني أنمار) کردو ، تەماشای برینەکەیان بۆ کردو واشیان ڕاگەیاند کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ، پێی فەرموون : کامتان پزیشکترە ؟ ئەوانیش گوتیان : ئایا پزیشکیتی خەیری تێدایە ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ، فەرمووی : ئەو کەسەی نەخۆشیەکەی دابەزاندووە دەرمانەکەشی دابەزاندووە ·

لەم فەرموودەیدا ڕوون دەبێتەوە کە بۆ هەموو زانست و پیشەسازیەك پێویستە داوای یارمەتی لە بەسەلیقەترین کەسی ئەم بوارە بکرێت و ، ئەگەر نەبوو پاشان لە کەسێکی بەسەلیقەی تر ، چونکە کەسی بەسەلیقە لە پێکانەوە نزیکە ·

هەر بەو شێوەش پێویستە ئەو کەسەی داوای فەتوایەك دەكات سەبارەت بەو شتەی تووشی بووە ، داوای یارمەتی لە زاناترین کەس بکات ، ئەگەر نەبوو لە زانایەکی تر ، چونکە زاناترین کەس لە پێکانەوە نزیکترە بە بەراوردی کەسێکی تری خواری خۆی ٠

هەر بەو شێوەش ئەو کەسەی قیبلەی لێ نادیار بووە ، هەڵدەستێت بە لاسایکردنەوەی زاناترین کەس کە چاوی پێ دەکەوێ ، هەر لە سەر ئەم شتە خوای تعالى بەندەکانی خوڵقاندووە ، هەروەها کەسی موسافیر لە دەشت و دەریادا پشت بەوە دەستێت کە دڵی پێی شادومان دەبێت و ، دڵنیاش دەبێت سەبارەت بە چاکترین یەکێك لە دوو بەڵگەکەو ڕاسترینیان ، بۆ دەچێت و ، پشتی پێ دەبەستێت ، چونکە شەریعەت و فیترەت و ئەقڵ لە سەر ئەمە ڕێکەوتون ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((أنزل الدواء الذي أنزل الداء)) فەرمایشتی تری بەو هاوشێوە لە زۆر فەرموودەی دیکەدا باسکراوە وەکو ئەوەی کە (هِلال)ی کوڕی (یساف) _ خوای لێ ڕازی بێت _فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ چووە سەردانی نەخۆشێك و ، فەرمووی : بنێرن بە شوێن پزیشکێکدا ، کەسێکیش گووتی : تۆی وادەڵێی ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ؟ فەرمووی : بەڵێ ، خوای _ عزَّوجلَّ _ هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێت دەرمانێکیشی بۆ دابەزاندووە ٠

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ : مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ دَاءٍ إِلَّا أَنْزَلَ لَهُ شِفَاءً[١٧٨].

واتە: لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : خوای تعالى هەر نەخۆشیەکی دابەزاندبێت شیفاکەشی دابەزاندووە ٠

١٧٨ _ سبق تخريجه ٠

خەڵكیش جیاوازبوون سەبارەت بە مانای (أنزل الداء والدواء) ، دەستەیەك دەڵێن : كە فەرموویەتی : (أنزل) واتە : دایبەزاند ، واتە : تەنها بەندەكانی لێ ئاگاداركردۆتەوەو ، هیچی تر ، چونكە پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی داوە بە دابەزینی گشتی بۆ هەموو نەخۆشی و دەرمانێك و ، زۆربەی خەڵكیش ئەوە نازانن ، بۆیە فەرموویەتی : ((ئەو كەسەی زانی زانی و ، ئەو كەسەش نەیزانی نەیزانی)) ٠

دەستەیەكیش دەڵێن : (إنزالهما) : واتە : خولقاندن و لە سەر زەوی دانانی ، وەكو ئەوەی لە فەرموودەكەی دیكەدا هاتووە : ((إنَّ الله لم يَضَعْ داءً إلا وَضَعَ لـه دواءً)) واتە : خوای تعالى هەر نەخۆشیەكی دانابێت مەگەر دەرمانێكیشی بۆ داناوە ، ئەگەرچی ئەم گوفتارە لە قبوڵبوونەوە نزیكترە ، بەڵام ووشەی (إنزال) واتە : دابەزاندن ، لە ووشەی (الخلق) واتە : خولقاندن و ، لە ووشەی (الوضع)یش واتە : دانان تایبەترە ، بۆیە پێویستە تایبەتێتی ووشەی (إنزال) لانەبرێت بەبێ بەڵگە ٠

دەستەیەكیش دەڵێن : خوای تعالى هەردوكیانی دابەزاندووە ، كە لە ڕێگەی پەریگەلێكەوە چارەسازیی خەڵكیان پێ سپێردراوە لە رووی نەخۆشی و دەرمان و هیتریشەوە ، چونكە پەریەكان كاروباری ئەم جیهانەیان پێ سپێردراوە ، هەروەها كاروباری جۆریی مرۆڤیشیان پێ سپێردراوە ، لە كاتی كەوتنی بە سكی دایكەوە تا كاتی مردن ، بۆیە دابەزاندنی نەخۆشی و دەرمانیش لە ڕێگەی پەریەكانەوە بووە ، ئەمەش لە هەردوو ڕووەكەی تر لە قبوڵبونەوە نزیكترە ٠ دەستەیەكیش گوتویانە : سەرتاپای نەخۆشیەكان و دەرمانەكان لە ڕێگەی بارانەوە بووە لە ئاسمانەوە كە هەموو شتێكی لێ دروست دەبێت وەكو خۆراك و ، دەرمان و ، نەخۆشیەكان و ئامرازەكانی تێكڕای ئەوانەو ، هۆكارەكان و تەواوكاریەكانیان ، هەروەها كانزا بەرزەكان كە لە چیاكانەوە بەدەست دێت و ، ڕوبارو دەریاكان و میوەكان ، هەموو

ئەمانە دەچنە چوارچێوەی بێژەکەوە بەڕێگەی (التغليب)و[179] بەکارهێنانی کارێك (فعل)ێك لە جیاتی بە کارهێنانی دوو کار (فعلين) ، ئەمەش لە زمانی عەرەبیدا زۆر بەکارهاتووە ، بەڵکو لە زمانەکانی تریشدا بەکاردێت ، بۆنموونە ئەم شاعیرە دەڵێت :

عَلَفْتُها تِبْنَاً وماءً بارداً حَتَّى غدَتْ هَمَّالَةً عَيْنَاها

واتە

بە کا و ئاوی سارد ئاژۆمدا تا چاوەکانی دەستی کرد بە فرمێسك ڕژان

لێرەدا دەبینی ئالیك و ئاژوودان بۆ کایە ، بەڵام بۆ ئاو دەبێ بگوترێت ئاودان ، بەڵام شاعیر ووشەی ئاژوودانی بەکارهێناوە بۆ کا و بۆ ئاویش ، بۆ ئەوەی بە ڕێگەی (التغليب) تەنها کارێك (فعل) بەکاربێنێ لە جیاتی دوو کار (فعل) چونکە دڵنیایە ئەو کەسەی گوێبیستی ئێرە شیعرەکە دەبێت خۆی بە باشی لە ماناکەی تێدەگات ٠

وقول الآخر :

وَرَأيْتُ زَوْجَكَ قَدْ غَدَا مُتَقَلِّداً سَيْفاً وَرُمْحَاً

واتە : مێردەکەتم بینی چوو شمشێرێك و ڕمێكی کردبوو شان

---

١٧٩ ــ التغليب : لە بواری زمانەوانیدا هەڵبژاردنی ووشەیەکە بەسەر ووشەیەکی دیکەدا بەمەرجێ پەیوەندیەك لە نێوانیاندا هەبێت وەکو (الأبوين ، العمرين ، المشرقين ، الوالدين) لێرەدا دەبینی لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الأبوين) هەڵبژێردراوە بۆ دایك و باب ئەگەرچی لە بنچینەدا ووشەکە مانای دوو باب دەگەیەنێ بەڵام عەرەب کە قسە دەکەن و دەڵێن (الأبوين) مەبەستیان دوو باب نی یە چونکە هیچ کەسێك دوو بابی نی یە بەڵکو مەبەستیان دایك و بابە هەوەها بۆ ووشەکانی تریش ، لێرەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە کە بەڵێ باران هۆکاری دروسبوونی خۆراك و دەرمان و شتەکانی تریشن ، بەڵام هەموو مادەیەك بە هۆی بارانەوە دروست نابێت ، بەڵکو دەبینی کانزاکان لە ئەنجامی هۆکاری دیکەوە پەیدا دەبن ، بەڵام گرنگ ئەوەیە هەموو مادەکان لە دەرەنجامی شتێکەوە پەیدا دەبن ، بۆیە دەبینی لە زمانی عەرەبیدا تەنها یەك کار (فعل) بەکاردەهێنێ لە جیاتی هەموو شتەکان ، بۆیە دەبینی گوتویەتی باران دەبارێت و خۆراك و دەرمان و نەخۆشی و کانزاو ٠٠٠٠ دروست دەبێت ٠ وەرگێڕ ٠

لەم دێڕەدا : شمشێر لە شان دەکرێت و ئاشکەرایە ڕمیش هەڵدەگیرێت ٠

وقول الآخر :

إذا مـــــتا الغَانياتُ بـــرَزنَ يَوْمـــاً وَزَجَجْنَ الحَواجِـــبَ والعُيونـــا

واتە :

هەر ڕۆژێك ئافرەتە جوانەكان دەرکەوتن‌و برۆو چـــاویان باریـــك کردبۆوە

لەم دێڕەشدا : برۆ باریك دەکرێتەوەو چاو دەڕێژرێت ٠

ئەمــەش چــاکترین شــتێکە لــەم بــارەوە گــوترابێ و لــە هــەموو ڕووەکــانی تــریش بەهێزترە.والله أعلم.

ئەمــەش لــە تــەواوێتی حیکمــەت و دانــایی و تــەواوێتی پــەروەردگارێتی خــوای تعالاوەیــە ، چونکە وەکو چۆن بەندەکانی بە نەخۆشیەکان تووش کـردووە ، ئاوەهـاش یارمـەتی داون بـەو دەرمانانەی بۆی فەراهام کردوون ، وەکو چۆن تاقیان دەکاتەوە بە تاوان ، ئاوەهاش یارمـەتی داون بـە تەویـە کـردن و ، ئــەو چــاکانەی کـردەوە خراپــەکان دەســڕنەوەو ، ئــەو بــەڵاو کارەساتانەی تاوانەکان لادەبن ، وەکو چۆن تووشی ڕوحـە پیسـە زیانبەخشـەکانی کـردوون ، ئاوەهاش یارمەتی داون بە سەربازگەلیك لە ڕوحە پاکەکان ، کە بـریتین لـە پەریـەکان ، وەکـو چۆن تاقیان دەکاتەوە بە هـەولو ئـارەزوو ، ئاوەهـاش یارمـەتی داون بـۆ دەستکەوتنیان بـەو شتە شەرعیە خۆشە پاکانەی بۆی فەراهام کردون ، بۆیە تەماشا دەکەین خوای تعـالی تووشـی شــتیکی نــەکردوون مەگــەر شــتێکی تــری داونــەتێ بــۆ خــۆ ڕزگــارکردن لــەو بەڵایــەو ، دوورخستنەوەی ، بـەڵام لـە گـەڵ ئەمەشـدا جیاوازیـان لـە نێوانـدا دەمێنێتـەوە سـەبارەت بـە زانینی ئەو شتەو ، زانینی دەستکەوتنی و چۆنیەتی پێکەشتنی ٠ وبالله المستعان.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پێبژاردنی ئەو کەسەدا کە چارەسەی خەڵك دەکات و نەفامە بە بواری پزیشکیتی :

رَوَى أَبُو دَاوُدَ ، وَالنَّسَائِيّ ، وَابْنُ مَاجَهْ ، مِنْ حَدِيثِ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : ((مَنْ تَطَبَّبَ وَلَمْ يُعْلَمْ مِنْهُ الطِّبّ قَبْلَ ذَلِكَ فَهُوَ ضَامِنٌ))(١٨٠) .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : هەرکەس خۆی بە پزیشك دابنێت و نەزانرابێت پێشتر پزیشکێتی کردووە ، خۆی دەستەبەرەو پێی دەبژێردرێت ٠

ئەم فەرموودە پەیوەندی بەسێ شتەوە هەیە : زمانەوانی ، فیقهی ، پزیشکی ٠

سەبارەت بە زمانەوانیەکەی : ووشەی (الطّب) لە زمانی عەرەبیدا ، بۆ چەند مانایەك بەکارهاتووە ٠ لەوانە چاکردن دەگوترێت : (طببتُه) ئەگەر چاکم کردەوە ٠ دەشگوترێت : (له طِبٌ بالأمور) ٠ واتە : نەرم ونیانی و سیاسەتی بە کاروبارەکان هەیە ٠ شاعیر دەڵێت :

وإذا تغــيَّرَ مــن تَمــيمٍ أمْرُهــا كُنتَ الطَّبيب لَهــا بِــرأيٍ ثــاقــبِ

واتە :

ئەگەر کاروبار لە هۆزی (بني تميم) گۆڕا تــۆ بەڕایەکی بەجێی کاریگەر ســیاسەتیان بکە

لە ماناکانیش دیسان (الحِذق)ە واتە : بە سەلیقە ٠ (الجوهري) فەرموویەتی : هەر کەسێکی لێهاتووی بەسەلیقە بەلای عەرەبەوە پزیشکە ، (أبوعبيد) دەڵێت : بنچینەی ووشەی (الطّب) واتە : لێهاتووی و بەسەلیقەیی لە شتەکاندا ٠ بۆیە بە پیاو دەگوترێت (طب و طبيب) ئەگەر زۆر لێهاتوو بەسەلیقەبوو تیایدا ، ئەگەرچی لە بوارێکی دیکەشدا بێت ٠

---

١٨٠ ــ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٤٥٨٦) ، وابن ماجة (٣٤٦٦) ، وانظر الصحيحة (٦٣٥) ٠

کەسانی تریش گوتویانە : (رجل طبيبٌ) واتە : لێهاتوو بەسەلیقە ، بە پزیشك ناویراوە لەبەر لێهاتووی و زرنگی · (علقمة) دەڵێت :

فإنْ تَسْألُوني بالنِّســـاءِ فَإنَّني　　خَبيرٌ بأدْواءِ النِّسَاءِ طَبيبُ
إذا شابَ رأسُ المرءِ أو قلَّ مالُه　　فليسَ لهُ من وُدِّهنَّ نصيبُ

واتە :

ئەگەر سەبارەت بە ژنـــان لێم پرســـن　　من شارەزام بە نەخۆشیەکانی ژنان و پزیشکم تیایدا
ئەگەر پیاو سەری سپی بوو یا ماڵی کەم　　لە خۆشەویستی ئەوان هیچ بەشێکـــــــــــی نابێ

وقال عنترةُ :

إنْ تُغْدِفِي دُونِي القِنـــاعَ فإنَّني　　طَـبٌّ بأخْذِ الفارسِ المُسْتَلْئِمِ

واتە : ئەگەر ڕووپۆشەکەت شل بکەیتەوەو ، دەم و چاوت لەمن داپۆشیت و بتەوێت وازم لێ بێنیت ، بزانە من شارەزاو لێهاتووم بە بردنی ئەو سوارەی قەڵغانی جەنگەکەی پۆشیوە ·

هەروەها لە ماناکانی (العادة)یە واتە : نەریت ، بۆیە لێرەدا دەگوترێت : (ليس ذلك بطِبيٌ) واتە : ئەوە نەریتی من نی یە ، (فَرْوَةُ)ی کوڕی (مُسَيك) دەڵێت :

فما إنْ طِبُّنا جُبْنٌ وَلكِنْ　مَنايَانا وَدَوْلَةُ آخَرِينا

واتە : نەریتمان و کارمان ترس نەبووە بەڵکو مردنی خۆمان و ئاژاوەگێڕی کەسانی تربوو.

(أحمد)ی کوڕی (الحسين المتنبي) شاعیریش دەڵێت :

وما التِّيهُ طِبِّي فِيهِمُ غَيرَ أنَّني　　بَغيضٌ إليَّ الجَاهِلُ المُتَعَاقِلُ ·

واتە :

لوتبەرزی نەریتی من نیە سەبارەت بەوان　　بەڵام بێزراوە بەلامەوە کەسێکی نەفامی خۆ بە ئاقڵ زان

هەروەها لە ماناكانی (السِّحر)ە واتە : جادوو بۆیە دەگوترێت : (رجل مطبوب) واتە : پیاوێكی جادوو لێكراوە ، لە فەرموودەیەكی (صحیح)دا خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بۆمان دەگێڕێتەوە كەوا كاتێ جولەكەكان جادوویان لە پێغەمبەری خوا كرد ﷺ، دوو پەری دانیشتن یەكێكیان لای سەری و ئەویتریان لای پێی ، یەكێكیان گووتی : ئەم پیاوە چێیەتی ؟ ئەویتریان گووتی : (مطبوب) واتە : جادووی لێكراوە · گووتی : (مَن طَبَّه) ؟ واتە : كێ جادووی لێكردووە ؟ گووتی : فڵان كەسی جولەكە ·

(أبوعبید) دەڵێت : لە ڕاستیدا بەكەسی جادولێكراو گوتویانە : (مطبوباً) چونكە ووشەكەیان بۆ مەبەستی دوونیازی بەكارهێناوە ، بۆ نموونە عەرەبەكان بە كەسی گەزاستراویان گووتووە : (سلیم) چونكە گەشبین بوونە بە ساغ و سەلامەتی ئەو كەسە ، هەروەها بە دەشتی بیابانی بێ ئاوی فەوتینەریان گووتوە : (مفازة) واتە : سەركەوتن بۆ گەشبینی دەربڕین بە سەركەوتن و ڕزگاربوون لە تیاچوون لە نێو ئەو بیابانەدا · هەروەها بۆ چارەسەركردنی نەخۆشیەكانیش دەڵێن : (الطِّب) * (ابن أبي الأسلت) دەڵێت :

أَلَا مَـنْ مُـبْلِغٌ حَسَّـانَ عَـنِّي   أَسِـحْرٌ كَـانَ طِبُّكَ أَمْ جُـنُونٌ

واتە :

ئاگادارین كێ قسەكانم بە حەسان دەگەیەنێ   پزیشكیت جادوو بوو یا شێتی

وَأَمَّا قَوْلُ الْحَمَاسِيِّ :

فَـإِنْ كُنْـتَ مَطْبُوبـًا فَلَا زِلْـتَ هَكَذَا   وَإِنْ كُنْتَ مَسْـحُورًا فَلَا بَرِئَ السِّحْرُ

واتە :

ئەگەر ئەوەی تووشم بووە بە هۆی تۆو خۆشەویستی تۆوە بووە ، داواكارم خوای تعالى بەردەوامی بكات و ، نامەوێ لابچێت ، ئەگەر جادوو بێت یا نەخۆشی بێت ·

لەم دێرە شیعرەدا شاعیر ووشەی (مطبوب)ی بۆ جادوو بەکارهێناوە ووشەی (مسحور)یشی بۆ نەخۆشی بەکارهێناوە ٠

(الجوهري) دەڵێت : بە نەخۆش دەگوترێت : (مسحور) ٠

(الطَب) ، بفتح الطاء ٠ واتە: زانایە بە کاروبار ، هەروەها (الطبيب)یش واتـە : پزیشـك ، دیسان پێی دەگوترێت : (الطَب) ، (الطِب) ، بكسر الطاء ٠ واتە کاری پزیشکێتی ، (الطُـب) ، بضم الطاء ٠ ناوی شوێنێکە قَالَهُ ابْنُ السِّيدِ وَأَنْشَدَ

فَقُلْـــتُ هَـــلْ انْهَلْتُمْ بِـطُبِّ رِكَابِكُمْ   بِجَائِزَةِ الْمَاءِ الَّتِي طَـابَ طِينُهَا

واتە :

گوتم ئایا یەکەم جار ووشترەکانتان لە (طُبٌّ) ئاودا   بەو ئاوپێدانەی کە خاکەکەی چاکە

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((مَنْ تَطَبَّبَ)) بەڵام نەیفەرمووە ((مَنْ طَـبَّ)) چـونکە ئەو ووشانەی دەکەونە سەر کێشی (التَّفعل) پەنجە ڕادەکێشن بۆ ئـەوەی خاوەنەکـەی خـۆی دەنـوێنێ بـۆ ڕاپەڕانـدنی ئـەو کـارەو خـۆی تێهەڵـدەقورتێنێ و ڕایدەپـەڕێنێ بـە قورسـی و ناڕەحەتی ئەگەر لەو بوارەشدا لێهاتوو نەبێ و پیاوی ئەو بوارەش نەبێ ، لـە زمـانی عەرەبیـدا ووشەی بەو هاوشێوانە زۆرن وەکـو (تَحَلَّـمَ) واتـە : میهرەبـانی دەنـوێنێ ، (تَشَـجَعَ) واتـە : غیرەتـی نوانـد ، (تصـبَّر) واتـە : ئـارامگرتن دەنـوێنێ ، چـەندین ووشـەی دیکـەی بـەو هاوشێوانەش ، بۆیە لە زمانی عەرەبیدا (تكلَّف)یان واتـە : خۆنوانـدن بـۆ ئەنجامـدانی شـتێك ئەگەر لێهاتووش نەبێ لە سەر ئەو کێشە داناوە ، شاعیرێك دەڵێت :

وقيسَ عَـيلانَ ومَـن تَقَيَّسـا واتـە : خێڵـی (قَـيس عَـيلان)و ئەوانـەی خۆیـان کـردووە بـە (قيس)٠

بەڵام سەبارەت بە لایەنی شەرعی : پزیشکی نەفام زامنەو و لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر ، چونکە ئەگەر هەوڵی فێربوون و کارکردنی بە زانستی پزیشکیداو ، پێشکەوتنی بە خۆوە نەبینی لە بواری تێگەشتن و فێربوونیدا ، ئەوا بەو نەفامیەی خۆیەوە هێرش دەبات و نەفسەکان تیادەچێنێت و ، بەهەڵەشەیەوە خۆی دەخاتە مەترسی ئەنجامدانی ئەو کارەوە کە پێشتر ئەنجامی نەدابوو ، بەوەش نەخۆش تووش دەکات ، بۆیە زامنی و لێپرسینەوەی دەکەوێتە سەر ، ئەمەش (إجماع) واتە کۆڕایی زانایانی خاوەن زانستە ٠

پێشەوا (الخطابي) دەفەرمێت : جیاوازیەك بەدیناكەم كەوا ئەو كەسەی كاری چارەسەركردن دەكات ئەگەر سەرپێچی كردو لە سنوور چووە دەرەوەو ، زیانی بە نەخۆش گەیاند زامنەو لێپرسینەوەی دەكەوێتە سەر ، ئەو كەسەش كە زانستێك یا كارێك ئەنجام دەدات بەبێ زانینێكی تەواو سەرپێچیكارەو لە سنوور چۆتە دەرەوە ، ئەگەر لە ئەنجامی ئەو كارەوە كە دەیكات زیانێك بۆ نەخۆش دروست بوو زامنی (الدية)ەكەی[١٨١] دەكات و ، (القَودُ)ی[١٨٢] لە سەر لادەچێت ، چونكە بە زۆرداری ئەو كارەی ئەنجام نەداوە بەبێ مۆڵەت وەرگرتن لە نەخۆشەكە ، (الدية)ی تاوانكردنی ئەو كەسەی خۆی كردووە بە پزیشك دەكەوێتە ئەستۆی خزم و كەسوكاری لە بابەوە بە پێی گوفتاری هەرهەموو زانایان ٠

١٨١ ــ الدية : ئەو پارەو ماڵەیە كە پێویست دەبێ لە سەر كەسی تاوانبار بە هۆی تاوانەكەیەوەو ، دەدرێت بەو كەسەی تاوانەكەی دەرهەق كراوە یا بە خاوەن و كەسوكاری ٠ بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت : مامۆستا طارق هەمەوەندی ٠ وەرگێڕ ٠

١٨٢ ــ القَودُ : واتە كوشتنی تاوانبار لە جیاتی ئەو كەسەی كوشتویەتی ، بڕوانە : علم أصول الفقه ، الدكتور عبدالكريم زيدان ، وەرگێڕ ٠

دەڵێم _ (ابن القيم) _ بەشەكان پێنجن :

يەكەميان : پزیشكێكی بەسەلیقە هەقی داوە بە كارو پیشەكەو دەستیشی تاوانی نەكردووە ، بەڵام لە دەرەنجامی كارەكەیەوە كە لە لایەن شەرعەوە ڕێ پێدراوەو ، هەستاوە بە چارەسەركردنی كەسێك و بووە بەهۆی زیان پێگەیاندنی ئەندامێكی ، یاخود نەفسی لەناوبردووە ، یا زیانی بە سیفەتێكی ئەو كەسە گەیاندووە ، ئەمە زامنی و لێپرسینەوەی لە سەر نی یە بە ڕێكەوتنی زانایان (بالإتفاق) ، چونكە ئەو زیان پێگەیاندنە دەرەنجامی كارێكی ڕێ پێدراوە لە لایەن شەرعەوە ، وەكو ئەو كەسەی كە خەتەنەی منداڵێكی كردو ، تەمەنی منداڵەكە گونجاوی خەتەنەكردنەكەیەو ، هەقی داوە بە كاروپیشەكە ، بەڵام زیانی گەیاندووە بە ئەندامەكە یا بە منداڵەكە ، زامنی و لێپرسینەوەی نی یە ، هەروەها ئەگەر هەر جێگەیەكی جەستەی مرۆڤێكی عاقڵی بڕاند بۆ هەر هۆیەك بێت ، لە كاتی خوێداو بە شێوەی پێویست بەڵام زیانی پێگەیاند ، زامنی و لێپرسینەوەی نابێت ، بۆیە زیان پێگەیاندنی مرۆڤ لە ئەنجامی هەموو كارێكی ڕێ پێدراوی شەرعیەوە كە بە ئەنقەست و دەستدرێژی نەكرابێ ، زامنی و لێپرسینەوەی نی یە ، وەكو (الحد) بە ڕێكەوتنی هەموو زانایان ، وە (القصاص)یش بە بەلای جەمارەری زانایانەوە (الجمهور) ، ئەمە بە پێچەوانەی پێشەوا (أبي حنيفة)وەیە ، چونكە ئەم پێشەوایە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ داناوە ، هەروەها تەمبێ كردن و ئەدەبدان (التعزير) ، هەستانی پیاو بە لێدانی خێزانی ، مامۆستا بە لێدانی منداڵی خوێندكار ، ئەو كەسەی وەڵاخێك بە كرێ دەگرێ هەموو ئەمانە زامنی و لێپرسینەوەی نابێت ، بە پێچەوانەی پێشەوایان (أبوحنيفة) و (الشافعي)وە كە زامنی و لێپرسینەوەیان بۆ داناوە ، بەڵام پێشەوا (الشافعي) لێدانی وەڵاخی جیاكردۆتەوە ، بۆیە بەگشتی یاسای بەشەكە لە یەك دەنگی و جیاوازی زانایاندا بەم جۆرەیە : زیان گەیاندن بە مرۆڤ بەهۆی ئەنجامدانی تاوانێكەوە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ دەكرێت ، بەڵام ئەگەر زیانی بە مرۆڤێك گەیاند لە دەرەنجامی بەجێهێنانی پێویستیەكەوە بۆ كەسەكە ، ئەوا زامنی ناكرێت بە ڕێكەوتنی زانایان ، ئەوەشی دەكەوێتە نێوانەوە جیاوازی تێدایە . (أبوحنيفة) زامنی بە پێویست داناوە بە

ڕەهایی ، (أحمد) و (مالك) زامنیان پوچكردۆتەوە ، پێشەوا (الشافعي) جیاوازی دەكات لە نێوان ئەندازەدانراو (المقدَّر) كە زامنی بۆ پوچكردۆتەوەو ، نەندازەدانەراو (غیر المقدر)دا كە زامنی بۆ داناوە . چونكە پێشەوا (أبوحنیفة) وای تەماشا كردووە كە كاتێك مۆڵەتیان داوە بە ئەنجامدانی كارەكە لە ڕاستیدا مەرجی ئەوەشیان داناوە كەوا ساغ و سەلامەت بن ، بەڵام پێشەوایان (أحمد) و (مالك) وایان تەماشا كردووە كە كاتێك مۆڵەتیان داوە كارەكەیان بۆ ئەنجام بدرێ ، ئیتر خۆی بۆ خۆی زامنی نەهێڵاوە ، بەڵام پێشەوا (الشافعي) تەماشای كردووە كەوا ئەو شتانەی ئەندازەو ژمارەیەكی بۆ دانراوە توانای كەمكردنەوەی نی یە ، چونكە لە پلەی دەقدایە ، ئەوەش كە ئەندازەو ژمارەیەكی بۆ دانەنراوە وەكو _ تەمبێ كردن و ئەدەبدان (التعزیرات والتأدیبات) شێوازێكی (إجتهادي) هەیەو لێرەدا ئەگەر زیانی پێگەیەنرا ، زامن دەكرێت ، چونكە بۆچۆنی دەستدرێژی لێدەكرێ .

بەشی دووەم : كەسێكی خۆ بە پزیشك كاری نەفام دەستی كرد بە چارەسەركردنی كەسێك و ، زیانی پێ گەیاند ، لێرەدا ئەگەر كەسی تاوان لێكراو زانیبێتی پزیشكەكە نەفامەو ، لە گەڵ ئەوەشدا مۆڵەتی دابێ ، ئەوا زامنی و لێپرسینەوەی لە سەر نابێ ، ئەم شێوە پێچەوانەی فەرموودەكەی پێشوو نی یە ، چونكە میانەو(السیاق) بەهێزی گوفتاری ناوەڕۆكی فەرموودەكە باسی ئەوە دەكات كەوا فریوی دابێ و گومانی وای بۆ دروست كردبێ كە پزیشكەو ، پزیشكیش نەبێ ، بەڵام ئەگەر نەخۆش وای گومان بەردبێ كە پزیشكەو ، مۆڵەتی پێدابێ چارەسەری بكات لەبەر ئەوەی وای زانیوە دەزانێ ، لێرەدا پزیشكەكە زامنەو لێپرسینەوەی لێدەكرێت لە بەر ئەو تاوانەی بەدەستەكانی ئەنجامی داوە ، هەروەها ئەگەر پزیشكەكە وەسفی دەرمانێكی كرد بۆ ئەوەی نەخۆش بەكاری بێنێت ، نەخۆشیش وای زانیوە لە ڕوانگەی زانینی تەواوەوە بۆی وەسف كردووە بەڵام زیانی پێ گەیاند ، ئەوا پزیشكەكە زامنی و لێپرسینەوەی بۆ دەكرێت ، لە فەرموودەكەدا وا دەردەكەوێت یا ئاشكەرایە.

بەشی سێیەم : پزیشكێكی لێهاتوو ، مۆڵەتی درا ، هەقی دلوه بەكاروپیشەكە ، بەڵام دەستی هەڵەی كردو ، سنوری بەزاند بۆ ئەندامێكی ساغ و زیانی پێگەیاند ، وەكو : كەسێكی خەتەنەكار دەستی گەشتە سەرە خڕەكەی ئەندامی نێرینەو زیانی پێگەیاند ، زامنی ولێپرسینەوەی هەیە ، چونكە تاوانێكی هەڵەیە ، پاشان ئەگەر ئەو پارەو ماڵەی بەهۆی زامن كردنی تاوانە هەڵەكەیەوە لێی دەستێنرێت سێ یەك و زیاتر بوو ، دەكەوێتە ئەستۆی خزم و كەسوكاری ، ئەگەر خەزم وكەسوكار نەبوو ئایا (الدية)ەكە لە ماڵەكەی خۆی دەدرێت ، یا لە (بيت المال)ی موسڵمانان ؟ دوو گوفتاری تێدایە : بریتین لە دوو (رِواية)ی ئیمامی (أحمد) . گوتراوە : ئەگەر پزیشكەكە لە (أهل الذمة)[١٨٣] بوو ، ئەوا دەبێ لە پارەو ماڵی خۆی بیدات ، ئەگەر موسڵمانیش بوو ، ئەو دوو (الرواية)تەی تێدایە ، لە كاتێكدا ئەگەر (بيت المال) نەبوو ، یا (بيت المال) لە توانایدا نەبوو ، ئایا (الدية)كە لادەچێت ، یا پێویستە كەسی تاوانبار لە ماڵی خۆی بیدات ، دوو ڕووی تێدایە بەناوبانگترینیان : لاچون و نەمانیەتی.

بەشی چوارەم : پزیشكی بەسەلیقەی لێهاتوو لە پیشەكەیدا ، (إجتهاد)ی كردو دەرمانێكی بۆ نەخۆش وەسف كرد ، بەڵام لە (إجتهاد)ەكەیدا هەڵەی كردو ، بۆیە هۆی كوشتنی نەخۆشەكە ، ئەمە لە ڕوانگەی دوو (الرواية)ەوە لێكدەدرێتەوە یەكەمیان : (الدية)ی كوژراوەكە لە (بيت المال) دەدرێ . دووەم : دەكەوێتە ئەستۆی خزم و كەسوكاری پزیشكەكە ، ئیمامی (أحمد) لە كتێبی (خطأ الإمام والحاكم)دا بڕیاری لە سەر ئەم دووانە داوە .

---

١٨٣ _ أهل الذمة : ئەو هاوەڵ بڕیاردەرە خاون كتێبانەن كە سەرانە دەدەن بە پێشەوای موسڵمانان بەرامبەر بە پاراستنی سەرو ماڵیان ، بۆیە پێشەواش دڵنیایان دەكات كەوا لە ئاسایشدا دەبن لە لایەن موسڵمانانەوە ، وەدەوڵەتی ئیسلام پارێزگاری لە خوێن و ئابڕو ماڵیان دەكات ، بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق هەمەوەندی . وەرگێڕ .

بەشــی پێنجــەم : پزیشــکێکی لێهــاتوو ، هــەقی بــە کــارو پیشــەکەی داوە ، بــەڵام زیــادە گۆشتێکی لە جەستەی پیاوێك یا منـداڵێك ، یا شـێتێك بـڕی بـەبێ مۆڵـەتی خـۆی ، یا بـەبێ مۆڵەتی بەخێوکاری ، یا خەتەنەی منداڵێکی کرد بە بێ مۆڵەتی بەخێوکاری و بو بە هۆی زیـان پێگەیاندنی ، هاوەڵانمان گوتویانە ، زامنی و لێپرسینەوەی لێدەکرێت ، پێدەچێ بـە ڕەهـایش زامنی نەکرێت ، چونکە ئەو پزیشکە چاکەکارەو ، چاکەکاریش تۆڵەی لێ وەرناگیرێتـەوە · لـە لایەکی تریشەوە ئەگەر تاوانبار بێ و دەستدرێژی کردبێ ، مۆڵەتدانی بەخێوکار زامنیەکەی لـە سەر لانابات ، ئەگەر دەستدرێژیشی نەکردبێ ، ئەوا هیچ ڕوویەك بەدیناکرێت بۆ زامنکردنی ·

ئەگــەر گوتــت : ئــەو بــە دەســتدرێژیکار دادەنــرێ لــەکاتی مۆڵــەت نەدانیــداو ، بــە دەستدرێژیکاریش دانانرێت ئەگەر مۆڵەتی درا ·

دەڵـێم ـ (ابـن القـيم) ـ دەسـتدرێژیکردن و نـەکردنی لـە ڕاسـتیدا دەگەڕێتـەوە بـۆ کردارەکەی خودی خـۆی ، بۆیـە مۆڵەتـدان و مۆڵەتنـەدان هـیچ کاریگەریـەکی نـابێ · ئەمـەش جێی تێڕوانینی زیاترە ·

بەشێك :

لە فەرموودەکەی پێشوودا ووشـەی (الطبیـب) واتـە پزیشـك ئـەو کەسـەیە کە چارەسـەر دەکـات بـە وەسـفی و بـە گوفتـاری و ، لـە زمـانی عەرەبیـدا ووشـەی (الطَّبـائعي)یشـی پـێ دەگوترێت و ، هەروەها ووشـەی پزیشـك کەسـانی چـاوڕێژیش دەگرێتـەوە کە بە میلەکـەیان چاوان دەڕێژن و ، برینسازانیش دەگرێتەوە کە بە نەشترو مەڵهەمەکانیان چارەسـەری دەکـەن و ، خەتەنەکاریش دەگرێتەوە کە بە موسەکەی خەتەنە دەکـات و ، خـوێن گـریش دەگرێتـەوە کە بە نەشتەرەکەی خوێن دەگرێت و ، کەڵەشاخ گریش دەگرێتەوە کە بە پیاڵەی خـوێن گـرتن و نەشتەرەکەی کەڵەشاخ دەگرێت و ، ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە بەسـتەرو پێچـەکەکانیان ئێسکی شـکاو دەگرنـەوەو ، کەسـی داخکـاریش دەگرێتـەوە کە بـە ئـامێری داخکردنەکـەی و

بەئاگر داخ دەكات و ، ئەو كەسەش دەگرێتەوە كە گزنەكەی (بقربته) چارەسەری نەخۆش دەكات لە ژێرەوە ٠

بە یەكسانی ئەگەر چارەسەری ئاژەڵێك بكات ، یا چارەسەری مرۆڤێك بكات ، ناوی پزیشك لە ڕووی زمانیەوە بۆ هەموو ئەمانە بەكاردێت ، خەڵكیش كە ووشەی پزیشكی تایبەت كردووە بەهەندێ لە جۆرەكانی پزیشكەوە نەرێتێكی نوێ یە ، وەكو چۆن خەڵكی زاراوەی (الدابة)یان لە زمانی عەرەبیدا تایبەت كردووە بە ئاژەڵەوە ئەگەرچی مانای ووشەكە زۆر لەوە فراوانترە ٠

بەشێك سەبارەت بەو شتانەی كە دەبێ پزیشكی بە سەلیقە ڕەچاوی بكات :

پزیشكی لێهاتوو ، ئەو پزیشكەیە كە لە بواری چارەسەردا بیست شت لەبەر چاو دەگرێت:

یەكەمیان : تەماشاكردنی جۆری نەخۆشیەكە بۆ ئەوەی بزانرێت چ نەخۆشیەكە ٠

دووەم : تەماشاكردنی هۆی نەخۆشیەكە واتە لە چیەوە ڕویداوە ، ئەو هۆكارە كارایەی بووە بەهۆی دروستبوونی چیە٠

سێ یەم : هێزی نەخۆش و ، ئایا توانای بەرگری نەخۆشیەكەی هەیە ، یا هێزی لە نەخۆشیەكە لاوازترە ؟ ئەگەر توانای بەرگری نەخۆشەكەی هەبوو ، بەسەریدا زاڵ بوو ، لە گەڵ نەخۆشیەكەدا بەجێی دێڵێ و ، دەرمان بەكارناهێنێت ٠

چوارەم : میزاجی سروشتی جەستە چی یە ؟

پێنجەم : میزاجی دروستبووی نوێ بە پێچەوانەی ڕێڕەوی سروشتی ٠

شەشەم : تەمەنی نەخۆش ٠

حەوتەم : كاتی ئێستا لە وەرزەكانی ساڵداو ئەوی پێی گونجاوە ٠

هەشتەم : نەرێتی كە پێی ڕاهاتووە ٠

نۆیەم : نیشتمانی نەخۆش و خاکەکەی ·

دەیەم : باری هەوا لە کاتی نەخۆش کەوتندا ·

یازدەیەم : تەماشاکردنی دەرمانی گونجاوی دژ بەو نەخۆشیە ·

دوازدەیەم : تەماشاکردنی هێزی دەرمان و پلەکەی ، هاوکێشی لە نێوان دەرمان و هێزی نەخۆش ·

سیازدەیەم : دەبێ هەموو مەبەستی پزیشك بۆ لابردنی نەخۆشیەکە نەبێت بەتەنها ، بەڵکو دەبێ هۆشی خۆی بەکار بێنێت بۆ لابردنی نەخۆشیەکە بەجۆرێك دڵنیا بێت لەوەی نابێ بە هۆی دروستبوونی نەخۆشیەکی قورستر ، بۆیە هەرکات لایبردو دڵنیانەبوو لەوەی کە نابێ بەهۆی ڕوودانی نەخۆشیەکی قورستر ، نەخۆشیەکە لە سەر باری خۆی دەهێڵێتەوەو ، هێزی خۆی ئاڕاستە دەکات بۆ ئاسان کردن وهێمن کردنەوەی نەخۆشیەکەو ئەمەش پێوستەو ئەرکی سەرشانە ، وەکو نەخۆشی دەمە ڕگەکان ، چونکە هەرکات بە بڕین و وەستاندن چارەسەرکرا ، ترسی ڕوودانی نەخۆشی لەوە قورستری لێدەکرێت ·

چواردەیەم : چارەسەر بکرێ بە ئاسانترین و ئاسانتر ، بۆیە لە چارەسەرکردن بە خۆراك واز ناهێنێ و بچێت بۆ دەرمان مەگەر لە کاتی دەست نەکەوتنیدا ، دەرمانی ئاوێتە بەکارناهێنێت مەگەر لەکاتی دەست نەکەوتنی دەرمانی سادەدا ، بۆیە لە لێهاتووی پزیشکە ئەگەر چارە سەری خۆراکی لە جیاتی دەرمان بەکار بێنێت و ، دەرمانی سادە لە جیاتی دەرمانی ئاوێتە بەکاربێنێت ·

پازدەیەم : تەماشای نەخۆشیەکە بکات ، ئایا لە توانادایە چارەسەر بکرێت یا نەء ؟ ئەگەر نەتوانرا چارەسەر بکرێت ، ڕێزی پیشەو کارەکەی دەپارێزێت و ، تەماعکاری هانی نادات بۆ هەستان بە چارەسەرکردنێك هیچ سوودێکی نەبێت · ئەگەر لە توانادا بوو چارەسەر بکرێت ، ئینجا تەماشا دەکات ئایا لەتوانادایە لابرێت بەتەواوی یا نەء ؟ ئەگەر

بۆی دەرکەوت لە تواناد‌ا نی یە بە تەواوی لابرێت ، ئینجا تەماشا دەکات ئایا لـە توانادایـە سووك بكرێتەوە یا هەرنەبێ کەم بكرێتەوە ؟ ئەگەر نـەتوانرا کـەم بکرێتـەوەو ، تەماشـای کرد ئەو پەڕی توانـا لـە وەسـتاندن و نەهێشـتنی فـراوان بونیدایـە . ئـەو کاتـە مەبەسـتی چارەسەرەکەی بۆ ئەو شتە ئاراستە دەکات و ، یارمەتی بەهێزبوونی کەسـی نـەخۆش و ، لاوازبوونی مادەیی نەخۆشیەکە دەدات .

شـازدەیەم : دەسـتکاری تێکەڵاوەکـە نـەکات و هەڵنەسـێت بـە دەرهاوێشـتنی پـێش پێگەیاندنی ، بەڵکو مەبەستی خۆی ئاراستە دەکات بۆ پێگەیاندنی ماددەکە ، ئەگـەر پێگـەیی ، ئینجا دەست دەکات بە دەرهاوێشتنی .

حەڤدەیەم : دەبێ لە بواری نەخۆشیەکانی دڵ و ڕوح و دەرمانەکانیـدا شـارەزابێ ، ئەوەش بنچینەیەکی گەورەیە بۆ چارەسەرکردنی جەستە ، چونکە کاردانەوەی جەستەو سروشتی بەرامبەر بە نەفس و دڵ کارێکی ئاشکەرایەو ، پزیشکیش ئەگەر شارەزابوو بـە نەخۆشـیەکانی دڵ و چارەسـەرەکانیان ، ئـەوجا دەبـێ بـە پزیشـکێکی تـەواو ، ئـەو کەسەش شارەزایی بەوە نەبێ ، ئەگەرچی لێهاتووش بێ لە چارەسـەرکردنی سروشـت و بارەکـانی جەسـتەدا نیـوە پزیشـکە ، هـەر پزیشـکێکیش تیمـاری نـەخۆش نـەکات بـە پشـکنینی دڵـی نـەخۆش و چـاکردنی و ، بـەهێزکرنی ڕوحـی و هێزەکـانی بـە خەیروچاکەداری و ، ئەنجامدانی کردەوەی خـەیرو ، چاکەکردن بەرامبـەر بـە خـەڵك و ، ڕووکردنە خواو ڕۆژی دوایی ، ئەوە پزیشك نی یە ، بەڵکو خۆ بە پزیشـکارێکی بێتوانایـە . گـەورەترین چارەسـەریەکانی نەخۆشـیش ئەنجامـدانی کـردەوەی خێـرو ، چاکەکردن بەرامبەر خـەڵك و ، زیکـرو ، نـزاو پاڕانـەوەو ، لاڤـەلاڤ و ، تەوبەکردنـە ، ئـەم کردەوانـە کاریگەریەکی بەهێزی لە دورخستنەوەی نەخۆشیدا هەیە ، بەدەستهێنانی شـیفاش بـەو کردەوانـە گـەورەترو کاریگـەرترە بەبـەراوردی دەرمانـە سروشـتیەکان ، بـەڵام ئەمـە دەکەوێتە سەر ئامادەیی نەفسی نەخۆش و قبوڵکردنی و بیروباوەڕی بەوانەو سودی .

هەژدەیەم : ئاسان کردن و ئارامکردنەوەی نەفسی نەخۆش و ، بەسۆزو نەرمی مامەڵە لەگەڵ کردنی ، بەهاوشێوەی مامەڵەکردنی منداڵ ٠

نۆزدەیەم : جۆرەکانی دەرمانە سروشتی و ئیلاهیەکان بەکار بێنێت ، چارەسەرکردن بە خەیاڵکردن (التخییل) بەکاربێنێت ، چونکە پزیشکە لێهاتووەکان لە بواری بەکارهێنانی خەیاڵکردن (التخییل) کردەوەگەلێکی سەرسوڕمێنیان هەیە کە دەرمانەکان ناگەن بە ئاستی ، بۆیە پزیشکی لێهاتوو لە هەموو یارمەتیدەرێك سوود وەردەگرێت بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشیەکە ٠

بیستەم : باشترین دەستەڵاتی کاری پزیشکە ، کەوا چارەسەرو و چارەسازیەکەی لە سەر شەش پایە دامەزرێنێت : پاراستنی تەندروستیە هەبووەکە ، گەڕانەوەی تەندروستیە ونبووەکە بە گوێرەی توانا ، لابردنی نەخۆشیەکە یا کەمکردنەوەی بەگوێرەی توانا ، ئەگەر دوو خراپە (مفسدة) هەبوو هەڵسێت بەلابردنی گەورەترینیان ، لە کیسدانی بچوکترین بەرژەوەندی (مصلحة) لە پێناو بەدەستهێنانی گەورەترینیاندا ، لە سەر ئەم شەش بنچینە چارەسەرەکان دەخولێنەوە ، بۆیە هەر پزیشکێك ئەمە پیشەی نەبێت کە بۆی بگەڕێتەوە ، ئەوە پزیشك نی یە ٠ والله أعلم ٠

بەشێك سەبارەت بەوەی کە دەبێ پزیشك ڕەچاوی باروحاڵی نەخۆش بکات :

لەبەر ئەوەی نەخۆش چوار باری هەیە : دەستپێکردن ، بەرزبوونەوە ، کۆتایی و ، نەمان بۆیە پێوستە پزیشك چاودێری هەر بارێك لە بارەکانی نەخۆشیەکە بکات بەوەی بۆی دەشێت و گونجاویەتی ، بۆ هەر بارێکیش ئەوە بەکاربێنێت کە پێویستە تیایدا بەکاربێت ٠ بۆیە لە خاڵی دەستپێکردنی نەخۆشیەکەدا، ئەگەر تەماشای کرد سروشت پێویستی بە جوڵاندنی

پاشماوه خراپەکانەو پێویستە دەرهاوێشتنی بۆ بکرێت ، لەبەر ئەوەی ماددە خراپەکان پێگەیووە ئیتر دەست بەوە دەکات ، ئەگەر جوڵاندنی پاشماوە خراپەکانی لە دەست چوو لە خاڵی دەستپێکردنی نەخۆشیەکدا لەبەر هەر کۆسپێك قەدەغەی بکات ، یا لەبەر لاوازی هێزی نەخۆش و بەرگەنەگرتنی بۆ کاری دەرهاوێشتن ، یا بەهۆی ساردی وەرزەوە ، یا لەبەر کەمتەرخەمیەك ڕوویداوە ، پێویستە وریا بێت ئەو پەڕی وەریایی کە کاری دەرهاوێشتنەکەی بۆ نەکات لە خاڵی بەرزبوونەوەی نەخۆشیەکدا ، چونکە ئەگەر ئەنجامی دا ، سەروشت ڕادەمێنێ و خوێ خەرێك دەکات بە دەرمانەکەوەو ، واز لە چارەسازی نەخۆشیەکەو بەرگریکردنی دێنێ بە یەکجاری ، نموونەشی وەکو نموونەی : کەسێکە دەچێتە لای سوارچاکێك کە سەرقاڵی جێگەکانی دوژمنە ، خەریکی دەکات بە کارێکی ترەوە · چونکە لەم بارەدا پێویستە یارمەتی سروشت بدات بۆ پاراستنی هێز چەند لە توانادا بوو ·

ئەگەر نەخۆشیەکە کۆتایی هات و وەستاو هێور بویەوە ، دەست بە دەرهاوێشتنی و ، ڕیشەکێش کردنی هۆکارەکانی دەکات ، ئەگەر گەشتە خاڵی نەمان ، ئەوانەی سەرەوەی زیاتر بۆ شایستە دەبێ · نموونەی ئەمەش وەکو نموونەی دوژمنێکە هێزی تەواو بێت و ، چەکیشی پێ نەمابێت ، فەوتاندنی ئاسان دەبێت ، ئەگەر پشتی هەڵکردو دەستی بە هەڵهاتن کرد ، فەوتاندنی ئاسانترە ، چونکە توندی و لێهاتوویی لە سەرەتادایە ، هەروەها باری دەرهاوێشتن و ، فراوانیی هێزی ، دەرمان و نەخۆشیش بەو شێوەیە ·

بەشێك سەبارەت بەوەی کە پزیشك بە سەلیقە لە ئاسانترینەوە چارەسازی دەکات :

پزیشکی لێهاتوو هەرکاتێك بتوانێت چارەسازیی بە ئاسنترین بکات ، دەبێ وازی لێ نەهێنێت و بچێتە سەر قورسترین چارەسازیی ، بەڵکو پلە بە پلە لە لاوازترینەوە دەچێتە سەر بەهێزترین ، بەڵام ئەگەر ترسا لەوەی لە ئەنجامی بەکارهێنانی دەرمانی لاوازەوە هێزی

نەخۆشەكە لەناو بچێت ، ئەوا یەكسەر دەرمانی بەهێز بەكاردێنیّ ، لە چارەسەركردنیشدا لە سەر یەك بار ناوەستیّ و تەنها یەك چارەسەر بەكاربێنیّ ، چونكە سروشتی نەخۆشیەكە لە سەر دەرمانەكە ڕادێت و ، توانای بەرگەگرتنی دەرمانەكەی بۆ پەیدا بێت و نەخۆشیەكەش هەر بمێنێتەوە ، دەرمانە بەهێزەكانیش لە وەرزە بەهێزەكاندا بەكار ناهێنێت ، پێشتریش ئاماژەمان پێدا كە تاوەكو توانای چارەسەركردنی بە خۆراك هەبیّ، دەرمان بەكار ناهێنیّ ، ئەگەر ئالۆزیەكیشی لا دروست بو و نەیزانی نەخۆشیەكە گەرمە یاخود ساردە ، دەست بە چارەسەركردن ناكات تاوەكو بۆی ڕوون دەبێتەوە ، هەركات ترسی لە دەرەنجامی نەخۆشیەكە هەبوو ئەگەر دەرمانێكی بۆ بەكارهێنا ، ئەوا دەرمانەكەی بۆ تاقی ناكاتەوە ، هیچیشی تێدا نی یە ئەگەر دەرمانەكەی تاقیكردەوە لە بارێكدا ئەگەر هیچ ترسێكی نەبوو لەوەی شوینەوارێكی خراپ دروست بكات ٠

ئەگەر چەند نەخۆشیەكیش كۆبوونەوە ، دەست بە چارەسەركردنی ئەوە دەكات كە یەكێك لەم خەسڵەتانەی تێدایە :

یەكەمیان : چاكبونەوەی ئەویتر لە سەر چاكبونەوەی ئەم وەستابیّ وەكو ئاوسان و برین ، لێرەدا دەست بە چارەسەری ئاوسانەكە دەكات ٠

دووەم : دانەیەكیان هۆكاری دروستبوونی ئەویتر بیّ وەكو (السُّدة) و (الحمى العفنة)[١٨٤] ، لێرەدا دەست دەكات بە لابردنی (السُّدة)كە چونكە هۆكاری دروستبونی تاكەیە ٠

سیّ یەم : دانەیەكیان لەویتر گرنگتربیّ ، وەكو نەخۆشیەكی توندو نەخۆشیەكی درێژخایەن ، لێرەدا دەست دەكات بە چارەسەركردنی نەخۆشیە توندەكەو ، لە گەڵ ئەوەشدا ئەویتر فەرامۆش ناكات ، ئەگەر نەخۆشیەك و نەخۆشیەكی كات بەكات كۆبونەوە ، دەست

---

١٨٤ ــ السُّدة : ناوێكە بۆ هەر شتێك لە نێو جەستەدا ڕیّ لە هاتوچۆی شتێكی تر بگریّ ٠

الحمى العَفنة : تایەكە بەهۆی یەكێك لە چوار تێكەڵاوەكەوە دروست دەبیّ كە (الصفراء والسوداء)و خوێنی و بەڵغەمی ، بڕوانە : مەلا محمودی گەڵاڵەیی ، قامووسی ڕستە ٠

دەكـات بـە چارەسـەركرنی نەخۆشـیەكە ، مەگـەر نەخۆشـیە كـات بـە كاتەكـە (العَـرض) بەهێزتریێ وەكو (القُولنج)[١٨٥] ، لێرەدا دەست دەكات بە نیشتنەوەی ئازارەكەو ، پاشـان (السُّـدة)كـە چارەسـەر دەكـا ٠ ئەگـەر تواناشـی هـەبوو لـە جێگـەی چارەسـەركردن بـە دەرهاوێشـتنی مادەكـان ، جـۆری چارەسـەری دیكـەی وەكـو برسـێتی و ڕۆژوو یـا نووسـتن بەكاربێنێ باشترەو ، یا كرداری دەهاوێشـتن ئـەنجام نـەدات ، ئەگـەر ویستی پاراستنی هـەر تەندروسـتیەكی بـوو ، بـا بـە هاوشـێوەكان و وێكچـووەكان بیپارێزێـت ، ئەگـەر ویسـتی گواستنەوەشی هەبوو بۆ بارێكی چاكتر لە خۆی بە دژ دەیگواستێتەوە ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ بە خۆپاراستن لەو نەخۆشیانەی دەتترێتەوە بە سروشتی و ڕێنمایی كردنی كەسانی تەندروست بە خۆدورخستنەوە لەو كەسانەی تووشیبوونە:

ثبَتَ فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللّهِ ، أَنّهُ كَانَ فِي وَفْدِ ثَقِيفٍ رَجُلٌ مَجْذُومٌ ، فَأَرْسَلَ إلَيْهِ النّبِيّ ﷺ ((ارْجِعْ فَقَدْ بَايَعْنَاكَ))[١٨٦] .

واته : له (جابر)ی كوڕی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : شاندەكەی هۆزی (ثقیف) پیاوێكی گوولی تێدابوو ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ هەواڵی بۆ ناد : ((بگەڕێرەوە پیەمانمان لە گەڵ بەستووی)) ٠

---

١٨٥ _ القُولنج : نەخۆشیەكە لە ریخۆڵەدا پەیدا دەبێ و پیسایی و با بە ئەستەك لە كۆم دێتە دەرەوەو هۆكەشی دەگەڕێتەوە بۆ هەوكردنی كۆلۆن ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ٠ وەرگێڕ ٠

١٨٦ _ صحيح : رواه مسلم (٤ / ١٧٥٢) بلفظ : ((إنا بايعناك فارجع)) واتە : بە بێژەی : ((ئێمە پەیمانمان لە گەڵ بەستووی بگەڕێرەوە)) ٠

وَرَوَى الْبُخَارِيُّ فِي " صَحِيحِهِ " تَعْلِيقًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((فِرَّ مِنْ الْمَجْذُومِ كَمَا تَفِرُّ مِنْ الْأَسَدِ))(١٨٧) .

واته : له (أبي هُريرة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ فەرموویەتی : ((له كەسی گول هەڵبیّ وەكو چۆن له شیّر هەڵدێی)) .

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ : ((لَا تُدِيمُوا النَّظَرَ إِلَى الْمَجْذُومِينَ))(١٨٨) .

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بیّت _ فەرموویەتی : پیّغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((به بەردەوامی تەماشای كەسی گول مەكەن)) .

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((لَا يُورِدَنَّ مُمْرِضٌ عَلَى مُصِحٍّ))(١٨٩) .

واته : له (أبي هُريرة)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ فەرموویەتی : پیّغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((خاوەن ووشتری نەخۆش با ووشترەكانی نەباته سەرئاوی خاون ووشتری ساغ)) .

وَيُذْكَرُ عَنْهُ ﷺ: كَلِّمْ الْمَجْذُومَ وَبَيْنَكَ وَبَيْنَهُ قِيدَ رُمْحٍ أَوْ رُمْحَيْنِ(١٩٠) .

١٨٧ _ صحيح : أخرجه البخاري (١٠ / ١٣٢) .

١٨٨ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٢٠٧٢) ، وابن ماجة (٣٥٤٣) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٠٦٤) .

١٨٩ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٦٦ ، ١٧٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠ ، ٣١ ، ٣٢) .

واته: له پێغەمبەری خواوه ﷺ باسكراوه : له گەڵ كەسی گولدا بدووی با دووری نێوان تۆ و ئەو نزیكەی ڕمێك یاخود دوو ڕم بێت ·

نەخۆشی گولیی چی یه ؟

نەخۆشی گولیی : نەخۆشیەكی خراپە بەهۆی بڵاوبونەوەی (المِرَّة السوداء)ەوه له هەموو جەستەدا ڕوودەدات و ، میزاجی ئەندامەكانی جەستەو ڕووخسارو شێوازیان خراپ دەكات ، پێدەچێ له كۆتادا پەیوەندی ئەو ئەندامانه تێك بچێت تا دەڕزێن و دەكەون ، له زمانی عەرەبیدا به (داء الأسد)یش ناویراوه، سەبارەت بەم ناوەش پزیشكان به سێ بۆچون لێكیان داوەتەوه یەكەمیان : چونكه به زۆری تووشی شێر دەبێ ، دووەم : چونكه ئەم نەخۆشیه ڕووی كەسی تووشبوو مۆڕو مۆن دەكات و دەیچوێنێت به شێوەو شێوازی شێر ، سێ یەم : كەسی تووشبوو بەم نەخۆشیه ڕاوی ئەوانه دەكات كه نزیكی دەبنەوەو دەیانكوژێت وەكو شێر ·

ئەم نەخۆشیه بەلای پزیشكانەوه نەخۆشیەكی تەنراوەی ئەم بۆ ئەوه ، ئەو كەسەی نزیكی كەسی گوول و تووشبوو به نەخۆشی سیل دەبێتەوه هەر به بۆنیان تووشی نەخۆشیەكەیان دەبێت ، پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر تەواو بەزەی هاتنەوەی به ئومەتەكەیداو ، بۆ بەجێهێنانی ئامۆژگاری كرنی تەواو ، قەدەغەی ئومەتەكەی خۆی كردووه به نزیك نەبوونەوه لەو هۆكارانەی نەخۆشی بۆ جەستەو دڵیان دەگوێزێتەوه ، گومانی تێدا نی یه جەستەش له ئەوپەڕی ئامادەباشی شاراوەدایه بۆ قبولكردنی نەخۆشیەكە ، ڕەنگه سروشتی

---

١٩٠ ــ حسن صحيح : أخرجه عبدالله بن أحمد (١ / ٧٨) عن الحسين بن علي عن أبيه عن النبي ــ صلى الله عليه وسلم ــ قال : ((لا تديمو النظر المجذومين ، وإذا كلمتوهم فليكن بينك وبينهم قيد رمح)) واته : ((به بەردەوامی تەماشای كەسی گول مەكەن و ، ئەگەر له گەڵیشیاندا دووان با دووری نێوان ئێوەو ئەوان به ئەندازەی ڕمێك بێت)) ·

جەستە ئامادەی کاردانەوەی تەواو بێت بۆ وەرگرتن لە جەستەی ئەو کەسانەوە کە نزیکی دەبنەوەو تێکەڵی دەبن ، چونکە جەستە تووشبووەکان گوێزەرەوەن ، لەوانەیە ترس و خەیاڵی مرۆڤ لە گەورەترینی هۆکارەکان بن بۆ تووش بوون بەم نەخۆشیە ، چونکە خەیاڵ کارایەو زاڵە بەسەر هێزەکان و خووەکانی مرۆڤدا ، لەوانەیە بۆنی کەسی تووشبوو بگات بە کەسی تەندروست و نەخۆشیەکەی بۆ بگوێزێتەوە ، ئەمەش لە چەندین نەخۆشیدا بینراوەو ، بۆنیش یەکێکە لە هۆکارەکانی تەنینەوەی نەخۆشی ، لە گەڵ هەموو ئەمانەشدا دەبێ جەستە ئامادەبێ بۆ قبوڵبوونی ئەو نەخۆشیە ، وَقَدْ تَزَوَّجَ النَّبِيّ ﷺ امْرَأَةً ، فَلَمَّا أَرَادَ الدُّخُولَ بِهَا ، وَجَدَ بِكَشْحِهَا بَيَاضًا ، فَقَالَ : ((الْحَقِي بِأَهْلِكِ))[191].

واتە: باسکراوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ژنێکی خواست ، کە ویستی بچێتە لای سپیایەکی لە کەلەکەیدا بەدیکرد ، ئەوەبوو فەرمووی : بچۆرەوە ماڵی بابت ۰

کۆمەڵێك وایانزانیوە ئەم فەرموودانە بەرپەرچ دراوەتەوە بە کۆمەڵێك فەرموودەی دیکە ، کەوا پوچیان دەکاتەوەو دژایەتیان دەکات لەو فەرموودانە : مَا رَوَاهُ التِّرْمِذِيّ ، مِنْ حَدِيثِ عبدالله بن عمر أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ أَخَذَ بِيَدِ رَجُلٍ مَجْذُومٍ ، فَأَدْخَلَهَا مَعَهُ فِي الْقَصْعَةِ ، وَقَالَ : ((كُلْ بِسْمِ اللّهِ ، ثِقَةً بِاَللّهِ ، وَتَوَكّلًا عَلَيْهِ))[192] ، وَرَوَاهُ ابْنُ مَاجَهْ .

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی کەسێکی گوڵی گرت و ، خستیە نێو لەگەنەکەوە لە گەڵ خۆیدا و ، فەرمووی : بخۆ بەناوی خوا : متمانە بەخواو ، پشت پێ بەستنی ۰

191 _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد في مسنده (٣ / ٤٩٣) ۰

192 _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٩٢٥) ، والترمذي (١٨١٨) ، وضعفه الألباني ۰

وَبِمَا ثَبَتَ فِي " الصَّحِيحِ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ[١٩٣] ٠

واته : له (ابي هُريرة)ەوه _ خواى لىّ رازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : تەنينەوەى نەخۆشى نى يە ، شوومى و ڕەشبينى نى يە ٠

ئێمە دەڵێين _ (ابن القيم) _ سپاست بۆ خوا هيچ دژ بەيەك بوونێك له نێوان فەرموودە (صحيح)ەكانى پێغەمبەرى خوادا ﷺ بەديناكرێت ، ئەگەر دژ بە يەك بوونێكيش بەديكرا ، ئەوا پێدەچێ يەكێك له فەرموودەكان گوفتارى پێغەمبەرى خوا ﷺ نەبێ و ، ئەو كەسانەى فەرموودەكەيان گێڕاوەتەوە هەڵەيان تێدا كردبێ ، ئەگەرچى كەسێكى باوەڕپێكراوى سەرڕاستيش بێت ، چونكە كەسى باوەڕپێكراو هەڵە دەكات ، ياخود يەكێك لە فەرموودەكان (ناسخ)و(١٩٤) ئەويترى پێش خۆى لادەبات ئەگەر قبوڵى (نسخ) بكات ، ياخود دژ بە يەك بوونەكە تەنها له تێگەشتنى بيسەردايە ، نەك لە فەرمايشتەكانى پێغەمبەرى خوادا ﷺ بۆيە دەبێ يەكێك لەو سيانەى پێشەوە هەبێ تاوەكو دژ بە يەك بوونەكە ڕووبدات ٠

بەڵام دوو فەرموودەى (صحيح)ى ئاشكەراى دژ بە يەك لە هەموو ڕوويەكەوەو ، يەكێكيشيان ئەويتر (نسخ) نەكاتەوە ، هەرگيز شتى وانەبووە ، بەڵكو پەنا دەگرين بە خوا له گوفتارى پێغەمبەرى خوادا ﷺ ئەم شتانە هەبێت ، چونكە له زارى ئەوەوە بەدەر لە هەق هيچى تر نەگوتراوە ، بەڵكو له ڕاستيدا بەڵاكە كەمتەرخەميە :

١ _ له تێگەشتنى ئەو فەرموودانەدا كە هاتووە ٠

٢ _ توانا نەبوون له جياكردنەوەى فەرموودە (صحيح)ەكان و (ضعيف)ەكاندا ٠

---

١٩٣ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٦٦ ، ١٧٩) ، ومسلم (٧ / ٣٠ ، ٣١ ، ٣٢) عن الحسن عن أبي هريرة ٠ وأخرجه البخاري (٧ / ١٧٥ ، ١٨٠) ، ومسلم (٧ / ٣٣) عن أنس ٠ والحديث مروي عن كثير من الصحابة ٠

١٩٤ _ المنسوخ : له زمانى عەرەبيدا له (نَسَخَ الشيءُ)ەوه هاتووە بە واتاى : هەڵگرتن و لابردن ، بۆيە ووشەى (المنسوخ) له زمانى عەرەبيدا واتاى لابراو هەڵگيراو دەبەخشێت ٠

٣ _ تێنەگەشتنی تەواو لە مەبەستی ڕاستی پێغەمبەری خوا ﷺ

٤ _ هەلگرتنی فەرموودەکە بۆ کارپێکردن لە بوارگەلێکدا بە پێچەوانەی مەبەستی پێغەمبەری خواوە ﷺ• هەموو ئەمانە هۆکاربوون بۆ دروستبوونی جیاوازی و خراپی • وبالله التوفيق •

(ابن قتيبة) لە کتێبی (اختلاف الحديث)داو _ لە زاری ئەو کەسانەی دوژمنی فەرموودەو فەرموودەناسانن _ دەڵێت : دوو فەرموودەی دژ بە یەکتان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ گێڕاوەتەوە کە فەرموویەتی : ((لَا عَدْوَى وَلَا طِيَرَةَ)) واتە : نە تەنینەوە هەیەو ، نە شومی و ڕەشبینی• پێشی گوترا : گەڕوویی و خوورویی لە لیچی ووشتردا پەیدا دەبێ و ، ئینجا ووشترەکان گەڕوویان تێدەکەوێت ، فەرمووی : ئەی چ شتێك نەخۆشیەکەی تەنیەوە بۆ یەکەم ؟[١٩٥] • پاشان لە فەرموودەیەکی تردا گێڕاوتانەتەوە : با هیچ کەس ووشترە نەخۆشەکانی نەباتە سەر ئاوی خاوەن ووشتری ساغ ، لە کەسی گوول هەلبێ بەهاوشێوەی هەلهاتنت لە شێر ، وە پیاوێکی گول هات بۆ گفتپێدانی بەلام گفتەکەی بۆ ناردو ، فەرمانی پیدا بگەڕێتەوەو ، مۆڵەتی نەدا ، وە فەرموویەتی : شوومی لە ژن و ماڵ و وەلاخدایە[١٩٦] • گوتیان : هەموو ئەمانە جیاوازن و یەکێکیان لەویتر ناچێت •

(أبومحمد) دەڵێت : ئێمە دەڵێین : لەمەدا هیچ جیاوازیەك نی یەو ، مانای هەر فەرموودەیەکیان کات و شوێنی خۆی هەیە ، ئەگەر لە کات و شوێنی خۆیدا دانرا جیاوازیەکە لادەچێت •

---

١٩٥ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٢٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٧٥٢٩) •

١٩٦ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ١١٨) ، ومسلم (٢٢٢٥) •

تەنینەوە دوو ڕەگەزە :

یەکەمیان : تەنینەوەی گوولی ، چونکە بۆنی کەسی گوول توند دەبێت تا ئەو کەسانەش تووش دەکات کە زۆر لە گەڵیدا دادەنشن و قسەی لە گەڵدا دەکەن ، هەروەها بە جووتبوونی کەسی گوول لە گەڵ خێزانەکەیدا زیانی پێدەگەیەنێت و ، لەوانەشە تووشی گوولی بێت ، هەروەها منداڵەکانیشی لە گەورەبوونی تەمەندا تووشی دەبن ، هەروەها تووشبووان بە نەخۆشیەکانی سیل و گەڕووی ، چونکە پزیشکان فەرمان دەکەن بە دانەنیشتن لە گەڵ تووشبووان بە سیل و گوولیدا ، لەمەشدا مەبەستیان مانای تەنینەوە نی یە ، بەڵکو مەبەستیان گۆڕینی بۆنیانەو ، ئەو کەسانەش بە زۆری بونیان دەکەن تووشی هەمان نەخۆشی دەبن ، پزیشکان دوورترین کەسن لە ڕەشبینی و شوومەوە ، گەڕووی و خوروی لە ووشتردا پەیدا دەبێ _ کە گەڕوویەکی شێداری تەڕە _ ئەوەش تێکەڵی ووشترە تووشبۆوەکە دەبێت یا دەیخورێنێت ، یا دەچێتە شوێنی یخدانی ووشترەکانەوە ئاوی گەڕووەکەی پێ دەگات و تووش دەبێت ، ئەمە ئەو مانایەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : با هیچ کەس ووشتری تووشبوو نەباتە سەرئاوی خاوەن ووشتری ساغ ، چونکە بە باشی نەزانیوە نەخۆش تێکەڵ بە ساغ بێت نەوەکو ئاوو خوروەکەی پێ بگات و تووشی بکات ·

دەفەرمێت : بەڵام ڕەگەزەکەی دیکەی تەنینەوە ، وەکو بڵاوبونەوەی نەخۆشی چاوەقوڵەیە لە وەڵاتێکداو ، کەسانی تەندروستیش لەو وەڵاتە دەچنە دەرەوە لە ترسی تەنینەوەدا ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((إذا وقَعَ ببلدٍ وأنتُم به ، فلا تخرُجوا مِنْه ، وإذا كان ببلدٍ ، فلا تدخُلُوه)) فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((إذا وقع ببلدٍ وأنتم به ، فلا تخرجوا منهُ)) واتە : ((ئەگەر لە وەڵاتێکدا بڵاوبویەوەو ئێوەی لێبوو ، لێی دەرمەچن)) لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان دەفەرمێت : ئێوە واگومان دەبن کە بە هەڵهاتنتان لە چارەنووسی خوا لە خوا ڕزگارتان دەبێ · فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ : ((وإذا كان ببلد ، فلا تدخلوه)) واتە : ((ئەگەر لە وەڵاتێکدا بڵاوبویەوە ، مەچنە نێوی)) لێرەدا

پێغەمبەری خوا ﷺ پێمان دەفەرمێت : بە مانەوەتان لەو جێگەی کە تاعونی تێدا نی یە دڵتان زیاتر دەحەوێتەوەو ، گوزەرانتان خۆشتر دەبێ · لەم بوارەدا ژن یا ماڵ بە شووم ناسراوەن ، کە پیاو تووشی ناخۆشیەك یاخود بەڵایەك دەبێ ، دەڵێ : ژن و ماڵەکە شومیەکەی بۆ تەنیمەوەو لێیدام ، ئەمە ئەو تەنینەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە بارەیەوە فەرموویەتی : تەنینەوە نی یە ·

کۆمەڵێکی دیکەش دەڵێن : بەڵکو فەرماندان بە خۆدورخستنەوە لە کەسی گوول و هەڵهاتن بۆ (الاستحباب)و هەڵبژاردن و ، ڕێنمویی کردنە ، · بەڵام بۆ لە گەڵیدا خواردن ، پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی ئەنجامدا بۆ بەدەرخستنی شیاوێتی و ، حەرام نەبوونی ·

کۆمەڵێکی دیکەش دەڵێن : ئەم پەیامەی پێغەمبەری خوا ﷺ لێرەدا بۆ بەشێکی خەڵکە نەك بۆ هەمووی · بۆیە تەماشا دەکرێت پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ هەر یەکیان پەیامێکی فەرمووە بە باروحاڵیان شایستە بێت ، چونکە هەندێکی خەڵك ئیمانی بەهێزەو ، پشت بەستنی بەهێزە بە ئاستێك تەنینەوەی نەخۆشیەکە لە خۆی دور دەخاتەوە ، وەکو چۆن هێزی سروشت هێزی نەخۆشیەکە دووردەخاتەوەو پوچی دەکاتەوە ، کەچی هەندێ خەڵکی تر ئەو هێزەی تێدا نی یە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەم پەیامەی خۆی ئاڕاستەی ئەم جۆرە خەڵکە کردووە بۆ ئاگاداری وەرگرتن و خۆپارێزی ، پێغەمبەری خوا ﷺ هەردوو بارەکەشی پێکەوە ئەنجامداوە ، بۆ ئەوەی ئومەتەکەی چاوی لێکەن و پەیڕەویی بکەن ، بۆ ئەوەی ئەو کەسانەی لە ئومەتەکەیدا بەهێزن ڕێگەی پشت بەستن و هێزو متمانەی تەواو بە خوا هەڵبژێرن و ، ئەوەشیان کە لاوازە ڕێگەی ئاگاداری وەرگرتن و خۆپارێزی بەکاربێنن و ، هەردوو ڕێگەکەش (صحیح)و تەواون :

یەکەمیان : بۆ باوەڕدارانی بەهێز ·

ئەویتریشیان : بۆ باوەڕدارانی لاواز ·

لێرەشدا هەر کۆمەڵێکیان بەڵگەیەکی بەدەستەوە دەبێ و پێشەنگێشی دەبێ ئەو کارەی ئەنجام دابێ بە گوێرەی باروحاڵیان و ئەوەی بۆیان شایستەیە ، ئەمەش بەهاوشێوەی هەستانی پێغەمبەری خوایە ﷺ بە داخکردن و ، ستایشی ئەو کەسەشی کردووە کە وازی لێدەهێنێت ، چونکە وای داناوە ئەو کەسەی وازی لێدەهێنێت پشت بەستنێکی تەواوی بەخوای تعالی هەیە ، هەروەها پێغەمبەری خوا ﷺ وازی لە شوومی و ڕەشبینی هێناوەو ، هاوشێوەی ئەمەش لە شەرعدا زۆرە ، ئەمەش ڕێگەیەکی ناسک و زۆر چاکە بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ هەقی خۆی بدەنێ ، بەتایبەت ئەو کەسانەی توانای لێکدانەوەی نەفسی خۆیانیان پێدراوە ، بەمەش ئەو دژ بە یەك بوونەی هەستی پێ دەکات لە سوونەتی (صحیح)دا نامێنێت و لادەچێت ٠

کۆمەڵێکی تریش وای بۆ دەچن کە فەرمان کردن بە هەڵهاتن و ، خۆ دوورخستنەوە بۆ شتێکی سروشتیە ، کە بریتیە لە گواستنەوەی نەخۆشیەکە بۆ کەسی تەندروست بە دەست پێوەدان و تێکەڵبوون و بۆن کردن ، ئەم بارەش بە دووبارەکردنەوەی تێکەڵبوون و دەست پێوەدان دەبێ ، پێغەمبەری خواش ﷺ کە هەستا بە خواردن لە گەڵ کەسێکی گولدا بۆ بەرژەوەندیەکی پەسەندکراوبوو ، هیچی تێدا نی یەو ، بە یەك جارو یەك ساتیش تەنینەوەی نەخۆشی دروست نابێت ، بەڵام قەدەغەی کردووە بۆ ئەوەی نەبێت بە هۆکارێك بۆ بڵاوبونەوەی نەخۆشی و فەوتاندن ، هەروەها بۆ پاراستنی تەندروستی ، بە تێکەڵبونێکیش تێکەڵیان بوو لەبەر پێویستی و بەرژەوەندیەك ، بۆیە هیچ دژ بە یەك بوونێك لە نێوان هەردوو شتەکەدا بەدیناکرێت ٠

کۆمەڵێکی تریش دەڵێن : پێدەچێ ئەو کەسە گولەی پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵیدا خۆراکی خواردبێ نەخۆشیەکەی شتێکی کەم بێ و تەنینەوە دروست نەکات ، کەسانی گولیش هەموویان وەکو یەك نین و ، ئەو تەنینەوەش لێیانەوە دروست دەبێ هەمووی وەکو یەك نی یە ، بەڵکو تێکەڵبوونی کەسانێکیان زیانی نی یەو ، تەنینەوە دروست ناکات ، ئەو

كەسە گوولەش توشی شتێکی کەمی گوولی ببو ، پاشان وەستاو لەسەر بارەکەی بەردەوام بوو ، گولیەکەش نەتەنیەوە بۆ سەراپای لەشی ، بۆیە بە شایستەتر نەخۆشیەکەی ناتەنێتەوە بۆ کەسانی تر ٠

کۆمەڵێکی تریش دەڵێن : خەڵکانی تاقی نەفامی بڕوایان وابوو کە تەنینەوەی نەخۆشیە پەتاکان بە خودێکی سروشتی دەبێت ، بەبێ ئەوەی بیگەڕێننەوە بۆ خوای تعالی ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو باوەڕەی پوچکردنەوەو ، لە گەڵ کەسە گوولەکەدا خۆراکی خواردو ، بۆی ڕوون کردنەوە کە خوای تعالایە نەخۆش دەخات و چاکیش دەکاتەوە ، قەدەغەی نزیکبوونەوەی خەڵکیشی لێکردن بۆ ئەوەی بۆیان ڕوون بکاتەوە کە خودی نزیکبوونەوە یەکێکە لەو هۆکارانەی لە لایەن خوای پەروەردگارەوە دانراوە بۆ دروستبوونی نەخۆشیەکە ، کاتێکیش پێغەمبەری خوا ﷺقەدەغە دەکات لە ڕاستیدا هەڵدەستێت بە جێکرکردنی ئەو هۆکارانەی نەخۆشی دروست دەکەن ، کردوەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ئاشکەرای دەکات کە نەخۆشیەکان سەربەخۆیان وەرنەگرتووە لە کارکردندا ، بەڵکو هەموو شتێك خوای تعالایە ، ویستی هەبێت هێز لە نەخۆشیەکە وەردەگرێتەوەو چیتر کاریگەری نابێت و ، ویستیشی هەبێت هێزەکەی دەهێڵێتەوەو کاریگەری دروست دەکات ٠

کۆمەڵێکی تریش دەڵێن : بەڵکو فەرموودەکان (ناسخ و منسوخ)ی تێدایە ، تەماشای مێژووەکەی دەکرێت ، ئەگەر زانرا فەرموودەیەکیان دواکەوتوترە ، حوکم دەدرێت کە (ناسخ)ە ، ئەگەر بەو جۆرەش نەبوو ، تیایدا دەوەستین ٠

کۆمەڵێکی تریش دەڵێن : هەندێ لەو فەرموودانە جێگیرەو ، هەندێکیشیان جێگیر نین ، بۆیە سەبارەت بە فەرموودەی : ((لا عدوى)) دەڵێت : یەکەم جار هاوەڵی بەڕێز (أبوهريرة) دەیگێڕایەوە ، پاشان لەو بارەوە گومانی بۆ دروست بوو وازی لێهێنا ، دیسان سەبارەت بەو فەرموودە ڕاوێژیان پێکردو ، گوتیان : گوێبیستت بووین دەتگێڕایەوە ، بەڵام قایل نەبوو بیگێڕێتەوە ٠

(أبوسلمة) دەڵێت : ئیتر نازانم ، (أبوهريرة) بیری چوو ، یاخود یەكێك لە فەرموودەكان ئەویتری (نسخ) كردەوە ؟

بەڵام فەرموودەكەی (جابر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((أنَّ النبيَّ ﷺ أخذ بيدِ مجذوم ، فأدخلها معه في القصعة)) واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ دەستی كەسێكی گوولی گرت و ، لە گەڵ خۆیدا دەستی خستە نێو لەگەنەكەوە)) ، فەرموودەیەكی (صحيح) نیەو ، بۆ بەرزترین پلەشی ئیمامی (الترمذي) فەرموویەتی فەرموودەیەكی (غريب)ەو ، نە بە (صحيح)ی داناوەو نە بە (حسن)یشی داناوە · (شعبة) دەڵێت : خۆتان بپارێزن لەو فەرموودە (غريب)انە · ئیمامی (الترمذي) فەرموویەتی : لە چوارچێوەی كردەوەكانی (عمر)ەوە (ريوايە)ت كراوە ، ئەمەش جێگیرترە ، ئەمەیە باری ئەم دوو فەرموودەیەی كە بەرهەڵستی فەرموودەكانی قەدەغەكردنی پێ دەكرێت :

یەكێكیان : (أبوهريرة) پەشیمان بۆتەوە لە گێڕانەوەیداو نكوڵیی لێ كردووە ·

دووەمیشیان : بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ريوايە)ت نەكراوە ، لە كتێبی (المفتاح)دا بە تێروتەسلیی سەبارەت بەم مەسەلە دواوین ، وبالله التوفيق ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە قەدەغەكرنی خۆچارەسەركردن بە حرامكراوەكان :

رَوَى أبو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ _ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّه ﷺ ((إِنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ ، وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً ، فَتَدَاوَوْا ، وَلَا تَدَاوَوْا بِالْمُحَرَّمِ))[١٩٧]
واتە : لە (أبي الدَّرداء)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ

١٩٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٧٤) ، وضعفه الألباني ·

فەرمووی : ((خوای تعالى نەخۆشی و دەرمانەکەشی دابەزاندووەو ، بۆ هەر نەخۆشیەکیش دەرمانێکی داناوە ، بەوە چارەسەر بکەن و ، بە شتی حەرام چارەسەر مەکەن)) ·

وَذَكَر الْبُخَارِيّ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ : إنّ اللّهَ لَمْ يَجْعَلْ شِفَاءَكُمْ فِيمَا حَرّمَ عَلَيْكُمْ.[198]

واتە : ئیمامی (البخاري) لە (صحیح)ەکەیداو لە (ابن مسعود)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕێتەوە ، فەموویەتی : خوای تعالى شیفای ئێوەی لە شتە حەرام کراوەکاندا دانەناوە ·

وَفِي " السّنَنِ " : عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : ((نَهَى رَسُولُ اللّهِ ﷺ عَنْ الدّوَاءِالْخَبِيثِ))[199]
واتە : لە (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ((پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی خۆ چارەسەرکردنی کردووە بە دەرمانە پیسەکانی وەکو مەی و ژەهر)) ·

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ طَارِقِ بْنِ سُوَيْدٍ الْجُعْفِيّ أَنّهُ سَأَلَ النّبِيّ ﷺ عَنْ الْخَمْرِ ، فَنَهَاهُ ، أَوْ كَرِهَ أَنْ يَصْنَعَهَا ، فَقَالَ : إنّمَا أَصْنَعُهَا لِلدّوَاءِ ، فَقَالَ : ((إنّهُ لَيْسَ بِدَوَاءٍ وَلَكِنّهُ دَاءٌ))[200]

واتە : لە (طارق)ی کوڕی (سُوَيْد الجُعْفي)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ : کەوا سەبارەت بە مەی لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسیبوو ، ئەویش قەدەغەی کردبوو ، یاخود بەباشی

١٩٨ _ ذكره البخاري تعليقاً (١٠ / ٦٨) في الطب باب شراء الحلواء والعسل

١٩٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣٠٥ ، ٤٤٦ ، ٤٧٨) وأبوداود (٣٨٧٠) ، وابن ماجة (٣٤٥٩) ، والترمذي (٢٠٤٥) كلهم من طريق يونس بن أبي إسحاق عن مجاهد عن أبي هريرة فذكره.

٢٠٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٣١١ ، ٣١٧ ، ٣٩٩) ، والدارمي (٢١٠١) ، ومسلم (٦ / ٨٩) ، وأبوداود (٣٨٧٣) ، والترمذي (٢٠٤٦) كلهم من طريق سماك بن حرب عن علقمة بن وائل عن أبيه فذكره

نەزانی دروستی بکات ، (طارق)یش پێی فەرمووی : لە ڕاستیدا بۆ دەرمان دروستی دەکەم ، پێغەمبەری خواش ﷺ فەرمووی : ((دڵنیابە ئەوە دەرمان نی یە بەڵکو نەخۆشیە)) .

وَفِي " السّنَنِ " أَنّهُ ﷺ سُئِلَ عَنْ الْخَمْرِ يُجْعَلُ فِي الدّوَاءِ ، فَقَالَ : ((إنّهَا دَاءٌ وَلَيْسَتْ بِالدّوَاءِ))[٢٠١] رواه أبوداود ، والترمذي .

واتە : لە پێغەمبەری خوایان ﷺ پرسی سەبارەت بەوەی مەی وەکو دەرمان بەکاربێت ، ئەویش فەرمووی : ((ئەوە نەخۆشیە نەك دەرمان)) .

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ طَارِقِ بْنِ سُوَيْدٍ الْحَضْرَمِيّ قَالَ : قُلْت : يَا رَسُولَ اللّهِ إنّ بِأَرْضِنَا أَعْنَابًا نَعْتَصِرُهَا فَنَشْرَبُ مِنْهَا ، قَالَ : " لَا " فَرَاجَعْته قُلْتُ : إنّا نَسْتَشْفِي لِلْمَرِيضِ قَالَ : ((إنّ ذَلِكَ لَيْسَ بِشِفَاءٍ وَلَكِنّهُ دَاءٌ))[٢٠٢] .

واتە : لە (طارق)ی کوڕی (سُوَيْدٍ الحَضْرَمِيّ)وە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : گووتم : ئەی پێغەمبەری خوا زەویەکانی ئێمە ترێکەلێکی لێیە دەیگووشین بۆ (مەی)و لێی دەخۆینەوە ، فەرمووی : نەخێر ، (طارق) فەرموویەتی : جارێکی تر وەڵامم بۆ ناردەوەو گوتم : ئەوە بۆ چارەسەری نەخۆشی بەکاردێنین فەرمووی : ((ئەوە چارەسەر نی یە بەڵکو نەخۆشیە))

وَفِي " سُنَنِ النّسَائِيّ أَنّ طَبِيبًا ذَكَرَ ضِفْدَعًا فِي دَوَاءٍ عِنْدَ رَسُولِ اللّهِ ﷺ فَنَهَاهُ عَنْ قَتْلِهَا[٢٠٣]
واتە لە (سنن)ی ئیمامی (النسائي)دا هاتووە کەوا پزیشکێك لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ لە دەرمانێکدا باسی بۆقی کرد ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کرد بۆق بکوژێت .

---

٢٠١ _ هو السابق .

٢٠٢ _ هو السابق ، وليس هذا لفظ مسلم .

وَيُذْكَرُ عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((مَنْ تَدَاوَى بِالْخَمْرِ ، فَلَا شَفَاهُ اللّهُ))[٢٠٤]

واته : له پێغەمبەری خواوە ﷺ باسکراوە کەوا فەرموویەتی : ((هەرکەس بە مەی چارەسەر دەکات ، خوای تعالی شیفای نەدات)) .

خۆچارەسەرکردن بە شتە حەرامەکان قیزەونە لە ڕووی شەرع و لە ڕووی ئەقڵیشەوە ، لە ڕووی شەرعەوە ئەو فەرموودانە بوو کە لە سەرەوە باسکران . بەڵام لە ڕووی ئەقڵەوە : خوای تعالی ئەو شتانەی حەرام کردووە لەبەر پیسێتیان ، بەڵام شتە چاکەکانی لەم ئوممەتە حەرام نەکردووە وەکو سزایەك ، بەهاوشێوەی ئەو حەرامکردنەی کە سەپاندی بە سەر (بني إسرائيل)دا کە دەفەرمێت ﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾[سورة النساء:١٦٠] واته ﴿ فَبِظُلْمٍ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا ﴾ بەهۆی ستەم کردنەوە لە لایەن جولەکەکانەوە ﴿ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ ﴾ حەراممان کرد لێیان ﴿ طَيِّبَاتٍ ﴾ چەند خۆراکێکی پاك و خاوێن ﴿ أُحِلَّتْ لَهُمْ ﴾ کە حەڵاڵ کرابوو بۆیان[٢٠٥] ، بەڵکو چەند شتێکی لەم ئوممەتە حەرام کردووە چونکە خودی ئەو شتانە پیسن و ، حەرامیشی کردووە وەکو پارێزێك بۆ بەندەکان و ، پاراستنیان لە خواردنی ، بۆیە لەم بارەوە بەشیاو دانانرێت وەکو چارەسەری نەخۆشیی بەکاربێت ، چونکە ئەگەرچی ڕۆڵیی هەبێت لە لادانی نەخۆشیدا ، بەڵام پاشان نەخۆشیەکی گەورەتر لە دڵدا دروست دەکات بەهۆی ئەو پیسیەوە کە تیایدایە ، بۆیە ئەو کەسەی چارەسەر بە شتە حەرامەکان دەکات ، هەوڵیداوە بە نەخۆشخستنی دڵیی چارەسەری نەخۆشی جەستەی بکات.

---

٢٠٣ ــ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٤٥٣ ، ٤٩٩) ، وعبد بن حميد (٣١٣) ، والدارمي (٢٠٠٤) ، وأبوداود (٣٨٧١ ، ٥٢٦٩) ، والنسائي (٧ / ٢١٠) كلهم من طريق ابن أبي ذئب ، عن سعيد بن خالد ، وعن سعيد بن المسيب بن عبدالرحمن بن عثمان فذكره .

٢٠٤ ــ إسناده صحيح : انظر الصحيحة (٢٨٨١) .

٢٠٥ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

هەروەها لە بەر ئەوەی ئەو شتانە حەرامە ، بۆیە پێویستە مرۆڤ خۆی لێ لابدات و خۆی لێ بەدوور بگرێت ، بە هەر رێگەیەك بێت ، بەڵام ئەگەر وەكو دەرمان بەكارهێنرا ، ئەوە هانی مرۆڤ دەدات ئەو شتانەی بەلاوە پەسەندبێ و زیاتر بەكاری بێنێ ، ئەمەش دژ بە مەبەستی شەرعە ، لەلایەكی تریشەوە ئەو شتانە نەخۆشین وەكو ئەوەی شەرع بڕیاری لە سەر داوە ، بۆیە نابێ وەكو دەرمان بەكاربێت ٠

هەروەها شتە حەرامەكان سیفەتی بەدی و پیسی بە ڕوح و سروشتی مرۆڤ دەبەخشن ، چونكە جەستە كاردانەوەی خۆی دەبێت بەرامبەر بە چۆنیەتی دەرمانەكە ، بۆیە ئەگەر چۆنیەتی دەرمانەكە پیس بێت ، ئەوا پیسی بە سروشتی مرۆڤ دەبەخشێت ، كەواتە ئەگەر خودی دەرمانەكە پیس بوو ئیتر دەبێ چۆن بێ ؟ ، بۆیە خوای تعالى خۆراك و خواردنەوەو جلی پیسی لە بەندەكانی حەرام كردووە ، چونكە ڕوخسارو سیفەتی پیسی بە نەفس دەبەخشن ٠

هەروەها رێگەدان بە بەكارهێنانی ئەو شتە حەرامانە بۆ خۆچارەسەركردن ، مەینەتیەكە زیاتر دەكات ، چونكە ئەگەر نەفس هەواداری بوو ، ئەوا دواتریش بۆ هەواو ئارەزووش بەكاری دەهێنێ ، بەتایبەت ئەگەر نەفسی مرۆڤ بزانی بۆی بەسوودەو ، نەخۆشیەكانی لادەباو شیفای بۆ دەهێنێ ، ئەوا دەبێ بە خۆشەویسترین شت بەلایەوە ، لێرەدا شەرع دەرگاكانی بەهانەی هەموو داخستووە بۆ ئەوەی بە هیچ شێوەیەك بەكار نەهێنرێت ، گومانی تێدا نیە ئەگەر لە لایەكەوە دەرگاكانی بەهانە دابخات بۆ بەكارنەهێنانی و ، لە لایەكی تریشەوە دەرگاكانی بەهانە بكاتەوە بۆ بەكارهێنانی وەكو دەرمان جیاوازی و دژ بە یەك بوون دروست دەكات و ئەمەش لە شەرعەوە دوورە ٠

هەروەها لەم دەرمانە حرامكراوانەدا نەخۆشی گەلێكی نەوتۆی تێدایە ، كە زۆر زیاترە لەوەی كە خەڵك واگومان دەبات شیفای هەندێ نەخۆشی تێدا هەبێ ، بۆیە لە مەی و شەرابی

دایکی پیسەکاندا کە خوای تعالی بەهیچ شێوەیەك شیفای نەخستۆتە نێو ئەم خواردنەوەیەوە ، بەلای پزیشکان و ، زۆرێك لە شەرع زانان و قسەناسانەوە ، چەندین نەخۆشی بەهێز بۆ سەر مێشك دروست دەکات کە سەنتەری ئەقڵە ·

(أبقراط) لە میانەی گوفتارەکانیدا لە سەر نەخۆشیە توندەکان دەڵێت : زیانی مەی بۆ سەر توندوتیژە ، چونکە بەخێرا بۆی بەرز دەبێتەوە ، لە گەڵ بەرزبونەودا خەڵتەکانی لەشیش بەرزدەبنەوەو لە شوێنە بەرزەکانی جەستەدا دەوەستن و ، زیان بە هۆشی مرۆڤ دەگەیەنن ·

دانەری (الكامل) دەڵێت : زیان گەیاندن بە مێشك و دەمارەکان لە خاسیەتە گرنگەکانی مەی و شەرابە ·

بەڵام دەرمانە حەرامکراوەکانی دیکە دوو جۆرن :

یەکەمیان : بەلای دڵەوە قیزەونەو ، سروشتی مرۆڤیش یارمەتیدەری نابێت ، بۆ دوورخستنەوەی نەخۆشیەکە وەکو ژەهرەکان و ، گۆشتی مارو شتە پیس و پۆخڵەکانی دیکە ، بۆیە وەکو بارێکی قورس بە سەر سروشتی مرۆڤەوە دەمێنێتەوەو دەبێ بە نەخۆشی نەك دەرمان ·

دووەم : بەلای دڵەوە قیزەون نی یە وەکو ئەو خواردنەوانەی کە دایکە سك پڕەکان بەکاریدەهێنن بۆ نموونە ، ئەمە زیانی لە سوودو کەڵکی زۆرترە ، ئەقڵیش بڕیاری حەرامبوونی دەدات و ، لێرەدا ئەقڵ و فیترەتی مرۆڤ جووتی شەرع دەبن ·

لێرەدا نهێنیەکی وردو ناسك بەدیدەکرێت سەبارەت بەوەی کە حرامکراوەکان بۆ چارەسەر بەکار ناهێنرێت ، مەرجی شیفا وەرگرتن لە هەر دەرمانێك ئەوەیە بە ئەوپەڕی قبوڵبوونەوە وەربگیرێت ، باوەر هەبێت بە سوودو کەڵکی و ، خوای تعالی پیرۆزی شیفای

پێداوه ، چونكه شتی بەسوود پیرۆزی تێدایەو ، بە سوودترین شتیش پیرۆزترینیانە ، بۆیە دەگوترێت پیاوی پیرۆز لە هەر كوێ بێت ئەو پیاوەیە كە لە هەر شوێنێك دابەزێ سوودی لێ ببینرێت ، زانراویشە ئەگەر موسڵمان باوەڕی بە حەرامێتی شتێك هەبوو ئەوا ئەو باوەڕەی دەبێ بە ڕێگرێك لە نێوان خودی خۆی و لە نێوان پیرۆزی و سوودی شتەكە ، وە لە نێوان چاكێتی گومان پێبردن و ، وەرگرتنی ئەو شتە بە ئەوپەڕی قبوڵبوونەوە ، بەڵكو هەرچەند بەندە باوەڕی بەهێزتر بێ ، ئەمەندەی تر حەزی پێ نابێت و بیروباوەڕی بەرامبەر بەو شتە خراپ دەبێ و ، خووشی ئەمەندەی تر ئەو شتەی بەلاوە قیزەون دەبێ ، بۆیە ئەگەر لەم بارەدا بەكاری بێنێت دەبێ بە نەخۆشی نەك دەرمان ، مەگەر مرۆڤ باوەڕی پیسێتی بەرامبەر بەو شتە نەمێنێت و ، خراپی گومان بردنی بگۆڕێت بۆ خۆشەویستی ، ئەمەش دژیە ئیمانە ، چونكە خودی شتەكە حەرام و قیزەونە ، بۆیە مرۆڤی باوەڕدار بەردەوام لە ڕووی نەخۆشیەوە تەماشای دەكات . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی ئەو ئەسپێیەی لە سەردا پەیدا دەبێ و لابردنی :

في " الصّحيحَيْنِ " عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ ، قَالَ : كَانَ بِي أَذًى مِنْ رَأْسِي ، فَحُمِلْتُ إِلَى رَسُولِ اللَّه ﷺ وَالْقَمْلُ يَتَنَاثَرُ عَلَى وَجْهِي ، فَقَالَ : ((مَا كُنْت أَرَى الْجَهْدَ قَدْ بَلَغَ بِكَ مَا أَرَى)) ، وَفِي رِوَايَةٍ : فَأَمَرَهُ أَنْ يَحْلِقَ رَأْسَهُ ، وَأَنْ يُطْعِمَ فَرَقًا بَيْنَ سِتَّةٍ ، أَوْ يُهْدِيَ شَاةً ، أَوْ يَصُومَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ[٢٠٦] .

واتە : لە (كَعْب)ی كوڕی (عُجْرَة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _فەرموویەتی : ئازارێك لە سەرمدا بوو ، هەڵگیرام بۆ خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ ، ئەسپێش هەڵدەوەریە دەم و

٢٠٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٢٤٢ ، ٢٤٣) ، والبخاري (٣ / ١٣) ، (٦ / ٣٣) ، ومسلم (٤ / ٢١ ، ٢٢) ، وابن ماجة (٣٠٧٩) ، والترمذي (٢٩٧٣) ، كلهم عن طريق عبدالله بن معقل فذكره عن كعب بن عُجرة .

چاومدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((وای بۆ نەدەچووم شەکت و ماندووبوونت بگات بەم ئاستەی کە دەیبینم)) ، لە (ریوایە)تێکی دیکەشدا : فەرمانیدایە سەری بتاشێ و ، سێ (صاع)ی دانەوێڵە بکات خۆراکی شەش کەس ، یاخود مەڕێك ببەخشێت ، یاخود سێ ڕۆژ بە ڕۆژوو بێت ٠

ئەسپێ لە سەرو جەستەدا بەهۆی دوو شتەوە پەیدا دەبێ : دەرەوەی جەستەو ناوەوەی جەستە ، بەڵام ئەوەی لە دەرەوەی جەستەدا پەیدا دەبێ هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ ئەو پیسی و پۆخڵێەی لە سەر جەستە کۆدەبێتەوە ، دووەمیش : بەهۆی خەڵتەیەکی پیسی بۆگەنەوە کە سروشتی مرۆڤ پاڵی پێوە دەنێت بۆ نێوان پێست و گۆشت و ، پاشان لە کونیلەکانەوە دەردەچێت ، لە ڕووی پێستیشدا بە شێوەیەکی زیاتر بەهۆی شێی خوێنەوە بۆگەن دەبێ ، ئەمەش ئەسپێ دروست دەکات ، ئەم دیاردەیە بەزۆری پاش نەخۆشی زۆر دەبێ و ، بەهۆی پیسیشەوە ، لە سەری منداڵاندا بە شێوەیەکی فراوانتر دەبینرێ چونکە زۆرتر ئەو هۆکارانە بەکاردەهێنن کە ئەسپێ دروست دەکەن ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ سەری منداڵەکانی (جعفر)ی تاشی ٠

گەورەترین چارەسەریشی سەرتاشینە ، بۆ ئەوەی کونیلەی شێکان بکرێنەوەو ، شێ پیسەکان بچنە دەرەوەو ، بەوەش مادەی خەڵتەکە لاواز دەبێ ، پاشانیش پێویستە هەموو سەر لەو دەرمانانە بگیرێت کە ئەسپێ دەکوژن و ، دروستبوونی قەدەغە دەکەن ٠

سەرتاشینیش سێ جۆرە :

یەکەمیان : بۆ خواپەرستی و هۆکارێکی نزیکبوونەوە لە خوای پەروەردگار ٠

دووەم : بیدعەو هاوەڵ پەیداکردن ٠

سێ یەم : پێویستی و دەرمان ٠

کەواتە یەکەم : سەرتاشینە لە کاتی یەکێك لە خواپەرستیەکانی حەج یاخود عەمرەدا.

دووەم : سەرتاشین بۆ کەسانێکی تری جگە لە خوای پەروەردگار · وەکو سەرتاشینی موریدەکان بۆ شێخەکانیان ، بۆیە کەسانێکیان دەڵێن : من سەرم تاشیوە بۆ فڵان کەس و ، تۆش تاشیوتە بۆ فڵان کەس ، ئەمە لە پلەی ئەوەدایە کە بڵێت : سوژدەم بۆ فڵان کەس برد ، چونکە سەرتاشین ملکەچی و بەندایەتی و زەبوونی دەنوێنێ ، بۆیە لە تەواوکاریەکانی حەجە ، تا ئەو ئاستەی بەلای ئیمامی (الشافعي)وە پایەیەکە لە پایەکانی حەج کە تەواو نابێت تەنها بەو نەبێ · مرۆڤ کە پێشەسەری لە پێش دەستی خواکەیدا دادەنێ ، وەکو ملکەچیەك بۆ گەورەیی و ، زەبوونیەك بۆ شکۆمەندی ، لە بەرزترین جۆرەکانی پەرستنە ، بۆیە ئەگەر عەرەبەکان ویستی زەبوونکردنی دیل و بەردانیان هەبوایە ، سەریان دەتاشی و بەریان دەدا ، پاشان شێخەکانی گومڕایی و پێش بڕکێ کارانی پەروەردگارێتی ئەوانەی بنچینەی شێخێتیان لە سەر بیدعەو هاوەڵ پەیداکردنە ، هاتن و ویستیان موریدەکانیان پەرستنیان بۆ بکەن و ، بۆیان ڕازاندنەوە کە سەرتاشینیان بۆ بکەن ، وەکو چۆن بۆیان ڕازاندنەوە سژودیان بۆ بەرن ، بەڵام بەناوێکی ترەوە ناویان دەهێناو ، دەیانگووت : تەنها سەر دانانێکە لە پێش دەستی شێخدا ، سوێند بەخوا سوژدەبردنیش بۆ پەروەردگار هەر تەنها بریتیە لە سەردانان لە پێش دەستیدا ، پاشان ئەو شێخانە بۆیان ڕازاندنەوە کە نەزریان بۆ بکەن و ، تەوبەو پەشیمانیان بۆ دەربڕن و ، بەناوی ئەوانەوە سوێند بخۆن ، هەموو ئەمانەش خودی بە پەرستراوکردن و خودی کردنیانە بە خواوەند بەدەر لە خوای پەروەردگار ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ · وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾[آل عمران : ٧٩ _ ٨٠] واتە : ﴿ مَا كَانَ لِبَشَرٍ ﴾ نابێ بۆ هیچ ئادەمی یەك ﴿ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ﴾ کە خوا نامەو شەرعەت و پێغەمبەرێتی دابێتێ ﴿ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ ﴾ پاشان بە خەڵکی بڵێت ﴿ كُونُوا عِبَادًا لِي ﴾ ببن بە بەندەی من ﴿ مِنْ دُونِ اللَّهِ ﴾ لە جیاتی خوا ﴿ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّانِيِّينَ ﴾ بەڵکو (پێیان دەڵێت) خواپەرست بن ﴿ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ

الْكِتَابَ ﴾ چونكه ئێوه دەرسی نامەی ئاسمانی دەڵێنەوه ﴿ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴾ وه ئێوه خۆشتان دەیخوێنن . ﴿ وَلَا يَأْمُرَكُمْ أَنْ ﴾ وه خوا فەرمانتان پێ نادات ﴿ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ ﴾ كه فریشتەو پێغەمبەران بكەن ﴿ أَرْبَابًا ﴾ به پەرستراوی خۆتان ﴿ أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ ﴾ چۆن فەرمانتان پێ دەدات بێ بڕوابن (كافرین) ﴿ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾ دوای ئەوەی كه ئێوه بڕواداربوون ؟!(٢٠٧).

پایەبەرزترین بەندایەتی دەربڕینیش بەندایەتی دەربڕینی نوێژە ، كه شێخ و وێچوان و زۆرداران له نێوان خۆیاندا هەستاون به دابەشكردنی ، شێخەكان پایەبەرزترین شتی نوێژیان بردووه كه سژودە ، كەسانی وێچوانیش به زانایان ركوعیان بردووەو ، هەركات یەكتریان چاوپێكەوت ركوع بۆ یەكتر دەبن ، وەكو چۆن ركوع بۆ خوای تعالی دەبەن ، زۆردارانیش هەستانی نوێژیان بردووه ، بۆیه ئازادان و كوێلەكان بەسەریانەوە دەوەستن وەكو بەندایەتی دەربڕینێك و ئەوانیش دانیشتوون ، پێغەمبەری خوا ﷺ بەووردی قەدغەی ئەو سێ ڕەفتارەی سەرەوەی كردووه ، بۆیه بەكارهێنانی سەرپێچیەكی ئاشكرای پێغەمبەری ڕەحمەت و بەزەیە ، قەدەغەی كردووه سژود بۆ جگه لەخوای پەروەردگار ببرێت و فەرموویەتی : ((لا ينبغي لأحد أن يسجُدَ لأحدٍ))(٢٠٨) واته پێویسته هیچ كەس سژوود بۆ كەسێكی تر نەبات . نكۆڵیشی له هاوەڵی بەرێز (مُعاذ) كرد كاتێ سژوودی بۆ بردو فەرمووی : (مَهْ)(٢٠٩) واته : دەست بكێشەرەوەو واز لەو كرداره بێنه . حەرامبوونی ئەمەش له ئاینەكەیدا زۆر بەدڵنیایی زانراوه ، ئەو كەسانەش بۆ كەسانی تری جگه له خوای تعالای به شیاو دادەنێن ، له ڕاستیدا دەیانەوەی پێش بركێی خواو پێغەمبەرەكەی پێبكەن ، چونكه سژوودبردن پایەدارترین پلەكانی بەندایەتی نوانده ، بۆیه ئەگەر ئەم كەسه هاوەڵ پەداكاره سژوودبردن بۆ مرۆڤ به

٢٠٧ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢٠٨ ـ إسناده صحيح : صححه الألباني في الإرواء (١٩٩٨) .

٢٠٩ ـ حسن صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٢٢٧) عن أبي ظبيان عن معاذ بن جبل فذكره ، وأخرجه أحمد (٥ / ٢٢٨) عن أبي ظبيان يحدث عن رجل من الأنصار عن معاذ بن جبل فذكره نحوه .

شياو دابنێت ، ئەوا بەندایەتی نواندنی بۆ جگە لە خوای پەروەردگاری بە شیاو داناوە ، وقد صَحَّ أنه قيل له : الرَّجلُ يَلقَى أخاه أيَنْحَني له ؟ قال : لا · قيل : أيَلْتَزِمُه ويُقَبِّلُهُ ؟ قال : لا · قيل : أيُصافِحَه ؟ قال : نعم[٢١٠] واتە : بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ریوایە)ت کراوە کەوا پرسیاری لێکرا : پیاو چاوی بە براکەی دەکەوێت ئایا بۆی بچەمێتەوە ؟ فەرمووی : نەخێر · گووترا : لە ئامێزی بگرێت و ماچی بکات ؟ فەرمووی : نەخێر · گووترا : ئایا تەوقەی لـــە گەڵ بکات ؟ فەرمووی : بەڵێ ·

هەروەها · چەمانەوە لە کاتی سڵاوکردندا سژوودو کڕنووشـە ، خـوای تعـالى فەرمووییـەتی : ﴿ وادْخُلُوا البابَ سُجَّدا ﴾[البقرة : ٥٨] واتە : وە لە دەرگاوە بچنە ژوورەوە بـە ملکەچـی (بـە کڕنووشـەوە)(٢١١)، ئـەگینا لـە توانـادا نـی یـە بچینە ژوورەوە بـۆ لای بـاج وەرگـران ، هەروەها بە (صحیح)ی لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ هـاتووە کـەوا قەدەغـەی کـردووە ئەگـەر کەسێك هاتە ژوورەوە دانیشتوان هەستن ، بە هاوشێوەی ئەو بەگەورە دانانـەی کە خـەڵکانی عەجەم بەرامبەر بە یەکتر دەری دەبڕن ، تا گەشتە ئەو ئاستەی لە نوێژیشدا قەدەغـەی کـردن و ، فەرمانی پێکردن ئەگەر بە دانیشتنەوە نوێژی کرد ئـەوانیش بـە دانیشـتنەوە نوێـژ بکـەن ، ئەمە لە کاتێکدایە کە تەندروستن و هیچ بەهانەیەکیان نی یە ، بۆ ئـەوەی بـە سـەر سـەریەوە نەوەسـتن و ئـەو دانیشـتبێت ، هەرچـەند هەستانەکەشـیان بـۆ خوایـە ، ئـەی هەسـتانی بـە گەورەدانان و بەندایەتی بۆ کەسانی تری جگە لە خوای پەروەردگار دەبێ چۆن بێ ؟

مەبەستیش ئەوەیە : کە نەفسە نەفامە گومڕاکان بەندایەتی کردنیان بۆ خوای پـەروەردگار لابردوو و ، ئەو بەدیهێنراوە هاوەڵانـەیان لـە گەڵدا دانـاون کـە بـە گـەورەیان دادەنـێن ، بۆیـە سژوودیان بۆ غەیری خوای تعالى بردو ، ڕکوعیـان بـۆ بـردو ، وەسـتان لـە پـێش دەسـتیدا بـە

---

٢١٠ ــ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٧٢٩) ، وأحمد (٣ / ١٩٨) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢١٩٥) ·

٢١١ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

هاوشێوەی وەستانیان لە نوێژدا ، سوێندیان پێ خواردن و ، نەزریان بۆ کردن و ، سەریان بۆ تاشین و ، سەربڕینیان بۆ کردن و ، بە دەوری شتگەلێکی تری جگە لە ماڵەکەی خوادا سووڕانەوەو ، بە گەورەیان دانان و خۆشەویستن و ، ترس و ، پاڕانەوەو ، ملکەچیان بۆ نواندن، وەکو چۆن پەروەردگار بە گەورە دەگیرێت ، بەڵکو زیاتریش ، بەدیهێنراوە پەرستراوەکانیان لە گەڵ خوای تعالادا یەکسان کرد ، ئەمانەن کە دژ بە بانگەوازی پێغەمبەران ، ئەمانەن کە هاوتا بۆ خوا دادەنێن و ، لە ئاگریشدا لە گەڵ خواوەندەکانیاندا مشتومڕ دەکەن ﴿ تَاللهِ إن كُنَا لَفي ضَلالٍ مُبينٍ إذ نُسَوِّكُم بِرَبِّ العَالَمين ﴾ [الشعراء : ٩٨] ﴿ تَاللهِ إن كُنَا لَفي ضَلالٍ مُبينٍ ﴾ سوێند بەخوا ئێمە لە گومڕایەکی ئاشکەرادا بووین ﴿ إذ نُسَوِّكُم بِرَبِّ العَالَمين ﴾ کاتێك ئێوەمان دەبردە ڕیزی پەروەردگاری جیهانیانەوە[٢١٢] ، ئەمانەن کە خوای تعالی دەربارەیان دەفەرمێت ﴿ ومِنَ النَّاسِ مَن يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللهِ أنداداً يُحِبُّونهمْ كَحُبِ اللهِ ، والذينَ آمنوا أشَدُّ حُبّاً لله ﴾ [البقرة : ١٦٥] واتە : ﴿ ومِنَ النَّاسِ مَن ﴾ وە کەسانی واهەیە لە خەڵکی ﴿ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللهِ أنداداً ﴾ کە هاوبەشی زۆر بۆ خوا پەیدا دەکەن ﴿ يُحِبُّونهمْ ﴾ خۆشیان دەوێن ﴿ كَحُبِ اللهِ ﴾ وەك خۆشەویستی (ئیمانداران بۆ) خوا ﴿ والذينَ آمنوا أشَدُّ حُبّاً لله ﴾ بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە زۆر زیاتر خوایان خۆش دەوێ[٢١٣] ، هەموو ئەمانە شیرك و هاوەڵ پەیداکردنن و ، خوای پەروەردگاریش لەو کەسانە خۆش نابێت کە هاوەڵی بۆ پەیدا دەکەن ، ئەم باسەمان توێژینەوەیەك بوو لە میانەی باسی ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە سەرتاشین ، پێدەچێ لەوەش گرنگتربێ کە مەبەستی سەرەکی باسەکەمان بوو . والله أعلم.

---

٢١٢ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢١٣ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بەشی دووەم

چەند بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردندا بە دەرمانە ڕوحیە خواوەندیە تاکەکان و ، ئاوێتەیەك لەو و ، لە دەرمانە سروشتیەکان :

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی چاو لێدراودا :

رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((الْعَيْنُ حَقٌّ وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ ، لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ))[٢١٤].

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاو پیسی ڕاستە ئەگەر شتێکیش هەبوایە پێشی چارەنووس بکەوتایە ، چاوی پێش دەکەوت)) ·

وَفِي " صَحِيحِهِ " أَيْضًا عَنْ أَنَسٍ ، أَنّ النّبِيّ ﷺ رَخّصَ فِي الرّقْيَةِ مِنْ الْحُمَةِ ، وَالْعَيْنِ وَالنّمْلَةِ[٢١٥].

٢١٤ _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٨٨) ·

٢١٥ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١١٨ ، ١١٩ ، ١٢٧) ، ومسلم (٧ / ١٨) ، وابن ماجة (٣٥١٦) ، والترمذي (٢٠٥٦) ، كلهم عن عاصم بن سليمان الأحول عن يوسف بن عبدالله عن أنس فذكره ، إلا أن الترمذي قال : عن عاصم عن عبدالله بن الحارس عن أنس فذكره

واته : له (أنس)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوه نوشته بکرێت له چاو پیسی و گەستنی گیانداری ژەهراوی و برینی پێست ٠

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ، ((الْعَيْنُ حَقّ))(216).

واته : له (أبي هُريرة)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاوپیسی ڕاسته)) ٠

وَفِي سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ عَائِشَةَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا _ قَالَتْ : كَانَ يُؤْمَرُ الْعَائِنُ فَيَتَوَضَّأُ ، ثُمّ يَغْتَسِلُ مِنْهُ الْمَعِينُ(217).

واته : له (عائشة)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : فەرمان به چاوپیس دەکرا دەستنوێژی دەشت و ، ئینجا بەو ئاوه کەسی بەچاوەوەبوو خۆی دەشت ٠

في الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : أَمَرَنِي النَّبِيّ ﷺ أَوْ أَمَرَ أَنْ نَسْتَرْقِيَ مِنْ الْعَيْنِ(218).

واته : له (عائشة)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردم یا فەرمانیدا نوشته بکەین له چاوی پیس ٠

وَذَكَرَ التِّرْمِذِيّ مِنْ حَدِيث سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ ، عَنْ عَمْرِو بْـنِ دِينَـارٍ ، عَنْ عُـرْوَةَ بْـنِ عَـامِرٍ ، عَنْ عُبَيْدِ بْنِ رِفَاعَةَ الزّرَقِيّ ، أَنّ أَسْمَاءَ بِنْتَ عُمَيْسٍ قَالَـتْ ، يَـا رَسُولَ اللّـهِ إِنّ بَنِـي جَعْفَرٍ تُصِيبُهُمْ

٢١٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣١٩) ، البخاري (٧ / ١٧١ ، ٢١٤) ، ومسلم (٧ / ١٣) ، وأبوداود (٣٨٧٩) كلهم من طريق عبدالرزاق بن همام ، قال : حدثنا معمر ، عن همام بم منبه ، فذكره عن أبي هريرة مرفوعاً ٠

٢١٧ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٨٠) عن الأسود عن عائشة فذكرته ٠

٢١٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٦٣ ، ١٣٨) ، البخاري (٧ / ١٧١) ، ومسلم (٧ / ١٧) ، وابن ماجة (٣٥١٢) كلهم عن معبد بن خالد عن عبدالله بن شداد فذكره عن عائشة ٠

الْعَيْنُ ، أفَأَسْتَرْقِي لَهُمْ ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ فَلَوْ كَانَ شَيْءٌ يَسْبِقُ الْقَضَاءَ لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ))[٢١٩] قَالَ التِّرْمِذِيّ : حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ .

واته : (أسماء)ى كچى (عُمَيس) خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرمووى : ئەى پێغەمبەرى خوا كوڕەكانى (جعفر) دەبن بە چاوى پيسەوە ، نوشتەيان بۆ بكەم ؟ فەرمووى : ((بەڵىٚ ئەگەر شتێك پێشى چارەنووس بكەوتايە چاو پێشى دەكەوت)) .

وَرَوَى مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ ، عَنْ ابْنِ شِهَابٍ ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلِ بْنِ حُنَيْفٍ ، قَالَ : رَأَى عَامِرُ بْنُ رَبِيعَةَ سَهْلَ بْنَ حُنَيْفٍ يَغْتَسِلُ ، فَقَالَ : وَاللَّهِ مَا رَأَيْتُ كَالْيَوْمِ وَلَا جِلْدَ مُخَبَّأَةٍ ، قَالَ : فَلُبِطَ سَهْلٌ ، فَأَتَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ عَامِرًا ، فَتَغَيَّظَ عَلَيْهِ ، وَقَالَ : ((عَلَامَ يَقْتُلُ أَحَدُكُمْ أَخَاهُ ؟ أَلَا بَرَّكْتَ ؟ اغْتَسِلْ لَهُ)) فَغَسَلَ لَهُ عَامِرٌ وَجْهَهُ وَيَدَيْهِ وَمِرْفَقَيْهِ وَرُكْبَتَيْهِ ، وَأَطْرَافَ رِجْلَيْهِ ، وَدَاخِلَةَ إِزَارِهِ فِي قَدَحٍ ، ثُمَّ صَبَّ عَلَيْهِ ، فَرَاحَ مَعَ النَّاسِ.
وَرَوَى مَالِكٌ رَحِمَهُ اللَّهُ أَيْضًا عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي أُمَامَةَ بْنِ سَهْلٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، هَذَا الْحَدِيثَ ، وَقَالَ فِيهِ : إِنَّ الْعَيْنَ حَقٌّ ، تَوَضَّأْ لَهُ ، فَتَوَضَّأَ لَهُ[٢٢٠]

واته : ئیمامى (مالك) _ بەڕەحمەتى خوا بێت _ ، لە (ابن شهاب)ەوە ، لە (أبي أمامة)ى كوڕى (سَهل)ى كوڕى (حُنَيف)ەوە دەگێڕێتەوە ، فەرموویەتى : (عامر)ى كوڕى (ربيعة) تەماشاى كرد (سَهْل)ى كوڕى (حُنَيف) خۆى دەشوا ، ئەوەبوو گوتى : سوێند بەخوا نە وەكو ئەمڕۆم بینیوەو نە كچى شونەكردووى نێو پەردەش ئاوەهایە ، (أبي أمامة) دەڵێت : (سَهل) تێكچوو داى بەزەویدا ، پێغەمبەرى خوا ﷺ تەشریفى هێنایە لاى (عامر)و

٢١٩ _ صحيح : أخرجه الترمذي (٢٠٥٩) ، من طريق عبدالرزاق قال : أخبرنا معمر ، عن أيوب ، عن عمرو بن دينار عن عروة بن عامر ، عن عبيد بن رفاعة فذكر الحديث عن أسماء . وطريق سفيان المذكور أخرجه الحميدي (٣٣٠) وأحمد في مسنده (٦ /٤٣٨) ، وابن ماجة في سننه (٣٥١٠) ، والترمذي (٢٠٥٩) .
٢٢٠ _ إسناده صحيح : أخرجه مالك في الموطأ (٢ / ٩٣٨) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٢٠) .

، زۆر لێی تووڕەبوو ، ئینجا فـەرمووی : ((بـۆ کەسێکتان براکـەی دەکوژێت ؟ بـۆ نـزای فـڕو بەرەکـەتت بـۆ نـەکرد ؟ خـۆتی بـۆ بشـۆ ، ئـەوەبوو (عـامر) دەم و چـاوی و دەسـتەکانی و مەچەکی و ئەژنۆکانی و ، سەرەوەی پەنجەکانی پێـی و ، کـەنارو لێـواری (الإزار) ەکـەی[٢٢١] لە ناوەوە لە پەرداخێکدا شت و ، پاشان ڕشـێنرا بـە سـەر (سَهل)دا ، ئـەوەبوو هەسـتاو لـە گەڵ خەڵکەکەدا ڕۆشت ٠

هەروەها ئیمامی (مالك) ئەم فـەرموودەە لـە (محمـد)ی کوڕی (أبـي أمامـة)ی (سَهل)ەوە کە لە باوکییەوە دەگێڕێتەوەو تیایدا دەڵێت : چاوپیسـی ڕاسـتە ، دەسـتنوێژی بـۆ بشـۆ ، ئەوەبوو دەستنوێژی بۆ شت٠

وَذَكَرَ عَبْدُ الرَّزَّاقِ ، عَنْ مَعْمَرٍ ، عَنْ ابْنِ طَاوُوسٍ ، عَنْ أَبِيهِ مَرْفُوعًا ، الْعَيْنُ حَقٌّ ، وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ ، لَسَبَقَتْهُ الْعَيْنُ ، وَإِذَا اسْتُغْسِلَ أَحَدُكُمْ ، فَلْيَغْتَسِلْ ٠ ووصله صحيح[٢٢٢] .

واتە : (عبدالرزاق) ، لە (مَعْمَر)ەوە ، لە (طـاووس)ەوە ، لـە باوکیـەوە بـە (مرفـوع)ی دەگێڕێتـەوەو دەفـەرمێت : چاوپیسـی ڕاسـتە ، ئەگـەر شـتێکیش پـێش چـارەنووس بکەوتایە ، چاوی پێش دەکـەوت ، ئەگـەر خـەڵکتان بـە چـاوەوە کـردو داوای خۆشـتنتان لێکرا خۆتان بشۆن.

پێشەوا (الزُّهري) فـەرموویـەتی : چـاوپیس فـەرمانی پـێ دەکرێـت قاپێـك ئـاو بێنێـت و ، ئینجا دەستەکانی دەکاتە نێو قاپەکـەوەو ، ئاوەکـە لـە زاری وەردەدات و دەریدەهێنێتـە نێـو قاپەکەوەو ، پاشان بەدەستی چەپی ئاو لە قاپەکە هەڵدەگرێت و ، دەیڕژێنێ بەسـەر ئـەژنۆی ڕاستیداو ئاوەکەی دەکاتەوە نێو قاپەکـەو ، ئینجـا کـەنارو لێـواری (الإزار)ەکـەی لـە نـاوەوە

---

٢٢١ ــ الإزار : دەرپێ ، پۆشاکێکە نیوەی خوارەوەی لەشی مرۆڤ پێ دادەپۆشرێت ٠ وەرگێڕ ٠

٢٢٢ ــ إسناده صحيح : صححه الألباني في السلسلة الصحيحة (١٢٥١) ٠

دەشوات و ، قاپەکە ناخاتە سەر زەوی ، پاشان لە پشتەوە بە یەك جار دەرشێنرێت بەسەر کەسی بە چاوەوە بوودا ، بەفەرمانی خوا سەرفەراز دەبێ ·

بەچاووەبونیش دوو بەچاوەوە بوونە : بەچاوەوەبونێکی مرۆڤی و ، بە چاوەوەبونێکی جنۆکەی · فَقَدْ صَحّ عَنْ أُمّ سَلَمَةَ ، أَنّ النّبِيّ ﷺ رَأَى فِي بَيْتِهَا جَارِيَةً فِي وَجْهِهَا سَفْعَةٌ ، فَقَالَ: اسْتَرْقُوا لَهَا ، فَإِنّ بِهَا النّظْرَةَ[٢٢٣] .

واتە : لە (أُمّ سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە کەوا : پێغەمبەری خوا ﷺ کەنیزەکێکی لە ماڵەکەیدا بینی دەم و چاوی زەردهەڵگەڕابوو ، ئەوەبوو فەرمووی : نوشتەی بە سەردا بخوێنن ، جنۆکە تێی ڕوانیوە ·

(الحسين)ی کوڕی (مسعود الفرّاء) دەڵێت : کە فەرموویەتی (سَفْعَة) واتـە : تێڕوانین ، مەبەستی لە جنۆکەوە بووە ، دەگوترێت : لە تێڕوانینی جنۆکەوە تووشی بـە چاوەوە بونێك بووە کە لە تێپەڕبوونی نوکە ڕم تیژترە ·

وَيُذْكَرُ عَنْ جَابِرٍ يَرْفَعُهُ : ((إِنّ الْعَيْنَ لَتُدْخِلُ الرّجُلَ الْقَبْرَ ، وَالْجَمَلَ الْقِدْرَ))[٢٢٤] واتـە لـە (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دڵنیـابن چاوپیسی پیاو دەخاتە نێو گۆڕەوەو ، ووشتریش دەخاتە نێو مەنجەڵەوە)) ·

وعن أبي سَعِيدٍ _ رضي الله عنه _ أَنّ النّبِيّ ﷺ كَانَ يَتَعَوّذُ مِنْ الْجَانّ ، وَمِنْ عَيْنِ الْإِنْسَانِ[٢٢٥] .

واتە : لە (أبي سعيد)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پەنای دەگرت بەخوا لە جنۆکەو ، لە چاوپیسی مرۆڤ ·

---

٢٢٣ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٧١ ، ١٧٢) ، ومسلم (٢١٩٧) ·

٢٢٤ _ إسناده حسن : أخرجه أبونعيم في الحلية (٧ / ٩٠) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٢٤٩) ·

٢٢٥ _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٥١١) ، والترمذي (٢٠٥٨) ، والنسائي (٨ / ٢٧١) عن الجريري عن أبي نضرة عن أبي سعيد فذكره وزاد فيه ·· ((فلما نزلت المعوذتان أخذ بهما وترك ما سوى ذلك)) ·

كۆمەڵێك كە بەشیان لـە گـوێگرتن و ئـەقڵ پێنـەدراوە ، چاوپیسـی و بەچـاوەوەبون پـووچ دەكەنـەوەو ، دەڵـێن : ئەوانـە هـەمووی خەیاڵـەو لـە ڕاسـتیەوە بـەدوورە ، بـەڵام ئەمانـە نـەفامترینی خـەڵكن بـە بیسـتن و ئـەقڵ ، پـەردەكانی سـەر چـاو و دڵیشیان لـە هـەمووی ئەستورترە ، لە هەموو كەسیش بەدخووترن ، دورترین كەسیشن بە ناسینی ڕوح و نەفسـەكان و ، سیفات و كرداروكاریگەریان ، ئاقڵ و ژیرانی ئومەتان بە جیـاوازی ئـاین و بیروباوەڕیانـەوە ، بـواری چاوپیسـی و بەچـاوەوە بـوون ڕەت ناكەونـەوەو ، نكـۆڵیی لـیٚ ناكـەن ، ئەگەرچـی جیاوازن سەبارەت بە هۆكاری لایەنی كاریگەری چاوپیسی ٠

كۆمەڵێك دەڵێن : نەفسی كەسی چاوپیس ئەگەر لە گـەڵ چۆنیەتیەكی پیسـدا ڕاهـات ، لـە چـاوەكانیەوە هێزێكـی ژەهـرین دێتـە دەرەوەو دەگـات بـە كەسـی بـە چـاوەوەبوو ، زیـانی پێدەگەیـەنێت ٠ گوتیـان : نكۆڵیی لەمـە ناكرێـت ، وەكـو چـۆن ناتوانرێـت نكـۆڵیی لـە هاتنـە دەرەوەی هێزێكی ژەهرین لە جۆرە مارێكەوە بكرێت كە دەگات بـە مرۆڤـ و ، دەیفـەوتێنێت ، ئەمەش لە جۆرە مارێكەوە ڕوودەدات كە هەركات تەنها بە چاوەكانی تەماشـای مرۆڤـ بكـات ، یەكسەر ئەو مرۆڤە دەفەوتێت ، كاری چاوپیسیش ئاوەهایە ٠

كۆمـەڵێكی تـریش دەڵـێن : بـەدوور دانانرێـت لـە چـاوی هەنـدیٚ مرۆڤـەوە چـەند نـەژادو گەوهـەرێكی ناسـك و ڕوونـی نـەبینراو(جـواهر لطیفـة غـیر مرئیـة) بێتـە دەرەوەو ، بگـات بـە كەسی بە چاوەوەبوو ، بچێتە نێو كونیلەكانی جەستیەوەو ، زیانی پیٚ بگەیەنێت ٠

كۆمەڵێكی تریش گوتویانە : خوای تعالی نەریتی وابووە بە پێی ویستی خۆی زیـان دروسـت دەكات ، كەوا هەر بە ڕوو بە ڕووبونـەوەی چـاوی پـیس بـە كەسـێك زیـانی پـیٚ دەگەیـەنێت ، بەبیٚ ئەوەی هێزێك یاخود هۆیەك یاخود كاریگەریـەك هـەبێت ، ئەمـە ڕێبـاوەڕی نكۆڵیكـارانی هۆكـارو هێـزو كاریگەریـەكانن لـە جیهانـدا ، ئەمانـە دەرگـای هۆكـارو كاریگـەریان لـە خۆیـان داخستوەو ، دژبە تێكڕای ئاقڵ و ژیران وەستانەوە ٠

بەرپەرچدانەوەی ئەو کەسانەی کە نکۆڵیی لە بە چاوەوبوون دەکەن :

گومانی تێدا نی یە خوای تعالی لە جەستەو ڕوحەکاندا هێزو دیاردەگەلێکی جیاوازی خوڵقاندووەو ، چەندین خاسیەت و چۆنیەتی جۆراوجۆری بە زۆریان بەخشیوە ، مرۆڤی ئاقڵ و ژیر هەرگیز ناتوانێت نکۆڵیی لە کاریگەری ڕوحەکان لە جەستەدا بکات ، چونکە شتێکی بینراوی هەست پێکراوە ، تۆ دەم و چاو دەبینی چۆن سوور سوور دەبێتەوە کاتێ کەسێك تەماشای دەکات کە شەرمی لێبکات ، زەرد زەردیش هەڵدەگەڕێت کاتی تەماشای کەسێك دەکات لێی دەترسێت ، خەڵکانیش کەسانێکیان بینیوە تەنها بە تەماشاکردنیی ، نەخۆش دەکەوێت و هێزی لاواز دەبێ ، هەموو ئەمانە کاریگەری ڕوحەکانە ، بەڵام بەهۆی زۆر پەیوەندبوونی بە چاوەوە ئەو کارە دەدرێتە پاڵ چاو ، بەڵام چاو بکەر نی یە ، بەڵکو کاریگەری ڕوحەکانەو ، ڕوحەکانیش جیاوازن لە دیاردەو سروشت و چۆنیەتی و خاسیەتەکانیاندا ، ڕوحی ئێرەیی بەر (حسود) زیانێکی ئاشکەرا بە کەسی ئێرەیی براوی بەرامبەر دەگەیەنێت ، خوای تعالاش فەرمانی داوە بە پێغەمبەرەکەی پەنا بەخوا بگرێت لە شەڕی کەسی ئێرەیی بەر ، بۆیە کاریگەریەکانی کەسی ئێرەی بەری چاوچنۆك لە کەسی ئێرەیی برلوی بەرامبەردا زۆر ئاشکەرایەو هیچ کەس توانای نکۆڵیکردنی ئەو کارەی نی یە ، مەگەر کەسێك لە حەقیقەتی مرۆڤایەتی بەدەربێت ، ئەمەش بنەڕەتی بەچاوەوەبونە ، چونکە نەفسی کەسی ئێرەیی بەری چاوچنۆك لە گەڵ چۆنیەتیەکی پیسدا ڕادێت و ، بەرامبەر بە کەسی ئێرەی براو دەبێتەوەو ، بەهۆی ئەو خاسیەتە پیسەوە کاری تێدەکات ، نموونەی ئەمە وەکو نموونەی مارە ، چونکە ژەهرەکە وزەیەکی متی بەهێزە تیایدا ، ئەگەر چاوی بە دوژمنەکەی کەوت ، هێزێکی تورەبونی لێوە دەردەچێت و ، ڕادێت بە چۆنیەتیەکی پیسی زیانبەخش و کاری خۆی دەکات ، پێدەچێ جار بە جار چۆنیەتیەکەی ئەمەندە بەهێز بێت کاریگەری هەبێت لە کەوتنی منداڵی کۆرپەلەی سکی دایکداو ، جار بە جاریش لە کوێرکردنی چاودا کاریگەری دەبێ ، كما قال النبيُّ ﷺ في الأبْتَر ، وذي الطُّفْيَتَيْن مِنَ الحَيَّات : إنَّهما

يَلتَمِسَان البَصَرَ ، ويُسقطان الحَبَلَ[٢٢٦] واته : پێغەمبەری خوا ﷺ سەبارەت بە ماری کوڵەوەیباب و ، بازگ فەرموویەتی : ئەو دوانە چاو کوێر دەکەن و ، منداڵ لە باری دایك دەبەن ٠

هەشیانە : بە تەنها بینین کار لە مرۆڤ دەکات بەبێ هیچ پەیوەندبوونێکی بەو کەسەوە ، بەهۆی زۆر پیسی ئەو نەفسەو ، چۆنیەتیە پیسە کاریگەریەکانی ، کاریگەریش لە سەر پەیوەندبوونی جەستەیی نەوەستاوە ، وەکو ئەوەی کەسانێکی کەم زانست و زانین بە سروشت و شەریعەت وای بۆ دەچن ، بەڵکو کاریگەری جار بە جار بە پەیوەند بوونە ، جار بە جار بە ڕوو بە ڕووبونەوەیە ، جار بە جار بە بینینە ، جار بە جار بە ئاڕاستەبوونەوەی ڕوحە بەرەو لای ئەو کەسەی کاری تێدەکات ، جار بە جار بە نزاو نوشتەو پەناگرتنەکانە ، جار بە جار بە خەیاڵ و ئەندێشەیە ، بۆیە کاری نەفسی چاوپیس بەتەنها لەسەر بینین نەوەستاوە ، بەڵکو پێدەچێ کەسی چاوپیس کوێر بێت ، کە شتی بۆ وەسف کرا ، نەفسە پیسەکەی کاری تێدەکات ، ئەگەرچی نەشی بینیبێت ، زۆرێك لە چاوپیسان کار لە خەڵك دەکەن بە وەسف و بەبێ بینین ، وەکو ئەوەی خوای تعالی بە پێغەمبەرەکەی فەرمووە : ﴿ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ ﴾ [القلم : ٥١] واته : ﴿ وَإِنْ يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا ﴾ بەڕاستی نزیك بوو بێ بڕواکان ﴿ لَيُزْلِقُونَكَ بِأَبْصَارِهِمْ ﴾ هەڵت خلیسکێنن بە چاو (ی پیس)یان ﴿ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ ﴾ لە کاتێکدا کە قورئان دەبیستن[٢٢٧] ، ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ (١) مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ (٢) وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ (٣) وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ (٤) وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ (٥) ﴾ [سورة الفلق] واته : ﴿ قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ﴾ ئەی محمد ﷺ بڵێ : پەنا دەگرم بە دروستکاری بوونەوەر (بەرەبەیان) ﴿ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ﴾ لە زیانی ئەوەی کە

٢٢٦ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٦٢٠) ، وأحمد (٢ / ٩ ، ١٢١) (٣ / ٤٥٢) ، والبخاري (٤ / ١٥٤) ، ومسلم (٧ / ٣٨) ، وأبوداود (٥٢٥٢) ، وابن ماجة (٣٥٣٥) ، والترمذي (١٤٨٣) كلهم عن ابن شهاب الزهري عن سالم عن ابن عمر فذكره مرفوعاً ،

٢٢٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دروستى كردووه ﴿ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ﴾ وه له زيانى تاريكى كاتێك كه دابێ ﴿ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ ﴾ وه له زيانى فووكه‌ران (جادووكه‌ران) به گرێ ياندا ﴿ وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ﴾ وه له زيانى به‌خيل و حه‌سود كاتێك كه حه‌سودى ببات[٢٢٨] بۆيه لێره‌دا ئاشكه‌را ده‌بێت كه هه‌موو كه‌سێكى چاوپيس ئێره‌ى به‌رێكى چاوچنۆكه‌و ، هه‌موو ئێره‌ى به‌رێكى چاوچنۆكيش چاوپيس نى يه ٠

به‌ڵام له‌به‌ر ئه‌وه‌ى كه‌سانى ئێره‌ى به‌رى چاوچنۆك گشتيترن به به‌راوردى كه‌سى چاوپيس ، بۆيه په‌ناگرتن له كه‌سى ئێره‌ى به‌ر په‌ناگرتنه له چاوپيس ، به گشتى كاره‌كه‌شيان تيرگه‌لێكه له نه‌فسى كه‌سى ئێره‌ى به‌رى چاوچنۆكه‌وه به‌ره‌و لاى كه‌سى ئێره‌ى براو و به چاوه‌وه بوو ده‌چێت ، جار به جار ده‌يانپێكێت و جار به جاريش به هه‌ڵه‌دا ده‌چێت ، بۆيه ئه‌گه‌ر رێكه‌وتى كه‌سێك بۆوه كه هيچ پارێزه‌رێكى به سه‌ره‌وه نه‌بێت و ئاشكه‌را بێت ، كارى تێ ده‌كات ، به دڵنيايى ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر له بارى ئاگاداربوون و ئاماده‌بوون بۆ جه‌نگدا رێكه‌وتى كرد و ته‌ماشاى كرد هيچ رێڕه‌وێك نى يه بۆ تێپه‌ڕبوونى تيره‌كانى ، كارى تێ ناكات و ، پێده‌چێ تيره‌كانيشى بۆ بگه‌ڕێنێته‌وه ، ئه‌مه‌ش وه‌كو تيرهاوێشتنى هه‌ستى (الحسّي) وايه ، چونكه ئه‌مه له لايه‌ن نه‌فس و ڕوحه‌كانه‌وه‌يه‌و ، تيرهاويشتنى هه‌ستيش له لايه‌ن جه‌سته‌و خێوه‌كانه‌وه‌يه ٠ بنه‌ڕه‌تيشى بريتيه له به‌دڵبوون و سه‌رسامبوونى چاوپيس به شته‌كه ، پاشان نه‌فسه پيسه‌كه‌ى شوێنى ده‌كه‌وێ و ، ئينجا به تێڕوانينێك بۆ كه‌سى ئێره‌ى براوى به‌رامبه‌ر ژه‌هره‌كه‌ى جێبه‌جێ ده‌كات ، ڕه‌نگه پياو خودى خۆشى به چاوه‌وه بكات ، له‌وانه‌يه كه‌سى چاوپيس به‌بێ ويستى خۆى ، به‌ڵكو به سروشت و خۆڕسكى خه‌ڵك به چاوه‌وه بكات ، ئه‌مه‌ش خراپترين جۆرى مرۆڤايه‌تيه ، هاوه‌ڵانمان ــ (ابن القيم) ــ له زانايان و جگه له‌وانيش فه‌رموويانه : ئه‌و كه‌سه‌ى به‌وه ناسراو بێت ، پێشه‌وا ده‌ستبه‌سه‌رى ده‌كات و ، بژێوى بۆ ده‌ڕێته‌وه تاوه‌كو مردن ، ڕاستيش ئه‌مه‌يه به‌دڵنيايى ٠

---

٢٢٨ ــ مه‌لا محمد مه‌لا صالح ، پوخته‌ى ته‌فسيرى قورئان ٠

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەركردنی كەسی بە چاوەوەبوو بە نوشتەو پەناگرتنەكان

مەبەستیش : چارەسەری پێغەمبەرایەتیە بۆ ئەم نەخۆشیە ، ئەوەش چەند جۆرێكە ، وقد روى أبوداود في سننه عن سهل بن حُنيف ، قال : مررْنا بِسَيْلٍ ، فدخلتُ ، فاغتسلتُ فيه ، فخرجتُ محموماً ، فنُمِيَ ذلك إلى رسول الله ﷺ ، فقال : ((مُرُوا أبا ثابتٍ يَتَعَوَّذ)) · قال : فقلتُ : يا سيدي والرُّقى صالحة ؟ فقال : ((لا رُقيةَ إلا في نَفْسٍ ، أو حُمَةٍ ، أو لَدْغَةٍ))[229] ·

واتە : لە (سَهل)ی كوڕی (حُنیف)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەلای سێلاوێكدا تێپەڕبووین ، منیش چومە نێوی و ، خۆم شت ، كە هاتمە دەرەوە (تا) گرتبومی ، هەواڵم گەینرایە پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەوەبوو فەرمووی : ((فەرمان بدەن با (أبا ثابت) نووشتە بكات)) (سَهل) فەرمووی : گەورەم ئایا نووشتە چاكە ؟ ئەویش فەرمووی : ((لەوە چاكتر نابێت كە نوشتە بۆ چاوپیسی و ، (تا)و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەكان بكرێت)) ·

ووشەی (النفس)ی نێو فەرموودەكە ، واتە : چاو ، دەگوترێت : (أصابت فلاناً نفسٌ) واتە : فڵان كەس بە چاوەوە بوو · (النافِس) واتە : چاوپیس · ووشەی (اللّدغة)ی نێو فەرموودەكە واتە : پێوەدانی دوپشك و بەو هاوشێوانە · لەو پەناگرتن و نووشتانەی لە تواناداية ئەنجام بدرێت : خوێندنی (المعوذتين)و ، سورەتی (الفاتحة)و ، ئایەتی (الكرسي)و ، هەروەها زیكرو پەناگرتن و نوشتەكانی پێغەمبەرە ﷺ: وەكو : ((أعوذ بكلمات الله التامات من شر ما خلق)) · واتە : پەنا دەگرم بە خوای پەروەردگار لە خراپەی

---

٢٢٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٨) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٨٥٤) ·

دروستکراوەکانی . ((أعيذكما بكلمات الله التامة من كل شيطان و هامة و من كل عن لامـة)) . واتە : پەناتان دەدەم بە ووشە تەواوەکانی خوای تعالى لـە شـەيتان و هـەر گيانلـەبرێکی زيـان بەخشی خاوەن ژەهرو و لە چاوپيسێکی لۆمەکراو .

((أعوذُ بكلماتِ الله التَّامَّاتِ التي لا يُجَاوِزُهُنَّ بَرٌ ولا فاجرٌ ، مِن شَرِّ ما خلق وذرأَ وبرأَ ، ومِن شَرِّ ما ينزلُ من السماء ، ومِن شَرِّ ما يَعرُجُ فيها ، ومِن شَرِّ ما ذرأ في الأرض ، ومِن شَرِّ ما يخرُج منها ، ومِن شَرِّ فِتَنِ الليلِ والنهار ، ومِن شَرِّ طَوارِق الليلِ ، إلا طارقاً يَطرُق بخير يا رحمن)).

واتە : پەنا دەگرم بە ووشە تەواوەکانی خوای تعالى کە چاکەکارو خراپەکار ناتوانن بیبەزێنن ، لە خراپەی ئەوەی دروستی کردووەو ، بەدیهناون و هێناونەتیە بوون ، وە لە خراپەی ئەوەی لە ئاسمانەوە دادەبەزێ و ، خراپەی ئەوەی بۆی بەرز دەبێتەوەو ، لە خراپەی ئەوەی لە زەویدا چێندراوەو ، ئەوەی لە زەوییەوە بەدەردێت ، وە لە فیتنەو ئاشوبەی شەو و ڕۆژ ، وە لە هەموو لێدەرێکی دەرگا بە شەو ، مەگەر لێدەرێك بێ بە خێر لێی بدات ئەی خوای بە بەزەیی .

((أعوذ بكلمات الله التامة من غضبه وعقابه، ومن شر عبـاده، ومـن همـزات الشـياطين وأن يحضرون)) . واتە : پەنادەگرم بە ووشە تەواوەکانی خوای تعالى لە تووڕەبوونی و سزادانی ، وە لە خراپەی بەندەکانی ، وە لە دودڵی و گومان دروستکردنی شەیتان و ئامادەبونی .

((اللهم إني أعوذ بوجهك الكريم ، وكلماتك التامات من شر مـا أنـت آخـذ بناصـيته ، اللـهم أنت تكشف المغرم والمأثم ، اللهم لا يهزم جندك ، ولا يخلف وعدك ، سبحانك وبحمدك)).
واتە : پەروەردگارا من پەنادەگرم بە ڕووی پیرۆزو ، ووشە تەواوەکانت لـە خراپـەی هـەموو شتێك تۆ خاوەنیت و تەصروف پێوە دەکەیت ، پـەروەردگارا تـۆ لابـەری گوناهـەکانی تـاوان و یاخیبونی ، پەروەردگارا سەربازانت شکست ناهێنن ، پەیمانت ناشـکێنرێت ، پـاك و بێگـەردی و ستایش بۆ تۆیە .

((أعُوذُ بوجه اللهِ العظيمِ الذي لا شيءَ أعظمُ منه ، وبكلماتِه التامَّات التي لا يُجاوزُهن بَرّ ولا فاجرٌ ، وأسماء الله الحُسْنَى ، ما علمتُ منها وما لم أعلم ، مِن شَرِّ ما خلق وذرأ وبرأ ، ومن شَرِّ كُلِّ ذي شرّ لا أُطيق شرَّه ، ومِن شَرِّ كُلِّ ذي شَرّ أنتَ آخذٌ بناصيته ، إنَّ ربِّي على صراط مستقيم)).

واته : پەنادەگرم بە ڕووی گەورەی خوای پەروەردگار کە شتێکی تر لەو گەورەتر نی یە ، وە بەووشە تەواوەکانی کە هەموو کەسێکی چاك و خراپ لێی تێپەڕ نابن ، وە بەناوە پێرۆزەکانی ، ئەوەی دەیزانم و ئەوەی نایزانم ، لە خراپەی ئەوەی خوڵقاندویەتی و دروستی کردووەو هێناویەتیە بوون ، وە لە خراپەی هەموو خاوەن خراپەیەك کە توانای بەرگەکرتنی خراپەکانیم نی یە ، وە لە خراپەی هەموو خاوەن خراپەیەك کە تۆ خاوەنیت و تەسروفی پێوە دەکەیت ، پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستە ٠

((اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لا إِلَهَ إِلاَّ أَنْتَ ، عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ ، وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ، مَا شَاءَ اللَّهُ كَانَ ، وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ ، وَلا حَوْلَ وَلا قُوَّةَ إِلاَّ بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ ، أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ، وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ، اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ شَرِّ نَفْسِي ، وَمِنْ شَرِّ كُلِّ دَابَّةٍ أَنْتَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ، إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)).

واته : پەروەردگارا تۆ پەروەردگاری منی و هیچ خوایەکی تر نی یە بە هەق جگە لە تۆ ، پشتم بە تۆ بەستووەو ، تۆ پەروەردگاری عەرشی مەزنی ، هەرچی خوای تعالى بیەوێت دەبێ و ، هەرچیش نەیەوێت نابێت ، هیچ گۆڕان و توانایەکیش نی یە مەگەر لە لایەن خوای پەروەردگارەوە ، بە زانینی دەوری هەموو شتێکی داوە ، پەروەردگارا من پەنات پێدەگرم لە خراپەی نەفسی خۆم و ، لە خراپەی هەموو شتێك کە تۆ خاوەنیت و تەسروفی پێوە دەکەیت ، پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیەکی ڕاستە ٠

((تحصَّنتُ بالله الذي لا إله إلا هُوَ ، إلهي وإله كُلِّ شيء ، واعتصمتُ بربي وربِّ كُلِّ شيء ، وتوكلتُ على الحيِّ الذي لا يموتُ ، واستدْفعتُ الشرَّ بلاحَوْلَ ولا قُوَّةَ إلا بالله ، حسبيَ اللهُ ونِعْمَ الوكيلُ ، حسبيَ الربُّ مِن العباد ، حسبيَ الخَالِقُ من المخلوق ، حسبيَ الرازِقُ مِنَ المرزوق ، حسبيَ الذي هو حسبي ، حسبيَ الذي بيده ملكوتُ كُلِّ شيءٍ ، وهو يُجيرُ ولا يُجَارُ عليه ، حسبيَ الله وكَفَى ، سَمِعَ الله لمنْ دعا ، ليس وراء اللهِ مرمَى ، حسبيَ الله لا إله إلا هُوَ ، عليه توكلتُ ، وهُوَ ربُّ العرشِ العظيم)).

واته : قەڵابەندیم بە خوای تعالی کردووە کە هیچ خوایەکی تر نیە بەهەق جگە لەو ، خواوەندی من و خواوەندی هەموو شتێك ، وە پەنادەگرم بە پەروەردگارم و پەروەردگاری هەموو شتێك ، وە پشتم بە ست بە زیندوویەك کە هەرگیز نامرێت ، وە بە گوتنی هیچ گۆڕان و توانایەك نیە مەگەر بە خواوە خراپە لە خۆم دوردەخەمەوە ، هەر خوام بەسە کە پشت پێ بەستراوێکی چاکە ، خوام بەسە بەبێ بەندەکان ، خولقێنەرم بەسە بەبێ خولقێنراوەکان ، ڕۆزیدەرم بەسە بەبێ ڕوزی دراوەکان ، بەسمە ئەوەی کە بەسمە ، بەسمە ئەو زاتەی کە فەرمانڕەوایی هەموو شتێکی بەدەستەو ، وە پەنای هەموو کەس دەدات و کەس لەو پەنا نادرێت ، هەر خوام بەسەو هیچی تر ، خوا گوێبیستی ئەوانەیە کە نزا دەکەن ، پاش پەروەردگار هیچی تر نی یە بکرێت بە مەبەست ، بەسمە ئەو خوایەی کە هیچ خوایەکی تر نی یە بەهەق جگە لەو ، پشتم پێ بەستوەو ، پەروەردگاری عەرشی مەزنە ٠

وە هەرکەس ئەم نزاو دوعاو پەناگرتنانە تاقیکاتەوە ، ئەندازەی سودو کەڵك و ، زۆر پیویستبوونی بۆ دەردەکەوێت ، قەدەغەی ئەوە دەکات کە کاریگەری چاوپیس بە مرۆڤ بگات ، پاش گەشتنیشی بە مرۆڤ هەڵدەستێت بە دورخستنەوەی ئاسەواری ، بە گوێرەی بەهێزی باوەڕبوونی بێژەرەکەی و ، بەهێزبوونی نەفسی و ، ئامادەبوونی و ، بەهێزی پشت بەستنی و جێگیری دڵیی ، چونکە ئاشکەرایە کاریگەری و هێزی چەك بەو کەسەیە کە دەیهاوێژێت ٠

بەشێك : سەبارەت بەو شتانەی بەچاوەوە بوونی پێ دوردەخرێتەوە :

ئەگەر كەسێ چاوپیس ترسا چاوی زیان بە كەسی بەرامبەری بگەیەنێت ، با زیانی چاوی دورخاتەوە بە گوتنی : (اللَّهُمَّ بَارِكْ عليه) واتە : پەروەردگارا فڕوبەرەكەت بڕشێنە بەسەریدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (عامر)ی كوڕی (ربيعة)ی فەرموو كاتێك كە (سَهْل)ی كوڕی (حُنيف)ی كرد بە چاوەوە : (ألا بركت) واتە : ئەی بۆ نەتگوت : پەروەردگارا فڕوبەرەكەت برشێنە بەسەریدا ٠

هەروەها لەو نزایانەش كە چاوپیسی پێ دور دەخرێتەوە گوتنی : (ما شاء الله لا قُوَّة إلا بالله) واتە : هەرچی خوای تعالى بیەوێ هەر ئەوە دەبێ و هەموو توانایەكیش هەر بەدەست خوای پەروەردگارە ٠

هەروەها دەتوانرێت نوشتەكەی (جبريل) _ عليه السلام _ بەكار بهێنرێت كە ئیمامی (مسلم) لە (صحيح)ەكەیدا دەیگێڕێتەوەو دەفەرمێت : عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ جِبْرِيلَ – عَلَيْهِ السَّلَامُ – أَتَى النَّبِيَّ ﷺ قَالَ يَا مُحَمَّدُ اشْتَكَيْتَ ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ)) ، فَقَالَ جِبْرِيلُ – عَلَيْهِ السَّلَامُ – بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ ، مِنْ كُلِّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ ، مِنْ شَرِّ كُلِّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ اللَّهُ يَشْفِيكَ ، بِاسْمِ اللَّهِ أَرْقِيكَ[٢٣٠]٠

واتە : لە (أبي سعيد الخُدْرِيِّ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (جبريل) _ عليه السلام _ هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی محمد ئازارت هەیە ؟ ئەویش فەرمووی : ((بەڵێ)) ، ئەوەبوو (جبريل) _ عليه السلام _ فەرمووی : بەناوی

---

٢٣٠ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٨ ، ٥٦ ، ٥٨ ، ٧٥) ، وعبد بن حميد (٨٨) ، ومسلم (٧ / ١٣) ، وابن ماجة (٣٥٢٣) ، والترمذي (٩٧٢) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٠٥) ، كلهم من طريق أبي نضرة عن أبي سعيد فذكره ٠

خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ، له هەموو شتێك ئازارت بدات ، له خراپەی هەموو نەفسێك یا چاوپیسێكی ئێرەیی بەر خوا شیفات بدات ، بەناوی خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ٠

كۆمەڵێك له پێشین وای بۆ دەچن ئایەتی قورئانی بۆ بنوسرێت و بكرێتە نێو ئاوەوەو بیخواتەوه ٠ (مجاهد) دەڵێت : هیچی تێدا نی یه قورئان بنوسرێت و ، له ئاودا بیشواتەوه ، نەخۆشەكه بیخواتەوه ، هەرەوەها له (أبي قِلابَة)شەوه هەمان شت باسكراوه ، دیسان باسكراوه كه (ابن عباس) _ خوا له خۆی و باببیشی ڕازی بێت _ فەرمانیدا چەند ئایەتێك له قورئان بۆ ژنێك كه منالبوونی ئاستەم و گران بوبو بنوسرێت و ، پاشان له نێو ئاودا بیشۆنەوەو بیخواتەوه ٠ (أیوب) دەڵێت : (أبا قِلابة)م بینی چەند ئایەتێكی قورئانی نووسی و پاشان له نێو ئاودا شتی و دای به پیاوێك بیخواتەوه كه ئازارێكی هەبوو ٠

بەشێك : سەبارەت فەرمان دان به چاوپیس به شتنی بن هەنگل و هەموو شوێنه پێچەكانی جەستەی ولاكانی و ناوەوەی (الإزار)ەكەی :

هەموو ئەوانەی سەرەوه به دوو گوفتار لێك دراونەتەوه : یەكەمیان : مەبەست بەوانەی سەرەوه ئەندامەكانی زاوزێیه ٠ دووەمیان : لای ڕاستی (الإزار)ەكەیەتی له ناوەوه كه یەكسەر بەر جەستە دەكەوێت ، پاشان له كاتێكدا كەسی به چاوەوه بوو بێ ئاگابێ دەرشێنرێت به سەریدا ، ئەمەش شتێكه چارەسەی پزیشكانی پێ نەگەشتووه ، وه ئەو كەسەی كه نكوڵیی لێدەكات ، یاخود گاڵتەی پێ دەكات ، یاخود لێی به گومانه ، یا تەنها تاقیدەكاتەوەو لەو بڕوایەدا نی یه سوودی بۆ هەبێت ، هەموو ئەم جۆره كەسانه سوودی لێ نابینن ٠

حيكمەت و دانايى خۆشتن :

باشـه ئەگـەر لـه سروشـتدا چـەند خاسـيەتێك هـەبێ و ، هـەرگيز لـه لايـەن پزيشـكانەوە هۆكانى نەزانرێت و ، بەلايانەوە له ئەندازەى سروشت بـەدەرەو بـه خاسـيەت كـار دەكـات ، ئيتر بۆ كەسە گومڕاو نەفامەكانيان نكۆڵيى له خاسيەتە شەرعيەكان بكەن ، له گـەڵ ئـەوەى كه چارەسەركردن بەم خۆشتنە ئەقڵ و ژيريى تەندروست شايەتى بۆ دەدەن و ، دانـى پێـدا دەنێن ، ئەوەتا (تِرياق)ى[٢٣١] ژەهرى مار له گۆشتەكەيدايەو ، چارەسـەرى نـەفس تـووڕە ، بە هێوركردنەوەى تووڕەبونەكەيەتى و ، دامركاندنەوەى گرميەكەيەتى بەوەى كه دەسـتت له سەرى دانێى و دەستى پياهێنى ، نمونەى ئەمـەش وەكـو نمونـەى پياوێكـه مەشـخەڵێكى ئاگرى بەدەستەوە بێ و ، بيەوێت بۆ تۆى فڕێ بدات و ، هەر بـه دەسـتى پياوەكـەوە ئـاوت به سەردا ڕشاند تا كوژايەوە ، بۆيه فەرمان درايه چاوپيس بڵێت : (اللَّهُمَّ بـارِكْ عَلَيْـه) بـۆ ئـەوەى بـه نـزاو دوعـا ئـەو چۆنيەتيه خـراپ و پيسـه دورخاتـەوەو كاريگـەرى لـه سـەر بەرامبەرەكەى نەبێ كه له ڕاستيدا چاكەشه بۆ كەسى بەرامبەر ، چونكه دەرمـانى شـت بـه دژەكـەى دەبێ . وه لـه بـەر ئـەوەى كـه ئـەم چۆنيەتيه خـراپ و پيسـه لـه جێگـه نـەرم و تەنكەكانى جەستەدا بەدەردەكەوێت ، چونكه دەيـەوێت تێپـەڕبێ و ، لـه جێگـه پێچـەكانى جەستەو ، ناوەوەى (الإزار) نـەرمترو تـەنكتر نادۆزێتـەوە ، بەتايبـەت ئەگـەر مەبەسـت بـه هەموو ئەوانه ئەندامەكانى زاوزێ بێت ، ئەوا لـه هـەمووى ناسـكترو تـەنكترەو لـه هەمووشـى ئامادەتره بۆ تێپەڕبوون ، بۆيه ئەگەر به ئاو بيشوات ، كارو كاريگەرى پـوچ دەبێتـەوە ، لـه لايەكى تريشەوە ڕوحه شەيتانيەكان پسپۆڕن بەم جێگانەى جەستەوە .

مەبەسـت : ئەوەيـه كـه شـتنى بـه ئـاو ئاگريەكـەى دادەمركێنێتـەوەو ، ئـەو ژەهريەشـى نامێڵێت .

---

٢٣١ ــ ترياق : دەرمانێكى ئاوێتەيەو ، (ماغنيس) دايهێناوەو ، پاشان (أندروماخيس)ى ديرين به زيادكردنى گۆشتى مار بۆ دەرمانەكە تەواوى كردوەو ، به شێوەيەكى ميكانيكى نامێڵێت ژەهر له گەدەو ڕيخۆڵەوە هەڵمژرێت ، بڕوانه : القاموس المحيط للفيروزئابادي ، وەرگێڕ .

هەروەها شتێكی تریشی تێدایە : بریتیە لە گەیاندنی ئاسەواری شتن بۆ دڵ لە تەنكترین جێگەكانی جەستەوە ، كە بەبەراوردی جێگەكانی تر لە هەمووی خێراتر ئەو ئاسەوارە تێدەپەڕێنێت و ، ئەو ئاگریی و ژەهریە دەكوژێنێتەوەو ، كەسی بە چاوەوە بوو چاك دەبێتەوە ، نموونەی ئەمە وەكو نموونەی جانەوەرە ژەهراویەكانن ، ئەگەر بكوژرێن دوای ئەوەی هەڵدەستن بە پێوەدانی كەسێك ، كاریگەری پێوەدانەكە كەم دەبێتەوەو ، هەست بە حەوانەوە دەكات ، چونكە جانەوەرەكە هەر خۆی یارمەتیدەری زیادكردنی ئازارەكەشە دوای پێوەدان و ، ئەو زیادە ئازارە یارمەتیدەرەش دەگەیەنێت بە كەسی پێوەدراو ، بۆیە ئەگەر بكوژرێت ، ئازارەكە كەم دەبێتەوە ، ئەمە لە زۆر كەسی پێوەدراوەوە بینراوە ، هەروەها ئەوە جێگەی دڵخۆشبونی كەسی پێوەدراوەو ، سارێژبوونی دڵیەتی بە كوشتنی دوژمنەكەی ، ئەوجا سروشتی كەسی پێوەدراو بەهێز دەبێ و ، دوریدەخاتەوە ٠

بەگشتی ٠ خۆشتنی كەسی چاوپیس هۆكارێكی كاریگرە بۆ لادانی ئەو بارەی لێوە بەدەردێت ، بەسوودتریش دەبێ ئەگەر نەفسی ڕاهاتبێت لە گەڵ ئەو بارە چاوپیسیەدا ٠

ئەگەر گوترا : هۆكاری شتنی ئەو شوێنانەی كەسی چاوپیس زانرا ، ئەی هۆكاری ڕشاندنی ئاوەكەی بە سەر كەسی بە چاوەوەبودا چی یە ؟

دەگوترێت : ئەو ئاوەی كە ئاگریی كەسی چاوپیسی پێ كوژێنرایەوەو ، ئەو بارە چاوپیسیە خراپەی لە سەر پوچكرایەوە ، بە هەمان شێوە ئەو ئاگریەی كە تووشی كەسی بەچاوەوەبوو بوە دەكوژێنێتەوە ، ئاسەوار لە سەر شوێنی كارتێكراوی كەسی بە چاوەوەبوو لادەبات ، پاش پەیوەندبوونی ئاوەكە لە گەڵ جەستەی كەسی كارتێكەری چاوپیسدا ، ئەو ئاوەی كە ئاسنی پێ دەكوژێنرێتەوە بەشدارە لە پێكهاتنی چەندین دەرمانی سروشتیداو پزیشكان باسیان كردووە ، ئەوە ئاوەی كە ئاگریی كەسی چاوپیسی كوژاندەوە ، نكۆڵیی ناكرێت كە بەشدار بێت لە دەرمانێكدا شیاوی ئەم نەخۆشیە بێت ٠

بەگشتی · پزیشکێتی پزیشکان و چارەسەریەکانیان بە بەراوردی پزیشکێتی پێغەمبەرایەتی ، وەکو پزیشکێتی سۆفیە نەزانەکانە بە بەراوردی پزیشکێتی ئەوان ، بەڵکو کەمتریش ، چونکە جیاوازی نێوان ئەوان و پێغەمبەران گەورەیەو ، گەورەتریشە لەو جیاوازیەی لە نێوان ئەوان و سۆفیەکاندا هەیە ، بە ئاستێك مرۆڤ ئەندازەکەی نەزانیوە ، ئەو پەیمانە برایەتیەشمان بۆ روون بۆتەوە کە لە نێوان شەرع و دلنایدایە ، کە هیچ کامیشیان دژیە بەویتر نی یە ، خوای پەروەردگاریش بە ویستی خۆی ڕێنمووی هەرکەسێك دەکات بۆ رێگەی ڕاست و ، هەموو دەرگاکانیش دەکاتەوە بەرامبەر بەوانەی بەردەوام لە دەرگای سەرکەوتن دەدەن ، نیعمەتی فراوان و تەواو ، بەڵگەی بەهێزی پێیە بۆ بەندەکانی ·

بەشێك : سەبارەت بە داپۆشینی ئەو خووڕەوشتە چاك و باشانەی مەترسی بە چاوەوبونی لێدەکرێت بەهەر شتێك لێی دورخاتەوە :

دیسان لەو چارەسەریانەی بەکاردێت بۆ خۆپاراستن ، داپۆشینی ئەو خووڕەوشتە چاك و باشانەیە کە مەترسی بەچاوەوەبوونی لێدەکرێت و ، بە هەرشتێك لایبەرێت ، پێشەوا (البغوي) لە کتێبی (شرح السنة)دا فەرمەوویەتی : (عثمان) _ خوای لێ ڕازی بێت _ منداڵێکی جوانی بەدیکرد ، ئەوبوو فەرمووی : (دَسِّمُوا نُونَتَه ، لئلا تُصيبه العَين) واتە : چاڵە بچوکەکەی چەناکەی ڕەش بکەن بۆ ئەوەی بەچاوەوە نەبێ ·

هەروەها پێشەوا (الخطابي) لە کتێبی (غريب الحديث)دا فەرموویەتی : (عثمان) _ خوای لێ ڕازی بێت _ منداڵێکی بینی تووشی بەچاوەوەبوون دەبێ ، فەرمووی : (دسِّموا نونته) ، (أبوعمرو) دەڵێت: سەبارەت بەو فەرمایشتەی (عثمان) لە (أحمد)ی کوڕی (يحى)م پرسی ، گوتی : مەبەستی بە ووشەی (النونة) واتە : ئەو چاڵە بچوکەی لە چەناکەدایە · (التدسيم) واتە : ڕەشکردن · بە گشتی مەبەستی ئەوەبوو چاڵە بچوکەکەی چەناکەی ڕەش بکەن بۆ ئەوەی بە چاوەوە نەبێت · هەروەها فەرمووی : لەم بارەوە خاتوو (

عائشة) _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فەرموویەتی : أن رسول الله ﷺ خطب ذاتَ يومٍ ، وعلى رأسه عمامةٌ دَسْماء[٢٣٢] واتە : ڕۆژێك پێغەمبەری خوا ﷺ ووتاری دەخوێندەوەو مێزەرێكی چەورو ڕەشی بەسەرەوە بوو ، واتە : بەڵگەی دەهێنایەوە لە سەر ووشەی (الدَسْماء) ، ئالێرەشەوە شاعیرێك گوفتارەكەی وەرگرتووە كە دەڵێت :

مَا كَانَ أحْوَجَ ذا الكَمَالِ إلى عَيبٍ يُوَقِّيهِ مِنَ العَيْنِ

واتە :

خاوەن سیفاتی تەواو پێویستی بە كەموكوڕدارێك نەبوو لە چاو بیپارێزێت

بەشێك : سەبارەت بەو نوشتانەی چاوپیسی دەگێڕنەوە :

لەو نوشتانەی چاوپیسی دەگێڕێتەوە ئەوەیە كە لە (أبي عبدالله السَّاجي)وە باس دەكرێت ، كەوا لە سەفەرێكیدا بە سەر ووشترێكی جوانەوە بوو ، كە بۆ حەج یاخود بۆ غەزا دەچوو ، لە نێو ڕەفیقەكانیشیدا پیاوێكی چاوپیس هەبوو ، كە تەماشای شتێكی دەكرد كەم جار نەیدەفەوتاند ، بە (أبي عبدالله)یان گووت : ووشترەكەت لە چاو پیسەكە بپارێزە ، گوتی : هیچ ڕێگەیەكی نی یە بە ووشترەكەم بكات ، گوفتارەكانی (أبي عبدالله) گەینرایە چاوپیسەكە ، ئەوەبوو چاوپیسەكە لە كاتێكدا ئامادەنەبوونی (أبي عبدالله)ی بەهەل زانی ، هاتە لای كۆپانی ووشترەكەو ، تەماشایەكی ووشترەكەی كرد ، یەكسەر ووشترەكەو تێكچوو و كەوت ، (أبي عبدالله) هاتەوە ، هەواڵیان پێدا كە چاوپیسەكە چاوی لە ووشترەكەی داوەو ، ئەوەتا دەیبینی كەوتووە ، گوتی : شوێنی ئەو پیاوەم پیشان بدەن . پیشان درا ، ئەوەبوو

---

٢٣٢ _ لم أجده من حديث عائشة . وأخرج أحمد (١ / ٢٣٣ ، ٢٨٩) ، والبخاري (٢ / ١٤) (٤ / ٢٤٨) ، (٥ / ٤٣) والترمذي في الشمائل (١١٨) كلهم عن عبدالرحمن بن سليمان بن حنظلة بن الغسيل قال : سمعت عكرمة عن ابن عباس قال : خرج رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ ، في مرضه الذي مات فيه بملحفة ، قد عصب بعصابة دسماء . . . والرواية المذكورة إنما هي رواية أحمد (١ / ٢٣٣) عن ابن عباس .

بەسەریەوە وەستاو ، گوتی : بسم الله ، حَبْسٌ حابسٌ ، وحَجَرٌ يابِسٌ ، وشهابٌ قابِس ، ردَّت عين العائن عليه ، وعلى أحبَّ الناس إليه ، ﴿ فارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ (٣) ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ (٤) ﴾ [الملك : ٣ _ ٤] واتە : گرتنێك گرتویەك ، بەردە ووشكێك ، گڕوبزوسكی ئاگرە وەرگێراوێك ، چاوپیسی ئەو كەسە بگەڕێتەوە بۆ خۆی و ، بۆ خۆشەویسترین كەس بەلایەوە ، ئینجا ئەو ئایەتانەی سەرەوەی خوێند ، واتە : ﴿ فارْجِعِ الْبَصَرَ ﴾ چاو بگێڕەو وورد بەرەوە بزانە ﴿ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ﴾ ئایا هیچ ناتەوایەك دەبینیت · ﴿ ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ ﴾ دوبارە چاو بگێڕە ﴿ كَرَّتَيْنِ ﴾ یەك لە دوای یەك ﴿ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا ﴾ چاوت بە ڕیسوایی و نائومێدی دەگەڕێتەوە بۆ لای خۆت ﴿ وَهُوَ حَسِيرٌ ﴾ وە ئەو (چاوەت) ماندووە تاقەتی چووە [٢٣٣] ئەوەبوو گلێنەی چاوپیسەكە هاتە دەرەوەو ، ووشترەكەش بە ساغی هەستا[٢٣٤].

بەشێك : سەبارەت بەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ بە نووشتە ئیلاهیەكان چارەسەری گشتی بۆ هەموو ئازارەكان دەكرد :

رَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِه " : مِنْ حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((مَنْ اشْتَكَى مِنْكُمْ شَيْئًا ، أَوْ اشْتَكَاهُ أَخٌ لَهُ فَلْيَقُلْ: رَبَّنَا اللَّهُ الَّذِي فِي السَّمَاءِ ، تَقَدَّسَ اسْمُك ، أَمْرُكَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ كَمَا رَحْمَتُكَ فِي السَّمَاءِ ، فَاجْعَلْ رَحْمَتَكَ فِي

٢٣٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٢٣٤ _ لە فەتوای ژمارە (١٩٦٣٥)دا ، (اللجنة الدائمة)ی تایبەت بەزانایانی وەڵاتی سعودیەو بۆ وەڵامدانەوەی پرسیارێك كە سەبارەت بەم مەسەلەیە ئاراستەیان كرابوو فەرموویانە : ئەم گوفتارانە جێگیر نەبووە نە لە پێغەمبەری خواوە _ صلی الله علیه وسلم _ و نە لە هاوەڵە بەڕێزەكانیشەوە ، بەلامانەوە هیچ بنەڕەتێكی نی یە و ، ووشەكانیشی نامۆیەو ، چارەسەری چاوپیسی و بە چاوەوەبونیش بە ئایەتەكانی قورئان و نوشتەو نزاو دوعاكانی پێغەمبەری خوا دەبێت _ صلی الله علیه وسلم _ ، وەرگێڕ ·

الْأَرْضِ ، وَاغْفِرْ لَنَا حُوْبَنَا وَخَطَايَانَا أَنْتَ رَبّ الطّيِّبِينَ ، أَنْزِلْ رَحْمَةً مِنْ رَحْمَتِك ، وَشِفَاءً مِنْ شِفَائِكَ عَلَى هَذَا الْوَجَعِ ، فَيَبْرَأُ بِإِذْنِ اللّهِ)[٢٣٥]

واته : له (أبي الدّرداء)ەوه _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : گوێبيستى پێغەمبەرى خوا بووم ﷺ دەيفەرموو : ((هەركەس له ئێوه ئازارێكى هەبوو ، یاخود براكەى ئازارێكى بۆ دەربڕى با بڵێت : پەروەردگارمان ئەو خوايەيە كه له ئاسماندايه ، ناوه جوانەكانت به پاك و پیرۆز ڕادەگرين ، فەرمانت له زەوى و ئاسماندا بەردەوامەو جێبەجىّ دەكرێت وەكو ئەوەى بەزەى و ڕەحمەتت له ئاسماندا فەراهام كردووه ، ئاواش بەزەى و ڕەحمەتت له سەر زەويدا زيادو فەراهام بكه ، له تاوانى گەورەى بە ئەنقەستمان و له تاوانه بچوكەكانمان خۆش به ، تۆ پەروەردگارى پاكان و چاكەكانى ، ئەوانەى وازيان له تاوان و سەرپێچى هێناوه ، ڕەحمەت و بەزەيەكى خۆت و ، شيفايەك له شيفاكانى خۆت به سەر ئەم ئازارەدا دابەزێنه ، ئيتر به ئيزنى خواى تعالى چاك دەبێتەوه)) .

صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيّ ، أَنّ جِبْرِيلَ – عَلَيْهِ السّلَامُ – أَتَى النّبِيّ _ صَلّى اللّهُ عَلَيْهِ وَسَلّمَ _ فَقَالَ يَا مُحَمّدُ اشْتَكَيْت ؟ فَقَالَ : ((نَعَمْ)) ، قَالَ جِبْرِيلُ ﷺ بِاسْمِ اللّهِ أَرْقِيك مِنْ كُلّ شَيْءٍ يُؤْذِيكَ ، مِنْ شَرّ كُلّ نَفْسٍ أَوْ عَيْنِ حَاسِدٍ اللّهُ يَشْفِيكَ ، بِاسْمِ اللّهِ أَرْقِيك[٢٣٦] .

واته : له (أبي سعيد الخُدْريّ)ەوه _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : (جبريل) _ عليه السلام _ هاته خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و فەرمووى : ئەى محمد ئازارت هەيه ؟ ئەويش فەرمووى : ((بەڵىّ)) ، ئەوەبوو (جبريل) _ عليه السلام _ فەرمووى : بەناوى

٢٣٥ _ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٩٢) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٨) كلاهما عن محمد بن كعب عن فضالة بن عبيد عن أبي الدرداء فذكره ، وأخرجه النسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٣٧) عن محمد بن كعب عن أبي الدرداء نحوه ولم يذكر فيه فضالة بن عبيد .

٢٣٦ _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٨٦) .

خواوه نوشتەت بۆ دەخوێنم ، لە هەموو شتێك ئازارت بدات ، لە خراپەی هەموو نەفسێك یا چاوپیسێكی ئێرەیی بەر خوا شیفات بدات ، بەناوی خواوە نوشتەت بۆ دەخوێنم ٠

ئەگەر گوترا چ دەڵێین دەربارەی ئەو فەرموودەیەی كە ئیمامی (أَبُو دَاوُدَ) دەیگێڕێتـەوە : ((لَا رُقْيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ أَوْ حُمَةٍ)) ؟ واتـە : ((نوشـتەكردن نـی یە مەگـەر بـۆ دورخسـتنەوەی بەچاوەوەبوون یاخود جانەوەرە ژەهردارەكان)) ٠

بۆ وەڵامەكەی دەڵێین : ئەو فەرموودەیە قەدەغەی شیاوێتی نووشتەكردن ناكات بۆ بوارەكانی دیكە ، چونكە مەبەست بە فەرموودەكە ئەوەیە كە : نوشتەكردن شایستەترو بەكەڵك ترە كە بۆ چاوپیسی و پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەكان بكرێت بەبەراوردی بوارەكانی تر ٠ میانەو شێوازی فەرموودەكە بەڵگەی سەر ئەم شتەن ، چونكە (سَهْل)ی كوڕی (حُنیف) كاتێ كە بەچاوەوەبوو فەرمووی : (أَوَ فِي الرُّقَى خير ؟ فقال : لا رُقية إلا في نَفْسٍ أو حُمَةٍ) واتە : فەرمووی : گەورەم ئایا نووشتە چاكە ؟ ئەویش فەرمووی : ((لەوە چاكتر نابێت كە نوشتە بۆ چاوپیسی و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەكان بكرێت)) ٠ هەروەها تێكڕای فەرموودەكانی نوشتە گشتی و تایبەتەكان پەنجە بۆ ئەوە ڕادەكێشن

وَقَدْ رَوَى أَبُو دَاوُدَ مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ _ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ _ : ((لَا رُقْيَةَ إِلَّا مِنْ عَيْنٍ ، أَوْ حُمَةٍ ، أَوْ دَمٍ يَرْقَأُ))[٢٣٧].

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لەوە چاكتر نابێت نوشتە بۆ بە چاوەوەبوون ، یا پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەكان ، یا بۆ وەستانەوەی خوێن بەربونی لووت بكرێت)) ٠

٢٣٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٨٣٨) ٠

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْهُ أَيْضًا : رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الرُّقْيَةِ مِنْ الْعَيْنِ ، وَالْحُمَةِ ، وَالنَّمْلَةِ(٢٣٨) .

واته : (أنس) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە نوشتە بکرێت بۆ بەچاوەوەبوون و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەکان و ، ئەو برین و زامانەی لە لاکانی مرۆڤدا دروست دەبن ٠

بەشێك : سەبارەت بەوەی کە پێغەمبەری خوا ﷺ چارەسەر و نووشتەی بۆ کەسی پێوەدراو دەکرد بە خوێندنی سورەتی (الفاتحة) :

أخْرَجَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : انْطَلَقَ نَفَرٌ مِنْ أَصْحَابِ النَّبِيِّ ﷺ فِي سَفْرَةٍ سَافَرُوهَا حَتَّى نَزَلُوا عَلَى حَيٍّ مِنْ أَحْيَاءِ الْعَرَبِ ، فَاسْتَضَافُوهُمْ ، فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّفُوهُمْ ، فَلُدِغَ سَيِّدُ ذَلِكَ الْحَيِّ ، فَسَعَوْا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ شَيْءٌ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ : لَوْ أَتَيْتُمْ هَؤُلَاءِ الرَّهْطَ الَّذِينَ نَزَلُوا لَعَلَّهُمْ أَنْ يَكُونَ عِنْدَ بَعْضِهِمْ شَيْءٌ ، فَأَتَوْهُمْ فَقَالُوا : يَا أَيُّهَا الرَّهْطُ إِنَّ سَيِّدَنَا لُدِغَ ، وَسَعَيْنَا لَهُ بِكُلِّ شَيْءٍ لَا يَنْفَعُهُ ، فَهَلْ عِنْدَ أَحَدٍ مِنْكُمْ مِنْ شَيْءٍ ؟ فَقَالَ بَعْضُهُمْ ، نَعَمْ وَاللَّهِ إِنِّي لَأَرْقِي ، وَلَكِنْ اسْتَضَفْنَاكُمْ ، فَلَمْ تُضَيِّفُونَا ، فَمَا أَنَا بِرَاقٍ حَتَّى تَجْعَلُوا لَنَا جُعْلًا ، فَصَالَحُوهُمْ عَلَى قَطِيعٍ مِنْ الْغَنَمِ ، فَانْطَلَقَ يَتْفُلُ عَلَيْهِ ، وَيَقْرَأُ : ﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ ، فَكَأَنَّمَا أُنْشِطَ مِنْ عِقَالٍ ، فَانْطَلَقَ يَمْشِي وَمَا بِهِ قَلَبَةٌ ، قَالَ : فَأَوْفَوْهُمْ جُعْلَهُمْ الَّذِي صَالَحُوهُمْ عَلَيْهِ ، فَقَالَ بَعْضُهُمْ اقْتَسِمُوا، فَقَالَ الَّذِي رَقَى : لَا تَفْعَلُوا حَتَّى نَأْتِيَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَنَذْكُرَ لَهُ

٢٣٨ _ تقدم تخريجه ٠

الَّذِي كَانَ ، فَنَنْظُرَ مَا يَأْمُرُنَا ، فَقَدِمُوا عَلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ فَذَكَرُوا لَهُ ذَلِكَ فَقَالَ : ((وَمَا يُدْرِيكَ أَنَّهَا رُقْيَةٌ ؟)) ثُمَّ قَالَ : ((قَدْ أَصَبْتُمْ اقْسِمُوا وَاضْرِبُوا لِي مَعَكُمْ سَهْمًا))[239].

واته : له (أبي سعيد الخُدري)وه _ خواى لىَ رازى بێت _ فەرموويەتى : چەند كەسێك له هاوەڵانى پێغەمبەرى خوا ﷺ له سەفەرێكدا بەرێكەوتن تا لاى خێڵێك له خێڵەكانى عەرەبدا دابەزين ، داواى ميوانداريان لێكردن ، بەڵام به ميوان وەريان نەگرتن ، گەورەى خێڵەكە پێوەى درا ، به هەموو شتێك هەوڵيان بۆدا هيچ شتێك سوودى بۆ نەبوو ، كەسانێكيان گوتيان : ئەگەر بچونايەته لاى ئەو چەند كەسەى لاتان دابەزيون بەشكو لاى كەسێكيان شتێك هەبێت ، ئەوەبوو چونە لايان و گوتيان : ئەى ئەم كۆمەڵە خەڵكە گەورەكەمان پێوەى دراوەو ، بەهەموو شتێك هەوڵمان بۆ داوە بەڵام بێسوود بوو ، ئايا بەلاى يەكێتانەوە شتێك دەست دەكەوێ ؟ كەسێكيان فەرمووى: بەڵێ سوێند بەخوا من نوشتە دەكەم ، بەڵام داواى ميوانداييمان لێكردن و ، به ميوان وەرتان نەگرتين ، بۆيە دڵنيابن نوشتەى بۆ ناكەم تا كرێيەكمان بۆ دانەنێن ، ئەوەبوو له سەر رانێك مەڕ له گەڵياندا رێكەوتن ، بۆيە كەسێكيان راپەڕى و تفى به شوێنى پێوەدانەكەدا دەكردو ، ﴿ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ دەخوێند ، تا واى لێهات وەكو ئەوەى له پێوەندێك ئازاد كرابێ ، ئەوەبوو دەستى به رۆشتن كردو هيچ نەخۆشيەكى نەمابوو ، گوتى : ئەو كرێيەى لەسەر رێكەوتن بياندەنێ ، كەسانێك له هاوەڵان فەرموويان با دابەشى بكەين ، بەڵام ئەو هاوەڵەى نوشتەكەى كرد فەرمووى : ئەو كارە نەكەن تاوەكو دەچينەوە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و ئەوەى رويدا بۆى دەگێڕينەوەو ، تەماشا دەكەين چ فەرمانێكمان پێ دەكات ، پاشان هاتنەوە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەوەيان

---

٢٣٩ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢ ، ٤٤) ، والبخاري (٣ / ١٢١) (٧ / ١٧٠ ، ١٧٣) ، ومسلم (٧ / ١٩ ، ٢٠) ، وأبوداود (٣٤١٨ ، ٣٩٠٠) ، والترمذي (٢٠٦٤) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٢٨) (١٠٢٩) كلهم من طريق أبي بشر جعفر بن إياس ، عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخدري فذكره .

بۆ گێڕایەوەو ئەویش فەرمووی ((چۆن زانیوتە سورەتی (الفاتحة) نوشتەیە)) پاشان فەرمووی : ((پێکاوتانە بچن دابەشی بکەن و بەشکیش بۆ من دابنێن)) ٠

وَقَدْ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ عَلِيٍّ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ((خَيْرُ الدَّوَاءِ الْقُرْآنُ))(٢٤٠) .

واتـە : ئیمـامی (علـي) _ خـوای لـیّ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی : ((خێرترین و چاکترین دەرمان قورئانە)) ٠

ئاشکەرایە هەندێ گوفتار خاسیەت و سوودو کەڵکی تاقیکراوەی هەیە ، ئەی گوفتاری خوای تعالی دەبێ چۆن بێ ؟ ، کە فەزڵی داوە بەسەر هەموو گوفتارێکدا ، وەکو ئەوەی فەزڵی خۆی داوە بەسەر هەموو خوڵقێنراوەکانیدا ، بۆیە گوفتارەکانی شیفادەری تەواوە ، هۆکاری تەواوە بۆ دووربوون لە هەڵەو تاوان ، نورو ڕوناکی ڕێنمایکارە ، بەزەی و ڕەحمەتی گشتیە ، کە ئەگەر دابەزێنرایە سەر چیایەك دەشکێت و شەق دەبات لە بەر گەورەیی و شکۆمەندی ﴿ وَنُنزِلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ وَلا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلا خَسَارًا ﴾ [الإسراء : ٨٢] واتە : ﴿ وَنُنزِلُ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ وە لەم قورئانەدا دەنێرینە خوارەوە ﴿ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ ئەوەی کە شیفاو میهرەبانیە بۆ بڕواداران ﴿ وَلا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلا خَسَارًا ﴾ بەڵام (هاتنی ئەم قورئانە) بۆ ستەم کاران هیچ زیاد ناکات بێجگە لەو خەسارەت مەندی(٢٤١) ، واتای ئایەتەکە ئەوە دەبەخشێت کە لە ڕەگەزی ئەم قورئانەی دابەزاندووە بۆ شیفابەخشین ، نەك هەندێ لە قورئانەکە شیفابەخش بن بەڵکو هەمووی شیفابەخشە ٠ ئەمە ڕاسترینی دوو بۆچونە لەم بارەوە ، ئەمەش بە هاوشێوەی گوفتاریەتی لە ئایەتێکی تردا کە دەفەرمێت : ﴿ وَعَدَ اللهُ الذينَ آمَنُوا وَعَمِلوا الصَّالحاتِ مِنهُم مَّغفِرةً وَأجْراً عَظيماً ﴾ [الفتح : ٢٩] واتە : ﴿ وَعَدَ اللهُ ﴾ خوا بەڵێنی داوە ﴿ الذينَ آمَنُوا وَعَمِلوا الصَّالحاتِ مِنهُم ﴾ بەوانەیان کە

٢٤٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٥٧١) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢٨٨٥) ٠

٢٤١ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکیان کردووە ﴿ مَّغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيماً ﴾ بە لێبوردن و پاداشتی گەورە (کە بەهشتە)[٢٤٢] ، هەموویشیان لەوانەن کە باوەڕیان هێناوەو کردەوەی چاکیان کردووە · ئەی سورەتی (الفاتحة) دەبێ چۆن بێ ؟ ، کە نەلە قورئان و ، نەلە تەورات و ، نەلە ئینجیلیشدا بەهاوشێوەی دانەبەزیوە ، کە مانای هەموو کتێبەکانی خوا لە خۆدەگرێت ·

باسی بنەڕەتی ناوەکانی پەروەردگارو کۆکەرەوەی لە خۆدەگرێت ، وەکو : (الله) ، (الرَّب) ، (الرَّحمن) · جێگیرکردنی دەرەنجام و ڕۆژی زیندوبونەوە لە خۆدەگرێت ·

باسی هەردوو جۆرەکەی یەکتاپەرستی : یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی و ، یەکتاپەرستنی ئولوهیەتی تێدایە·

باسی پێویست بوون بە خوای تعالاوە دەکات ، سەبارەت بە داواکردنی یارمەتی و داواکردنی ڕێنموویی و ، تایبەتکردنی خوای پەروەردگار بەوەوە ·

باسی چاکترین و بەسودترین و پێویستیترین جۆرەکانی نزاو دوعای تێدایە ، کە پێویسترین شتێ بۆ بەندەکانی خواو ، بریتیە لە ڕێنموویی کردن بۆ ڕێگای ڕاست ، کە لە چوارچێوەی تەواو ناسینی خوای تعالی و یەکتاپەرستی و پەرستنیدا خۆی دەنوێنێ ، بە ئەنجامدانی ئەوەی فەرمانی پێکردوەو ، خۆبەدورگرتن لەوەی قەدەغەی کردووەو ، بەردەوام بوون لە سەری تاوەکو مردن ·

باسی هەموو جۆرە بەدیهێنراوەکانی خوای تعالای تێدایە کە دابەش بوونە بۆ جۆرێك : نیعمەتی خۆی بەسەردا ڕشتوون وەکو ناسینی هەق و ، کارپێکردنی و ، خۆشویستنی و ، فەزڵدانی بە سەر هەموو شتێکی تردا ، جۆرێکیش : خەشمیان لێگیراوە چونکە پاش

---

٢٤٢ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

ئەوەى هەقيان ناسى وازيان لێهێنا ، وە جۆرێكى گومڕاش : بە هۆى نەناسينى خواى پەروەردگارى هەقەوە ٠

باسى جێگيركردنى قەدەرو چارەنوس و ، شەرع و ، ناو و ، سيفات و ، زيندوبونەوەو ، (النبوات)و ، پاكردنەوەى نەفس و ، چاكردنى دڵانى تێدايە ٠

باسى دادپەروەرى و چاكەكارى و ، وەڵامدانەوەى ئەهلى بيدەعەو پوچێتى تێدايە ، وەكو ئەوەى لە كتێبە گەورەكەماندا (مدارج السالكين) باسمان كردووە ٠

بۆيە ئەگەر سورەتێك ئەمە باروحاڵى بێ ، بەڕاستى زۆر شايستيە بكرێت بە هۆكارێك بۆ وەرگرتنى شيفاو ، نوشتەيەك بێت بۆ كەسى پێوەدراو ٠

بە گشتى ٠ لەبەر ئەوەى سورەتى (الفاتحة) بەتەنها بەندايەتيكردن و ، ستايشكردنى خواى تعالاى تێدايە ، هەروەها هەموو دەستەڵات پێدانێك و ، داواى يارمەتى و ، پشت پێ بەستن و ، داواكربنى هەموو نيعمەتێك لە خواى تعالى لە خۆ دەگرێت ، كە بەڕاستى ڕێنمويى كارە بۆ دەستخستنى هەموو نيعمەتێك و ، لادانى هەموو سزايەك ، بۆيە بوە بە گەورەترين دەرمانە شيفابەخشەكان ٠

گوتراوە : جێگەى نوشتەكە لەم سورەتدا بريتيە لە ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ [الفاتحة : ٤] واتە: ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ ﴾ (خوايە) تەنها تۆ دەپەستين ﴿ وإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾ وە تەنها لە تۆ داواى يارمەتى دەكەين[٢٤٣] ، بێگومان ئەم دوو ووشەيە بەهێزترين بەشەكانى ئەم دەرمانەن ، چونكە هەموو ئەمانە لە خۆ دەگرێت : دەستەڵات پێدان ، پشت بەستن ، پەنابردن ، داواى يارمەتيكردن ، پێويست بوون و داواكردن ، كۆكردنەوە لە نێوان گەورەترين مەبەستەكاندا : كە بريتيە لە بەتەنها پەرستنى خواى تعالاو ، بەڕێزترين وەسيلەكانيشدا كە

٢٤٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ٠

داوای یارمەتی کردنە بە تەنها لە خوای تعالى ، بۆ بەجێهێنانی پەرستنی تەواوی خۆی ، کە لە هیچ جێگەیەکی دیکەدا ئەم شتانە کۆ نەبۆتەوە ٠ پێشەوا (ابن القیم) فەرموویەتی : لە مەککە بووم کاتێکم بە سەردا تێپەڕیوو نەخۆش کەوتم و ، پزیشك و دەرمانم دەست نەکەوت ، بۆیە خۆمم بەم سورەتە چارەسەر دەکرد ، دەچوم چەند قومێکم لە ئاوی زەمزەم دەهێناو ، چەند جارێك ئەم سورەتەم بەسەردا دەخوێندو ، پاشان دەمخواردەوە ، ئەوەبوو بویە هۆی چاکبونەوەی تەواوم ، پاشان پشتم پێ دەبەست بۆ چارەسەرکردنی هەر ئازارێکی تریش کە تووشم دەبور ، بەوەش ئەوپەڕی سوودەم لێوەردەگرت ٠

بەشێك : سەبارەت بەوەی کاریگەری نوشتەکرن بە سورەتی (الفاتحة) و جگە لەویش نهێنیەکی سەرسوڕمێنی تێدایە لە چارەسەرکردنی ژەهردارەکاندا :

لەم بارەوە کاریگەری نووشتەکردن بە سورەتی (الفاتحة)و جگە لەویش نهێنیەکی سەرسوڕمێنی تێدایە سەبارەت بە چارەسەرکردنی پێوەدانی ژەهردارەکان ، چونکە ژەهردارەکان چۆنیەتیە پیسە ژەهرەکانیان بەکاردەهێنن وەکو چەکێك بۆ خۆپاراستن کاتێ کە هەڵدەستن بە گەزتن و پێوەدان ، بەو کارەش هەڵناسن تاوەکو توڕە نەبن ، ئەگەر توڕەبوون ، ژەهرەکانیان هەڵدەچن و ، بە ئامێرەکانیان فڕێی دەدەن ، خوای پەروەردگاریش بۆ هەموو نەخۆشیەك دەرمانێکی داناوە ، بۆ هەموو شتێك دژێکی داناوە ، نەفسی ئەو کەسەی نووشتەکە دەکات کار لە نەفسی ئەو کەسە دەکات کە نووشتەکەی بۆ دەکرێت ، لە نێوان هەردوو نەفسەکەدا کارو کارتێکراوبوون دروست دەبێ ، وەکو ئەوەی لە نێوان نەخۆشی و دەرماندا دروست دەبێ ، بۆیە نەفس و هێزی ئەو کەسە نووشتەکە زیاتر بە سەر نەخۆشیەکەدا زاڵ دەکات و ، بە ئیزنی خوای پەروەردگار لایدەبات ٠ لێرەوە ڕوون دەبێتەوە کە تەوەرەی کاریگەری دەرمان و نەخۆشیەکان لە سەر کارو کاتێکراوبوون وەستاوە ، چونکە بەهاوشێوەی ئەوەی کە لە نێوان نەخۆشی سروشتی و دەرمانە سرۆشتیەکاندا ڕوودەدات ، ئاوەهاش لە نێوان نەخۆشی ڕوحی و دەرمانە ڕوحیەکاندا ، وە

ڕوحـانی و ، سروشـتیەکاندا ڕوودەدات ، فـوکردن و تفکـردنیش هۆکـاریکن پشـت بـە شـێ و هەواکەیان دەبەسترێت ، لە گەڵ ئەو نەفسەی نوشتەکە دەکات و ، لە گەڵ زیکـرو نزاکردنـدا بەکاردێن بۆ لادانی نەخۆشیەکە ، چونکە نوشتە لە دڵ و دەمی ئەو کەسەوە دەردەچێت کە نوشتەکە دەکات ، بۆیە ئەگەر شتێك لە تف و هەواو نەفەسی ناوەکی ئەو کەسەی لـە گەڵدا بێ کاریگـەری تـەواوی دەبـێ و ، کـارو تێپـەڕبونێکی بەهێزیشـی دەبـێ ، بـە جـووتکردنی نووشـتەو تـف و هەواکـە دەرمـانێکی کاریگـەری بـەهێز پەیـدا دەبـێ کـە دەچـوێنرێت بـەو دەرمانانەی کە بە ئاوێتەکردن بەدەست دێن٠

بەگشتی ٠ نەفسی نوشتەکار بەرامبەر بە نەفسـە خـراپ و پیسـەکان دەوەسـتێتەوە ، ئـەم شـتەش زیـاترو کاریگـەرتر دەبـێ بـە گـوێرەی نەفسـی نووشـتەکار خـۆی ، وە بـە یارمـەتی خوێنـدنی نوشـتەکەو فـوکردن ئـەو ئاسـەوارە لادەبـات ، بۆیـە هەرچـەند نەفسـی نوشـتەکار بەهێزتر بێت ئەمەندە نووشتەکە تەواوتر دەبێ ، نوشتەکاریش کە یارمەتی لە فوکردنی خـۆی وەردەگرێت بە هاوشێوەی ئەو نەفسە پیسانەیە کـە یارمـەتی لـە گـەزتن و پێـوەدانی خۆیـان وەردەگرن ٠

فووکردن نهێنیەکی تریشی تێدایە ، چونکە هۆکارێکـە ڕوحـە چـاك و پیسـەکانیش بـەکاری دەهێنن و یارمـەتی لێـوەردەگرن ، بۆیـە جادوگـەرانیش بەکاریـدەهێنن وەکـو هـەر خـەڵکێکی باوەڕدار کە بەکاریدێنن ٠

خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ ومِنْ شَرِّ النَّفاثاتِ في العُقَدِ ﴾ [الفلق : ٤] واتە : وە لـە زیـانی فووکەران (جادووکەران) بـە گـرێ یانـدا [٢٤٤] ، چـونکە نـەفس لـە گـەڵ بـارێکی تووڕەبـوون و جەنگاندا ڕادێت و ، نەفەسی وەکو تیرێکی خۆی دەنێرێت و ، بـە فـوو تـەف کۆمـەکی دەکـات کە کەمێك لێکیی لە گەڵدایە ، ئیتر بەیاوەری بارێکی کاریگەریش کاری خـۆی ئـەنجام دەدات ،

---

٢٤٤ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

جادوکەران یارمەتی لە فووکردن وەردەگرن بە ئاشکرا ، ئەگەرچی هیچ پەیوەندیەکیشی بە جەستەی کەسی جادولێکراوەوە نەبێ ، بەڵکو فوو لە گرێکان دەکات و گرێ یان دەدات ، بە جادوو قسە دەکات و ، ئەو کارە بە کەسی جادولێکراو دەکات بە یارمەتی ڕوحە پیسەکانی خوارەوە ، ڕوحە پاك و چاکەکەش بە خوێندنی نوشتە بەرامبەری دەوەستێت و دوری دەخاتەوەو ، لەم بارەشدا یارەمەتی لە فووکردنی خۆی وەردەگرێت ، هەرکامیان بەهێزتر بوون حوکم بۆ ئەو دەبێت ٠ ڕوو بە ڕووبونەوەی هەندێ لە ڕووحەکان بەرامبەر بە هەندێکی تریان و ، جەنگکردنیان و ئەو کەرستانەی کە بەکاری دێنن ، لە ڕەگەزی ڕوو بە ڕووبونەوەی جەستەکان و ، جەنگکردنیانە و ئەو کەرستانەی کە بەکاری دێنن ، چونکە بنەڕەت لە هێزی جەنگین و ڕوو بە ڕووبونەوەی ڕوح و جەستەکاندا ئەو سەبازو کەرەستانەیە کە بەکار دەهێنرێن ، بەڵام هەندێ کەس بیروهۆشی وای لێکردووە هەست بە کاریگەری ڕوحەکان و کارو کاتێکرابوونیان نەکات ، چونکە لە لایەن بیروهۆشی خۆیەوە دەستی بەسەردا گیراوە ، خۆی لە جیهانی ڕوحەکان و ، حوکم و ، کردەوەکانیان بەدورگرتووە ٠

مەبەستیش ئەوەیە کە : ئەگەر ڕوح بەهێز بوو و لە گەڵ ماناکانی سورەتی (الفاتحة)دا ڕاهات و ، کۆمەکی لە فووکردن و تفی خۆی وەرگرت ، ئەوا ڕوو بە ڕووی ئەو ئاسەوارە دەبێتەوە کە بە هۆی نەفسە پیسەکانەوە تووشی بووەو ، لایدەبات و دوریدەخاتەوە ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە چارەسەرکردنی پێومدانی دووپشك بە نوشتە :

رَوَى ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ فِي " مُسْنَدِهِ " ، مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ ، قَالَ : بَيْنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُصَلِّي ، إِذْ سَجَدَ فَلَدَغَتْهُ عَقْرَبٌ فِي أُصْبُعِهِ ، فَانْصَرَفَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَقَالَ : " ((لَعَنَ

اللَّهُ الْعَقْرَبَ مَا تَدَعُ نَبِيًّا وَلَا غَيْرَهُ))[٢٤٥] ، قَالَ : ثُمَّ دَعَا بِإِنَاءٍ فِيهِ مَاءٌ وَمِلْحٌ ، فَجَعَلَ يَضَعُ مَوْضِعَ اللَّدْغَةِ فِي الْمَاءِ وَالْمِلْحِ ، وَيَقْرَأُ ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ ، حَتَّى سَكَنَتْ.

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (مسعود)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە کاتێکدا پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی دەکرد ، کە چووە سوجدە دووپشکێك دای بە پەنجەیەوە ، پێغەمبەری خوا ﷺ سڵاوی نوێژەکەی دایەوەو فەرمووی : ((نەفرینی خوا لە دووپشك بێت کە نە لە پێغەمبەرێك و نە لە کەسێکی تریش واز دێنێ)) ، (عبدالله) فەرمووی : پاشان بانگی کرد قاپێکی بۆ بێنن ئاو خوێی تێدا بێت ، ئەوەبوو شوێنی پێوەدانەکەی دەخستە نێو ئاو و خوێکەو ، ﴿ قل هو الله أحد ﴾ و (المعوذتين) دەخوێند ، تاوەکو ئازارەکەی نیشتەوە ·

ئەو سوودانەی لە سورەتی (الإخلاص) دایە بۆ چارەسەرکردنی کەسی پێوەدراو :

چارەسەری نێو ئەم فەرموودەیە بە دەرمانێکی ئاوێتە کراوە لە دوو شت : سروشتی و خوایی ، چونکە سورەتی (الإخلاص) یەکتاپەرستی زانستی باوەڕیی (التوحيد العلمي الأعتقادي) لە خۆ دەگرێت · جێگیرکردنی تەنهایی بۆ خوای تێدایە ، کە پێویستە هەموو هاوبەشێکی لێ دوربخەیتەوە ·

جێگرکردنی (الصمدية)ی تێدایە ، واتە سیفاتەکانی لە هەموو ڕوویەکەوە ئەوپەڕی بڵندن لە تەواوێتیدا ، بە ئاستێك هەموو بونەوەر ڕووی تێدەکەن بۆ جێبەجێکردنی پێویستیەکانیان ، لە ئاسمان و لە زەمین ·

٢٤٥ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٩٠٥) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٤٨) ·

نەفیکردنی باب و کوڕو ، هاوتا و هاوشان و ، لق و منداڵ و هاو وێنەو ، هاوچەشنی تێدایە.
چونکە هەموو ئەوانە تەنها تایبەتن بە پەروەردگارەوەو بەم شێوە ئەم سورەتە لە جێی سێ یەکی قورئانە ·

ناوی (الصمد) شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی دەبەخشێت · نەفیکردنی (الكُفْء) نەفیکردنی هاوشێوەو هاوشان دەبەخشێت · ووشەی (الأحد)یش نەفیکردنی هەموو هاوبەشێکە بۆ خوای پەروەردگار ، ئەم سێ بنەڕەتانەش کۆکەرەوەی یەکتاپەرستنە ·

ئەو سوودانەی لە (المعوذتين) دایە بۆ چارسەرکردنی کەسی پێومدراو :

(المعوذتين) پەناگرتنە لە هەموو شەڕو خراپەو نەویستراوێك بەگشتی ، چونکە کە مرۆڤ پەنا بەخوا دەگرێت لە خراپەو شەڕی هەموو ئەوانەی کە خوای تعالی دروستی کردوون ، ئەوا بەتێکڕا هەموو خراپەو شەڕێك دەگرێتەوە ، بە یەکسانی ئەگەر لە جەستەدا بن یاخود لە ڕوحەکاندا ·

هەروەها پەناگرتنی تێدایە لەو خراپانەی لە شەودا ڕوودەدەن و ، نیشانەشی ئاوابونی مانگە ، کە بریتیە لە پەناگرتن بەخوا لە خراپەی هەموو ئەو ڕوحە پیسانەی تیایدا بڵاو دەبنەوە ، کە پێشتر ڕوناکی ڕۆژو ڕوناکی مانگ قەدەغەی بڵاوبونەوەی لێ دەکردن ، بەڵام بە ئاوابونی ڕۆژو مانگ و داهاتنی تاریکی ، ئەو ڕوحە خراپە زیانبەخشانە بڵاوبونەوەو دەستیان بە خراپی کرد ·

پەناگرتن لە شەڕی فوکەران بە گرێکانیاندا واتە پەناگرتنە لە شەڕو خراپەی جادوکران و جادوکانیان · پەناگرتنیش لە شەڕوخراپەی کەسانی ئێرەیی بەر ، واتە پەناگرتنە بەخوا لەو نەفسە پیسە زیانبەخشانەی کە بە ئێرەیی و چاوچنۆکی و تێڕوانینیان خراپە دروست دەکەن .

سـوورەتی دووەمـیش واتـە سـورەتی (النـاس) پەناگرتنـە بـەخوا لـە شـەڕوخراپەی شـەیتانەکانی مرۆڤـ و جنۆکـە ، بەراستی هـەردوو سـورەتەکە هـەموو پـەناگرتنێکیان بـەخوا کۆکردۆتـەوە ، لـە هـەموو شـەڕو خراپەیـەك ، پلەیـەکی گەورەشیان هەیـە بـۆ خۆپـارێزیی و قەڵابەندی لـە شـەڕوخراپە پـێش ئـەوەی ڕوویـدەن ، ولهـذا أوصـی الـنبيُّ ﷺ عُقبةَ بـن عـامر بقراءتهما عَقبَ كُلِّ صلاةٍ[٢٤٦]، ذكره الترمـذي في جامعـه · واتـە : بۆیـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ (عُقبةُ)ی کوڕی (عامر)ی ڕاسپارد پاش هەموو نوێژێك (المعونتین) بخوێنێت ·

نهێنیەکی گەورە لەمەدا بەدیـدەکرێت بۆ دورخستنەوەی شـەڕو خراپـە لـە نوێژێکـەوە بـۆ نوێـژێکی تـر · پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : هــەرگیز پــەناگرتنان (المتعـوذون) نەینتوانیوە بە شـتێکی تـری هاوشـێوەی (المعونتین) پـەنا بـەخوا بگـرن · باسـکراوە کـەوا پێغەمبەری خوا ﷺبە دوازدە گرێ جادوی لێکراو ، (جبریـل) _ علیـە السـلام _ (المعـوذتین)ی بۆ دابەزاندو ، ئەویش کـە ئایـەتێکی دەخوێنـد گرێیـەك دەکرایـەوە ، تـاوەکو هـەر دوازدە گرێکە کرانەوەو ، ئەوەبوو هەستا وەکو ئەوەی لە پێوەندێك ڕزگار کرابێ ·

سوود لە خوێدایە بۆ چارەسەرکردنی پێوەدان :

بەڵام بۆ چارە سەری سروشتی ، ماددەی خـوێ بـۆ لابردنـی زۆرێـك لـە ژەهرەکـان سـوودی هەیـە ، بەتایبـەت پێـوەدانی دووپشـك ، دانـەری کتـێبی (القـانون) دەڵێـت : لـە گـەڵ تـۆوی کەتاندا (بزرِ الكتّـان) بـۆ پێـوەدانی دووپشـك بـەکاردێت ، هـەروەها کەسانی تـریش هـەمان شتیان باس کردووە · خوێش هێزێکی ڕاکێشانی تێدایە ژەهر ڕادەکێشێت و شـی دەکاتـەوە ، لەبــەر ئـەوەی گــەزتن و پێــوەدانی دووپشــك هێزێکــی ئــاگرینی تێدایــەو پێویســتی بــە

---

٢٤٦ _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٥٥ ، ٢٠١) ، وأبوداود (١٥٢٣) ، والترمذي (٢٩٠٣) ، والنسائي (٣ / ٦٨) ، وابن خزيمة (٧٥٥) ، كلهم عن علي بن رباح عن عقبة بن عامر قال : ((أمرني رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ أن أقرأ المعوذات دبر كل صلاة)) ·

ساردكردنەوەو ڕاكێشان و دەرهێنان دەبێت بۆیە پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ هەستا بە كۆكردنەوە لە نێوان ئاو بۆ ساردكەرەوەی گەزتن و پێوەدانەكەو ، خوێدا كە هێزێكی ڕاكێشان و دەرهێنانی هەیە ، ئەمەش تەواوترین و ئاسانترین شێوەكانی چارەسەرە ، ئاگاداركردنەوەی ئێمەشە كەوا چارەسەری ئەم نەخۆشیە بە ساردكردنەوەو ڕاكێشان و دەرهێنان دەبێ ٠ والله أعلم ٠

قَدْ رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَقِيتُ مِنْ عَقْرَبٍ لَدَغَتْنِي الْبَارِحَةَ ، فَقَالَ :((أَمَا لَوْ قُلْتَ حِينَ أَمْسَيْتَ أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ، لَمْ تَضُرَّكَ))[٢٤٧] .

واتە: لە (أبي هريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا چ ئازارێكم پێگەشت بەهۆی دووپشكێكەوە كە ئەمشەو پێوەیدام ، ئەویش فەرمووی : ((ئەگەر سەر لە ئێوارە بتگوتایە : پەنا دەگرم بە ووشە تەواوەكانی خوای تعالى لە زیانی ئەو شتانەی دروستی كردووە ، ئەوا زیانی پێ نەدەگەیاندی)) ٠

بزانە كە دەرمانە سروشتیە خوایەكان بەسوودە بۆ نەخۆشیەكان پاش ڕودانی ، وە قەدەغەی ڕوودانیشی دەكات ، ئەگەر ڕووشبدات بە ڕوودانێكی زیانبەخش ڕوونادات ، ئەگەرچی بە ئازاریش بێت ٠ لە ڕاستیدا دەرمانە سرووشتیەكان بەسوود دەبێ پاش ڕوودانی نەخۆشیەكە ٠ بەڵام پەناگرتنەكان و زیكرەكان ، یاخود قەدەغەی ڕوودانی هۆكاری نەخۆشیەكان دەكات ، یان ناهێڵێت كاریگەریەكی تەواوی هەبێت ، ئەوەش بە گوێرەی

٢٤٧ _ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٩٠) ، وأحمد (٢ / ٣٧٥) ، والبخاري في خلق أفعال العباد (٥٨) ، ومسلم (٨ / ٧٦) ، وابن ماجة (٣٥١٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٥٨٧) ، (٥٨٨) ، (٥٨٩) ، (٥٩١) ، (٥٩٢) كلهم عن أبي صالح عن أبي هريرة فذكره ٠

تەواوی و بەهێزی و لاوازی پەناگرتنەکەیە ، نوشتەو پەناگرتنەکان بۆ پاراستنی تەندروستی و لابردنی نەخۆشی بەکاردەهێنرێت ، بۆ یەکەم : کە پاراستنی تەندروستیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : في الصّحيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَوَى إِلَى فِرَاشِهِ نَفَثَ فِي كَفَّيْهِ : ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ . ثُمَّ يَمْسَحُ بِهِمَا وَجْهَهُ ، وَمَا بَلَغَتْ يَدُهُ مِنْ جَسَدِهِ[٢٤٨] واتە : خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر بچوایەتە سەر نوێنەکەی فووی بە هەردوو دەستیدا دەکردو : ﴿ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ﴾و (الْمُعَوِّذَتَيْنِ)ی تێدا دەخوێندو ، پاشان دەهێنا بە دەم و چاوی و ، ئەوەی دەستی پێگەشتایە لە جەستەی ٠

وكَمَا فِي حَدِيثِ عُوذَةِ أَبِي الدَّرْدَاءِ الْمَرْفُوعِ : اللَّهُمَّ أَنْتَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ عَلَيْكَ تَوَكَّلْتُ وَأَنْتَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ، وَقَدْ تَقَدَّمَ وَفِيهِ : مَنْ قَالَهَا أَوَّلَ نَهَارِهِ لَمْ تُصِبْهُ مُصِيبَةٌ حَتَّى يُمْسِيَ ، وَمَنْ قَالَهَا آخِرَ نَهَارِهِ لَمْ تُصِبْهُ مُصِيبَةٌ حَتَّى يُصْبِحَ[٢٤٩] .

واتە : (أبي الدرداء) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بەم شێوە پەنای بە خوا دەگرت : پەروەردگارا تۆ پەروەردگاری منی هیچ خوایەکی تر نی یە بە هەق جگە لە تۆ ، پشتم بە تۆ بەست و تۆ پەروەردگاری عەرشی مەزنی ، ئەمەشی تێدایە : هەرکەس سەرەتای ڕۆژ بیخوێنێت هیچ بەڵایەکی تووش نابێت تاوەکو ئێوارەو ، هەرکەس لە کۆتای ڕۆژدا خوێندی هیچ بەڵایەکی تووش نابێ تاوەکو ڕۆژ دەکاتەوە ٠

---

٢٤٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ١١٦ ، ١٥٤) ، وعبد بن حميد (١٤٨٤) ، والبخاري (٦ / ٢٣٣) ، (٨ / ٨٧) ، (٧ / ١٧٢) ، وأبوداود (٥٠٥٦) ، وابن ماجة (٣٨٧٥) ، والترمذي (٣٤٠٢) ، وفي الشمائل (٢٥٧) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٨٨) كلهم عن ابن شعاب عن عروة عن عائشة فذكرته

٢٤٩ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن السني في عمل اليوم والليلة (٢٠ ، ٢١) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٣٨٢) ٠

وكَمَا فِي " الصّحيحَيْنِ " : ((مَنْ قَرَأَ الْآيَتَيْنِ مِنْ آخِرِ سُورَةِ الْبَقَرَةِ فِي لَيْلَةٍ : كَفَتَاهُ))[٢٥٠].

واته : له (الصحيحين)دا هاتووه : ((هەرکەس دوو ئایەتەکەی کۆتایی سورەتی (البقرة) لە شەودا بخوێنێ : بەسیەتی)) .

وكَمَا فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " عَنْ النَّبِيِّ ﷺ ((مَنْ نَزَلَ مَنْزِلًا فَقَالَ : أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّاتِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ، لَمْ يَضُرَّهُ شَيْءٌ حَتَّى يَرْتَحِلَ مِنْ مَنْزِلِهِ ذَلِكَ))[٢٥١].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس لە شوێنێکدا دابەزی و پاشان گوتی : پەنا دەگرم بە ووشەتەواوەکانی خوای تعالی لە شەڕی هەموو شتێ کە دروستی کردووە ، هیچ شتێ زیانی پێناگەیەنێت تا لەو شوێنە کۆچ دەکات)) .

وكَمَا فِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ فِي السَّفَرِ يَقُولُ بِاللَّيْلِ : ((يَا أَرْضُ رَبِّي وَرَبُّكِ اللَّهُ ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّكِ وَشَرِّ مَا فِيكِ ، وَشَرِّ مَا يَدُبُّ عَلَيْكِ ، أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ أَسَدٍ وَأَسْوَدَ ، وَمِنْ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ ، وَمِنْ سَاكِنِ الْبَلَدِ ، وَمِنْ وَالِدٍ وَمَا وَلَدَ))[٢٥٢].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ لە سەفەردا بەشەو دەیفەرموو : ئەی زەمین پەروەردگارم و پەروەردگارت خوایە ، پەنادەگرم بە خوا لە شەڕوخراپەت و شەڕوخراپەی ئەوەی تێتدایەو ،

---

٢٥٠ ـ صحيح : أخرجه الحميدي (٤٥٢) ، وأحمد (٤ / ١٢١) ، والبخاري (٥ / ١٠٧) ، (٦ / ٢٤٢) ، ومسلم (٢ / ١٩٨) وابن ماجة (١٣٦٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٢٠) ، وفي فضائل القرآن (٢٩) ، (٤٥) ، وابن خزيمة (١١٤١) ، كلهم عن طريق إبراهيم عن عبدالرحمن بن يزيد عن علقمة عن أبي مسعود فذكره .

٢٥١ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٣٧٧) ، والبخاري في خلق أفعال العباد (٥٧ ، ٥٨) ، ومسلم (٨ / ٧٦) ، والترمذي (٣٤٣٧) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٥٦٠) كلهم عن سعد بن أبي وقاص قال : سمعت خولة بنت حكيم فذكرته مرفوعاً

٢٥٢ ـ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨٨٧) ، وأحمد (٢ / ١٢٣) وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٥٦٠) .

لە شەروخراپەی ئەوەی بەسەردا دەچێت ، پەنادەگرم بەخوا لە شێرو ڕەش ، لە مارو دووپشك و ، لە نیشتەنی وەڵات و ، لە باوەك و ئەوەی لێی كەوتۆتەوە ٠

بەڵام دووەم : كە لابردنی نەخۆشیە ، وەكو هەموو ئەو نوشتانەیە كە بە سورەتی (الفاتحة) دەكرێت ، یاخود وەكو نووشتەی پێوەدانی دووپشك ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوشتەكردندا بۆ برینەكانی پێستی ناسراو بە (النملة) :

قَدْ تَقَدّمَ مِنْ حَدِيثِ أَنَسٍ الّذِي فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ أَنّهُ ﷺ رَخّصَ فِي الرّقْيَةِ مِنْ الْحُمَةِ وَالْعَيْنِ وَالنّمْلَةِ[٢٥٣] .

واتە : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە نوشتە بكرێت بۆ بەچاوەوەبوون و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەكان و ، ئەو برین و زامانەی لە لاكانی مرۆڤدا دروست دەبن ٠

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ عَنْ الشّفَاءِ بِنْتِ عَبْدِ اللّهِ ، قالت : دَخَلَ عَلَيّ رَسُولُ اللّهِ ﷺ وَأَنَا عِنْدَ حَفْصَةَ ، فَقَالَ : ((أَلَا تُعَلّمِينَ هَذِهِ رُقْيَةَ النّمْلَةِ كَمَا عَلّمْتِيهَا الْكِتَابَةَ))[٢٥٤] ٠

واتە : لە (الشّفاء)ی كچی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : من لە خزمەتی (حَفصَة)دا بووم كە پێغەمبەری خوا ﷺ دیدەنی كردم و فەرمووی : ((ئەوەبۆ ئەمە فێری نوشتەی برینی پیست ناكەی وەكو ئەوەی فێری نووسینت كرد)) ٠

٢٥٣ _ تقدم تخريجه ٠

٢٥٤ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٨٧) ، وأحمد (٦ / ٣٧٢) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٧٨٠) ٠

(النَّملة) : برينێكه له پيستى لاكانى مرۆڤدا دروست دەبێت ، نەخۆشيەكى ناسراوەو ، ناونراوه بە (النَّملة) ، چونكه كەسى تووش بوو واهەست دەكات كه ميرولەيەك بەسەر پێستيدا ڕێ دەكات و گازى لێدەگرێت ، سێ جۆرى هەيه ، (ابن قتيبة)و كەسانى تريش دەڵێن : مەجوسەكان وايان ڕادەگەياند كه ئەگەر كوڕى پياو لە خوشكيەوه خەت بە دەورى ميرولەدا بكێشێت ، كەسى تووش بوو چاك دەبێتەوه ٠ ئالێرەشەوه شاعير گوفتارى شيعرەكەى وەرگرتووه

وَلَا عَيْبَ فِينَا غَيْرَ عُرْفٍ لِمَعْشَرٍ كِرَامٍ وَأنَا لَا نَخُطُّ عَلَى النَّمْلِ

واته :

هيچ عەيبێكمان نى يه جگه لەوەى وچەى كۆمەڵێكى

وجاخ زادەين و ئێمه مەجوس نين تا خەت به دەورى مێرولەدا بكێشين

(الخلّال) دەگێڕێتەوەو دەڵێت : (الشِّفاء)ى كچى (عبدالله) لە تاقى نەفاميدا نووشتەى دەخوێند بۆ برينى پيستى لاكانى مرۆڤ ، كاتێ كۆچى كرد بۆ لاى پێغەمبەرى خوا ﷺ و پيشتريش لە مەككه گفتى پێ دابوو ، پێى فەرموو : ئەى پێغەمبەرى خوا من لە تاقى نەفاميدا نووشتەم دەكرد بۆ برينەكانى پێست و ، دەمەوێ بيخەمەڕووت ، ئەوەبوو بۆى خوێندەوەو فەرمووى : بِسْمِ اللَّهِ صَلَّتْ حَتَّى تَعُودَ مِنْ أفْوَاهِهَا ، وَلَا تَضُرُّ أحَدًا ، اللَّهُمَّ اكْشِفْ الْبَأْسَ رَبَّ النَّاسِ ، قَالَ : تَرْقِي بِهَا عَلَى عُودٍ سَبْعَ مَرَّاتٍ ، وَتَقْصِدُ مَكَانًا نَظِيفًا ، وَتَدْلُكُهُ عَلَى حَجَرٍ بِخَلِّ خَمْرٍ حَاذِقٍ ، وَتَطْلِيهِ عَلَى النَّمْلَةِ واته : بەناوى خوا بوەستێت تا لە دەمەكانى دەگەڕێتەوه ، پەروەردگارا نەخۆشيەكه لابەره ئەى پەروەردگارى خەڵك ، دەڵێ : حەوت جار نوشتەكەى بەسەر دارێكدا دەخوێندو ، لە جێگەيەكى خاوێندا دايدەناو ، پاشان لە گەڵ سركەى شەرابێكى پاكدا دەيهێنايه سەر بەردێكدا تا وورد دەبوو ، پاشان برينەكەى تێدەگرت ٠ لە فەرموودەكشەوه ڕوون دەبێتەوه كه : شياوه ژن فێرى نوسين بكرێت ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە نووشتەكردندا بۆ مار :

پیشتر ئامازەی پێدرا كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : لەوە چاكتر نابێ نوشتە بكرێت بۆ بەچاوەوەبوون و ، پێوەدانی جانەوەرە ژەهردارەكان و ، ئەو برین و زامانەی لە لاكانی مرۆڤدا دروست دەبن ·

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " مِنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ : رَخَّصَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الرُّقْيَةِ مِنْ الْحَيَّةِ وَالْعَقْرَبِ(٢٥٥) .

واتە لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ مۆڵەتی داوە نووشتە بۆ گەزتن و پێوەدانی مارو دووپشك بكرێت ·

هەروەها لە پێشەوا (الزهري)وە دەگێڕنەوە ، فەرموویەتی : مارێك كەسانێكی لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ گەزت ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئایا كەسێك هەیە نووشتە بكات ؟ فەرموویان : ئەی پێغەمبەری خوا (آل حزم) نووشتەی ماریان دەكرد ، بەڵام كە قەدەغەی نووشتەت كرد وازیان لێهێنا ، فەرمووی (عُمارة)ی كوڕی (حزم)م بۆ بانگ بكەن ئەوەبوو بانگیان كردو ، ئەویش نووشتەكانی خستەڕووی پێغەمبەری خوا ﷺو ، بۆیە فەرمووی : هیچی تێدا نی یەو مۆڵەتی داو نووشتەی بۆ كردن ·

---

٢٥٥ _ أخرجه ابن ماجة في سننه (٣٥١٧) عن طريق أبي الأحوص عن مغيرة عن ابراهيم عن الأسود فذكره عن عائشة ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە نووشتکردندا بۆ زام و برینەکان :

أَخْرَجَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا اشْتَكَى الْإِنْسَانُ أَوْ كَانَتْ بِهِ قَرْحَةٌ أَوْ جُرْحٌ ، قَالَ بِأُصْبُعِهِ : هَكَذَا وَوَضَعَ سُفْيَانُ سَبَّابَتَهُ بِالْأَرْضِ ، ثُمَّ رَفَعَهَا وَقَالَ : ((بِسْمِ اللَّهِ تُرْبَةُ أَرْضِنَا بِرِيقَةِ بَعْضِنَا ، يُشْفَى سَقِيمُنَا بِإِذْنِ رَبِّنَا))(٢٥٦).

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لیٰ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر مرۆڤێك ئازاری بوایە یاخود زامێك یا برینێکی پێوەبوایە ، بە پەنجەی ئاماژەی دەکرد : (سُفیان) پەنجەی شایتومانی خستەسەر زەویەکەو ، پاشان بەرزی کردەوەو فەرمووی : بەناوی خوا خاکی زەویەکەمان لە گەڵ لیکی خۆمان ، ببێت بە شیفای نەخۆشەکەمان بە فەرمانی خوا ·

ئەمە لە چارەسەرە ئاسانە بەسودە ئاوێتەکانە ، بریتیە لە چارەسەرێکی نەرم و نیان کە زام و برینە شێدارەکانی پێ چارەسەر دەکرێت ، بەتایبەت لە کاتی نەبوونی دەرمانی دیکەدا ، چونکە لە هەموو زەویەکدا فەراهەمە ، بەڕاستی زانراوە کە سروشتی خاکی پوخت ساردو ووشکەو ، ووشکەرەوەی شێی برین و زامەکانیشە ، ئەو برین و زامانەی کە ناهێڵێت سروشت بە باشی کاری خۆی بکات و ، بەخێرایی ساڕێژ بنەوە ، بەتایبەت لە وەڵاتە

٢٥٦ _ صحيح : أخرجه الحميدي (٢٥٢) ، وأحمد (٦ / ٩٣) ، والبخاري (٧ / ١٧٢) ، ومسلم (٧ / ١٧) ، وأبوداود (٣٨٩٥) ، وابن ماجة (٣٥٢١) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٢٣) كلهم عن عمرة عن عائشة فذكرته · مانای فەرموودەکەش ئەوەیە کە : هەندیٰ لە لیکی خۆی بە پەنجەی شایتومان هەڵدەگرێت و ، پاشان دەیخاتە سەر خاکەکە تا شتێکی پێوە دەلکێت و ، جێکە بریندارەکەی پیٰ دەسرێت و هاوکاتی سرینەکەش ئەم زیکرە دەخوێنێت ·

گەرمەكان و ، خاوەن میزاجە گەرمەكاندا · برین و زامەكانیش بەزۆری میزاجێكی خراپی گەرم بۆ مرۆڤ دروست دەكات ، لەم بارەدا گەرمی وەڵات و میزاج و برین و زام كۆدەبنەوەو ، سروشتی خاكی پوختیش ساردو ووشكەو لە هەموو دەرمانە تاكە ساردەكانی تریش ساردترە ، بۆیە ساردی خاكەكە ڕوو بە ڕووی گەرمی نەخۆشیەكە دەبێتەوە ، بەتایبەت ئەگەر خاكەكە شۆردرابێت و ووشك كرابێتەوە ، هەروەها برین و زامەكان زۆریك لە كێماو شێی پیس دروست دەكات و ، خاكیش ووشكیان دەكاتەوەو ، بەهۆی ئەو خاسیەتە ووشكردنەوە كە تیایدایە ئەو شێ و كێماوە پیسانە لادەبات ، كە ڕێگیری لە چاكبوونەوەی برینەكە دەكات و ، بەوەش میزاجی ئەندامە نەخۆشەكە ڕاست دەبێتەوەو ، هەركات میزاجی ئەندامە نەخۆشەكە ڕاست بویەوە ، هێزە چارەسازەكانیشی ڕاست دەبێتەوەو ، بە فەرمانی خوای تعالی نەخۆشیەكە لادەبات ·

مانای فەرموودەكەش ئەوەیە : كەوا كەسی نووشتەكار بە پەنجەی شایتومانی لێكی خۆی هەڵدەگرێت و ، پاشان دەیخاتە سەر زەویەكەو ، هەندێ خاكی پێوە دەلكێت و ، برینەكەی پێ دەسرێت و ، هاوكاتی سرینەكەش ئەو زیكرە دوخوێنێت ، چونكە فڕوبەرەكەتی زیكری خوای پەروەردگاری تێدایە ، هەروەها پێسپاردنی باروحاڵی خۆیە بە خوای تعالی ، پشت بەستنیشە بەو زاتە ، بۆیە هەردوو چارەسەرەكە دەچنە پاڵ یەكترو ، كاریگەریەكەیان بەهێزتر دەبێ ·

ئایا مەبەست بە فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (تُرْبَةُ أرْضِنَا) واتە : خاكی زەویەكەمان ، تایبەتە بە خاكی مەدینەی پیرۆزەوە یا هەموو خاكێك دەگرێتەوە ؟ دوو بیروبۆچونی تێدایە ، بێ گومان هەندێ خاك چەند خاسیەتێكی تێدایە بەو خاسیەتەیەوە بەسوود دەبێت بۆ نەخۆشیگەلێكی زۆرو ، چەندین نەخۆشی پیسیشی پێ چارەسەر دەكرێت ·

(جالينوس) دەڵێت : لە ئیسکەندەریە چاوم بە کەسانێکی زۆری جگەر نەخۆش و ، نەخۆشانی ئاوبەنگ کەوت ، قوڕی میسر بەکاردێنن ، لاق و ، ڕان و ، باڵ و ، پشت و ، پەراسووەکانی خۆیانیان تێدەگرت و ، سودێکی زۆریان لێدەبینی · دەڵێت : بەم جۆرە لەوانەیە ئەم تێهەڵسوینە بەسوود بێت بۆ زۆرێك لە ئاوسانە بۆگەن و نەرم و شلەکان ، دەڵێت : من کاسانێك دەناسم هەموو جەستەیان شل و خاو بۆتەوە ، لەبەر دەرهاوێشتنی خوێنێکی زۆر لە ژێرەوە ، سودێکی زۆریان لەم قوڕە بینیوە ، کەسانێکی تریش نەخۆشیگەلێکی درێژخایەنیان پێ چارەسەرکرد کە بە توندی جێگیربوبو لە هەندێ ئەندامەکانیاندا ، ئەوەبوو چاکبونەوەو نەخۆشیەکەیان بە یەکجاری لاچوو ·

دانەری کتێبی (المسيحيّ) دەڵێت : هێزی قوڕی هێنراو لە (کنوس)ەوە کە بەدورگەی (المصطكي) ناودەبرێت هێزێکە کە لادەبات و دەشواتەوە ، گوشتی برینەکان دوبارە دەڕوێنێتەوەو ، سارێژیان دەکاتەوە · گوتەکانی تەواوبوو ·

بۆیە ئەگەر ئەم سوودانە لەو خاکانەدا هەبێت ، دەبێ پاکترین خاکی سەر زەمین و فرەبەرەکەترینیان چۆن بێ کە مەدینەی پیرۆزە ، بە تایبەت کە تێکەڵیش بوو بە لیکی پێغەمبەری خوا ﷺ پاشان پێغەمبەری خوا ﷺ نووشتەکەی لە گەڵ ناوی پەروەردگاریدا جووت کردو ، ئەم کارەشی بە خوای تعالی سپارد ، وەکو پێشتریش ئاماژەی پێدرا کە بەهێزی و کاریگەریی نووشتە بەگوێرەی باری ئەو کەسەیە کە نووشتەکە دەکات ، هەروەها ئاستی کارتێکراوبونی کەسی نووشتە بۆ کراوە بە نووشتەکەی ، ئەمەش هیچ پزیشکێکی موسڵمانی بەڕێز نکوڵیی لێناکات ، ئەگەر یەکێك لەم وەسفانە لەناوچون ، با هەرچی ئارەزوو دەکات بیڵێت ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی ئازاردا بە نووشتەكردن :

رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ عُثْمَانَ بْنِ أَبِي العَاصِ ، أَنَّهُ شَكَى إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَجَعًا يَجِدُهُ فِي جَسَدِهِ مُنْذُ أَسْلَمَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((ضَعْ يَدَكَ عَلَى الَّذِي تَأَلَّمَ مِنْ جَسَدِكَ وَقُلْ : بِسْمِ اللَّهِ ثَلَاثًا ، وَقُلْ سَبْعَ مَرَّاتٍ أَعُوذُ بِعِزَّةِ اللَّهِ وَقُدْرَتِهِ مِنْ شَرِّ مَا أَجِدُ وَأُحَاذِرُ))[٢٥٧] ٠

واته : (عثمان)ی كوڕی (أبي العاص) ، سكاڵای ئازارێكی بردە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺكەوا لە جەستەیدا هەستی پێدەكات لەوكاتەوەی موسڵمان بووە ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دەستت دابنێ لە سەر ئەو شوێنەی ئازاری هەیە لە جەستەت و بڵێ : بەناوی خوا سێ جارو ، حەوت جاریش بڵێ : پەنادەگرم بە شكۆمەندی و توانای خوای تعالى لە شەڕو خراپەی ئەو ئازارەی هەستی پێدەكەم و خۆمی لێ پەنادەدەم)).

لەم چارەسەردا ئاستێكی بەرزی وەكو زیكری خواو ، سپاردنی باروحاڵ بە خوای پەروەردگارو ، پەناگرتن بە شكۆمەندی و توانای خوای تعالى لە شەڕو خراپەی ئازاری تێدایە كە ئازارەكە دوورخاتەوە ، دووبارەش دەكرێتەوە بۆ ئەوەی كاریگەرترو چاكتر بێت ، بەهاوشێوەی دووبارەكردنەوەی دەرمان بۆ كردنەوە دەرەوەی مادە خراپەكە ، لە حەوتیشدا خاسیەتێك هەیە كە لە هیدیكەدا نی یە ٠

---

٢٥٧ _ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٨٥) ، وأحمد (٤ / ٢١) ، وعبد بن حميد (٣٨٢) ، ومسلم (٧ / ٢٠) ، وأبوداود (٣٨٩١) ، وابن ماجة (٣٥٢٢) ، والترمذي (٢٠٨٠) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٩٩٩) ، (١٠٠١) ، كلهم من طريق نافع بن جبير عن عثمان بن أبي العاص فذكره ٠

وَفِي الصّحِيحَيْنِ " : أنّ النّبِيّ ﷺ كَانَ يُعَوّذُ بَعْضَ أهْلِهِ ، يَمْسَحُ بِيَدِهِ الْيُمْنَى ، وَيَقُولُ : ((اللّهُمّ رَبّ النّاسِ أذْهِبْ الْبَاسَ ، وَاشْفِ أنْتَ الشّافِي ، لَا شِفَاءَ إلّا شِفَاؤُك ، شِفَاءً لَا يُغَادِرُ سَقَمًا))[٢٥٨] .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ نووشتەی بۆ کەسانێك لە کەس و کاری خۆی دەکردو ، دەستی ڕاستی دەهێنا بە شوێنی ئازارەکەداو ، دەیفەرموو : ((ئەی پەروەردگاری ئادەمیزاد ئەم ئازارە لابەرە ، شیفابدە تۆ شیفابەخشی ، شیفا نیە جگە لە شیفای تۆ ، شیفایەك نەخۆشی جیّ نەهێڵێت)) .

لەم نووشتەیدا لە خوای تعالى پاڕاونەتەوە بە شێوەی تەواوی بۆ کەموکوڕی پەروەردگارێتی و ، شێوەی تەواوی بەزەی و ڕەحمەتی بە شیفادان و ، بەڕاستی تەنها هەر خۆی شیفابەخشەو ، بەڕاستی هیچ شیفایەك نی یە جگە لە شیفای ئەو زاتە ، بۆیە نووشتەکە پاڕانەوەیەك لە خۆدەگرێت بە تەواوی یەکتاپەرستی و چاکەو پەروەردگارێتی خوا باڵادەست.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی خەماربوون بۆ گەرمی بەڵاو کارەسات :

قال تعالى : وَبَشّرِ الصَّابِرِينَ (١٥٥) الّذِينَ إذَا أصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلّهِ وَإنَّا إلَيْهِ رَاجِعُونَ (١٥٦) أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ (١٥٧) ﴾ البقرة : ١٥٥ ـ ١٥٧] واته : ﴿ وَبَشّرِ ﴾ جا موژدە بدە ﴿ الصَّابِرِينَ ﴾ بەخۆڕاگران ﴿ الّذِينَ ﴾ ئەوانەی ﴿ إذَا أصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ ﴾ کە لە گەڵ دووچاری سەختیەك بوون ﴿ قَالُوا ﴾ دەڵێن ﴿ إِنَّا لِلّهِ وَإنَّا

---

٢٥٨ ـ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٤ ، ٤٥ ، ١٠٩ ، ١١٤ ، ١٢٦ ، ١٢٧ ، ١٣١ ، ٢٧٨) ، والبخاري (٧ / ١٥٧ ، ١٧١ ، ١٧٣) ، ومسلم (٧ / ١٥ ، ١٦) ، وابن ماجة (١٦١٩) ، (٣٥٢٠) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠١٠) ، (١٠١١) (١٠١٣) ، (١٠١٤) ، (١٠١٦) ، (١٠٩٦) كلهم عن مسرق عن عائشة فذكرته .

﴿ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴾ ئێمه هەر هی خواین و هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێینەوە ﴿ أُولَئِكَ ﴾ ئا ئەوانە ﴿ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ ﴾ دروودو بەزەیی بەسەر ئەواندا دەبارێ لە لایەن پەروەردگاریانەوە ﴿ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴾ وئەوانە ئەو کەسانەن کە هیدایەتیان وەرگرتووە[٢٥٩].

وَفِي " الْمُسْنَد " عَنْهُ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((مَا مِنْ أَحَدٍ تُصِيبُهُ مُصِيبَةٌ فَيَقُولُ : إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ، اللَّهُمَّ أْجُرْنِي فِي مُصِيبَتِي وَأَخْلِفْ لِي خَيْرًا مِنْهَا ، إِلَّا أَجَارَهُ اللَّهُ فِي مُصِيبَتِهِ ، وَأَخْلَفَ لَهُ خَيْرًا مِنْهَا))[٣٦٠].

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەسێك تووشی کارەساتیك بێت و بڵێت : (ئێمە هەر هی خواین و هەر بۆ لای ئەو دەگەڕێنەوە) ، خوایە پاداشتم بدەرەوە لەسەر ئەو کارەساتەی تووشم بووەو چاکتر لەوەی لێت سەندووم پێم ببخشە ، بەدڵنیایی خوای تعالی پاداشتی دەداتەوەو چاکتری پێ دەبەخشێت)) .

ئەم گوفتارانە چاکترین جۆرەکانی چارەسەرەو ، بەسوودترین شتێکیشە بۆی لە دونیاو ڕۆژی دوایدا ، چونکە دوو بنەڕەتی گەورە لەخۆدەگرێت ، ئەگەر بەندە لە زانینیان دڵنیابوو ، ئەوا دڵخۆش دەبێت و بیری لای کارەساتەکی نامێنێت :

یەکەمیان : بەندەو خێزان و سەروەت و سامانی موڵکی خوای پەروەردگارە بە حەقیقەت ، بە ئەمانەت لای دایناوە ، بۆیە ئەگەر لێی سەندەوە ، وەکو ئەوە وایە قەرزدەرێك ماڵەکەی لە قەرزار وەرگرتەوە ، هەروەها ئابڵۆقەدراوە بە دوو نەبوون : نەبونێکی پێش و ، نەبونێکی

---

٢٥٩ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٣٦٠ ـ صحيح : اخرجه أحمد (٤ / ٢٧) ، وابن ماجة (١٥٩٨) ، والترمذي (٣٥١١) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (١٠٧٠) ، (١٠٧٢) كلهم عن أم سلمة عن أبي سلمة فذكره . وأخرجه أحمد (٦ / ٣٠٩) ، ومسلم (٣ / ٣٧ ، ٣٨) عن ابن سفينة عن أم سلمة فذكرته ، وليس فيه أبوسلمة .

پاش ، سەروەت و سامانی بەندەش خۆشیەکی کاتی هەیە بۆ ماوەیەکی کەم ، هەروەها بەندە خودی خۆی ئەو ماڵ و سامانەی لە نەبونەوە بەدینەهێناوە ، بۆ ئەوەی ببێت بە موڵکی خۆی بە حەقیقەت ، هەروەها خودی خۆشی توانای پاراستنی ماڵەکەی نی یە لەو بەڵایانەی تووشی دەبێ پاش بوونی ، مانەوەی ماڵ و سامانەکەش لەسەر ئەم نەوەستاوەتەوە ، بۆیە بەندە هیچ کاریگەریەکی بەسەر ئەو سامانەوە نی یەو ، بەحەقیقەتیش موڵکی ئەو نی یە ، هەروەها تەصرڕوفی پێوە دەکات وەکو تەصرڕوفی بەندەیەکی فەرمان پێکراو و قەدەغەکراو ، نەك وەکو تەصرڕوفی ئەوەی خۆی خاوەنی بێت ، بۆیە شیاو نی یە تەصرڕوفی تێدا بکات مەگەر گونجاوی فەرمانی خاوەنە حەقیقەکەی بێت ۰

دووەم : دەرەنجامی بەندەو گەڕانەوەی تەنها بۆ لای پەروەردگارە حەقەکەیەتی و ، دەبێ دونیاش بەجێبێڵێت و ، بەتاکی وەکو ئەوەی یەکەمجار خوڵقاندی بەبێ کەسوکارو خێزان و خێڵ و سەروەت و سامان بگەڕێتەوە بۆ لای پەروەردگاری ، بەڵکو تەنها چاکەو خراپەکەی دەبات ، بۆیە ئەگەر ئەمە سەرەتای بەندەو کۆتایەکەی بێت ، ئیتر چۆن دڵخۆش بێت بە بوون ، یا خەمبار بێت بۆ نەبوون ، بۆیە بیرکردنەوەی بەندە لە سەرەتای بوون و دەرەنجام و کۆتایی خودی خۆی لە گەورەترین چارەسەریەکانی ئەم نەخۆشیەیە ، لە چارەسەریەکانی تریشی ئەوەیە کە بەبێ دڵاودڵی بزانێت ئەوەی تووشی بووە بەدڵنیایی لێی بەهەڵەدا نەدەچوو ، ئەوەش لێێ بەهەڵەدا چووە هەرگیز تووشی نەدەبوو.

قال تعالی : مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الأَرْضِ وَلا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ ٠ لِكَيْ لا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ وَلا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾ الحديد : ٢٢ — ٢٣ ﴾ واته : ﴿ مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ ﴾ هیچ زیان و بەڵایەك ڕووی نەداوە ﴿ فِي الأَرْضِ وَلا فِي أَنْفُسِكُمْ ﴾ نە لە زەوی و نە لە خودی خۆتاندا ﴿ إِلا فِي كِتَابٍ ﴾ ئیلا لە (لوح المحفوظ)دا نوسراوە ﴿ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَ ﴾ پێش ئەوەی بەدی بهێنین ﴿ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللهِ يَسِيرٌ ﴾ بێ گومان ئەوە بۆ خوا زۆر ئاسانە ﴿ لِكَيْ لا تَأْسَوْا ﴾ تا خەفەت

نەخۆن ﴿ عَلَى مَا فَاتَكُمْ ﴾ بۆ ئەوەی لە دەستتان چووە ﴿ وَلَا تَفْرَحُوا ﴾ وە دڵخۆش و غەڕانەبن ﴿ بِمَا آتَاكُمْ ﴾ بەوەی کە پێی داون ﴿ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴾ وە خوا هیچ خۆبەزل زانێکی شانازی کەری خۆش ناوێ [٢٦١].

هەروەها لە چارەسەریەکانی تریشی ئەوەیە کە تێڕوانێتە ئەو شتەی تیایدا تووش بووە ، ئیتر دەزانێت پەروەردگاری هاوشێوەی ئەو شتەی لە دونیادا بۆ هێڵاوەتەوە ، یا لەو چاکتر ، ئەگەر بەئارام بێ و ڕازی بێ ئەوا خوای تعالی شتگەلێکی بۆ پاشەکەوت کردووە زۆر گەورەتر لەو شتانەی کە بەهۆی ئەو کارەساتەوە لەدەستی داوە بەچەندەها جار ، ئەگەر ویستیشی هەبێ زۆر لەوە گەورەتری دەکات .

خۆ دڵدانەوە بە تەماشاکردنی کەسانی دیکەی تووشبوو وە باسکردنی چەند چیرۆکێك لەو بارەوە:

لە چارەسەرەکانی دیکەشی ئەوەیە کە ئاگری کارەسات لە دڵیدا بکوژێنێتەوە بە ساردی خۆ دڵدانەوە بە خەڵکانی تری تووشبوو بە کارەسات و ، بزانێت هەر خۆی بە تەنها تووشی کارەسات نەبووە ، با بزانێت هەموو شێوێك (بنوسعد)ی تێدایە ، با تەماشای لای ڕاستی بکات ، ئایا لە دەردەسەری زیاتر دەبینێت ؟ ئینجا با بەر بەلای چەپیدا بکاتەوە ، ئایا لە پەژارە زیاتر دەبینێت ؟ ، بەڕاستی ئەگەر هەموو دونیا بگەڕێت جگە لە گرفتار نابینێت ، کە یا خۆشەویستێکی لە دەست داوە ، یاخود خراپەیەکی نەویستراوی تووش بووە ، بەڕاستی شەڕوخراپەکانی دونیا وەکو خەونێکە یا سێبەرێکی لاچووە ، ئەگەر کەمێك پێکەنێنێت ، زۆر دەگریێنێت ، ئەگەر ڕۆژێك دڵ شادومان بکات ، ساڵێك دڵ خەمبارو پەژارەدار دەکات ، ئەگەر کەمێك خۆشی بەخش بێ ، ماوەیەکی درێژیش ڕێگری لێدەکات ، ئەگەر ماڵێکیش پڕ خێر

٢٦١ ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

كات پاشان پڕ لـه فـەرمێسکی دەکـات ، ئەگـەر ڕۆژێ بەشتێك شـادومانی بکـات ، بـەدڵنیایی ڕۆژێکی شەڕوخراپەشی بۆ شاردۆتەوە ٠

(ابن مسعود) _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ فەموویـەتی : هـەر دڵخۆشـبوونێك پەژارەیـەکی هەیەو ، هەر ماڵێکیش پڕ کرابێت لە دڵخۆشبوون پاشان پڕکراوە لە پەژارە ٠

ابن سیرین فەرموویەتی: هەر پێکەنینێك کرابێت ، دڵنیابن بەدوایدا گریان هەبووە ٠

(هند)ی کچی (النعمان)[٢٦٢] دەڵێت : ئێمە شکۆمەنترینی خەڵکان بووین و لە هەمووشـی زیاتر مولکمان هەبوو ، پاشان هێشتا ڕۆژ ئاوا نـەبوبو ئێمـە بـوین بـە کـەمترینی خـەڵك ، مـاف خـوای پـەروەردگارە کـە خێـری فراوانـی بـە هـەر ماڵێـك بەخشـی ، پاشـان بـەدڵنیایی لـە فرمێسکیش پڕی دەکات ٠

پیاوێك داوای لە (هند) کرد باسێکی باروحاڵی خۆی بۆ بکـات : ئـەویش گـووتی : ڕۆژمـان کردەوەو ، هیچ کەسێك نـەما لـە عـەرەب بـەهیوای بەخشـین نـەبوبێ لـە ئێمـە ، کـە شـەومان بەسەردا هات هیچ کەسێك نەما لە عەرەب بزەیی بە ئێمەدا نەیەتەوە ٠

---

٢٦٢ _ (هند)ی کچی (النُعمان)ی کوڕی (المنذر)ە ، کە لە لایەن کیسرای پادشای فارسەوە بابی بە پادشای (الحیرة) دانرابوو ، کچێکی وجاخزادەی ، زمان پاراو بوو ، لە ماڵی پادشایەتیدا گەورە بوبو ، کیسرای پادشای فارس لە (النعمان)ی بابی تووڕەبوو ، لە پادشایەتی (الحیرة) دەرهێناو لای خۆی خستیە زیندانەوە تاوەکو مرد ، پاش مردنی بابی ڕەبەنگەری هەڵبژاردو لە کەنیسەیەکی نێوان (الحیرة) و (الکوفة)دا مایەوە ، (خالد)ی کوڕی (ولید) پاش ڕزگارکردنی (الحیرة) دیدەنی کردو ، بانگی کرد بۆ ئیسلام ، بەڵام بەهۆی گەورەبوونی تەمەنیەوە داوای لێبوردنی کرد ، بەڵام (خالد) ڕێزی لێ گرت و فەرمانیدا یارمەتی و پۆشاکیشی بدەنێ ، پاش تەمەنێکی درێژو کوێربوونی چاوەکانی هەر لەو کەنیسەدا مرد ٠ بڕوانە : الشیخ محمد هادی الیوسفي الغروي ، موسوعة التاریخ الإسلامي ٠ وەرگێڕ ٠

رۆژێك (حُرقَةُ) كچی (النُعمان) كه خوشكی (هند)ه گریا ، كه له كاتی پادشایەتی و شكۆمەندایاندا بوون ، پێی گوترا : چ دەتگرێنێت ، نەوەكا كەسێك ئازاری دابێتی ؟ گوتی : نەخێر ، بەڵام خۆشگوزارانیەكی فراوان لە كەسوكارمدا دەبینم ، كه ماڵێك لە خۆشی پڕ دەبێ ، دڵنیابن پاشان لە خەمباریش پڕ دەبێ ٠

(إسحاق)ی كوڕی (طلحة) دەڵێت : ڕۆژێك چوومە دیدەنی (هند)و ، پێم گووت ، خێروخۆشی پادشایانت چۆن بینی ؟ ئەویش گووتی : ئەوەی ئێمە ئەمڕۆ تیایدا یین زۆر چاكترە لەوەی كە دوێنێ تیایدا بووین ، ئێمە لە كتێبدا بینیومانە كەوا كەسوكاری هەر ماڵێك ئەگەر لە خێرێكی بەرفراواندا بژین ، بەدڵنیایی بەدوایدا فرمێسك دەڕێژن ، زەمنیش ئەگەر ڕۆژێكی بەدەرخستبێ بۆ كۆمەڵێك حەزیان پێ بێت ، بەدڵنیایی ڕۆژێكی تریشی بۆ هەڵگرتوون حەزیان پێ نەبێت ٠ پاشان گوتی :

فَبَيْنَا نَسُوسُ النّاسَ وَالْأَمْرُ أمْرُنَا
إذَا نَحْنُ فِيهِمْ سُوقَةٌ نَتَنَصّفُ
فَأُفٍّ لِدُنْيَا لَا يَدُومُ نَعِيمُهَا
تَقَلّبُ تَارَاتٍ بِنَا وتَصَرّفُ

واته :

لە كاتێكدا ڕابەرایەتی خەڵكمان دەكردوو فەرمان فەرمانی ئێمە بوو
لە پڕدا بۆین بە خەڵكێكی ئاسایی خزمەتكار
ئاخ بۆ دونیایەك خۆشیەكانی بەردەوام نابێت
كە چەندەها جار وەرچەرخان و ئەم دیو ئەو دیومان پێ دەكات

هەروەها لە چارەسەریەكانی دیكەی خەمباربوون بۆ ئەو كارەساتانەی تووشمان دەبێت ئەویە : مرۆڤ دەبێ بزانێت بێ ئارامی و شپرزەبوون نایگەڕێنێتەوە ، بەڵكو بێ

ئارامی و شپرزەبونەکەی زیاد دەکات ، کە لە حەقیقەتدا لە ئەنجامی زیادبوونی نەخۆشیەکەوە ڕوودەدات.

لە چارەسەریەکانی تریشی : پێویستە ئەوە بزانێت کە پاداشتەکانی ئارامگرتن و ڕازیبوون بە چارەنووسی خوای تعالی ، بریتیە لە بەخشینی تاوان و بەزەی و ڕەحمەت و هیدایەتدان ، کە خوای تعالی بۆ ئەو کەسانەی داناوە ، کە ئارام دەگرن و (إنا لله وإنا إليه راجعون) دەڵێن ، بۆیە ئەگەر ئەو پاداشتانە لە دەست بدات و لە کیسی بچێت ، ئەوا لە حەقیقەتدا زۆر لە خودی کارەساتەکە گەورەترە ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت بێ ئارامی جێگەی شادومانبوونی دوژمنەکانیەتی بەو بەڵاو گرفتاریەی تووشی بووە ، مایەی بێزاری هاوڕێیانیەتی ، خواکەی تووڕە دەکات ، شەیتانەکەی دڵخۆش دەکات ، مایەی بەفیڕۆچونی پادەشتەکانیەتی ، نەفسی لاواز دەکات ، ئەگەر ئارامگریوو بەو بارەو قایل بوو تیربارانی شەیتانەکەی دەکات و ، بەنائومێدی دەیگەڕێنێتەوە ، پەروەردگاری لە خۆی ڕازی دەکات ، هاوڕێیانی دڵخۆش دەکات ، دوژمنانی بێزار دەکات ، پەژارەی دڵی براکانی هەڵدەگرێت و دڵنەوایان دەکات ، پێش ئەوەی ئەوان دڵنەوایی بکەن ، ئائەمە بەغیرەتیی و شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی مرۆڤە ، نەك لێدانی ڕوومەت و ، دڕاندنی پۆشاك و ، نزاکردن بە واوەیلاو ماڵ وێران بوون و ، بیزابوون لە چارەنووسراو ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت ئەو بەلەزەتی و خۆشیەی پاش ئارامگرتن و قایل بوون دەستی دەکەوێت ، چەندەهاو چەندەها جار گەورەترە لەوەی دەستی دەکەوت ئەگەر ئەو شتەی بۆ بمایەتەوە کە تیایدا تووشی کارەسات بووە ، تەنها ئەو (بيت الحمد)ەشی بەسە کە لە بەهەشتدا بۆی دروست دەکرێت ، لە پاداشتی سوپاس و ستایش کردنی پەروەردگاری و گوتنی (إنا لله وإنا إليه راجعون)دا ، با تیڕوانێت : کام لەم دوو کارەساتە

گەورەترە ؟ ئەو كارەساتەی تووشی بووە ، یاخود كارەساتی لە دەستدانی (بيت الحمد) لە بەهەشتی نەبڕاوەدا ؟

وفي الترمذي مرفوعاً : (يَوَدُّ ناسٌ يَوْمَ القيامة أنَّ جُلودَهُم كانت تُقْرَضُ بالمقاريض في الدُّنيا لما يَرَوْنَ من ثوابِ أهلِ البلاءِ)(٢٦٣) .

واتە : پێشەوا (الترمذي) دەگێڕێتەوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە ڕۆژی قیامەتدا كەسانێك خۆزگە دەخوازن كەوا لە دونیادا پێستیان بە مەقەست ببڕدرایە بەهۆی ئەو پاداشتەوە كە دەیبینن بۆ تووشبووانی كارەساتەكان دانراوە)) .

كەسانێك لە پێشین گوتویانە : ئەگەر كارەساتەكانی دونیا نەبوایە بە مایەپوچی بۆ قیامە دەگەڕاینەوە .

لە چارەسەریەكانی دیكەشی : دڵی كەسی كارەستبار خۆش بكرێت ، بە ئومێدی ئەوەی كە خوای تعالى لە جێی ئەوەی پێ دەداتەوەو بۆی دبژێرێتەوە ، چونكە هەموو شتێك جێگرەوەی هەیە مەگەر خوای پەروەردگار ، كە جێگرەوەی نی یەو هاوشێوە نی یە ، وەكو ئەوەی گوتراوە

مِـنْ كُلِّ شَـيْءٍ إذَا ضَيَّعْتَهُ عِوَضٌ
وَمَـا مِـنَ اللهِ إنْ ضَيَّعْتَهُ عِـوَضُ

واتە :

هەموو شتێك ئەگەر لە دەستت چوو جێگرەوەی دەبێ

بەڵام ئەگەر خوات لە دەست چوو جێگرەوەی نابێ

٢٦٣ ـ حسن : أخرجه الترمذي (٢٤٠٢) عن أبي الزبير عن جابر فذكره مرفوعاً . وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٨ / ٧٧) ، وانظر المشكاة (١٥٧٠) ، والترغيب (٤ / ١٤٦) .

له چارەسەرییەکانی دیکەشی : پێویستە مرۆڤ بزانێت بەشی لە کارەساتەکە بە گوێرەی ئەوەیە کە خۆی بۆ خۆی دروست دەکات ، بۆیە هەرکەس ڕازیی بوو ، خوای تعالاش لێی ڕازی دەبێ و ، هەرکەسیش بێزار بێ و ڕق دەربڕێت ، ئەوا ڕقی بۆ خۆی دەستەبەر کردووە ، لێرەوە ئاشکەرا دەبێ کە بەشی مرۆڤ لە کارەساتەکە بە گوێرەی ڕەفتاری خۆیەتی ، کەوابوو چاکترین یاخود خراپترین بەش بە ویستی خۆت هەڵبژێرە ، بۆیە ئەگەر ڕق و کوفری بۆ کارەساتەکە دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی تیاچواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر شێوەن و نوزەنوزو کەمتەرخەمی دەربڕی بە وازلێهێنانی (واجب)ێك ، یا کردەوەیەکی حەرام ، ئەوا لە دیوان کەمتەرخەمبواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر گلەیی و گازندەو بێ ئارامی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی تێشکاو فریوخواردواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر ڕەخنەی لە خوای تعالی گرت و ، هەستا بە پلار تێگرتنی دانایی و حیکمەتەکەی ، ئەوا لە دەرگای زەندیقیەتی داوە (واتە کەسێکی بێ ئاینەو خۆی بە ئایندار دەنوێنێ) یا چۆتە نێوی ، بەڵام ئەگەر ئارامگرتن و خۆگری بۆ خوای تعالی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی بە ئارامبواندا دەنوسرێت ، وە ئەگەر بەخوا ڕازی ، ئەوا لە دیوانی ڕازیبواندا دەنوسرێت ، وەئەگەر سپاس و ستایشی دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی سوپاسگوزاراندا دەنوسرێت و ، لە ژێر ئاڵای ستایشکاراندا دەبێت ، وە ئەگەر خۆشەویستی و ئارەزووی دیدارکردنی پەروەردگاری دەربڕی ، ئەوا لە دیوانی خۆشەویستکارە دڵسۆزەکاندا دەنوسرێت ·

وفي مسند أحمد والترمذي ، من حديث محمود بن لبيد يرفعه : أن رسول الله ﷺ قال: ((إنَّ اللهَ إذا أحبَ قوماً ابتلاهُم ، فمَن رَضِيَ فلهُ الرِّضى ، ومَن سَخِطَ فلهُ السُّخطُ)) زاد أحمد : ((ومن جزع فلهُ الجزع))[٢٦٤]·

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر خوای تعالی کۆمەڵێکی خۆشویست تاقیان دەکاتە ، هەرکەس ڕازی بوو ئەوا ڕازیبوونی خوای بۆ خۆی دەستەبەر کردووەو ، هەرکەسیش

٢٦٤ ــ إسناده حسن : أخرجه الترمذي (٢٣٩٨) ، وأحمد (٥ / ٤٢٧) ، وانظر الصحيحة (١٤٦) ·

ڕقی لێبێتەوە ئەوا ڕق لێبونەوەی خوای بۆ خۆی دەستەبەر کردووە)) پێشەوا (أحمد)یش ئەم زیادەیەی خستۆتە سەر ((وە هەر کەسیش بێ تاقەتی و بێ ئۆقرەیی دەربڕێت ئەوا بێ تاقەتی و بێ ئۆقرەیی بۆ خۆی دەستەبەر کردووە)) ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : ئەگەر لە شیوەن و نوزەنوزدا مرۆڤ بگاتە ئەوپەڕی ، لە کۆتادا هەر دەبێ قایل بێ بە ئارامگرتنێکی ناچاری ، بەڵام ئەم بارە نەستایشکراوەو نە پاداشتیشی دەبێت ، کەسانێك لە دانایان دەڵێن : کەسانی ژیر لە یەکەم ڕۆژی کارەساتەکەدا ئەوە ئەنجام دەدات کە نەفام پاش چەند ڕۆژێك ئەنجامی دەدات ، وە هەرکەس ئارامی نەگرت وەکو ئارامگرتنی کەسانی جوامێر ، ئەوا ناچار دەبی وەکو ئاژەڵ ئارام بگریت ٠

وفي الصحيح مرفوعاً : ((الصَّبرُ عند الصَّدْمَةِ الأُولى))[٢٦٥] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئارامگرتن لە سەرەتای کارەساتەکەوەیە)) ٠

(الأشعث)ی کوڕی (قيس) دەڵێت :
لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە چاکترین دەرمان بۆ ئەو ، ڕازیبوونە ، بەوەی پەروەردگاری پێی ڕازیەو حەزی پێیەتی کە بەندەکەی لەم بارەدا ئەنجامی بدات ، چونکە یەکێك لە خاسیەتەکانی خۆشەویست سازیاربوونە لە گەڵ خۆشەویستەکەیدا ، بۆیە هەرکەس بانگەشەی خۆشویستنی یەکێك بکات و ، پاشان ڕقی بێتەوە لەوەی خۆشەویستەکەی حەزی پێیەتی ، وە حەزی بەوەبێ کە خۆشەویستەکەی ڕقی لێیەتی ، ئەوا شایەتی لە سەر نەفسی خۆی دەدات کە درۆی کردووەو ، لە دڵی خۆشەویستەکەشیدا ڕق و کینە بەرامبەر بە خودی خۆی دروست دەکات ٠
(أبو الدرداء) فەرموویەتی : خوای پەروەردگار ئەگەر فەرمانیدا بە حوکمێك ، حەزی بەوەیە پێی ڕازی بن٠

---

٢٦٥ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٣ / ١٣٨) ، ومسلم (٩٢٦) ٠

(عِمران)ی کوڕی (حصين) له نەخۆشیەکەیدا دەیفەرموو : خۆشەویترین شت بەلامەوە ئەوەیە کە خۆشەویسترین شتە بەلای ئەوەوە ، هەروەها (أبوالعالية)ش هەمان شتی دەفەرموو ٠

ئەمەش دەرمان و چارەسەریەکە کار ناکات مەگەر لەگەڵ خۆشەویستاندا ، بۆیە هەموو کەسێك لە توانایدا نیە وەکو چارەسەر بە کاری بێنێت ٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : با تەماشاکات بزانێت کامیان کێشدارترو قورسترو بەردەوامترە ، لەزەت و خۆشی وەرگرتن لە ئەو کارەساتەی تووشی بووە ، یا لەزەت و خۆشی پاداشتی خوای تعالی ، ئەگەر ڕای پەسەندی بۆ دەرکەوت ، باسوپاسی خوای تعالی بکات کە سەری خستووە ، بەڵام ئەگەر ڕای پەسەندنەکراوی بەلاوە باشتربوو ، با بزانێت ئەو کارەساتەی لە ئەقڵ و دڵ و ئاینەکەیدایە زۆر گەورەترە لەو کارەستە دونیایەی کە تووشی بووە٠

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت ئەوەی تووشی ئەو کارەساتەی کردووە دادوەرترینی هەموو دادوەرانەو ، میهرەبانترینی هەموو میهرەبانانە ، وە خوای تعالاش تووشی ئەو کارەساتەی نەکردووە بۆ ئەوەی بیفەوتێنێت ، یاخود بەو کارەساتە سزای بدات ، یاخود هێرشی بەرێتەسەر ، بەڵکو لە ڕاستیدا دەیەوێ بەو کارەساتە پلەی ئارامگرتن و ڕازیبون و باوەڕی تاقیکاتەوەو ، گوێبیستی پاڕانەوەو لاڵانەوەی بێت و ، ببینێ خۆی فڕێداوەتە بەر دەرگاکەی و ، هانای بۆ جەنابی بردووە بە دڵشکاوی لە پێش دەستیدا ، چیرۆکی سکاڵاکانی بۆ بەرز کردۆتەوە ٠

(شیخ عبدالقادر) فەرموویەتی : کوڕم کارەسات نەهاتووە بۆ فەوتانت ، بەڵکوهاتووە بۆ تاقیکردنەوەی پلەی ئارامگرتن و باوەڕت ، کوڕم قەدەرو چارەنووس جانەوەرێکی درندەیەو (سَبُعٌ) ، جانەوەری درندەش مردارەوەبوو ناخوات ٠

مەبەستیش ئەوەیە کە کارەسات (کیر)ی(٢٦٦) واتە موشەدەمەی بەندەیە کە بەهۆیەوە ئاگری کورەکە خۆش دەکات بۆ توانەوەی کانزاکە ، بۆیە دەرەنجام یا زێڕێکی سوری دەست دەکەوێت ، یا هەمووی خراپ دەبێت و هیچ دەستکەوت نابێ ، شاعیریش دەڵێت :

سَبَكْنَـــــاهُ ونَحْسَـــــبهُ لُجَيناً فَـــــأبْدَى الكِيرُ عَـــــنْ خَبَثِ الحَـــــدِيدِ

واتە :

تواندمانەوە وامـــــانزانی زێڕە بەڵام موشەدەمەکە پیسی ئاسنی بەدەرخست

ئەگەر ئەم موشەدەمەو دەستکەوتەکەی سودی بۆ نەبێت ، با بزانێت گەورەترین موشەدەمەی ڕۆژی دوای لە پێش دەستدایە ، بۆیە ئەگەر بۆی دەرکەوت کە بەکارهێنانی موشەدەمەی دونیاو دەستکەوتەکەی بۆی چاکترە بەبەراوردی ئەو موشەدەمەو دەستکەوتەکەی . ناچاریشە یەکێك لە موشەدەکان هەڵبژێرێت ، با ڕێزو قەدری ئەو نیعمەتە بزانێت کە خوای تعالی پێی بەخشیوەو مۆڵەتی داوە کە موشەدەمەی دونیا بەکاربێنێت .

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە ئەگەر بەڵاو کارەساتی دونیا نەبوایە ، بەندە تووشی چەندەها نەخۆشی فیزو لوت بەرزی و شانازی و دڵڕقی و خۆبەگەورەزانین و زۆرداریەکی ئەوتۆ دەبوو ، کە دەبووە هۆکاری تیاچوونی ئێستاو دوایی ، بۆیە خوای پەروەردگار بە ڕەحمەت و بەزیی خۆی جار بە جار تووشی چەندەها جۆری دەرمانە کارەساتەکانی دەکات و، دەرەنجامیش دەبێتە پارێزی لەو نەخۆشیانەی سەرەوەو ، تەندروستی و چاکێتی بەندایەتی دەپارێزێت و ، ماددە خراپە بۆگەنە فەوتێنەرەکانی بۆ دەکاتە دەرەوە . پاك و بێگەردی بۆ ئەو پەروەردگارەی کە بەڵاو کارەساتەکانی بەکاردێنێت

---

٢٦٦ ـ کیر : واتە موشەدەمە کە ئامێرێکە لە پێست دروست دەکرێ و ئاسنگەر بەکاری دێنی بۆ گەشانەوەو خۆشکردنی ئاگری کورەکەی ، وەرگێڕ .

بۆ بەزەی پێدا هاتنەوەی بەندەکانی و ، کەسانێکیش بە نیعمەتەکانی خۆی تاقی دەکاتەوە ، وەکو شاعیر دەڵێت :

قَدْ يُنْعِمُ اللهُ بِالبَلوَى وإنْ عَظُمَتْ
وَيبْتَلِيَ اللهُ بَعْضَ القَومِ بالنِّعَمِ

واتە :

پێدەچێ خوا بە کارەساتەکانی خۆی ئەگەرچی گەورەش بێت نیعمەت بڕشێنێت بە سەر بەندەکەیدا
بەنیعمەت بەخشینیشی بۆ هەندێ لە بەندەکانی تاقیان بکاتەوە

ئەگەر خوای پەروەردگار بەندەکانی خۆی بە دەرمانەکانی بەڵاوکارەسات چارەسەر نەکردایە ، سەرکەش دەبوون و سنوریان دەبەزاند ، ستەمیان دەکرد ، لە خۆیان بایی دەبوون ، خوای پەروەردگاریش ئەگەر ویستی چاکەی بە بەندەکەی هەبێت ، دەرمانەکانی بەڵاو کارەسات و تاقیکردنەوەی دەداتێ بە گوێرەی باروحاڵی ، تا نەخۆشیە فەوتێنەرەکانی بۆ دوردخاتەوە ، تاوەکو ئەگەر بژاردکاری و خاوێنکردن و پاکردنەوەی بۆ بەندەکەی کرد ، شایستەی دەکات بە بەرێزترین پلەکانی دونیا ، کە بەندایەتی بۆ کردنیەتی و ، شایستەشی دەکات بۆ بەرزترین پاداشتەکانی ڕۆژی دوای ، کە بریتیە لە بینین و نزیکبونەوە لە خوای پەروەردگار .

لە چارەسەریەکانی دیکەشی : پێویستە بزانێت کە تاڵیەکانی دونیا شیرینیەکانی ڕۆژی دوایە ، خوای تعالی ئا بەو شێوە دەیگۆڕێت ، شیرینیەکانی دونیاش تاڵیەکانی ڕۆژی دوایە ، بەندەش ئەگەر بەرگەی تاڵیە کۆتای هاتووەکانی دونیا بگرێت ، لە پێناو بەدەستهێنانی شیرینیە بەردەوامەکانی ڕۆژی دوایدا ، خێرێکی چاکتری دەستگیر دەبێ ، بە بەراوردی ئەوەی ئەگەر بە پێچەوانەوە کاربکات . ئەگەر ئەمەشت نەزانی ، ئەوا تەماشای فەرمایشتی

پێغەمبەری خوا بکە کە دەفەرمێت : ((حُفَّتِ الجَنَّةُ بالمَكَارِهِ ، وحُفَّتِ النَّارُ بالشَّهَوَاتِ))[٢٦٧] واتــە : ((بەهەشــت بــە ناخوشــی و ناڕەحەتیــەکان دەور دراوەو ، دۆزەخــیش بــە هــەواو ئارەزووەکان دەور دراوە)) ٠

لەم جێگەیەدا ئەقڵ و ژیری خەڵك جیاواز بوون و ، حەقیقەتی پیاوانیش بەدەرکەوتن ، زۆربەیان پەسەندێتی شیرینی براوەیان دابەسەر شیرینی بەردەوامدا کە لەناو ناچێت ، بەرگەی تاڵیی ساتێك ناگرێت لە پێناو شیرینی هەتا هەتایدا ، بەرگەی کەساسی ساتێك ناگرێت لە پێناو سەربەرزیەکی هەتا هەتایدا ، بەرگەی مەینەتی ساتێك ناگرێت لە پێناو خۆشی هەتا هەتایدا ، چونکە بەلایەوە شتی ئامادە شایەت و گەواهیدەری خۆشی و ناخۆشیەو ، شتی چاوەڕوانکراویش نادیارە ، باوەڕیش لاوازەو ، سوڵتانی هەواو ئارەزوو فەرمانڕەوایەو ، هەموو ئەمانە هۆکاری پاڵنەری مرۆڤن بۆ پەسەندێتی هەنووکەو ، قبوڵنەبونی ڕۆژی دوایی ، ئەمە باری تێڕوانینە بۆ باروحاڵی دیاری خەڵك و ، سەرەتاکانیان ، بەڵام تێڕوانینی بەجێ کە پەردەکانی پەسەندێتی هەنووکە تێپەڕێنێت ، بۆ ئەو دەرەنجام و مەبەستانەی کە هەندێکی تر بیری لێدەکەنەوەو هەوڵی بۆ دەدەن بۆ بەدەستهێنانی ڕۆژی دوای ، ئەمە شتێکی ترە ٠

بۆیە بانگی نەفسی خۆت بکە بۆ ئەو خۆشیە نەبڕاوەو نیعمەت و سەرکەوتنە گەورەیەی کە خوای پەروەردگار داینـاوە بۆ ئەو وەلی و بەندە خۆشەویستانەی کە گوێڕاڵی دەکەن ، هەروەها تەماشای ئەو شەرمەزاری و سزاو ئەفسوسە بەردەوامانە بکە کە دایناوە بۆ کەسانی

---

٢٦٧ _ صحيح : أخرجه احمد (٣ / ٢٥٤) ، (٢٨٤) ، وعبد بن حميد (١٣١١) ، ومسلم (٨ / ١٤٢) ، والترمذي (٢٥٥٩) عن حماد بن سلمة عن ثابت وحميد عن أنس فذكره مرفوعاً ، وأخرجه أحمد (٣ / ١٥٣) ، والدارمي (٢٨٤٦) مثله ليس فيه حميد ٠ وأخرجه أحمد (٢ / ٣٨٠) عن أبي هريرة مثله ، وأخرجه أحمد (٢ / ٢٦٠) ، والبخاري (٢ / ١٨٧) ، ومسلم (٨ / ١٤٣) عن أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة مرفوعاً : ((حجبت النار بالشهوات وحجبت الجنة بالمكاره)) ٠

مایەپوچ و هەل لە کیس خۆدەر ، پاشـان هـەر بەشـێکیان کـە بـۆ خـۆتی بەشایسـتە دەزانـی هەڵبژێرە ، هەموو کەسێکیش لە سەر سروشت و ڕێبازی خۆی کاردەکات ، هەموو کەسـێکیش بەپرۆشـە بـۆ ئـەوەی گونجاویـەتی و ، شایسـتەیە بـۆی ، ئـەم چارەسـەرە بەدرێـژ دامـەنێ ، چونکە زۆر پێویسبوونی بـۆ پزیشـك و نـەخۆش وای لێکـردین بەدرێـژی باسـی بکـەین ٠ وبـالله التوفيق ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەرکردنی ناڕەحەتی و خەم و خەفەت و دڵتەنگی و ناخۆشیدا :

أَخْرَجَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، كَانَ يَقُولُ عِنْدَ الْكَرْبِ : ((لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ الْعَظِيمُ الْحَلِيمُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ رَبُّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ ، وَرَبُّ الْأَرْضِ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمُ))[٢٦٨] .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی ویابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی ناڕەحەتیدا دەیفەرموو : ((هیچ پەرستراوێك نی یە بەهەق جگە لە خوای مەزنی میهرەبان ، هیچ پەرستراوێك نی یە بەهەق جگە لە پەروەردگاری عەرشی گەورە ، هیچ پەرستراوێك نی یە بەهەق جگە لە پەروەردگاری حەوت ئاسمانەکەو ، پەروەردگاری زەمین و پەروەردگاری عەرشی بەڕێز)) ٠

وَفِي " جَامِعِ التِّرْمِذِيِّ " عَنْ أَنَسٍ ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ ، قَالَ : ((يَا حَيُّ يَا قَيُّومُ بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ))[٢٦٩] ٠

---

٢٦٨ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ١٢٢) ، ومسلم (٢٧٣٠) ٠

٢٦٩ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٢٢) ، وصححه الألباني رحمه الله ٠

واته له (أنس)هوه _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فهرموويهتى : پيٚغهمبهرى خوا ﷺئهگهر ڕووداويٚكى كاريگهرى تووش بوايه دهيفهرموو: ((ئهى خواى زيندوو ئهى خواى ههڵسوڕيٚنهرى بونهوهر هاناو هاوار بۆ بهزهى و ڕهحمهتى تۆ دهبهم)) ·

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ : أَنّ النّبِيّ ﷺ كَانَ إِذَا أَهَمّهُ الْأَمْرُ ، رَفَعَ طَرْفَهُ إِلَى السّمَاءِ فَقَالَ : ((سُبْحَانَ اللّهِ الْعَظِيمِ)) ، وَإِذَا اجْتَهَدَ فِي الدّعَاءِ قَالَ : ((يَا حَيّ يَا قَيّومُ))[٢٧٠] ·

واته : له (أبي هريرة)هوه _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فهرموويهتى : پيٚغهمبهرى خوا ﷺ ئهگهر شتيٚك خهمبارى بكردايه ، چاوهكانى بۆ ئاسمان بهرز دهكردهوهو دهيفهرموو : ((پاك و بيٚگهردى بۆ خواى گهوره)) ، ئهگهر به پهرۆشيشهوه نزاى بكردايه دهيفهرموو : ((ئهى خواى زيندوو ئهى خواى ههڵسوڕيٚنهرى بونهوهر)) ·

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصّدّيق ، أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ : ((دَعَوَاتُ الْمَكْرُوبِ : اللّهُمّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو ، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلّهُ ، لَا إِلَهَ إِلّا أَنْتَ))[٢٧١] ·

واته : له (أبي بكرة)هوه _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فهرموويهتى : پيٚغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى ((نزاكانى كهسى ناڕهحهت : پهروهردگارا هيواى بهزهيت دهكهم و ، به ئهندازهى چاوترووكانيٚك مهمدره دهست خۆم و ، ههموو كاروبارم چاك بكه ، هيچ پهرستراويٚك نى يه بهههق جگه له تۆ)) ·

٢٧٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٤٣٢) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٣٥٦) ·

٢٧١ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٥٠٩٠) ، وصححه الألباني رحمه الله ·

وَفِيهَا أَيْضًا عَنْ أَسْمَاءَ بِنْتِ عُمَيْسٍ قَالَتْ : قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلِمَاتٍ تَقُولِيهِنَّ عِنْدَ الْكَرْبِ أَوْ فِي الْكَرْبِ : ((اللَّهُ رَبِّي لَا أُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا))[٢٧٢] وَفِي رِوَايَةٍ أَنَّهَا تُقَالُ سَبْعَ مَرَّاتٍ ٠

واته : (أسماء)ى كچى (عُمَيس) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ پێى فەرمووم ئەوەبۆ چەند ووشەيەكت فێرنەكەم لە كاتى ناڕەحەتيدا يا لە ناڕەحەتيدا بيلێى : ((خوا پەروەردگارمەو هيچ شتێك ناكەم بە هاوەڵى)) ، لە (ريوايە)تێكى ديكەدا هاتووە كە حەوت جار دەگوترێت ٠

وفي مُسْنَدِ الْإِمَامِ أَحْمَدَ " عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ : ((مَا أَصَابَ عَبْدًا هَمٌّ وَلَا حُزْنٌ فَقَالَ : اللَّهُمَّ إِنِّي عَبْدُك ، ابْنُ عَبْدِك ، ابْنُ أَمَتِك ، نَاصِيَتِي بِيَدِك ، مَاضٍ فِيَّ حُكْمُك ، عَدْلٌ فِيَّ قَضَاؤُك ، أَسْأَلُكَ بِكُلِّ اسْمٍ هُوَ لَكَ سَمَّيْتَ بِهِ نَفْسَك ، أَوْ أَنْزَلْتَهُ فِي كِتَابِك ، أَوْ عَلَّمْتَهُ أَحَدًا مِنْ خَلْقِك ، أَوْ اسْتَأْثَرْتَ بِهِ فِي عِلْمِ الْغَيْبِ عِنْدَكَ ، أَنْ تَجْعَلَ الْقُرْآنَ الْعَظِيمَ رَبِيعَ قَلْبِي ، وَنُورَ صَدْرِي ، وَجِلَاءَ حُزْنِي ، وَذَهَابَ هَمِّي ، إِلَّا أَذْهَبَ اللَّهُ حُزْنَهُ وَهَمَّهُ وَأَبْدَلَهُ مَكَانَهُ فَرَحًا))[٢٧٣] ٠

واته : له (ابن مسعود)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركات بەندەى خوا تووشى هەر خەم و خەفتێك بوو و بڵێت : پەروەردگارا من بەندەى تۆم ، بەندەيەكى تۆم ، كوڕى كەنيزەكێكى تۆم ، ناوچاوان و كاروبارم بەدەستى تۆيە ، حوكمت بەسەرمدا بەردەوامەو ، بڕيارت بە سەرمدا جێبەجێ و بەدادە ، داوات لىٚ دەكەم بەهەموو ناوێك كە هەتەو خۆتت پىٚ ناوناوە ، يا لە كتێبەكەتدا ناردوتەتە خوارەوە ، يا فێرى يەكێك لە دروستكراوەكانى خۆتت كردووە ، يا لە عيلمى غەيبى خۆتدا

٢٧٢ _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (١٥٢٥) ، وابن ماجة (٣٨٨٢) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٢٦٢٣) ٠

٢٧٣ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٣٩٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١١٩) ٠

هەڵت گرتووەو خۆت دەیزانی · کە قورئان بکەیتە بەهاری دڵم و نورو ڕوناکی سنگم و ڕەوێنەرەوەی دڵ تەنگیم و ، لابەری خەم و خەفەتم ، ئەوا خوای تعالى خەم و خەفەتی لادەبات و ، جێگەکەی دەگۆڕێت بە خۆشی و شادومانی)) ·

وَفِي التِّرْمِذِيِّ عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((دَعْوَةُ ذِي النُّونِ إِذْ دَعَا رَبَّهُ وَهُوَ فِي بَطْنِ الْحُوتِ : لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ، لَمْ يَدْعُ بِهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا اُسْتُجِيبَ لَهُ))[٢٧٤]
وَفِي رِوَايَةٍ ((إِنِّي لَأَعْلَمُ كَلِمَةً لَا يَقُولُهَا مَكْرُوبٌ إِلَّا فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ : كَلِمَةَ أَخِي يُونُسَ)).

واتــە : لــە (ســعد)ی کــوڕی (وقــاص)ەوە _ خــوای لــێ ڕازی بێــت _ فەرموویــەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی ((نزاکەی (ذي النون) پێغەمبەر کە لە سکی نەهەنگەکەدا بـوو پێی لە خوای تعالى پاڕایەوە : ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾ [الأنبياء : ٨٧] واتە ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ ﴾ (ئەی خوا) بەڕاستی هیچ پەرستراوێك نـی یـە جگـە لـە تـۆ ﴿ سُبْحَانَكَ ﴾ پـاك و بێگـەردی بـۆ تۆیـە ﴿ إِنِّي كُنْتُ ﴾ بێگومـان مـن ﴿ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾ لـە ستەمکاران بووم[٢٧٥] هیچ پیاوێکی موسڵمان نی یە بۆ هەر شتێك بەم نزایە لە خـوا بپاڕێتـەوە مەگەر خوای تعالى وەڵامی داوەتەوە)) ·

لە (ریوایە)تێکی دیکەشدا : ((من گوفتارێـك دەزانم هـیچ خـەفتبارێك نـی یـەو بیڵێـت مەگەر خوای تعالى خـەم و خەفتەکـەی دەڕوێنێتـەوەو لایـدەبات : گوفارەکـەی (یـونس) پێغەمبەری برام)) ·

٢٧٤ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٠٠) ، وصححه الألباني رحمه الله ·

٢٧٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِي ، قَالَ : دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ذَاتَ يَوْمٍ الْمَسْجِدَ ، فَإِذَا هُوَ بِرَجُلٍ مِنْ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهُ : أَبُو أُمَامَةَ ، فَقَالَ : يَا أَبَا أُمَامَةَ مَالِي أَرَاكَ فِي الْمَسْجِدِ فِي غَيْرِ وَقْتِ الصَّلَاةِ ؟ " فَقَالَ : هُمُومٌ لَزِمَتْنِي ، وَدُيُونٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، فَقَالَ : ((أَلَا أُعَلِّمُكَ كَلَامًا إِذَا أَنْتَ قُلْتَهُ أَذْهَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هَمَّكَ وَقَضَى دَيْنَكَ ؟)) " قَالَ : قُلْتُ : بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ : ((قُلْ إِذَا أَصْبَحْتَ وَإِذَا أَمْسَيْتَ : اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ الْجُبْنِ وَالْبُخْلِ ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ غَلَبَةِ الدَّيْنِ وَقَهْرِ الرِّجَالِ)) ، قَالَ : فَفَعَلْتُ ذَلِكَ ، فَأَذْهَبَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ هَمِّي ، وَقَضَى عَنِّي دَيْنِي[٢٧٦] .

واته : له (أبي سعيد الخُدري)ه‌وه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فه‌رموویه‌تی : ڕۆژێك پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ چووه مزگه‌وته‌وه ، له پڕدا چاوی به پیاوێك له پشتیوانان كه‌وت به (أبوأُمامة) ناسرابوو ، فه‌رمووی : ئه‌ی (أبوأُمامة) بۆ به‌ده‌ر له كاتی نوێژ له مزگه‌وتدا ده‌تبینم ؟ ئه‌ویش فه‌رمووی : خه‌مگه‌لێك دایگرتووم و ، قه‌رزاریگه‌لێكیش ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ، فه‌رمووی : ((بۆ گوفتارێكت فێر نه‌كه‌م ئه‌گه‌ر بیڵێی خوای تعالى خه‌م و خه‌فتت ده‌ڕه‌وێنێته‌وه‌و ، قه‌زاریه‌كانیشت بۆ ده‌داته‌وه ؟)) (أبوأُمامة) فه‌رمووی : گوتم : به‌ڵێ ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ، ئه‌ویش فه‌رمووی : ئه‌گه‌ر به‌یانی و ئێواره‌ت كرده‌وه بڵێ : ((په‌روه‌ردگارا ، په‌نات پێ ده‌گرم له دڵته‌نگی و خه‌م و خه‌فه‌ت ، په‌نات پێ ده‌گرم له بێده‌سه‌ڵاتی و ته‌مبه‌ڵی ، په‌نات پێ ده‌گرم له ده‌ست قوچاوی و ترسنۆكی ، په‌نات پێ ده‌گرم له زاڵبونی قه‌رزو دۆڕانی پیاوانی موسڵمان)) ، (أبوأمامة) فه‌رمووی : ئه‌وه‌م جێبه‌جێ كرد ، ئه‌وه‌بوو خوای تعالى خه‌م وخه‌فتی ڕواندمه‌وه‌و ، قه‌رزه‌كه‌شی بۆ دامه‌وه ٠

٢٧٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (١٥٥٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢١٦٩) ٠

وَفِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((مَنْ لَزِمَ الاسْتِغْفَارَ ، جَعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ كُلِّ هَمٍّ فَرَجًا ، وَمِنْ كُلِّ ضِيقٍ مَخْرَجًا ، وَرَزَقَهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ))(٢٧٧) .

واته : له (ابن عباس)هوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموويەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس بەردەوام بێ لە سەر داواکردنی لێخۆش بوون لە خوای تعالی ، له هەموو خەم و خەفەتێك ڕزگاری دەكات ، لە هەموو ناڕەحەتی و تەنگانەیەك ڕێگەی كردنە دەرەوەی بۆ دادەنێت و ، لە شوێنێكیشەوە ڕۆزی دەدەات كە بە خەیاڵیدا نەهاتبێت)) ٠

وَفِي " الْمُسْنَدِ : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ إِذَا حَزَبَهُ أَمْرٌ ، فَزِعَ إِلَى الصَّلَاةِ ، وَقَدْ قَالَ تَعَالَى : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾(٢٧٨) واته له (المسند)دا هاتووه : كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر ڕوداوێك دڵتەنگی بكردایە ، هانای دەبردەبەر نوێژكردن ، خوای پەروەردگاریش فەرموويەتی : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾ واته : ﴿ پەنا بەرنەبەر ئارام گرتن و نوێژ (بۆ گەشتن بە مەبەست) ﴾(٢٧٩).

وَفِي السُّنَنِ : ((عَلَيْكُمْ بِالْجِهَادِ ، فَإِنَّهُ بَابٌ مِنْ أَبْوَابِ الْجَنَّةِ ، يَدْفَعُ اللَّهُ بِهِ عَنْ النُّفُوسِ الْهَمَّ وَالْغَمَّ))(٢٨٠) واته : له (السنن)دا هاتووه : ((تێكۆشن لە پێناوی خوادا ، چونكە دەرگایەكە لە دەرگاكانی بەهەشت ، خوای تعالی خەم و خەفەتی سەر دڵی بەندەكانی پێ دەڕەوێنێتەوە)).

---

٢٧٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (١٥١٨) ، وأحمد (٢٢٣٤) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٧٠٥).

٢٧٨ _ حسن : أخرجه أحمد (٥ / ٣٨٨) ، وأبوداود (١٣١٩) كلاهما عن عبدالعزيز بن أخي حذية عن حذيفة فذكره ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٤٧٠٣) ٠

٢٧٩ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

٢٨٠ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٣١٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٩٤١) ٠

وَيَذْكُرُ عَنْ ابْنِ عَبّاسٍ ، عَنْ النّبِيّ ﷺ ((مَنْ كَثُرَتْ هُمُومُهُ وَغُمُومُهُ ، فَلْيُكْثِرْ مِنْ قَوْلِ : لَا حَوْلَ وَلَا قُوّةَ إلّا بِاَللّهِ))[٢٨١]

وَثَبَتَ فِي " الصّحِيحَيْنِ : أَنّهَا كَنْزٌ مِنْ كُنُوزِ الْجَنّةِ[٢٨٢] ٠

وفي الترمذي : أنها باب من أبواب الجنّة[٢٨٣] ٠

له (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و باییشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ((هەرکەس خەم و خەفتی زۆربوو ، با ئەم گوفتارە زۆری بڵێت : (هیچ هێزو پەناو توانایەك نی یە تەنها بەخوا نەبێت) ٠

له (الصحيحين)یشدا هاتووە : بەڕاستی سامانێکە لە سامانەکانی بەهەشت ٠

له (الترمذي)دا هاتووە : دەرگایەکە لە دەرگاکانی بەهەشت ٠

ئەم دەرمانانە پانزە جۆری دەرمان لە خۆ دەگرێت ، ئەگەر توانایان نەبوو خەم و خەفت و دڵتەنگی مرۆڤ لابەرن ، ئەوا نەخۆشی ئەو کەسانە ڕەگی داکوتاوەو ، هۆکارەکانیشی چەسپیون ، بۆیە پێویستە دەرماوێشتنێکی تەواویان بۆ بکرێت ٠

یەکەم : یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی ٠

دووەم : یەکتاپەرستی ئولوهیەت ٠

سێ یەم : یەکتاپەرستی زانستی باوەڕی (التوحيد العلمي الإعتقاديّ) ٠

چوارەم : بەدورگرتنی خوای پەروەردگار لە ستەم کردن بەرامبەر بە بەندەکەی ، یا هەستێ بە سزادان ، بەبێ ئەوەی بەندەکەی هیچ کردەوەیەکی خراپی ئەنجام دابێت ، کە شایستە بێت بە سزادان ٠

---

٢٨١ _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٤٩١) بلفظ : (من أنعم الله عليه نعمة) ٠

٢٨٢ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٦٩) ، (٥ / ١٦٩) ، (٨ / ١٠١ ، ١٠٨ ، ١٥٥) ، (٩ / ١٤٤) ، ومسلم (٨ / ٧٣ ، ٧٤) كلاهما عن أبي عثمان النهدي عن أبي موسى فذكره٠

٢٨٣ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٧٦) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٨٣٤) ٠

پێنجەم : داناپێدانانی بەندە بەوەدا کە خودی خۆی ستەمکارە ٠

شەشەم : پاڕانەوە (توسل) لە خوای پـەروەردگار بەخۆشەویسـترین شـتەکان ، کـە نـاوو سیفاتەکانێتی ، لە هەمووشیان زیاتر کە ماناکانی ناو و سیفات کۆبکاتەوە : (الحـيُّ القَيُّـوم)ە ، واتە زیندووی ڕاگری بونەوەر ٠

حەوتەم : بەتەنها لە خوای تعالى داوای یارمەتیدان بکرێت ٠

هەشتەم : داناپێدانانی بەندە کەوا خوای تعالى بەتەنها جێی هیواکردن و پاڕانەوەکردنە٠

نۆیەم : بەجێهێنانی پشت پـێ بەسـتنی و ، کـارپـێ سـپاردنی و ، دان پێـدانانی بەنـد کـەوا نێوچاوان و کاروباری بەدەستی پەروەردگارەو ، بەویستی خۆی تەصرفیان پێوە دەکات و ، حوکمەکانی بەسەردا جێبەجێ دەکات و ، دادپەروەرانە بڕیارەکانێ بە سەردا دەدات ٠

دەیـەم : لـە گوڵسـتانی قورئانـدا دڵیـی بحەوێتـەوەو ، دڵیـی تیایـدا ئاسـودە بێـت ، بـە هاوشێوەی ئاسودەبوونی گیانلەبەران لە بەهاردا ، لە تاریکی گومان و دودڵیـی هـەواوئارەزوودا خۆی پێ ڕووناك بکاتەوە ، خۆئاسوودەکردن بە قورئان لە جیاتی هـەموو ئەوانـەی لـە دەسـت دەچێت ، خۆدڵدانەوە بە قورئان بەرامبەر بە هـەموو بـەڵاو کارەسـاتێك کـە تووشـی دەبێـت ، قورئان بۆ چارەسەرکردنی نەخۆشیەکانی سنگی بەکار بێنێت ، ئەوا دڵتەنگی دەڕوێنێتـەوەو ، بۆ خەم و خەفەتەکانی شیفابەخش دەبێت ٠

یازدەهەم : داوای لێخۆشبوون ٠

دوازدەهەم : پەشیمان بوونەوەو تەوبەکردن ٠

سیازدەهەم : تێکۆشان لە پێناوی خوادا ٠

چواردەهەم : نوێژ ٠

پازدەهـەم : نکـۆڵیکردن لـە هێـزو پـەناو توانـاو ، سـپاردنیان بـە دەسـتی ئـەو زاتـەی ئەوانەی بەدەستە.

بەشێك : سەبارەت بە لایەنی کاریگەری ئەم دەرمانانە لەم نەخۆشیانەدا :

خوای تعالی ئەوەی ئادەم و ئەندامەکانی لەشی خولقاندووە ، بۆ هەموو ئەندامێك شێوەیەکی تەواوی بێ کەم و کوڕیی داناوە ، کە ئەگەر وونیکات هەست بە ئازار دەکات ، هەروەها بۆ دڵیش کە سەروەری ئەندامەکانە شێوەیەکی تەواوی بێ کەم و کوڕی داناوە ، ئەگەر لە دەستی بدات ، نەخۆشی و ئازارەکانی وەکو خەم و خەفەت و دڵتەنگیەکانی ئامادە دەبێت ٠

ئەگەر چاوەکان هێزی بینینیان نەمێت و ، گوێکانیش هێزی بیستنیان نەمێنێت و ، زمانیش هێزی قسەکردنی نەمێنێت کە بۆی خولقێندراوە ، شێوەی تەولوی بێ کەم وکوڕی خۆیان لە دەست دەدەن ٠

دڵیش : خولقێنراوە بۆ ناسینی بەدیهێنەری ، خۆشویستنی ، بەتەنها پەرستنی ، شادومان بوون بەخوا ، دڵخۆشبوون بە خۆشویستنی ، ڕازیبوون بەخوا ، پشت پێ بەستنی ، خۆشویستن لە پێناویدا ، ڕق لێبوونەوە لە پێناویدا ، خۆشەویستی لەبەر خواو دژایەتی لەبەر خوا ، بەردەوام زیکرکردنی ، بەلایەوە لە هەموو شتێك خۆشەویستر بێت ، لە هەموو شتێك زیاتر جێگای ئومێدی بێت ، لە دڵیدا لە هەموو شتێك شکۆمەندتر بێت ، نیعمەت و شادومانی و لەزەت و ، بەڵکو بەلایەوە ژیانیش بەبێ ئەو زاتە مانایەکی نەبێت ، هەموو ئەمانە وەکو خۆراك و تەندروستی و ژیانن بۆ دڵ ، بەنەبونیان خەم و خەفەت و دڵتەنگی لە هەموو لایەکەوە ڕووی تێ دەکات و ، بەسەریەوە دەمێنێتەوە ٠

گەورەترین نەخۆشیەکانی دڵیش : هاوەڵ پەیداکردن و تاوان و بێ ئاگایی و بەسووك تەماشاکردنی ئەوەیە کە پەروەردگار خۆشی دەوێن و پێی ڕازیە ، وازهێنان لە گەڕاندنەوەو

سپاردنی کارەکانە بە خوای تعالی ، کەمی پشت بەستنە بەخوای تعالی ، متمانەکردنە بە جگە لە خوای تعالی ، بێزاربوونە لە چارەنووسی ، بەگومانبوونە لە پەیمان و هەڕەشەکانی ·

بە تێڕوانینت لە نەخۆشیەکانی دڵ ، بۆت دەردەکەوێت ئەم شتانەو هاوشێوەکانیان هۆکاری دروستبوونی ئەو نەخۆشیانەن و هیچ هۆکارێکی تری نی یە ، تەنها دەرمانی دڵیش کە هیچ دەرمانێکی تری نی یە ، چارەسەرە پێغەمبەرایەتیەکانە کە چەندین شتی دژ بەو نەخۆشیانەی تێدایە ، چونکە نەخۆشی بە دژەکانی لادەدرێت و ، تەندروستیش بە هاوشێوەکانی دەپارێزرێت ، بۆیە تەندروستیی بەم شتە پێغەمبەرایەتیانە دەپارێزرێت و ، نەخۆشیەکانیشی بە دژەکانیان چارەسەر دەکرێت ·

یەکتاپەرستی : دەروازەکانی خەیرو شادومانی و چێژوەرگرتن و دڵخۆشی و ئاسودەیی بۆ بەندەی خوا دەکاتەوە ، تەوبەو پەشیمانیش دەرهاوێشتنێکە بۆ ئەو تێکەڵاو و مادە خراپانەی کە هۆکارن بۆ نەخۆش کەوتنی بەندە ، هەروەها لە تێکچوونیش دەیپارێزێت و ، دەروازەی شەڕوخراپەشی لێ دادەخات ، بۆیە دەروازەکانی خەیرو خۆشی بە یەکتاپەرستی دەکرێتەوەو ، دەروازەکانی شەڕیش بە تەوبەو پەشیمانی دادەخرێت ·

کەسانێك لە پزیشکانی پێشین گوتویانە : هەرکەس خوازیاری تەندروستی جەستەیە ، با خواردن و خواردنەوەکانی کەم بکاتەوە ، هەرکەسیش تەندروستی دڵیی دەوێ ، با واز لە تاوانەکان بێنێت ·

(ثابت)ی کوڕی (قُرَّة) دەڵێت : حەوانەوەی جەستە لە کەم خواردندایە ، حەوانەوەی ڕوحیش لە کەمی تاوان کردندایە ، حەوانەوەی زمانیش لە کەم قسەکردندایە ·

تاوانیش بۆ دڵ ، وەکو ژەهرەکانە ، کە ئەگەر نەیفەوتێنێت ئەوا بەدڵنیاییی لاوازی دەکات ، کە هێزیشی لاواز بوو ، چیتر ناتوانێت بەرامبەر بە نەخۆشیەکان بەرهەڵستی بکات ، پزیشکی دڵان (عبدالله)ی کوڕی (مبارك) دەفەرمێت :

رَأيتُ الذنُوبَ تُميتُ القُلوبَ   وقدْ يُورِثُ الذُّل إدمانُهـــا
الذُّنوبِ حـــياةُ القُلوبِ   وخَيرٌ لِنَفسِكَ عَصْيانُهـــا

واتە :

تـــاوانم بینی دڵ دەمـــرێنێت   سەرشۆڕیش بەردەوامەتی پێ دەبەخشێت
وازهێنان لە تاوان ژیانەوەی دڵە   بۆ خۆت چاکــــــترە سەرپێچی بکەیت

هەواو ئارەزوو بە گەورەترین نەخۆشیەکانی دڵ دادەنرێت و ، سەرپێچیکردنی ئەو هەواو ئارەزوانەش بە گەورەترین چارەسەرەکانی دڵ دانراوە ، لە بنەڕەتدا نەفس بە نەفامی و ستەمکاری خولقێنراوە ، بۆیە بەهۆی ئەو نەفامیەوە وادەزانێت ئەگەر شوێنی هەواو ئارەزووەکانی نەفسی خۆی بکەوێت ئەوە دەبێتە چارەسەر ، بەڵام لە ڕاستیدا دەیفەوتێنێت و پەکی دەخات ، وە لەبەر ئەوەی کەسێکی ستەمکاریشە هیچ شتێکی لە پزیشکی ئامۆژگاریکارەوە قبوڵ نابێ ، بەڵکو نەخۆشی دەخاتە جێگەی دەرمانەوەو پشتی پێ دەبەستێت و ، دەرمانیش دەخاتە جێگەی نەخۆشیەوەو خۆی لێ بەدوور دەگرێت ، لێرەدا کە نەخۆشی پەسەند دەکات و ، خۆی لە دەرمانەکان بەدوردەگرێت ، جۆرها دەردو نەخۆشی ڕووی تێدەکات ، بە جۆرێك پزیشکان ماندوو دەکات و ، شیفاش ئاستەم دەکات ، کارەساتی گەورەش ئەویە کە هەموو ئەوانە بە چارەنووسەوە دەبەستێتەوە ، بۆیە بەزمانی حاڵ خۆی بەبێ تاوان دادەنێت و ، بەبەردەوامی سەرزەنشتی پەروەردگاری دەکات ، سەرزەنشتەکەش بەهێز دەکات تاوەکو بە زمانی ئاشکەرای دەکات ٠

ئەگەر نەخۆش بەم بارە گەشت ، چاوەڕێی چاکبونەوەی لێناکرێت مەگەر خوای تعالی ڕەحمەت و بەزەیی خۆی بەو کەسە بگەیەنێت و ، بە ژیانێکی نویٚ بیژێنێتەوەو ، ڕێگەیەکی باش و ستایشکراویشی پیشان بدات ، بۆیە فەرموودەکەی (ابن عباس) _ خوای لە خۆی ویابیشی ڕازی بێت _ سەبارەت بە نزای کاتی کارەسات جۆرەکانی یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی و پەرستراوێتی لە خۆدەگرت و ، خوای تعالاش بە گەورەو میهرەبان وەسف دەکات ، ئەم دوو سیفەتەش شێوەی تەواوی بێ کەم وکوڕی ڕەحمەت و بەزەیی و بەتوانایی و ، چاکەکردن و لێبوردن بۆ خوای تعالی جێگیر دەکەن ٠

خوای تعالی بە شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕیی پەروەردگارێتی بۆ جیهانەکانی سەرو خوارو وەسف دەکات ٠

باسی عەرشیش دەکات کە سەربانی هەموو بەدیهێنراوانەو لە هەمووشیان گەورەترە ٠

شێوەی تەولوی بیٚ کەم و کوڕی پەروەردگارێتی خوای تعالی یەکتاپەرستن پێویست دەکات و ، دەبیٚ هەموو جۆرەکانی پەرستن و خۆشەویستی و هیواو خواست و ڕێزو گوێڕایەڵیی بەتەنها بۆ ئەو زاتە بکرێت ٠

گەورەیی بەڕەهایی خوای پەروەردگاریش واپێویست دەکات هەموو شێوەیەکی تەواوی بیٚ کەم و کوڕی بۆ جێگیر بکرێت و ، هەموو کەم و کوڕی و چواندنێکی لیٚ بەدور بگیرێت.

میهرەبانی خوای تعالاش شێوەی تەواوی بیٚ کەم و کوڕی ڕەحمەت و بەزەیی و چاکەکردنی بەرامبەر بە بەدیهێنراوانی خۆی بەدەردەخات ٠

کە دلٚ ئەوانەی سەرەوە بزانێت ، ئەوا خۆشویستن و ڕێزگرتن و یەکتاپەرستی بۆ خوای تعالی جێبەجیٚ دەکات و ، بەوەش مرۆڤ دڵخۆشی و شادومانی و چێژی دەست دەکەوێت بە ئاستێك ئازاری کارەسات و خەم و خەفتی لیٚ دوردەخاتەوە ، تۆ تەماشا دەکەیت نەخۆش

ئەگەر ئەو هەواڵانەی پێ بگات كە دڵخۆشی بكات و ، نەفسی بەهێز بكات ، چۆن سروشتی جەستەی بەهێز دەبێ و نەخۆشیە هەستیەكانی خەم و خەفەت لادەبات ، كەوابوو دڵ بە ئاسایی چاك دەبێتەوە ٠

پاشان ئەگەر بەراوردێكی نێوان تەنگانەكانی كارەسات و فراوانی ئەو وەسفانەی نێو نزاو دوعاكانی كارەسات بكەیت ، دەبینی زۆر زۆر گونجاوە بۆ ئەوەی دەرووی تەنگانەكان بكاتەوەو ، دڵیش لەو دەروازەیەوە گوزەر بكات بۆ بەهاری دڵخۆشی و شادومانی ، ئەمەش لەو كەسانەدا زیاتر بەدیدەكرێت ، كە ڕوناكی ئەو نزایانەی تێدا هەڵهاتووەو ، دڵیشی لە ئیش پێكردنی ڕاستیەكانیدا دەست بەكاربووە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((يَا حَيّ يَا قَيّومُ ، بِرَحْمَتِكَ أَسْتَغِيثُ)) هۆیەكی گونجاوە بۆ دورخستنەوەی ئەم نەخۆشیە ، چونكە سیفەتی (حَيّ) واتە : زیندوو كە شێوەی تەواوی بێ كەم و كوڕی لە خۆدەگرێت و ، پێوەی پەیوەندە ٠

هەروەها سیفەتی (القَيُّوم) واتە : هەڵسوڕێنەری بوونەوەر ، ئەمە هەموو سیفاتە كرداریەكان لە خۆدەگرێت ، بۆیە گەورەترین ناوی خوا كە ئەگەر نزای پێ بكرێت قبوڵ دەكرێت و ، داوای پێ بكرێت پێت دەدەرێت بریتیە لە : ((يَا حَيّ يَا قَيّومُ))ە ٠

سیفەتی زیندوویی تەواوی بێ كەم و كوڕی خوای تعالاش ، دژبە هەموو نەخۆشی و ئازارەكانە ، بۆیە كاتێك ژیانی خەڵكی بەهەشت تەواو بوو و كەم و كوڕیی تێدا نەما چیتر تووشی خەم و خەفەت و دڵتەنگی و بەڵاكان نابن ، بەڵام سیفەتی كەم و كوڕ بوونی ژیان زیان بە كردەوەكان دەگەیەنێت و ، دژبە (القَيومِيَّة)ە ٠

بوونی سیفەتی (القَيومِيَّة)تی خوای تعالاش ، ڕەنگدانەوەی شێوەی تەواوی بێ كەم و كوڕی سیفەتی ژیان و زیندویەتیە ، چونكە زاتێك كە بە ڕەها زیندوو بێ و ، ژیانیشی تەواو بێ

، ئەوا هەموو سیفاتەكانی تەواوێتی لە خۆدەگرێت ، (القَیوم)یش هـیچ كردەوەیـەكی شـیاوی بەلاوە ئاستەم نابێت ٠

هاوتـای ئەمـەی سـەرەوەش پاڕانـەوەی پێغەمبـەری خوایـە ﷺ لـە خواكـەی بـە پەروەردگارێتیكردنی بۆ (جبریل) و (میكائیل) و (إسرافیل) بۆ ئەوەی ڕێنمووی بكات بـۆ ئەو هەقەی خەڵكی تیایدا جیاوازن و ، لەسەر ئەو هەقە دامەزراوی بكات ، چونكە ژیانی دڵ بـە ڕێنمووی وەرگرتنە ٠

خوای تعالاش ژیانی بەم سێ فریشتەیە سپاردووە ، سروش ، كە ژیانی دڵە بـە (جبریـل)ی سپاردووە ٠

باران ، كە ژیانی جەستەی مرۆڤ و ئاژەڵانە بە (میكائیل)ی سپاردووە ٠

فووكردن بە بووقدا ، كە هۆی ژیانی جیهان و گەڕانـەوەی ڕووحەكانـە بـۆ جەسـتەكان بـە (إسرافیل)ی سپاردووە ٠

كەوابوو پاڕانـەوە بـە پـەروەردگارێتی خـوای تعـالی بـۆ ڕوحـی ئـەو فریشـتە گەورانـەی كـە ژیانیان پێ سپێردراوە ، كاریگەریەكی ئیجابی دەبێ بۆ ئەوەی داواكاریەكان بەدەستبهێنرێ ٠

مەبەستیش ئەوەیە كە : ناوی ((الحَيّ القَيّومُ)) كاریگەریـەكی ئیجـابی تایبـەتی هەیـە بـۆ ئەوەی داواكاریەكان وەڵام بدرێتەوەو ، كارەساتەكان لابەرێت ٠

وَفِي " السّنَنِ " و " صَحِيحِ أبِي حَاتِمٍ " مَرْفُوعًا : اسْمُ اللّـهِ الْـأعْظَمُ فِـي هَـاتَيْنِ الْـآيَتَيْنِ : ﴿ وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرّحْمَنُ الرّحِيمُ ﴾ [الْبَقَرَةُ ١٦٣] ، وَفَاتِحَـةُ آلِ عِمْـرَانَ ﴿ الم اللّـهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيّ الْقَيّومُ ﴾ قَالَ التّرْمِذِيّ : حَدِيثٌ صَحِيحٌ[٢٨٤] .

واتـه : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : گـەورەترین ناوەكـانی خـوای تعـالی لـەم دوو سورەتەدایە ﴿ وَإِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الـرّحْمَنُ الـرّحِيمُ ﴾ واتـە ﴿ وَإِلَهُكُمْ ﴾ پەرسـتراوی ئێوە ﴿ إِلَهٌ وَاحِدٌ ﴾ پەرستراوێكی تاك و تەنهایە ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُـوَ ﴾ هـیچ پەرسـتراوێكی ڕاسـت نی یە تەنها ئـەو نـەبێت ﴿ الـرّحْمَنُ الـرّحِيمُ ﴾ كـە بەخشندەی میهرەبانـە ، هـەروەها ئایـەتی یەكەمی سورەتی (آل عمران) ﴿ الم اللّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُـوَ الْحَـيّ الْقَيّـومُ ﴾ واتـە : ﴿ الم ﴾ تـەنها خـوا ماناكـەی دەزانێـت بـە (ئـەلیف ، لام ، مـیم) دەخوێندرێتـەوە بـۆ ماناكـەی سـەیری سەرەتای سوەرتی (البقرة) بكە ﴿ اللّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا ﴾ خوا ئەو خوایەیـە كـە هـیچ پەرسـتراوێكی ڕاست نی یە جگە لە خوا ﴿ الْحَيّ الْقَيّومُ ﴾ زیندووی ڕاگری بونەوەرە[٢٨٥]

وَفِي " السّنَنِ " و " صَحِيحِ ابْنِ حِبّانَ " أيْضًا : مِنْ حَدِيثِ أنَسٍ أنّ رَجُلًا دَعَا ، فَقَالَ : اللّهُمّ إنّي أسْألُكَ بِأنّ لَكَ الْحَمْدَ ، لَا إلَهَ إلّا أنْتَ الْمَنّانُ ، بَدِيعُ السّمَاوَاتِ وَالْأرْضِ ، يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ، يَا حَيّ يَا قَيّومُ ، فَقَالَ النّبِيّ ﷺ : ((لَقَدْ دَعَا اللّهَ بِاسْمِهِ الْأعْظَمِ الّذِي إذَا دُعِيَ بِهِ أجَابَ ، وَإِذَا سُئِلَ بِهِ أعْطَى))[٢٨٦] .

واتە : لە (أنس)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك نزای كردو ، فەرمووی : پەروەردگارا من داوات لێدەكەم بەوەی كە ستایش بۆ تۆیە ، هیچ پەرستراوێك نی

٢٨٤ _حسن : أخرجه أحمد (٦ / ٤٦١) ، وعبد بن حميد (١٥٧٦) ، والدارمي (٣٣٩٢) ، وأبوداود (١٤٩٦) ، وابن ماجة (٣٨٥٥) ، والترمذي (٣٤٧٨) كلهم من طريق عبيدالله بن أبي زياد عن شهر بن حوشب عن أسماء بنت يزيد فذكرته مرفوعاً .

٢٨٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

٢٨٦ _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (١٤٩٥) ، وصححه الألباني .

يه به هەق جگە لە تۆی بەخشندەی منەتكاری ، داهێنەری ئاسمانەكان و زەوی ، ئەی خاوەن ڕێزو شكۆمەندی ، ئەی زیندووی ڕاگری بونەوەر ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە خوا پاڕایەوە بەناوە گەورەكانیی كە ئەگەر نزای پێ بكرێت قبولّ دەكرێت و ، داواشی پێ بكرێت پێی دەدرێت)) ٠

بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر بە پەرۆشەوە نزای بكردایە دەیفەرموو : ((یا حيٌّ یا قَيُّوم)٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ ((اللّهُمّ رَحْمَتَكَ أَرْجُو ، فَلَا تَكِلْنِي إِلَى نَفْسِي طَرْفَةَ عَيْنٍ ، وَأَصْلِحْ لِي شَأْنِي كُلَّهُ ، لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ)) واتە : پەروەردگارا هیوای بەزەیت دەكەم و ، بە ئەندازەی چاوتروكانێك مەمدرە دەست خۆم و ، هەموو كاروبارم چاك بكە ، هیچ پەرستراوێك نی یە بەهەق جگە لە تۆ)) ، لەم نزایەدا هیوای بەزەی لە زاتێك داوادەكرێت كە هەموو خەیرێكی بەدەستەو ، بەتەنها پشتی پێ دەبەسترێت و ، مرۆڤ هەموو كاروبارەكانی خۆی پێ دەسپێرێت و ، لێی دەپاڕێتەوە بۆ ئەوەی هەموو كاروبارەكانی چاك بكات و ، بە ئەندازەی چاوتركانێك نەیداتە دەستی خۆی و ، لێی دەپاڕێتەوە بە یەكتاپەرستیی ، چونكە لە دوورخستنەوەی نەخۆشیدا ڕۆلێكی كاریگەری بەهێز دەبینێت ٠ هەروەها فەرمایشتیشی : ((اللهُ رَبِّي لا أُشْرِكُ بِهِ شَيئاً)) هەمان كاریگەریەكانی سەرەوەی تێدایە ٠

بەلاّم فەرموودەكەی (ابن مسعود)_ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((اللّهُمَّ إِنِّي عَبْدُكَ وابْنُ عَبْدِكَ ٠٠)) چەندین زانستی ئیلاهی و ، نهێنی بەندایەتی تێدایە كە لە كتێبێكدا جێی نابێتەوە ، چونكە مرۆڤ لێرەدا دان بە بەندایەتی خۆی و باوان و دایانیدا دەنێت ، كە نێوچاوان و هەموو كاروبارەكانی بەدەستی ئەو زاتەیەو چۆنی حەز لێبێت تەصروف پێوە دەكات ، بەندەش توانای هیچ سودو زیان و ، مردن و ژیان و ، زیندوبونەوەیەكی بۆ خۆی نی یە ، بەلكو دیلی ژێر دەستی پەروەردگارو ، كەساسی ژێر سولّتان و زالّبونێتی٠

وه فه‌رمایشتی : ((ماضٍ فيَّ حُكْمُكَ عَدْلٌ فِيَّ قضاؤكَ)) واته : حوكمت به‌سه‌رمدا به‌رده‌وامه‌و ، بریارت به سه‌رمدا دادپه‌روه‌رانه‌یه ، دوو بنچینه‌ی گه‌وره له خۆده‌گرێت كه ته‌وه‌ره‌ی یه‌كتاپه‌رستی له سه‌ر ده‌خولێته‌وه ٠

یه‌كه‌میان : جێگیركردنی چاره‌نووس ، وه حوكمه‌كانی خوای تعالی به‌سه‌ر به‌نده‌كانیدا جێبه‌جێ كراوه‌و به‌رده‌وامه ، مرۆڤ ناتوانێت لێی جیابێته‌وه‌و ، هیچ رێگه‌یه‌كیشی به‌ده‌سته‌وه نی یه بۆ دورخستنه‌وه‌ی ٠

دووه‌م : خوای تعالی له‌م حوكمانه‌دا دادپه‌روه‌ره‌و ، هیچ سته‌مێك له به‌نده‌كه‌ی ناكات ، به‌ڵكو تیایدا له چوارچێوه‌ی دادپه‌روه‌ری و چاكه‌كردن ناچێته ده‌ره‌وه ، چونكه سته‌م كردن هۆكاره‌كانی ده‌گه‌رێته‌وه بۆ ئه‌وه‌ی كه سته‌مكار یا پێویستی به شتێكه ، یاخود نه‌فامه ، یاخود نه‌زان و گێله ، به‌ڵام هه‌رگیز گونجاو نیه ئه‌وه له زاتێك بوه‌شێته‌وه كه به هه‌موو شتێك زانایه‌و ، پێویستی به‌هیچ شتێك نی یه‌و ، هه‌موو شتێك پێویستی پێیه‌تی و ، دادپه‌روه‌رترین دادوه‌رانه‌و ، بچوكترین گه‌ردیله له قه‌ده‌رو چاره‌نووسه‌كانی ناتوانێت له له حیكمه‌ت و دانایی و ستایشكردنی بچنه ده‌ره‌وه ، وه‌كو چۆن له تواناو ویستیی ناچنه‌ده‌ره‌وه ، بۆیه حیكمه‌ت و دانایی په‌یره‌وكراوه له گه‌ڵ تواناو ویستیدا ، ئه‌وه‌بوو (هود) پێغه‌مبه‌ر _ صلى الله على نبينا وعليه وسلم _ كاتێ قه‌ومه‌كه‌ی به بته‌كانیان ده‌یترسێنن ده‌ڵێت :

﴿ إِنِّي أُشْهِدُ اللَّهَ وَاشْهَدُوا أَنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ * مِنْ دُونِهِ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ثُمَّ لا تُنْظِرُونِ * إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾[هود: ٥٤ –٥٦] ٠ واته : ﴿ أُشْهِدُ اللَّهَ ﴾ خوا ده‌كه‌م به شایه‌ت ﴿ وَاشْهَدُوا ﴾ و ئێوه‌ش شایه‌ت بن ﴿ أَنِّي بَرِيءٌ ﴾ كه به‌راستی من به‌ری و دوورم ﴿ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴾ له‌وه‌ی كه ئێوه ده‌یكه‌ن به هاوبه‌ش بۆ خوا ﴿ مِنْ دُونِهِ ﴾ جگه له خوا ﴿ فَكِيدُونِي جَمِيعًا ﴾ جا هه‌مووتان پیلانم لێ بگێرن ﴿ ثُمَّ لا تُنْظِرُونِ ﴾ له پاشان مۆڵه‌تیشم مه‌ده‌ن (ولێم مه‌وه‌ستن)

﴿ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللهِ ﴾ بەڕاستی من پشتم بەخوا بەستووە ﴿ رَبِّي وَرَبِّكُمْ ﴾ كە پەروەردگاری من و پەروەردگاری ئێوەشە ﴿ مَا مِنْ دَابَّةٍ ﴾ هیچ گیان لەبەرێك نی یە ﴿ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ﴾ مەگەر خوا دەسەڵات دراوە بەسەریدا (بگری مووی پێشی سەرێتی) ﴿ إِنَّ رَبِّي ﴾ بەڕاستی پەروەردگارم ﴿ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ لەسەر ڕێگەیەكی ڕاستە[٢٨٧] واتە لە گەڵ ئەوەدا كە خوای تعالی دەستەڵاتی خۆی داوە بەسەر هەموو شتێكداو بە ویستی خۆی تەصرفیان پێوە دەكات ، بەڵام لە سەر ڕێگەیەكی ڕاستیشەو بە دادپەروەری و دانایی و ، چاكەكردن و ڕەحمەت و بەزەیی نەبێت تەصرفیان پێوە ناكات · بۆیە فەرمایشتی : ((ماضٍ فيَّ حُكْمُكَ)) واتە : حوكمەت بە سەردەمدا بەردەوامە ، سازیارو ڕێككەوتووی فەرمایشتی خوای تعالایە : ﴿ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا ﴾ واتە : هیچ گیانلەبەرێك نی یە مەگەر خوای تعالی دەستەڵات درلوە بەسەریدا ، هەروەها فەرمایشتی : ((عَدلٌ فيَّ قضاؤكَ)) واتە : بڕیارت بەسەرمدا دادپەروەرانەیە ، سازیارو ڕێككەوتوی فەرمایشتی خوای تعالایە : ﴿ إِنَّ رَبِّي عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾ واتە : بەڕاستی پەروەردگارم لە سەر ڕێگەیكی ڕاستە · پاشان لە پەروەردگاری دەپاڕێتەوە بەو ناوانەی كە خۆی پیێ ناوناوە ، ئەوەی بەندەكان دەیزانن و ئەوەشی كە نەیانزانیوە · لەوانەش : هەندێك لەو ناوانەی لە عیلمی غەیبی خۆیدا هەڵگرتووەو ، پیشانی هیچ پەریەكی نزیك ، یاخود پێغەمبەرێكی نەداوە ، ئەم وەسیلەیە گشتیترین وەسیلەیەو ، لە هەمووشیان بەلای خواوە خۆشەویسترەو ، لە هەمووشیان نزیكترە بۆ دەستكەوتنی داواكراو ·

پاشان داوای لێكرد قورئان بكات بە بەهاری دڵی ، چونكە بەڕاستی قورئان بەهاری دڵانە ، وە بیكات بە شیفای خەم و خەفەتەكانی ، بۆیە دەچێتە جێگەی ئەو دەرمانەی كە نەخۆشیەكان ڕیشەكێش دەكات و ، تەندروستی بۆ جەستە دەگەڕێنێتەوە ، داواشی لێكرد خەم و خەفەتەكانی پیێ لابەرێت وەكو چۆن ژنگ و پیسی مشت و ماڵ دەكرێت ، بۆیە ئەگەر

٢٨٧ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

نەخۆش بەڕاستگۆیی ئەم دەرمانە بەکاریبێنێت ئەوا نەخۆشیەکەی لادەبات و ، شیفایەکی تەواوی بۆ دەستەبەر دەکات و ، تەندروستیشی بۆ دەگەڕێنێتەوە · والله الموفق ·

بەڵام نزاکەی (ذي النون) · شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی یەکتاپەرستی و پاك و بێگەردی خوای پەروەردگاری تێدایە ، هەروەها بەندەی خوا دان بە ستەم و تاوانی خۆیدا دەنێت و ، بەوەش دەبێت بە گەورەترین دەرمانەکانی کارەسات و خەم و خەفەت لابردن و ، چاکترین وەسیلەکانیش دەبێ بۆ ئەوەی خوای تعالی پێویستیەکان جێبەجێ بکات ، چونکە یەکتاپەرستی و پاك و بێگەردی هەموو تەواویەك بۆ خوای تعالی جێگیر دەکەن و ، هەموو کەم و کوڕیەکی و عەیب و چواندنێکی لێ بەدور دەگرن · دان نانی بەندەش بە ستەمدا لە ڕاستیدا ڕەنگدانەوەی باوەڕی تەواوێتی بە شەرع و پاداشت و سزا ، بۆیە ئەمە وای لێدەکات خۆی بشکێنێتەوەو بۆ لای خوا بگەڕێتەوە ، واز لە هەڵنوتانەکانی بهێنێت ، دان بە بەندایەتی خۆیدا بنێت ، پێویستێتی خۆی بۆ خوای تعالی ئاشکەرا بکات · لێرەدا چوار شت بەکارهاتووە بۆ پاڕانەوە : یەکتاپەرستی ، پاك و بێگەردی ، بەندایەتی ، دان پێدانان ·

بەڵام فەرموودەکەی (أبي أمامة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ : ((اللهُمَّ إنِّي أعوذُ بِكَ مِنَ الهَمِّ والحَزَنِ ···)) ، لە هەشت شتدا پەنا بەخوا دەگرێت ، هەر دوانێکیان پێکەوەبەندێکی جووتن ، ئەوەتا دڵتەنگی و خەم دوو بران ، بێدەستەڵاتی و تەمەبەڵی دوو بران ، ترسنۆکی و دەست قوچاوی دوو بران ، زاڵبونی قەرزو دۆڕانی پیاوان دوو بران ، چونکە شتی نەویستراوی بە ئازار کە بە دڵ گەشت ، پێدەچێ هۆکارەکەی شتێکی ڕابردوو بێت ، بۆیە مرۆڤ دڵتەنگ دەکات ، یاخود شتێکە چاوەڕوان دەکرێت لە ئایندەدا ڕووبدات ، بۆیە مرۆڤ خەمی دەخوات ·

کە مرۆڤ لە بەرژەوەندیەکانی دوادەکەوێت و لە دەستی دەچێت ، هۆکارەکەی دەگەڕێتەوە یا بۆ بێ توانایی کە بە بێدەستەڵاتی ناودەبرێت ، یاخود دەگەڕێتەوە بۆ وەرەبەردان و نائومێدی کەبە تەمبەڵی ناودەبرێت ·

کە مرۆڤ خێرو سودو کەڵك لە خودی خۆی و هاورێکەزی قەدەغە دەکات ، یا بەجەستەی ئەو سودە قەدەغەدەکات ، کە بە ترسنۆکی ناودەبرێت ، یاخود بە ماڵ و سامانی ، کە بە دەست قوچاوی ناودەبرێت · وە کە خەڵکی بەسەردا زاڵ دەبێت یا بەهەقە ، کە زاڵبونی قەرزە ، یا بە ناهەق و پوچیە کە بەدۆڕانی پیاوان ناودەبرێت ، بۆیە لەم فەرموودەیەدا پەنا بە خوا گیراوە لە هەموو شەڕو خراپەکاریەك ·

بەڵام کاریگەری ئیستغفارو داوای لێخۆشبوون لە دورخستنەوەی خەم و دڵتەنگی و تەنگانەدا ، لەبەر ئەوەیە کە هەموو ڕێبازو ئاقڵ و ژیرانی ئومەتێك دەزانن کە سەرپێچی و خراپەکاری خەم و خەفت و ، ترس و دڵتەنگی و ، سنگ تەنگی و ، نەخۆشیەکانی دڵ پەیدا دەکات ، ئیتر هەرکات ئارەزووەکانیان لەو خراپەو سەرپێچیانە تێربو و ، لێی بێزاربوون ، دوبارە ئەو سەرپێچی و خراپەکاریە ئەنجامی دەدەنەوە بۆ دورخستنەوەی ئەو خەم و خەفەتەی دایگرتوون ، وەکو ئەوەی شێخی گومڕابووان دەڵێت :

وَكَأْسٍ شَرِبْتُ على لَذَّةٍ وَأُخْرَى تَدَاوَيْتُ مِنْهَا بِهَا

واتە :

کاسێکی شەرابم خواردەوە بۆ خۆشی و خۆشم لێ چارەسەر کرد بەخواردنەوەی کاسێکی تر

بۆیە ئەگەر ئەمە ئاسەواری تاوان و گوناهەکان بێت لە سەر دڵ ، ئەوا هیچ دەرمانێکی نی یە بەدەر لە تەوبەو پەشیمانی و داوای لێخۆشبوون ·

بەڵام نوێژ · دەروازەیەکی گەورەیە بۆ شادومانبوون و بەهێزبوون و ، کرانەوەو ئاسودەبوونی دڵان ، هەروەها دڵ و ڕوح بە خوای تعالی دەکات ، لێی نزیك دەبێتەوەو چێژ لە یادو زیکرکردنی وەردەگرێت ، بە ڕازونیازکردنی دڵخۆش دەبێت ، لە پێش دەستیدا دەوەستێت ، هەموو جەستەو هێزو ئەندامەکانی لە پەرستنیدا بەکاردەهێنێت و ، هەموو ئەندامێك بەشی خۆی دەداتێ ، واز لە خەڵك و تێکەڵاوبون و گفتوگۆکردنیان دەهێنێت و ،

هێزەکانی دڵیی و ئەندامەکانی بە خوای پەروەردگارەوە پەیوەست دەبێت و ، لە دەستی دوژمنی دەحەوێتەوە ، هەموو ئەمانە کە لە کاتی نوێژدا مرۆڤ پەیڕەوی دەکات دەبێت بە گەورەترین دەرمانەکان و دڵخۆشکارەکان خۆراکەکان کە بەتەنها گونجاوی دڵە تەندروستەکانە · بەڵام دڵە نەخۆشەکان ، بەهاوشێوەی جەستەکانە کە بەدەر لە خۆراکی چاك هیچی تر سودی بۆ نابێت ·

بۆیە نوێژ یارمەتیدەرێکی گەورەیە بۆ ئەوەی بەرژەوەندیەکانی دونیاو ڕۆژی دوای پێ بەدەست بهێنرێت و ، خراپەکانی دونیاو ڕۆژی دوای پێ دوربخرێتەوە ، تاوان قەدەغە دەکات ، نەخۆشیەکانی دڵ دوردەخاتەوە ، نەخۆشیەکانی جەستە لادەبات ، دڵ ڕوناك دەکاتەوە ، ڕووی مرۆڤ سپی دەکات ، ئەندامەکانی لەش و نەفس چالاك دەکات ، ڕۆزی فراوان دەکات ، ستەم دوردەخاتەوە ، ستەملێکراو سەردەخات ، تێکەڵاوەکانی ئارەزوو هەڵسان دادەمرکێنێتەوە ، نیعمەت دەپارێزێ ، ڕق و قین دوردەخاتەوە ، ڕەحمەت و بەزەی دادەبەزێنێت ، خەم وخەفەت لادەبات ، بۆ زۆرێك لە ئازارەکانی سك بەسوودە ·

وَقَدْ رَوَى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ مُجَاهِدٍ ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : رَآنِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَأَنَا نَائِمٌ أَشْكُو مِنْ وَجَعِ بَطْنِي ، فَقَالَ لِي : ((يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَشكَمَتْ دَرْدْ ؟)) قَالَ : قُلْتُ : نَعَمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، قَالَ : ((قُمْ فَصَلِّ ، فَإِنَّ فِي الصَّلَاةِ شِفَاءً))[٢٨٨]

وَقَدْ رُوِيَ هَذَا الْحَدِيثُ مَوْقُوفًا عَلَى أَبِي هُرَيْرَةَ وَأَنَّهُ هُوَ الَّذِي قَالَ ذَلِكَ لِمُجَاهِدٍ وَهُوَ أَشْبَهُ وَمَعْنَى هَذِهِ اللَّفْظَةِ بِالْفَارِسِيِّ أَيُوجِعُكَ بَطْنُكَ ؟ واتە : لە (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ منی بەدیکرد کە نووستبووم و هاوارم لە ئازاری سکم دەکرد ، ئەوەبوو بە زمانی فارسی پێی فەرمووم ((أشكَمَتْ دَرْدْ)) واتە سکت ئازای

٢٨٨ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٢ / ٣٩٠ ، ٤٠٣) ، وابن ماجة (٣٤٥٨) كلاهما عن مجاهد عن أبي هريرة فذكره .

هەیە ، (أبوهُريرة) دەفەرمێت : گوتم : بەڵێ ئەی پێغەمبەری خوا ، ئەویش فەرمووی : ((هەستە نوێژ بکە ، چونکە نوێژ شیفای تێدایە)).

ئەگەر ستگی پزیشکی زەندیقی بێ باوەڕ بەم چارەسەرە نەکرایەوە ، ئەوا بەشێوازی پزیشکی لە گەڵیدا قسەدەکرێت و ، پێی دەگوترێت : نوێژ وەرزشی نەفس و جەستەشە پێکەوە ، چونکە چەندین جوڵانەوەو باری جیاواز لە خۆدەگرێت وەکو هەڵسان و ، ڕکوع و ، سجودو ، دانیشتن لە سەر سمت و ، گواستنەوەکان لە بارێکەوە بۆ بارێکی تر کە لە گەڵیدا زۆربەی جومگەکان دەجوڵێنەوەو ، هەروەها زۆربەی ئەندامە ناوەکیەکانی وەکو گەدەو ، ڕیخۆڵەو ، ئەندامی هەناسەدان و ، هیتریش دەجوڵێنەوە ، بۆیە نکوڵیی ناکرێت کە ئەم جوڵانەوانە ڕۆڵێکی کاریگەر ببینێت لە بەهێزکردن و شیکردنەوەی مادەکاندا ، بەتایبەت بەهۆی هێزی نەفس و کرانەوەو ئاسودەبونی لە نوێژدا ، ئەوجا سروشتی جەستەش بەهێز دەبێت و ، نەخۆشیەکە دوردەخرێتەوە ·

بەڵام نەخۆشی زەندیقێتی بێ باوەڕیی و ڕوو وەرگێڕان لەو پەیامەی کە پێغەمبەران هێناویانەو ، لە جیاتیدا باوەڕنەبوون بەخوا هەڵبژێردرێت ، ئەوا هیچ دەرمانێکی نی یە بەدەر لە ئاگرێکی بڵێسەدار ، کە کەس ناچێتە نێوی مەگەر خراپترینی خەڵك ، بەتایبەت ئەو کەسانەی کە بڕوایان نی یە و پشت هەڵدەکەن لە ئاینی ڕاستی ئیسلام ·

بەڵام کاریگەری تێکۆشان لە پێناوی خوادا (الجهاد) بۆ دورخستنەوەی خەم و خەفەت ، کارێکە مرۆڤ بە ویژدانی خۆی دەیزانێت ، چونکە نەفس هەرکات هێرشەکانی پووچ و ناهەق و داگیرکردنەکانی پشت گوێ خست ، خەم و خەفەت و ، کارەسات و ترسەکانی زیاتر دەبێ ، بۆیە ئەگەر مرۆڤ بۆ خوا بەرامبەر بەوانە تێکۆشا ، ئەوا خوای تعالی ئەو خەم و خەفەت و دڵتەنگیەی بۆ دەگۆڕێت بە شادومانیی و چالاکی و هێز ، وەکو ئەوەی خوای تعالی فەرموویەتی : ﴿ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخْزِهِمْ وَيَنصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ

مُؤْمِنِينَ (١٤) وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ﴾[التوبة :١٤ _ ١٥] واته : ﴿ قَاتِلُوهُمْ ﴾ (باوەڕداران) بیانکوژن ﴿ يُعَذِّبْهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ ﴾ خوا بەدەستی ئێوە سزایان دەدات ﴿ وَيُخْزِهِمْ ﴾ وریسوایان دەکات ﴿ وَيَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ ﴾ وە سەرتان دەخات بەسەریاندا ﴿ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُؤْمِنِينَ ﴾ وە (خوا) سینەو دڵی کۆمەڵی بڕوادار خۆش دەکات ﴿ وَيُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ ﴾ و ڕق و خەشمی دڵەکانیان دادەمرکێنێ و ناهێڵێ[٢٨٩] ، بۆیە هیچ شتێك نی یە بە ئەندازەی تێکۆشان پەرێشانی دڵ و خەم و خەفەتی لابەرێت . والله المستعان .

بەڵام کاریگەری (لاحول ولا قوة إلا بالله) لە دورخستنەوەی ئەم نەخۆشیەدا ، دەگەڕێتەوە بۆ شێوەی تەواوی بێ کەم و کوڕی سپاردنی کاروبار بەدەستی خوای تعالی ، نکۆڵیکردنە لە هەر هێزو توانایەك مەگەر لەلایەن پەروەردگارەوە بەدەست هاتبێ ، وە لەو بارەوە لە تواناادا نی یە ناکۆکی لە گەڵ خوادا بکرێت ، بۆیە بە گشتی هەموو گۆڕانێك لە بارێکەوە بۆ بارێکی تر لە جیهانی سەرەوەو خوارەوەدا تەنها بە یارمەتی خوای تعالایەو ، هێزی خوای تعالاش لەسەر ئەو گۆڕانەیە ، هەموو ئەوانەش بە دەستی خوایە بەتەنها ، هیچ شتێك ناتوانێت لە ئاستی ئەم ووشەیەدا هەستێتەوە .

لە هەندێ (آثار)دا هاتووە : هیچ پەریەك لە ئاسمانەوە دانابەزێت و ، بۆشی بەرز نابێتەوە مەگەر بە (لاحول ولا قوة إلا بالله) ، کاریگەریەکی گەورەشی هەیە لە دورخستنەوەی شەیتاندا . والله المستعان.

---

٢٨٩ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بەشێك : سەبارەت بەڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەركردنی ترس و ، خەوزڕاندا :

رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامِعِهِ " عَنْ بُرَيْدَةَ قَالَ : شَكَى خَالِدٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : يَا رَسُولَ اللَّه مَا أَنَامُ اللَّيْلَ مِنْ الْأَرَقِ ، فَقَالَ النَّبِيّ ﷺ: ((إِذَا أَوَيْتَ إِلَى فِرَاشِكَ فَقُلْ : ((اللَّهُمَّ رَبَّ السَّمَاوَاتِ السَّبْعِ وَمَا أَظَلَّتْ ، وَرَبَّ الْأَرَضِينَ ، وَمَا أَقَلَّتْ ، وَرَبَّ الشَّيَاطِينِ وَمَا أَضَلَّتْ ، كُنْ لِي جَارًا مِنْ شَرِّ خَلْقِكَ كُلِّهِمْ جَمِيعًا أَنْ يَفْرُطَ عَلَيَّ أَحَدٌ مِنْهُمْ ، أَوْ يَبْغِيَ عَلَيَّ ، عَزَّ جَارُك ، وَجَلَّ ثَنَاؤُك ، وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ))[٢٩٠] .

واتە : لە (بُرَيْدَةَ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (خالد) سكاڵای بردە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا من بەشەوان خەوم دەزڕێ و ناخەوم ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر چویتە سەر نوێنەكەت بڵێ : خوایە ئەی پەروەردگاری حەوت ئاسمانەكەو ئەوەی سێبەری بۆ دەكات ، ئەی پەروەردگاری چینەكانی زەوی و ئەوەی هەڵیگرتووە ، ئەی پەروەردگاری شەیتانەكان و ئەوەی گومڕایان كردون ، خوایە پشتیوانم بە بەرامبەر بە شەڕو خراپەی هەموو بەدیهێنراوانت نەوەكا یەكێكیان دستدرێژیم بكەنەسەر ، یاخود ستەمم لێبكەن ، ئەوەی تۆ پەنای بدەیت بەهێزو زاڵ دەبێ ، ستایشكردنت پیرۆزو دیارە ، هیچ پەرستراوێكی تر نی یە بەهەق جگە لە تۆ)) .

وَفِيهِ أَيْضًا : عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يُعَلِّمُهُمْ مِنْ الْفَزَعِ : أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ ، وَعِقَابِهِ ، وَشَرِّ عِبَادِهِ ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ،

٢٩٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٥١٨) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٠٨) .

وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ، قَالَ : وكَانَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرٍو يُعَلِّمُهُنَّ مَنْ عَقَلَ مِنْ بَنِيهِ . وَمَنْ لَمْ يَعْقِلْ كَتَبَهُ ، فَأَعْلَقَهُ عَلَيْهِ ، (٢٩١)

واته : له (عَمْرو)ى كوڕى (شُعَيْب)ەوه ، له بابيەوه ، له باپيريەوه دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : پێغەمبەرى خوا ﷺ فێرى دەكردن له كاتى ترسدا بڵێن : پەنادەگرم بە ووشە تەواوەكانى خوا له توڕەبوونى و ، له سزاى و ، شەڕو خراپەى بەندەكانى و ، له خەتەرەو پاڵنەرو وەسوەسەى شەيتانەكان و ، وەپەنات پێ دەگرم لەوەى شەيتانەكان لام ئامادەبن و سەرم لێ بشێوێنن ، (عَمرو) دەفەرمێت : (عبدالله)ى كوڕى (عَمْرو) منداڵەكانى خۆى ئەوانەى گەورەو ژير دەبوون ئەم نزايەى فێر دەكردن و ، بۆ ئەوانەش كە منداڵ بوايەن هێشتا ژير نەبوبون دەينوسى و ، پێياندا هەڵيدەواسى.

كەوابوو سازيابوونى ئەم پەناگرتنە بۆ چارەسەركردنى ئەم نەخۆشيە ڕوونەو شاراوە نى يە .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازى پێغەمبەرى خوا ﷺ له چارەسەركردنى ئاگركەوتنەوەو كوژانەوەيدا

يُذْكَرُ عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : ((إِذَا رَأَيْتُمْ الْحَرِيقَ فَكَبِّرُوا ، فَإِنَّ التَّكْبِيرَ يُطْفِئُهُ))(٢٩٢)

واته : (عَمْرو)ى كوڕى (شُعَيب) له بابيەوه له باپيريەوه دەگێڕێتەوەو فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركات ئاگركەوتنەوەتان بەديكرد (الله أكبر) بكەن ، چونكە (الله أكبر) دەيكوژێنێتەوە)) .

---

٢٩١ ــ حسن دون قوله ((وكان عبدالله ....)) : أخرجه أحمد (٢ / ١٨١) ، وأبوداود (٣٨٩٣) ، والترمذي (٣٥٢٨) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٧٦٥) ، (٧٦٦) كلهم عن عمر بن شعيب عن أبيه عن جده فذكره .

٢٩٢ ــ إسناده ضعيف : أخرجه ابن السني (٢٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع .

لەبەر ئەوەی ئاگر هۆکاری سەرەکی ئاگرکەوتنەوەیەو ، ئاگریش ئەو ماددەیەیە کە شەیتانی لێ خولقێنراوەو ، خراپەیەکی گشتی ئەوتۆی تێدایە کە گونجاوی شەیتانە وەکو ماددەکەو وەکو کرداریش ، بۆیە شەیتان یارمەتیدەری کەوتنەوەیەتی ، ئاگریش بە سروشت داوای بەرزبونەوەو خراپەکاری دەکات ، ئەم دوو شتەش ڕێبازی شەیتانەو ، بانگەوازی بۆ دەکات و ، بەو دوو شتەش ئەوەی ئادەم دەفەوتێنێت ، هەریەك لە ئاگرو شەیتان داوای بەرزبونەوەو خراپەکاری لە سەر زەویدا دەکەن ، بەڵام شکۆمەندی و گەورەیی و مەزنی پەروەردگار شەیتان و کردارەکانی دادەمرکێنێتەوەو لایان دەبات ٠

لەبەر ئەمە (الله أكبر) گوتن کاریگەری بەتینی هەیە لە ئاگر کوژانەوەدا ، چونکە هیچ شتێك توانای وەستانی نی یە لە بەردەم گەورەیی و مەزنی خوای پەروەردگاردا ، بۆیە ئەگەر موسڵمان (الله أكبر)ی گووت ، ئەو (الله أكبر) گووتنە ئاگرەکە دادەمرکێنێتەوەو شەیتانیش دادەمرکێنێتەوە کە لێی خولقێنراوە ، ئینجا ئاگرەکەش دەکوژێتەوە ، ئێمە ــ (ابن القيم) ــ و کەسانی تری جگە لە ئێمەش ئەمەمان تاقیکردۆتەوەو ، بینیومانە ئاوەهایە ٠ والله أعلم ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە پاراستنی تەندروستیدا :

نێوەنجێتی و تەندروستی و مانەوەی جەستە دەگەڕێتەوە بۆ ئەو تەڕایی و شێیەی کە لە جەستەدایەو بەرگریی پلەکانی گەرمی دەکات ، تەڕایی وشێ مادەی تەندروستیە ، گەرمیش ئەو مادەیە پێ دەگەیەنێت و ، پاشماوەکانی دوردەخاتەوەو ، چاکیان دەکات و ، ئەم و نیانیان دەکات ، ئەگینا جەستە خراپ دەبوو توانای هەستانی نەدەبوو ٠ هەروەها تەڕایی و شێ خۆراکی گەرمیە ، ئەگەر تەڕایی وشێ نەبوایە ، گەرمی جەستەی دەسوتان و ووشکی دەکردو خراپی دەکرد ، هەڵسوڕاندنی کاروباری هەر دانەیەکیان لەسەر ئەویتر وەستاوە ،

مانەوەو جێگیری و دروستی جەستە لە سەر هەدوكیان پێكەوە دەوەستێت ، هەر یەكێكیان مادەیە بۆ ئەویتر ، بۆیە گەرمی مادەی تەڕیی و شێ یە كە دەیپارێزێت و ، لە خراپی و گۆڕان بۆ باری ناشیاو قەدەغەی دەكات ، تەڕای و شێش مادەن بۆ گەرمی كە خۆراكی دەداتێ و هەڵیدەگرێت ، هەركات یەكێكیان بەسەر ئەویتردا زیادبوو ، بە گوێرەی ئەو زیادبوونە میزاجی جەستە دەست بەلادان و شێوان دەكات ، گەرمی بە بەردەوامی تەڕای و شێ شیدەكاتەوە ، بۆیە جەستە پێویستی بە شتی ترە تاوەكو جێگەی ئەوانە بگرێتەوە كە گەرمی شیكردۆتەوەو ، ئەو شتانەش بریتیە لە خۆراك و خواردنەوە ، بەڵام ئەگەر خۆراك و خواردنەوە زیاد بوو لە ئەندازەی ئەوەی كە شی بوبۆوە ، ئەوا چیتر گەرمی توانای شیكردنەوەی پاشماوەكانی نابێت ، بۆیە ئەو پاشماوانە دەگۆڕێت بۆ مادەگەلێكی خراپی زیانبەخش ، باری جەستە تێك دەدات و ، خراپی دەكات ، بۆیە چەندین نەخۆشی لە جەستەدا پەیدا دەبێ بەگوێرەی هەمە چەشنەیی مادەكان و ، قبوڵكردنی ئەندامەكانی جەستەو ئامادەبونیان ، هەموو ئەمانەش لە گوفتاری خوای پەروەردگارەوە وەرگیراوە كە دەفەرمێت : ﴿ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا ﴾[الأعراف : ٣١] واتە : بخۆن و بخۆنەوە (لەوەی كە حەڵاڵە بۆتان) و زیادە ڕەوی مەكەن[٢٩٣]، لێرەدا خوای تعالى ڕێنمای بەندەكانی دەكات بۆ خواردن و خواردنەوە بە ئەندازەیك جەستەی پێ ڕاوەستێت و بمێنێت و جێگەی ئەو خۆراكانە بگرێتەوە كە پێشتر شیبونەتەوە ، بە ئەندازەیەك بێت جەستە سودی لێ ببینێت لە چەندایەتی و چۆنیەتیدا ، بەڵام هەركات ئەو سنورەی بەزاند ئەوا زێدەڕۆیە ، بۆیە هەریەك لە نەخواردن و نەخواردنەوە ، یاخود زێدەڕۆیی كردن تیایندا وەكو یەك تەندروستی باش دەشێوێنن ٠

پاراستنی تەندروستی لەو دوو ووشە ئیلاهیەی سەرەوەدان ، گومانی تێدا نی یە كە جەستە بەردەوام لە شیكردنەوەی مادە خۆراكیەكان و لە جێ دانانەوەی ئەو مادە خۆراكیە

---

٢٩٣ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

شیکراوانەدا کار دەکات ، هەرچەند ئەو شیکردنەوەیە زیاد بێت ، ئەوا گەرمی جەستەش لاواز دەبێت ، لە بەر ئەوەی کە ماددەی گەرمیەکە لاوازو کەم دەبێتەوە ، چونکە زۆریی شیبوونەوە لە جەستەدا تەڕایی و شێ لەناو دەبات و ، ئەو شێ و تەڕایەش مادەی گرمیە وەکو پێشتر ئاماژەی پێدرا ، بۆیە ئەگەر گەرمی لاواز بوو ، هەرسیش لاواز دەبێ ، بەو شێوە بەردەوام دەبێ تاوەکو شێ و تەڕایی نامێنێت و ، گەرمیش دەگوژێتەوە بە گشتی ، بۆیە مرۆڤیش ئەو تەمەنە تەواو دەکات کە خوای تعالی بۆی نوسیوە پێی بگات ٠ بۆیە مەبەستی مرۆڤ لە چارەسەرکردندا تەنها پاراستنی جەستەیە تاوەکو دەگاتە ئەم بارە ، نەك لە پێناو پاراستنی گەرمی و شێ و تەڕای جەستە لەبارێکی ئەوتۆدا کە بتوانێت گەنجێتی و تەندروستی و هێزی مرۆڤ بە بەردەوامی بپارێزێت ، چونکە ئەو شێوە تەواویە لە دونیادا بۆ هیچ کەس بەدینەهاتووە ، لە ڕاستیدا مەبەستی پزیشك تەنها پاراستنی شێ و تەڕای جەستەیە بەرامبەر بە خراپبوونیی وەکو بۆگەن بوون و شتی تر ، گەرمیش دەپارێزێت بەرامبەر بەو شتانەی لاوازی دەکەن ، ڕێکیان دەخات و دەیانخاتە یەك کێشەوە لە کردارێکی چارەسازیدا کە جەستەی مرۆڤی پێ ڕاگیراو بێت ، وەکو چۆن ئاسمانەکان و زەمین و هەموو بەدیهێنراوانی تر بەڕێکی و کێشێکی چون یەك و دادپەروەری ڕاگیراون ٠

هەرکەس تێڕوانێتە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ چاکترین ڕێبازی دەستگیر دەبێ ، کە لە تواناداپە تەندروستیەکی تەواوی پێ بپارێزرێت ، ئەو پاراستنە لە سەر چارەسازیەکی ڕێك و پێك وەستاوە لە خواردن و خواردنەوەدا ، لە پۆشاك و ماڵدا ، لە هەولو نوستندا ، لە بەخەبەربوون و جوڵانەوەدا ، لە سرەوتن و ژن هێناندا ، لە دەرهاوێشتن و ڕاگیراندا ، ئەگەر هەموو ئەوانەی سەرەوە لە بارێکی گونجاوی لەباردا بەپێی جەستەو نیشتمان و تەمەن و نەرێت دەستگیربوو ، ئەوا نزیکە تەندروستی بەردەوام بێت ، یاخود بارەکە بەسەر مرۆڤدا زاڵ دەبێ و بەرەو لای تەواوبونی تەمەن دەچێت ٠

تەندروستی و هێزو توانا ، بەرێزترین نیعمەتەکانی خوایە بۆ بەندەکەی ، زۆرترین بەخششەکانێتی ، دەوڵەمەندترین خەڵاتەکانێتی ، بەڵکو تەندروستی و هێزو توانا بەرێزترین نیعمەتەکانە بەگشتی ، بۆیە هەرکەسێ ئەندازەیەك لە سەرکەوتنی پێدرابێت شایانێتی چاودێری بکات و بیپارێزێت و پارێزگاری لێ بکات بەرامبەر بەو شتانەی دژی ئەو تەندروستیەن ٠

وَقَدْ رَوَى الْبُخَارِيّ فِي " صَحِيحِهِ " مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبّاسٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللّهِ ﷺ ((نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنْ النّاسِ : الصّحّةُ وَالْفَرَاغُ))[٢٩٤] .

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دوو نیعمەت هەن کە زۆرێك لە خەڵك هەڵخەڵەتاو خەسارۆمەندن تیایدا : تەندروستی و دەست بەتاڵی)) ٠

وَفِي التّرْمِذِيّ وَغَيْرِهِ مِنْ حَدِيثِ عُبَيْدِ اللّهِ بْنِ مِحْصَنٍ الْأَنْصَارِيّ ، قَالَ : قَالَ ﷺ : ((مَنْ أَصْبَحَ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ ، آمِنًا فِي سِرْبِهِ ، عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ ، فَكَأَنّمَا حِيزَتْ لَهُ الدّنْيَا))[٢٩٥] .

واتە : لە (عُبَيْدالله)ی کوڕی (مِحصَن الأنصاري)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەسێك جەستەی تەندروست بوو ، نەفس و دڵیی ئارام و ئاسودەبوو ، خۆراکی ئەو ڕۆژەی هەبوو ، وەکو ئەوە وایە هەموو دونیای بۆ کۆکرابێتەوە)) ٠

---

٢٩٤ _ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٥٨ ، ٣٤٤) ، والدارمي (٢٧١٠) ، والبخاري (٨ / ١٠٩) ، وابن ماجة (٤١٧٠) ، والترمذي (٢٣٠٤) ، كلهم من طريق عبدالله بن سعيد بن أبي هند أنه سمع أباه عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ٠

٢٩٥ _ حسن : أخرجه الحميدي (٤٣٩) ، والبخاري في الأدب المفرد (٣٠٠) ، وابن ماجة (٤١٤١) ، والترمذي (٢٣٤٦) كلهم من طريق سلمة بن عبيدالله عن أبيه فذكره

وَفِي التِّرْمِذِيِّ أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((أَوَّلُ مَا يُسْأَلُ عَنْهُ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مِنْ النَّعِيمِ ، أَنْ يُقَالَ لَهُ : أَلَمْ نُصِحَّ لَكَ جِسْمَكَ ، وَنَرْوِك مِنْ الْمَاءِ الْبَارِدِ))[٢٩٦].

واته : له (أبي هريرة)وه _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فه‌رموويه‌تى : پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ فه‌رمووى : ((له ڕۆژى قيامه‌تدا يه‌كه‌م شتێك كه له به‌نده‌ى خواى ده‌پرسن ، سه‌باره‌ت به نيعمه‌ته‌كان ، ئه‌وه‌يه كه پێى ده‌گوترێت : ئايا جه‌سته‌مان بۆ ته‌ندروست نه‌كردى و ، ئاوى ساردمان دايتىّ))

ئالێره‌دا كه‌سانێك له پێشين سه‌باره‌ت به‌م گوفتاره‌ى خـواى تعـالى : ﴿ ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ﴾ [التَّكَاثُرِ ٨] گوتويانه : ووشه‌ى (النعيم)ى نێو ئه‌م ئايه‌تـه واتـاى ته‌ندروسـتى چاك ده‌گه‌يه‌نێت ٠

وَفِي مُسْنَدِ الْإِمَامِ أَحْمَدَ : أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِلْعَبَّاسِ : ((يَا عَبَّاسُ ، يَا عَمَّ رَسُولِ اللَّهِ سَلْ اللَّهَ الْعَافِيَةَ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ))[٢٩٧].

واته : پێغه‌مبه‌رى خوا ﷺ به (عباس)ى مامى فه‌رموو : ((ئه‌ى (عباس) ، ئه‌ى مامى پێغه‌مبه‌رى خوا داواى ته‌ندروستى چاك له خواى تعالى بكه له دونياو ڕۆژى دواييدا)) ٠

وَفِيهِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ ، قَالَ : سَمِعْت رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((سَلُوا اللَّهَ الْيَقِينَ وَالْمُعَافَاةَ ، فَمَا أُوتِيَ أَحَدٌ بَعْدَ الْيَقِينِ خَيْرًا مِنْ الْعَافِيَةِ))[٢٩٨].

واته : له (أبي بكر الصّديق)ه‌وه _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فه‌رموويه‌تى : گوێبيستى پێغه‌مبه‌رى خوا بووم ﷺ ده‌يفه‌رموو : ((داواى دڵنيابوون و ته‌ندروستى بكه‌ن له په‌روه‌ردگار ، چونكه هيچ كه‌سێك پاش دڵنيابوون له ته‌ندروستى چاكترى پىّ نه‌دراوه)) ٠

---

٢٩٦ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٥٥) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٦٧٤) ٠

٢٩٧ _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٥٠٩) ، وأحمد (١٧٨٣) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١٥٢٣) ٠

٢٩٨ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ١٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٧٢) ٠

لێرەدا نێوان دڵنیابوون و تەندروستی ئاین و دونیای کۆکردۆتەوە ، چاکبوونی بەندەی خوا لە دونیاو ڕۆژی دوایدا تەواو نابێ مەگەر بە دڵنیابوون و تەندروستی ، چونکە دڵنیابوون سزاکانی ڕۆژی دوای لێ دوردەخاتەوەو تەندروستیش نەخۆشیە دونیا زیانبەخشەکانی دڵ و جەستەی لادەبات .

وَفِي " سُنَنِ النَّسَائِيِّ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ يَرْفَعُهُ : ((سَلُوا اللَّهَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاةَ ، فَمَا أُوتِيَ أَحَدٌ بَعْدَ يَقِينٍ خَيْرًا مِنْ مُعَافَاةٍ))[٢٩٩]

واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە خوای تعالی داوای لێبوردن و تەندروستی و چاکبوون بکەن ، چونکە هیچ کەسێك پاش دڵنیابوون لە تەندروستی چاکتری پێ نەدراوە)) .

ئەم فەرموودەیە داوای سێ شت لە خوای تعالی دەکات ، چۆنکە پێغەمبەری خوا ﷺ کە فەرموویەتی : (سلوا الله العفو) واتە : بۆ لادانی شەڕو خراپەی ڕابردوتان لە خوای تعالی داوای لێبوردن بکەن ، (العافية) واتە لە خوای تعالی داوا بکەن کاتی ئێستاتان تەندروست و بێوەی بکات ، (المعافاة) واتە لە خوای تعالی داوا بکەن بۆ ئایندەتان چاکبوون و پاراستن فەراهام بکات ، کەوابوو ئەم سیانە داوای تەندروستی و بێوەیی و چاکبون دەبەخشن .

وَفِي التِّرْمِذِيِّ مَرْفُوعًا : مَا سُئِلَ اللَّهُ شَيْئًا أَحَبَّ إِلَيْهِ مِنْ الْعَافِيَةِ[٣٠٠] .

واتە : پێشەوا (التِّرمذِي) دەگێڕێتەوە : کەوا هیچ شتێك لە خوای تعالی داوا نەکراوە کە بەلایەوە لە تەندروستی خۆشەویستر بێت .

٢٩٩ _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الترغيب والترهيب (٣٣٨٧) .

٣٠٠ _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٣٥١٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٧٢٠) .

وَقَالَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي لَيْلَى : عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ ، قُلْت : يَا رَسُولَ اللَّهِ لَأَنْ أُعَافَى فَأَشْكُرَ أَحَبّ إِلَيّ مِنْ أَنْ أُبْتَلَى فَأَصْبِر ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: ((وَرَسُولُ اللَّهِ يُحِبّ مَعَكَ الْعَافِيَةَ)) [٣٠١] .

واته : (أبي الدّرداء) _ خـواى لـىٚ ڕازى بێـت _ دەڵێـت : گـوتم : ئـەى پێغەمبـەرى خـوا حەزدەكەم تەندروست بم و سوپاسى خوا بكەم نەك بە نەخۆشى تاقى بكرێمـەوەو ئارام بگرم ، ئـەوەبوو پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فـەرمووى : ((پێغەمبـەرى خـواش لـە گـەڵ تـۆدا حـەزى بـە تەندروستيە)) ٠

له (ابن عباس)ەوە _ خوا له خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ دەگێڕەنەوە كەوا دەشتەكيەك چووە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و پێى گووت : پاش پێنج نوێژە فەرزەكە چ لە خواى تعالى داوا بكەم ؟ ئەويش فەرمووى : ((لە خوا تعالى داواى تەندروستى چاك بكە)) ، دەشتەكيەكە دووبارە لێى پرسيەوە ، لە سىٚ يەم جاردا بە دەشتەكيەكى فەرموو : ((لە خواى تعالى داواى تەندروستى چاك بكە لە دونياو ڕۆژى دوايدا)) ٠

ئەمـە باروحـاڵى تەندروسـتى چـاكە ، بۆيـە چـەند شـتێك لـە ڕێبـازى پێغەمبـەرى خـوا ﷺ دەخەينە ڕوو سەبارەت بـە چـاودێريكردنى تەندروسـتى ، ئـەو كەسـەى تەماشـاى بكـات بـۆى دەردەكـەوێت كـە تـەواوترين ڕێبـازە بەگشـتى ، بەهۆيـەوە پاراسـتنێكى تـەواوى تەندروسـتى جەستەو دڵى دەستگير دەبىٚ و ، ژيانێكى نـوێى دونيـاو دوا ڕۆژيـش ، والله المسـتعان ، وعليـه التكلان ، ولا حول ولا قوة إلا بالله ٠

٣٠١ _ موضوع : انظر ضعيف الجامع (٦١٢٠) ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە بواری خواردن و خواردنەوەدا :

بەڵام بۆ خواردن و خواردنەوە ، نەرێتی پێغەمبەری خوا ﷺ وانەبووە نەفسی خۆی لەسەر جۆرێك لە خواردەمەنی ڕاگرێت و ، دەستی لێ هەڵنەگرێت بۆ خواردەمەنیەکی تر ، چونکە ئەم کارە زیانێکی زۆر بە سروشتی مرۆڤ دەگەیەنێت ، پێدەچێ مرۆڤ جار بە جار ئەوەی بەلاوە ئاستەم بێت و خواردنی دیکەی دەست نەکەوێت ، بەڵام ئەگەر شتی تر نەخوات ، لاواز دەبێ یاخود تیادەچێت ، ئەگەر جۆرێکی دیکەشی خواردو ، سروشتی جەستەی قبوڵیی نەبوو ، دیسان زیانی پێ دەگەیەنێت ، بەردەوامبوون لە سەر یەك جۆر خواردن ، ئەگەرچی چاکترین خواردمەنیەکانیش بێ مەترسیەکی زیان بەخشی تێدایە ، بۆیە پێویستە ئەو خواردەمەنیانە بخوات کە باوە بەلای خەڵکی شارەکەیەوە ، وەکو گۆشت و ، میوەو ، نان و ، خورماو ، شتی تریش کە لە بەشی ڕێبازی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسمان کردوە سەبارەت بە خواردەمەنیەکان ، بیخوێنەرەوە ۰

ئەگەر پێویستی بکردایە کەوا تین و کاریگەری یەکێك لە خواردەمەنیەکان کزو لاواز بکرایە ، یا پێویستی بە ڕێکخستن هەبوایە ، پێغەمبەری خوا ﷺ بە پێی توانا ئەو کارەی بە دژەکەی ئەنجام دەدا ، وەکو ڕێکخستنی گەرمی خورمای ڕوتابی تازە پێگەیو بە کاڵەك ، چونکە کاڵەك ڕادەی شیرینی کەمەو خورماش زۆر شیرینە ئەگەر پێکەوە خوران شیرینی یەکتر ڕێك دەخەن ، ئەگەر ئەوەشی دەست نەکەوتایە ، بەپێی پێویست و دڵتێچون ، ئەو خۆراکەی دەخوارد بەبێ زێدەڕۆیی ، ئەوکاتە سروشتی جەستەش زیانی پێ نەدەگەشت ۰

ئەگەر دڵیشی لێ تێکەڵهتایە نەیدەخواردو ، لە سەر بێ ئارەزووبوون نەیدەکرد بە کۆڵیـەوە ، ئەمە بنچینەیەکی گەورەیە بۆ پاراستنی تەندروستی ، هەرکات مرۆڤ شتێکی خواردو نەفسی قیزی لێ دەبۆوەو ، حـەزی پـێ نـەبوو ، بۆ جەستەی زیانی لـە کـەڵکی زۆرتـر دەبـێ ٠ قـال أبوهُريرة : ما عاب رسولُ الله ﷺ طعاماً قَطُّ ، إن اشتهاه أكله ، وإلا تركـه ، ولم يأكلْ منـه[٣٠٢]
واتە : (أبي هُريـرة) _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : هـەرگیز پێغەمبـەری خـوا ﷺ خـواردنی عەیبـدار نـەدەکرد ، ئەگـەر حـەزی لێکردایـە دەیخـوارد ، بـە پێچەوانەشـەوە وازی لێدەهێناو ، نەیدەخوارد ٠

ولمَّا قُدِّمَ إليه الضَّبُّ المشويُّ لم يأكلْ منه ، فقيل له : أهو حرامٌ ؟ قال : لا ، ولكنْ لم يكن بأرضِ قَوْمي ، فأجِدُني أعافُه[٣٠٣] .
واتە : کاتێ گۆشتی بزن مژەیەکی برژاویان خستە پێش دەستی لێی نەخوارد ، پێی گوترا : بزن مژەك حەرامە ؟ فەرمووی : نەخێر ، بەڵام لە خاکی قەومەکەی مندا نەبووە ، بۆیە دەبینی حەزم لێ نی یە ٠ لێرەدا تەماشا دەکەیت پێغەمبەری خوا ﷺ چاودێری داب ونەرێت و حەزی خۆشی کردووە ، چونکە لە خاکەکەی خۆیدا لە سەر خواردنی ڕانەهاتبوو ، نەفسیشی حەزی پێ نەبوو ، بۆیە نەیخوارد ، بەڵام قەدەغەی خواردنی نەکرد بۆ ئەو کەسانەی حەزیان لێبوو ، وە داب ونەرێتیشیان خواردنی بوو ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی بە گۆشت بوو ، لە هەمووشی بەلایەوە خۆشتر قۆڵەکان و ، بەشی پێشەوەی مەڕ بوو ، هەر بۆیە ئەم بەشەی بۆ ژەهراوی کرا ٠ وفي الصحيحين : أُتِيَ

---

٣٠٢ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٤٧٤ ، ٤٧٩ ، ٤٨١) ، والبخاري (٤ / ٢٣٠) ، (٧ / ٩٦) ، ومسلم (٦ / ١٣٣ ، ١٣٤) ، وأبوداود (٣٧٦٣) ، وابن ماجة (٣٢٥٩) ، والترمذي (٢٠٣١) كلهم عن سليمان الأعمش عن أبي حازم عن أبي هريرة فذكره ٠ وقد وهم المصنف إذ جعله عن أنس ٠

٣٠٣ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٧٧) ، ومسلم (٢٠٦٤) ٠

رسولُ الله ﷺ بلحم ، فرُفَع إليه الذراع ، وكانت تُعجبُه[٣٠٤] واته : له (الصحيحين)دا هاتووه : كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ گۆشتی بۆ هێنرا ، ئەوەبوو قۆڵەكانی خرایە پێش دەست ، كە حەزی لیٚ بوو ٠

وَذَكَرَ أَبو عُبَيْدَةَ وَغَيْرُهُ عَنْ ضِبَاعَةَ بِنْتِ الزُّبَيْرِ ، أَنَّهَا ذَبَحَتْ فِي بَيْتِهَا شَاةً ، فَأَرْسَلَ إِلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَنْ ((أَطْعِمِينَا مِنْ شَاتِكُمْ)) ، فَقَالَتْ لِلرَّسُولِ : مَا بَقِيَ عِنْدَنَا إِلَّا الرَّقَبَةُ ، وَإِنِّي لَأَسْتَحْيِي أَنْ أُرْسِلَ بِهَا إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ ، فَرَجَعَ الرَّسُولُ فَأَخْبَرَهُ ، فَقَالَ : ارْجِعْ إِلَيْهَا فَقُلْ لَهَا : ((أَرْسِلِي بِهَا ، فَإِنَّهَا هَادِيَةُ الشَّاةِ وَأَقْرَبُ إِلَى الْخَيْرِ ، وَأَبْعَدُهَا مِنْ الْأَذَى))[٣٠٥] ٠

واته : (ضِباعة)ی كچی (الزّبیر) _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ له ماڵەكەی خۆیدا مەڕێكی سەربڕی ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ كەسێكی نارد بۆ لای كەوا ((له گۆشتی مەڕەكەتان بەشمان بدە)) ، (ضباعة)ش پێی گووت : جگە له ملەكەی هیچی ترمان نەماوەو ، منیش شەرم دەكەم بۆ پێغەمبەری خوای ﷺ بنێرم ، كەسە نێراوەكەش گەڕایەوەو هەواڵەكەی به پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاگەیاند ، ئەوەبوو به كەسە نێراوەكەی فەرموو : بگەڕێرەوە بۆ لای و پێی بڵیٚ : ((بینێرە بۆمان ، چونكە بەشی پێشەوەی مەڕەو له خەیریشەوە نزیكترەو ، له هەمووشی زیاتر له پشقل و ڕیخ و پاشماوەوە بەدوورە)) ٠ گومانی تێدا نی یە كە سوكترین گوشتی مەڕ گوشتی مل و ، گۆشتی قۆڵ و باسكە ، كە زۆر بۆ سەر گەدە سووكەو ، خێراتریش هەرس دەكرێت ، ئەمەش خۆی بۆ خۆی چاودێریكردنی خۆراكە كە سیٚ خاسیەت له خۆیدا كۆدەكاتەوە :

یەكەم : سودو كەڵكی زۆر بیٚ و كار له هێزەكانی جەستە بكات ٠

دووەم : له سەر گەدە سووك بیٚ و ، هیچ قورسیەكی له سەر نەبیٚ ٠

---

٣٠٤ _ صحيح : تقدم تخريجه ٠

٣٠٥ _ إسناده حسن : أخرجه أحمد (٦ / ٣٦٠) ، عن الأعرج عن ضباعة بنت الزبير فذكرته ٠

سىٰ يەم : بەخێرا هەرس بوونى ، ئەمەش چاكترين خاسيەتى خواردەمەنى باشە · بۆيە خواردنى كەمێكى ئەمە لە زۆرێكى خواردنى تر باشترو بەسودترە ·

هەروەها پێغەمبەرى خوا ﷺ حەزى بە حەلْواو هەنگوێن بوو ، ئەم سيانە مەبەستم : گۆشت و حەلْواو هەنگوێنە چاكترينى خواردەمەنيەكانەو ، لە هەمووشى زياتر بۆ جەستەو جگەرو ئەندامەكان بەسوودە ، خواردنى ئەمانە سودێكى گەورەى لە پاراستنى تەندروستى و هێزدا هەيە ، هيچ كەسيش نى يە خۆى لىٰ دوربخاتەوە مەگەر كەسێكى نەخۆش و دەرداوى·

هەروەها پێغەمبەرى خوا ﷺ نانى بە پێخۆرەوە دەخوارد ئەگەر دەستى كەوتايە ، ئەوەبوو جار بە جار بە گۆشتەوە دەيخواردو دەيفەرموو : هُوَ سَيِّدُ طعامِ أهل الدنيا والآخرة[٣٠٦] واتە : سەردارى خواردنەكانى خەلْكانى دونياو رۆژى دوايە · جار بە جاريش بە كالْەكەوە دەيخواردو ، جار بە جاريش بە خورماوە ، ئەوەبوو خورمايەكى خستە سەر پارچەيەك نانى جۆو ، فەرمووى : ((هذا إدام هذه))[٣٠٧] واتە فەرمووى : ئەمە پێخۆرى ئەمەيە · ئەم شتە چارەسازيەكى چاكى خواردەمەنى تێدايە ، چونكە نانى جۆ ساردو ووشكەو ، خورماش گەرمى تەرِى شێدارە بەپێى راسترينى دوو گوفتار لەم بارەوە ، بۆيە خواردنى لە گەلْ نانى جۆدا چاكترين چارەسازيە ، بەتايبەت بۆ ئەوانەى ئەوە نرێتيانە و تياياندا باوە ، وەكو خەلْكى مەدينە ، جار بە جاريش بە سركەوە دەيخواردو ، دەيفەرموو : نِعْمَ الإدَامُ الخَلُّ[٣٠٨] واتە : چاكترين پێخۆر سركەيە ، لێرەدا ئەم گوفتارەى پێغەمبەرى خوا ﷺ سەبارەت بەو سركەيە ستايشكردن و پياهەلْدانێكە بە گوێرەى پێويستيەكانى بارذۆخى ئامادە ، ئەگينا مەبەستى ئەوە نەبوو چاكێتى بدات بەسەر خۆراكەكانى ديكەدا

---

٣٠٦ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٣٠٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٣٢٧) ·

٣٠٧ _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٢٥٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٧٠٨) ·

٣٠٨ _ صحيح : أخرجه الدارمي (٢٠٥٥) ، ومسلم (٦ / ١٢٥) ، وابن ماجة (٣٣١٦) ، والترمذي (١٨٤٠) ، وفي الشمائل (١٥١) كلهم عن عروة فذكره ·

، وەكو ئەوەی نەفامەكان لێی تێدەگەن ، هۆی فەرموودەكەش ئەوەبوو كە ڕۆژێك چووە ژورەوە بۆ لای خێزانی ، نانی خستە پێش دەستی ، ئەویش فەرمووی : ئایا هیچ پێخۆرێكتان هەیە ؟ فەرموویان : بەدەر لە سركە هیچی ترمان نی یە · ئەویش فەرمووی : چاكترین پێخۆر سركەیە ·

مەبەست ئەوەیە : خواردنی نان بە پێخۆرەوە لە هۆیەكانی پاراستنی تەندروستیە ، بەڵام ئەگەر لە سەر دانەیەكیان خۆی سنوریەند بكات ، ئەوا كاریگەریەكانی بە پێچەوانەوە دەبێ ، لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الأُدمُ) واتە پێخۆر ، بە (أُدم)یش ناویراوە : چونكە نان چاك دەكات و ، وای لێدەكات بۆ پاراستنی تەندروستی لەبار بێت · لەم بارەشەوە كە پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگە دەدات كەسی خوازبێنیكار تەماشای كچ بكات بكات دەفەرمێت : (إنە أحری أنْ يُؤدَمَ بينَهما) واتە : لە ڕێكەوتن و پێهاتن و قایل بوونەوە نزیكترە ، چونكە مێرد دەچێتە نێو مەسەلەكەوە بەچاوكراوەیی ، بۆیە پەشیمان نابێتەوە ·

پێغەمبەری خوا ﷺ لە میوەی شارەكەی خۆی دەخوارد كاتی دەهاتەبەرو ، خۆی لێ نەدەپاراست ، ئەمەش دیسان لە گەورەترین هۆیەكانی پاراستنی تەندروستیە ، چونكە خوای تعالی بە حیكمەت و دانای خۆی ، لە هەموو شارێكدا ئەو میوانەی فەراهام كردووە ، كە لە كاتی خۆیدا دانیشتوانیی سودی لێ ببینن ، بەوەش تەندروستی چاك بەدەست دەهێنن و ، ئیتر پێویستیان بە زۆرێك لە دەرمانەكان نابێت ، ئەو كەسانەی كە لە ترسی نەخۆش كەوتندا خۆپارێزی لە میوەی شارەكەی خۆیان دەكەن ، لە ڕاستیدا لە هەموو كەس زیاتر جەستەیان نەخۆشترەو ، لە هەموشیان زیاتر لە تەندروستی و هێزەوە بەدورن · ئەو ئەندازە تەڕی و شێیەی لە میوەدا هەیە زیانی نیە ، چونكە گەرمی وەرزو زەمین و ، گەرمی گەدە پێی دەگەیەنێت و ، شەڕو خراپەی دوور دەخاتەوە ، بە مەرجێ ئەو كەسە زێدەڕۆیی لە خواردنیدا نەكردبێ و ، سروشتی جەستەشی لێ بار نەكردبێ بە ئەندازەیەكی زیاتر لە توانا بەدەر ، خۆراكیشی پێ خراپ نەكردبێ پێش هەرسكردنی ، خراپیشی نەكردبێ بەوەی ئاوی بەسەردا

خواردبێتەوە ، یاخود خۆراكی خواردبێ پاش خواردنی میوەكە ، چونكە نەخۆشی (القولنج) واتە نەخۆشی ڕیخۆڵەكان لەو كاتەدا پەیدا دەبێ ، بۆیە هەركەس ئەندازەی پێویستی لێ خواردبێ لە كاتی پێویستداو بە شێوەی پێویستی گونجاو ، دەبێتە دەرمانێكی بەسوود ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە شێوازی دانیشتندا بۆ خۆراك خواردن :

صحّ عنه ﷺ أنه قال: ((لا آكُلُ مُتَّكئًا))[٣٠٩] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بە پاڵدانەوەوە خۆراك ناخۆم)) ، وقال : إنما أجلِسُ كما يَجْلِسُ العبدُ ، وآكُلُ كما يأكُلُ العبدُ[٣١٠] واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : لە ڕاستیدا دادەنیشم وەكو دانیشتنی بەندەو ، دەشخۆم وەكو خواردنی بەندە ٠

وروى ابن ماجة في سننه أنه نَهى أن يأكلَ الرجلُ وهو منبطحٌ على وجهه[٣١١] واتە : پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)ەكەیدا دەگێڕێتەوە ، كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی كردوە پیاو بە ڕاكشانەوە لە سەر سك خواردن بخوات ٠ ووشەی (الأتكاءُ)ی نێو فەرمودەی یەكەم بە دانیشتنی چوارمشقی لێكدراوەتەوە ، هەروەها بە پاڵدانەوە بەسەر شتێكدا لێكدراوەتەوە ، كە پشت پێوەدانی شتێكە ، هەروەها بە پاڵدانەوە بەسەر لادا لێكدراوەتەوە ٠ هەر سێ شێوەكەش هەر پاڵدانەوەیە ، بەڵام شێوەی پاڵدانەوە بەسەر لادا زیان بە خواردن دەگەیەنێت ، چونكە قەدەغەی خواردن دەكات بە شێوەی ڕێڕەوی سروشتی خۆیدا تێپەڕ بێت و ، ڕێی لێدەگرێت بەخێرای بۆ نێو گەدە گوزەر بكات ، پاڵەپەستۆشی دەخاتە سەرو ، بۆ كردنەوەش پتەو تۆكمە نابێت ، هەروەها لار دەبێتەوەو بەڕێكی ناوەستێت ، بۆیە بە ئاسانی خواردنی

---

٣٠٩ ـ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٩٣) عن علي بن الأقمر قال : سمعت أبا جحيفة فذكره مرفوعاً ٠
٣١٠ ـ إسناده صحيح : اخرجه أحمد في الزهد (٥ ، ٦) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٤٤) ٠
٣١١ ـ صحيح : أخرجه أبوداود (٣٧٧٤) ، وابن ماجة (٣٣٧٠) عن الزهري عن سالم من ابن عمر فذكره

پێ ناگات ٠ بەڵام دوو جۆرەکەی تر : لە شێوازەکانی دانیشتنی زۆردارانە کە دژ بـە بەندایـەتی مرۆڤە بۆ خوای تعالى ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فـەرمووی: دەخـۆم وەکـو خـواردنی بەنـدە ، بەهەڵتروشکانەوە (الإقعاء) خۆراکی دەخوارد ، هەروەها باسکراوە بۆ کـاتی خـۆراك خـواردن لە سەر سمتەکانی و ئەژنۆکانی دادەنیشت و سکی پێـی چـەپی دەخسـتە سـەر پشتی پێـی ڕاستی ـ بە هاوشێوەی دانیشتنی نوێژ ـ وەکـو خاکێتیـەك بـۆ پـەروەردگاری ـ عزَّوجلَّ ـ و ئەدەبێکیش لە پێش دەستیداو ، وەکو ڕێزێکیش بۆ خۆراکەکەو ئـەو کەسـەش کـە لـە گەڵیـدا دەیخوارد ، ئەم شێوە دانیشتنە بەسوودترین و چاکترین شێوەکانی دانیشتنە ، چونکە هـەموو ئەندامەکان لە سەر باری سروشتی خۆیان دەبن کـە خـوای تعـالى خوڵقاندویـەتی لـە گـەڵ ئـەو شـێوە ئەدەبیـەی لـە سـەری دروسـتی کـردون ، خـۆراکی مـرۆڤیش بەسـوودتر دەبـێ ئەگـەر ئەندامەکانی لە سەر باری سروشتی خۆیان بن لە کاتی خواردندا ، ئەمـە بەدڵنیایـەوە مەگـەر لـە کاتی ڕێك وەستاندا ، خراپترین دانیشتنەکانی خواردنیش ئەوەیە کە لـە سـەر لا پاڵدەیتـەوە ، چونکە وەکو پێشـتر باسـکرا کـە سـورێنجگ و ، ئەندامـەکان قووتـدانیش لـەم شـێوەدا تەسـك دەبنەوە ، گەدەش لە سەر باری سروشتی خۆی نامێنێت ، چونکە پەستانەکە دەکەوێتە سـەر ئەو لایەی لە سەر زەویەکەیەو ، بەرەو لای پەردەی جیاکەرەوەی نێوان ئەندامـەکانی خـواردن و ، ئەندامەکانی هەناسەداندا ٠

ئەگەر مەبەست بە ووشەی (الاتكاء) پاڵدانەوە بێت لە سەر پشتی و ڕاخـەری نـەرم ونـۆڵ کە لە ژێر کەسی دانیشتودایە ، ئـەوا مانـای فەرموودەکـە ئـەوە دەبێـت : مـن ئەگـەر خۆراکم خوارد دانانیشم و پاڵم دابێتەوە سەر پشتی و ڕاخەر ، بەهاوشێوەی کـرداری زۆرداران و ، ئـەو کەسانەی دەیانەوێ زۆر بخۆن ، بەڵکو ئەندازەیەك دەخۆم پێویستیم تێربکات وەکـو خـواردنی بەندەکان ولێم زیاد نەبێت ٠

بەشێك سەبارەت بە خواردن بە سێ پەنجەکە

پێغەمبەری خوا ﷺ بەسێ پەنجەی خۆراکی دەخوارد ، ئەمە بەسودترین جۆرەکانی خواردنە ، چونکە ئەو کەسەی خواردن بە پەنجەیەك یا دوو پەنجە دەخوات چێژی لێوەناگرێت و ، بەلایەوە خۆش و تەندروست و بەکەڵك نابێت ، تێریشی ناکات مەگەر پاش ماوەیەکی درێژ ، ئەندامەکانی خۆراك و گەدەش لە هەر پارویەکی خوراو خۆشی و چێژ وەرناگرن و ، بە گوێنەدانەوە وەریدەگرن ، بەهاوشێوەی پیاوێك هەقەکەی بە تۆوێك یا دوو تۆو یا بەو هاوشێوانە وەربگرێت ، بۆیە چێژی لێوەرناگرێت و ، پێشی دڵخۆش نابێ ٠ بەڵام خواردن بە بەر لەپ و پێنج پەنجە وادەکات خۆراك لە سەر ئەندامەکانی مرۆڤ و ، گەدەی کەڵەکەبن ، پاشانیش پێدەچی ئەندامەکانی بەو هۆیەوە دابخرێن و بمرێت ، بەڵام بەزۆری ئەندامەکان ناچاری پاڵ پێوەنانی ئەو خۆراکە زۆرانە دەکرێت و ، گەدەش ناچارە تەحەمولیی بکات ، دوای ئەوەش هیچ چێژو خۆشی و سودێکی لێ نابینیت ، بۆیە بەسودترین شێوازی خواردنەکان شێوازی خواردنەکەیەتی ﷺ ، هەروەها خواردنی ئەو کەسەشە کە پەیڕەوی دەکات و بەسێ پەنجەکەی دەخوات ٠

بەشێك

هەرکەس تەماشای خواردنەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ بکات ، دەبینێ هەرگیز نێوان ماست و ماسی کۆنەکردۆتەوەو بەیەکەوە بیانخوات ، هەروەها نێوان ماست و خۆراکێکی ترشی کۆنەکردۆتەوە ، هەروەها نێوان دوو خۆراکی میزاج گەرم ، یاخود سارد ، یاخود لینجی کۆنەکردۆتەوە ، یاخود نێوان دوو خۆراکی کۆنەکردۆتەوە سك بگرن ، یاخود تووشی سکچونی بکەن ، هەروەها نێوان دوو خۆراکی چڕ ، یاخود نەرم وشلی کۆ نەکردۆتەوە ، هەروەها نێوان دوو خۆراکی کۆنەکردۆتەوە بگۆڕێن بۆ یەك تێکەڵاو ، هەروەها نێوان دوو خۆراکی جیاوازیشی کۆنەکردۆتەوە وەکو ئەوەی دانەیەکیان سك بگرێت و ئەویتریان تووشی

سك چونی بكات ، یاخود دانەیەكیان خێرا هەرس بكرێت و ئەویتریان خاوو لەسـەرخۆ ، یـاخود دانەیەكیان ببرژێنرێت و ئەویتریان بكوڵێندرێت ، یاخود دانەیـەكیان پـاراو نـەرم وشـل و تـازەو ئەویتریان ووشكراوە ، یاخود نێوان ماست و هێلكە ، یاخود گۆشت و ماستی كۆنەكردۆتـەوە ، هەروەها خۆراكی نەدەخوارد لە كـاتی زۆر گەرمابونیـدا ، یـاخود چێشـتێكی نـەدەخوارد شـەو مابێتەوەو سبەینێ بۆی گـەرم بكرێتـەوە ، یـاخود جـۆرە خواردەمەنیـە بۆگـەن و سـوێرەكانی وەكـو ، (كـوامخ)و[٣١٢] ترشـیات و ، سـوێرەمەنیەكانی نـەدەخوارد ٠ هـەموو ئـەم جۆرانـە زیانبەخشن و مرۆڤ لە نێوەنجێتی و تەندروستی چاك دەبەنە دەرەوە٠

پێغەمبەری خوا ﷺ زیانی هەندێ لە خواردەمەنیەكانی بەهەندێكی تری خواردەمـەنی چـاك دەكرد ، ئەگەر ڕێگەی چارەسەری هەبوایە ، بۆ نموونە گەرمی ئەم خواردنەی بـە سـاردی ئـەو خواردنە چارەسەر دەكرد ، یاخود وشكێتی ئەم خواردنەی بە تەڕێتی ئەو خواردنـە چارەسـەر دەكرد ، وەكو ئەوەی خەیارو خورمـای ڕوتـابی تازەپێگـەیو بەیەكـەوە دەخـواردو ، هـەروەها خورمـای لـە گـەڵ (الحَيْسُ)دا[٣١٣] دەخـوارد ، هـەروەها خورمـای بـۆ دەكرایـە نێـو ئـاو و دەیخواردەوە بۆ ئەوەی (كیموس)ی خواردەمەنیە توندو بەتینەكانی پێ نەرم و نیان و چـاك بكاتەوە ، هەروەها فەرمانی بە خواردنی شێوان دەكرد ، ئەگەر بە چـنگێك خورمـاش بێـت و ، دەیفەرموو: ((تَرْكُ العَشاءِ مَهرَمَةٌ)) ، ذكره الترمذيُّ في جامعه ، وابن ماجة في سننه[٣١٤] واتـە : ((وازهێنان لە خواردنی شێوان لاوازی و پیری دروست دەكات)) ٠

---

٣١٢ ــ كوامخ : واتە پێخۆر ، یاخود ترشیات و زەڵاتەو شتی وا كە ئیشتیهای خواردن بكاتەوە ، بڕوانە : المعجم الوسیط ، وەرگێڕ ٠

٣١٣ ــ الحَيْسُ : خورماو كەشك و ڕۆن تێكەڵ بەیەك دەكرێن و دەكوترێن و دەشێلدرێن و دەكرێت بە قاوت ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ ٠

٣١٤ ــ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٥٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترمذي (٣١٥) ٠

پێشەوا (أبونُعیم) دەگێڕێتەوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی دەکرد مرۆڤ تێربخوات و یەکسەر بخەوێت ، هەروەها باسکراوە کەوا دڵ ڕەقی دروست دەکات ، بۆیە پزیشکان چەند ئامۆژگاریەکیان خستۆتەڕوو بۆ ئەو کەسانەی دەیانەوێ تەندروستیان بپارێزن : کەوا پێویستە دوای شێوان چەند هەنگاوێك ڕێ بکات ئەگەر سەد هەنگاویش بێ ، دوای خواردن یەکسەر نەخەوێت ، چونکە زۆر زیانبەخشە ، پزیشکە موسڵمانەکانیش گوتویانە : یاخود پاش خواردن نوێژ بکات بۆ ئەوەی خۆراکەکە لە بنی گەدەدا جێگیر بێ و ، هەرس کردنی ئاسان بێ و ، بەوەش چاك دەبێ ·

پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی بەسەر خواردنەکەیدا نەدەخواردەوە بۆ ئەوەی خراپی نەکات ، بەتایبەت ئەگەر ئاوەکە گەرم بێ یاخود سارد بێ ، چونکە زۆر خراپە · شاعیرێك دەڵێت:

نەکەی لە کاتی خواردنێکی گەرم یا سارد   یا چونە گەرماوەوە ئاو بخۆیتـــــــــــــەوە
ئەگەر بەڕاستی خۆت لەوە دوورخەیتەوە   هەتا لە ژیاندا بی لە نەخۆشی ناوەکی مەترسە

ئاو خواردنەوە لە پاش وەرزش کردن و ، ماندوبوون ، جووت بوونی خێزان و ، پێش و پاش خواردن و ، پاش خواردنی میوە بەباش دانەنراوە ، ئەگەرچی خواردنەوەی پاشی هەندێکیان ئاسانترە بەبەراوردی هەندێکی تریان ، هەروەها ئاو خواردنەوە لە پاش گەرماوکردن و ، کاتی خەبەربونەوە لە نووستن بەباش دانەنراوەو ، هەموو ئەمانە دژیە پاراستنی تەندروستین *

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خواردنەوەکاندا

ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە خواردنەوەکاندا ، بەتەواوترین ڕێبازەکان دادەنرێت بۆ پاراستنی تەندروستی ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ هەنگوێنی تێکەڵکراوی بە ئاوی سارد

ده خواردەوە ، ئەمەش ڕێبازێكی تەواوە بۆ پاراستنی تەندروستی كە بەدەر لە پزیشكە بەڕێزەكان كەسی دیكە پەی پێ نابات ، چونكە خواردنەوەو لستنەوەی پێش نان خواردنی بەیانی بەلغەم ناهێڵێت و ، ڕیشوەكانی گەدە دەشواتەوەو ، لینجیەكانی لادەبات و ، پاشەڕۆكانی دوردەخاتەوە ، بەشێوەیەكی مام ناوەند گەرمی دەكات و ، كونیلە داخراوەكانی دەكاتەوە ، هەمان كرداریش بە جگەرو گورچیلەو میزڵدان دەكات ، بۆ گەدە لە هەموو شیرینیەكانی تر كە دەچنە نێوی بەسوودترە ، بەڵام بەشێوەیەكی كاتی (العَرَض) زیان بە تووشبوانی نەخۆشی (الصفراء) دەگەیەنێت ، لەبەر تیژێتی هەردوكیان ، كە پێدەچێ بیوروژێنێت ، بەڵام دەتوانرێت بە سركە (الخل) زیانی ئەوەیان لێ دور بخرێتەوەو ، بەوەش سودێكی زۆری لێدەبینن ، خواردنەوەشی زۆر بەسودترە بەبەراوردی زۆرێك لەو خواردنەوەكانی تر كە لە شەكر دروست دەكرێن ، بەتایبەت بۆ ئەو كەسانەی بە خواردنەوە شەكریەكان ڕانەهاتوون و ، سروشتی جەستەشیان هۆگری نەبووەو ، ئەگەر بیخواتەوە وەكو هەنگوێن بۆی لەبار نابێت و ، لێشیەوە نزیك نی یە ، داوەریش لێرەدا نەریتە ، كە زۆرێك لە بنچینەكان دەڕوخێنێت و ، زۆرێكیش دروست دەكاتەوە ٠

بەڵام خواردنەوەیەك كە هەردوو وەسفی شیرنی و ساردی لە خۆیدا كۆبكاتەوە ، لە هەموو شتێك بەسوودتر دەبێ بۆ جەستەو ، لە گەورەترین هۆیەكانی پاراستنی تەندروستیش دەبێ ، ڕوح و هێزەكان و جگەرو دڵیش شەیدای ئەم جۆرە خواردنەوەو ، بەدەستهێنانین ، ئەگەر ئەو دوو وەسفەی سەرەوەی تێدا بوو ، ئەوا خۆراكی چاك بە جەستە دەدەات و ، خواردنیش بە ئاسانی بۆ نێو ئەندامەكان گوزەر دەكات و ، بەو پەڕی تەواویشەوە پێیان دەگات ٠

ئاوی سارد تەڕەو گەرمی دادەمركێنێتەوە ، تەڕی و شێ بنەڕەتیەكانی جەستە دەپارێزێت ، جێگەی ئەوانەش دەگرێتەوە كە لێی شی بونەتەوە ، خواردەمەنی نەرم و نیان و ناسك وتەنك دەكات و بە ئاسانی بۆ ڕەگەكان گوزەریان پێ دەكات ٠

پزیشـكان بـەدوو گوفتـار جیاوازیـان تێكـەوت سـەبارەت بـەوەی كـە ئایـا ئـاو خـۆراك دەبەخشێتە جەستە ؟ كۆمەڵێك لەسەر ئەو ڕایەن كە خۆراك دەبەخشێتە جەستە بە پێـی ئـەو گەشەو زیادەو هێزەی كە دەیبینن بە هۆی ئاوەوە لـە جەسـتەدا دروسـت دەبـێ ، بـە تایبـەت لەكاتێكدا ئەگەر جەستە زۆر پێویستی پێی بێت ٠

گوتیان : لە نێوان ئاژەڵ و ڕووەكداو لە چەند ڕوویەكەوە چەند ئەندازەیەكی هاوبەش هەیـە لەوانە : گەشەكردن و خۆراك وەرگرتن و نێوەنجێتی ، لـە ڕوەكـدا هێزێكـی هەسـتی هەیـە كـە گونجـاوێتی ، بۆیـە خـۆراكی ڕووەك بـە ئـاوە ، كـەوابوو نكـۆڵیی ناكرێـت ئـاژەڵیش جـۆرە خواردنێك لە ئاوەوە وەربگرێت و ، ئاویش بەشێك بێت لە خواردنە تەواوەكەی ٠

گوتیان : ئێمە نكۆڵی لەوە ناكەین كە هێزی گەشەكردن لـە خۆراكـدا بێـت ، بـەڵكو ئـەوە بەڕاست نازانین كە ئاو بەهیچ شێوەیەك هێزی خۆراك پێدان و گەشەكردنی نـەبێت ٠ گوتیـان : هەروەها خواردنیش لە ڕاستیدا هێزی خۆراك بەخشینی بەهۆی ئەو ئاوەوەیـە كـە تیایدایە ، چونكە بەبێ ئاو خـۆراك بەخشـین و گەشـەكردن ڕوونـادات ٠ گوتیـان : ئـاو مـادەی ژیـانی ئـاژەڵ و ڕووەكـەو ، بـێ گومـان ئـەوەی نزیكـە لـە مـادەی شـتەوە ، خـۆراك وەرگـرتن و گەشەكردنی لێوە بەدەست دێت ، باشە ئەگەر خودی ئاو مادەی بنەڕەتی شتەكە بێ دەبێ چۆن بێ ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وجعَلْنـا مِـنَ المـاءِ كُلَّ شَـيءٍ حَـيٍّ﴾[الأنبيـاء : ٣٠] واتە : ﴿ وجعَلْنا مِنَ الماءِ ﴾ وەفەرامامان هێنا لە ئاو ﴿ كُلَّ شَيءٍ حَيٍّ ﴾ هـەموو شـتێكی زینـدوو (٣١٥) ، كـەوابوو چـۆن نكـۆڵیی بەدەسـهێنانی خـۆراك وەرگـرتن و گەشـەكردن لـە شتێكەوە بكەین كە مادەی ژیانە بەگشتی ؟

گوتیان : كەسی تینومان بینیوە ئەگەر ئاوی سارد بخواتەوە ، هێزو چـالاكی و جوڵانـەوەی بۆ دەگەڕێتەوە ، بەرامبەر بە بێ خـۆراكیش بـە ئـارم دەبـێ ، تـا ئـەو ئاسـتەی كـە سـوود لـە

٣١٥ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

ئەندازەی کەمیشی وەردەگرێت ، کەچی کەسی تینوی دیکەمان بینیوە کە پێشتر تێر ئاوە نەبووە ، هیچ سوودێکی لە ئەندازەیەکی زۆری خواردن وەرنەگرتووەو ، هیچ هێزو گەشەو خۆراك وەرگرتنێکیشی لێ وەرنەگرتووە ، وە ئێمە نکۆڵیی لەوە ناکەین کە ئاوە خۆراکەکە بۆ ئەندامەکانی جەستە دەگوێزێتەوەو ، کاری خۆراك بەخشینیش بەبێ ئاو تەواو نابێت ، بەڵکو ئەوە بەڕاست نازانین کە کەسانێك هێزی خۆراك بەخشین و گەشەکردن لە ئاو بەدور دەگرن ، هێندەی نەماوە بەلامانەوە گوفتاریان بچێتە چوارچێوەی نکۆڵیی کردنی کاروبارە ویجدانیەکانەوە ٠

کۆمەڵێکی تریش نکۆڵیی لەوە دەکەن کە لە ئاوەوە خۆراك و گەشەکردن بەدەست بێت ، بەڵگەشیان چەند شتێکە پوختەکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە ئاو بەتەنها بەس نی یەو ، جێگەی خۆراك ناگرێتەوەو ، گەشەی ئەندامەکانی پێ زیاد نابێت و ، جێگەی ئەوە ناگرێتەوە کە گەرمی شیی کردۆتەوەو ، چەند شتێکی تریش کە پسپۆڕانی خۆراك نکۆڵیان لێ نەکردووە ، ئەوان خۆراك بەخشینی ئاو بە گوێرەی گەوهەرو ناوەڕۆکی و ، بە گوێرەی نەرم و ناسکیەکەی لێك دەدەنەوە ٠ بەڵام خۆراك بەخشینی هەر شتێك بە گوێرەی خۆیەتی ، بۆ نموونە بینراوە هەوای شێداری ساردی نەرم ونیانی خۆش سیفەتی خۆراك بەخشین و گەشەکردنی هەیە بە گوێرەی خۆی ، بۆنی خۆش جۆرێك لە سیفەتی خۆراك بەخشین و گەشەکردنی تێدایە ، کەوابوو سیفەتی خۆراك بەخشینی ئاو ئاشکەرا ئاشکەرایە ٠

مەبەست ئەوەیە : ئەگەر سارد بێت و ، شتێکی شیرینکاری وەکو هەنگوین و شەربەتی مێوەژ ، یاخود خورما یاخود شەکری تێکەڵ کرا ، بەسودترین ئەو شتانە دەبێ کە دەچنە جەستەوەو ، تەندروستیش دەپارێزێت ، بۆیە خۆشەویسترین خواردنەوەکان بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ ساردی شیرین بوو ٠ بەڵام ئاوی شلەتێنی نە ساردو نەگەرم باکردن و سك هەڵاوسان دروست دەکات و ، بە پێچەوانەی ئەوانەی سەرەوەوە کار دەکات ٠

لەبەر ئەوەی خواردنەوەی ئاوێك كە مابێتەوە لەو ئاوەی كە كاتی دەرهێنانی دەخورێتـەوە بـە سـوودترە ، بۆيـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ كـاتێ چـووە باخەكـەی (أبـي الهيـثم)ی كـوڕی (التيهان) ەوە فـەرمووی : ئايا ئاوێكتـان هەيـە لـە كونـەدا مابێتـەوە ؟ ئـەوەبوو بـۆی هێنـاو ، ئەويش لێی خواردەوە ، ئیمامی (البخاري) دەيگێڕێتەوە بـە بێـژەی : ((إن كـان عنـدك مـاءً بات في شَنّه وإلاّ كَرَعْنا))([316]) واتە : ((ئەگەر ئاوت هەيەو لە كونەدا ماوەتەوە بۆمـانی بێنـە ئەگينا دەم دەخەينـە نێـو ئاوەكـەو دەيخۆينـەوە _ بـەبێ بـەكارهێنانی دەست _)) · ئـاوی سارد وەكو هەويری هەڵهاتوو وايە ، بەڵام ئەو ئاوەی لە كاتی دەرهێنانيدا دەخورێتـەوە وەكـو هەوێری هەڵنەهاتووە ، هەروەها ئاو ئەگەر بمێنێتەوە خـوڵ و خاكەكـەی نێـوی دەنيشـێتەوەو لێی جيادەبێتەوە ، باسكراوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی بـۆ دەهێنـرا ، بـەڵام ئـەو ئـاوەی هەڵدەبژارد كە مابۆوە · وقالت عائشة : كـان رسـول الله ﷺ يُسـتقى لـه المـاء العـذب مـن بئـر السقيا([317]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ ئاوی سازگاری لە بيری (السُقيا)وە بۆ دەهێنرا ·

ئەو ئاوەی لە كونەی شرو كۆندايە ، زۆر بەلـەزەترە بەبـەراوردی ئـەو ئـاوەی كـە لـە قـاپی گلێنـەو بـەردو شـتی تردايـە ، بەتايبـەت ئەگـەر لـە پێسـت دروسـتكرابێ خۆشـترە، بۆيـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ داوای ئـاوێكی كـرد لـە كونـەدا مابێتـەوە بەتايبـەت بـەبێ شـتی ديكـەی دروستكرلو لە گڵ وهيتر ، ئەو ئاوەش كە دەخرێتە نێـو كونـەو ، شـتی ديكـەی دروستكراو لـە پێست خاسيەتێكی ناسكی هەيە ، بەهۆی ئەو كونيلە كراوانەوە كە ئاوەكە دەپاڵێوێت ، بۆيـە ئەگەر ئاوێك لە قاپێكی گلێنەدا بێت و تواناى پاڵاوتنی هەبێ زۆر بەلەزەتر وساردتريش دەبـێ لەو ئاوەی كە لە نێو قاپێكی گلێنەدا بێت و تواناى پاڵاوتنی نەبێ ، بۆيە _ صلاة وسلام _ لـە

---

[316] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٢٨ ، ٣٤٣ ، ٣٤٤ ، ٣٥٥) ، والدارمي (٢١٢٩) ، والبخاري (٧ / ١٤٢ ، ١٤٤) ، وأبوداود (٣٧٢٤) ، وابن ماجة (٣٤٣٢) كلهم عن سعيد بن الحارث عن جابر بن عبدالله فذكره ·

[317] _ حسن : أحمد (٦ / ١٠٠ ، ١٠٨) ، وأبوداود (٣٧٣٥) عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة فذكرته ·

بئر السقيا : بيرێك بوو لە دەوروبەری شوێنی (الحرّة)ی نزيك بە شاری مەدينەی پيرۆز ، بڕوانە: أخلاق النبي لأبي الشيخ الأصبهاني ·

سەر تەواوترینی بونەوەرو ، بەڕێزترینیان ، خاوەنی چاكترین ڕێباز لە هەموو شتێكدا ، ئەو پێغەمبەرەی كە ڕێگەی ڕاستی بە ئومەتەكەی پیشان داوە ، بۆ چاكترین كاروبارەكان و بەسودترینیان لە دڵ و جەستەو ، دونیاو ڕۆژی دوایاندا ٠

قالت عائشةُ : كان أحبُّ الشرابِ إلى رسول اللهِ ﷺ الحُلوَ البارِدَ([٣١٨]) واته: خاتوو (عائشة) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خۆشترین خواردنەوەكان بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ شیرینی سارد بوو ٠

لێرەدا دەگونجیّ مەبەستی ئاوی سازگار بێت ، وەكو ئاوی كانی و بیرە شیرینەكان ، چونكە ئاوی سازگاری بۆ دەهێنرا ٠ دەشگونجیّ مەبەستی ئاوێكی تێكەڵكراوی هەنگوێن بیّ ، یاخود ئەو ئاوە بێت كە خورماو ترێی تێدا خوسێندراوە ٠ لەوانەشە بگوترێت : هەمووی دەگرێتەوە ، ئەمەش ئاشكەراترو دیارترە ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودە (صحيح)ەكەدا : ((ئەگەر ئاوت هەیەو لە كونەدا ماوەتەوە بۆمانی بێنە ئەگینا دەم دەخەینە نێو ئاوەكەو دەیخۆینەوە)) ، بەڵگەیە لە سەر شیاوێتی خواردنەوە بەدەم بەبیّ بەكارهێنانی دەستەكان لە حەوزو ئاوكۆو بەو هاوشێوانە ، ئەمەش لەبەر ئەوەبووە ، والله أعلم ، كە كانیەك بووە جێگەكەی واكەوتووە كە پێویستی بەوە كردووە بەدەم ئاوی لیّ بخورێتەوە ، یاخود پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەی فەرمووە بۆ ڕوونكردنەوەی شیاوێتی ئەم جۆرە خواردنەوەیە ، چونكە هەندیّ كەس حەزی بەم شێوە خواردنەوەیە نی یەو ، پزیشكانیش هێندەی نەماوە حەرامی بكەن و ، دەڵێن : زیان بە گەدە دەگەیەنێت ، رُوِيَ فِي حَدِيثٍ لَا أَدْرِي مَا حَالُهُ عَنْ ابْنِ عُمَرَ ، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَانَا أَنْ نَشْرَبَ عَلَى بُطُونِنَا ، وَهُوَ الْكَرْعُ ، وَنَهَانَا أَنْ نَغْتَرِفَ بِالْيَدِ الْوَاحِدَةِ وَقَالَ : ((لَا يَلَغْ

---

[٣١٨] _ صحيح : أخرجه الحميدي (٢٥٧) ، وأحمد (٦ / ٣٨ ، ٤٠) ، والترمذي (١٨٩٥) ، وفي الشمائل (٢٠٤) ، كلهم من طريق الزهري عن عروة عن عائشة فذكرته ٠

أَحَدُكُمْ كَمَا يَلَغُ الْكَلْبُ وَلَا يَشْرَبْ بِاللَّيْلِ مِنْ إِنَاءٍ حَتَّى يَخْتَبِرَهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مُخَمَّرًا))([319]) واته : له (ابن عُمر)هوه _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ فه‌رموویه‌تی : پیّغه‌مبه‌ری خوا ﷺ قه‌ده‌غه‌ی کردین له سه‌ر سکمان ئاو بخۆین ، واته مرۆڤ له سه‌ر سك ڕاکشیّت و یه‌کسه‌ر ده‌م بخاته نیّو ئاوه‌که‌و لیّی بخواته‌وه به‌بیّ به‌کارهیّنانی ده‌سته‌کانی ، هه‌روه‌ها قه‌ده‌غه‌ی کردین به‌یه‌ك ده‌ست ئاو هه‌لْگرین و فه‌رمووی : ((با هیچ که‌ستان زمانی نه‌باته نیّو ئاوه‌که‌و لیّی بخواته‌وه وه‌کو سگ ، به‌شه‌ویش له‌قاپیّك ئاو نه‌خواته‌وه تاوه‌کو تاقی ده‌کاته‌وه مه‌گه‌ر داپۆشراو بیّ)).

فه‌رمووده‌که‌ی پیّشووی ئیمامی (البخاري) له‌م فه‌رمووده (صحيح)تره ، ئه‌گه‌ر (صحيح)یش بیّت ، هیچ دژبه یه‌ك بوونیّکیان له نیّواندا نی یه ، چونکه پیّده‌چیّ له‌و کاته‌دا له توانادا نه‌بیّ ئاوه‌که به‌ده‌ست بخوریّته‌وه ، بۆیه پیّغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی : ئه‌گینا به‌ده‌م ئاو ده‌خۆینه‌وه ، له ڕاستیدا خواردنه‌وه به‌ده‌م زیان به مرۆڤ ده‌گه‌یه‌نیّت ئه‌گه‌ر له سه‌ر سکی ڕاکشاو ئاوی خوارده‌وه ، وه‌کو ئه‌و که‌سه‌ی ئاو له ڕوبارو جۆگه‌له‌کان ده‌خواته‌وه ، به‌لاّم ئه‌گه‌ر به‌ڕیّکی ڕاوه‌ستاو ئاوی له حه‌وزیّکی به‌رزو به‌و هاوشیّوانه خوارده‌وه ، ئه‌وا هیچ جیاوازیه‌کی نی یه ئاوه‌که به‌ده‌ستی یاخود به‌ده‌می بخواته‌وه .

به‌شیّك سه‌باره‌ت به ڕوونکردنه‌وه‌ی ئه‌و جیاوازیه‌ی که له ئارادایه ده‌رباره‌ی ئاو خواردنه‌وه به ڕاوه‌ستانه‌وه

ڕیّبازی پیّغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ئه‌وه‌بوو که به دانیشتنه‌وه ئاوی ده‌خوارده‌وه ، ئه‌مه ڕیّبازی ڕاهاتووی بوو ، به (صحيح)ی له پیّغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ (ريواية)ت کراوه که‌وا قه‌ده‌غه‌ی ئاو خواردنه‌وه‌ی کردوه به پیّ وه ، هه‌روه‌ها به (صحيح)ی له پیّغه‌مبه‌ری خواوه ﷺ (ريوايه)ت کراوه که‌وا فه‌رمانی داوه به‌و که‌سه‌ی به ڕاوه‌ستانه‌وه ئاوی خۆارده‌وه ، خۆی

---

[319] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٤٣١) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧٤٦) .

بڕشێنێتەوە ، هەروەها بە (صحیح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ (ڕیوایە)ت کراوە کە بە ڕاوەستانەوە ئاوی خواردۆتەوە ٠

کۆمەڵێك دەڵێن : ئەمە قەدەغەکردنەکەی (نسخ) کردۆتەوە ، کۆمەڵێکی دیکەش دەڵێن : ئەمە ڕوونی دەکاتەوە کە قەدەغەکردنەکە بۆ حەرام کردن نەبووە ، بەڵکو بۆ ڕێنیشاندان و واز لێهێنانە لە پێناو ئەنجامدانی کاری شایستەتر ، کۆمەڵێکیش دەڵێن : بە هیچ شێوەیەك دژایەتیان لە نێواندا نی یە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی پێویستیدا بە ڕاوەستانەوە ئاوی خواردۆتەوە ، ئەوەبوو چووە لای بیری زەمزەم و ، کەسانێکیش ئاویان لێ دەردەهێنا ، داوای ئاوی کرد و ئەوانیش سەتڵەکەیان پێدا و ، بەپێوە ئاوەکەی خواردەوە ، بەڵام ئەمە جێگەیەك بوو ئەوەی پێویست بوو ٠

ئاو خواردنەوە بە ڕاوەستاوە چەندین بەڵای تێدایە لەوانە : تێر ئاوبوونی تەواوی پێ بەدەست نایەت ، لە گەدەشدا جێگیر نابێ تاوەکو جگەر بەسەر ئەندامەکاندا دابەشی دەکات ، بەخێرای و بەتیژی دادەبەزێتە نێو گەدە ، بۆیە ترسی ئەوەی لێدەکرێت گەرمیەکەی دابەزێنێت و ، بیشێوێنێت و ، بەخێرای گوزەر بکات بۆ خوارەوەی جەستە بەبێ شێنەیی و لە سەرخۆ ، هەموو ئەمانە زیان بە مرۆڤ دەگەیەنێت ، بەڵام ئەگەر زۆر بە کەمی یاخود لەبەر پێویستی ئەو کارەی ئەنجامدا ، زیانی پێ ناگەیەنێت ٠

بەشێك سەبارەت بە سێ جار هەناسەدان لە کاتی خواردنەوەدا :

وفي صحيح مسلم من حديث أنس بن مالك ، قال : كان رسول الله ﷺيَتَنَفَّسُ في الشّراب ثلاثاً ، ويقولُ : ((إنه أرْوَى وأمْرَأ وأبْرأُ))([320])

---

[320] ـــ صحيح : أخرجه مسلم (٦ / ١١١ ، ١١٢) من طريق أبي عصام عن أنس فذكره ٠

واته : له (أنس)ی كوڕی (مالك)هوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ له كاتی خواردنەوەدا سێ جار هەناسەی دەدلو دەیفەرموو : ((ئاوا چاكتر تینویەتی دەشكێنێ و ، بێوەی ترەو ، به ئاسانتریش دەچێته نێو گەدەوه)) ·

ووشەی (الشراب) له زمانی دانەری شەرع و هەلگرانی شەرعدا بریتیه له : ئاو ، وه مانای (يَتَنَفَّسُ في الشراب) واته پەرداخەكەی له زاری موبارەكی لادەدلو ، له دەرەوەیدا هەناسەی دەدلو ، پاشان دەگەڕایەوه بۆ خواردنەوه ، وەكو ئەوەی به ئاشكەرا له فەرموودەیەكی تردا باسكراوه : إذا شَرِبَ أحَدُكُم فلا يَتَنَفَّسْ في القَدَحِ ، ولكن لِيُبِنِ الإناء عن فيهِ([321]) واته : هەركات كەسێكتان ئاوی خواردەوه با له نێو پەرداخەكدا هەناسه نەدات ، بەلكو با پەرداخەكه له زاری دووربخاتەوه ·

چەندین دانایی و ، چەندین سوود ، لەم شێوه خواردنەوەدا بەدیدەكرێت ، پێغەمبەری خوا ﷺ هەمووی كورت كردۆتەوه بەفەرمایشتی : (إنه أروَى وأمرأ وأبرأ) ، لێرەدا ووشەی (أروى) واته : واته به ئاستێكی بەرزی به سوود و بەهێز تینویەتی دەشكێنێت ، (وأبرأ) واته : شیفا ، مەبەستی ئەوەبوو كه شیفابەخشه بۆ تینویەتی بەهێز ، چونكه جار له دوای جار دەچێته نێو گەدەی گڕگرتووەو ، ئەگەر بەجاری یەكەم هێور نەبوبێتەوه ئەوا جاری دووەم هێوری دەكاتەوەو ، ئەگەر بەجاری دووەمیش هێور نەبوبێتەوه ئەوا جاری سێ یەم و ، بەو شێوەیه تاوەكو دەحەوێتەوه ، هەروەها بێوەی تره بۆ گەرمی گەدە ، چاكتریش پارێزگاری لەو گەرمیه دەكات و دەیهێڵێتەوه بەبەراوردی ئەوەی كه ئەگەر بەیەك جارو بەیەك خواردنەوه ئاوە ساردەكه هێرشی بۆ بەرێت · هەروەها به یەك خواردنەوه ، ناتوانێت تینویەتی بشكێنێت چونكه تەنها ساتێكی كەم ڕێكەوتی گەرمی تینویەتیەكەی دەكات ، پاشان لێی

---

[321] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٢٧) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٧٢٦) ، بلفظ : (إذا شرب أحدكم ...) ·

دوردەکەوێتەوەو ، هێشتا توندوتیژی تینویەتیەکە نەشکاوە ، ئەگەر بشکێتیش بە تەواوی نابێت بە پێچەوانەی ئاوخواردنەوەوە بە هێواشی و کەم کەم ٠

هەروەها دەرەنجامی بێوەی ترەو ، لە بەڵاو کارەساتیشەوە بەدورترە بەبەراوردی هەموو ئەوانەی بەیەك جار دەخورێنەوە ، چونکە بەیەکجار خواردنەوە ترسی ئەوەی لێدەکرێت بەهۆی ساردی و زۆری بڕەکەیەوە گەرمی سروشتی جەستە بکوژێنێتەوە ، یاخود لاوازی بکات و بەوەش میزاجی گەدەو جگەر خراپ دەکات و ، دەبێتە هۆی دروستبوونی نەخۆشی ، بەتایبەت لە نێو دانیشتوانی وەڵاتە گەرمەکانی وەکو حیجازو یەمەن و بەو هاوشێوانە ، یاخود لە وەرزە گەرمەکانی وەکو هاویندا ، خواردنەوەی ئاو بەیەك جار زۆر ترسناکە بۆیان ، چونکە گەرمی سروشتی ناوەکی دانیشتوانی لاوازە ، وە لەو وەرزە گەرمەشدا ٠

وشەی (وأمْرَأ) واتە : خۆراك و خواردنەوە بۆ جەستەی قوت چوو ، واتە : چووە نێو جەستەی و بە ئاسانی و بەچێژو سوودەوە تێکەڵی بوو ٠ خوای تعالى دەفەرمێت ﴿ فَكُلُوهُ هَنِيئاً مَّرِيئاً ﴾[النساء : ٤] واتە : (فكلوه) بیخۆن (هَنيئـاً) ئاکام و دەرەنجامی خۆشی بێت (مريئـاً) خۆش و بەلەزەت بێ لە چەشتنیدا([322])٠ دەشگوتریت مانای ئەوەیە : لە سورێنچکەوە بەخێرای سەربەرەوخوار دەبێتەوە ، چونکە بەسەریەوە ئاسان و سووکە ، بە پێچەوانەی زۆرێکی تر ، کە لە سورێنچکەوە بە ئاسانی ناچنە خوارەوە ٠

لە بەڵاکانی دیکەی خواردنەوە بەیەکجار ، ترسی ئەوەی لێدەکرێت ئاوەکە لە قورگیدا گیر بێت ، بەوەی ڕێڕەوی خواردنەوەکە دابخرێت ، لەبەر زۆری ئەو بڕە ئاوەی بۆ هاتووە ، بەوەش هەناسەدانی بە ئاستەم و گران بۆ دەدرێت و دەرەنجامی خراپی هەیە ، بەڵام ئەگەر وردە وردە هەناسەی داو ، پاشان بخواتەوە ، لەو بەڵایە ڕزگاری دەبێ ٠

---

[322] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

له سوده‌كانی : ئه‌و كه‌سه‌ی ئاوه‌كه ده‌خواته‌وه، له گه‌ڵ یه‌كه‌م خواردنه‌وه‌دا شێ دوكه‌ڵیه گه‌رمه‌كه‌ی سه‌ر دڵ و جگه‌ری به‌رز ده‌بێته‌وه ، له‌به‌ر ئه‌و ئاوه سارده‌ی بۆ هاتووه‌و ، به‌وه‌ش سروشت ئه‌و شێیه له‌خۆی دوری ده‌خاته‌وه ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر ئاوه‌كه به‌یه‌ك جار بخواته‌وه ، ئه‌وا دابه‌زینی ئاوه سارده‌كه‌و ، به‌رزبونه‌وه‌ی شێكان هاوكاتی یه‌ك ده‌بن و ، پاڵه‌په‌ستۆ ده‌خه‌نه سه‌ر یه‌كترو خۆیان چاره‌سه‌ر ده‌كه‌ن ، به‌وه‌ش ئه‌و كه‌سه ئاو له قورگ گیران و هه‌ناسه‌نه‌دانی تووش ده‌بێ ، له‌به‌ر ئه‌وه خۆشی له ئاوه‌كه نابینێت و ، به ئاسانی بۆی ناچێته خواره‌وه‌و ، تێر ئاویش نابێت ٠

وَقَدْ رَوَى عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ ، وَالْبَيْهَقِيّ ، وَغَيْرُهُمَا عَنْ النَّبِيّ ﷺ إِذَا ((شَرِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَمُصّ الْمَاءَ مَصًّا ، وَلَا يَعُبّ عَبًّا ، فَإِنّهُ مِنْ الْكُبَادِ))([٣٢٣]).

واته : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی : ((هه‌ركات كه‌سێكتان ئاوی خوارده‌وه با به‌هێواشی و نه‌رم و نیانی بیخواته‌وه ، بینی پێوه نه‌نێت و به‌یه‌كجار هه‌ڵی قوڕێنێت ، چونكه ئه‌مه ئازاری جگه‌ر دروست ده‌كات)) ٠ ووشه‌ی (الكُباد)ی نێو فه‌رمووده‌كه واته ئازاری جگه‌ر ، چونكه هه‌ر به تاقیكردنه‌وه زانراوه كه دابه‌زینی ئاو به‌جارێك بۆ سه‌ر جگه‌ر ئازاری پێ ده‌گه‌یه‌نێت و گه‌رمیه‌كه‌ی لاواز ده‌كات ، هۆكاری ئه‌وه‌ش ده‌گه‌رێته‌وه بۆ ئه‌و دژایه‌تیه‌ی له نێوان گه‌رمی جگه‌رو ، له نێوان برو چۆنیه‌تی ئه‌و ئاوه سارده‌دا هه‌یه كه داده‌به‌زێته سه‌ری ٠ به‌ڵام ئه‌گه‌ر ورده ورده‌و له سه‌رخۆ بۆی دابه‌زیایه ، دژایه‌تی گه‌رمی جگه‌ری نه‌ده‌كردو ، لاوازیشی نه‌ده‌كرد ، نموونه‌ی ئه‌مه‌ش وه‌كو نموونه‌ی ئاو به‌سه‌راكردنی مه‌نجه‌ڵه له‌كاتی كوڵانیدا ، به‌ڵام ئه‌گه‌ر كه‌م كه‌م ئاوی به‌سه‌ردا كرا زیانی بۆ نابێت ٠

[٣٢٣] _ ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٦١) ، (٥٦٢) ، (٥٦٣) ، وانظر الضعيفة (٩٤٠) ، (٢٣٢٣) ، (٢٥٧٦) ٠

وَقَدْ رَوَى التِّرْمِذِيّ فِي " جَامِعِهِ " عَنْهُ ﷺ ((لَا تَشْرَبُوا نَفَسًا وَاحِدًا كَشُرْبِ الْبَعِيرِ ، وَلَكِنْ اشْرَبُوا مَثْنَى وَثُلَاثَ ، وَسَمُّوا إِذَا أَنْتُمْ شَرِبْتُمْ وَاحْمَدُوا إِذَا أَنْتُمْ فَرَغْتُمْ))([٣٢٤]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((بەیەك نەفەس ئاو مەخۆنەوە وەكو خواردنەوەی ووشتر ، بەڵكو بەدوو جارو بەسێ جار بیخۆنەوە ، (بسم الله) بڵێن ئەگەر دەستتان بە ئاو خواردنەوە كردو ، كە تەواویش بوون (الحمد لله) بڵێن ·

(بسم الله) گووتن لە سەرەتای خواردن و خواردنەوەدلو ، (الحمد لله) گووتنیش لە پاشیدا كاریگەریەكی سەرسوڕمێنی هەیە بۆ سود وەرگرتن و چێژ وەرگرتن لەو خواردن و خواردنەوەیەو ، دورخستنەوەی زیانەكانی ·

ئیمامی (أحمد) فەرموویەتی : ئەگەر خواردن چوار شت كۆبكاتەوە ، ئەوا تەواوەو بێ كەم و كوڕیە : ئەگەر (بسم الله) لە سەرەتایدا گوترا ، (الحمد لله)ی لە كۆتادا گوترا ، دەستی لە سەر زۆر بوو ، خواردنێكی حەڵاڵیش بوو ·

بەشێك سەبارەت بە داپۆشینی قاپ :

وَقَدْ رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ، قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((غَطُّوا الْإِنَاءَ ، وَأَوْكُوا السِّقَاءَ ، فَإِنَّ فِي السَّنَةِ لَيْلَةً يَنْزِلُ فِيهَا وَبَاءٌ لَا يَمُرُّ بِإِنَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ غِطَاءٌ ، أَوْ سِقَاءٍ لَيْسَ عَلَيْهِ وِكَاءٌ إِلَّا وَقَعَ فِيهِ مِنْ ذَلِكَ الدَّاءِ))([٣٢٥]) .

---

[٣٢٤] ـ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٨٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٦٢٣٣) ·

[٣٢٥] ـ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٥٥) ، وعبد بن حميد (١١٤٠) ، ومسلم (٦ / ١٠٧) كلهم من طريق القعقاع بن حكيم عن جابر فذكره مرفوعاً ·

واتــه : لــه (جــابر)ى كــوڕى (عبــدالله)وه _ خــواى لــىٚ ڕازى بێــت _ فەرموويــەتى : گوێبيســتى پێغەمبــەرى خــوا بــووم ﷺ دەيفــەرموو : ((قاپــەكان داپۆشــەكان و ، دەمــى كوندەكان ببەستن ، چونكە لە ساڵدا شەوێك هەيە نەخۆشـى تێدا دادەبـەزىٚ ، ئەگـەر بەسـەر هەر قاپێكدا تێپـەڕيێت و دانەپۆشـرابێت ، ياخود بەسـەر هـەر كوندەيكدا تێپـەڕيێت و دەمـى نەبسترابێت ئەوا ئەو نەخۆشيە دادەبەزێتە نێوى)) ·

ئەمەش يەكێكە لەو شتانەى كە زانستى پزيشكانى پىٚ نەگەشتووە ، بەڵام ژيرانى خەڵك بـە تاقيكردنەوە زانيويانە · (الليث)ى كـوڕى (سـعد) كـە يەكێكـە لـەو كەسـانەى فەرموودەكـە دەگێڕنەوە فەرموويەتى : بێگانەكانى لاى ئێمە لـە مـانگى كـانونى يەكەمـدا خۆيـان لـە شـەوى ئەو ساڵە دەپارێزن ·

بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خـواوە ﷺ باسـكراوە كـەوا فەرمانيـداوە بـە داپۆشـينى قاپەكان ئەگەر بە دارچيلكەيەكيش بێت · دارچيلكە خستنە سەر قاپيش چەند حيكمەت و داناييەكى تێدايە ، لەوانە ئەوەيە كە داپۆشينى قاپـەكـەى بيرناچێت ، بـەڵكو گرنگـى پـىٚ دەدا ئەگـەر بـە دارچـيلكەيەكيش بێـت ، لـە دانايـەكانى ديكـەش : ئەوەيـە كـە ڕەنگـە جانەوەرێك بيەوێت بكەوێتە نێوى ، بەڵام بەسەر دارچيلكەكەدا دەڕوات و ، دەبێتە پردێك و ناهێڵێت بكەوێتە نێوى ·

بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خولوە ﷺ باسكراوە كەوا فەرمانيـداوە لـە كـاتى داپۆشـينى قاپەكانـدا بگوترێـت (بسـم الله) ، چـونكە (بسـم الله) گـوتن لـەكاتى داپۆشـينى قاپەكانـدا شەيتانى لىٚ دور دەخاتەوە ، هەروەها داپۆشينى قاپەكان هۆكارێكە بۆ ئەوەى جانـەوەرى لـىٚ دوربخرێتــەوە ، بۆيــە پێغەمبــەرى خــوا ﷺ فــەرمانى داوە بــە (بســم الله) گــوتن لــەم دوو جێگەيەدا لەبەر ئەو دوو هۆكارە ·

وروى البخاري في صحيحه من حديث ابن عباس ، أنَّ رسولَ الله ﷺ نهى عن الشُّرب مِنْ في السِّقاء([٣٢٦]) .

واته : له (ابن عباس)هوه _ خوا له خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کردووە ئاو لە دەمی کوندەوە بخورێتەوە .

لەمەشدا چەند ئادابێك بەدیدەکرێت : دووبارەبونەوەی نەفەسی کەسی ئاوخۆر لە سەر دەمی کوندەکە چەوری و بۆنێکی ناخۆشی پێ دەگەیەنێت و ، مرۆڤ قیزی لێ دێتەوە .

هەروەها : پێدەچێ ئاوی کوندەکە زاڵ بێ بەسەریداو بەڕادەیەکی زۆر بچێتە سکیەوەو ، زیانی پێگەیەنێت . پێدەچێ جانەوەرێکی تێدا بێ و ئەو هەستی پێ نەکات و ، زیانی پێگەیەنێت . لەوانەیە ئاوەکە خاك و خۆڵ و شتی دیکەی تێدا بێ و نەیبینێت لە کاتی خواردنەوەداو ، بچێتە سکیەوە . لە لایەکی تریشەوە لە گەڵ ئاو خواردنەوەدا هەوا دەچێتە سکەوەو ، بەوەش تەسك دەبێتەوە بۆ وەرگرتنی ئاو ، یا فشاری دەخاتە سەر ، یا زیانی پێدەگەیەنێت ، هەروەها بۆ چەندین حیکمەت و دانایی تریش .

ئەگەر گوترا : ئەی چ دەکەن بەوەی کە ئیمامی (الترمذي) لە (جامع)ەکەیدا دەگێڕێتەوە : أنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ دَعَا بِإِدَاوَةٍ يَوْمَ أُحُدٍ ، فَقَالَ : ((اخْنُثْ فَمَ الإِدَاوَةِ)) . ثُمَّ شَرِبَ مِنْ فِيهَا([٣٢٧]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی ئوحدا بانگی کرد جەوەندە ئاوەکەی بۆ بێنن ، ئەوەبوو فەرمووی : ((دەمی جەوەندەکە بنوشتێنەوە)) . پاشان لە دەمەکەیەوە ئاوی خواردەوە . ئێمەش دەڵێین تەنها گوفتارەکەی ئیمامی (الترمذي)مان بەسە کە دەفەرمێت : (هذا حديثٌ ليس إسناده بصحيح ، وعبدالله بن عمر العُمريُّ يُضعَّفُ

---

[٣٢٦] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٤٥) من طريق خالد الحذاء عن عكرمة عن ابن عباس فذكره .

[٣٢٧] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٢١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٧٩٧) .

من قبل حفظه ، ولا أدرى سمع من عيسى ، أولا · أنتهى ، يريد عيسى بن عبدالله الذي رواه عنه ، عن رجل من الأنصار)·

بەشێك سەبارەت بە ئاو خواردنەوە لەو جێگەوە كە پەرداخەكە شكاوەو ڕوونكردنەوەی خراپەكانی

وفي سنن أبي داود من حديث أبي سعيد الخُدريِّ ، قال : نهى رسولُ الله ﷺ عن الشُّرب من ثُلْمَةِ القَدَحِ ، وأن ينفُخَ في الشَّراب([٣٢٨])

واتە : لە (أبي سعيد الخُدريِّ)وە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی كردوە لە جێگە شكاویەكەی لێواری پەداخەوە ئاو بخورێتەوەو ، فوو لە خواردنەوە بكرێت ·

ئەمە لەو ئادابانەیە كە بەرژەوەندی كەسی ئاوخۆری پیّ تەواو و ڕێك وپێك دەبیّ ، چونكە خواردنەوە لە جێگەی شكاوی لێواری پەرداخەوە چەندین خراپەی تێدایە :

یەكەم : هەر خاك و خۆڵ و شتێك بەسەر ڕووی ئاوەكەوە بیّ لە جێگە شكاویەكەدا كۆدەبێتەوە ، بە پێچەوانەی لا دروستەكە ·

دووەم : پێدەچیّ سەر لە مرۆڤ بشێوێنێت و ، نەتوانێت بە چاكی ئاو لە جێگە شكاویەكەوە بخواتەوە ·

سیّ یەم : پیسی و چەوری لە جێگە شكاویەكەدا كۆدەبێتەوەو ، شتنیشی پیّ ناكات ، بەڵام لا دروستەكە باشتر شتنی پیّ دەكات ·

---

[٣٢٨] _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٣٧٢٢) ، وانظر الصحيحة (٣٨٨) ·

چوارەم : شكاوی لـە پەرداخـدا جێگـەی عەیبـەو ، خـراپترین جێگەیـەتی ، بۆیـە پێویستە مرۆڤ خۆی لێ دورخاتەوەو ، لا ڕاستەكە بەكار بێنێت ، چونكە خراپیـی هـەموو شتێك خێـری تێدا نی یە ، كەسانێك لـە پێشینی چاك پیاویـەكی بـەدیكرد شتێكی خراپـی دەكـڕێ ، پێـی فەرموو : ئەو كارە مەكە ، ئەی نەتزانیوە خوای تعالى فڕو بەرەكەتی لە هـەموو شتێكی خـراپ لابردووە ٠

پێنجەم : ڕەنگە جێگە شكاویەكەی لێواری پەرداخەكە تیژ بێ و دەمی مرۆڤ برینـدار بكـات ، لەبەر ئەم هۆكارانەو چەندینی تریش ، پێویستە مرۆڤ خۆی لە جێگـەی شـكاوی پەرداخـەوە بەدور بگرێت ٠

بـەڵام فـووكردن لـە خواردنـەوە ٠ وا دەكـات دەمـی كەسـی فووكـار بـۆنێكی نـاخۆش بـە خواردنەوەكە بگەیەنێت و چیتر قیزی لـێ بكرێتـەوە ، بەتایبـەت ئەگـەر كەسـی فووكـار بـۆنی دەمی گۆڕابێت ٠ بەگشتی : نەفەسـی كەسـی فووكـار تێكـەڵ بـە خواردنەوەكـە دەبـێ ، بۆیـە پێغەمبـەری خـوا ﷺ قەدەغـەكردنی هەناسـەدان لـە نێـو قاپـداو فـووكردن لـە خواردنـەوەی كۆكردۆتەوە لە فەرموودەیەكدا كە ئیمامی (الترمذي) دەیگێڕێتەوە ، عن ابن عبـاس _ رضـي الله عنهما _ ، قال : نهى رسول الله ﷺ أن يُتنفَّسَ في الإناء ، أو يُنْفَخَ فيه([329]) واتە : لـە (ابـن عبـاس)ەوە _ خـوا لـە خـۆی و باوكیشـی ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ قەدەغەی كردووە هەناسە لە نێو قاپدا بدرێت ، یاخود فووی تێ بكرێت ٠

[329] _ صحيح : أخرجه الحميدی (٥٢٥) ، وأحمد (١ / ٢٢٠ ، ٣٠٩ ، ٣٥٧) ، والدارمي (٢١٤٠) ، وأبوداود (٣٧٢٨) ، وابن ماجة (٣٢٨٨) ، (٣٤٢٨) ، (٣٤٢٩) ، (٣٤٣٠) ، والترمذي (١٨٨٨) كلهم من طريق عكرمة عن ابن عباس ٠

ئەگەر گوترا : ئەی چ بە فەرموودەکەی (أنس) دەکەن کە لە (الصحیحین)دا هاتووە : أنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ كَانَ يَتَنَفّسُ فِي الْإِنَاءِ ثَلَاثًا([330]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ لە قاپەکە سێ جار هەناسەی دەدا .

دەگوترێت : بە قبولّ و ملکەچیەوە ڕوو بە ڕووی دەبینەوە ، هیچ دژیە یەك بونێك لە نێوان ئەم فەرموودەو فەموودەکەی یەکەمدا نی یە ، ماناشی ئەوەیە لە خواردنەوەکەی سێ جار هەناسەی دەدەدا بە دوورخستنەوەی قاپەکە لە زاری و هەناسەدان لە دەرەوەیداو دیسان جارێکی تر دەستی بە خواردنەوەکەی دەکرد ، بەڵام باسی قاپ دەکات چونکە ئامێری خواردنەوەکەیە ، ئەمەش بە هاوشێوەی ئەم فەرموودە (صحیح)یە : أنَّ إبراهيم ابن رسول الله ﷺ مات في الثّدي([331]) واتە : (إبراهيم)ی کوڕی پێغەمبەری خوا ﷺ لە زەمەنی مەمك خواردندا مرد . واتە لە زەمەنی شیرخواردندا .

بەشێك سەبارەت بە خواردنەوەی ماست بە تەنهاو جار بە جاریش تێکەڵ بە ئاو و سوودەکانی :

پێغەمبەری خوا ﷺ جار بە جار ماستی پوختی دەخواردەوەو ، جار بە جاریش تێکەڵ بە ئاوکرابوو . خواردنەوەی ماستی پوخت و بە ئاو تێکەڵ کرلو لەو وەڵاتە گەرمانەدا سودێکی یەکجار گەورەی هەیە لە پاراستنی تەندروستی و ، تەڕکردنی جەستەو ، داشتنی (ڕَي) جگەردا ، بەتاییەت ماستی ئەو ئاژەڵانەی کە لەسەر ڕووەکەکانی (الشيحَ)و ، (القَيْصومَ)و

---

[330] ـ صحيح : تقدم تخريجه .

[331] ـ صحيح : رواه مسلم (٤ / ١٨٠٨) حديث (٢٣٦١) وقوله ((مات في الثدي)) أي في زمن إلتقام الثدي ، وهو مدة الرضاعة .

، (الخُزَامَـى)و([332]) ئـەو هاوشـێوانە دەلـەوەڕێن ، ماسـتى ئـەو ئاژەڵانـە خواردنێكـە لـە خواردنەكان ، خواردنەوەيەكە لە خواردنەوەكان ، دەرمانێكە لە دەرمانەكان

وفي جامع الترمذي عنه ﷺ قال : ((إذا أكل أحدكم طعاما فَلْيَقُلْ : اللَّهُمَّ بارِكْ لنا فيه ، و أطْعِمنا خيراً منه ، و من سُقي لبناً فليقل : اللَّهُمَّ بارِك لنا فيه ، و زِدْنا منه ، فإنه ليس شيء يُجْزِىءُ منَ الطعام و الشرابِ إلا اللبنُ))([333]) قال الترمذي : هذا حديث حسن •

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموويەتی : ئەگەر كەسێكتان خواردنێكی خوارد با بڵێت : پەروەردگارا بەرەكەتمان بۆ بڕژە نێوی و ، لەم خواردنەش چاكترمان بدەرێ ، وە هەركەسێك ماستاوی درایە ، با بڵێت : پەروەردگارا فرو بەرەكەتمان بۆ بخەرە نێوی و ، لەمەشمان بۆ زیاد بكە ، چونكە هیچ شتێك جێگەی خواردن و خواردنەوە ناگرێتەوە مەگەر ماستاو •

بەشێك سەبارەت بە خواردنەوەی (النبيذ) پێش ئەوەی تيژ بێ و بگۆڕدرێت بۆ ماددەيەكی سەرخۆشكار

وَثَبَتَ فِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " أَنَّهُ ﷺ كَانَ يُنْبَذُ لَهُ أَوَّلَ اللَّيْلِ ، وَيَشْرَبُهُ إِذَا أَصْبَحَ يَوْمَهُ ذَلِكَ ، وَاللَّيْلَةَ الَّتِي تَجِيءُ ، وَالْغَدَ ، وَاللَّيْلَةَ الْأُخْرَى ، وَالْغَدَ إِلَى الْعَصْرِ ، فَإِنْ بَقِيَ مِنْهُ شَيْءٌ سَقَاهُ الْخَادِمَ ، أَوْ أَمَرَ بِهِ فَصُبَّ([334]) .

[332] ــ الخُزَامَى : ڕووەكێكی يەك ساڵەيەو لە بەهاردا دەڕوێت ، لقەكانی نزيكەی (٤٠) سم درێژ دەبێ ، گەڵاكانی گەشاوەيە ، شيراوكە ، لاكێشەيە ، لێوار گرنجە ، خوڵەمێشی مەيلەو سەوزە ، بەدرێژی (٦ سم) و پانی (٢سم) ، گوڵەكان لە كۆتايی لقەكاندا دێنەدەرو ، ڕەنگێكی بەنەوشەيان هەيە ، ئەم ڕووەكە لە خاكە لمیەكاندا دەڕوێت ، لە دەشتەكاندا پاش باران بارين بە خێرايی دەردەچێت و ، بەشە گوڵەكەی بەكاردەبرێت•

[333] ــ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٤٥١) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٦٠٤٥) •

واته : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له سه‌ره‌تای شه‌وه‌وه خواردنه‌وه‌ی (النَبیذ)ی بۆ دروست ده‌كرا ، كه رۆژی لێ ده‌بویه‌وه لێی ده‌خوارده‌وه ، ئه‌و شه‌وه‌ش كه ده‌هات ، سبه‌ینێ و ، شه‌وه‌كه‌ی تریش ، رۆژی سێ یه‌میش تاوه‌كو عه‌سر ، ئه‌گه‌ر شتێكی لێ بمایه‌ته‌وه به خزمه‌تكاره‌كه‌ی ده‌دا ، یا فه‌رمانی ده‌دا بڕژێنرێت ٠

خواردنه‌وه‌ی (النَبیذ) : خورمای تێده‌كرا بۆ شیرین كردنی ، كه به‌شدار ده‌بێ له خواردن و خواردنه‌وه‌دا ، بۆ زیادبوونی هێزو ، پاراستنی ته‌ندروستی زۆر به‌سووده ، به‌ڵام پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ دوای سێ رۆژ نه‌یده‌خوارده‌وه له ترسی گۆڕانیدا بۆ ماده‌یه‌كی سه‌رخۆشكار ٠

به‌شێك : سه‌باره‌ت به رێبازی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له چاره‌سازی جل و به‌رگدا :

رێبازی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له‌م باره‌وه ته‌واوترین و بێ كه‌م وكوڕیترین ڕێباز بوو ، كه به‌سوودترین پۆشاكی بۆ جه‌سته‌ی به‌كارده‌هێنا ، به جۆرێك زۆر سوك بێ له به‌ریدا ، له هه‌مووشی ئاسانتر بێ بۆ پۆشین و داكه‌نین ، زۆربه‌ی پۆشاكه‌كانی عه‌باو (الإزار) بوو _ پۆشاكێك نیوه‌ی خوارمووه‌ی جه‌سته داپۆشێ _ ، كه بۆ جه‌سته له هه‌موو شتێكی تر سووكتره ، كراسیشی (القمیص) ده‌پۆشی و ، له هه‌موو پۆشاكه‌كانی تر به‌لایه‌وه خۆشه‌ویستر بوو ٠

رێبازی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له پۆشینیدا ئه‌وه‌بوو كه به‌سوودترین پۆشاكی بۆ جه‌سته‌ی هه‌ڵده‌بژارد ، بۆیه سه‌رقۆڵه‌كانی درێژ نه‌ده‌كرده‌وه‌و ، فراوانی ده‌كرد ، به‌ڵكو سه‌رقۆڵه‌كانی تاوه‌كو مه‌چه‌كی بوو له ده‌ستی تێنه‌ده‌په‌ڕی ، بۆ ئه‌وه‌ی قورسی و ناڕه‌حه‌تی له سه‌ر

---

[٣٣٤] _ صحیح : أخرجه أحمد (١ / ٢٢٤) ، ومسلم (٦ / ١٠١ ، ١٠٢) ، وأبوداود (٣٧١٣) ، وابن ماجة (٣٣٩٩) ، والنسائي (٨ / ٣٣٢ ، ٣٣٣) كلهم عن يحيى بن عبيد بن أبي عمر عن ابن عباس فذكره٠

دروست نەبێ و، ئەوەکا نەهێڵێت بەئاسانی بجوڵێتەوەو دەستی بەم لاو ئەو لادا بەرێت ، لەم ئاستەش سەرقۆڵەکانی زیاتر کورت نەدەکردەوە ، بۆ ئەوەی دەرنەکەون بۆ گەرماو سەرما ٠

داوینی کراس و (الإزار)ەکەی تا نیوەی قاچی بوو لە پاژنەی تێنەدەپەڕی ، بۆ ئەوەی ئازاری نەدات و بەلایەوە گران نەبێت و ، بیکات بە کەسێکی پێوەندکراو ، لە ماسولکەکانی پێیشی کورتری نەدەکردەوە ، بۆ ئەوەی دەرنەکەوێت و گەرماو سەرما ئازاری پێ نەگەیەنن.

مێزەرەکەی گەورە نەبوو بە هەلگرتنی ئازار بەسەری بگەیەنێت ، یاخود لاوازی بکات و تووشی نەخۆشی بکات ، وەکو باری ئەو کەسانەی کە مێزەری گەورەیان بەسەرەوەیە ، بچوکیش نەبوو بەڕادەیەك نەتوانێت سەر بپارێزێت بەرامبەر بە گەرماو سەرما بەڵکو نێوەندی ئەو دوانە بوو ، دەیخستە ژێر چەناکەیەوە ، چەندین سوودیش لەمەدا بەدیدەکرێت : لەوانە مل لە گەرماو سەرما دەپارێزێت ، بەم جۆرە مێزەرەکە چاکتر جێگیر دەبێ ، بەتایبەت لە کاتی سواربوونی ئەسپ و ووشترو ، هێرش بردن و کشانەوەدا ، کەسانێکی زۆریش لە جیاتی چەناکە قولاب بەکار دەهێنن ، بەڵام جیاوازیەکی زۆریان لە نێواندایە لەهەردوو لایەنی سوودو جوانیشەوە ، ئەگەر تۆ تەماشای ئەم پۆشاکە بکەیت دەبینی لە پۆشاکەکانی تر بەسوودترەو ، لە هەمووشیان چاکترە بۆ پاراستنی تەندروستی ، لە هەموو پۆشاکێکی تریش بەدورترە لە تێچوون و گیرگرفت و ناڕەحەتیەوە بۆ سەر جەستە ٠

لە سەفەردا بەبەردەوامی ، یاخود لە زۆربەی بارەکانیدا سۆڵی (خُف) لە پێ دەکرد ، چونکە پێیەکانیش پێویستیان بە شتێکە لە گەرماو سەرما بیانپارێزێت ، جار بە جار لە ماڵەوەشدا لە پێی دەکردن ٠

خۆشەویسترین ڕەنگەکان بەلایەوە سپی و ، (البُردة)[٣٣٥] بوو ، کە بریتی بوو لە (البُـردة)یەکی نەخشێنراو·

لە ڕێبازیدا ئەوە نەبوو پۆشاکی سوورو ، ڕەش و ، ڕەنگکراو ، بپۆشێت ·

بەڵام ئەو (الحلّة)[٣٣٦] سورەی کە پۆشیەی ، بریتی بوو لە عەبایەکی (الـرداء) یەمـەنی کە نەخشێنرابوو بە ڕەش و سوورو سپی ، بەهاوشێوەی (الحلّة) سـەوزەکە ، ئـەوەبوو ئـەوەو ئەمەشی دەپۆشی ، پێشتریش ئەوەمان یـەکلاکردەوەو ، بۆچـونی ئـەو کەسـانەشمان بەهەڵـە دانا کە وای بۆ دەچون سووری تێری پۆشیوە ·

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسازیی شوێنی نیشتەجێ بووندا :

کە پێغەمبەری خوا ﷺ دڵنیابوو لەوەی کـە ڕێ دەکـات و ، دونیـاش قۆنـاغێکی موسـافیرە کە تیایدا دادەبەزێ بە ئەندازەی درێژی تەمەنی و ، پاشـان دەگوازێتـەوە بـۆ دونیایـەکی تـر ، بۆیە لە ڕێبازی خـۆی و هاوەڵـانی و شـوێنکەوتوانیاندا نـەبوو گرنگـی بـەماڵ و خـانوو بدەن و دروسـتی بکـەن و ، بـەرزی بکەنـەوەو ، بیڕازێننـەوەو ، فراوانـی بکەنـەوە ، بـەڵکو چـاکترین خانووی پشوی موسافیر ئەوەیە لە گەرماو سەرما بیپارێزێت ، لە چاوی خـەڵك بـەری گرێـت ، قەدەغەی چونە ژوورەوەی جانەوەران بکـات ، ترسـی داڕۆخـانی نـەکرێت لەبـەر زۆر قورسـی ، هـەروەها جانـەوەران هێلانـەی تێـدا نەکـەن ، لەبـەر زۆر فراوانبـوونی ، هـەوای زیانبەخشـیش جارێك لە باکورو جارێك لە باشورو جارێك لە پێش و جارێك لە پاشەوە تیایدا هاتوچۆ نـەکات ،

---

[٣٣٥] _ البُردة : پۆشاکێکە مرۆڤ بە دەوری جەستەیدا دەیسوڕێنێتەوەو خۆی پێ دەپێچێتەوە ، بڕوانە : تهذيب السنن للطبري ، ج١ ، ص ١٤٣ • وەرگێڕ·

[٣٣٦] _ الحُلّة : دوو پارچە پۆشاکە لەیەك کوتاڵ دروست دەکرێت بەزۆری بریتیە لە دەرپێیەك (إزار)و کراسێك یا عەبایەك (الرداء) ، وەرگێڕ·

له بەر زۆر بەرزی ، ژێر زەمینیش نەبێ بەجۆرێك زیان بە دانیشتوانی بگەیەنێت ، زۆریش لە سەر زەمینەوە بەرز نەبێ ، بەڵكو نێوەندی ئەو دوانە بێ ، ئەمە باشترین سیفاتی ماڵ و خانوە ، كە كەمترین گەرمی و ساردی بەردەكەوێت ، تەنگیش نابێ لە سەر دانیشتوانی ، بەجۆرێك تیایدا گیربن ، لێشی زیاد نەبێ و كەسی تێدا نەژێ و ببێتە شوێنێك جانەوەران داڵدەبات ، شوێنیكیشی نەبێ بە بۆنی ناخۆشی ئازار بە دانیشتوانی بگەیەنێت ، بەڵكو بۆنی ماڵیی خۆشترین بۆن بوو ، چونكە حەزی بەبۆنی خۆش بوو ، بەردەوام بەلایەوە بوو ، بۆنی جەستەشی خۆشترین بۆن بوو ، ئارەقەی خۆشترین بۆن بوو ، بێگومان ئەم جۆرە ماڵە نێوەنجیترین ماڵ و بەسودترینیانە و بۆ جەستەش زۆر گونجاوەو ، تەندروستیش دەپارێزێت.

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ له چارەسازیی كاروباری نووستن و بەئاگابوندا :

هەركەس تەماشای نووستن و بەئاگابونی پێغەمبەری خوا ﷺ بكات دەبینێ چاكترین نووستنەو ، زۆر بەسودیشە بۆ جەستەو ئەندامەكان و هێزەكان ، چونكە سەرەتایی شەو دەنووست و ، سەرەتای نیوەی دووەمی شەو بەئاگا دەهاتەوە ، هەڵدەستا سیواكی دەكردو ، دەستنوێژی دەگرت و چەند خوای تعالی بۆی بنوسیبا نوێژی دەكرد ، بەم جۆرە جەستەو ئەندامەكان و هێزەكان بەشی خۆیان لە نووستن و حەوانەوە وەردەگرت و ، بەشی خۆشیان له مەشقی دەرونی وەردەگرت لە گەڵ پاداشتێكی تەواودا ، ئەمەش ئەوپەڕی چاكیتی دڵ و جەستەو ، دونیاو دواڕۆژیشە . پێغەمبەری خوا ﷺ لە نووستن ئەندازەی زیاد لە پێویستی وەرنەدەگرت ، قەدەغەی نەفسی خۆشی نەدەكرد لە ئەندازەی پێویستی نووستن ، بەتەواوترین شێوەكان ئەوەی ئەنجام دەدا ، بۆیە ئەگەر پێویستی بەنووستن بوایە بەلای ڕاستیدا ڕادەكشا ، زیكری پەروەردگاری دەكرد تا چاوەكانی دەچووە خەو ، بە جۆرێك سكی لە خۆراك پڕ نەبوایە ، لە سەر زەوی نەدەنوست ، نوێنی بەرزی نەبوو ، بەڵكو نوێنەكەی لە

پێست و ناواخنەکەی ڕیشاڵی دارەخورما بوو ، سەری دەخستە سەر سەرین و ، جار بە جاریش دەستی دەخستە ژێر گۆنای ·

ئێمەش بەشێك سەبارەت بە نووستنی بەسوودو نووستنی زیانبەخش باس دەکەین و دەڵێین : نووستن بارێکی جەستەیە کە بەدوایدا گەرمی غەریزی و هێزەکان بەرەو ناوەڕۆکی جەستە ڕۆدەچن بۆ پشودان ، ئەمەش دوو جۆرە : سروشتی و ، ناسروشتی :

سروشتی : خۆگرتنەوەی هێزە نەفسانیەکانە لە ئەنجامدانی کردەوەکانیان ، کە بریتیە لە هێزەکانی هەست و جوڵانەوە خۆویستەکان ، هەرکات ئەم هێزانە خۆیان لە جوڵاندنی جەستە گرتەوە خاوی و سستبونەوەی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، بەوەش ئەو تەڕی و شێیانەی کە لە کاتی جوڵانەوەو بەئاگابوندا شی دەبونەوەو جیادەبونەوە لە مێشکدا کۆدەبنەوە ، میشکیش وەکو زانراوە شوێنی دروستبوونی هەموو هێزو جوڵانەوەکانی جەستەیە ، بۆیە کاتێ ئەو تەڕی و شێیانەی تێدا کۆدەبێتەوە ، سڕدەبێت و بەوەش خاوی و سستبونی بەسەردا زاڵ دەبێ و ، نووستنی سروشتی ڕوی تێدەکات ·

نووستنی ناسروشتی : هۆکاری نووستنی ناسروشتی دەگەڕێتەوە بۆ ڕوداوێکی کاتی یاخود نەخۆشیەك ، وەکو ئەوەی کە شێ و تەڕاتیەکی زۆر مێشك داگیر دەکات ، بە ئاستێك بەئاگابوون لە توانایدا نابێ بڵاوەیان پێ بکات و شییان بکاتەوە ، یاخود شێیەکی تەڕی زۆری بۆ بەرز دەبێتەوە وەکو ئەوەی لەکاتی تێربووندا ڕوودەدات ، ئەوەش مێشك قورس دەکات و ، خاوی و سستی بەسەردا زاڵ دەکات و ، دوای ئەوە مێشك سڕ دەبێ و ، هێزە نەفسانیەکان خۆیان لە کردەوەکردن دەگرنەوەو ، نووستن ڕوودەدات ·

نووستن دوو سوودى بەرێزى هەیە :

یەکـــەمیان : ســرەوتنی ئەندامــەکانی جەســتەو حەوانــەوەیان لــەو هیلاکــی و ماندوبونــەی توشــیان دەبــێ ، بــەوەش هەســتەکان لــە ناڕەحەتیــەکانی بــەئاگابوون دەحەوێنێتــەوەو ، شەکەتی و کەشەنگیان لێ دووردەخاتەوە ٠

دووەم : هەرســکردنی خــۆراك و ، پێگەیانــدنی تێکــەڵاوەکان ، چــونکە لــە کــاتی نووســتندا گــەرمی غــەریزی ڕۆدەچــێ بــەرەو نــاوەڕۆکی جەستە ، ئــەوەش یارمەتیــدەرێکی باشــی ئــەو کردارانەیــە ، بۆیــە کەســی نوســتوو ڕوکــەش و ڕواڵــەتی دەرەوەی جەســتەی ســارد دەبــێ و پێویستی بە داپۆشەری زیاد دەبێ ٠

بەسودترین نووستن : ئەوەیە مرۆڤ بەلای ڕاستیدا بنوێ ، بــەم شــێوە خــۆراك بەباشــی لــە گەدەدا جێگیر دەبێ ، چونکە گەدە کەمێك بەرەو لای چەپ لاربۆتەوە ، پاشــان پێویســتە مرۆڤ شێوازی نوستنەکەی بگۆڕێت و کەمێك بەلای چەپیدا بنوێ بۆ ئەوەی هەرسکردنەکە خێرا بێتەوە ، چــونکە گــەدە لــە جگــەر دوردەکەوێتــەوە ، قونــاغی کۆتــاش نوســتنەکەی بەلای ڕاستدا جێگیر دەکات ، بۆ ئــەوەی خــۆراك بــەخێرای لــە گــەدە بێتــە خــوارەوە ، بــە جۆرێك نوستنی بەلای ڕاســتیدا ســەرەتای نوستنەکەی و کۆتاکەشــی بێــت ، زۆر نوســتنی مرۆڤــ بــەلای چــەپدا زیــان بــە دڵ دەگەیــەنێت بــەهۆی لابونــەوەی ئەندامــەکان بەلایــداو ، بەوەش مادەکانی تێ دەڕژێت ٠

خراپترین نوستنەکان نوستنی سەر پشتە ، بەڵام زیانی نی یە بۆ حەوانەوەو بەبێ نوستن بەسەریدا ڕاکشێت ، لەوەش خراپتر نوستنە بە پاڵکەوتن لەسەر ڕوو ، وفي المسند وسنن ابن ماجة ، عن أبي أُمامة قال : مرَّ النبيُّ ﷺ على رجُلٍ في المسجد منبطح على وجهه ، فضربَه برجله ، وقال : قُمْ أو اُقعد فإنَّها نومةٌ جهَنَّميَّةٌ([٣٣٧])

---

[٣٣٧] ـ أخرجه ابن ماجة (٣٧٢٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٨١٦) .

واته : له (أبي أُمامة)وه _ خواى لىٚ رِازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ بەلاى پياوێكدا تێپەڕبوو لە مزگەوتدا بەسەر ڕوويدا ڕاكشابوو ، ئەوەبوو بە پێيەكانى لێيداو فەرمووى : هەستە ياخود دانيشە چونكە نووستنێكى دۆزەخيە ·

(أبقراطً) له كتێبى (التَّقدِمة)دا دەڵێت : بەڵام نووستنى نەخۆش لە سەر سكى بەبێ ئەوەى پێشتر لە كاتى تەندروستيدا نەريتى ئەو جۆرە نووستنە بێت ، نيشانەى تێكچونى ئەقڵەو ، نيشانەى ئەوەيە كە ئازار لە لاكانى سكيدا هەيە ، ڕاڤەكارانى كتێبەكەى گوتويانە : چونكە پێچەوانەى نەريتى چاكى كردو شێوەيەكى خراپى بەكارهێنا ، بەبێ ئەوەى هيچ هۆيەكى ئاشكەرا ياخود شاراوە هەبىٚ ·

نووستنى ڕێك و پێك وا لە هێزە سروشتيەكان دەكات كردەوەكانيان بەچاكى ئەنجام بدەن ، هێزە نەفسانيەكان دەحەوێنێتەوە ، گەوهەرى هەلگريان زۆر دەكات ، تا ئەو ئاستەى ڕەنگە ئەو خاوبونەوەو سست بونەوەيەى لە كاتى نووستندا بەسەريدا زاڵ دەبىٚ ڕێگريى لە شيبونەوەى ڕوحەكان بكات · نووستنى ڕۆژ خراپەو نەخۆشيە تەڕاتيەكان و بەڵاو مەينەتى دروست دەكات ، ڕەنگى مرۆڤ دەگۆڕێت و خراپى دەكات ، هەوكردن و ئاوسانى سپڵ دروست دەكات ، دەمار خاودەكاتەوە ، تەمبەڵى دروست دەكات ، شەهوەت و ئارەزوو لاواز دەكات ، بەدەر لە نووستنى كاتى قرچەى گەرماى هاوينان ، لە هەمووشى خراپتر نووستنى سەرەتاى ڕۆژە ، لەوەش خراپتر نووستنى دواى عەسرە ، پێشەوا (عبدالله)ى كوڕى (عباس) _ خوا لە خۆى و بابيشى ڕازى بێت _ كوڕێكى خۆى بەديكرد بەيانيخەو دەكات ، ئەوەبوو پێى فەرموو : هەستە ، ئايا لە كاتێكدا دەنويى ڕۆزيەكانى تێدا دابەش دەكرێت ؟

گوتراوە : نووستنى ڕۆژ سىٚ جۆرە ڕەوشتى (خُلق) ، سوتاوى (حُرق) ، گێلى (حُمق) · ڕەوشتى (خُلق) : نوستنى قرچەى گەرماى نێوەڕۆيە ، كە ڕەوشتى پێغەمبەرى خوابوو ﷺ · سوتاوى (الحُرق) : نووستنى چێشتەنگاوە ، كە كاروبارى دونياو ڕۆژى دواى پشت

گویٚ دەخات ٠ گێلی (الحُمق) نوستنی کاتی عەسرە ٠ کەسانێك لە پێشین گوتویانە : هەرکەس دوای عەسر نوست و ، ئەقڵی لیٚ سەندرایەوە ، با لە خۆی زیاتر سەرزەنشتی هیچ کەسی تر نەکات ٠ شاعیر دەڵێت :

أَلا إِنَّ نَوْمَـــاتِ الضُّحى تُورِثُ الفَتَى   خبالاً ونَوْمـــــاتِ العُصَيْرِ جُنُونُ

واتە :

ئاگاداربە نووستنی چێشتنگاو بۆ لاو   خراپەو نوستنی عەسرانەش شێتیە

نوستنی بەیانیان قەدەغەی ڕۆزی دەکات ، چونکە کاتێکە بەدیهێنراوانی پەروەردگار بەدوای ڕۆزی خۆیاندا دەگەڕێن ، کە کاتی دابەشکردنی ڕۆزیەکانە ، بۆیە نووستنی ئەو کاتە بێبەشبوونە مەگەر لەبەر ڕووداوێکی کاتی یاخود زەرورەتێك ، زیانێکی زۆریش بە جەستە دەگەیەنێت ، چونکە جەستە خاو دەکاتەوەو ، پاشەڕۆکانیش خراپ دەکات ، کە پێوستە بە مەشق کردن شیی بکرێنەوە ، بۆیە لەش تێکشکان و شەکەتی و لاوازی ڕووی تیٚ دەکات ٠ ئەگەر پێش پیسیکردن و جوڵانەوەو وەرزش کردن و سەرقاڵکردنی گەدە بە شتێکەوە بێت ، ئەوا نەخۆشیەکی سەختەو چەندین جۆری نەخۆشی دروست دەکات ٠

نووستنی بەر هەتاو نەخۆشی شاراوە دەوروژێنێت ، وە نوستنی مرۆڤ بەجۆرێك نیوەی لەبەر هەتاو بیٚ و ، نیوەکەی دیکەشی لە سێبەردا بیٚ خراپە ، وَقَدْ رَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي هُرَيْرَةَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((إِذَا كَانَ أَحَدُكُمْ فِي الشَّمْسِ فَقَلَصَ عَنْهُ الظِّلّ ، فَصَارَ بَعْضُهُ فِي الشَّمْسِ وَبَعْضُهُ فِي الظِّلّ ، فَلْيَقُمْ))([٣٣٨]) واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەگەر کەسێکتان لە دەرەوەبوون و لەبەر سێبەرێکدا دانیشتبوو سێبەرەکەش هاتەوەیەك و کەم بۆوە تا هەندیٚ لە جەستەی کەوتە بەر هەتاو و هێندەکەی دیکەشی لە سێبەردا بوو ، با هەستێت و شوێنەکەی بگۆڕێت کە هەرهەمووی سێبەر بیٚ یاخود هەرهەمووی هەتاو بیٚ)) ٠

[٣٣٨] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤٨٢١) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٨٣٧) ٠

وَفِي " سُنَنِ ابْنِ مَاجَهْ " وَغَيْرِهِ مِنْ حَدِيثِ بُرَيْدَةَ بْنِ الْحَصِيبِ ، أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ نَهَى أَنْ يَقْعُدَ الرّجُلُ بَيْنَ الظّلّ وَالشّمْسِ([339]) .

واته : له (بُرَيدة)ى كورِى (الحَصيب)ەوە _ خواى لىٰ رازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى كردووە پياو لە نێوان سێبەرو هەتاودا دانيشێت . ئەمە ئاگاداركردنەوەمانە بە نەنوستن لەو نێوانەدا .

وَفِي " الصّحِيحَيْنِ " عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ ، أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ قَالَ : ((إذَا أَتَيْتَ مَضْجَعَكَ فَتَوَضّأْ وُضُوءَك لِلصّلَاةِ ، ثُمّ اضْطَجِعْ عَلَى شِقّكَ الْأَيْمَنِ ، ثُمّ قُلْ : اللّهُمّ إنّي أَسْلَمْتُ نَفْسِي إلَيْك ، وَوَجّهْتُ وَجْهِي إلَيْك ، وَفَوّضْتُ أَمْرِي إلَيْك ، وَأَلْجَأْتُ ظَهْرِي إلَيْك ، رَغْبَةً وَرَهْبَةً إلَيْك ، لَا مَلْجَأَ وَلَا مَنْجَا مِنْك إلّا إلَيْك ، آمَنْتُ بِكِتَابِكَ الّذِي أَنْزَلْت ، وَنَبِيّكَ الّذِي أَرْسَلْت ، وَاجْعَلْهُنّ آخِرَ كَلَامِك ، فَإِنْ مُتّ مِنْ لَيْلَتِك ، مُتّ عَلَى الْفِطْرَةِ))([340]).

واته : له (البَرَاء)ى كورِى (عَازِب)ەوە _ خواى لىٰ رازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: ((هەركات ويستت بچيتە سەر نوێنەكەت دەستنوێژ بگرە وەكو چۆن بۆ نوێژكردن دەستنوێژ دەگرى ، پاشان بەلاى ڕاستتدا ڕاكشىٰ و ، بلْىٰ : پەروەردگارا من نەفسى خۆمم دايە دەستى تۆ ، ڕووم كردە تۆ ، پشتم بەست بەتۆ ، پشت و پەنام دا بە تۆ ، بە ئومێدى بەزەيى تۆ و ترسان لە تۆ ، هيچ حەشارگەو شوێنى ڕزگاربونێك نى يە مەگەر بۆ لاى تۆ ، بڕوام هێنا بەو كتێبەت كە داتبەزاندووە ، بەو پێغەمبەرەى كە ناردوتە ، با ئەمانە دواهەمين گوفتارەكانى بێت ، ئەگەر لەو شەوەتدا بمريت لەسەر فيترەت و سروشتى پاك دەمريت .

[339] _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٧٢٢) عن ابن بريدة عن بريدة فذكره .

[340] _ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٧١) ، (٨ / ٨٤) ، ومسلم (٨ / ٧٧) كلاهما عن سعد بن عبيدة عن البراء فذكره .

وَفِي " صَحِيحِ الْبُخَارِيِّ " عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ إِذَا صَلَّى رَكْعَتَيْ الْفَجْرِ – يَعْنِي سُنَّتَهَا – اضْطَجَعَ عَلَى شِقِّهِ الْأَيْمَنِ([341]).

واته : خاتوو (عائشة) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەگەر دوو ڕكاتە سوونەتەكەى نوێژى بەيانى بكردايە بەلاى ڕاستيدا ڕادەكشا ٠

گوتراوە : دانايى نووستن بەلاى ڕاستدا ، بۆ ئەوەيە كەسى نووستو نوقمى نووستنەكە نەبىٚ ، چونكە دڵ بەلاى چەپدا لار بۆتەوە ، ئەگەر مرۆڤ بەلاى ڕاستيدا نووست ، دڵ داواى جێگە ئارامگەكەى خۆى دەكات كە لاى چەپە ، ئەم باروحاڵە قەدەغەى جێگيربوونى كەسى نووستوو دەكات و ، ناهێڵێت نووستنەكەى قورس بىٚ ، بە پێچەوانەى هێمن بوونەوەى دڵ لە نووستندا ، كە كاتىٚ بە لاى چەپدا دەنوىٚ ، چونكە ئارامگەى خۆيەتى ، بەوەش لە حەوانەوەو پشويەكى تەواودا دەبىٚ و ، مرۆڤيش نقومى نووستن دەبىٚ و ، قورس دەبىٚ و ، ئيتر بەرژەوەنديەكانى دونياو ڕۆژى لە دەست دەچێت ٠

سوودەكانى نزاكردنى پێش نووستن :

لەبەر ئەوەى نووستن لە پايەى مردندايەو ، براى مردنەو لەبەر ئەمەشە كە خواى تعالى نانوێت و ، خەڵكانى بەهەشتيش تيايدا نانوون ، بۆيە كەسى نووستوو پێويستى بە كەسانى تر پاسەوانيى بكەن و ، بيپارێزن لەو بەڵاو كارەساتانەى تووشى دەبن و ، پاسەوانى جەستەشى بكات لەو بەڵايانەى كە بەشەو ڕووى تێدەكەن و ، بە تەنها پەروەردگارى و بەديهێنەرى ئەو كارەى گرتۆتە ئەستۆ ، بۆيە پێغەمبەرى خوا ﷺ كەسى نووستووى فێركردووە ، كەوا ووشەكانى كاروبار سپاردن بەخواى تعالى و ، پەنابردن بەخواى تعالى و ، ئوميدو ترس (الرغبة والرهبة) بڵێن ، بۆ ئەوەى بە تەواوى پاراستن و ، پاسەوانى خواى

[341] _ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ١٦١) ، (٢ / ٦٩) عن عروة عن عائشة ٠

پەروەردگار بۆ نەفس و جەستەی پێ ئامادەبکات ، لە گەڵ ئەوەشدا ڕێنمایی کردوون بۆ ئەوەی باوەڕ بیری خۆیان بخەنەوەو ، لە سەر ئەوە بنوون ، گوتنی ئەو باوەڕەش بکەن بە کۆتا قسەکانیان ، چونکە لەوانەیە خوای تعالی لە نووستنەکەیاندا بیانمرێنێت ، ئەگەر باوەڕ کۆتا قسەکانیان بێ دەچنە بەهەشتەوە ، کەوابوو ئەم ڕێبازەی پێغەمبەری خوا ﷺ بەرژەوەندیەکانی دڵ و جەستەو ڕوح لە کاتی نووستن و بەئاگابون و ، دونیاو دواڕۆژیشدا لە خۆدەگرێت ، بۆیە _ الصلاة و السلام _ لە سەر ئەو کەسە بێت کە بویە هۆی ئەوەی ئومەتەکەی هەموو خێرێکیان دەستگیر بێت ٠

فەرمایشتی : (أسلمتُ نفْسي إليكَ) ، واتە : نەفسی خۆمم سپاردۆتە دەستی تۆ ، بەهاوشێوەی کویلەیەك کە نەفسی خۆی دەسپێرێتە دەستی خاوەن و گەورەکەی ٠

فەرمایشتی : (وَجّهْتَ وَجهي إليك) ، واتە : بەتەواوی ڕووم کردۆتە پەروەردگارم و ، بەدڵسۆزیەوە مەبەست و ویستی خۆمم ڕوو تێکردووە ، دان بە بە ملکەچی و سەرشۆڕی و خۆبەدەستەوەدانمدا دەنێم ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ﴾[آل عمران : ٢٠] واتە : ﴿ فَإِنْ حَاجُّوكَ ﴾ ئینجا ئەگەر (خاوەن نامەکان) دەمەقاڵێ یان لە گەڵ کردیت ﴿ فَقُلْ ﴾ (ئەی محمد ﷺ تۆش بڵێ) ﴿ أَسْلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ ﴾ ڕووی خۆمم سپارد بەخوا (مکەچی ئەوم) ﴿ وَمَنِ اتَّبَعَنِ ﴾ لە گەڵ ئەوانەی پەیڕەوەی من دەکەن([٢٤٢])٠ لێرەدا کە باسی ڕوو دەکات لەبەر ئەوەیە کە بەڕێزترین ئەندامەکانی جەستەی مرۆڤەو ، کۆجێی هەموو هەستەکانیشە ، هەروەها مانای ڕووتێکردن و مەبەستبوونی کردەوەکانی تێدایە ، بە بەڵگەی ئەم دێڕە شیعرە :

[٢٤٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

أســــــــــتَغْفِرُ اللهَ ذَنباً لَســـــــــــتُ مُحْصــــــــيَهُ
رَبُّ العِــــــبادِ إليْهِ الوَجْـــــــــــهُ والعَمَـــــــلُ

واته :

داوای لێخۆشبوون له پەروەردگار دەكەم سەبارەت بە تاوانگەلێك كە نەمژماردووە
پەروەردگاری بەندەكان كە كردەوەو ڕووتێكردن تەنها بۆ لای ئەوە

فەرمایشتی : (فَوَّضتُ أمري إليكَ) : واتـە : هـەموو كاروبارەكـانم گەڕاندۆتـەوە بـۆ خـوای تعـالی ، ئەمـە وا لـە مرۆڤـ دەكـات كـە دڵنیـابونێكی تـەواوی بـۆ دروسـت بـێ و ، هێمنـی و هێوربونەوە ڕوو لە دڵی بكات و ، ڕازی بێت بەوەی خوای تعـالی بـۆی هەڵیدەبـژێرێت و بڕیـاری لە سەر دەدات ، لەوانەی كە خوشی دەوێ و پێی ڕازیە ، كاروبار گەڕاندنـەوە بـۆ خـوای تعـالی بەرزترین پایەكانی بەندایەتیەو ، هیچ زەدەیەكی تێدا نی یە ، ئەمـە لـە پایـە تایبەتەكانـە بـە پێچەوانەی بیروڕای ئەو كەسانەوە كە بۆچونێكی پێچەوانەی ئەمەیان هەیە

فەرمایشتی : (ألجأت ظهري إليك) : واتە : زۆر بە بەهێز پشتم بەخوای تعالی بەستووەو ، متمانـەم پێكـردوەو ، لێـی دڵنیـام ، چـونكە ئـەو كەسـەی دیـوارێكی قـایم و جـێگیر دەكاتـە پاڵپشتی خۆی ، چیتر لە كەوتن ناترسێت ·

لەبەر ئەوەی دڵ دوو هێزی تێدایە : هێزی داواكردن ، كە بریتیە لـە ئومێـدبوون ، وە هێـزی هەڵهاتن ، كە بریتیە لە ترس ، بەندەش داوای بەرژەوەندیەكانی دەكـات و ، لـە زیانكارەكـانی هەڵدێت ، بۆیـە هـەردوو شـتەكەی لـە كاروبـاری خـۆ سـپاردن بـەخوای تعـالی و ڕووتێكردنیـدا كۆكردتەوە ، دەڵێت : بە ئومێدی بەزەی تۆ و لە ترسی تۆدا ·

پاشان ستایشی پەروەردگاری دەكات ، بـەوەی بەنـدە هـیچ پـەناو حەشـارگەیەكی نـی یـە مەگەر ئەو زاتە ، هیچ شوێنێكی ڕزگاربوونیشی لەو زاتە نی یە " مەگەر خودی پەنای ئەو زاتـە ، چونكە بەندە لە پەنای ئەو زاتەدا خۆی حەشار دەدات ، بۆ ئـەوەی نەفسـی لـە خـودی ئـەو

زاته رزگار بکات ، وەکو ئەوەی لە فەرموودەکەی دیکەدا بە ئاشکەرا هاتووە : أعوذُ برِضَاكَ مِن سَخَطِكَ ، وبِمُعَافَاتِكَ من عُقُوبَتِكَ ، وأعوذُ بِكَ مِنْكَ([٣٤٣]) واتە : پەروەرگارا پەنا دەگرم بە ڕەزابونت لە خەشم و توڕەبونت ، پەنادەگرم بە لێبوردەیت لە سزادانت ، وە پەنادەگرم بە تۆ لە تۆ . هەر خوای تعالایە پەنای بەندەکەی دەدا ، وە لەو مەترسی و زیانەی کە بە ویست و چارەنوسی خۆیەتی " رزگاری دەکات ، بۆیە بەلا لە خواوەیە ، یارمەتیدانیش هەر لە خواوەیە ، هەر لە خۆشی داوای ڕزگاریوون لە خودی خۆی دەکرێت ، بۆ ڕزگاربوون پەنا بۆ خودی خۆی دەبرێت ، چونکە هەر خۆیەتی کە دەکرێتە پاڵپشت بۆ ڕزگاربوون لەو بەلاو خەشم و توڕەبونەی لە لایەن خودی خۆیەوە دروست دەبێ ، وە پەنای پێ دەگیرێت لەوانەی لە لایەن خۆیەوە دروست دەبێ ، چونکە پەروەردگاری هەموو شتێك هەر خۆیەتی و ، هیچ شتێکیش بەبێ ویستی ئەو نابێت ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلا كَاشِفَ لَهُ إِلا هُوَ ﴾[الأنعام : ١٧] واتە : ﴿ وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ ﴾ وە ئەگەر خوا دووچاری بەلاو زیانی کردیت ﴿ فَلا كَاشِفَ لَهُ إِلا هُوَ ﴾ ئەوە جگە ئەو (خوا) کەس نی یە بتوانێ لایبات([٣٤٤]) ، هەروەها دەفەمێت : ﴿ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ ﴾[الأحزاب : ١٧] واتە : ﴿ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ ﴾ بڵێ کێ یە ئەو کەسەی ئێوە لە خوا دەپارێزێ ﴿ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ ﴾ ئەگەر خوا زیان و خراپە یا بەزەیی و ڕەحەتی بۆ ئێوە بوێ ([٣٤٥]) .

پاشان نزاکە تەواو دەکات بە دان پێدانان بە قورئان و پێغەمبەرەکەی کە هۆکاری ڕزگاربوون و ، سەرکەوتنی دونیاو دوارۆژیشە ، ئەمەبوو ڕێبازی پێغەمبەری خوا بوو ﷺ لە نووستنیدا .

---

[٣٤٣] ــ أخرجه مسلم (٤٨٦) .

[٣٤٤] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٣٤٥] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

لَوْ لَمْ يَقُلْ إِنّي رَسُولٌ لَكا نَ شَاهِدٌ فِي هَدْيِهِ يَنْطِقُا

واته :

ئەگەر نەشیگوتبا من پێغەمبەرم ئەوا بە ڕێبازەکانی شایەتی ئەوەی دەداو دەریدەبڕی

بەشێك سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی بە ئاگابوندا

بەڵام بۆ ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی بە ئاگابونیدا ، ئەوەبوو بەیانیان لە گەڵ قوقاندنی کەڵەشێردا خەبەری دەبۆوە ، سپاست و ستایشی خوای تعالای دەکردو (الله أكبر)ی دەکردو ، (لا إله إلا الله) دەکردو دلوای لێ دەکردو ، پاشان سیواکی دەکردو ، ئینجا دەستنوێژی دەگرت و ، لە پێش دەستی پەروەردگاریدا دەوەستا بۆ نوێژکردن ، بە گوتەکانی ڕازونیازی (مناجاة) لە گەڵ پەروەردگاریدا دەکرد ، ستایش و پیاهەڵدانی دەکرد ، داخوازی لێ دەکرد ، بەئومێدی بەزەی پەروەردگاری بوو ، لێی دەترسا ، کەوابوو چ پاراستنێکی تەندروستی دڵ و جەستەو ، ڕوح و هێزەکان و ، نیعمەتەکانی دونیاو دواڕۆژ لەمە چاکتربێ و لە سەرووی ئەم ڕێبازەوە بێ ٠

بەشێك سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە وەرزش کردندا

بەڵام بۆ چارەسازیی جوڵانەوەو سرەوتن ، کە بریتیە لە وەرزش ، بەشێکی لێ باس دەکەین ، لە میانەی ئەوەدا بۆت ئاشکرا دەبێ کە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بوارەدا گونجاوی تەواوترین جۆرکانیی و باشترین و ڕاسترینیانە ، بۆیە دەڵێین :

زانراوە جەستە بۆ ئەوەی بمێنێتەوە پێویستی بە خواردن و خواردنەوەیە ، خۆراکیش بەگشتی نابێتە بەشێك لە جەستە ، بەڵکو پاش هەرس کردن پێویستە بەشێکی هەر

بمێنێتەوە ، بە تێپەڕبوونی زەمەن ئەگەر ئەو خۆراکە زۆربوو ، ئەوا بەشێکی کۆدەبێتەوەو هێندو چۆنیەتی پەیدادەکات ، بە هێندە زۆرەکەی زیان دەگەیەنێت ، لەبەر ئەوەی کونیلە دادەخات و جەستە قورس دەکات و ، بەمەش نەخۆشیەکانی گیران و قەبزبوون ڕوودەدات ، ئەگەر دەرهاوێشتنیشی بۆ بکرێت ، ئەوا جەستە زیانی پێ دەگات بەهۆی ئەو دەرمانانەوە کە لەم بوارەدا بەکاردێن ، چونکە زۆربەی ژەهریە ، هەروەها بەشێك لە شتە چاکە سوودارەکانیش دەکاتە دەرەوە ، بەچۆنیەتیەکەشی زیان دەگەیەنێت ، بەوەی بەخودی خۆی گەرم دەکات ، یاخود بە گەنین ، یاخود بەخودی خۆی سارد دەکات ، یاخود گەرمی غەریزی لاواز دەکات و ئیتر لە پێگەیاندنی ئەو مادانەدا بەشدار نابێ ٠

ئەو کونیلە داخراوانەی بەهۆی پاشەڕۆوە پەیدا دەبن بەدڵنیایی زیانبەخشە ، واز لەو پاشەڕۆیانە بهێنرێت یاخود دەرهاوێشتنی بۆ بکرێت ، جوڵانەوەش بەهێزترین هۆیەکانی ڕێگرتنە لە دروستبوونی ، چونکە ئەندامەکان گەرم دەکات ، پاشەڕۆکانی دەتوێنێتەوەو بەڕێیان دەخات و ، چیتر بەتێپەڕبوونی زەمەن کۆنابنەوەو ، بەوەش سووکی و چابوکی و چالاکی بۆ جەستە دەگەڕێتەوە ، وای لێدەکات خواردن قبوڵ بکات ، جومگەکان پتەو دەکات ، ژێ و دەمارو بەستەرەکان بەهێز دەکات ، هەموو نەخۆشیە مادیەکان و زۆربەی نەخۆشیە میزاجیەکان ناهێڵێت " ئەگەر لە کاتی خۆیداو بە ئەندازەیەکی مام ناوەند بەکارهات و ، ئەو چارەسازیەکانی دیکەش ڕاست و دروست بوون ٠

کاتی وەرزش کردن پاش لێژبونەوەی خۆراکەو ، پاش ئەوەی خۆراك بەتەواوی هەرس دەبێت ، وەرزش کردنی مامناوەند ، ئەو وەرزشکردنەیە کە پێستی تێدا سوور بێتەوەو ، جەستە کەمێك شێدار بێت ، بەڵام ئەو وەرزشەی کە ئارەقەیەکی زۆری لە گەڵدا دەکرێ " ئەوە لە ڕادەبەدەرە ، هەر ئەندامێکیش وەرزش پێکردنی زۆربوو بەهێز دەبێ " بەتایبەت لە سەر جۆری ئەو وەرزشە ، بەڵکو هەموو هێزێك ئاوەهایە ، بۆیە هەرکەس زۆ لەبەر بکات توانای لەبەرکردنی زانستەکانی بەهێز دەبێ ، هەرکەس زۆر بیری خستەکار بۆ چارەسەری

گیروگرفته‌كان ئه‌وا توانای بیركردنه‌وه‌ی به‌هێز ده‌بێ ، هه‌موو ئه‌نداميكيش وه‌رزشێكی هه‌یه به‌خۆیه‌وه تایبه‌ته‌كراوه ، بۆیه سنگ خوێندنی هه‌یه ، با سه‌ره‌تا به‌چاو بیخوێنێته‌وه‌و پاشان كه‌م كه‌م به‌رزبێته‌وه بۆ خوێندنه‌وه به ده‌نگی به‌رز ، وه‌رزشی بیستن به بیستنی ده‌نگه‌كانه ، قسه‌كردن پله به پله ، له سوكه‌وه بچێت بۆ قورستر ، هه‌روه‌ها وه‌رزشی زمان له قسه‌كردندایه ، هه‌روه‌ها وه‌رزشی چاو ، هه‌روه‌ها وه‌رزشی رێكردن پله به پله‌و كه‌م كه‌م ٠

به‌لام سواری ئه‌سپ و ، تیرهاوێشتن و ، زۆرانبازی ، پێشبركێ كردن له سه‌ر پێ ، وه‌رزشێكه بۆ هه‌موو جه‌سته ، كه ریشه‌كێشه‌ری هه‌موو نه‌خۆشیه درێژخایه‌نه‌كانه ، وه‌كو گولیی و ئاوبه‌نگ و (القولنج) ٠

وه‌رزشی نه‌فس به فێربوون و ئه‌ده‌ب وه‌رگرتن و ، دڵخۆشی و شادومانی و ، ئارامگرتن و خۆراگری و ، ئازایه‌تی و سنگ فراوانی و میهره‌بانی و ، ئه‌نجامدانی كرده‌وه‌ی خه‌یرو ، به‌و هاوشێوانه‌یه كه نه‌فسی پێ رادێت و هۆگر ده‌بێ ، به‌لام گه‌وره‌ترین وه‌رزشه‌كانی : ئارامگرتن و خۆشه‌ویستی و ، ئازایه‌تی و چاكه‌كردن وجوامێریه ، به هۆی ئه‌م وه‌رزشانه‌وه به‌رده‌وام رادێت و هۆگرده‌بێ " تا ئه‌و سیفاتانه‌ی تێدا ده‌بێ به شێوازێكی قایم و ، خوونه‌رێتێكی جێگیر ٠

ئه‌گه‌ر له‌م باره‌وه دیقه‌تی رێبازی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بده‌یت ، بۆت ده‌رده‌كه‌وێت كه ته‌واوترین رێبازه‌و ته‌ندروستی و هێزه‌كان ده‌پارێزێت و ، بۆ په‌یداكردنی بژێوی و پاداشته‌كانی رۆژی دوایش به سووده ٠

گومانی تێدا نی یه كه خودی نوێژ هۆكارێكی به‌هێزه بۆ پاراستنی ته‌ندروستی جه‌سته‌و ، توانه‌وه‌ی تێكه‌ڵاو پاشه‌رۆكانی مرۆڤ و، سودێكی زۆری پێ ده‌گه‌یه‌نێت سه‌ره‌رای ئه‌وه‌ی كه ته‌ندروستی ئیمان و باوه‌ر ده‌پارێزێت و ، هۆكاری كامه‌رانیشه له دونیاو رۆژی دوایدا ، هه‌روه‌ها شه‌ونوێژ به‌سوودترین هۆكاره‌كانی پاراستنی ته‌ندروستیه ، له هه‌موو شتێكیش

زياتر قەدەغەی نەخۆشیە درێژخایەنەکان دەکات ، لە هەموو شتێکیش زیاتر جەستەو خوێن و ڕوح و دڵ چالاك دەکاتەوە کَمَا فِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ : ((يَعْقِدُ الشَّيْطَانُ عَلَى قَافِيَةِ رَأْسِ أَحَدِكُمْ إذَا هُوَ نَامَ ثَلَاثَ عُقَدٍ ، يَضْرِبُ عَلَى كُلِّ عُقْدَةٍ : عَلَيْكَ لَيْلٌ طَوِيلٌ ، فَارْقُدْ ، فَإِنْ هُوَ اسْتَيْقَظَ ، فَذَكَرَ اللَّهَ انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ، فَإِنْ تَوَضَّأَ ، انْحَلَّتْ عُقْدَةٌ ثَانِيَةٌ ، فَإِنْ صَلَّى انْحَلَّتْ عُقَدُهُ كُلُّهَا ، فَأَصْبَحَ نَشِيطًا طَيِّبَ النَّفْسِ ، وَإِلَّا أَصْبَحَ خَبِيثَ النَّفْسِ كَسْلَانَ))([٢٤٦])

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((شەیتان سێ گرێ دەبەستێتە پشتی سەری مەرکەسێکتانەوە ئەگەر نووست ، هەر گرێیەك قایم دەکات و لێی دڵنیا دەبێ بە گووتنی : هێشتا شەو درێژە ، بنوو ، ئەگەر ئەو کەسە بەئاگاماتەوەو ، ناوی خوای هێنا گرێیەکیان دەکرێتەوە ، ئەگەر دەستنوێژی گرت ، گرێی دووەم دەکرێتەوە ، ئەگەر نوێژی کرد ئەوا هەموو گرێکان دەکرێنەوە ، بەیانیش چالاك و دەروون ئاسودە دەبێ ، ئەگەر ئەوە ئەنجام نەدات بەیانی پەست و خەمبار دەبێت و سەرزەنشتی خۆی دەکات ٠

ڕۆژووگرتنی شەرعی لە هۆکارەکانی پاراستنی تەندروستی و وەرزشی جەستەیی و نەفسی یە ، کە فیترەتی دروست " نکۆڵیی لێ ناکات ٠

بەڵام تێکۆشان لە پێناوی خواداو ئەو جوڵانەوە گشتیانەی کە تیایدایە " لە گەورەترین هۆیەکانی پاراستنی هێزو ، پاراستنی تەندروستی و ، تۆکمەیی دڵ و جەستەو ، دەرهاوێشتنی پاشەڕۆکانێتی ، هەروەها خەم و خەفەت و دڵتەنگی لادەبات ، کارێکی بەسوودە لە ڕاستیدا تەنها ئەو کەسانە دەیزانن کە تیایدا بەشدار دەبن ، هەروەها حەج و ، بەجێهێنانی ڕێ وڕەسمەکانی و ، پێشبڕکێ کردنی ئەسپ سواری و ، ڕم هاوێشتن و ، ڕێکردن بۆ بەجێهێنانی پێویستیەکان و ، بۆ دیدەنی برایان و ، بەجێهێنانی مافەکانیان و ، سەردانی

[٢٤٦] ــ متفق عليه : أخرجه البخاري (٣ / ١٩ ، ٢٢) ، ومسلم (٧٧٦) ٠

نەخۆشەكانیان و ، بەڕێكردنی مردووەكانیان و ، ڕێكـردن بـۆ مزگـەوت بـۆ بـەجێهێنانی نوێـژە فەرزەكان و نوێژی هەینی و ، جوڵانەوەكانی دەستنوێژگرتن و خۆشتن و ، هتد··

ئەمە كەمترین ئەو شتانەیە كە هەر وەرزشێكی دیاریكراو تیایدا بەشدار دەبێ لـە پاراسـتنی تەندروستی و ، دەرهاوێشتنی پاشەڕۆكاندا ، بەڵام ئەوەی شەرع لەم بوارەدا بە شیاوی داناوە " بۆ ئەوەی مرۆۋ پێی بكات بە خێری دونیاو ڕۆژی دوای و ، دورخستنەوەی شەڕو خراپـەكانی ، شتێكی ترە ·

لێرەدا بۆت دەردەكەوێت كە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە بواری پزیشـكێتی جەسـتەو دڵ و ، پاراستنی تەندروستی و ، دورخسـتنەوەی نەخۆشـیەكانیدا " بـە سـەر هـەموو ڕێبازەكـانی دیكەوەیە ، لەمە زیاتر ناخەینە ڕوو " بۆ ئەو كەسـانەی بەڕاسـتی ئـەقڵ و ژیریـان ئامادەیـە · وبالله التوفيق ·

بەشێك : سەبارەت بە جووتبونی خێزان و ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە :

سەبارەت بە جووتبونی خێزان ، ڕێبازی پێغەمبـەری خـوا ﷺ لـەم بـارەوە تـەواوترین وبـێ كەم و كورپترین ڕێبازەكانە ، تەندروستی پێ دەپارێزرێت ، بەلەزەتی و شادومانی نەفسی پـێ تـەواو دەبـێ ، ئـەو مەبەسـتانەی لـە پێناویـدا دانـراوە پێـی بەدەسـت دەهێنـرێن ، چـونكە جووتبونی خێزان لە بنەڕەتدا بۆ سێ شت دانراوە كە بریتین لە مەبەستەكانی :

یەكەم : پاراستنی وەچەو ، بەردەوامبوونی جۆر " تا تەواوبونی ئـەو ژمارەیـەی كـە خـوای تعالی نوسیویەتی لەم جیهانەدا دەركەوێت ·

دووەم : دەرهێنانی ئەو ئاوەی كە ڕاگیركردن و تێزانی زیان بە هەموو جەستە دەگەیەنێت

سێ یەم : بەجێهێنانی حەزوئارەزوو ، دەستکەوتنی لەزەت و ، ڕابواردن بە نیعمەتەوە ، لە بەهشتدا تەنها ئەم خاڵە کارایەو سودی لێ دەبینرێت ، چونکە لەوێ وچە خستنەوە نی یە ، هیچ ئاو تێزانێکیش نی یە تا بە ئاو دابەزین بکرێتە دەرەوە ٠

جووتبوون لەو هۆیانەیە کە تەندروستی دەپارێزێت :

بەڕێزانی پزیشکان : وا دەبینن کە جووتبوون یەکێکە لە هۆیەکانی پاراستنی تەندروستی ٠ (جالینوس) دەڵێت : ئاگرو هەوا بەسەر گەوهەری تۆماوی نێرینەدا زاڵە ، میزاجی گەرمی تەڕە ، چونکە لە خوێنی پاك و پوختە ، کە خۆراکی ئەندامە بنەڕەتیەکانە ، لێرەدا کە فەزڵی تۆماوی نێرینەت بۆ ڕوون بویەوە ، دەبێ بزانیت کە پێویستە دەرنەهێنرێت " مەگەر بۆ ئەوەی وەچەی پێ بە دەست بهێنرێت ، یا بۆ دەرهێنانی ئاوی تێزراو کۆبۆوە ، چونکە ئەو تۆماوە ئەگەر تێزان و کۆبونەوەی بەردەوام بێ ، چەندین نەخۆشی خراپ دروست دەکات ، وەکو : وەسواس و شێتی و پەرکەم و ، هتد٠٠

لەوانەیە زۆر جار بەکارهێنانی جووتبوون زۆرێك لەو نەخۆشیانە چارەسەر بکات ، چونکە ئەگەر ماوەیەکی درێژ تۆماوەکە ڕاگیرێت ، خراپ دەبێ و دەگۆڕێت بۆ چۆنیەتیەکی ژەهرین ، کە دەبێت بەهۆی دروستبوونی چەندین نەخۆشی خراپ وەکو ئاماژەمان پێدا ، بۆیە ئەگەر زۆر بوو " ئەوا سروشتی مرۆڤ بە لە خەودا ئاو هاتنەوە (الأحتلام) دەیکاتە دەرەوە " بەبێ جووت بوون ٠

کەسانێکی پێشین گوتویانە : پێویستە مرۆڤ لە نەفسی خۆیەوە پەیمان بدات " کە سێ شت بە ئەنجام بگەیەنێت : واز لە ڕێکردن نەهێنێت ، بۆ ئەوەی ئەگەر ڕۆژێك پێویستی پێ بێت بتوانێت ئەنجامی بدات ، واز لە خواردن نەهێنێت ، چونکە ڕیخۆڵەکانی تەسك دەبنەوە ، واز لە جووتبوون نەهێنێت ، چونکە ئەگەر بیر دەرنەدرێت ولە قورو لیتە پاك نەکرێتەوە ، ئاوەکەی نامێنێت ٠

(محمـد)ی کـوڕی (زکریـا) دەڵێـت : هەرکـەس ماوەیـەکی درێـژ واز لـە جووتبـوون بهێنێت ، هێزی دەمارەکـانی لاواز دەبـێ و ، ڕیشەوکـانی دەگیرێت و ، ئەنـدامی زاوزێشـی کرژدەبێتـەوە . دەڵێـت : کەسـانێکم بـینی وازیـان لـە جووتبـوون هێنـا وەکـو جۆرێـك لـە بەتـەنگ دونیـاوە نـەهاتن ، ئـەوەبوو جەسـتەیان سـارد بـۆوە ، جوڵانـەوەیان سـەخت و ناڕەحەت بوو ، دڵتەنگی وبێزاریەك ڕووی تێکردن بەبێ هیچ هۆیەك ، ئارەزوو شـەهوەت و هەرسکردنیشیان کەم بۆوە . قسەکانی تەواو بوو .

لە سوودەکانی : چاو دانواندن ، نـەفس پـارێزی ، توانـای داوێـن پـاکی و دورکەوتنـەوە لـە حەرام و ، هەموو ئەوانە لە خێزانی خۆیدا ئەنجام بدات ، بەو هۆیـەوە مـرۆڤ سـوود بـە نەفسـی خۆی دەبەخشێت " لە دونیاو ڕۆژی دوایداو ، سوودیش بە ژن دەگەیـەنێت ، بۆیـە پێغەمبـەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ بایەخی پێ دەداو خۆشـی دەویسـت و ، دەیفـەرموو : ((حُبِّـبَ إِلـيَّ مِـن دُنْيـاكُمْ : النِّسـاءُ والطِّيـبُ))([٣٤٧]) واتـە : ((لـە دونیاکـەی ئێـوەدا دوو شـتم بـەلاوە خۆشەویست کراوە : ژنان و بۆنی خۆش)) .

لە کتێبی (الزهد)ی ئیمـامی (أحمـد)دا زیادەیـەکی ناسـك لـەم فەرموودەیـەدا هـاتووە ، بریتیە لە : ئارام دەگرم بەرامبەر بە خواردن و خوارنەوەو ، ئارام ناگرم بەرامبەر بە ژنان .

هانی ئومەتەکەشی داوە بۆ زەواج کردن و، دەیفەرموو : ((تَزَوَّجُوا ، فَإِنِّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ الْأُمَمَ))([٣٤٨]) واتە : ((زەواج بکەن ، چونکە من شانازی بە زۆری ژمارەتانەوە دەکەم بەرامبەر بە ئومەتانی دیکە)) .

پێشەوا (ابن عباس) _ خوای لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خێردارترین و چاکترین کەسی ئەم ئومەتە ئەو کەسەیە کە زۆرترین ژنی هەبێت .

---

[٣٤٧] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٨٥) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣١٢٤) .

[٣٤٨] _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٢٠٥٠) ، وانظر الصحيحة (١٧٨٢) .

وَقَالَ رسولُ الله ﷺ ((إِنّي أَتَزَوَّجُ النّسَاءَ ، وَأَنَامُ وَأَقُومُ ، وَأَصُومُ وَأُفْطِرُ ، فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنّتِي فَلَيْسَ مِنّي))([349]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((من ژن دەخوازم ، دەنووم و هەڵیشدەستم بۆ شەو نوێژ ، ڕۆژوو دەگرم و دەشیشكێنم ، هەركەس پشت لە سوونەتی من هەڵ بكات ، لە ئومەتی من نی یە)) ٠

وَقَالَ رسولُ الله ﷺ: ((يَا مَعْشَرَ الشّبَابِ مَنْ اسْتَطَاعَ مِنْكُمْ الْبَاءَةَ فَلْيَتَزَوّجْ ، فَإِنّهُ أَغَضّ لِلْبَصَرِ وَأَحْفَظُ لِلْفَرْجِ ، وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ ، فَعَلَيْهِ بِالصّوْمِ ، فَإِنّهُ لَهُ وِجَاءٌ))([350]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەی كۆمەڵی لاوان ، هەركەس لە ئێوە توانای هەبوو با ژن بێنێت ، چونكە چاكترین هۆكاری چاو دانواندن و داوێن پارێزی یە ، هەركەسیش ناتوانێت ، با ڕۆژوو بگرێت ، چونكە بۆی دەبێ بە قەڵغان)) ٠

وَلَمّا تَزَوّجَ جَابِرٌ ثَيّبًا قَالَ لَهُ : ((هَلّا بِكْرًا تُلَاعِبُهَا وَتُلَاعِبُكَ))([351]) .

واته : كاتێ (جابر) _ خوای لە خۆی ویابیشی ڕازی بێت _ بێوەژنێكی خواست پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرموو : ((ئەی ئەدكرا كچێك بێت گەمەت لە گەڵ بكردایەو ، گەمەی لە گەڵ بكردیتایە)) ٠

---

[349] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٢) ، ومسلم (٤ / ١٢٩) عن أنس ٠

[350] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٣٤) ، (٧ / ٣) ، ومسلم (٤ / ١٢٨) كلاهما عن حديث علقمة عن ابن مسعود ٠

[351] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٨١) ، ومسلم (٢ / ١٥٦) ، (٤ / ١٧٦) كلاهما من حديث وهب بن كيسان عن جابر بن عبدالله ٠

وَرَوَى ابْنُ مَاجَهْ فِي " سُنَنِهِ " : مِنْ حَدِيثِ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((مَنْ أَرَادَ أَنْ يَلْقَى اللَّهَ طَاهِرًا مُطَهَّرًا ، فَلْيَتَزَوَّجْ الْحَرَائِرَ))([٣٥٢]).

واتــه : لــه (أنــس)ى كــوڕى (مالــك)ەوه _ خــواى لــىٚ ڕازى بێــت _ فەرموويــەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركەس دەيەوێت بە پاكى و رزگاريوون لە تاوانەكانى داوێن پيسى بگەڕێتەوە بۆ لاى خواى تعالى ، با ژنە ئازادەكان بخوازێت)) ٠

وَفِي " سُنَنِهِ " أَيْضًا مِنْ حَدِيثِ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْفَعُهُ ، قَالَ : ((لَمْ نَرَ لِلْمُتَحَابَّيْنِ مِثْلَ النِّكَاحِ))([٣٥٣]).

واتــه : لــه (ابــن عبــاس)ەوه _ خــوا لــه خــۆى وباييشــى ڕازى بێــت _ فەرموويــەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هيچ چارەسەرێكى تر بەچاك دانانێين بۆ دوو خۆشەويست بەدەر لە زەواج كردن)) ٠

وَفِي " صَحِيحِ مُسْلِمٍ " مِنْ حَدِيثِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((الدُّنْيَا مَتَاعٌ ، وَخَيْرُ مَتَاعِ الدُّنْيَا الْمَرْأَةُ الصَّالِحَةُ))([٣٥٤]).

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (عمر)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((دونيا خێرو خۆشيه ، چاكترين خێروخۆشى دونياش ژنى چاكه)) ٠

---

[٣٥٢] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (١٨٦٢) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٤١٧) ٠

[٣٥٣] _ صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٨٤٧) عن طاووس عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ٠ وصححه الألباني في صحيح الجامع (٥٢٠٠) وانظر الصحيحة (٦٢٤) ٠

[٣٥٤] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ١٦٨) ، وعبد بن حميد (٣٢٧) ، ومسلم (٤ / ١٧٨) ، وابن ماجة (١٨٥٥) ، والنسائي (٦ / ٦٩) كلهم عن أبي عبدالرحمن الحبلي عن عبدالله بن عمر فذكره مرفوعاً .

پێغەمبەری خوا ﷺ ئومەتەکەی هاندەدا بۆ خواستنی کچی جوانی چاك و ، ئاین پەروەر ،
وَفِي " سُنَنِ النَّسَائِيِّ " عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ : سُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَيُّ النِّسَاءِ خَيْرٌ ؟ قَالَ : ((الَّتِي تَسُرُّهُ إِذَا نَظَرَ ، وَتُطِيعُهُ إِذَا أَمَرَ ، وَلَا تُخَالِفُهُ فِيمَا يَكْرَهُ فِي نَفْسِهَا وَمَالِهِ))([355]) ٠

واتە : لە (أبي هُريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەموویەتی : لە پیغەمبەری خوایان پرسی ﷺ چ جۆرێکی ژنان خێردارو چاکن ؟ فەرمووی : ((ئەو ژنەیە کە تەماشای بکەیت دڵخۆش بیت ، گوێڕایەڵت بێ ئەگەر فەرمانت پێکرد ، سەرپێچیت نەکات لەوەی حەزت پێ نی یە لە نەفس وماڵتدا)) ٠

وَفِي " الصَّحِيحَيْنِ " عَنْهُ ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ : ((تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِمَالِهَا ، وَلِحَسَبِهَا ، وَلِجَمَالِهَا ، وَلِدِينِهَا ، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ))([356]) ٠

واتە : لە (أبي هريرة)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆ چوار مەبەست ژن دەخوازرێت لەبەر ماڵ و سامانەکەی ، یاخود لەبەر بنەماڵەکەی ، یاخود لەبەر جوانیەکەی ، یاخود لەبەر ئاینەکەی ، بۆیە تۆ براوە بە خواستنی ژنی ئاینداری خواناس تا دەستت پڕ بەرەکەت بێ)) ٠

پێغەمبەری هانی ئومەتەکەی دەدا بۆ خواستنی ئەو ژنانەی منداڵیان دەبێ و ، حەزی بە خواستنی ئەو ژنانە نەبوو کە منداڵیان نابێ ، كَمَا فِي " سُنَنِ أَبِي دَاوُدَ " عَنْ مَعْقِلِ بْنِ يَسَارٍ ، أَنَّ رَجُلًا جَاءَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ : إِنِّي أَصَبْتُ امْرَأَةً ذَاتَ حَسَبٍ وَجَمَالٍ ، وَإِنَّهَا لَا تَلِدُ ،

[355] _ إسناده صحيح : أخرجه النسائي (٦ / ٦٨) ، وصححه الألباني ٠

[356] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ١١٥ ، ١١٦) ، ومسلم (١٤٦٦) ٠

أَفَأَتَزَوَّجُهَا ؟ قَالَ ((لَا)) ثُمّ أَتَاهُ الثَّانِيَةَ ، فَنَهَاهُ ، ثُمّ أَتَاهُ الثَّالِثَةَ ، فَقَالَ : ((تَزَوّجُوا الْوَدُودَ الْوَلُودَ ، فَإِنّي مُكَاثِرٌ بِكُمْ))([٣٥٧]) .

واته : له (مَعْقَل)ى كوڕى (يَسَار)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بيٚت _ فەرموويەتى : پياويٚك هاتە خزمەتى پيٚغەمبەرى خوا ﷺ و فەرمووى : من ژنيٚكى ڕەسەنى وجاخ زادەى جوانم دەستكەوتووە ، بەڵام منداڵى نابىٚ ، ئايا بيخوازم ؟ فەرمووى ((نەخيٚر)) پاشان بۆ جارى دووەم هاتەوە خزمەتى ، بەڵام قەدەغەى كرد ، پاشان بۆ جارى سىٚ يەم هاتەوە خزمەتى و ئەويش فەرمووى : ((ژنى ڕووخۆشى خۆش ڕەفتارى بەسك و زا بخوازن ، چونكە من شانازى بە ژمارە زۆريتانەوە دەكەم)) .

وَفِي التِّرْمِذِيّ عَنْهُ مَرْفُوعًا : ((أَرْبَعٌ مِنْ سُنَنِ الْمُرْسَلِينَ : النِّكَاحُ ، وَالسِّوَاكُ ، وَالتَّعَطُّرُ ، وَالْحِنَّاءُ))([٣٥٨]) رُوِيَ فِي " الْجَامِعِ " بِالنُّونِ وَالْيَاءِ وَسَمِعْت أَبَا الْحَجَّاجِ الْحَافِظَ يَقُولُ الصَّوَابُ أَنّهُ الْخِتَانُ وَسَقَطَتْ النُّونُ مِنْ الْحَاشِيَةِ وَكَذَلِكَ رَوَاهُ الْمَحَامِلِيّ عَنْ شَيْخِ أَبِي عِيسَى التِّرْمِذِيّ .

واته : پيٚغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((چوار شت لە سونەتى پيٚغەمبەرانن : ژن هيٚنان ، سواك كردن ، خۆ بۆنخۆش كردن ، خەنەكردن)) .

ئەو شتانەى كە پيٚويستە پيٚش جووتبوون ئەنجام بدريٚت " يارى و گەمەكردن و ، ماچ كردن و ، مژينى زمانى ژنە ، ئەوەبوو پيٚغەمبەرى خوا ﷺ يارى و گەمەى لە گەڵ خيٚزانەكانى دەكردو ، ماچى دەكردن .

وروى أبوداود في سننه : أنه ﷺ كان يُقَبِّلُ عائشةَ ، ويمصُّ لِسانَها([٣٥٩]) .

[٣٥٧] _ حسن صحيح : أخرجه أبوداود (٢٠٥٠) ، والنسائي (٦ / ٦٥) كلاهما عن معاوية بن قرة عن معقل بن يسار فذكره .

[٣٥٨] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٠٨٠) ، وضعفه الألباني رحمه الله .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ ماچی (عائشة)ی دەکردو ، زمانی دەمژی ٠

ويُذكر عن جابر بن عبدالله قال : : نَهَى رسولُ الله ﷺ عن المُواقعةِ قبلَ المُلاعَبَةِ([360]).

واته : (جابر)ی كوڕی (عبدالله) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی جووتبونی خێزانی كردوە پێش دەستبازی و گەمەكردن ٠

جار بە جار پێغەمبەری خوا ﷺ لە گەڵ هەموو خێزانەكانیدا جووت دەبوو پاشان یەك جار خۆی دەشت (الغُسل) ، جار بە جاریش لای هەموو خێزانێكی خۆی دەشت

فَرَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " عَنْ أَنَسٍ أَنّ النّبِيّ ﷺ كَانَ يَطُوفُ عَلَى نِسَائِهِ بِغُسْلٍ وَاحِدٍ([361]) واته : لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەسەر هەموو خێزانەكانیدا دەگەڕاو یەك جار خۆی دەشت ٠

وَرَوَى أَبُو دَاوُدَ فِي " سُنَنِهِ " عَنْ أَبِي رَافِعٍ مَوْلَى رَسُولِ اللّهِ ﷺ أَنّ رَسُولَ اللّهِ ﷺ طَافَ عَلَى نِسَائِهِ فِي لَيْلَةٍ ، فَاغْتَسَلَ عِنْدَ كُلّ امْرَأَةٍ مِنْهُنّ غُسْلًا ، فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللّهِ لَوْ اغْتَسَلْت غُسْلًا وَاحِدًا ، فَقَالَ : ((هَذَا أَزْكَى وَأَطْهَرُ وَأَطْيَبُ))([362]).

واته : لە (أبي رافع)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ لە شەوێكدا بەسەر هەموو خێزانەكانیدا گەڕا ، لای هەر ژنێكیان خۆی دەشت ، منیش گووتم ئەی

---

٣٥٩ _ ضعيف : أخرجه أحمد (٦ / ١٢٣ ، ٢٣٤) ، وأبوداود (٢٣٨٦) وابن خزيمة (٢٠٠٣) كلهم عن مصدع أبي يحيى عن عائشة فذكرته ٠

٣٦٠ _ موضوع : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٦٠٥٦) وأشار إليه بالوضع ، وانظر الضعيفة (٤٣٢) ٠

٣٦١ _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٢٥) ، ومسلم (١ / ١٧١) من طريق شعبة عن هشام بن يزيد عن أنس فذكره ٠

٣٦٢ _ إسناده حسن : أخرجه أبوداود (٢١٩) ، وحسنه الألباني في صحيح أبي داود (٢٠٣) ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر یەك جار خۆت شتبا چاكتر دەبوو ، ئەویش فەرمووی : ((ئەمە پاكیزەترو خاوێنترو چاكترە)) ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەو كەسەی كە دەیەوێ جارێكی تر بگەڕێتەوە بۆ جووتبوون پێش ئەوەی كە خۆی بشوا ، لە نێوان هەردوو جووتبونەكەدا دەستنوێژ بگرێت ٠

كَمَا رَوَى مُسْلِمٌ فِي " صَحِيحِهِ " مِنْ حَدِيثِ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ((إِذَا أَتَى أَحَدُكُمْ أَهْلَهُ ، ثُمَّ أَرَادَ أَنْ يَعُودَ فَلْيَتَوَضَّأْ))([٣٦٣]) ٠

واتە : لە (أبي سعيد الخُدري)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەركات كەسێكتان چووە لای خێزانی و ، پاشان ویستی جارێكی تر بگەڕێتەوە با دەستنوێژ بگرێت)) ٠

خۆشتن و دەستنوێژگرتن پاش جووتبوون هۆكارێكی گەورەیە بۆ گەڕانەوەی چالاكی و ، شادومانبوونی نەفس و ، جێنشینكردنەوەی هەندێ لەوانەی بەهۆی جووتبونەوە شیی بونەوە ، لە گەڵ تەواو پاكبونەوەو ، كۆبونەوەی گەرمی غەریزی لە نێو جەستەدا پاش ئەوەی بەهۆی جووتبونەوە بڵاوبوبۆوەو ، بەدەستهێنانی ئەو پاكێتیەی خوای تعالى حەزی پێیەتی و ، ڕقی لە پێچەوانەكەیەتی ، هەموو ئەمانە لە چاكترین چارەسازیەكانی جووتبونن ، هۆكارێكی چاكیشن بۆ پاراستنی تەندروستی و ئەو هێزانەی تیایدان ٠

بەشێك سەبارەت بە چاكترین كاتەكانی جووتبوون و فەزڵ و شێوەكانی

بەسوودترین جوتبوون : ئەوەیە كە لە دوای هەرسبوونی خۆراك و ، مام ناوەندبوونی جەستە لە گەرمی و ساردی و ، ووشكێتی و شێدارێتی و ، چۆڵ بوون و پڕبونیدا ئەنجام

[٣٦٣] _ صحيح : أخرجه مسلم (١ / ١٧١) عن عاصم الأحول عن أبي المتوكل عن أبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً ،

بدرێت ، زیانێشی ئاسانترو کەمترە لە کاتی پڕبوونی جەستەدا بەبەراوردی زیانی لە کاتی چۆڵ بوونیدا ، هەروەها زیانی کەمترە لەکاتی زۆربونی شێدا بەبەراوردی زیانی لەکاتی ووشکێتی جەستەدا ، وە زیانی کەمترە لە کاتی گەرمێتی جەستەدا بەبەراوردی زیانی لە کاتی ساردبونیدا ، لە ڕاستیدا پێویستە مرۆڤ جووتبوون ئەنجام بدات لە کاتی توندبوونی شەهوەت وئارەزوو و ، بڵاوبونەوەی تەواوی بەهەموو جەستەدا " بەبێ ئەوەی زۆر لە خۆی بکات ، یاخود بیر لە وێنەیەك بکاتەوە ، یاخود تەماشایەکی یەك لە دوای یەك بکات.

پێویستە مرۆڤ بەزۆر شەهەوەت و ئارەزوو بۆ خۆی پەیدا نەکات و ، زۆر لەنەفسی نەکات ، بەڵکو پێویستە لەو کاتەدا پەلەی ئەنجامدانی جووتبوون بکات " کە تۆماوی نێرینەی دەوروژێت و ، ئارەزووی دێتە هەژان ، بەڵام با لە جووتبونی ژنی پیر پارێز بکات ، هەروەها با لە جووتبوونی ئەو منداڵانەی کە جووتبونی ناکرێت و ، شەهەوەت و ئارەزوویان نی یە پارێز بکات ، هەروەها با لە جووتبونی ژنانی نەخۆش و ، ناشیرین و ، بێزراو پارێز بکات ، چونکە جووتبونی ئەمانە هێزەکانی جەستە لاواز دەکەن و ، جووتبونیش لاواز دەکات بە خاسیەت ، ئەو پزیشکانەش بەهەڵەداچوونە کە دەڵێن : جووتبونی ژنانی بێوەژن بەسوودترەو ، زیاتریش تەندروستی دەپارێزێت بەبەراوردی جووتبونی کچان ، ئەمە بیروڕایەکی بۆگەنەو ، بەڵام پێدەچێ هەندێکی دیکەی پزیشکان ئاگاداری خەڵکیان کردبێتەوە لە بۆگەنێتی کارە ، هەروەها پێچەوانەی بیروڕای ئاقڵ و ژیرانی خەڵك و ، ئەو ڕێبازەیە کە سروشت و شەریعەت لە سەری ڕێکەوتوون ٠

جووتبونی کچ چەندین خاسیەتی تێدایە ، کە لە ژنانی بێوەژندا بەدیناکرێت ، وەکو تەواو پەیوەست بوون و هۆگربوونی کچ لە گەڵ ئەو کەسەدا کە جووتی دەبێ ، کچ دڵی لە خۆشەویستی ئەو کەسە پڕ دەبێ و ، مەیل و هەواداریشی لە نێوان ئەو و پیاوێکی تردا دابەش نابێ ٠ ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ بە (جابر)ی فەرموو : ئەی نەدەکرا کچێك بخوازیت ، خوای تعالی شێوەیەکی تەواوی بێ کەم کوڕیی بۆ ژنانی خەڵکی بەهەشت لە (

الحُور العين) داناوه ، ئەوەيە كە دەستى هيچ كەسێكيان لێ نەكەوتووە پێش ئەو پياوانەى لە بەهەشتدا بۆيان دانراون ·

وَقَالَتْ عَائِشَةُ لِلنَّبِيِّ ﷺ أَرَأَيْتَ لَوْ مَرَرْتَ بِشَجَرَةٍ قَدْ أُرْتِعَ فِيهَا ، وَشَجَرَةٍ لَمْ يُرْتَعْ فِيهَا ، فَفِي أَيِّهِمَا كُنْت تُرْتِعُ بَعِيرَك ؟ قَالَ : ((فِي الَّتِي لَمْ يُرْتَعْ فِيهَا))([٣٦٤]).

واتە : خاتوو (عائشة) _ خواى لێ ڕازى بێت _ بە پێغەمبەرى خواى ﷺ فەرموو : ئەگەر بەلاى درەختێكدا تێپەڕبووى ووشترى لێ لەوەڕابێت و ، بەلاى درختێكى تردا تێپەڕبووى لێى نەلەوەڕێنرابێت ، لە كام دانەيەندا ووشترەكەت دەلەوەڕێنيت ؟ ئەويش فەرمووى : ((لەوەياندا كە لێى نەلەوەڕێنراوە)) · مەبەستى ئەوەبوو لە خۆى زياتر كچى ترى نەخواستووە ·

جووتبوونى ژنى خۆشەويست لاوازى جەستە كەم دەكاتەوە " لەگەڵ دەرهاوێشتنى تۆماوێكى زۆردا ، بەڵام جووتبونى ژنى بێزراو جەستە شيى دەكاتەوەو ، هێزەكان لاواز دەكات و دەرهاوێشتنى تۆماويش كەم دەكاتەوە ، جووتبوونى ژنى بێنوێژيش حەرامە لە هەردوو لايەنى خووى مرۆڤ و شەرعيشەوە ، چونكە زۆر زيانبەخشەو ، تێكڕاى پزيشكانيش خەڵكيان لە نزيك نەكەوتنەوەى ئەو ژنانە ئاگادار كردۆتەوە ·

چاكترين شێوەكانى جووتبوون ئەوەيە كە پياو بەسەردا ژندا بەرزبێتەوە ، پاش دەستبازى و ماچ كردن ڕايخات و بڵاوى كاتەوە ، لەبەر ئەمەيە ژن بە ڕاخەر ناونراوە ، وەكو ئەوەى پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((الوَلَدُ للفِراش))([٣٦٥]) واتە : ((منداڵ بۆ پياوە)) چونكە خاوەنى ڕاخەرەكەيە ، ئەمەش ئەوپەڕى سەرپەرشتيارێتى و چاودێرێتى پياوانە

---

[٣٦٤] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٦) عن هشام بن عروة عن أبيه عن عائشة فذكرته .

[٣٦٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٥ / ٢٧٨) ، ومسلم (١٤٥٧) .

بەسەر ژنانەوە ، وەکو ئەوەی خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ الرِّجالُ قَوَّامُونَ على النِّسَاء ﴾[النساء : ٣٤] واتە : پیاوان سەپەرشتیارن (کاربەدەستن) بەسەر ئافرەتانەوە ([٣٦٦])» هەروەها شاعیر دەڵێت :

إذا رُمْتُهَا كـانَتْ فِرَاشـاً يُقِلُّني وَعِنْدَ فَراغِي خَادِمٌ يَتَمَلَّق

واتە :

ئەگەر ئارەزووم لێبێ ڕاخەرێکەو هەڵم دەگرێ کاتی تەواوبونیشم خزمەتکاریکەو مەرایم بۆ دەکا

هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ هُنَّ لباسٌ لَكُمْ وأنتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ ﴾[البقرة : ١٨٧] واتە : ﴿ هُنَّ لَباسٌ لَكُ ﴾ ئەوان بۆ ئێوە پۆشاکن ﴿ وأنْتُمْ لِباسٌ لَهُنَّ ﴾ وە ئێوەش بۆ ئەوان پۆشاکن([٣٦٧]) ، وە تەواوترین و بێ کەم و کوڕیترین پۆشاك هەر بەم باروحاڵە دەبێ ، چونکە ڕاخەری پیاو لەم بارەدا کە خێزانەکەیەتی پۆشاکە بۆی ، هەروەها داپۆشەری ژن لەم بارەدا کە مێردەکەیەتی پۆشاکە بۆی ، ئەم شێوە جووتبونە بەڕێزە لەم ئایەتەوە وەرگیراوە ٠ ئەمە جوانترین شێوەی خواستنە (الأستعارة) لە زمانی عەرەبیدا کە هەیەك لە ژن و پیاوی کردۆتە پۆشاکی ئەویتر ٠

هەروەها ڕوویەکی تریشی تێدایە : بەوەی جار بە جار ژنەکە وەردەگرێت بە سەریداو ، بەوەش وەکو پۆشاکی لێدێت بۆی ، شاعیر دەڵێت :

إذا مـا الضَّجِيعُ ثَنَى جِيدَهـا تَثَنَّتْ فكـانتْ عَلَيْهِ لِبَاسـاً

واتە :

ئەگەر ڕاکشاو لایەکی بەسەردا چەمانەوە لاردەبێتەوەو دەبێ بە پۆشاك بەسەریەوە

---

[٣٦٦] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٣٦٧] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

خراپترین شێوەکانی جووتبون : ئەوەیە ژنەکە بە سەر پیاوەکدا بەرزبێتـەوەو ، لـە سـەر پشت لە گەڵ خێزانەکەیدا جووت بێت ، ئەمـە پێچـەوانەی ئـەو شـێوە سروشـتیەیە کە خـوای تعـالی هەریـەك لـە پیـاو و ژنـی لەسـەر خولقانـدووە ، بـەڵکو کـە جـۆری نێـرو مێـی لـە سـەر خولقاندووە بەرەهایی ، ئەم شێوە چەندین خراپی لە خۆدەگرێت ، لەوانـە تۆمـاوی نێرینـە بـە نارەحەت دەدەچـیٚ ، لەوانەیـە هەنـدیٚ لـەو تۆمـاوە لـە ئەنـدامی نێرینـەدا بمێنێتەوەویـەوەش بۆگەن دەبیٚ و خراپ دەبیٚ و ، زیان بە پیاو دەگەیەنێت ٠

هـەروەها : پێدەچـیٚ هەنـدیٚ لـە تـەڕی و شـێی ئەنـدامی زاوزێـی ژن بچـێتە نێـو ئەنـدامی نێرینەی پیاوەکەوە ٠

هەروەها : منداڵدانی ژن لەم شێوەیەدا ناتوانێت ئاوەکە بگرێتە خۆی و تیایدا کۆبێتـەوەو ، پەیوەست بێت پێوەی بۆ خولقاندنی منداڵ ٠

هەروەها : لە ڕاستیدا لە هەردوو لایەنی خوو و شەرعیشـەوە ژن کـارلێکراوە ، بۆیـە ئەگـەر بەسەر پیاودا بەرز بێتەوە وەکو بکەری لێدێت و ، ئەمـەش پێچـەوانەی پێویسـتیەکانی خـوو و شەرعیشە ٠

ئەوەبوو کۆمەڵی (أهل الکتاب) تەنها لە سەر یـەك شـێواز لـە گـەڵ خێزانەکانیانـدا جـووت دەبوون ئەویش ڕاکشانی ژنەکە بوو لە سەر پشت و ، دەیانگووت : ئەمە بۆ ژن ئاسانترە ٠

بەڵام (قریش) و کۆمـەڵی پشـتیوانان بەهـەموو شـێوازێك لـە گـەڵ خێزانەکانیانـدا جـووت دەبوون ، ئەوەبوو جولەکەکان عەیبداریان دەکردن ، بۆیە خوای تعالی ئەم ئایەتـەی دابەزانـد : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقـرة : ٢٢٣] واتـە : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَـرْثٌ لَكُـمْ ﴾ ژنەکانتان کێڵگەی خۆتانن ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ ﴾ جا تۆو بوەشێننە ناو کێڵگەکەتانەوە ﴿ أَنَّـى

شِئْتُمْ ﴾ بەهـەر شـێوەیەك دەتانـەوێ (لـە شـوێنی تایبـەتی خـۆی كـە پێشـەوەیە نـەك دواوە([368]).

وَفي " الصّحيحَيْنِ " عَنْ جَابِرٍ ، قَالَ : كَانَتْ الْيَهُودُ تَقُولُ : إذَا أَتَى الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ مِنْ دُبُرِهَا فِي قُبُلِهَا ، كَانَ الْوَلَدُ أَحْوَلَ ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلّ : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾﴿ البقرة: ٢٢٣ ﴾ وَفِي لَفْظٍ لِمُسْلِمٍ : إنْ شَاءَ مُجَبِّيَةً ، وَإِنْ شَاءَ غَيْرَ مُجَبِّيَةٍ ، غيرأَنّ ذَلِكَ فِي صِمَامٍ وَاحِدٍ([369]).

واتە : لە (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : جولەكەكان دەیانگووت: ئەگەر پیاو لە ڕووی دواوە لە شوێنی منداڵەوە لە گەڵ خێزانەكەیدا جووت بێ ، منداڵەكەیان خێل دەبێ ، بۆیە خوای تعالی ئەم ئایەتەی دابەزاند : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] لە بێژەیەكی ئیمامی (مسلم)دا هاتووە : ئەگەر ئارەزووی لێبوو با پاڵكەوێت لە سەر ڕووی و ، ئەگەر ئارەزووشی لێبوو با بە شێوازی جگە لە پاڵكەوتن بە سەر ڕوودا ، بەڵام لە یەك شوێنەوە ، كە شوێنی كێڵان و منداڵ بوونە .

بەڵام لە كۆمەوە: هەرگیز لە سەر زمانی هیچ پێغەمبەرێك ڕێی پێنـەدراوە ، ئـەو كەسـانەش كە ڕێپێدانی جووتبونی ژن لە كۆمەوە بۆ هەندێ پێشینی چاك دەگەڕێننەوە ، قسەی هەڵـەیان داوەتە پاڵیان .

وفي سنن أبي داود عن أبي هريـرة ، قـال : قـال رسـول الله ﷺ ((ملعـونٌ مَـن أتـى المـرأةَ في دُبُرِها))([370])

[368] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[369] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٨ / ١٤٣) ، ومسلم (١٤٣٥) .

[370] _ حسن : أخرجه أبوداود (٦٢ / ٢) عن الحارث بن مخلد عن أبي هريرة فذكره .

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەفرین لێکراوە ئەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای خێزانەکەی)) ٠

وفي لفظ لأحمد وابن ماجة : ((لا يَنْظُرُ اللهُ إلى رَجُلٍ جامَعَ امرأتَه في دُبُرِها))([٣٧١]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خوای تعالی تەماشای پیاوێك ناكات لە كۆمەوە لە گەڵ خێزانەكەیدا جووت بوبێت)) ٠

وفي لفظ للترمذي وأحمد : ((من أتى حائضاً ، أو امرأةً في دُبُرِها ، أو كاهناً فصَدَّقَهُ ، فقد كَفَرَ بما أُنْزِلَ على محمد ﷺ))([٣٧٢]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس بچێتە لای ژنێكی بێنوێژ ، یاخود لە كۆمەوە بچێتە لای ژنێك ، یا بچێتە لای جادوگەرێك و باوەڕی پێ بكات ، ئەوا كوفری كردوە بەوەی بۆ محمد ﷺدابەزیوە)) ٠

لە بێژەیەكی تری پێشەوا (البيهقي)دا هاتووە : هەرکەس لە كۆمەوە بچێتە لای پیاوێك یاخود ژنێك كوفری كردوە ٠

وفي مصنف وكيع : حدّثني زمعةُ بنُ صالح عن ابن طاووس عن أبيه عن عمرو بن دينارٍ عن عبدِالله بنِ يزيدَ قال : قالَ عمرُ بنُ الخطابِ _ رضي الله عنه _ ، قالَ رسولُ اللهِ ﷺ ((إنّ اللهَ لا يستحي من الحق لا تأتوا النّساءَ في أعجازهنَ)) ، وقال مرّة : ((في أدبارهنَ))([٣٧٣]) ٠

---

[٣٧١] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (١٩٢٤) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (١٥٦٠) ٠

[٣٧٢] _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (١٣٥) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٦) ٠

[٣٧٣] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٥) ٠

واته له (مصنَّف وكيع)دا هاتووه : (زمْعة)ى كوڕى (صالح) بۆى باسكردم ، له (ابن طاووس)هوه ، له باييهوه ، له (عمرو)ى كوڕى (دينار)هوه ، له (عبدالله)ى كوڕى (يَزيد)هوه فهرمووى : (عمر)ى كوڕى (خطاب) _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فهرموويهتى : پێغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى : ((خواى تعالى له گوتنى ههق شهرمهزار نابىّ ، له دواوه مهچنه لاى ژنان)) ، جارێكيشيان فهرمووى : ((له كۆمهوه)) ٠

وفي الترمذي : عن علي بن طَلْق ، قال : قال رسول الله ﷺ: ((لا تـأتوا النِّسَاءَ في أعجازِهِنَّ ، فإن الله لا يستحي من الحقِّ))([٣٧٤]).

واته : له (علي) كوڕى (طَلْق)هوه _ خواى لىّ ڕازى بێت _ فهرموويهتى : پێغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى : ((له دواوه مهچنه لاى ژنان ، خواى تعالى له گوتنى ههق شهرمهزار نابىّ)) ٠

وفي ((الكامل)) لأبن عديّ من حديثه عن المحامليّ عن سعيد بن يحيى الأمويّ قال حدّثنا محمّدُ بنُ حمزةَ عن زيدِ بنِ رفيعٍ عن أبي عبيدةَ عن عبدِالله بنِ مسعودٍ يرفعهُ : ((لا تأتُوا النّساءَ في أعجازهنّ))([٣٧٥])

واته له (الكامل)ى (أبن عدى)دا هاتووه : له (المحاملي)وه ، له (سعيد)ى كوڕى (يحيى الأموي)وه ، گوتويهتى : (محمد)ى كوڕى (حمزة) ، له (زيد)ى كوڕى (رَفيع)هوه بۆى باسكردين ، له (أبي عُبيدة)وه ، له (عبدالله)ى كوڕى (مسعود)هوه فهرموويهتى : پێغهمبهرى خوا ﷺ فهرمووى : ((له دواوه مهچنه لاى ژنان)) ٠

---

[٣٧٤] _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (١١٦٤) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٢٤٢٨) ٠

[٣٧٥] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٦٠٧) ٠

له (الحسن)ى كوڕى (علي الجوهريٍّ)وه ، لـه (أبـي ذر)هوه _ خـواى لـىٚ ڕازى بێـت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەركەس له كۆمەوه بچێته لاى پيـاو يـاخود ژن ، كوفرى كردوه)) ٠

وروى إسماعيلُ بنُ عيّاشٍ عن سهيلِ بنِ أبي صالحٍ عن محمدِ بنِ المنكدرِ عـن جـابرٍ يرفعـه : ((استحيُو من اللهِ فـإنّ اللهَ لا يسـتحي مـن الحـقّ لا تـأتُوا النّسـاءَ في حُشُوشـهنّ))[٢٧٦] ، ورواه الـدّارقطنيّ مـن هـذهِ الطّريـقِ ولفظـهُ : ((إن الله لا يسـتحي مـن الحـقّ لا يحـلّ مأتـاكَ النّسـاءَ في حشوشهنّ[٢٧٧]

واته له (إسماعيل)ى كوڕى (عيَّاش)هوه ، له (سُهيل)ى كوڕى (أبي صالح)هوه ، لـه (محمـد)ى كـوڕى (المنكَدِر)هوه ، لـه (جـابر)هوه _ خـواى لـىٚ ڕازى بێـت _ لـه فەرموودەيەكدا كـه بـەرزى دەكاتـەوه بـۆ پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرموويـەتى : ((لـه خـوا شەرم بكەن ، خواى تعالى بەرامبەر به گووتنى هەق شەرمەزار نـابێ ، لـه كۆمـەوه مەچـنه لاى ژنان)).

لـه هـەمان ڕێگەشـەوه پێشـەوا (الـدارقُطنِيٌّ) ئـەو فـەرموودە دەگێڕێتـەوەو ، بێژەكەشـى ئەمەيه ((خواى تعالى بەرامبەر به گـوتنى هـەق شـەرمەزار نـابێ ، حـەڵاڵ نـى يـه لـه كۆمـەوه بچيته لاى ژنان)) ٠

---

[٢٧٦] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الجامع (٩٣٤) ٠

[٢٧٧] ___ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٦٧) ٠

وقال البغوي : حدّثنا هدبةُ حدّثنا همّامٌ قال : سئل قتادةُ عن الّذي يأتي امرأتهُ في دبرها ؟ فقال حدّثني عمرو بنُ شعيبٍ عن أبيهِ عن جدّهِ أنّ رسول الله ﷺ قال : ((تلكَ اللّوطيّةُ الصّغرى))([٣٧٨]) .

واته پێشەوا (البغويُّ) فەرموویەتی : (هُدْبَة) بۆی باسكردین ، (هشام) بۆی باسكردین و ، فەرمووی : لە (قتادة)یان پرسی سەبارەت بەو كەسەی لە كۆمەوە دەچێتە لای خێزانی ، ئەویش فەرمووی : (عمرو)ی كوڕی (شُعَیب) ، لە باببیەوە ، لە باپیریەوە بۆی باسكردم ، كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەوە (لوط)یەتێكی بچوكە)) .

وقال أحمد في مسنده : حدَّثنا عبدالرحمن ، قال : حدَّثنا همَّام ، أُخبرنا عن قتادة ، عن عمرو بن شُعيب ، عن أبيه ، عن جده ، فذكره([٣٧٩])
وفي المسند أيضاً : عن ابن عباس : أنزلت هذه الآية : ﴿ نِساءُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ﴾﴿ البقرة : ٢٢٣ ﴾ في أُناسٍ من الأنصار ، أتوا رسولَ الله ﷺ، فسألوه ، فقال : ((ائتها على كُلِّ حال إذا كان في الفَرْج))([٣٨٠]).

واته : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وباببیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ئەم ئایەتە ﴿ نِساءُكُمْ حَرْثٌ لَّكُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] سەبارەت بە كەسانێك لە پشتیوانان دابەزی ، هاتنە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و ، لێیان پرسی ، ئەویش فەرمووی : ((بەهەموو شێوازێك بچۆ لای ئەگەر تەنها لە ئەندامی زاوزێ وە بوو)) .

وفي المسند أيضاً : عن ابن عباس ، قال : جاء عمرُ بنُ الخطاب إلى رسول الله ﷺ فقال : يا رسول الله : هلكت . فقال : ((وما الذي أهلكَ ؟)) قال : حَوَّلْتُ رَحْلي البارِحَةَ ، قال : فلم يَرُدَّ

---

[٣٧٨] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الترغيب والترهيب (٢٤٢٨) .
[٣٧٩] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ١٨٢ ، ٢١٠) كلاهما عن عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده .
[٣٨٠] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٢٦٨) .

عليه شيئاً ، فأوحى الله إلى رسوله : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] أقْبِلْ وأَدْبِرْ ، واتَّقِ الحَيْضَةَ والدُّبُرَ([٣٨١]).

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (عمر)ی کوڕی (خطاب) _ خوای لێ ڕازی بێت _ هاتە خزمەتی پێغەمبەری خوا ﷺ و فەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا : تیاچووم ٠ ئەویش فەرمووی : ((چ بوبە هۆی تیاچونت ؟)) فەرمووی : دوێنێ زینەکەم گواستەوە (واتە بە شێوازێکی تر چۆتە لای خێزانەکەی) ، (ابن عباس) فەرمووی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەهیچ شتێك وەڵامی نەدایەوە ، بەڵام پاشان خوای تعالى ئەم ئایەتی بۆ نارده خوارەوه : ﴿ نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] له پێش و پاشەوه بچۆره لای خێزانەکەت ، بەڵام خۆت له بێنوێژی و کۆم بپارێزه ٠

وفي الترمذي : عن ابن عباس مرفوعاً : لا يَنْظُرُ اللهُ إلى رَجُلٍ أتى رَجلاً أو امرأةً في الدُّبُرِ([٣٨٢]).

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا لـه خـۆی و بابیشـی ڕازی بێـت _ فەرموویەتی : خـوای تعالى تەماشای پیاوێك ناکات له کۆمەوه چوبێتە لای پیاوێك یاخود ژنێك ٠

وروينا من حديث أبي علي الحسن بن الحسين بن دُومَا ، عن البَراءُ بن عازِب يرفعه : ((كفر بالله العظيم عشرة من هذه الأمة : القاتلُ ، والسَّاحرُ ، والدَّيُّوثُ ، وناكحُ المرأةِ في دُبُرِها ، ومانِعُ الزكاةِ ، ومَن وَجَدَ سَعَةَ ومات ولم يَحُجَّ ، وشاربُ الخَمْرِ ، والسَّاعي في الفتنِ ، وبائعُ السِّلاحِ من أهلِ الحربِ ، ومَن نكحَ ذاتَ مَحْرمٍ منه))([٣٨٣]).

---

[٣٨١] _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٢٩٨٤) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (٢٣٨١) ٠

[٣٨٢] _ حديث حسن : أخرجه الترمذي (١١٦٥) ، عن كريب عن ابن عباس فذكره مرفوعاً ٠

[٣٨٣] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في الضعيفة (٢٠٠٥) ٠

واتە : (البَراء)ی کوڕی (عازب) _ خوای لێ ڕازی بێت _لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((دە کەسی ئەم ئومەتە کوفریان بە خوای گەورە کردووە : بکوژ ، جادوگەر ، گەواد ، ئەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای خێزانی ، مەی خۆرەوە ، زەکات نەدەر ، ئەو کەسەی دەوڵەمەندیش بوو مردو حەجی نەکرد ، ئەو کەسەی لە کاتی فینەو ئاشوبدا هەوڵ دەدات خراپە بڵاویکاتەوە ، فرۆشیاری چەك بۆ ئەو کەسانەی لە جەنگدان ، ئەو کەسەی کەسێکی نامەحرەم دەخوازێت)) ٠

(عبدالله)ی کوڕی (وهب) دەڵێت : (عبدلله)ی کوڕی (لَهیعة) ، لە (مِشرَح)ی کوڕی (هاعان)ەوە ، لە (عقبة)ی کوڕی (عامر)ەوە بۆی باسکردین ، کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نەفرین لێکراوە ئەو کەسەی لە کۆمەوە دەچێتە لای ژنان)) ٠

لە (مسند)ی (الحارث)ی کوڕی (أبي أسامة)دا هاتووە : (أبي هريرة)و ، (ابن عباس) فەرموویان : پێغەمبەری خوا ﷺ پێش مردنی ووتارێکی بۆ خوێندینەوە ، کە کۆتا ووتارەکانی بوو تا گەڕایەوە بۆ لای پەروەردگاری _ عزَّ وجلَّ _ و تيايدا فەرمووی : ((هەرکەس لە کۆمەوە بچێتە لای ژنێك یاخود پیاوێك یاخود منداڵێك ، ڕۆژی قیامەت کۆدەکرێتەوەو ، بۆنی لە لاکی بۆنکردو بۆگەنترەو زیان بەخەڵك دەگەیەنێت تا دەچێتە ئاگرەوە ، خوای تعالی کردەوەکانی پوچ دەکاتەوەو ، تەوبەو پەشیمانی قبوڵ ناکات ، دەخرێتە نێو سندوقێکی ئاگرینەوەو ، بە بسماری ئاگرین لێی توند دەکرێت ، (أبوهريرة) فەرموویەتی : ئەمە لە بارێکدا ئەگەر تەوبەی نەکردو پەشیمان نەبۆوە ٠

پێشەوا (أبو نعيم الأصبهاني) بۆی باسکردوین کە (خزيمة)ی کوڕی (ثابت) لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خوای تعالی لە گوتنی هەق شەرمەزار نابێ ، لە کۆمەوە لە گەڵ ژناندا جووت مەبن)) ٠

وقال الشافعيّ : أخبرني عمّي محمّد بنُ عليّ بنِ شافعٍ · قال أخبرني عبدُالله بنُ عليّ بنِ السّائبِ عن عمرو بنِ أحيحةَ بنِ الجلاحِ عن خزيمةَ بنِ ثابتٍ أنّ رجلاً سأل النّبيّ ﷺ عن أتيانِ النّساءِ في أدبارهنّ فقال : ((حلالٌ)) فلما ولّى دعاهُ فقالَ : ((كيفَ قُلت في أيّ الخربتينِ أو في أيّ الخرزتينِ أو في أيّ الخصفتينِ أمن دُبُرها في قُبُلها ؟ فنعم ، أم من دُبُرها في دُبُرها فلا ، إنّ اللهَ لا يستحي من الحقّ ، لا تأتوا النّساءَ في أدبارهنّ))[٣٨٤] ·

پێشەوا (الشافعي) فەرموویەتی : مامم (محمد)ی کوڕی (علي) کوڕی (شافع) پێی ڕاگەیاندم و ، فەرمووی : (عبدالله)ی کوڕی (علي) کوڕی (السائب) ، لە (عمرو)ی کوڕی (أحيحة)ی کوڕی (الجلاح)ەوە ، لە (خزيمة)ی کوڕی (ثابت)ەوە پێی ڕاگەیاندم ، کەوا پیاوێك سەبارەت بە جووتبونی ژن لە دواوە لە پێغەمبەری خوای ﷺ پرسی ، ئەویش فەرمووی : ((حەڵاڵە)) ، کە پیاوەکە پشتی پشتی هەڵکردو چوو ، پێغەمبەری خوا ﷺ جاریکی تر بانگی کردەوەو فەرمووی: ((چۆنت گووت ، لە کام قوڵایەوە ، لە کام کونەوە ، لە کام چاڵایەوە ، ئەگەر لە دواوە بێ بۆ ئەندامی زازێی ، بەڵێ · بەڵام ئەگەر لە دواوە بێ بۆ کۆم ، نەخێر ، خوای تعالی لە گوتنی هەق شەرمەزار نابێ ، لە کۆمەوە مەچنە لای ژنان)) ·

(الربيع) دەڵێت : بە پێشەوا (الشافعي)یان گووت : ئەی تۆ چ دەڵێی ؟ فەرمووی : مامم متمانەپێکراوە (ثقة) ، (عبدالله)ی کوڕی (علي) متمانەپێکراوەو ، بەخێر باسی (الأنصاري)کەشی کردووە ، مەبەستی (عمرو)ی کوڕی (الجلاح) بوو ، (خزيمة)ش لەو کەسانەیە کە گومان لە باوەڕپێکراوی ناکرێت ، بەڵام من ڕێ بەو کارە نادەم ، بەڵکو یاساغ و قەدەغەی دەکەم ·

دەڵێم _ ابن القيم _ ئالێرەوە خەڵکی بە هەڵەدا چوون و گوفتاری کەسانی پێشین و پێشەوایانیان بەهەڵە لێکداوەتەوە کە ڕێپێدراوێتی ئەو کارە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ

---

[٣٨٤] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في الإرواء (٢٠٠٥) ·

دەگێڕنەوە ، چونکە لە ڕاستیدا ڕێی دلوە کە دواوەی ژن وەکو ڕێگەك بەکاربهێنرێت بۆ جووت بوون لە ئەندامی زازیّ وە ، بەم جۆرە مەبەستی ئەوە نەبوو لە دواوە لە گەلّ ژندا جووت بێ بۆ کۆم ، بەلکو مەبەستی ئەوەبوو پیاو لە دواوە لە گەلّ ژندا جووت بێ بۆ ئەندامی زازیّ ، هەروەها بیسەری فەرموودەکەش بە هەڵەدا چووەو (من) واتە : (لە)ی نێو فەرموودەکەی بە (في) واتە : بۆ نێو لێکداوەتەوەو نەیزانیوە جیاوازیان لە نێواندا هەیە ، کەوابوو ئەمەیە کە پێشین و پێشەوایان ڕێیان پێداوە ، بەلام کەسانی تر گوفتارەکانی ئەوانیان بە هەلّەیەکی ناشیرین لێکداوەتەوە ٠

خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ الله ﴾﴿ البقرة : ٢٢٢ ﴾ واتە : ﴿ فَأْتُوهُنَّ ﴾ بچنە لایان ﴿ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ الله ﴾ لەو شوێنەوە کە خوا فەرمانی پێداون ([٣٨٥])، (مجاهد) فەرموویەتی : سەبارەت بەو ئایەتە لە (ابن عباس)م پرسی ، ئەویش فەرمووی : لەو شوێنەوە کە فەرمانت پێکراوە لیّ دورکەویتەوە ، مەبەستی شوێنی بێنوێژی بوو ٠ (علي) کوڕی (أبي طلحة) لە (ابن عباس)ەوە باس دەکات کەوا (ابن عباس) فەرمووی : مەبەستی ئەندامی زاوزیّ یەو ، سنوریش مەبەزێنن بۆ شوێنێکی تر ٠

ئەم ئایەتە بەلگەیە بۆ حەرامکردنی جووتبونی ژنان لە کۆمەوە لەبەر دوو هۆکار ، یەکەمیان : ڕێی داوە بە جووتبونی ژنان لە شوێنی کێلانەوە ، کە شوێنی منداڵ بوونە نەك لە کۆمەوە کە شوێنی پیسی و ئازارە ٠ خوای تعالی کە دەفەرمێت : ﴿ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ الله ﴾[البقرة : ٢٢٢] مەبەستی شوێنی کێلانە واتە ئەندامی زاوزێی ژنان ، هەروەها ئایەتەکە دەفەرمێت ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾[البقرة : ٢٢٣] لێرەدا شێوازی جووتبونی ژنان لە دواوە بەلام بۆ ئەندامی زاوزیّ لەم ئایەتەوە دەستکەوت بووە ، چونکە فەرموویەتی : ﴿ أَنَّى شِئْتُمْ ﴾ واتە : لە هەر کویّ وە ئارەزوتان لیّ بوو لە پێشەوە یاخود لە پاشەوە ٠ (ابن عباس

---

[٣٨٥] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

) _ خوای له خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ سەبارەت به گوفتاری خوای تعالی ﴿ فَأْتُوا حَرْثَكُمْ ﴾ فەرموویەتی : مەبەستی : ئەندامی زاوزێ یە ٠

ئەگەر خوای تعالی جووتبونی ژنانی له ئەندامی زاوزێ وه لەبەر زیانێکی کاتی حەرام کردبێت ، وەکو بێنوێژی ، کەوابو باری حەرامێتی کۆم توندتره ، چونکه شوێنی پیسی و ئازاری بەردەوامه ، سەرەڕای خراپەی تر وەکو وەچه بڕین ، لێرەدا ئەمه حەرام کراوه ، بۆ ئەوەی نەبێته بەهانەو دەرگای خراپەی دیکەش نەکاتەوه بۆ تاوانی گەورەتر ، وەکو ئەوەی ئەم ڕەفتاره له دواشەوه له گەڵ منداڵان ئەنجام بدرێ ٠

هەروەها : ژن مافی جووتبونی بەسەر مێردەکەیەوه هەیه ، جووتبونیشی له کۆمەوه هەقی دەفەوتێنێت و ، حەزو ئارەزووی بەجێ ناهێنێت و ، مەبەستەکانی پێ بەدەست نایەت ٠

هەروەها : کۆم ئاماده نەکراوه بۆ ئەم کارەو ، بۆ ئەوەش نەخولقێنراوه ، بەڵکو له ڕاستیدا ئەندامی زاوزێ بۆ ئەوه ئامادەکراوه ، بۆیه ئەو کەسانەی وازی لێ دەهێنن و کۆم بەکاردێنن له حیکمەت و دانایی و شەرعی خوا چونەته دەرەوه بەگشتی ٠

هەروەها : ئەو کاره زیانبەخشه بۆ پیاو ، بۆیه ئاقڵ و ژیرانی پزیشکان له فەیلەسوف و کەسانی تریش قەدەغەو یاساغیان کردوه ، چونکه ئەندامی زاوزێی ژنان خاسیەتی ڕاکێشانی ئاوی تێزاو و حەوانەوه پێدانی پیاوی هەیه ، جووتبونیش له کۆمەوه یارمەتیدەری ڕاکێشانی هەموو ئاوەکه نابێت و ، هەموو ئاوه تێزاوەکەی پیاو دەرناهێنێت ، چونکه پێچەوانەی کاری سروشتیه ٠

هەروەها : له ڕوویەکی دیکەشەوه زیانبەخشه ، چونکه ئەنجامدانی ئەو ڕەفتاره له کۆمەوه پێویستی به جم و جۆڵی ماندوکار هەیه ، لەبەر ئەوەی پێچەوانەکاری سروشتیه ٠

هەروەها : جێگەی پیسی و باوگژەی ناوسکەو ، پیاویش بەڕووی ڕوو بە ڕووی دەبێتەوەو ، تێکەڵی دەبێ ٠

هەروەها : زۆر بۆ ژن زیانبەخشە ، چونکە شتێکەو لە خووی سروشتی مرۆڤەوە نامۆو بەدورە ، ڕقی لێیەتی و چارەی ناوێت ٠

هەروەها : خەم و خەفەت و ، ڕق لێبونەوە بۆ هەردو کەسی بکەرو کارلێکراو دروست دەکات ٠

هەروەها : ڕووی مرۆڤ ڕەش دەکات و ، سنگی تارێك دەکات و ، نورو ڕوناکی دڵی دەکوژێنێتەوەو ، سامناکی و پەستیەك ڕووی دادەپۆشێت " هەرکەسێك کەمترین زانستی ڕووناسی بزانێت " ئەوەی پێوە بەدیدەکات ٠

هەروەها : دورکەوتنەوەو ڕق لێبونەوەیەکی توندو ، لە یەك دابڕان لە نێوان بکەرو کارلێکراودا دروست دەکات٠

هەروەها : بارو حاڵی بکەرو کارلێکراو بەجۆرێکی وا خراپ دەکات کە دوای ئەوە هێندەی نامێنێ چیتر هێوای چاك بونەوەی لێنەکرێت ، مەگەر بە تەوبەو پەشیمان بونەوەیەکی وا کە بڕیار بدات چیتر ئەو کارە ئەنجام نەدات ٠

هەروەها : هەموو خوو ڕەوشتێکی چاك و باش لە سەر هەردوکیان لادەبات و ، دژی ئەو ڕەوشتەیان لەبەر دەکات و ، هەموو دۆستایەتی و پەیوەندیەکی دڵسۆزانەی نێوانیان لادەبات و ، تۆوی کینەهەڵگرتن و نەفرین کردنی یەکتریان لە نێواندا دەچێنێ ٠

هەروەها : لە گەورەترین هۆکارەکانی نەمانی نیعمەت و ، دابەزینی خەشم و قین و توڕەبونە ، چونکە نەفرین و نەویستراوێتی پەروەردگاریان بۆ دروست دەکات و ، ڕوو لە بکەری ئەو ڕەفتارە وەردەگێڕێت و ، بەچاوی سۆزەوە تەماشای ناکات ، بۆیە کەسی بکەر پاش هەموو ئەمانە بەهێوای چ خێرێکەو ، لە چ شەڕێکیش دڵنیابێت ، بۆیە ژیانی بەندەیەك کە نەفرین و خەشم و ڕقی خوای تووش بوبێ دەبێ چۆن بێ ، کە ڕووی لێ وەردەگێڕاوەو ، بەچاوی سۆزیشەوە تەماشای ناکات ٠

هەروەها : شەرم و بەخۆداچونەوە بەگشتی ناهێلێت ، شەرمیش ژیانی دڵەو ، ئەگەر شەرم لە دڵدا نەمێنێت ، کردەوە ناشیرینەکان بە چاك دادەنێت و ، کردەوە جوانەکانیش بە خراپ دادەنێت ، ئەو کاتە مرۆڤ خراپەی لە دڵدا قایم و جێگیرتر دەبێ ·

هەروەها : ئەو خوو ڕەوشتانە دەگۆڕێت کە خوای تعالی بۆ مرۆڤی داناوە ، مرۆڤ لە خوو ڕەوشتی خۆی دەردەهێنێت بۆ خوو ڕەوشتێکی تر کە خوای تعالی بۆ هیچ گیانلەبەرێکی دانەناوە ، کە خوویەکی هەڵاوەگەڕاوەیەو ، خووش ئەگەر هەڵگێڕدرایەوە ، دڵ و ، کردەوەو ، ڕێبازیش هەڵدەگێڕدرێتەوەو ، ئەوجا هەموو کردەوەو شێوازێکی خراپ بەچاك دادەنێت و ، بەوەش باروحاڵ و کردەوەو گوفتاری بەبێ ویستی خۆی خراپ دەکات ·

هەروەها : بێ ئابڕویی و بێ شەرمی و زاتکردنێك بۆ مرۆڤ بەجێدەهێڵێت " کە هیچ ڕەفتارێکی تر دروستی ناکات ·

هەروەها : شورەیی و سووکی و بێ ڕێزی و هیچ و پوچیەك بۆ مرۆڤ بەجێدەهێڵێت " کە هیچ ڕەفتارێکی تر دروستی ناکات ·

هەروەها : پۆشاکی ڕق و کینە و نەویستراوی و ، هەروەها لاقرتێ و تانوت لێدان و ، ڕیسوابوون و بەسوك تەماشاکردنی خەڵکی لەبەر دەکات ، بە بچوك تەماشای دەکەن " بە ئاستێك ئەوە بەچاو دەبینرێت · بۆیە _ صلاة و سلام _ لەسەر ئەو کەسەی بێ ، کە خۆشی و کامەرانی دونیاو ڕۆژی دوای تەنها بە شوێنکەوتنی ڕێبازەکەیەتی و ، تیاچونی دونیاو ڕۆژی دوای ، بە سەرپێچی کردنی ڕێبازەکەیەتی و ئەوەی کە هێناویەتی ·

بەشێك : جووتبوونە زیانبەخشەكانیش : دوو جۆرە ، زیانبەخش لە ڕووی شەرعەوە ، زیانبەخش لە ڕووی خوو ڕەوشتەوە :

ئەوەی زیانەخشە لە ڕووی شەرعەوە : حەرامەكانە ، ئەمە چەندین پلەیەو هەندێكیان لە هەندێكی دیكەیان توندترە ٠ حەرام كراوی كاتیشی (العارض) سوكترو ئاسانترە لە حەرامكراوی بەردەوامێتی (اللازم) ، وەكو حەرامبوونی جووتبوون لە كاتی ئیحرام بەستندا ، حەرامبوونی جووتبوون لە كاتی ڕۆژوودا ، حەرامبوونی جووتبوون لە كاتی ئیعتكافدا ، حرامبونی ژنی (الظّهار)[٢٨٦]لێكراو تا كەفارەت دەدات ، وە حرامێتی جووتبوونی ژن لە كاتی بێنوێژیداو ، بەو هاوشێوانە ، بۆیە سنورێك بۆ ئەم جۆرە جووتبونە نی یە ٠

بەڵام حەرامبوونی بەردەوام (اللازم) : دوو جۆرە : جۆرێك هیچ ڕێگەیەك بۆ حەڵاڵبوونی نی یە : وەكو ژنانی مەحرەم ، دایك و خۆشك وهتد ٠٠٠ ، ئەم جۆرە جووتبونە كوشتن پێویست دەكات ، وەكو سنورێك بۆ ئەو تاوانە ، بەلای كۆمەڵێك لە زانایانەوە وەكو پێشەوا (أحمد)ی (حنبل)و كەسانی دیكەش ، فەرموودەیەكی (مرفوع)ی (ثابت)یش لەم بارەوە هەیە[٢٨٧]٠

---

[٢٨٦] _ الظّهار : ئەگەر پیاو بە ژنەكەی بڵێت : تۆ وەكو پشتی دایكم وای ؛ یاخود وەكو پشتی خوشكم وای ؛ ئەوە (الظّهار)ی لە ژنەكەی كردوە ، شەرعیش ئەمەی حەرام كردوە تاوەكو پیاوەكە كەفارەت دەدات ، یاخود تا ماوەی (الظّهار)ەكە تەواو دەبێ ، بڕوانە : پوختەی فیقهی شەریعەت ، مامۆستا طارق هەمەوندی ٠ وەرگێڕ ٠

[٢٨٧] _ يشير إلى حديث البَراءِ قالَ : لَقِيتُ خَالِي وَمَعَهُ الرَّايَةُ ، فَقُلْتُ : أَيْنَ تُرِيدُ ؟ قَالَ : أَرْسَلَنِي رَسُولُ اللَّهِ _ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ _ إِلَى رَجُلٍ تَزَوَّجَ امْرَأَةَ أَبِيهِ مِنْ بَعْدِهِ أَنْ أَضْرِبَ عُنُقَهُ أَوْ أَقْتُلَهُ ٠ رواه النسائي (١٣٣٣) واللفظ له ، ورواه أبوداود (٤٤٥٦) ، والترمذي (١٣٦٢) واتە : (البَراء) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : چاوم بە خاڵم

دووهم : ئەوەی لە تواناداية حەڵاڵ بكرێت ، وەكو ئەجنەبی ، بۆيە ئەگەر مێردار بێت ، لە جوتبونيدا دوو هەق هەيە : هەقێك بۆ خواو ، هەقێك بۆ مێرد · ئەگەر زۆرلێكراو بێ ، سێ هەقی تێداية ، ئەگەر كەس و كاری هەبێ و بەو هۆيەوە عەيبدارو لەكەداربن ئەوا چوار هەقی تێداية ، ئەگەر ژنێكی مەحرەمی بێت ، ئەوا پێنج هەقی تێدا دەبێت · زيانی ئەم جۆرە بە گوێرەی پلەكانێتی لە حەراميدا ·

بەڵام زيانەخش لە ڕووی خوو ڕەوشتەوە ، ديسان دوو جۆرە : جۆرێك زيانبەخشە بە چۆنيەتيەكەی وەكو ئەوەی پێشتر باسكراو ، جۆرێكيش زيانبەخشە بە زۆركردنی ، ئەم جۆرە هێز دەڕۆخێنێت ، زيان بە دەمار دەگەيەنێت ، لەرزين دروست دەكات ، ئيفليجی ، كرژبوون ، لاوازبوونی چاو و تێكڕای هێزەكان ، گەرمی غەريزی دەكوژێنێتەوە ، ڕێرەوەكان فراوان دەكاتەوەو ، وای لێدەكات ئامادە بێت بۆ پاشەڕۆ زيانبەخشەكان·

بەسوودترين كاتەكانی جوتبوون : پاش هەرسبوونی خۆراكە لە گەدەداو ، لە زەمەنێكی مام ناوەندا ، نەك لەسەر برسێتی ، چونكە گەرمی غەريزی دەكوژێنێتەوە ، نەك لەسەر تێربونيش ، چونكە نەخۆشيگەلێكی توند دروست دەكات ، هەروەها نە لەسەر ماندووبوون ، نە لە دوای گەرماوكردن ، نە لە دوای دەرهاوێشتن ، نەلە دوای هەست بە جوڵانێكی دەرونيش وەكو خەم و خەفت و دڵتەنگی و شادومانبونێكی بەهێز ·

چاكترين كاتيشی پاش چواريەك ياخود سێ يەكی شەوە ، چونكە لەو كاتەدا ڕێكەوتی هەرسبوونی خۆراك دەبێ ، پاشان خۆی دەشوات و دەنوێت ياخود دەستنوێژ دەگرێت و

كەوت و ئاڵاكەی بەدەستەوە بوو ، گووتم : بۆ كوێ دەچی ؟ فەرمووی : پێغەمبەری خوا _ صلى الله عليه وسلم _ ناردومی بۆ لای پياوێك بارەژنەكەی خۆی خواستووە پاش مردنی بابی بۆ ئەوەی لە ملی بدەم ياخود بيكوژم ·

دەنوێت ، بەوەش هێزەکانی بۆ دەگەڕێتەوە ، با لە پاشیشیدا وەرزش و جوڵانەوەیەکی زۆر نەکات ، چونکە زۆر زیانبەخشە ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە چارەسەری عیشقدا :

ئەمە نەخۆشیەکە لە نەخۆشیەکانی دڵ ، بە پێچەوانەی هەموو نەخۆشیەکانی ترەوەیە لە خودی خۆی و هۆکارەکانی و چارەسەریدا ، ئەم نەخۆشیە ئەگەر قایم بوو و پتەو تۆکمەبوو ، ئیتر چارەسەری بەلای پزیشکانەوە قورس دەبێ و ، نەخۆشیش ماندوو دەکات ، لە ڕاستیدا خوای تعالی لە قورئانەکەیدا باسی خەڵك دەکات کە عیشقی دوو کۆمەڵ دەبن : ژنان و ، دڵ لێچونی لاوی موو لێدەرنەهاتوو ، باسی ژنەکەی (عزیز)ی میسر دەکات سەبارەت بە (یوسف) ، هەروەها باسی قەومەکەی (لوط) دەکات ، خوای تعالی هەواڵی ئەوانمان پێ ڕادەگەیەنێت کاتێ کە پەریەکان هاتنە لای (لوط)و دەفەرمێت : ﴿ وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ (٦٧) قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ (٦٨) وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ (٦٩) قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ (٧٠) قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ(٧١) . لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ(٧٢) ﴾ [الحجر : ٦٧ _ ٧٢] واتە : ﴿ وَجَاءَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ يَسْتَبْشِرُونَ ﴾ جا خەڵکی (نێربازی) شارەکە هاتن (بەرەو ماڵی (لوط)و) مژدەیان بە یەکتری دەدا ﴿ قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي ﴾ (لوط) ووتی دڵنیابن ئەمانە میوانی منن ﴿ فَلَا تَفْضَحُونِ ﴾ دەی ئابڕوم مەبەن ﴿ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تُخْزُونِ ﴾ و لە خوا بترسن و شەرمەزارو ڕیسوام مەکەن ﴿ قَالُوا أَوَلَمْ نَنْهَكَ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴾ ووتیان ئێمە پێمان نەووتیت نابێ بەرگری لە کەس بکەیت (نابێ کەس توخنت کەوێ) ﴿ قَالَ هَؤُلَاءِ بَنَاتِي ﴾ (لوط) فەرمووی ئائەوانە کچانی منن (مارەیان کەن) ﴿ إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴾ ئەگەر ئێوە (ئەو کارە) ئەنجام دەدەن ﴿ لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ ﴾ سوێند بە تەمەن و

ژيانى تۆ (ئەى محمد ﷺ) بەڕاستى ئەوانە ﴿ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾ لە سەر خۆشى خۆياندا سەرگەردانن ([٣٨٨]) •

بەڵام كەسانێك ئەو ڕێزو سەنگينيە بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺدانانێن كە شايستەيەتى و واڕادەگەيەنن كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ تووشبووە لە بارەى (زينب)ى كچى (جحش)ەوە ، چونكە پێغەمبەرى خوا ﷺ(زينب)ى بينيوەو فەرموويەتى : (سُبحانَ مُقَلّبَ القُلُوب) واتە : پاك و بێگەردى بۆ خواى هەڵپلێنەرو ئەم ديوو ئەوديوكارى دڵان و ، دڵى لىَ سەندوە ، كەچى بە (زيد)ى كوڕى (حارثة)ى دەفەرموو : لاى خۆت ڕايگرەو بيهێڵەرەوە ، تا خواى تعالى ئەم ئايەتەى بۆ دابەزاند : ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ ﴾﴿ الأحزاب : ٣٧ ﴾ واتە : ﴿ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ ﴾ (بيربكەرەوە) كاتىَ دەدووت بە كەسىَ (زيد)ى كوڕى (حارثة) كە خوا بەهرەى بەسەردا ڕشتبوو تۆيش چاكەت لە گەڵدا كردبوو (بە ئازادكردنى و پەروەردەكردنى) ﴿ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ ﴾ خێزانت (زينب) لاى خۆت ڕاگرەو بيهێڵەوە ﴿ وَاتَّقِ اللَّهَ ﴾ وە لە خوا بترسە ﴿ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ ﴾ لە دڵى خۆتدا شتێك دەشاريتەوە كە خوا ئاشكەراى دەكات ﴿ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ ﴾ وە لە (قسەى) خەڵك دەترسى لە كاتێكدا خوا شياوترە كە لێى بترسى([٣٨٩]) ، كەسانى بانگەشەكارانى ئەو گوفتارانە واگومان دەبەن ئەو ئايەتانە سەبارەت بە خۆشەويستيە ، بۆيە كەسانێكيان كتێبێكى داناوە سەبارەت بە خۆشەويستى ، تيايدا باس لە خۆشەويستى پێغەمبەران دەكات و ، باسى ئەم ڕوداوەش دەكات ، بەڕاستى ئەم كەسە بەرامبەر بە قورئان و بەرامبەر بە پێغەمبەران نەفامە ، چونكە هەستاوە بە لێكدانەوەى ئايەتەكان بە پێچەوانەى مەبەستى ڕاستەقينەى خواى پەروەردگار ، شتگەلێكيشى داوەتە

[٣٨٨] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان •

[٣٨٩] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان •

پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺکە خوای تعالى بەلوری خستۆتەوە لێی ، چونکە (زینب)ی کچی (جحش) خێزانی (زید)ی کوڕی (حارثة) بوو ، پێغەمبەری خواش ﷺ (زید)ی کردبووە کوڕی خۆی (تبنّي) ، ئەوەبوو بە (زید)ی کوڕی (محمد) ناودەبرا ، (زینب)یش لوتبەرزی و خۆبەرزکردنەوەی بەسەر (زید)دا دەنواند ، بۆیە ڕاوێژی بە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد سەبارەت بەوەی کە (زینب) تەڵاق بدات ، پێغەمبەری خواش ﷺ پێی دەفەرموو : خێزانەکەت لای خۆت ڕاگرەو بیهێڵەرەوەو لە خوا بترسە ، ئەوەشی لە دڵی خۆیدا شاردەوە کەوا ئەگەر (زید) تەڵاقی بدات " بۆی خۆی دەیخوازێت ، لەوەش دەترسا خەڵکی پێی بڵێن ژنی کوڕەکەی خۆی خواستووە ، چونکە (زید) بە کوڕی (محمد) ناودەبرا ، ئا ئەمە بوو کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە دڵی خۆیدا شاردبویەوەی ، ئەوەش ئەو ترسەبوو لە خەڵك کە بەسەریهات ، بۆیە خوای تعالى ئەم ئایەتەی دابەزاندو تیایدا باسی ئەو بەهرەو نیعمەتانە دەکات کە پێی بەخشیوە " نەك سەرزەنشتی بکات ، وە پێشی ڕاگەیاند کە نابێ لە قسەی خەڵکی بترسێت " سەبارەت بەو شتانەی خوای تعالى بۆی حەڵاڵ کردووی ، چونکە خوای تعالى شایستەترە ترست لێبێ ، دەست هەڵنەگرێت لەوەی بۆی حەڵاڵ کردوی " لەبەر قسەی خەڵك ، پاشان پێی ڕاگەیاند کەوا (زینب)ی لێ مارە دەکات دوای ئەوەی کە (زید) پێویستی پێ نەماو و تەڵاقیدا ، بۆ ئەوەی ئومەتەکەی شوێنی کەون و پەیڕەوی بکەن لەوەداو ، پیاو ژنی بەکوڕکراوی خۆی بخوزایت " نەك ژنی کوڕەکەی خۆی کە لە پشتێتی ، بۆیە خوای تعالى لە ئایەتی حەرامکردندا دەفەرمێت : ﴿ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ﴾ واتە : ﴿ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ ﴾ وە (حەرامە بۆتان) هاوسەری کوڕەکانتان (بووك) ﴿ الَّذِينَ مِنْ أَصْلَابِكُمْ ﴾ ئەوانەی کە لە پشتی خۆتانن[٣٩٠] ، هەروەها خوای تعالى لەم سورەتەدا دەفەرمێت ﴿ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ ﴾[سورة الأحزاب:٤٠] واتە : محمد ﷺ باوکی هیچ یەك لە پیاوەکانتان نی یە ، لە سەرەتای سورەتەکەشدا دەفەرمێت : ﴿ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ ﴾[الأحزاب : ٤] واتە ﴿ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ

---

٣٩٠ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

﴾ وه خوا بەكوڕكراوەكانتانى نەكردۆتە كوڕتان ﴿ ذَلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ ﴾ ئەوە قسەى سەر زارەكى تانە([391])، كەوابوو تێڕوانە لەم بەرگریكردنە لە پێغەمبەرى خوا ﷺ و ، دورخستنەوەى تانەى تانەداران لەو زاتە پاكە . وبالله التوفيق .

بەڵێ . پێغەمبەرى خوا ﷺ خێزانەكانى خۆشدەويست و ، لە هەمووشيان بەلايەوە خۆشەويستتر (عائشة) بوو ، خۆشەويستى هيچ كەسێكيش بەلايەوە نەدەگەشتە خۆشەويستى (عائشة) جگە لە خۆشەويستى خواى پەروەردگارى ، بەڵكو بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ دەگێڕنەوە فەرموويەتى : ((لو كنتُ مُتَّخِذاً من أهلِ الأرضِ خليلاً لاتَّخَذْتُ أبابكر خليلا)) ، وفي لفظ : وإنَّ صاحِبَكُم خَليلُ الرحمن([392]) واتە : ((ئەگەر من لە خەڵكى سەر زەمين خۆشەويستێكم هەڵبژاردايە (أبوبكر)م بە خۆشەويستى خۆم دەكرد)) ، لە بێژەيەكى تريشدا هاتووە : بەڕاستى هاوڕێكەتان خۆشەويستى رەحمانە .

بەشێك :

لە ڕاستيدا دڵانێك گيرۆدەى خۆشويستنى وێنەو ڕوخسار دەبن ، كە لە خۆشەويستى خواى تعالى بۆش و بەتاڵ بن ، ئەوانەى ڕووى لێوەردەگێڕن و ، بە شتى تر جێگەى پڕ دەكەنەوە ، چونكە ئەگەر دڵ پڕبوو لە خۆشەويستى خواو تامەزرۆى چاوپێكەوتنى بوو ، ئەوا نەخۆشى خۆشويستنى وێنەو ڕوخسارى لێ دوردەخاتەوە ، بۆيە خواى تعالى سەبارەت بە (يوسف) پێغەمبەر دەفەرمێت : ﴿ كَذَلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴾ [يوسف : ٢٤] واتە : ﴿ كَذَلِكَ ﴾ ئا بەو جۆرە (بەڵگەمان نيشانى يوسف دا) ﴿ لِنَصْرِفَ عَنْهُ السُّوءَ وَالْفَحْشَاءَ ﴾ بۆ ئەوەى خراپەو داوێن پيسى لێ دوربخەينەوە ﴿ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ ﴾ چونكە بەڕاستى ئەو (يوسف) لە بەندە پاك و هەڵبژاردەكانى

[391] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان .

[392] ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (٧ / ١٥) ، ومسلم (٢٣٨٣) .

ئێمەیە(٣٩٣) ، لەم ئایەتـەدا ڕوون دەبێتـەوە کـە دڵسـۆزی و هەڵبـژێردراوی هۆکارێـك بـوون بـۆ دورخستنەوەی خۆشەویستی و ، ئەو خەراپەو کردەوە ناجۆرانەی کە بەروبوم و ئـەنجامین لـە (یوسف) پێغەمبەر _ علیه السلام _ ، بۆیە وازلێهێنانی هۆکار وازلێهێنانی مایەی هۆکەشـە ، کەسـانێکی پێشـین گوتویانـە : خۆشەویسـتی جوڵانـەوەی دڵێکـی بـۆش و بەتاڵـە ، واتـە لـە خۆشەویستەکەی زیاتر هیچی دیکەی تێدا نی یە · خوای تعالى دەفـەرمێت : ﴿ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِغًا ﴾[القصص : ١٠] واتە : جا دڵی دایکی موسا خاڵی بوو (لـە هـەموو شـتێك جگـە لـە منداڵەکـەی) (٣٩٤) واتـە : خـاڵی بـوو لـە هـەموو شـتێك جگـە لـە موسـی چـونکە لەڕادەبەدەر خۆشیدەویست و ، دڵیشی زۆر پێوەی پەیوەندبوو ·

خۆشەویستیش لە دوو شت پێکهـاتووە : بەچـاك زانینـی خۆشویسـتراو و ، سـووربوون لـە سەر پێکەشتنی ، بۆیـە هـەرکات دانەیـەکیان نـەما خۆشەویستیەکەش نامێنێـت ، نەخۆشـی خۆشویسـتن زۆرێـك لـە ئاقـڵ و ژیرانـی مانـدووکردو ، کەسانێکیشـیان تیایـدا دراون ، بـەڵام قسەکانیان وازی لێدەهێنرێت بۆ شتی ڕاستر ·

دەڵـێن _ ابـن القـیم _ حیکمـەت و دانـایی خـوای تعـالی لـە دروسـتکراوان و کاروباریـدا جێگیربووە لەسەر بنچینەی سازان و پێکهاتن لە نێـوان هاوشـێوەکاندا ، هـەموو شـتێکیش بـۆ لای گونجاوی خۆی و بۆلای پێکەوەهەڵکراوی خۆی ڕاکێش دەبێ و ، ڕووی تێ دەکات " وەکو خوویەکی سروشتی ، وە لە جیاوازو لەیەك نەچووی خۆی هەڵدێت ، تا ئەو ئاسـتەی خـۆی لـێ دور دەخاتەوە " وەکو خۆیەکی سروشتی ·

بۆیە نهێنـی تێکـەڵبوون و پەیوەنـدی کـردن بەیەکـەوە لـە جیهـانی بـەرزو خواروشـدا ، لـە ڕاستیدا دەگەڕێتەوە بۆ سێ شت : گونجاوی و پێکاهاتن و وەکیەکبوون ·

---

٣٩٣ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٣٩٤ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

نهێنی جیاوازی و جیابوونەوەش ، لە ڕاستیدا دەگەڕێتەوە بۆ سێ شت : نەگونجاوی و پێکنەهاتن و وەکیەکنەبوون ۰

کەوابوو لە سەر ئەم بنچینانە بەدیهاتن و کاروبار بەڕێوەدەچێت ، بۆیە هاوچەشن هەولداری هاوچەشنی خۆیەتی و ، دەگەڕێتەوە بۆ لای ، دژیش لە دژەکەی هەڵدێت و ، خۆی لێ دووردەخاتەوە ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ﴾[الأعراف : ١٨٩] واتە : ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ ﴾(خوا) ئەو زاتەیە کە ئێوەی دروست کردوە ﴿ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ﴾ لە یەك کەس (کە ئادەمە) ﴿ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا ﴾ هەر لە خۆی هاوسەری بەدیهێنا ﴿ لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا ﴾ تا لای بحەسێتەوە (ئارام بگرێ)([٣٩٥]) ، لێرەدا خوای تعالی هۆی حەسانەوەو ئارامگرتنی پیاوی لای خێزانەکەی گەڕاندۆتەوە بۆ ئەوەی کە لە جۆرو چەشن و گەوهەری خۆیەتی ، بۆیە حەسانەوەی پیاو لای خێزانەکەی _ کە بریتیە لە خۆشەویستی _ دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی لە چەشنی خۆیەتی ، ئەمە بەڵگەیە کە هۆی حەسانەوە بە جوانی وێنەو ڕوخسار نی یە ، هەروەها بە مەبەست و ویست و ، خولقاندن و ڕێنمویش نی یە ، ئەگەرچی هەموو ئەوانە لە هۆکارەکانی حەسانەوەو خۆشەویستین ۰

پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((الأرواحُ جُنُودٌ مُجَنَّدةٌ ، فما تعارفَ منها ائتلفْ ، وما تناكرَ منها اختَلَفَ)).

واتە : ((ڕوحەکان سەربازی ڕاهێنراون ، ئەوانەیان هاوڕەوشت و هاوبیرن پێکەوە دەگونجێن و ، ئەوانەشیان سروشت و بیروباوەڕیان جیاوازە لە یەك دوور دەکەونەوە)) ۰

وَفِي " مُسْنَدِ الْإِمَامِ أَحْمَدَ " وَغَيْرِهِ فِي سَبَبِ هَذَا الْحَدِيثِ : أَنَّ امْرَأَةً بِمَكَّةَ كَانَتْ تُضْحِكُ النَّاسَ ، فَجَاءَتْ إِلَى الْمَدِينَةِ ، فَنَزَلَتْ عَلَى امْرَأَةٍ تُضْحِكُ النَّاسَ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: الْأَرْوَاحُ جُنُودٌ

[٣٩٥] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ۰

مُجَنَّدَةٌ الْحَدِيثَ([٣٩٦]) واتـه : لـه (مسند)ى ئيمامى (أحمد)و هيتريشدا هـۆى گوتنى ئـهم فهرموودهيه هاتووه كهوا : ژنێك له مهككه خهڵكى پێدهكهنان ، ئهوهبوو چووه مهدينـهو ، لـه ماڵى ژنێك دابهزى كه ئهميش ديسان خهڵكى پێدهكهنان ، بۆيه پێغهمبهرى خـوا ﷺ فـهرمووى : ڕوحهكان سهربازى ڕاهێنراون ··· فهرموودهكه ٠

شـهريعهتى خـواى تعـالى جـێگير بـووه لهسـهر ئـهوهى كـه حـوكمى شـتێك وهكـو حـوكمى هاوشـێوهكهيهتى ، شهرعهكهشـى دابـهش ناكرێتـه سـهر دوو لێكچـوداو ههريـهكيان حـوكمى تايبهتى ههبێت ، ههروهها شهرعهكهشى كۆناكرێتهوه له نێوان دوو هـاودژداو هـهردوكيان يـهك حوكميان ههبێت ، ههركهس بۆچونێكى تـرى لهمـه جيـاوازترى هـهبێ ، ئـهوا دهگهڕێتـهوه بـۆ ئهوهى كه زانينى بهرامبهر به شهريعهتى خواى تعالى كهمه ، ياخود كهمتهرخهمه بهرامبهر بـه زانينى لهيهكچوون و جياوازى ، يـاخود شتگهلێك دهداتـه پـاڵ شـهريعهت كـه فـهرمانى خـواى تعالاى لهسهر نى يه ، بهڵكو له بيروڕاى ههندێ پياوانه ٠ به دانايى و دادپـهروهرى پـهروهردگار بـهديهێنان و شـهريعهتهكى دهركـهوت ، بـه دادهپـهروهرى و كێشـى ووردى پـهروهردگار بهديهێنان و شهريعهتهكهى چهسپاو ڕاست بۆوه ، كه بريتيه له يهكسانكردن و ڕێككردنهوه لـه نێوان دوو لهيهكچوو ، وه جياكردنهوه له نێوان دوو جياوازدا ٠

ئهمـهش كـه لـه دونيـادا چهسـپاوه ، لـه ڕۆژى قيامهتيشـدا هـهر ئاوهها يـه ٠ خـواى تعالى دهفهرمێت : ﴿ احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ. مِنْ دُونِ اللهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴾ [الصافات : ٢٢] واتـه ﴿ احْشُرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ ﴾ (خـوا بـه فريشتهكان دهفـهرموێ) ئهوانـهى ستهميان كـرد كۆيـان بكهنـهوه لـه گـهڵ هـاورێ كانيـان (هاووێنهكانيان) ﴿ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُو ﴾ له گهڵ ئهوانهى دهيانپهرستن ﴿ مِنْ دُونِ اللهِ ﴾ جگه لـه

[٣٩٦] _ صحيح : اخرجه أحمد (٢ / ٢٩٥ ، ٢٥٢٧) ، والبخاري في الأدب المفرد (٩٠١) ، ومسلم (٨ / ٤١) كلهم من حديث أبي صالح عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً ،

خوا ﴿ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴾ ئەنجا رێگای دۆزەخیان نیشان دەن ([٢٩٧]) ، پێشەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) _ خوای لێ ڕازی بێت _و پاش ئەویش پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) _ بەڕەحمەتی خوا بێت _ دەربارەی گوفتاری خوای تعالى ﴿ وَأَزْوَاجَهُمْ ﴾ فەرموویانە : واتە : هاوڕێنەو لێکچوەکان ٠

خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وإذا النُّفوسُ زُوِّجَتْ ﴾[التكوير : ٧] واتە: ساتێك کە هەر خاوەن کارێك جووتکرایەوە لە گەڵ هاوڕێنەو لێکچووی خۆیدا ، وەکو جووتکردنی دوو کەسی خۆشەویست لەبەر خوای تعالى لە بەهەشتدا ، جووتکردنی دوو خۆشەویستی ملکەچی شەیتان لە دۆزەخدا ، چونکە هەر کەسێك لە گەڵ ئەو کەسەدایە کە خۆشی دەوێ ، بیەوێ یاخود نەیەوێ ، وفي مستدرك الحاكم وغيره عن النبي ﷺ: ((لا يُحِبُّ المَرءُ قَوْماً إلا حُشِرَ مَعَهُم))([٢٩٨]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس قەومێکی خوشویست بەدڵنیایی لە گەڵیاندا کۆدەکرێتەوە)) ٠

خۆشەویستی چەند جۆرێکەو چاکترین و بەڕێزترینیان : خۆشەویستیە لە بەر خواو بۆ خوا ، لێرەدا پێویستە مرۆڤ ئەوانەی خۆشبوێت کە خوای تعالى خۆشی دەوێن و ، هەروەها پێویستە مرۆڤ خواو پێغەمبەرەکەشی خۆشبوێت ٠

دیسان : خۆشویستنی ڕێکەوتن لەسەر ڕێگەیەك ، یا ئاینێك ، یا ڕێباوەڕێك ، یا ڕێبازێك ، یا خزمایەتیەك ، یا پیشەسازیەك ، یا هەر مەبەستێکی تر ٠

دیسان : خۆشەویستیەك بۆ دەستکەوتنی بەرژەوەندی و سوودێك لە کەسی خۆشویستراو ، یا لە پلەو پایەکەی ، یا لە ماڵ و سامانەکەی ، یاخود لە فێرکردن و ڕێنمایەکەی ، یا بۆ

[٢٩٧] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٢٩٨] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٥ ، ١٦٠) ، وصححه الألباني في صحيح الترغيب و الترهيب (٣٠٣٧) ٠

بەدەستهێنانی خۆشی و ئارەزووییەك ، ئەمانە خۆشەویستی كاتین و نامێنن بە نەمانی ئەو هۆكارانەی دروستی كردوون ، دڵنیابە ئەو كەسەی بۆ كارێك خۆشی دەوێی ، پشتت تێ دەكات و دوردەكەوێتەوە كاتێ كارەكە تەواوبێ ٠

بەڵام خۆشویستنی هاوشێوەیی و گونجاوی كە لە نێوان دوو خۆشەویستدا هەیە ، خۆشویستنێكی بەردەوامەو لەناوناچێت " مەگەر كۆسپ و تەگەرەیەك لابیات ، خۆشەویستی عیشق لەم جۆرەیە ، چونكە پەسەندكردنێكی ڕوحانی و ، تێكەڵبونێكی نەفسانیەو ، ئەو گومان و دوودڵیی و لاوازی و بێهێزی و داهێزراوی و سەرقاڵی و پەشێویەی لە خۆشویستنی عیشقدا دا تووشی مرۆڤ دەبێ لە جۆرەكانی دیكەی خۆشویستنەكاندا تووشی نابێت ٠

بۆ عیشق جار بە جار لە یەك لاوەیە :

ئەگەر گووترا : ئەگەر هۆكاری عیشق ئەو پەیوەندی و پەیوەستبوون و لەیەكچوونە ڕوحانیە بێت كە باستان كرد ، كەوابوو بۆ بەردەوام نابێ لەنێوان هەردوو لادا ، بەڵكو بەزۆری تەماشا دەكەیت تەنها لە لایەن ئەو كەسەوەیە كە تووشی عیشق بووە ، بۆیە ئەگەر هۆكاری عیشق ئەو پەیوەندیە نەفسانیەو ئەو تێكەڵبوونە ڕوحانیە بوایە ، ئەوا خۆشەویستیەكەی نێوانیان هاوبەش و لە هەردوو لاوە دەبوو ٠

وەڵام بۆ ئەمە : ئەوەیە كە هۆكار جار بە جار مایەو ئەنجامەكەی دوادەكەوێت لەبەر نەبوونی مەرجێك ، یاخود بوونی كۆسپ و تەگەرەیەك ، دواكەوتنی خوشویستنیش لە لایەنی بەرامبەرەوە دەگەڕێتەوە بۆ یەكێك لەم سێ هۆكارانە :

یەكەم : زەدەیەك (عِلة) لە خۆشویستنەكەدا ، وە خۆشویستنێكی كاتیەو خۆیی نی یە ، وە مەرج نیە مرۆڤ لە خۆشویستنی كاتیدا هاوبەشی هەبێ ، بەڵكو پێدەچێ دوركەوتنە هەبێ لەلایەن كەسی خۆشویستراوەوە ٠

دووەم : كۆسپێك لە خودی كەسی عاشقدایە ، كە قەدەغەی كەسی خۆشویستراوی بەرامبەر دەكات خۆشی بوێت ، ئەو كۆسپە یا لە خوو و ڕەوشتیدایە ، یا لە جەستەو دیمەن و شێوەیدایە ، یا لە ڕێبازیدایە ، یا لە كردەوەیدایە هتد··

سێیەم : كۆسپێك لە كەسی خۆشویستراودایەو ناهێڵێت هاوبەشی كەسی عاشق بێت لە خۆشەویستیەكەیدا ، ئەگەر ئەو كۆسپە نەبوایە وەكو ئەو خۆشی دەویست ، بۆیە ئەگەر ئەو كۆسپانە نەمێنێت و ، خۆشەویستیەكەش خۆیی بوو ، ئەوا بەدڵنیایی لە هەردوو لایەنەوە دەبێت ·

ئەگەر كۆسپی خۆبەگەورەدانان و ئیرەیی و ، سەرگەورەیی و دوشمنایەتی لە دڵی بێباوەڕاندا نەبوایە ، بەدڵنیایی پێغەمبەرانیان لە خودی خۆیان و كەس وكارو سەرەوەت سامانیش خۆشتر دەویست ، بۆیە كاتێ ئەو كۆسپە لە دڵی دەست و پێوەندەكانیاندا نەبوو ، بەلایانەوە خۆشەویستی پێغەمبەرانیان لە سەروی خۆشویستنی نەفس و كەسوكارو سەروەتیشەوە بوو ·

بەشێك سەبارەت بەوەی كە چارەسەری عیشق بەوە دەكرێت كە عاشق خۆشەویستەكەی بخوازێت

مەبەستیش ئەوەیە : لەبەر ئەوەی عیشق نەخۆشیەكە لە نەخۆشیەكان ، بۆیە قبوڵی چارەسەركردن دەكات و ، چەند جۆرێك چارەسەریشی هەیە ، كەوابوو ئەگەر كەسی عاشق هیچ ڕێگەیەكی بەدەستەوە نەبێت بەدەر لە دەستكەوتنی خۆشویستەكەی لە هەردوو لایەنی شەرع و چارەنوسیشەوە ، ئەوە _ دەستكەوتنی خۆشەویستەكەی _ چارەسەری دەبێ ، كما ثبت في الصحيحين من حديث ابن مسعود _ رضي الله عنه _ ، قال : قال رسول الله ﷺ ((يا معشرَ الشَّباب مَن استطاع منكم الباءةَ فليتزوَّج ، ومَن لم يستطعْ فعليه بالصَّوم ، فإنَّه له

وجاءٌ))([399]) واته : له (ابن مسعود)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((ئەی كۆمەڵی لاوان ، هەركەس له ئێوه توانای هەیه با ژن بهێنێت ، چونكه چاكترین هۆكاری چاو دانواندن و داوێن پارێزی یه ، هەركەسیش توانای نی یه ، با ڕۆژوو بگرێت ، چونكه بۆی دەبێته قەڵغان)) · لێرەدا پێغەمبەری خوا ﷺ ڕێگەی دوو چارەسەری به عاشق پیشاندا : بنەڕەتی _ مارەكردنی خۆشەویست _ ، لەبریی _ ڕۆژوو گرتن _ · فەرمانیشی پێكرد بنەڕەتیەكه بەكاربێنێت ، كه چارەسەریەكه بۆ ئەم نەخۆشیه دانراوه ، بۆیه پێویسته وازی لێنەهێنرێت بۆ چارەسەرێكی تر ، ئەگەر هەر ڕێگەیەك هەبوو بۆ بەكارهێنانی ·

وروى ابن ماجة في سننه عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، عن النبي ﷺ أنه قال : ((لَمْ نَرَ للمتحابَّينِ مثلَ النكاح))([400]) ·

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی و باوكیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هیچ چارەسەرێكی تر بەچاك دانانێین بۆ دوو خۆشەویست بەدەر له زەواج كردن)) · ئەمه ئەو مانایەیه كه خوای تعالی ئاماژەی پێداوه _ پاش ئەوەی ژنانی حەڵاڵ كردووه ، ئازادو كەنیزەك ، له كاتی پێویستیدا _ به گوفتاری ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴾[النساء : ٢٨] واته : ﴿ يُرِيدُ اللَّهُ ﴾ خوا دەیەوێت ﴿ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ ﴾ كه ئەركتان له سەر سووك بكات ﴿ وَخُلِقَ الإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴾ چونكه ئادەمی به لاواز دروست كراوه([401]) لەم شوێنەدا خوای تعالی باسی سووكردنەوه دەكات ، وه هەواڵ دان به لاوازی مرۆڤ له ئایەتەكەدا پەنجه ڕادەكێشێت بۆ لاوازی بەرگەنەگرتنی بەرامبەر بەم شەهوەت و ئارەزووه ، وه خوای تعالی ئەوەی بۆ سووككردنەوه به حەڵاڵكردنی ژنان

---

[399] _ صحيح : تقدم تخريجه ·

[400] _ صحيح : تقدم تخريجه ·

[401] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

دوو یا سێ یا چوار ، ڕێگەشی داوە بچێتە لای بەندەو کەنیزەکەکانی خۆی ، پاشان ڕێگەشی پێدا ئەگەر پێویست بوو کەنیزەك بخوازێت وەکو چارەسەریەك بۆ ئەم شەهوەت و ئارەزووەو ، بۆ سووکردنەوەی ئەم خووە لاوازەو ، وەکو بەزەیی پیداهاتنەوەش ٠

بەشێك :

ئەگەر هیچ ڕێگەیەکیش بەدینەکرا بۆ ئەوەی کەسی عاشق بە خۆشەویستەکەی شادبێتەوە وەکو چارەنووس یاخود وەکو شەرع ، یاخود لێی قەدەغەکرابێت لەهەردوو لاوە ، ئەوا نەخۆشیەکی بێ دەرمانەو ، گرنگترین چارەسەرەکانیشی ، بریتیە لەوەی نەفسی خۆی ئاگادارکاتەوە بەوەی هیوای لێ ببڕێت ، چونکە نەفس هەرکات بێئومێد بوو لە شتێك ، دەحەوێتەوەو ، چیتر ئاوڕی لێ ناداتەوە ، بەڵام ئەگەر لە گەڵ نائومێدیشدا عیشقەکەی هەر بەردەوام بوو ، ئەوا خوو و ڕەوشتی ئەو کەسە تووشی چەوترەویەکی توند بووە ، بۆیە پێویستە بیگۆڕێت بە چارەسەرێکی تر ، کە بریتیە لە چارەسەرکردنی ئەقڵی خۆی ، چونکە دەبێ بزانێ پەیوەسبوونی دڵ بەشتێکەوە کە هێوای دەستکەوتنی ناکرێت جۆرێکە لە شێتی و ، خاوەنەکەشی وەکو کەسێکە عاشقی خۆر بێ و ، ڕوحیی حەزی بەوەبێ کە بۆلای بڵندبێتەوەو ، لە گەڵیدا لە سەر خولگەکەی بسوڕێتەوە ، ئەم کەسە بەلای تێکڕای ئاقڵ و ژیرانەوە شێتەو ، لە کۆمەڵی ئەواندا حیسابی بۆ کراوە ٠

ئەگەر پێگەشتنیشی نەگونجاوبێ وەکو شەرع نەك چارەنووس ، چارەسەرەکەی بریتیە لەوەی دەبێ وەکو نەگونجاویی چارەنووسیی تەماشای بکات ، چونکە شتێك کە خوای تعالی مۆڵەتی نەدابێ ، چارەسەرکردنی مرۆڤ و ڕزگاربوونی تەنها لێ دورکەوتنەوەیەتی ، کەوابوو با نەفسی خۆی ئاگادار بکاتەوە ، کەوا نەبووەو قەدەغەکراوەو ، هیچ ڕێگەیەکی پێگەشتنی نی یەو ، وەکو تێکڕای مەحاڵەکانی دیکەیە ، وە ئەگەر نەفسی ئاژاوەگێڕی هەر لێی دورنەکەوتەوە ، با وازی لێ بێنێت لەبەر یەکێك لەم دوو شتانە ، یەکەم : یا لە ترساندا ، وە یا لە دەستدانی خۆشەویستێکی دیکە کە زۆر بەلایەوە خۆشەویستەو ، بەسودترەو ،

خێردارتریشه ، چێژو پێ شادومانبوونیشی بەردەوامتره ، چونکه کەسی ئاقڵ و ژیر هەرکات بەراوردی کرد لە نێوان دەستکەوتنی خۆشەویستێکی خێرا نەماو بە لەدەستدانی خۆشەویستێك لەو گەورەترو ، بەردەوامترو ، بەسوودترو ، بەچێژترو بە پێچەوانەشەوە ، یەکسەر جیاوازی هەردووکیانی بۆ دەردەکەوێت ، بۆیە هەرگیز چێژی بەردەوام کە هیچ مەترسیەکی تێدا نی یە مەگۆڕەوە بە چێژی ساتێك ، کە پاشان بۆ ئازار دەگۆڕێت ، حەقیقەتەکەشی تەنها خەونی کەسێکی نووستووە ، یا ئەندێشەیەکەو جێگیر نابێ ، بۆیە چێژ دەچێت و ، ئەنجام دەمێنێت ، شەهوەت و ئارەزووش نامێنێن و ، بەدبەختی دەمێنێت ۰

دووەم : ڕوودانی خراپەیەکی نەویستراو کە زۆر بەلایەوە قورستر دەبێ بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستە ، ، یاخود هەردوو شتەکەی بۆ کۆدەبێتەوە ، مەبەستم _ ابن القیم _ : لەدەستدانی شتێکی خۆشەویستر بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستەی ، وە ڕودانی بەڵایەکی حەز پێ نەبووی زۆر ئەستەم تر بەبەراوردی لەدەستدانی ئەم خۆشەویستەی ، بۆیە ئەگەر دڵنیابوو کە بەدەستکەوتنی ئەم خۆشەویستە ئەو دوو شتەی تووش دەبێ ، بەلایەوە ئاسان دەبێ وازی لێ بهێنێت ، واش دەبینێت کە ئارامگرتنی بەرامبەر بە لەدەستدانی خۆشەویستەکەی ئاسانترە بەبەراوردی تووشبوونی بەو دوو شتەی سەرەوە ، چونکە ئەقل و ئاین و ، جوامێری و پیاوەتیەکەی ، فەرمانی پێدەکات بەرگەی زیانی کەم بگرێت _ کە خێرا دەشکۆڕێت بۆ چێژو خۆشی و شادومانی _ لە پێناو دوورخستنەوەی ئەو دوو زیانە گەورەیەدا ۰ بەڵام نەفامیەکەی ، ئارەزووەکەی ، ستەمکاریەکەی ، هەڵەشەیەکەی ، سووکیەکەی فەرمانی پێدەدات بە پەسەندێتی ئەم خۆشەویستە بەپەلەیە ، وە بەو کەم و کوڕیەوە کە تیایدایە ، وە لە گەڵ ئەوەی کە بەسەریدا دەهێنێت ۰ پارێزراویش ئەو کەسەیە کە خوای تعالی دەیپارێزێت ۰

ئەگەر نەفسی ئەم دەرمانەی قبوڵ نەبوو ، گوێدێریشی نەکرد بۆ ئەم چارەسەرە ، با تەماشای ئەو خراپە خێراو دەست وبردانە بکات کە شەهوەت و ئارەزوو بەسەریدا دێنێت و ،

ئەو بەرژەوەندیانەی کە لێی قەدەغە دەکات ، چونکە لە هەموو شتێك زیاتر خراپەکانی دونیا بۆ مرۆڤ ئامادەکات و ، گەورەترین هۆکاریشە بۆ پەکخستنی بەرژەوەندیەکانی ، چونکە ناهێڵێت بەندە بەتەواوی هۆش و هەست و ژیری بەکاربێنێت کە کاری پێ ڕادەپەڕێنێت و ، بەرژەوەندیەکانی پێ ڕاست دەکاتەوە ٠

ئەگەر نەفسی ئەم دەرمانەشی قبوڵ نەبوو ، با خراپی هەر گوتەو کردارو شتێکی تری خۆشەویستەکەی بیرخۆی بێنێتەوەو ، ئەوانەش کە وای لێدەکات خۆی لێ بەدوربگرێت ، چونکە ئەگەر بەدوایدا بگەڕێت و تەماشای بکات ، دەبینێت چەندەها ئەوەندەی ئەو خوو ڕەوشتە چاك و باشانەیە کە وای لێکردوە خۆشی بوێت ، سەبارەت بەوەش لێی شاراوەیە با لە دراوسێکانی بپرسێت ، چونکە وەکو چۆن خوو ڕەوشتی چاك وباش هۆکاری خۆشەویستی و ویستنە ، ئاوەهاش ناتەواوی و کەم وکوڕی هۆکاری ڕق لێبونەوەو دووریونەوەیە ، با بەراوردێکی نێوان هەردوو شتەکە بکات و ، ئەوەی خۆشبوێت کە پێش دەکەوێت و نزیکترین دەروازەشە بۆ ئەو ، با لەو کەسانە نەبێت کە ڕەنگێکی جوانیی بەسەر جەستەیەکی بەڵەکی گولەوە فریوی دابێت ، با چاوەکانی جوانی دیمەن تێپەڕێنێت بۆ خراپی کردەوە ، با لە پەردی جوانی دیمەن بپرێتەوە بۆ ئەو خراپانەی کە دڵ هەواڵی پێداوە ٠

ئەگەر تێکڕای ئەم دەرمانانە بێتوانابوون لە چارەسەرکردنیدا ، هیچ ڕێگەیەکی تری نابێت جگە لەوەی پەنا بۆ ئەو زاتە بەرێت کە وەڵامی کەسی ناچارو بێدەرەتان دەداتەوە ، با خۆی فرێداتە پێش دەستی و لەبەر دەرگاکەیدا ، پەنای بۆ بەرێت ، لێی بپاڕێتەوە ، بەکەساسی ، بە زەبوونی ، بە ملکەچی ، هەرکاتێك ئەوەی بۆ ڕەخسا ، ئەوا لە دەروازەی سەرکەوتنی دلوە ، با ئیتر پاك بێ و دەستهەڵگرێت و خۆی لە گوتەو کرداری نەگونجاو و نەشیاو بپارێزێت و ، شیعری دڵداری بۆ یادکردنەوەی خۆشەویست نەڵێت و ، لە نێو خەڵکیدا ناوی نەزرێنێت و ، تووشی زیانی نەکات ، چونکە دەبێ بە ستەمکارێکی شەڕفرۆش ٠

با فریونەخوات بەو فەرمووده (موضوع)ی که دراوەتـه پـالْ پێغەمبـەری خـوا ﷺ کـەوا (سُوید)ی کوڕی (سعید) هەستاوە بە گێڕانـەوەی ، لـه (علـيّ) کـوڕی (مُسـهِر)ەوە ، لـه (أبي يحيى)ی کوڕی (القتّات)ەوە ، له (مجاهد)ەوە ، له (ابن عباس)ەوە _ خوا لـه خـۆی وباییشـی ڕازی بێـت _ لـه پێغەمبـەری خـواوە ﷺ، هـەروەها (أبـي مسـهر) هەسـتاوە بـه گێڕانەوەی ، له (هشام)ی کـوڕی (عـروة)وە ، لـه بابیـەوە ، لـه (عائشـة)وە _ خـوای لـێ ڕازی بێت _ ، له پێغەمبەری خـواوە ﷺ، هـەروەها (الـزُّبير)ی کـوڕی (بَكّـار) هەسـتاوە بـه گێڕانـەوەی ، لــه (عبـدالملك)ی کـوڕی (عبـدالعزیز)ی کـوڕی (الماجِشُـون)ەوە ، لـه (عبدالعزیز)ی کوڕی (أبي حازم)ەوە ، له (ابن أبي نجیح)ەوە ، له (مجاهد)ەوە ، له (ابن عباس)ەوە _ خوا له خۆی وباییشی ڕازی بێت _ کەوا پێغەمبەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : ((مَنْ عَشِقَ ، فعَفَّ ، فماتَ فهـو شـهیدٌ وفي روایة : مَـنْ عَشِـقَ وکتم وعـفَّ وصـبرَ ، غفـر اللهُ لَـهُ ، وأدخلهُ الجنةَ)) واته : ((هەرکەس خۆشەویستی بکات و ، له کردارو گوفتـاری نەشـیاو خـۆی گرتەوە ، ئەگەر بمرێت بەشەهید لەقەڵـەم دەدرێـت ، لـه (ریوایـه)تێکـی تریشـدا : هەرکـەس خۆشەویستی کردو نهێنی پاراست و له کرداری نەشیاو خۆی پاراسـت و ئـارامی گـرت ، خـوای تعـالی لـێ دەبورێـت و ، دەیخاتـه بەهەشـتەوە)) ٠ ئـەم فەرموودەیـە بـە (صـحیح)ی لـه پێغەمبـەری خـواوە ﷺ (ریوایـه)ت نـەکراوەو ، ناگونجێـت لـه فەرمایشـتەکانی ئـەو بێـت ، چـونکه شـەهیدبون پلەیـەکی بـەرزە لای خـوای پـەروەردگار ، جـووتکراوە لـه گـەڵ پلـەی (الصـدیقیة)دا([402])، کـردەوەو باروحـاڵی هەیـە ، کـه مـەرجن بـۆ دەسـتکەوتنی ، دوو جـۆرە : گشتی و تایبەت ٠

تایبەت : شەهیدبوونە له پێناوی خوادا ٠

---

[402] _ الصديقيّة : بەرزترین پلەکانی ڕاسگۆیەو بریتیە له شێوەی تەواوی بێکەموکوڕی گوێدێری و ملکەچی بۆ پێغەمبەر له گەڵ شێوەی تەواوی بێکەموکوڕی دڵسۆزی بۆ پەیامنێر ، بڕوانە : التفسير القيم لأبن القيم ، وەرگێڕ .

گشتی : پێنجن و له فەرموودەیەکی (صحیح)دا باسکراون و عیشق یەکێکیان نی یە ٠ عیشق هاویەش پەیداکردنە له خۆشەویستیدا (شرك المحبة)[٤٠٣] ، دڵ خاڵی دەبێ لە خوای تعالی ، دەیکا بە هی یەکێکی دیکە ، بۆیە خۆشویستنی یەکێکی دیکەی جگە لە خوای تعالی پلەی شەهادەتی پێ بەدەست بهێنرێت ، ئەمە شتێکی مەحاڵە ، چونکە عیشق بە جۆرێك دڵ تێك دەدات کە لە هەموو تێکدانێکی تر خراپترە ، بەڵکو مەی و شەرابی ڕوحەو سەرخۆشی دەکات ، لە یادکردنەوەو خۆشویستنی خوای تعالی و، چێژ وەرگرتن لە ڕازونیازی و(المناجاة) ، پێ شادومانبوونی دوری دەخاتەوە ، وادەکات دڵ بەندایەتی یەکێکی دیکەی جگە لە خوای تعالی بکات ، چونکە دڵی عاشق بەندایەتی خۆشەویستەکەی دەکات ، بەڵکو عیشق ناوکرۆکی بەندایەتیە ، شیوەی تەواوی بێکەموکوڕی سەرشۆڕی و ، خۆشویستن و ، ملکەچی و بەگەورەدانانە ، باشە ئەو دڵەی بەندایەتی بۆ یەکێکی دیکەی جگە لە پەروەردگار دەکات ، چۆن پلەی بەڕێزانی یەکتاپەرستان و داناو زاناو ، وەلی یە تایبەتیەکانی خوای پێ بەدەست بهێنرێت ، بۆیە ئەگەر (إسناد)ی ئەم فەرموودە وەکو ڕۆژ بوایە ، تەنها هەڵەو خەیاڵ و ئەندێشە دەبوو ، هەرگیز لە هیچ فەرموودەیەکی (صحیح)دا ووشەی عیشق لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جێگیر نەبووە ٠

پاشان عیشق حەرام و ، حەڵاڵی هەیە ، کەوابوو مرۆڤ نابێ گومانی وابەرێت کە پێغەمبەری خوا ﷺ حوکم بەسەر هەموو عاشقێکدا دەدا بەشەهیدبوون ئەگەر نهێنی پاراست

---

[٤٠٣] _ هاوەڵ پەیداکردنی خۆشەویستی (شرك المحبة) : واتە لە گەڵ خوای پەروەردگاردا یەکێکی تری خۆشبوێت وەکو خۆشویستنی بۆ خوای تعالی یا لەو توندترو زیاتر ، ئەمە هەوڵ پەیداکردنی گەورەیە ، خوای تعالی لەم بارەوە دەفەرمێت : [وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ﴾[البقرة : ١٦٥] واتە : ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ ﴾ وە کەسانی وا هەیە لە خەڵکی ﴿ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَنْدَادًا ﴾ کە هاویەشی زۆر بۆ خوا پەیدا دەکەن﴿ يُحِبُّونَهُمْ ﴾خۆشیان دەوێن ﴿ كَحُبِّ اللَّهِ ﴾ وەکو خۆشەویستی (ئیمانداران بۆ) خوا ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ ﴾ بەڵام ئەوانەی بڕوایان هێناوە زۆر زیاتر خوایان خۆش دەوێت _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ، بڕوانە : الإعلام بتوضيح نوقض الإسلام ، وەرگێڕ ٠

و له كرداری نەشیاو خۆی پاراست و ئارامی گرت ، بۆیە نابێ بیروباوەڕت وابێ كە هەركەس ژنێكی خۆشویست ، یاخود عیشقی لاوە موو دەرنەهاتووەكان بوو ، یاخود عاشقی ژنانی داوێن پیس بوو ، بەو عیشقە پلەی شەهادەتی دەستگیر دەبێ ، چونكە پێچەوانەی زانراوە بەلگەنەویستەكانی ئاینە ٠

لەبەر ئەوەی عیشق نەخۆشیەكە لە نەخۆشیەكان و خوای تعالی دەرمانی بۆ داناوە لە هەردوو لایەنی شەرعی و چارەنوسیشەوە ، بۆیە خۆچارەسەركردن لە نەخۆشی عیشق یا(واجب)ە ئەگەر عیشقەكە حەرام بێت ، وەیاخود (مُستَحَب)ە واتە سوونەتە ٠

ئەگەر تەماشایەكی ئەو نەخۆشی و بەلایانە بكەیت كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ حوكمی بەسەر تووشبوانیدا داوە بە شەهیدی ، دەبینیت لەو نەخۆشیانەیە كە چارەسەری نی یە وەكو تووشبوانی چاوەقولەو ، نەخۆشیەكانی سك و ، شێتی و ، سووتاوی ، خنكاوی و ، مردنی ژن بەسەر منداڵەوە ، چونكە بەڵاگەلێكە لە لایەن خوای پەروەردگارەوەو بەندە هیچ دەستێكی لە بونیدا نی یەو ، چارەسەری نی یە ، هۆكارەكانی دروستبونیشی حەرام نی یە ، وەناشبێت بەهۆی تێكدانی دڵ و ، پەرستنی شتی دیكەی جگە لە خوای تعالى ، وەكو ئەوەی عیشق دروستی دەكات ٠ ئەگەر هەموو ئەمانەی سەرەوەی بەلاوە بەس نەبوو بۆ پوچ كردنەوەی ئەم فەرموودەو گەڕانەوەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ با چاولێكەری زانایانی فەرموودەناس بكات ، ئەوانەی شارەزان بە فەرموودەو زەدەكانی (علله) ، ئەوجا بۆی ئاشكەرا دەبێ كە هەرگیز پێشەوایەك نەبووە شایەتی بۆ (صحيح)بوون ، یاخود (حسن) بوونی ئەم فەرموودەیە بدات ، چونكە زانایان سەرزەنشت و نكوڵیان لە (سُويد) كردووە سەبارەت بە گێڕانەوەی ئەم فەرموودەیەو ، لەبەر ئەمەش بە دروستكردنی بەڵای گەورەو مەزن تاوانباریان كردووە ، تا ئەو ئاستەی هەندیكیان غزاكردنی ئەم پیاوەیان بەحەڵاڵ داناوە " لەبەر ئەم فەرموودەیە ٠ پێشەوا (أبو أحمد)ی كوڕی (عَدِيٍّ) لە (الكامل)دا فەرموویەتی : ئەم فەرموودەیە یەكێكە لەوانەی سەرزەنشت و نكوڵی لە (سُويد) كراوە بە گێڕانەوەی ،

هەروەها پێشەوا (البيهقي)يش فەرموويەتی : ئەم فەرموودە لەوانەیە کە سەرزەنشت و نکۆڵیی لە (سويد) دەکرێت بە گێڕانەوەی ، هەروەها (أبوطاهر) لە (الذخيرة)دا هەمان شتی باسکردووە ، پێشەوا (الحاكم)يش لە (تاريخ نيسابور)دا ئەم فەرموودە باس دەکات و دەفەرمێت : من لەم فەرموودەیە سەرم سوڕدەمێنێ ، چونکە لە کەسێکی ترەوە باس نەکراوە جگە لە (سُويد) ، کە کەسێکی باوەڕپێکراوە ، پێشەوا (أبوالفرج)ی کوڕی (الجوزي) لە کتێبی (الموضوعات)دا باسی کردووە ، (أبو الأزرق) یەکەم جار لە (سُويد)ەوە بەرزی دەکردەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، بەڵام لەو بارەوە سەرزەنشت کرا ، بۆیە ناوی پێغەمبەری خوای ﷺ لابردو چیتر لە (ابن عباس) _ خوا لە خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ تێپەڕ نەدەبوو ٠

لەو کارەساتانەی تەحەموول ناکرێت ئەوەیە کە ئەم فەرموودەیە بکرێت بە فەرموودەی (هشام)ی کوڕی (عروة) ، لە بابیەوە ، لە (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ٠ ئەوەی کەمترین شارەزای لە فەرموودەو زەدەکانیدا هەبێ ، هەرگیز ئەمە تەحەموول ناکات ، هەروەها ناگونجێت لە فەرموودەکانی (الماجشُون) بێت ، لە (ابن أبي حازم)ەوە ، لە (أبي نَجيح)ەوە ، لە (مجاهد)ەوە ، لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی ویابیشی ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ، هەروەها (موقوف)یشی لە سەر (ابن عباس) _ خوا لە خۆی ویابیشی ڕازی بێت _ پێویستی بە تێڕوانینە ، خەڵکی (سُويد)ی کوڕی (سعيد)یان بە بەڵاو کارەساتی گەورە تاوانبار کردووە ، هەروەها (يحيى)ی کوڕی (مَعين) سەرزەنشتی (سُويد) دەکات و دەفەرمێت : کەسێکی نامەردی درۆزنە ، ئەگەر ئەسپێك و ڕمێکم بوایە غەزام دەکرد ، پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) دەفەرمێت : (متروك الحديث) ؛ پێشەوا (النسائي) دەفەرمێت : (ليس بثقة) ، پێشەوا (البخاري) فەرموویەتی : کوێربوو کەسانی تر فەرموودەی تریان پێ دەگوتەوە هی خۆی نەبوو ، پێشەوا (ابن حبان) فەرموویەتی : فەرموودەی (المعضل)ی لە کەسانی باوەڕپێکراوەوە باس دەکرد ، بۆیە پێویستە فەرموودەکانی پشت گوێ بخرێت ٠

چاكترين ئەو گوفتارانەش كە دەربارەی (سُويد) گوتراوە گوفتاری (أبوحاتم الرازي)ە
ە فەرموويەتی : (إنه صدوق كثير التدليس) ، هەروەها گوفتارەكەی پێشەوا (الدَّارَقُطنيُّ
ە كە فەرموويەتی : كەسێكی باوەڕپێكراوە بەڵام كە بەتەمەن بوو پێدەچێ فەرموودەی
يان بۆ باسكردايە هەندێ (النكارة)ی تێدا بوايە ، كەچی ڕێی پێ دەدا . تەواوبوو .

وە پێشەوا (مسلم)يان عەيبدار دەكرد كە هەڵدەستا بە (تخريج)كردنی فەموودەكانی (
ـويد)و ، ئەوەش حاڵ وبارى بوو ، بەڵام ئيمامی (مسلم) ئەو فەرموودانەی لێوە
ەگێڕايەوە كە كەسانی تر (متابعة)يان كردبێ و ، تەنهاش نەبوبێتەوە لە گێڕانەوەيداو ، وە
ەرموودەيەكی (منكر)و (شاذ)يش نەبێت بە پێچەوانەی ئەم فەرموودەيە . والله أعلم .

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ
لە پاراستنی تەندروستيدا بە خۆبۆنخۆشكردن :

بۆنی خۆش خۆراكی ڕوحەو ، ڕوحيش ئەوەيە كە هەموو هێزەكانی لەسەر سوار دەكرێت ،
ێزەكانيش بە بۆنی خۆش زياد دەكەن ، زۆريش بەسوودە بۆ مێشك و دڵ و ، هەموو ئەندامە
وەكيەكانی تر ، دڵ شادومان دەكات ، خۆشی بە نەفس دەدات و ، ڕوح فراوان دەكات و ،
ستترين شتە بۆ ڕوح و ، لە هەموو شتێكيش بۆی لە بارترەو ، لە نێوان ئەو و ڕوحدا
ەيوەنديەكی نزيك هەيە ، لەبەر هەموو ئەو هۆيانەی سەرەوە بۆنی خۆش يەكێك بوو لە دوو
ۆشەويستەكەی دونيا بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ

وفي صحيح البخاري : أنه ﷺ كان لا يَرُدُّ الطِّيبَ([404]).

واتە : بەڕاستی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆنی خۆشی نەدەگەڕاندەوە .

[404] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٢٠٥) ، (٧ / ٢١١) عن عروة بن ثابت عن ثمامة عن أنس فذكره

وفي صحيح مسلم عنه ﷺ : ((من عُرِضَ عليه رَيْحانٌ ، فلا يَرُدَّهُ فإنه طَيِّبُ الرِّيح ، خَفِيفُ المَحْمَلِ))([405]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس رەیحانەی درایە ، با نەیگەڕێنێتەوە چونکە بۆنی خۆشەو ، هەلگرتنیشی سووکە)) ·

وفي سنن أبي داود والنسائي ، عن أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ: ((مَنْ عُرِضَ عليه طِيبٌ ، فلا يَرُدَّهُ ، فإنَّه خَفِيفُ المَحْمَلِ طَيِّبُ الرَّائحةِ))([406]) .

واته : له (أبي هُريرة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، له پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس بۆنی خۆش درایە ، با نەیگەڕێنێتەوە ، چونکە هەلگرتنی سووکەو بۆنیشی خۆشە)) ·

وفي مسند البزّار : عن النَّبيِّ ﷺ أنَّه قال : ((إنَّ الله طَيِّبٌ يُحِبُّ الطَّيبَ ، نَظِيفٌ يُحِبُّ النَّظَافَةَ ، كَرِيمٌ يُحِبُّ الْكَرَمَ ، جَوَّادٌ يُحِبُّ الْجُودَ ، فنَظِّفُوا أفناءكُم و ساحاتكُم ، ولاَ تَشَبَّهُوا بِالْيَهُودِ يجمعُونَ الأُكُبَّ في دورهم))([407]).

واته له (مسند)ی (البَّزار)دا هاتووه : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : خوای تعالی چاکەو حەزی بە بۆنی خۆشە ، پاکەو پاکی خۆش دەوێ ، میهرەبانەو میهرەبانی خۆش دەوێ ، بەخشندەیەو بەخشندەی خۆش دەوێ ، حەوشەو گۆڕەپانەکانتان پاك بکەنەوەو ، خۆتان بە جولەکەکان مەچوێنن کە خۆڵ و خاشاکەیان لە ڕێگەکانیاندا کۆدەکەنەوە ·

---

[405] _ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٨) عن الأعرج عن أبي هريرة فذكره ·

[406] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤١٧٢) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٦٣٩٣) ·

[407] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٨٠٠) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (١٦١٦) ·

(ابن أبي شيبة) دەگێڕێتەوە : كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ جۆرێك لە بۆنی خۆشی هەبوو خۆی پێ بۆنخۆش دەكرد ٠

وَصَحّ عَنْهُ أَنّهُ قَالَ : ((إنّ لِلّهِ حَقّا عَلَى كُلّ مُسْلِمٍ أَنْ يَغْتَسِلَ فِي كُلّ سَبْعَةِ أَيّامٍ ، وَإِنْ كَانَ لَهُ طِيبٌ أَنْ يَمَسّ مِنْه))([408]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خوای تعالى مافی بەسەر هەموو موسڵمانێكەوە هەیە كەوا لە هەر حەوت ڕۆژدا خۆی بشوات و ، ئەگەر بۆنی خۆشیشی هەبوو خۆی پێ بۆنخۆش بكات)) ٠

بۆنی خۆش چەندین خاسیەتی تێدایە ، لەوانە پەریەكان خۆشیان دەوێ ، شەیتانەكان لێی دوردەكەونەوە ، چونكە خۆشترین شت بەلایانەوە بۆنی ناخۆشی بەدڕنە ، ڕوحە چاكەكان بۆنی خۆشیان خۆش دەوێ و ، ڕوحە پیسەكانیش بۆنە ناخۆشەكانیان بەلاوە خۆشە ، بۆیە هەموو ڕوحێك هەواداری گونجاوی خۆیەتی ، ئافرەتانی ناپاك بۆ پیاوانی ناپاك ، پیاوە پیسەكان بۆ ئافرەتە پیسەكان ، ئافرەتە پاكەكان بۆ پیاوە پاكەكان ، وە پیاوە پاكەكان بۆ ئافرەتە پاكەكان ، هەرچەند ئەم گوفتارە بۆ پیاوان و ئافرەتانە ، بەڵام كردەوەو گوفتارەكان و ، خواردن و خواردنەوەكان و ، پۆشاك و بۆنەكانیش دەگرێتەوە ، یا بە گشتێتی گوفتار (عموم لفظه) ، یا بەگشتێتی ماناكەی ٠

---

٤٠٨ _ صحيح : أخرجه البخاري (٢ / ٣) ، ومسلم (٣ / ٣) كلاهما عن عمرو بن سليم عن أبي سعيد الخدري ٠

بەشێك : سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ له پاراستنی تەندروستی چاودا :

روى أبوداود في سننه : عن عبدالرحمن بن النُّعمان بن معبد بن هَوْذَةَ الأنصاري ، عن أبيه ، عن جده _ رضي الله عنه _ ، أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ أمَرَ بالإثمِدِ المُروَّحِ عِنْدَ النَّوْمِ وقال : ((ليتَّقِهِ الصَّائِمُ))[409].

واته : له (عبدالرحمن)ی كوڕی (النُّعمان)ی كوڕی (معبد)ی كوڕی (هَوْذَةَ الأنصاري)وه ، له بابیەوه _ له باپیریەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ دەگێڕێتەوەو دەفەرمێت : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی دا بەبەكارهێنانی كلی بۆنخۆشكراو بە میسك لە كاتی نووستنداو فەرمووی : ((با ڕۆژووان خۆی لیّ بپارێزێت)) ٠

هەروەها پێشەوا (ابن ماجة) لە (سنن)ەكەیداو كەسانی تریش لـە (ابـن عبـاس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ دەگێڕنـەوە فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ كلـدانێكی هەبوو چاوی پیّ دەڕشت ، سیّ جار بۆ هەر چاوێك ٠

وفي الترمذي : عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، قال : كان رسول الله ﷺ إذا اكتحل يجعلُ في اليمنَى ثلاثاً ، يبتدىء بها ، ويختم بها ، وفي اليُسْرى ثنتين[410] .

---

[409] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٢٣٧٧) ، وضعفه الألباني في الإرواء (٩٣٦) ٠

[410] _ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ٣٥٤) ، وعبد بن حميد (٥٧٣) ، وابن ماجة (٣٤٩٩) ، والترمذي (١٧٥٧) ، (٢٠٤٨) ، وفي الشمائل (٤٩) ، (٥٠) كلهم عن طريق عباد بن منصور عن عكرمة عن ابن عباس ٠

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆى وبابيشى ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ئەگەر چاوى برەشتایە سێ جار کلى دەکردە چاوى ڕاستى ، لەوەوە دەستى پێ دەکردو ، لەویشەوە کۆتایى پێ دەهێنا ، دوو جاریش بۆ چاوى چەپى ٠

وقد روى أبوداود عنه ﷺ: ((مَنْ اكتَحَلَ فلْيُوتِرْ))([411]).

واته : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((هەرکەس چاوى ڕەشت با تاك بیڕێژێت)) ٠

باشە ئایا بەتاك ڕەشتن بۆ هەردوو چاوە ، سێ جار بۆ چاوى ڕاست و ، دوو جار بۆ چاوى چەپ ، وە چاوى ڕاست شایستەتر بێ بە دەست پێکردن و پێشخستن ، یاخود بەتاك ڕەشتنەکە بۆ هەر چاوێکە ، سێ جار بۆ چاوى ڕاست و ، سێ جاریش بۆ چاوى چەپ ، ئەمە دوو گوفتارى ئیمامى (أحمد)و کەسانى دیکەیە٠

کل تەندروستى چاو دەپارێزێت ، ئەو نورو ڕوناکیەى کە هۆکارى بینینە بەهێزى دەکات ، پاکیان دەکاتەوە ، مادە خراپەکان نەرم و نیان دەکاتەوەو دەیانکاتە دەرەوە ، هەندێ جۆرى کل جوانیەك دەبەخشێتە چاو ، کاتى نووستن سوودو چاکەکانى زیاتر دەبن ، چونکە ئەگەر کل بەکارهێنراو ، پاشان سرەوتن و لە جوڵەکەوتنى زیانبەخشى بەدواوەبوو ، سروشتیش کارى خۆى کرد ، ئەوا سودێکى زیاتر بەچاو دەبەخشێت ، کلى (الإثْمِد)یش لەو بارەوە خاسیەتێکى تایبەتى تێدایە ٠

وفي سنن ابن ماجة عن سالم ، عن أبيه يرفعه : ((عليكُمْ بالإثْمِد ، فإنَّه يَجْلُو البَصَر ، ويُنْبِتُ الشَّعرَ))([412]) ٠

واته : لە (سالم)ەوە ، لە بابیەوە لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ فەرموویەتى : ((کلى (بالإثْمِد) بەکاربێنن ، چونکە بینین بەهێزو چاك دەکات و ، مووى برژانگ دەدەچێنێت)) ٠

[411] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٥) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (١٠٢٨) ٠

[412] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٩٥) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٥٦) ٠

وفي ((كتاب أبي نعيم)) : ((فإنّهُ منبتةُ للشّعرِ مذهبةٌ للقذى مصفاةُ للبصر))([٤١٣])·

واته له كتێبەکەی (أبي نُعيم) یشدا بەم شێوە هاتووە : ((دەرهێنەری مووە ، لابەری ڕیپۆقە ، پاکەرەوەی چاوە))·

وفي سنن ابن ماجة أيضاً : عن ابن عباس _ رضي الله عنهما _ يرفعه : ((خيرُ أكحالِكم الإثْمِد ، يجلُو البَصرَ ، ويُنبت الشَّعرَ))([٤١٤]) واته : (ابن عباس) _ خوا لە خۆی وباوکیشی ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خێرترین چاوڕشتنانان بە کلی (الإثْمِد)ە ، چونکە چاو بەهێز دەکات و ، مووی برژانگ دەدەچێنێ)) ·

[٤١٣] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الترغيب و الترهيب (٢١٠٦) ·

[٤١٤] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٤٩٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٣٣٠٥) ·

بەشی سێ یەم

بەشێك : لە باسكردنی ئەو دەرمان و خۆراكە تاكانەدا كە لە زاری پێغەمبەری خواوە ﷺ پێمان گەشتووەو ڕیزكراوە بە پێی پیتە هیجائیەكان :

پیتی هەمزە (أ) :

إثمد : بەردێكی كلی ڕەشە ، لە (أصبهان)ەوە دەهێنرێت و ، لە هەموو جۆرەكانی دیكەی چاكترە ، هەروەها لە ڕۆژئاواشەوە دەهێنرێت ، چاكترینیشی ئەوەیە كە زوو ورد دەبێ و ، وردەكەشی تروسكەدارە ، ناوەكەشی نەرمولوسەو هیچ پیسیەكی تێدا نی یە ٠

میزاجی ساردی ووشكەو بۆ چاو بەسوودەو بەهێزی دەكات ، دەمارەكانی بەهێزو پتەو دەكات ، تەندروستی دەپارێزێت ، گۆشتی زیادی نێو برینەكان ناهێڵێت و سارێژی دەكاتەوە ، پیسیەكانی پاك دەكاتەوە ، بەهێزی دەكات ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێنی ئاویی ڕووندا (العسل المائي الرقيق) بكرێتە چاو سەرئێشە ناهێڵێت ، ئەگەر كوتراو تێكەڵ بەهەندێ بەزی نەرم و تازە (الشحوم الطرية) كراو ، شوێنی سووتاوی تێهەڵسوێنرێت ، چینە ووشكەكەی بەسەرەوە دروست نابێت پاش سارێژبوونەوەی برینەكە ، هەروەها بەسوودە بۆ ئەو بلّق و تلۆقانەی بەهۆیەوە دروست دەبێت ، باشترین كلەكانی چاوە بەتایبەت بۆ مرۆڤە بەتەمەنەكان و ، ئەوانەی چاویان لاواز بووە ئەگەر كەمێك (المسك)ی تێكەڵ بكرێت ٠

أُتْرُج ([415]): ثبتَ في الصحيح عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أنَّهُ قَالَ : ((مَثَلُ الْمُؤْمِنِ الَّذي يَقْرَأُ الْقُرْآنَ كَمَثَلِ الْأُتْرُجَّةِ ، طَعْمُهَا طَيِّبٌ وَرِيحُهَا طَيِّبٌ))([416]).

واتـه لـه فەرموودەيـەكی (صـحيح)دا پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموويەتی:((نموونـەی ئـەو بڕوادارەی قورئان دەخوێنێت ، وەكو نموونەی (أُتْرُج)ە، تامی خۆشەو ، بۆنیشی خۆشە)).

(أُتْرُج) سوودێكی زۆری تێدایە ، لە چوار شت پێكهـاتووە ، توێكـڵ ، ناوكـەرە ، ترشـی ، تۆو ، هەر دانەیەكیان میزاجێكی تایبەتی هەیە ، بۆیە توێكڵەكەی گەرمی ووشـكە ، ناوكـەرەی گەرمی تەڕە ، ترشیەكەی ساردی ووشكە ، تۆوەكەی گەرمی ووشكە .

لە سوودەكانی توێكڵەكەی : ئەگەر لە نێو پۆشـاكدا دابنرێـت ئـەوا قەدەغـەی مۆرانـەی لـێ دەكات ، بۆنەكەی خراپی هەوا هەروەها درم چـاك دەكـات ، ئەگـەر لـە دەمـدا ڕاگیرێـت بـۆنی خۆش دەكات ، بای نێو سك شیی دەكاتەوە ، ئەگەر بكرێتە نێـو چێشـتەوە وەكـو بـەهارات ، یارمەتی هەرسكردن دەدات ، دانەری (القانون) دەڵێت :

گوشراوی توێكڵەكەی ئەگەر بخورێتەوە بۆ گەزتنی مار بەسوودە ، وە توێكڵەكەشـی وەكـو دەرمانێك دەخرێتە سەر برین ، سووتێنراوی توێكڵەكەی تـێ هەڵسویەكی باشـە بـۆ نەخۆشـی بەڵەكی . گوفتارەكانی تەواوبوو .

---

[415] ــ أترج : درەختێكە لە مزرەمەنیەكان ، درێژێكەی دەگاتە پێنج مەتر ، لق و گەڵاكانی نەرمن ، گوڵەكانی سپیەو ، بەرەكانی لە لێمۆ دەچێت بەڵام زۆر گەورەترە ، ڕەنگێكی پرتەقاڵی زێڕینی هەیە ، بۆنێكی خۆشی هەیەو ئاوەكەی ترشە . بڕوانە : ar.wikipedia.org/wik .

[416] ــ متفق عليه : أخرجه البخاري (٨ / ٥٩) ، ومسلم (٧٩٧) .

بەڵام ناوگەرەی : گەرمی نێو گەدە سووك دەكاتەوە ، بۆ تووشبوان بـە (المـرَّة الصـفراء) بەسـوودە ، دامركێنـەری هەڵمـە گەرمەكانـە ٠ (الغـافقي) دەڵێـت : خـواردنی ناوگـەرەی بـۆ تووشبوان بە نەخۆشی مایەسیری بەسوودە ٠

بەڵام ترشیەكەی : قەبزكارەو شكێنەری (الصفراء)ە ، هێمنكەرەوەی دڵ لێدانی خێرایـە ، بەسوودە بۆ زەردووی وەكو خواردنەوەو وەكو چاو پـێ ڕەشتنیشـی ، ڕشانەوەی زەردوای دەوەستێنێت ، دڵگەرەوەیە بۆ خواردنی زیاتر ، هێمنكەرەوەیـە بـۆ سروشـت ، بـۆ تووشـبوان بە نەخۆشـی ڕەوانـی زەرداوی بـە سـوودە ، گوشـراوە ترشـەكەی شـەهوەت و ئـارەزووكردنی كۆنترۆڵ نەكراو بەرامبەر بە ژنان (غلمة النساء) هێمن دەكاتـەوە ، ئەگـەر دەم و چـاوی تـێ هەڵسوی پەڵەكانی ناهێڵێت ، نەخۆشی ووشك هەڵاتو و قلێشانی پێست و نەمانی تـووك و مـوو بەسەریەوە ناهێڵێت ، بەبەڵگەی لابردنی ئەو مەرەكەبـەی دەكەوێتـە سـەر پۆشـاك ، هـەروەها هێزێكی نەرم و نیان كەرەوەو ، لابردن و نـەهێڵان و ، ساردكەرەوەی تێدایـە ، گـەرمی جگـەر دوكوژێنێتـەوە ، گـەدە بـەهێز دەكـات ، تیـژی (المـرَّة الصـفراء)و ، ئـەو خەمـەی بەهۆیـەوە تووشی مرۆڤ دەبێت ناهێڵێت ، تینویەتی هێمن دەكاتەوە ٠

بەڵام تۆوەكەی : هێزێكی شیی كەرەوەی ووشكەرەوەی هەیـە ٠ (ابـن ماسـوية) دەڵێـت : خاسیەتی تۆوەكەی بەسوودە بۆ ژەهرە كوشندەكان ئەگەر بـە كێشـی مسـقاڵێك بخورێتـەوەو توێكڵەكـەی لابرابێـت بـە ئـاوێكی شـلەتێن ، بـە كوڵانـدن ڕووبێكـی بـە سـوودی هەیـە ئەگـەر بكوترێت و بخرێتە شوێنی گەزتنەوە ، بۆی بەسـوود دەبـێ ، بـۆن و بـەرام خـۆش دەكـات و ، زۆربەی ئەم كارنەش لە توێكڵەكەیدایە ٠

كەسانی دیكەش گوتویانە : خاسیەتی تۆوەكەی بۆ پێوەدانی دووپشك بە سوودە ، ئەگـەر بەكێشی دوو مسقاڵ بخورێتەوەو توێكڵەكەی لابرابێت لە ئـاوێكی شـلەتێندا ، هـەروەها ئەگـەر كوتراو خرایە سەر جێگەی گەزتن بە سوود دەبێ ٠

كەسانی تریش گوتویانه : تۆوەكەی بەسوودە بۆ تێكڕای ژەهەرەكان ، هەروەها بەسوودە بۆ گەتنی تێكڕای جانەوەران ٠

باسكراوە كەوا یەكێك لە كیسراكان توورەبوو بەرامبەر بە كۆمەڵێك لە پزیشكان و ، فەرمانیدا بخرێنە بەندیخانەوەو ، سەرپشكی كردن پێخۆرێك هەڵبژێرن و لەوە زیاتریان نادرێتی ، ئەوانیش(أُتْرُج)یان هەڵبژارد ، پێیان گوترا : بۆ ئەمەتان لە جێگەی هەموو خواردنەكانی تر هەڵبژارد ؟ ئەوانیش گوتیان : چونكە لە باری ئێستادا ڕەیحانە ، دیمەنی دڵخۆشكارە ، توێكڵەكەی بۆنی خۆشە ، ناوگەرەی میوەیە ، ترشەكەی پێخۆرە ، تۆوەكەی دژەژەهرە ، چەوریشی تێدایە ٠

بۆیە شتێك ئەمە سوودەكانی بێت بەڕاستی شایستەیە كەوا پاڵاوتەو پوختی بونەوەرانی پێ بچوێنرێت ، ئەویش ئەو بڕوادارەیە كە قورئان دەخوێنێت ، كەسانێكی پێشینی چاك حەزیان دەكرد تەماشای بكەن چونكە تەماشاكردنی دیمەنەكەی دڵ خۆشی دەكردن ٠

<u>أُرْز</u> : واتە : برنج ، دوو فەرموودەی پۆچی (موضوع)ی لە بارەوە هاتووە :

یەكەمیان : بەڕاستی ئەگەر پیاو بوایە ، میهرەبان دەبوو ٠

دووەم : هەموو شتێك لە زەوی دەرهاتبێ نەخۆشی و دەرمانێكی تێدایە جگە لە برنج : بەڕاستی شیفایەو نەخۆشی تێدا نیە ٠ لێرەدا ئەم دوو فەرموودەیەمان باس كردوە بۆ ئاگاداركرنەوە نەوەكو بدرێتە پاڵ پێغەمبەری خوا ﷺ٠

دوای ئەوەش برنج گەرمی ووشكە ، لە دوای گەنم چاكترین خۆراكە ، خەڵتەیەكی چاك دروست دەكات ، سك توند دەكات بە توندكردنێكی كەم ، گەدە بەهێز دەكات ، خۆشەی دەكات و ، تیایدا دەمێنێتەوە ، پزیشكە هندیەكان واڕادەگەینن كە چاكترین و بەسوودترین

خۆراكە ئەگەر بە شیری مانگاوە لێنرا ، جەستە بەفرو چاك دەكات ، تۆماوی نێرینە زۆر دەكات ، خۆراكیكی چاك بە جەستە دەبەخشێت ، ڕەنگ ڕوون دەكاتەوە ٠

أَرْزٌ ، بفتح الهمزة وسكون الراء ، واتە : درەختی كاژ : پێغەمبەری خوا ﷺ لەم فەرموودەیەدا باسی كردووە : ((مَثَلُ الْمُؤْمِنِ كَمَثَلِ الْخَامَةِ مِنَ الزَّرْعِ ، تُفَيِّئُهَا الرِّيَاحُ ، تُقِيمُها مَرَّةً ، وَتُمِيلُهَا أُخْرَى ، وَمَثَلُ الْكَافِرِ مَثَلُ الأَرْزَةِ التي لا تَزَالُ قائِمَةً عَلَى أَصْلِهَا حَتَّى يَكُونَ انْجِعافُهَا مَرَّةً وَاحِدَةً))([417])٠

واتە : ((نموونەی بڕوادار نموونەی ڕوەكێكی تەڕو پاراوە ، با دەیجوڵێنێت ، جارێ ڕاستی دەكاتەوەو ، جارێكیش لاری دەكاتەوە ، نموونەی كەسی دووڕووش نموونەی درختێكی كاژە كە بەردەوام لە سەر بنەڕەتەكەی سەقامگیرە تا بەیەك جار لە ڕیشە هەڵدەكەنرێت)) ٠

تۆووی كاژ گەرمی شێدارە ، خاسیەتەكانی پێگەیاندن و نەرم كردنەوەو ، شیی كردنەوەی تێدایە ، هەروەها سیفەتی چوزانەوەی تێدایە بەڵام بە خوساندنی لە ئاودا لادەچێت ، دەرچێت هەرسە ، خۆراكێكی زۆر دەبەخشێت ، بۆ كۆكە باشە ، شێ و تەڕیەكانی كۆئەندامی هەناسە پاك دەكاتەوە ، تۆماوی نێرینە زۆر دەكات ، ژانە سك دروست دەكات و ، دەرمانەكەشی هەناری مزرە كە چاكی دەكات ٠

إِذْخِرٌ : ثبت في الصحيح ، عنه ﷺ أنه قال في مكةَ : لا يُخْتَلَى خَلاهَا ، فقال له العباس ـ رضي الله عنه : إلا الإذخِر يا رسولَ الله فإنه لِقَيْنِهم ولبيوتهم ، فقال : إلا الإذخِر([418]) .

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺسەبارەت بە مەككە فەرمووی : ڕووەكی تەڕی نابڕدرێت ، (عباس) ـ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت ـ پێی فەرموو : جگە لە (ألإذخِرْ) ئەی

[417] ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٩٢) ، ومسلم (٢٨١٠) ٠

[418] ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (٤ / ٤٠) ، ومسلم (١٣٥٣) ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ چونکە بۆ ماڵ و بۆ پیشەسازیەکانیانە ، ئەویش فەرمووی : جگە لە (الإذخِرْ) •

(الإذخِرْ) گەرمە لە دووەمدا ، ووشکە لە یەکەمدا ، نەرم ونیانە و کونیلە داخراوەکان و ، دەمی ڕەگەکان دەکاتەوە ، مێزو خوێنی بێنوێژی زۆر دەکات ، بەرد وەرد دەکات ، ئاوسانی ڕەقی نێو گەدەو جگەرو گورچیلە شیی دەکاتەوە بەخواردنەوەو بەخستنەسەرو بەپێچانیش ، ڕیشەکانیشی کوڵەکەی ددان و گەدە بەهێز دەکات ، دڵ تێکەڵ هاتن هێمن دەکاتەوە ، سك دەگرێتەوە •

پیتی باء (ب) :

بطيخ • واتە : کاڵەك : روى أبوداود والترمذي ، عن النبيّ ﷺ، أنه كان يأكل البِطيخَ بالرُّطَبِ ، يقول : نَكْسِرُ حَرَّ هَذا بِبَرْدِ هذا ، وبَرْدَ هَذا بِحَرِّ هذا([419]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ کاڵەك و خورمای ڕوتابی تازەپێگەیوی بەیەکەوە دەخوارد ، دەیفەرموو : گەرمی ئەمە بەسەردی ئەمە دەشکێنین و ، سەردی ئەمەش بە گەرمی ئەمە •

سەبارەت بە کاڵەك چەند فەرموودەیەك هاتووە جگە لەم فەرموودەیە ئەوانی تر (صحيح) نین ، مەبەستیش بەکاڵەك جۆرە سەوزەکەیەتی ، ساردی تەڕوشێدارە ، پاك کەرەوەیە ، بەبەراوردی کالیارو خەیار زۆر بەخێرای لە گەدەوە لێژ دەبێتەوە ، زۆر بەخێرایی دەگۆڕێت بۆ هەر تێکەڵاوێك ڕێکەوتی بێت لە گەدەدا ، ئەگەر کەسیك تای هەبێ و بیخوات سوودێکی زۆری لێ دەبینێت ، بۆ ئەو کەسەش پلەی گەرمی جەستەی دابەزیووەو سەرمای بووە ئەگەر کەمێك زەنجەفیل و بەو هاوشێوانەی تێکەڵ بکات زیانی نابێت ، پێویستە پێش خۆراك بخورێت و ، پاشان خۆراکەکە بخورێت ، ئەگینا تووشی دڵ تێکەڵ هاتن و ڕشانەوە دەبێت.

---

[419] ــ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٣٦) ، والترمذي (١٨٤٤) ، وصححه الألباني في الصحيحة (٥٧) .

كەسانێك لە دانایان دەڵێن : ئەگەر پێش خۆراك بخورێت سك بەجوانی دەشواتەوەو ، لە بنەڕەتەوە نەخۆشیەكە ناهێڵێت ٠

بَلَحٌ، واته : خورمای پێنەگەیوو ، روى النسائي وابن ماجة في سننهما : من حديث هشام بن عروة ، عن أبيه ، عن عائشة _ رضي الله عنهما _ قالت : قال رسول الله ﷺ : كُلُوا البلحَ بالتَّمرِ ، فإنَّ الشيطانَ إذا نظرَ إلى ابن آدمَ يأكُلُ البَلَحَ بالتَمرِ يقولُ : بَقيَ ابنُ آدمَ حتى أكلَ الحَديثَ بالعَتَيق ([420]).

واته : له خاتوو (عائشة)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : خورمای پێنەگەیو به خورماوه بخۆن ، چونكه ئەگەر شەیتان تەماشای نەوەی ئادەم بكات كه خورمای پێنەگەیو به خورماوه دەخوات دەڵێت : نەوەی ئادەم مایەوه تا نوێی به كۆنەوه خوارد ٠

له (ریوایه)تێكی تریشدا : كُلُوا البَلَحَ بالتَّمرِ ، فإنَّ الشَّيطانَ يحزَنُ إذا رأى ابنَ آدمَ يأكُلُهُ يقولُ : عاشَ ابنُ آدمَ حتى أكل الجَديدَ بالخَلَقِ ٠ رواه البزار في مسنده ، وهذا لفظه ٠ واته : شەیتان دڵگران دەبیٚ ئەگەر تەماشای نەوەی ئادەم بكات ئەو دوانە بەیەكەوه دەخوات و دەڵێت : نەوەی ئادەم ژیا تاوەكو نوێی به كۆنەوه خوارد٠

دەڵێم _ ابن القيم _ (باء)ی ووشەی (بِالتَّمر) بەمانای : لەگەڵ دێت ، واتە : ئەمە لە گەڵ ئەمەدا بخۆن٠ هەندیٚ له پزیشكه موسڵمانەكان گوتویانە : لە ڕاستیدا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوه به خواردنی خورمانی پێنەگەیوو به خورماوه ، چونكه خورمای پێنەگەیو ساردی ووشكەو ، خورماش گەرمی تەڕوشێدارەو ، هەردوكیان یەكتر چاك دەكەنەوه ، بەڵام فەرمانی نەداوه به خواردنی ئەو خورمایەی تازە شیرینی تێكەوتووه (البُسر) بە خورماوه ،

[420] _ موضوع : أخرجه ابن ماجة (٣٣٣٠) ، وضعفه الألباني في الضعيفة (٢٣١) ، بلفظ : (الجديد بالخلق)

چونكه هەريەكێكيان گەرمن ، ئەگەرچى خورما گەرمى زۆرتـرە ، چـونكە لـە ڕووى پزيشـكەوە نابێ نێوان دوو گەرم ياخود دوو سارد كۆبكرێتەوە ، وەكو پێشتريش ئاماژەى پێدراوە .

ئەم فەرموودەيە : ڕاستێتى بنچينەى پيشەسـازى پزيشـكيتێمان بـۆ ڕوون دەكاتـەوە ، لـە گەڵ چاودێريكردنى ئەو چارەسازيەى بەكاردێت و چاكە بۆ دورخستنەوەى چۆنيەتى خـۆراك و دەرمانەكان هەنديكيان بە هەنديكى تر ، لە گەڵ چاودێرى كردنى ئـەو ياسـا پزيشـكيتيەى كـە تەندروستى پێ دەپارێزرێت .

خورمـاى پێنەگـەيوو (الـبلح) سـاردى و ووشـكيتى تێدايـەو ، بـۆ دەم و پـووك و گـەدە بەسوودە ، بەڵام بۆ سنگ و سييەكان باش نى يـە بـەهۆى ئـەو زبـرى و ڕقيـەى تيايدايـە ، لـە گـەدەدا خـاوەو خـۆراك بەخشـينى كەمـە ، خورمـاى پێنەگـەيوى دارە خورمـا (بلـح) وەكـو بەرسيلەى (الحِصْرِم) درەختى تـرێ يـە ، كـە هـەردوكيان بـاو ، قۆڕەقـۆڕەو ، سـك ئاوسـان دروست دەكەن ، بەتايبەت ئەگەر ئاويان بەسەردا خورايەوە ، بۆ دورخسـتنەوەى ئـەو زيانانـە خورما ، ياخود هەنگوێن ياخود كەرەى لە گەڵدا دەخورێت .

<u>بُسْرٌ</u> : ثبت في الصحيح : أنَّ أباهيثم بن التَّيهان ، لما ضافه النبيُّ وأبوبكر وعمر _ رضي الله عنهما _ ، جاءهم بِعذْقٍ _ وهو من النخلة كالعُنقُودِ من العنب _ فقال له : هلا انتقَيتَ لنا من رُطَبِه فقال : أحببتُ أن تَنْتَقُّوا من بُسرِهِ ورُطَبِهِ([421]).

واتە : لە فەرموودەى (صحيح)دا هاتووە : كاتێك كە پێغەمبەرى خوا ﷺ بەهاوڵێتى (أبوبكر) و (عمر) بوون بە ميوانى (أبا الهيثم)ى كوڕى (التَّيهان) ، هێشويەكى فەريكە خورماى بۆ هێنان و داينا ، پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : بۆ خورماى پێگەشتوت بۆ

---

[421] _ إسناده صحيح : أخرجه الترمذي (٣٣٧٠) ، وصححه الألباني في صحيح الترمذي (١٩٣١) .

هەڵنەبژاردوین گوتی : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ ویستم بە ئارەزووی خۆتان لەو خورمایەی تازە شیرینی تێکەوتووەو (بُسرِه) لە خورما ڕوتابە پێگەیووەکەی هەڵبژێرن ٠

خورمای تازە شیرینی تێکەوتوو (البُسر) گەرمی ووشکە ، ووشکیەکەی لە گەرمیەکەی زۆرترە ، شێ و تەڕی ووشك دەکاتەوە ، گەدە خۆشە دەکات ، قەبزبوون دروست دەکات ، بۆ دەم و پووك باشە ، بەسوودتریشنیشی ئەوەیە کە نەرم و شیرینە ، بەڵام زۆر خواردنی هەردوو جۆری خورمای پێنەگەیو و ئەوەی کە تازە شیرینی تێکەوتووە لە هەناودا کونیلە دەبەستێ ٠

البَیْضُ ٠ واتە : هێلکە ، پێشەوا (البیهقي) لە کتێبی (شُعَبِ الإیمان)دا (أثر)ێکی (مرفوع) باس دەکات : کەوا پێغەمبەرێك لە پێغەمبەران سکاڵای لاوازیی بردە لای خوای تعالی ، ئەویوو فەرمانی پێدا هێلکە بخوات ٠ بەڵام (صحیح)ی (أثر)ەکە جێگەی تێڕوانینە ٠

لە هێلکەدا نوێ هەڵدەبژێردرێت بەسەر کۆنداو ، هێلکەی مریشك بەسەر تێکڕای باڵندەکانی دیکەدا ، مام ناوەندەو کەمێك مەیلی ساردی دەکات ٠

دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : زەردینەی هێلکە : گەرمی تەڕو شێدارەو ، خوێنێکی تەندروستی چاك دروست دەکات و ، خۆراکێکی کەم دەبەخشێت ، ئەگەر نەرم بێ بەخێرایی لە گەدەوە لیژ دەبێتەوە ٠

کەسانی دیکەش گوتویانە : زەردێنەی هێلکە : دامرکێنی ئازارە ، سافکاری گەرو و بۆڕی سیی یەکانە ، بۆ گەرو و کۆکەو برینەکانی سیی و گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، زبری ناهێڵێت ، بەتایبەت ئەگەر لە گەڵ ڕۆنی بادەمی شیریندا (دهن اللوز الحلو) بەکارهێنرا ، پێگەیەنەری خەڵتەکانی سنگە ، نەرمیان دەکاتەوە ، زبری گەرو نەرم دەکاتەوە ، سپینەی هێلکە ئەگەر بکرێتە چاوێکی ئاوساوی گەرمی بەئازار ، ساردی دەکاتەوەو ، ئازارەکەی

دادەمرکێنێت ، ئەگەر جێگەی سوتاوی تێهەڵسوێنرێت، تلۆقەو بلقی ئاوی دروست ناکات ، ئەگەر دەم و چاوی تێهەڵسوێنرێت ناهێڵێت بەهۆی گەرمی هەتاوەوە بسوتێت ، ئەگەر لە گەڵ (الكُنْدُر)دا([٤٢٢]) تێکەڵ کراو نێوچاوانی تێهەڵسوێنرا ، بۆ سەرماو هەڵامەت بەسوودە ٠

دانەری کتێبی (القانون) لە ڕیزی دەرمانەکانی دڵدا باسی کردووەو ، پاشان گوتویەتی : ئەگەرچی لە دەرمانە ڕەهاکان نی یە بەڵام کارێکی زۆر لە بەهێزکردنی دڵ دەکات ، دەڵێت : مەبەستم زەردێنەکەیەتی ، ئەوەش بۆ سێ هۆکار دەگەڕێتەوە : خێرا گۆڕینی بۆ خوێن ، کەمی پاشماوەی ، ئەو خوێنەی لێی دروست دەبێ چونیەکی ئەو خوێنەیە کە دەچێت بۆ دڵ و سووکەو بە پەلە تێکەڵی دەبێ ، بۆیە گونجاوترین شتێکە کە ڕووی بە ڕووی ئەو نەخۆشیانە دەکرێتەوە کە گەوهەری ڕوح و خوێن شیی دەکەنەوە ٠

بَصَلٌ ، واتە : پیاز ، روى أبوداود في سننه : عن عائشة _ رضي الله عنها ، أنها سُئِلَتْ عن البصل ، فقالت : إنَّ آخرَ طعام أكلَهُ رسولُ الله ﷺ كان فيه بَصَل([٤٢٣])

---

[٤٢٢] _ الكُندُر : ناوی کەتیرەی درەختۆکەیەکی دڕکاویە نزیکەی دوو مەتر بەرز دەبێتەوە ، گەڵاو دەنکی زۆر لە مۆرد دەچێ ، لە شوێنی گەرم دەڕوێت وەکو وەڵاتەکانی عەممان و یەمەن ، باشترین جۆری ئەوەیە کە تازەو نەرم بێت ، ڕووی دەرەوەی سپی دیارەو بە ئاسانی ناشکێ ، کەشکاندت ناوەکەی چەسپی ڕەنگ زەردی زێڕیە ، یەکێکی تر لە نیشانەکانی (الكُندُر)ی پوخت ئەوەیە کە بەجوانی دەسوتێ ، بەڵام ئەوەی کە کتیرەی عەرەبی و صنەوبەری تێکەڵ کرابێت ناسوتێت ، هەرچی کەتیرەی عەرەبیە ناسوتێ و کەتیرەی صنەوبەریش تەنها دوکەڵ دەکات و گڕ ناگرێت ٠ بەم جۆرە بەکار دێت : سەرەتا لە نێو ئاوەقی ڕازیانە بخوسێ ئەگەر دەتەوێت لە گەڵ مەڵهەمی بخەیت ئەوا لە ناو سرکەدا بیخوسێنە ٠ کە بەتەنها بخورێ دوو تاوەکو پێنج گرام بۆ یەکجارە ، بڕوانە کتێبی : سروشت و تەندروستی ، صالح عبدالله ابراهیم ٠ وەرگێڕ ٠

[٤٢٣] _ حسن : أخرجه أحمد (٦ / ٨٩) ، وأبوداود (٣٨٢٩) ، كلهم عن أبي زياد خيار بن سلمة عن عائشة فذكرته ٠

واته : سه‌بارەت به پیاز له خاتوو (عائشة)یان پرسی _ خوای لیٚ ڕازی بیّت _ ، ئه‌ویش فه‌رمووی : كۆتا ئه‌و خۆراكانه‌ی كه پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ خواردی پیازی تێدا بووه ٠

له (الصحیحین)دا جێگیربووه: كه‌وا پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ قه‌ده‌غه‌ی كردووه ئه‌و كه‌سانه‌ی پیاز ده‌خۆن بچنه مزگه‌وته‌وه ٠

پیاز گه‌رمه له سێ یه‌مدا ، ته‌ڕی و شێیه‌كی زیادی تێدایه به‌سووده بۆ گۆڕانی ئاو ، با ژه‌هراویه‌كان دورده‌خاته‌وه ، شه‌هوه‌ت و ئاره‌زوو ده‌كاته‌وه ، گه‌ده به‌هێز ده‌كات ، ئاره‌زووی جووتبوون ده‌وروژێنێت ، تۆماوی نێرینه زیاد ده‌كات ، ڕه‌نگ جوان ده‌كاته‌وه ، به‌ڵام ناهێڵێت ، گه‌ده پاك ده‌كاته‌وه ، تۆوه‌كه‌ی نه‌خۆشی به‌ڵه‌كی ناهێڵێت ، ده‌هێنرێت به چوار ده‌وری نه‌خۆشی تووك وه‌رانی ده‌رده ڕێویدا ، زۆر بۆی به‌سوود ده‌بێت ، له گه‌ڵ خوێدا بالووكه هه‌ڵده‌كه‌نێت ، ئه‌و كه‌سه‌ی ده‌رمانێكی ڕه‌وانكاری خواردبێت و بۆنی پیاز بكات ناهێڵێت تووشی ڕه‌شانه‌وه‌و دڵ تێكه‌ڵ هاتن بێت و بۆنی ئه‌و ده‌رمانه‌ش ناهێڵێت ، ئه‌گه‌ر ئاوه‌كه‌ی بكرێته لووت ، سه‌ر پاك ده‌كاته‌وه ، ده‌كرێته گوێ بۆ قورس بیستن و زرنگانه‌وه‌و كێم و ، ئه‌و ئاوه‌ی له گویكاندا دروست ده‌بێ ، به‌سووده بۆ ئه‌و ئاوه‌ی كه له چاودا دروست ده‌بێ به‌وه‌ی تۆوه‌كه‌ی له گه‌ڵ هه‌نگوێندا چاوی پێ ده‌ڕێژرێت به‌سه‌ر سپیای چاودا ، كوولاوی پیاز خۆراكێكی زۆری تێدایه‌و بۆ زه‌ردووی و كۆكه‌و ، زبری سنگ به‌سووده ، میز زیاد ده‌كات ، خوو نه‌رم ونیان ده‌كاته‌وه ، به‌سووده بۆ گه‌زتنی سه‌گی ناهار ئه‌گه‌ر له گه‌ڵ سپه‌ندو (السذاب)([424]) خوێدا تێكه‌ڵ كرلو به‌سه‌ر ئه‌و جێگه‌یه‌دا چكێنرا ، ئه‌گه‌ر هه‌ڵبگیرێت ، ده‌می مایه‌سیری ده‌كاته‌وه ٠

٤٢٤_ السذاب : ڕووه‌كێكی گیایه‌و ، (٥٠ _ ١٠٠ سم) درێژ ده‌بێته‌وه ، قه‌دێكی ڕه‌ق و ووشك هه‌یه ، لقه‌كانی گه‌ڵایه‌كی چڕی سه‌وزی مه‌یله‌و شینی پێوه‌یه ، كۆتایی لقه‌كان كۆمه‌ڵه گوڵێكی زه‌ردی بۆنداری به‌هێز هه‌ڵده‌گرن ، له كۆتایی وه‌رزی هاوێندا ده‌رچوونی گوڵه‌كان ته‌واو ده‌بێ ، ئه‌م ڕووه‌كه گه‌ڵاكانی به‌كاردێن و ،

زیانەکانی : نەخۆشی شەقیقە دروست دەکات ، سەر دەیەشێنێت ، با دروست دەکات ، چاو تارێك دەکات ، زۆر خواردنی نەخۆشی بیرچوون دروست دەکات ، ئەقڵ خراپ دەکات ، بۆنی دەم ناخۆش دەکات ، زیان بەو کەسە دەگەیەنێت کە لە گەڵتدا دانیشتووە ، هۆکاری بێزاربوونی پەریەکانە ، بەڵام ئەگەر کوڵێندرا ئەم زیانانەی لێ دور دەخاتەوە ٠

لە (السنن)ەکاندا هاتووە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەو کەسانەی سیرو پیاز دەخون بیانمرێنن بە کوڵاندن ٠

جوینی هەندێ لە گەڵای سپەند بۆنەکەی نامێڵێت ٠

باذنجان ، لە فەرموودەیەکی (موضوع)ی هەڵبەستراودا بەدەمی پێغەمبەری خواوە ﷺ هاتووە : بایجان بۆ چارەسەرکردنی هەر نەخۆشیەکە کە لە پێناویدا بخورێت ، ئەم قسەیە بە ناشیرین دادەنرێت بدرێتە پاڵ تاکە تاکەی ئاقڵ و ژیران ، سەرەڕای پێغەمبەرانیش ، بایجان دوو جۆرە : سپی و ڕەش ، جیاوازی لە نێوان زانایاندا هەیە سەبارەت بەوەی ئایا گەرمە یاخود ساردە ؟ ڕاستیش : گەرمە ، (السوداء)و مایەسیری ، کونیلەی داخراو شیرپەنجەو گولی دروست دەکات ، ڕەنگ خراپ دەکات و ڕەشی دەکاتەوە ، زیان بە بۆنی ناخۆشی دەم دەگەیەنێت ، بەڵام جۆرە سپیەکەی هیچ کام لەوانەی تێدا نی یە ٠

ئێستا لە چیاو ، دۆڵ و ، نزیك بە ماڵان و ، ئەم لاو ئەو لای ڕێگاکاندا لە زۆربەی وەڵاتانی جیهان دەڕوێت ، وە چەندین سوودی پزیشکی هەیە ٠ بڕوانە : www khaym a.com /haw aj/sothab htm ، وەرگێڕ ٠

پیتی تاء (ت)

تَمْرٌ • واته : خورما ، ثبت في الصحيح عنه ﷺ مَن تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمَراتٍ وفي لفظٍ : مِن تَمْر العَالية لم يَضُرَّه ذلك اليَوْمَ سُمٌّ ولا سِحْرٌ([425]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : هەرکەس بەیانیان حەوت خورما ، لە بێژەیەکی تریشدا : لە خورمای (عالية) _ شوێنێکە لە مەدینەی پیرۆز _ بخوات ئیتر ئەو ڕۆژە ژەهرو جادوو زیانی پێ ناگەیەنن •

وثبت عنه أنه قال : بيتٌ لا تَمْرَ فيه جِيَاعٌ أهلُهُ([426]).
واتـە : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرموویـەتی : ماڵێـک خورمـای تێـدا نـەبێ دانشـتوانی لـە برسێتیدان •

هەروەها جێگیربووە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ خورمای بە کـەرێ وە خـواردووە ، خورمـای بە نانەوە خواردووە ، بەتەنهاش خواردویەتی •

خورما گەرمە لە دووەمدا ، وە ئایا تەڕی شێدارە لە یەکەمدا ، یاخود ووشکە ؟ لەم بـارەوە دوو گوفتار هەیە• جگـەر بـەهێز دەکـات ، خـووی مرۆڤـ نـەرم و نیـان دەکاتـەوە ، ئـارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، بەتایبەت لە گەڵ تۆوی کـاژدا(حـب الصـنوبر) ، زبـری گـەروو چاك دەکاتەوە ، بەڵام ئـەو کەسـانەی لەسـەری ڕانـەهاتوون وەکـو دانیشـتوانی وەڵاتـە سـاردەکان کونیلـەی داخراویـان (السّدد) بـۆ دروسـت دەکـات ، زیـان بـەددان دەگەیـەنێت ، سەرئێشـە دەوروژێنێت ، بۆ دورخستنەوەی زیانەکانی بادەم و خەشخاشی(اللوز والخشـخاش) لـە گەڵـدا بەکاردێت ، زیاتر لە هەموو میوەکانی تر خـۆراك دەبەخشـێتە جەسـتە بـەهۆی ئـەو گەوهـەرە

[425] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٢٠٣ ، ٢٠٤) ، ومسلم (٢٠٤٧) •
[426] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢٠٤٦) •

گەرمە شێدارەی کە تیایدایە ، خواردنی پێش نان خواردنی بەیانی کرم دەکوژێت ، چونکە لە گەڵ گەرمیەکەیدا هێزێکی دەرمانی دروست دەکات ، ئەگەر بەردەوام پێش نان خواردنی بەیانی بەکارهێنرا ، مادەی کرم سووك دەکاتەوە ، لاوازیان دەکات و کەمیان دەکاتەوە ، یاخود دەیانکوژێت ، خورما میوەو خۆراکە ، دەرمان و خواردنەوەو شیرینیە ٠

تِينٌ ، واتە : هەنجیر ، لەبەر ئەوەی هەنجیر لە زەوی حیجازو مەدینەی پیرۆزدا نی یە ، ناویشی لە سوونەتدا نەهاتووە ، چونکە خاکێکی جیاوازی پێویستە بەبەراوردی خاکی دارەخورما ، بەڵام خوای تعالى لە قورئاندا سوێندی پێ خواردووە ، لەبەر زۆری سوودو کەڵکی ، ڕاستیش : ئەو هەنجیرەی خوای تعالى سوێندی پێ خواردووە : هەنجیرە ناسراوەکەیە ٠

هەنجیر گەرمە ، سەبارەت بە تەڕی و ووشکیەکەی دوو گوفتار هەیە ، چاکترینی : سپیەکەیەتی کە توێکڵەکەی پێگەیووە ، لمی نێو گورچیلەو میزڵدان پاك دەکاتەوە ، دژ بە ژەهرەکانە ، زیاد لە هەموو میوەکانی تر خۆراك دەبخشێ و بۆ زبری گەرو و سنگ و ، هەروەها بۆ بۆڕی هەوا بەسوودە ، گورچیلەو سپڵ دەشواتەوە ، خەڵتەی بەڵغەمی لە گەدەدا پاك دەکاتەوە ، خۆراکێکی چاك بە جەستە دەبەخشێت ، بەڵام ئەگەر زۆری لێ خورا ئەسپێ دروست دەکات ٠

ووشکەکەی خۆراك بەخشەو ، بۆ دەمارەکان بەسوودە ، ئەگەر لە گەڵ گوێزو بادەمدا بخورێت چاکترە ٠ (جالینوس) دەڵێت : ئەگەر لە گەڵ سپەندو (السذاب) گوێزدا خۆرا پێش ژاهراوی بوون ، بەسوود دەبێ و ، لە زیانیش دەیپارێزێت ٠

ويذكرُ عن أبي الدّرداءِ أهديَ إلى النبيِّ ﷺ طبقٌ من تينٍ فقال : ((كُلُوا)) وأكل منـهُ وقـال : ((فلو قلتُ إن فاكهةً نزلت من الجنةِ قلت : هذه لأنّ فاكهـةَ الجنـةِ بلا عجمٍ ، فكلُوا منهـا فإنّهـا تقطعُ البواسيرَ وتنفعُ من النّقرس))[٤٢٧] وفي ثبوت هذا نظر .

واته له (أبي الدرداء)ەوه _ خـواى لـێ ڕازى بێـت _ باسكراوه : كـهوا سينيهك هـهنجير بهخشرايه پێغهمبهرى خوا ﷺ ، فهرمووى : ((بخـۆن)) ، خۆشـى لێـى خـواردو ، فـهرمووى : ((ئهگهر بلێم : ميوهيهك له بهههشتهوه دابهزيوه دهلێم ئهمهيه ، چونكه ميوهى بهههشت بـێ ناوكه ، بۆيه لێى بخۆن مايهسيرى نامێلێت و ، بۆ نهخۆشى جومهگه ژان بهسووده)) .

• بۆ ئهو كهسانهى پلهى گهرمى جهستهيان بهرهزهو تايان ههيه تينووييان دهكات ، ئهو تينويهتيه دهشكێنێت كه بههۆى بهڵغهمى سوێرهوه دروست دهبـێ ، بۆ كۆكـهى درێژخايـهن بهسووده ، ميز زياد دهكات ، كونيله داخراوهكانى جگهرو سپڵ دهكاتـهوه ، بۆ گورچيلهو ميزڵدان گونجاوه ، ئهگـهر پـێش نـانى بـهيانى بخورێـت سودێكى سهرسوڕمێنى ههيه بـۆ كردنهوهى ڕێڕهوهكانى خۆراك ، بهتايبهت ئهگهر لهگهڵ گوێزو بادهمدا خورا ، بهڵام خـواردنى له گهڵ خۆراكه چرهكاندا زۆر خرابه ، تووى سپى (التوت الأبيض) زۆر له ههنجيرهوه نزيكـه ، بهڵام كهمتر خۆراك دهبهخشێ و زيانيشى بۆ گهده زۆرتره .

<u>تێبينـهً</u> : پێشـتر ئاماژهمـان پێـداوه كـهوا ئـاوى جـۆى هـاڕاوه ، ههسـتاين بـه باسـكردنى سودهكانى و ، ئهوهشمان خستهڕوو كهوا بۆ خهڵكى حيجاز له ئاوى جۆى نههاڕاو چاكتره.

[٤٢٧] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢٠١) .

پيتى ثاء (ث) :

ثلج ، واته : بەفر ، ثبت في الصحيح عن النبي ﷺ أنَّه قال : ((اللّهُمَّ اغسِلني مِنْ خطاياي بالماءِ والثَّلجِ والبَرَدِ))[٤٢٨].

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((پەروەردگارا بە ئاو بەفرو تەرزە لە تاوانەکانم بمشۆوە)) ٠

ئەو مەسەلە فیقهیانەی لەم فەرموودەیدا بەدیدەکرێت ئەوەیە کە نەخۆشی بە دژەکەی چارەسەر دەکرێت ، بۆیە تاوانەکان جۆرە گەرمی و سووتانێکی تێدایەو بەفرو تەرزەو ، ئاوی ساردیش دژیی ئەو گەرمیەن ، بۆیە نابێ بگوترێت : ئاوی گەرم چاکترە بۆ لابردنی پیسی ، بەڵکو ئەو ڕەقکردن و پتەوکردن و بەهێزکردنەی ئاوی سارد لە جەستەدا دروستی دەکات ، ئاوی گەرم دروستی ناکات ، تاوانەکانیش دوو شت دروست دەکەن : پیسکردن و خاوکردنەوە ، بۆیە پێویستە بە شتێك چارەسەر بکرێن کە دڵ پاك بکەنەوەو پتەو قایمی بکەن ، باسکردنی ئاوی ساردو بەفرو تەرزەی نێو فەرموودەکەش ئاماژە بۆ ئەو دوانە دەکەن ٠

پاشان ٠ بەفر ساردە بەپێی ڕاسترین بۆچۆن ، ئەو کەسانەش بەهەڵەدا چوونە کە گوتویانە : گەرمە ، گومانەکەشیان ئەوەیە کە گیانلەبەرانی تێدا لە دایك دەبێ ، بەڵام ئەمە بەڵگەی گەرمبوونی نی یە ، چونکە لە میوە ساردەکان و ، لە سرکەشدا دەبێت ، بەڵام تینوکردنی ، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی گەرمی دەوروژێنێ نەك بۆ گەرمی خودی خۆی ، زیان بە گەدەو دەمار دەگەیەنێت ، ئەگەر ددان ئێشان بەهۆی گەرمیەکی لەڕادەبەدەرەوە بێت ، ئێشەکەی لێ دور دەخاتەوە ٠

---

٤٢٨ ـ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ١٨٩) ، ومسلم (٢ / ٩٨ ، ٩٩) عن أبي زرعة عن أبي هريرة فذكره٠

ثُومٌ ، واته : سیر ، له پیازەوه نزیکه ، وفي الحدیث : ((مـن أكلـهما فليُمتهُما طبخاً))[٤٢٩]
واته له فەرموودەدا هاتووه : ((ئەو کەسەی دەیخوات با به کوڵاندن بیمرێنێت)).

وأهديَ إليه طعامٌ فيهِ ثومٌ فأرسل بهِ إلى أبي أيّوبَ الأنصاريّ فقال يا رسول اللهِ تكرههُ وترسلُ بهِ إليّ ؟ فقال : ((إنّي أناجي من لا تناجي))[٤٣٠] .

واتـه ئـەوەبوو پێغەمبـەری خـوا ﷺ خـواردنێکی بـەدیاری درایـه سـیری تێـدابوو ، ئـەویش ناردی بۆ (أبي أيوب الأنصاري) _ خوای لـێ ڕازی بێـت _ ، (أبـي أيـوب)یـش فـەرمووی : ئەی پێغەمبەری خوا تۆ حەزت پێی نی یەو بۆ منی دەنێری ؟ فـەرمووی : ((مـن ڕازونیـاز لـه گەڵ زاتێکدا دەکەم تۆ ڕازونیازی له گەڵ ناکەی)) .

پاشان سیر گەرمی ووشکه لـه چـوارەمدا ، گـەرم دەکـات بەگـەرمکردنێکی بـەهێز ، ووشـك دەکـات بـه ئەوپـەڕی ووشـکردنەوه ، بەسـووده بـۆ ئـەو کەسـانەی زۆر سـەرمایان دەبـێ ، بەسووده بـۆ ئـەو کەسـانەی میزاجیـان بەڵغەمیـه ، ، بەسـووده بـۆ ئـەو کەسـانەی نـزیکن لـه ئیفلیجیەوه ، تۆماوی نێرینه ووشك دەکاتەوه ، کونیلـه داخراوەکـان دەکاتـەوه ، بـا چـڕەکان شیی دەکاتەوه ، خۆراك هەرس دەکات ، تینویەتی دەشکێنێت ، سك ڕەوان دەکاتـەوه ، میـز زیاد دەکات ، بۆ گەزتنی جانەوەران و تێکڕای ئاوسانه سارده بێ ئازارەکـان جێگـەی (تریـاق) دەگرێتەوه ، ئەگـەر بکوترێـت و بخرێتـه سـەر شوێنی گـەزتنی مـارو ، پێـوەدانی دووپشـك بەسـوود دەبـێ و ژەهرەکانیـان ڕادەکێشـێت ، جەسـته گـەرم دەکـات ، گەرمیەکەشـی زیـاد دەکـات و ، بەڵغـەم دەوەسـتێنێت ، بـای نێـو سـك شـیی دەکاتـەوه ، گـەروو پـاك و سـاف دەکاتەوه ، تەندروستی زۆربەی جەستەکان دەپارێزێت ، بەسـووده بـۆ گـۆڕانی ئـاو ، کۆکـەی درێژخایـەن ، بـه کـاڵی و کوڵـاوی و بـرژاویش دەخورێـت ، بـۆ ئـازاری سـنگ کـه بـەهۆی

---

[٤٢٩] _ صحيح : أخرجه مسلم (٥٦٧) .
[٤٣٠] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٢٨٢) ، ومسلم (٥٦٤) .

سەرمابوونەوە دروست دەبیّ بەسوودە ، زاروو لە گەروودا دەردەهێنێت ، ئەگەر لە گەلّ سرکەو(الخل) خویّ و هەنگوێندا بکوترێت و ، پاشان بخرێتە سەر ددانە خرپیّ کلۆرو داخوراوەکان ، ووردی دەکات و دەیکەوێنێت ، ئەگەر بەو جۆرە بخرێتە سەر ددانە خریّ بەئازارەکان ، ئازارەکەی ناهێڵێت ، ئەگەر بە ئەندازەی کێشی دوو دیرهەمی لیّ بکوترێت و ، لە گەلّ ئاوی هەنگوێندا (ماء العسل) بخورێتەوە ، بەلّغەم و کرم دەکاتە دەرەوە ، ئەگەر تێکەلّ بە هەنگوێن بکرێت و جەستەی تووشبوی بەنەخۆشی بەلّەکی تێهەڵسوێنرێت ، بۆی بەسوود دەبیّ ٠

لە زیانەکانی : سەر دەئێشێنێت ، زیان بە مێشك و چاوەکان دەگەیەنێت ، هێزەکانی بینین و جووتبوون لاواز دەکات ، تینوو دەکات ، (الصفراء) دەوروژێنێت ، بۆنی دەم ناخۆش دەکات ، بەلّام ئەگەر گەلّای سپەندی(السذاب) بەدوادا بجوێت ئەو بۆنە ناخۆشە ناهێلّێت ٠

ثرید ، واتە : تلّیت کە نانێکە گوشرابێتە خواردنێکی شلەبەگۆشتەوە ، ثبت في الصحيحين عنه ﷺ ((فضل عائشة على النساء كفضل الثريد على سائر الطعام))([43]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((بەڕاستی ڕێزی (عائشة) بەسەر ژنانی دیکەدا ، وەکو ڕێزی شلەبەگۆشتە بەسەر خواردنەکانی تردا)) ٠

تلّیت خواردنێکی ئاوێتەیەو ، لە نان و گۆشت پێکهاتووە ، نانیش چاکترین خۆراکەکانەو ، گۆشتیش سەرداری پێخۆرەکانە ، بۆیە ئەگەر کۆبنەوە ئیتر هیچ شتێکی تر نابێت جێگەی دلّ تێچوونی مرۆڤ بیّ ٠

---

[43] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٧ / ٨٣) ، ومسلم (٢٤٤٦) ٠

خەڵكیش كێشمەكێشمیان تێكەوتووە سەبارەت بەوەی كامیان چاكترە ؟ ڕاستیش ئەوەیە كە پێویستبوون بەنان زۆرترو گشتیترە ، گۆشتیش بەڕێزترو چاكترەو ، زیاد لە هەموو شتەكانی دیكە لە گەوهەری جەستە دەچێت و ، خۆراكی خەڵكی بەهشتە ، خوای تعالی سەبارەت بەوانەی داوای سەوزەوات و ترۆزیی و ، گەنم و سیرو ، نیسك و ، پیازیان دەكرد فەرموویەتی ﴿ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ ﴾[البقرة : ٦١] واتە : (موسی) فەرمووی : ئایا داوای ئەو شتە خراپانە دەكەن لە جیاتی شتی باشتر لەوان ([٤٣٢]) ، كەسانێكی پێشینیش گوتویانە مەبەست بە (الفوم) واتە : گەنم ، بۆیە لە ڕوانگەی ئەم ئایەتەوە گۆشت لە گەنم باشترە ٠

پیتی جیم (ج) :

<u>جُمَّار</u> ٠ ناوكرۆكی دارەخورما : ثبت في الصحيحين : عن عبدالله بن عمر قال : بَيْنَا نَحْنُ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ جُلُوسٌ ، إِذَا أُتِيَ بِجُمَّارِ نَخْلَةٍ ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ ((إِنَّ مِنْ الشَّجَرِ شَجَرَةً مثل الرُجل المسلم لا يَسقُطُ وَرَقُها٠٠٠ الحديث))([٤٣٣]) .

واتە : لە (عبدالله)ی كوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە كاتێكدا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ دانیشتبووین ، ناوكرۆكی دارەخورمایەكیان بۆ هێنا ، ئەوەبوو فەرمووی : ((لە درەختەكاندا درختێك هەیە وەكو پیاوی موسڵمانە كە گەڵاكانی ناوەرێت ٠٠٠ تا كۆتایی فەرموودەكە)) ٠ ناوكرۆكی دارەخورما : ساردی ووشكە لە یەكەمدا ، برین سارێژ دەكاتەوە ، بۆ ئەو برینانەی خوێنیان لێدێت بەسوودە ، بۆ سكچوون و ، زاڵبوونی (المرة الصفراء)و ، وورووژانی خوێن بەسوودە ، كیمۆسی خراپ نی یە ، خۆراكێكی كەم بە

---

[٤٣٢] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٤٣٣] ـ صحيح : أخرجه البخاري (١ / ٢٦) ، (٣ / ١٠٣) ، (٧ / ١٠٣ ، ١٠٤) ، ومسلم (٨ / ١٣٧) عن مجاهد عن ابن عمر فذكره ٠

جەستە دەبەخشێت ، بەقورسی هەرس دەبێ ، درەختەکەی هەرهەمووی سوودو کەڵکە ، بۆیە پێغەمبەری خوا _ چواندویەتی بە پیاوی موسڵمان لەبەر زۆری خێرو سوودەکەی ٠

جبن ، پەنێر : في السنن عن عبدالله بن عمر قال : أتي النبي ﷺ بجبنة في تبوك ، فدعا بسكين ، وسمى وقطع ٠ رواه أبوداود([٤٣٤]) .

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە (تبوك) پێغەمبەری خوا ﷺ پەنێرێکی بۆ هێنرا ، ئەوەبوو داوای چەقۆیەکی کردو ، ناوی خوای هێناو دەستی بەبڕینی کرد ٠ هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە شام و ، عێراق خواردویانە ، جۆرە تەڕە بێ خوێکەی بۆ گەدە باشە ، بەئاسانی دەچێتە نێو ئەندامەکانی جەستەوە ، گۆشت زیاد دەکات ، سك نەرم دەکاتەوە بەنەرمکردنێکی مام ناوەند ، جۆرە سوێرەکەی خۆراکێکی کەم دەبەخشێت بەبەراوردی تەڕەکەی ، بۆ گەدە خراپە ، بۆ ڕیخۆڵە زیانبەخشە ، جۆرە کۆنەکەی سك دەگرێتەوە ، هەروەها جۆرە برژاوەکەشی ، بۆ برین چاکەو ، قەدەغەی سکچون دەکات ، ساردی تەڕە ، ئەگەر وەکو برژاو بەکاربێت ، گونجاوی میزاجێتی ، چونکە ئاگر چاکی دەکات و ڕێکی دەکاتەوەو ، گەوهەری نەرم و نیان دەکاتەوە ، تام و بۆنی خۆش دەکات ، جۆرە کۆنە سوێرەکەی ، گەرمی ووشکە ، وە برژاندن چاکی دەکاتەوە بەوەی گەوهەری نەرم و ئاسك دەکاتەوەو ، توندو کەسکونیشی دەشکێنێت چونکە ئاگرەکە لە بەشە گەرمە ووشکەکەی پەنێر بۆ خۆی ڕادەکێشێت کەوا گونجاوی خۆیەتی ، جۆرە سوێرەکەی لاواز دەکات و ، بەردی نێو گورچیلەو میزڵدان دروست دەکات ، بۆ گەدە خراپە ، وە تێکەڵکردنیشی لە گەڵ هێمن کەرەوەکاندا خراپترە چونکە دەبێتە هۆکارێك بۆ ئەوەی گوزەری بکاتە نێو گەدەوە ٠

[٤٣٤] _ حسن الإسناد : أخرجه أبوداود (٣٨١٩) من طريق عمرو بن منصور عن الشعبي عن ابن عمر فذكره ٠

پیتی الحاء (ح) :

حناء : پێشتر چەندین فەرموودەمان سەبارەت بە چاكێتی و ، باسكردنی سوودەكانیدا هێناوەتەوە ، بۆیە پێویست بە دووبارەبوونەوە ناكات ٠

حبة السوداء ، ڕەشكە ، ثبت في الصحيحين : من حديث أبي سلمة ، عن أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، أن رسول الله ﷺ قال : ((عليكم بهذه الحبة السوداء ، فإن فيها شفاء من كل داء إلا السام)) ٠ والسام : الموت([٤٣٥]) .

واته : له (أبي هريرة)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئەم ڕەشكە بەكاربێنن ، چونكە شیفای تێدایە بۆ هەموو نەخۆشیەك جگە لە مردن)) ٠

(الحبة السوداء) واته : ڕەشكە لە زمانی فارسەكاندا بە (الشونيز) ناودەبرێت ، هەروەها بە (الكمون الأسود) و (الكمون الهندي)یش دەناسرێت ، (الحربي) لە (الحسن)ەوه دەڵێت : (الخردل)ه([٤٣٦])، (الهروي)یش دەڵێت : قەزوانە (الحبة الخضراء ثمرة البطم)ه ، بەڵام بۆچۆنی هەردوكیان هەڵەیەو ، ڕاستیش : (الشونيز)ه ٠

سوودەكانی زۆر زۆرە ، فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ (شفاء من كل داء) واته : شیفایە بۆ هەموو نەخۆشیەك ، وەكو فەرمایشتی خوای پەروەردگارە ﴿ تُدَمِّرُ كُلَّ شَيْءٍ بِأَمْرِ

---

[٤٣٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠/ ١٢١) ، ومسلم (٢٢١٥) ٠

[٤٣٦] _ الخردل ٭ ڕووەكێكی گیای وەرزیە ، لە وەرزە بارانیەكاندا درێژیەكەی بە مەترێك دەگات ، ئەم ڕووەكە لق و پۆپێكی چڕی لێ دەبێتەوە ، ڕەنگی گەڵاكانی سەوزێكی كاڵە ، گوڵەكانی بە زۆری زەردن ، بەرەكەی شێوەیەكی لولەكی هەیەو تۆوێكی خڕی تێدایە كە تیرەكەی نزیكەی ٢ ملیمەترە ٠ بڕوانە :

رَبِّهَا ﴾[الأحقاف : ٢٥] • واته : بەفەرمانی پەروەردگاری هەموو شتێك دەڕۆخێنێ[٤٣٧] واته : هەموو ئەو شتانەی قبوڵی ڕۆخاندن دەکەن و هاوشێوەکانی ، بۆ هەموو نەخۆشیە ساردەکان بەسوودە ، بەشدار دەبێ لە چارەسەرکردنی نەخۆشیە گەرمە ووشکەکاندا بە کاتی (بالعرض) ، وە لە بەر ئەوەی گوزەرکردنی خێرایە بۆیە بە باشی هێزی دەرمانە ساردە شێدارەکانی پێدەگەیەنێت

بۆ نموونە دانەری کتێبی (القانون)و کەسانی تریش بڕیاریان داوە لەسەر بەکارهێنانی زافەران لە قورصی (الکافور)دا[٤٣٨] چونکە بەخێرا گوزەری پێ دەکات و هێزی دەگەیەنێت ، هاوشێوەی ئەمەش زۆرەو شارەزایانی ئەم بوارە دەیزانن ، بەدوریش دانانرێت گەرم لە نەخۆشیە گەرمەکاندا سوودی هەبێ بەخاسیەت ، چونکە لە زۆر دەرماندا ئەو شتە دەبینرێت ، : لەوانە (الأنزروت)ە[٤٣٩] کە دەرمانەکانی دیکەی چاو ئێشەی تێکەڵ دەکرێت ، وەکو شەکرو شتی تریش لە تاکە گەرمەکان ، چاوئێشەش ئاوسانێکی گەرمە بە ڕێکەوتنی پزیشکان ، هەروەها بەسوودبوونی گۆگردی گەرم بۆ گەڕی •

---

[٤٣٧] ـــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان •

[٤٣٨] ـــ الکافور : مادەیەکی کریستاڵی سپی ڕوونەو ، بۆنێکی توندی هەیە ، بە هەڵمبوونی ئاسانە لە پلەی گەرمی ئەو ژورەی تیایدایە ، بەڵام بە قورسی لە ئاودا دەتوێتەوە ، ئەم مادە لە دڵۆپاندنی داری درەختی کافورەوە بەدەست دێ ، دەرختی کافور درەختێکی هەمیشە سەوزی ناسراوە ، نزیکەی (٥٠) متر بەرزە ، داری درختەکە زۆر سپیەو بۆنێکی خۆشی هەیە ، مادەی کافور لە نێو دارو قەدی درەختەکەدایە ، بڕوانە : Arabic.rt.com

[٤٣٩] ـــ الأنزروت : کەتیرەی دارێکی دڕکاویە ، تاڵەو ، سپی و سوری هەیەو ، لە چیاکانی وەڵاتی فارسدا هەیە ، هەموو ئاوساوکان هێمن دەکاتەوە ، بۆ داهاتن و ڕیپۆقی چاو بەسوودە ، بەڵغەمی چڕ نەرم دەکاتەوە ، بڕوانە : نهاية الأرب في فنون الأدب ، وەرگێڕ •

شونێز گەرمی ووشكە لە دووەمدا ، بای سك ناهێڵێت ، (حبة القرع)([440]) دەكاتە دەرەوە ، بۆ ئەو تایەی لە چوارەم ڕۆژدا تووشی نەخۆش دەبێ و ، هەروەها بۆ تای بەڵغەمی بەسوودە ، كونیلە داخراوەكان (السدد) دەكاتەوە ، باكان شیی دەكاتەوە ، تەڕی و شێی گەدە ووشك دەكاتەوە ، ئەگەر كوتراو تێكەڵ بە هەنگوین كراو ، لە گەڵ ئاوی گەرمدا خورایەوە ، بەردی گورچیلەو مێزڵدان دتوێنێتەوە ، میزو ، بێنوێژی و ، شیر هێنەرە ئەگەر بەردەوام چەند ڕۆژێك بیخواتەوە ، ئەگەر لە گەڵ سركەدا (الخل) گەرم بكرێت و ، سكی تێ هەڵسوێنرێت ، كرمی (حب القرع) دەكوژێت ، ئەگەر لە گەڵ ئاوی گۆژاڵكی تەڕ یاخود كوڵاودا (ماء الحنظل الرطب أو المطبوخ) بشێلدرێت ، ئەوا كاریگەری بەهێزتر دەبێ لە دەركردنی كرمدا ، وە پاك دەكاتەوەو دەبڕێت و ، شیی دەكاتەوە ، ئەگەر بكوترێت و بكرێتە نێو پەڕۆیەكەوەو ، بەردەوام بۆن بكرێت هەڵامەتی سارد چارەسەر دەكات ٠

ڕۆنەكەی بۆ (داء الحية)و([441])، بالوكەو خاڵ بەسوودە ، ئەگەر مسقاڵێكی لە گەڵ ئاودا بخورێتەوە ، بۆ هەناسەبڕكێ و تەنگەنەفەسی بەسوودە ، بە شێوەی بپێچانیش سوود بە سەرئێشەی سارد دەگەیەنێت ، ئەگەر حەوت دانەی بە ژمارە لە شیری ژناندا بخوسێندرێت و ، كەسی توشبوو بە نەخۆشی زەردووی (اليرقان) بیكاتە لووتی ، سودێكی زۆری پێ دەگەیەنێت ٠

ئەگەر لە گەڵ سركەدا بكوڵێندرێت و ، پاشان لە دەم وەربدرێت ، بەسوود دەبێ بۆ ئەو ددان ئێشانەی لە ئەنجامی سەرماوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، ئەگەر بە هاڕاوی بكرێتە لووت ،

---

[440] ــ حبة القرع : جۆرێكە لە كرمە درێژە گەورە خڕە بەرهەڵستەكان ، بڕوانە : القانون في الطب لأبن سينا ، فصل في الديدان ، وەرگێڕ

[441] ــ داء الحية : نەخۆشیەكە لە نەخۆشی (داء الثعلب) دەچێت ، بەڵام جیاوازی نێوانیان ئەوەیە كە نەخۆشی (داء الحية) تەنها مووی سەر ناوەرێت بەڵكو پێستێكی تەنكی سەریشی لە گەڵدا دادەماڵرێت وەكو ئەو كاژە تەنكەی لە مار دەكرێتەوە ، بڕوانە : القانون في الطب لأبن سينا ، وەرگێڕ ٠

بەسوود دەبێ بۆ ئەو ئاوەی لە چاوەکاندا دروست دەبێ ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بە شێوەی پێچان (ضماد) بەکاربێت ، زیپکەو گەڕیی کێماوی هەڵدەکەنێت و ، ئاوسانە بەڵغەمیە درێژخایەنەکان و ، ئاوسانە ڕەقەکان شیی دەکاتەوە ، ئەگەر ڕۆنەکەی بکرێتە لووت بۆ نەخۆشی دەم خواربوون (اللقوة) بەسوودە ، ئەگەر نیو مسقالێ تا مسقالێکی بخورێتەوە ، بۆ گەزتنی جاڵجاڵۆکە زیانبەخشەکان (الرتيلاء) بەسوودە ، ئەگەر بهاڕدرێت و تێکەڵ بە ڕۆنی قەزوان (دهن الحبة الخضراء) بکرێت و ، پاشان سێ تکی بتکێنرێتە گوێ ، بۆ ئەو سەرمایەی کە تووشی بووەو ، هەروەها بۆ باو کونیلە داخراوەکانی بەسوود دەبێ ·

ئەگەر ببرژێندرێت و ، پاشان بکوترێت بەزۆر وردی و ، لە زەیتدا بخوسێندرێت و ، سێ تک یاخود چوار تکی لە لووت بتکێنرێت ، بۆ ئەو هەڵامەتەی پژمینێکی زۆری لە گەڵدایە بەسوودە ·

ئەگەر بسوتێنرێت و تێکەڵ بە مێوی تواوەبوو (الشمع المذاب) لە ڕۆنی (السَوْسَن)([442]) ، یاخود ڕۆنی خەنە (دهن الحناء) بکرێت و ، برینەکانی قاچی پێ چەور بکرێت پاش شتنی بە سرکە ، سوودی پێ دەگەیەنێت و برینەکانی لادەبات ·

---

[442] ـ السَوْسَن : گوڵەشلێر ، ڕووەکێکە شەصت سانتمەتریك بەرز دەبێتەوەو گوڵێك یاخود چەند گوڵێکی هەیەو ، هەریەکەیان لە غونچەیەکەوە پەیدا دەبن و دەپشکوێن ، هەیە سپی هەیە شین هەیە زەردە هەیە سوورە ، ڕووەکێکی تەمەن درێژەو هەندێ جۆری بە بۆنی خۆش بەناوبانگە چونکە ڕووەکێکی عەتر ئامێزە ، کێوی و باخچەی هەیەو باخچەیەکەشی دوو جۆرە ، (الأزادُ) کە سپی یەو ، وە (الإيرِساءُ) ، بۆ ئاویەتک بەسوودە ، هێمنکاری ماددە چڵەکانە ، جۆری (الأزادُ)ی بەسوودە بۆ نەخۆشیە ساردەکانی مێشك و ، با چرە کڵوبۆکانی نێوی شیی دەکاتەوە ، گەڵاکانی بەسوودە بۆ سوتاویی ئاوی گەرم ، هەروەها بەسوودە بۆ گەزتنی جانەوەران و دووپشك بەتایبەت ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ، قاموسی ڕستە ، القاموس المحيط ، وەرگێڕ .

ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بهاڕدرێت و ، نەخۆشـیەکانی (الـبرص) و (البهـاق الأسـود)و[٤٤٣] سەری کرێشاوی تێ هەڵسوێنرێت ، سوودی پێ دەگەیەنێت و ، چاکیان دەکاتەوە ئەگـەر وورد بهاڕدرێت و ، هەموو ڕۆژێك بە ئەنـدازەی کێشـی دوو دیرهـەمی بـە ئـاوی سـاردەوە لـێ قـووت بدرێ ، بە سوود دەبێ بۆ ئەو کەسانەی سەگی هار گەستونی پێش ئەوەی لە ئاو خاڵی بێـت ، وە دڵنیاش دەبێ کە تیاناچێت ، ئەگەر ڕۆنەکەشی بکرێتە لووت ، بۆ نەخۆشـیەکانی ئیفلیجـی (الفالج) و (کُزاز)([٤٤٤]) بە سوود دەبـێ و ، مادەکانیـان دەوەسـتێنێت ، ئەگـەر دووکەڵیشـی پێ بکرێت ، جانەوەران دووردەخاتەوە ٠

ئەگـەر (الأنـزروت) لـە ئـاودا بتوێنرێتـەوەو ، نـاوەوەی ئەڵقەکـەی تـێ هەڵسـوێنرێت و ، پاشان (الشونیز)ی بەسەردا بپرژێنرێت ، ئەوا دەبی بە پرژێنـەرێکی بەسـوودی سەرسـوڕمێن بۆ مایەسیری ، سوودەکانییشی چـەندەها ئەوەنـدی ئەمەیـە کـە باسـکرا ، خواردنەوەشـی بـە ئەندازەی دوو دیرهەمە ، کەسانیکیش وایان ڕاگەیاندووە کە زۆری بەکارهێنانی کوشندەیە ٠

الحریـر : پێشـتر ئامـاژەی پـێ درا کـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ ڕێـی داوە بـە (الـزبیر)و (عبدالرحمن)ی کوڕی (عـوف) ئاورێشـم بپۆشـن " بـەهۆی خورویەکـەوە کـە لـە جەسـتەیاندا هەبوو ، هەروەها باسی سوودو میزاجیمان کرد ، بۆیە پێویست بەدووبارە بوونەوە ناکات ٠

---

٤٤٣ _ البرص : سپێتیەکە تووشی جەستە دەبێ ٠

البهاق : سپێتیەکەو ناگات بە ئاستی سپێتیەکەی (البرص)و تووشی جەستە دەبێ و خەت خەت ڕەشی تێکەڵە ، بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ٠

٤٤٤ _ الکُزاز : نەخۆشیەکی قورسە تووشی مرۆڤ دەبێ و تووشی کرژبونی جەستە دەبێ بەهۆی سەرماوە ، بڕوانە : المخصص لأبن سیدة ، ص٤٦٦ ، وەرگێڕ ٠

بواری پزیشکێتی نوێش دەڵێت : الکزاز : نەخۆشیەکی قورسەو هۆکاری دەگەڕێتەوە بۆ پیسبوونی برینەکان بەو میکرۆبانەی کە spores هەڵدەگرن و ، لە هەمان برینـدا گەشە دەکەن و ، ژەهرێکی بەهێز دەردەن کە کرژبونەوەیەکی توند لە ماسولکەکاندا دروست دەکات ، ئەم نەخۆشیە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر ناگواسترێتەوەو ، لەوانەیە کەسی تووشبوو بمرێت ٠ بڕوانە : ar.wikipedia.org/wiki ، وەرگێڕ ٠

حُرْفٌ ، تەڕەتیزە : (أبوحنيفة الدِّيْنَوَري) دەڵێت : ئەمە ئەو تۆوەیە کە چارەسەری پێ دەکرێت ، هەروەها بە (الثفاء)یش ناویراوەو لە فەرموودەی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسکراوە ، ڕوەکەکەشی بە (الحُرْف) ناودەبرێت و ، ڕەمەکی خەڵکیش پێ دەڵێن (الرشاد) واتە : تەڕەتیزە ، (أبوعبيد) دەڵێت (الثفاء) واتە : (الحُرْف) ٠

دەڵێم _ ابن القيم _ ئەو فەرموودەی ئاماژەی بۆ کردوە ، (أبوعبيد)و کەسانی تریش لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی ویابیشی ڕازی بێت _ دەیگێڕنەوە ، کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ئای لە هەردوو تاڵەکەدا چ شیفایەك هەیە ، (الصَّبِرْ)و تەڕەتیزە ٠ ئیمامی (أبوداود) لە (المراسيل)دا باسی دەکات ٠

هێزی گەرمی و وشکێتی لە پلە سێ یەمدایە ، گەرم دەکات ، سك شل دەکات ، کرم و (حب القرع) دەکاتە دەرەوە ، ئاوسانەکانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، شەهەوەت و ئارەزووی جووت بوون دەجوڵێنێت ، گەڕی کێماوی و ، قڵیشانی پێست و بەهۆیەوە هەڵوەرینی موو تووك پاك دەکاتەوە ٠

ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا پێچەرێکی (ضماد) لێ دروست بکرێت ، ئاوسانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، ئەگەر لە گەڵ خەنەدا (الحناء) بکوڵێندرێت پاشماوەکانی سنگ دەکاتە دەرەوە ، ، خواردنەوەشی بۆ پێوەدان و گەزتنی جانەوەران بەسوودە ، ئەگەر لە شوێنێکدا بسوتێنرێت و دووکەڵی پێ بکرێت ، جانەوەرانی لێ دووردەخاتەوە ، هەروەها کەوتنی مووی سەر دەوەستێنێت ، ئەگەر تێکەڵ بە ئاردی جۆو سرکە بکرێت و (سويق الشعير والخل) ، پێچەرێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، بەسوودە بۆ نەخۆشی دەردەلاقە (عرق النسا)و ، ئاوسانە گەرمەکانیشی شیی دەکاتەوە لە کۆتایەکەیدا ٠

ئەگەر لە گەڵ ئاو و خوێدا بپێچرێتە سەر دومەڵەوە پێی دەگەیەنێت ، بەسوودە بۆ هەموو ئەو ئەندامانەی شلی و خاویان تێکەوتووە ، ئارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، دڵکەرەوەیە

بۆ خواردنی زیاتر ، بۆ نەخۆشی تەنگەنەفەسی و ، هەناسەسواری و ، چرپوونی سپڵ بەسوودە ، سیی پاك دەكاتەوە ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەكات ، بۆ ئازاری ئەو چاڵایەی سەری ئێسقانی ڕانی تێدایەو لە ئەنجامی هاتنە دەرەوەی پاشماوە زیادەكاندا دروست دەبێ بەسوودە ، ئەگەر بخورێتەوە یاخود بە حوقنە هەڵبگیرێت ، وە بەڵغەمە لینجەكانی سینگ و سیی كانیش دەكاتە دەرەوە ٠

ئەگەر بهاڕدرێت و پاشان بە ئەندازەی پێنج دیرهەمی لێ بخورێتەوە لە گەڵ ئاوی گەرمدا ، سروشتی مرۆڤ نەرم ونیان دەكاتەوەو ، بایەكانیش شیی دەكاتەوەو ، بۆ ئازاری (القولنج) كە هۆكاری دەگەڕێتەوە بۆ سەرمابوون بەسوودە ، ئەگەر بهاڕدرێت و بخورێتەوە بۆ نەخۆشی بەڵەكی بەسوودە ٠

ئەگەر لە گەڵ سركەدا نەخۆشیەكانی بەڵەكی (البرص) و (البهق الأبیض) تێ هەڵسوێنرێت ، سوودیان پێ دەگەیەنێت ، هەروەها بەسوودە بۆ ئەو سەرئێشەی بەهۆی سەرماو بەڵغەمەوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، ئەگەر بكوڵێندرێت و ، بخورێتەوە ، خورو هێمن دەكاتەوە بەتایبەت ئەگەر نەهاڕدرابێ چونكە لینجیەكەی بەكوڵان شیی دەبێتەوە ، ئەگەر بەئاوەكەی سەر بشۆردرێت ، لە پیسی و شێ لینجەكان پاكی دەكاتەوە ٠

(جالینوس) دەڵێت : هێزی وەكو هێزی تووی خەرتەلەیە (بزر الخردل) ، بۆیە لەوانەیە ئازارەكانی ڕانی پێ گەرم بكرێت كە بە (عرق النسا) ناسراوەو ، هەروەها ئازارەكانی سەرو ، هەریەك لەو نەخۆشیانەش كە پێویستیان بە گەرم كردن دەبێ ، بەهاوشێوەی تووی خەرتەلە (بزر الخردل) كە گەرم دەكات ٠ پێدەچێ تێكەڵ بەهەندێ ئەو دەرمانانە بكرێت كە تووشبووی تەنگەنەفەسی دەیخواتەوە چونكە زانراوە كە تێكەڵە چرەكان دەرەستێنێت بەباشی ، هەروەكو ئەوەی كە تووی خەرتەلە دەیوەستێنێت ، چونكە لە هەموو ڕوویەكەوە لەو دەچێت ٠

الحُلْبَةُ ، شملّی : باسکراوه کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ له مەککە چووه سەردانی (سعد)ی کوڕی (أبي وقاص)و ، فەرمووی : پزیشکێکی بۆ بانگ بکەن ، بۆیە (الحارث)ی کوڕی (كلدة)ی بۆ بانگ کرا ، تەماشایەکی کردو گووتی : هیچ مەترسیەکی لەسەر نی یە ، شملّی و خورمای (عجوة)ی تازەپی گەیوو بەیەکەوە بکوڵێنن و با هەڵی قوڕێنێت ، ئەوەبوو ئەوەیان بۆ ئەنجامداو ، چاك بۆوه .

هێزی شملّی له گەرمیدا لە پلە دوودایە ، لە ووشکیدا لە پلەی یەکەمدایە ، ئەگەر بە ئاوەوە بکوڵێندرێت ، قورگ و سینگ و سك نەرم دەکاتەوە ، کۆکەو ، زبری و ، تەنگەنەفەسی و ، هەناسە برکێ هێمن دەکاتەوە ، شەهوەت و ئارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، بۆ باو ، بەڵغەم و ، مایەسیری بەسوودە ، دابەزێنەری کیموسە ئاڵۆزەکانە لە ریخۆڵەدا ، بەڵغەمی لینجی سینگ شیی دەکاتەوە ، بۆ ئەو دوومەڵانەی لەناو سکدا پەیدا دەبێ و بۆ نەخۆشیەکانی سیی بەسوودە ، بۆ ئەم نەخۆشیانەی هەناو لە گەڵ ڕۆن و (الفانيذ)دا[٤٤٥] بەکاردەهێنرێت .

ئەگەر لە گەڵ کێشی پێنج دیرهەمی (الفوة)دا[٤٤٦] بخورێتەوە ، خوێنی بێنوێژی دەهێنێت ، ئەگەر بکوڵێندرێت و ، پرچی سەری پێ بشۆردرێت لول دەبێ ، (الحزاز)[٤٤٧]

---

[٤٤٥] ــ الفانيذ : جۆرێکە لە حەلوا لە قەندو نیشاستە دروست دەکرێت ، بڕوانە : تهذيب اللغة ، ج٣ ، ص١٨٩ ، وەرگێڕ .

[٤٤٦] ــ الفوة : ڕەگی ڕووەکێکی ڕەنگ سوورەو بۆیەچیەکان بەکاریدەهێنن ، هەندێکی خۆڕسکەو هەندێکیشی دەچێنرێت ، لقەکانی چوارگۆشەی درێژی زبرن گەڵای پێوەیەو بەرێکی خڕی هەیە ، لە سەرەتای دەرچونیدا ڕەنگیان سەوزەو پاشان سووردەبن و ، کاتێکیش پێ بگەن ڕەش دەبن ، دەرمانێکی تاڵەو جگەرو سپڵ پاك دەکاتەوە ، میز هێنەرە ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەکات ، بڕوانە : الجامع لمفردات الأدوية والأغذية لأبن البيطار ، وەرگێڕ .

[٤٤٧] ــ الحزاز : ئازارێکە لە دڵدا پەیدا دەبێ بەهۆی خواردنێکەوە کە لە گەدەدا ترش دەبێ ، بڕوانە : تاج العروس ، للمرتضى الزَّبيدي ، وەرگێڕ .

نامێڵێت ، هاڕاوەکەی ئەگەر تێکەڵ بە (النطرون)و[448] سرکە کراو ، بە شێوەی پێچەر (الضماد) بەکارهات ، ئاوسانی سپڵ شیی دەکاتەوە ، ئەگەر ژنان لە ئاوێکدا دانیشن شمڵی تێدا کوڵێنرابێت ، سوودی لێ دەبینن بۆ ئەو ئازارەی لە منداڵداندا و بەهۆی ئاوسانێکەوە پەیدابووە ، ئەگەر بپێچرێتە سەر ئاوسانە ڕەقە کەم گەرمەکانەوە ، شیی دەکاتەوەو سوودی بۆ دەبێ ، ئەگەر ئاوەکەی بخورێتەوە بۆ ئەو پێچ بەسکدا هاتنانە باشە کە بەهۆی باوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، وە ڕیخۆڵەکانیش خزو لووس دەکات ٠

ئەگەر بەخورماوە ، یا هەنگوینەوە ، یا هەنجیرەوە بکوڵێندرێت و پێش نانی بەیانی بخورێت ، ئەوا بەڵغەمی لینجی سینگ و گەدە شیی دەکاتەوەو ، بەسوودیش دەبێ بۆ ئەو کۆکە درێژخایەنەی بەهۆیەوە تووشی مرۆڤ دەبێ ٠

بۆ ئەو کەسانەی تووشی ڕیخۆڵەگیران بوونەو پیسایان بۆ نایەتە دەرەوە بەسوودەو ، سکیان ڕەوان دەکاتەوە ، ، ئەگەر ڕۆنەکەی (دهنه) تێکەڵ بەمێو (الشمع) بکرێت بۆ ئەو درزو قڵیشانەی بەهۆی سەرماوە دروست دەبێ بەسوودە ، سوودەکانیشی چەندەها ئەوەندەی ئەمەیە کە باسکرا ٠

---

[448] _ النطرون : جۆرە خوێیەکەو لە ئاوی گەرمدا بەئاسانی دەتوێتەوەو لە ئاوی ساردا بەقورسی ، (الَورق)یشی پێ دەڵێن ، بڕوانە : المعجم الوسيط ، إبراهيم الزيات ، وەرگێڕ ٠

له (القاسم)ی کوڕی (عبدالرحمن)ەوه دەگێڕنەوه کە گوتویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((استشفوا بالحلبة))([449]) واتە : خۆتان بەشملی چارەسەر بکەن · کەسانێك لە پزیشکان دەڵێن : ئەگەر خەڵك سوودەکانیان بزانیبا بە کێشی خۆی بە زێڕ دەیانکڕی ·

پیتی خاء (خ) :

الخُبز ، فأن : ثُبتَ في الصحيحينِ ، عن النَّبيُّ ﷺ ، أنّه قالَ : ((تَكُونُ الأرْضُ يَوْمَ الْقيامَةِ خُبْزَةً وَاحِدَةً يَتَكَفَّؤُهَا الْجَبَّارُ بِيَدِهِ كَمَا يَكْفَأُ أحَدُكُمْ خُبْزَتَهُ فِي السَّفَرِ ، نُزُلا لأهْلِ الْجَنَّةِ))([450]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺفەرموویەتی : ((لە ڕۆژی قیامەتدا زەوی دەبێت بە یەك نان و خوای تعالی وەریدەگێڕێت لەم دەستەوە بۆ ئەو دەست تا ڕاست و ڕێك بێتەوە وەکو چۆن کەسێکتان نانەکەی لە سفرەکەدا وەردەگێڕێت ، چونکە دەیکات بە خوانێك و بۆ خەڵکی بەهەشت ئامادەی دەکات)) ·

وروى أبوداود في سننه : من حديث ابن عباس _ رضي الله عنهما _ ، قال : كان أحبَّ الطعامِ إلى رسولِ الله ﷺ الثريدُ من الخُبز ، والثريدُ من الحيس([451]).

واتە : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خۆشەویسترین خواردنەکان بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ تلێتی نان و ، تلێتی (الحَيْس) بوو.

[449] _ لم أجده بهذا اللفظ ، وروي في فضل الحلبة أحاديث موضوعة وباطلة ، انظر الأسرار المرفوعة في الأخبار الموضوعة (١ / ٣٨٨) ، تنزيه الشريعة عن الأخبار الشنيعة الموضوعة (٢ / ٢٤٦) ، الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة للشوكاني (١ / ٤٨٩) ·

[450] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ٢٣١) ، ومسلم (٢٧٩٢) ·

[451] _ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٨٣) عن عكرمة عن ابن عباس فذكره ، قال أبوداود : وهو ضعيف ·(الحَيْس) تریتی خورماو کەشك و ڕۆنەو تێکەڵ بەیەك دەکرێن ، بڕوانە : القاموس المحيط للفيروزئابادي ، وەرگێڕ ·

وروى أبوداود أيضاً ، من حديث ابْنِ عُمَرَ _ رضي الله عنه _ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ : ((وَدِدْتُ لَوْ أَنَّ عِنْدَنَا خُبْزَةً بَيْضَاءَ مِنْ بُرَّةٍ سَمْرَاءَ مُلَبَّقَةٍ بِسَمْنٍ ولَبَنٍ)) ، فقام رَجُلٌ مِنْ القوم فَاتَّخَذَهُ ، فَجَاءَ بِهِ ، فَقَالَ : ((فِي أَيِّ شَيْءٍ كَانَ هَذَا السَّمْنُ ؟)) فقَالَ : فِي عُكَّةِ ضَبٍّ · فقَالَ : ((ارفَعْهُ))([452]).

واته : له (ابن عمر)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((حەزم پێیەتى ئەگەر نانێكى سپیمان لە گەنمێكى بۆرى چاك تێكەڵ كراو بە ڕۆن و ماست هەبوایە)) ، ئەوەبوو پیاوێك لە خەڵكەكە هەستاو ئامادەى كردو ، هێناى ، پێغەمبەرى خواش ﷺ فەرمووى : ((ئەم ڕۆنە لە چ شتێكدا بوو ؟)) پیاوەكەش فەرمووى : لە هیزەیەكى بزن مژەدا بوو · بۆیە پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((لایبەرە)) ·

وَرَوَى الْبَيْهَقِيّ مِنْ حديث عَائِشَةَ _ رضي الله عنها _ ترفعه : ((أَكْرِمُوا الْخُبْزَ ، وَمِنْ كَرَامَتِهِ أَنْ لَا تَنْتَظِرَ بِهِ الْأُدْمَ))([453]).

واته : خاتوو (عائشة)ەوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ لە فەرموودەیكدا كە بەرزى دەكاتەوە بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموویەتى : ((ڕێزى نان بگرن ، ڕێزەكەشى ئەوەیە كە بخورێت و چاوەڕێى هاتنى پێخۆر نەكرێت)) · پێشەوا (ابن القیم) دەفەرمێت : ئەم فەرموودەیە لە (موقوف) دەچێت و ، بەرزكردنەوەى ئەم فەرموودەیەو ، هى پێشووش بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ جێگیر نەبووە ·

بەڵام ئەو فەرموودەیەى كە باسى قەدەغەكردنى برینى نان دەكات بە چەقۆ ، فەرموودەیەكى پووچەو هیچ بنەڕەتێكى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ بۆ جێگیر نەبووە ، لە

[452] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٨١٨) ، وابن ماجة (٣٣٤١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٨٢٣) ·

[453] _ إسناده ضعيف : أخرجه الألباني في الضعيفة (٢٨٨٤) ·

ڕاستیدا فەرموودەیەکی دیکە هاتووە سەبارەت بە قەدەغەکردنی بڕینی گۆشت بەچەقۆ ، کەچی ئەمەش (صحیح) نی یە ٠

(مُهَنَّا) دەڵێت : لە (أحمد)م پرسی سەبارەت بەو فەرموودەیەی کە (أبي معشرٍ) ، لە (هشام)ی کوڕی (عروة)وە ، لە باییەوە ، لە (عائشة)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ دەیگێڕێتەوەو فەرموویەتی : ((لا تقطعوا اللَّحْمَ بالسِّكّين فإنَّ ذلك من فعل الأعاجم))([454]) ٠ واتە : ((گۆشت بەچەقۆ مەبڕن ، چونکە ئەوە کرداری عەجەمەکانە)) ٠ (أحمد)یش فەرمووی : فەرموودەیەکی (صحیح) نی یەو ، ئەمەش نەناسراوە ، بەڵکو فەرموودەکەی (عمرو)ی کوڕی (أُميَّة)و ، فەرموودەکەی (المغيرة) پێچەوانەی ئەمەن ٠ مەبەستی بە فەرموودەکەی (عمرو)ی کوڕی (أُميَّة) ئەوەیە کە فەرموویەتی : ((كان النبيُّ ﷺ يحتزُّ مِن لحم الشاة))([455]) واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ لە گۆشتی مەڕەکەی دەبڕی)) ٠ مەبەستی بە فەرموودەکەی (المغيرة)ش ئەوەیە کە فەرموویەتی : ((أنه لمَّا أضافه أمَرَ بجَنْبٍ فشُوِيَ ، ثم أخذَ الشَّفرَةَ ، فجعل يَحُزّ([456]) واتە : ((کاتێ (المغيرة) بوبە میوانی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدا لایەك ببرژێنن ، پاشان چەقۆ گەورەکەی هەڵگرت و ، دەستی کرد بەبڕینی گۆشتەکە بۆ میوانەکەی)) ٠

[454] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٧٨) ، وضعفه الألباني ٠

[455] _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٣٩ ، ١٧٩) ، (٥ / ٢٨٧ ، ٢٨٨) ، والدارمي (٧٣٣) ، والبخاري (١ / ٦٣ ، ١٧٢) ، (٤ / ٥١) ، (٧ / ٩٦ ، ٩٨ ، ١٠٧) ، ومسلم (١ / ١٨٨) ، وابن ماجة (٤٩٠) ، والترمذي (١٨٣٦) ، كلهم عن طريق الزهري قال : أخبرني جعفر بن عمرو بن أمية عن أبيه فذكره ٠

[456] _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ٢٥٢ ، ٢٥٥) ، وأبوداود (١٨٨) ، والترمذي في الشمائل (١٦٦) ، كلهم من طريق مسعر عن أبي صخرة جامع بن شداد ، عن المغيرة بن عبدالله ، فذكره عن المغيرة بن شعبة ٠

بەشێك : سەبارەت بە جۆرەكانی نان :

چاكترین جۆرەكانی نان ئەوەیە كە بەچاكی شێلدرابێ و هەڵهاتبێ ، پاشان نانی تەنوور بەچاكترین جۆری نان دادەنرێت و ، پاش ئەوەش نانی فڕنە ، پاشان نانی (المَلّة)([457]) لە پلەی سێ یەمدایە ، چاكترینیشی ئەوەیە كە لە گەنمی نوێ دروست كرابێ ٠

زۆرترین ئەو جۆرانەشی كە خۆراك بەخشە نانی (السَّمیذ)ە([458])، كە درەنگ هەرسە لەبەر زۆر پاكی و نەبونی هیچ كەپەكێك تیایدا ، بەدواشیدا نانی (الحُوَّارَی)([459]) ، پاشانیش (الخشكار)([460]) ٠

چاكترین كاتی خواردنیشی كۆتایی ئەو ڕۆژەیە كە دروست كرابێت ، نەرمەكەشی زیاتر نەرم دەكات و خۆراك دەبەخشێ و تەڕ دەكات و بەخێراش دادەبەزێ ، ووشكەكەش بە پێچەوانەوەیە ٠

میزاجی نانی گەنم گەرمە لە نێوەندی پلە دوودا ، نزیكی ناوەندە لە شێداری و ووشكێتیدا ، ووشكێتی زاڵە بەسەر ئەوەدا كە ئاگر ووشكی كردۆتەوە ، شێداریش بەسەر پێچەوانەكەیدا ٠

---

[457] _ خبز المَلّة : نانی (المَلَةِ) لە نێو خۆڵەمێشی گەرمدا دەبرژێندریت و بەلای دەشتەكیەكانەوە ناسراوە ، بڕوانە : مختصر خليل للخرشي ، ج١٦ ص٣٠٨ ٠ وەرگێڕ ٠

[458] _ خبز السَّميذ : نانێكە لە ئاردێك دروست دەكرێت كە چەند جارێك بێژرابێت (سفر) ، بڕوانە : تاريخ دمشق ، ج٥٥ ص٤٩ ٠ وەرگێڕ ٠

[459] _ خبز الحُوَّارى : ئەو نانەیە كە لە پوخت و پاڵفتەی ئاردی سپی دروست دەكرێت ، بڕوانە : مجلة المنار ، ج ٢١ ، ص٤٩٨ ٠ وەرگێڕ ٠

[460] _ خبز الخشكار : نانی ئەسمەرە كە لە ئاردێك دروست دەكرێت كە كەپەكەكەی تێدا بێ و پاك نەكرابێت ، بڕوانە : المعجم الوسيط ٠ وەرگێڕ ٠

نانی گەنم خاسیەتێکی تێدایە ، بریتیە لەوەی خێرا قەڵەو دەکات ، نانی (القطائف)یش([٤٦١]) خەڵتەیەکی چڕ دروست دەکات ، ووردکراویشی با دروست دەکات و درەنگ هەرسە ، ئەوەش بە ماست دروست دەکرێت خۆراکیکی زۆر دەبەخشێت و ، درەنگ لە گەدە لیژ دەبێتەوە ٠

نانی جۆ ساردو ووشکە لە یەکەمدا ، بەبەراوردی گەنم خۆراکێکی کەمتر دەبەخشێت ٠

خَلٌّ ٭ سرکە : وعن جابر – رضي الله عنه – : أنَّ النَّبيَّ ﷺ سَأَلَ أَهْلَهُ الأُدْمَ ، فقالوا : مَا عِنْدَنَا إلاَّ خَلٌّ ، فَدَعَا بِهِ ، فَجَعَلَ يَأكُلُ ، ويقول : ((نِعْمَ الأُدْمُ الخَلُّ ، نِعْمَ الأُدْمُ الخَلُّ))([٤٦٢]).

واتە : لە (جابر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ داوای پێخۆری لە خێزانەکانی کرد ، ئەوانیش فەرموویان : جگە لە سرکە هیچی ترمان نی یە ، ئەوەبوو فەرمانیدا بۆی بێنن ، بۆیە دەستی کرد بەخواردنی و دەیفەرموو : ((چاکترین پێخۆر سرکەیە ، چاکترین پێخۆر سرکەیە)) ٠

وفي سنن ابن ماجة عن أُمِّ سعد _ رضي الله عنها عن النبيِّ ﷺ : ((نِعْمَ الْإِدَامُ الْخَلُّ ، اللَّهُمَّ بَارِكْ فِي الْخَلِّ ، فَإِنَّهُ كَانَ إِدَامَ الْأَنْبِيَاءِ قَبْلِي ، وَلَمْ يَفْتَقِرْ بَيْتٌ فِيهِ خَلٌّ))([٤٦٣]).

واتە : لە (أُمِّ سعد)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((چاکترین پێخۆر سرکەیە ، پەروەردگارا فرەو بەرەکەت بخەرە سرکەوە ، چونکە پێخۆری پێغەمبەرانی پێشم بووە ، ئەوماڵەش سرکەی تێدابێ هەژار ناکەوێت)) ٠

---

[٤٦١] _ خبز القطائف : پارچە هەویرێکن بە بچکۆلە لول دەکرێن و بەکەوانەیی سوردەکرێنەوەو ناواخن دەکرێن بە کاکڵە گوێزو شتی تر ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، وەرگێڕ ٠

[٤٦٢] _ صحيح : أخرجه مسلم (٦ / ١٢٥ ، ١٢٦) عن أبي سفيان طلحة بن نافع عن جابر فذكره ٠

[٤٦٣] _ موضوع : أخرجه ابن ماجة (٢٣١٨) ، وحكم عليه بالوضع الشيخ الألباني في ضعيف الجامع (٥٩٦١) ٠

سركه له گەرمی پێکهاتووه ، ساردی بەسەردا زاڵه ، ووشکه له سێ پەمدا ، بەهێز ووشك دەکاتەوه ، قەدەغەی تێڕژانی مادەکان دەکات ، سروشت نەرم ونیان دەکاتەوه ، سرکەی مەی و شەراب (خل الخمر) بۆ گەدەی گرگرتوو بەسووده ، (الصفراء) کپ دەکاتەوه ، زیانی دەرمانه کوشندەکان دوردەخاتەوه ، شیرو خوێن ئەگەر لە هەناودا بەستران شی یان دەکاتەوه ، سوود به سپڵ دەگەیەنێت ، گەدە خۆشه دەکات ، سك دەگرێتەوه ، تینویەتی دەوەستێنێت ، قەدەغەی ئاوسان دەکات لە هەر جێگەیەك ویستی دەرچوونی هەبێ ، یارمەتی هەرسکردن دەدات ، دژ به بەڵغەمه ، خۆراکه چرەکان نەرم ونیان دەکاتەوه ، خوێن ڕوون و ناسك دەکاتەوه ۰

ئەگەر بەخوێ وە بخورێتەوه ، بەسووده بۆ ئەو کەسەی قارچکی کوشندەی خواردبێت ، ئەگەر هەڵقوڕێندرێت ، زارووی پەیوەست به بنەڕەتی مەڵاشووه دەبڕێت ، ئەگەر به گەرمی له دەم وەردرێت ، بۆ ئازاری ددان بەسوودەو ، پوکیش بەهێز دەکات ۰

به شێوەی تێ هەڵسوان بۆ نەخۆشی (الدَّاحس)و([٤٦٤]) ، ئەو برینانەی لە لاکانی مرۆڤدا پەیدادەبن و ئاوسانه گەرمەکان و ، سووتان بەئاگر بەسووده ، دڵ دەکاتەوه بۆ خواردن ، گەدە چاك و بۆن خۆش دەکات ، بۆ لاوێتی چاکەو ، لە هاوینیشدا بۆ دانیشتوانی وەڵاتە گەرمەکان چاکه ۰

خلالٌ : ددان پاکەوکار : دوو فەرموودەی لەبارەوه هاتوون (صحیح) نین ، یەکەمیان : يُروى من حديث أبي أيوب الأنصاري يرفعه : يا حبَّذا المُتَخَلِّلونَ من الطَّعام ، إنه ليس شيءٌ أشدُّ على المَلَكِ من بَقيَّةٍ تَبْقى في الفمِ من الطعام([٤٦٥]) وفيه واصلُ بن السائب ، قال البخاري

[٤٦٤] ـ الدَّاحس : زیپکەیەکە لە نێوان نینۆك و گۆشتەکەدا دەردەچێت و بەهۆیەوه نینۆکەکە دەکەوێت ، بڕوانە: للمعجم الوسيط ، ج١ ، ص٥٦٧ ، وەرگێڕ ۰

[٤٦٥] ـ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد (٥ / ٤١٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (١٥١) ۰

والرازي : منكر الحديث ، وقال النسائي والأزْدي : متروك الحديث • واته : له (أبي أيوب الأنصاري)وه _ خواى لىَ رازى بيَت _ فەرموويەتى : پيَغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((چەند چاكە ئەو كەسانەى بە ددان پاكەوكار ددانەكانيان پاش خۆراك خواردن پاك دەكەنەوە ، بەراستى هيچ شتيَك بە لاى فريشتەوە قورستر نى يە لە پاشماوەى ئەو خۆراكەى لە زاردا دەميَنيَتەوە)) •

دووەم : يروى من حديث ابنِ عبّاسٍ ، قال عبدُالله بنُ أحمدَ : سألت أبي عن شيخٍ روى عنه صالحٌ الوحاظيّ يقال لهُ محمد بنُ عبدِالملك الأنصاريّ حدّثنا عطاءٌ عن ابنِ عبّاسٍ قالَ : نهى رسول الله ﷺ أن يُتَخَلَلَ باللّيط والآس ، وقال : إنهما يسقيان عُروقَ الجُذَام .

واتە : پيَغەمبەرى خوا ﷺ قەدەغەى كردووە ددان پاك بكريَتەوە بە تويَكلى رەقى قاميش و (الآس)و[٤٦٦] فەرمووى : رەگەكانى نەخۆشى گولى دەبوژيَننەوە ، ئەوەبوو (عبدالله)ى (أحمد) فەرمووى : بابم فەرمووى : (محمد)ى كوڕى (عبدالملك)م بينى كويَر بوبو كەچى فەرموودەى هەلبەستراوى دادەناو درۆى دەكرد •

پاشان • ددان پاكەوكار بەسوودە بۆ پووك و ددان ، تەندروستيان دەپاريَزيَت ، بۆ گۆڕينى بۆنى زار بەسوودە ، چاكترين جۆريشى ئەوەيە كە لە دار چوكلَەكانى پاككردنەوەو ، هەروەها

[٤٦٦] _ الآس : بريتيە لە درەختۆكەيەكى هەميشە سەوز ، بەزۆرى لە شويَنە شيَدارو سيَبەريەكاندا دەرويَت ، لقيَكى زۆرى پيَوەيەو ، بۆنيَكى خۆشى هەيە ، لقەكان گولگەليَكى رەنگ سپى مەيلەو پەمەيى هەلَدەگرن ، بەريَكى رەشى هەيەو ، لە كاتى پيَگەشتنيدا دەخوريَت و هەروەها ووشك دەكريَتەوەو دەيكەن بە بەهارات ، هەموو رووەكەكە بەكار دەهيَنريَت ، سەرەراى بۆنە خۆشەكەى • بروانە : www0khayma.com •

له دارەكانی زەيتون و بيى (الخلاف) وەرگيرابێ ، بەڵام پاككردنەوە بە قاميش و (الآس)و ڕێحانەو (البانروج)([٤٦٧]) زيانبەخشە ٠

پيتى دال (د) :

دُهْنٌ ، ڕۆن : روى الترمذي في كتاب الشمائل من حديث أنس بن مالك _ رضي الله عنهما _ قال : كان رسول الله ﷺ يُكثِرُ دُهْنَ رأسِهِ ، وتسريحَ لِحيته ، ويكْثِرُ القِناعَ كأن ثَوْبَه ثَوبُ زَيّاتٍ([٤٦٨]).

واتە : لە (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى: پێغەمبەرى خوا ﷺبەزۆرى سەرى چەور دەكردو ، ڕيشى دادەهێناو ، پارچە پەڕۆيەكى بەسەردا دەدا پاش چەوركردن وەكو ئەوەى پۆشاكەكەى پۆشاكى ڕۆن فرۆش بێت ٠

ڕۆن كونيلەكانى جەستە دادەخات ، قەدەغەى شيى بوونەوەى مادەكان دەكات ، دواى خۆشتن بەئاوى گەرم ئەگەر بەكارهات ، چاكى و جوانى شێدارى بە جەستە دەبەخشێ ، ئەگەر پرچى پىٚ چەوەر بكرێت چاكى و جوانى پىٚ دەبەخشىٚ و درێژى دەكات ، بۆ سورێژە بەسوودەو ، زۆرترين بەڵاكانى لىٚ دوردەخاتەوە ٠

وفي الترمذي : من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ مرفوعاً : ((كُلُوا الزَّيتَ وادَّهِنُوا به))([٤٦٩]) ٠

واتە : لە (أبي هريرة)وە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ: ((زەيت بخۆن و خۆتانى پىٚ چەور بكەن)) ٠

---

[٤٦٧] _ البانروج : نبات طيب الرائحة : بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ٠

[٤٦٨] _ أخرجه الترمذي في الشمائل (٣٣) ، (١٢٦) عن يزيد الرقاش عن أنس بن مالك فذكره ٠

[٤٦٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (١٨٥٤) ، وأحمد (٣ / ٤٩٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٢٠٣) ٠

ڕۆن لــه وەڵاتــه گەرمــەکانی وەکــو _ حیجــازو هاوشــێوەکانیدا _ لــه گــەورەترین هۆکارەکانی پاراستنی تەندروستی و چاکردنی جەستەیەو ، زۆر پێویستە بۆ ئەوان ، بەڵام دانیشتوانی وەڵاتە ساردەکان ئەوەیان پێویست نی یە ، زۆر بەکارهێنانیشیی لە سەردا بۆ چاو مەترسی تێدایە ٠

چـاکترین ڕۆنـیش سـادەکانە وەکـو : زەیتـی زەیتـون ، پاشـان ڕۆن و ، پاشـانیش ڕۆنـی کۆنجیە ٠

بەڵام ئاوێتەکان : هەندێکیان سـاردی تـەڕو شـێدارن ، وەکـو ڕۆنـی گـوڵی وەنەوشـە(دهـن البنفسج) کە بۆ سەرئێشەی گەرم بەسوودە ، ئەو کەسانە دەنوێنێت کە بەشەو نـاتوانن بنـون ، مێشك شێدار دەکاتەوە ، بۆ قڵیشانی دەست و پێ و دەم ولێو بـەهۆی سـەرماوە یـا بـەهۆی نەخۆشیەوە بەسوودە ، هەروەها بۆ زاڵبونی ووشکێتی بەسەر جەستەدا بەسـوودە ، گـەرێتی و ، خوروی ووشکی تـێ هەڵدەسـوێنرێت و سـوودی لـێ وەردەگـرن ، جوڵانـەوەی جومگـەکان ئاسان دەکاتەوە ، بۆ کەسانی خاوەن میزاجی گەرم لـە هاوینـدا بەسـوودە ، دوو فـەرموودەی پوچیشی لەبارەوە هاتوون و هەڵبەستراوە بە زاری پێغەمبەری خواوە ﷺ:

یەکەم : فضلُ دُهن البَنَفْسَجِ على سائرِ الأدهان ، كَفَضْلي على سائرِ الناس ٠واتە : فـەزڵ و چاکی ڕۆنی وەنەوشـە بەسـەر تێکڕای ڕۆنەکانـدا ، وەکـو فـەزڵ و چـاکی منـە بەسـەر هـەموو خەڵکدا ٠

دووەم : فضلُ دُهن البنفسَج على سائر الأدهان ، كفضل الإسلام على سائر الأديـان ٠ واتـە : فەزڵ و چاکەی ڕۆنی وەنەوشـە بەسـەر تێکڕای ڕۆنەکانـدا ، وەکـو فـەزڵ و چـاکی ئیسـلامە بەسەر هەموو ئاینەکاندا ٠

هەندێ لە ئاوێتەکانیش : گەرمی تەڕو شێدارن ، وەکو ڕۆنی (البان)[٤٧٠] ، بەڵام نەك ڕۆنی گوڵەکەی ، بەڵکو ڕۆنی تۆوەکەی کە سپی یەو مەیلەو خاکیە وەکو فستق ، ڕۆن و چەوریەکی زۆری تێدایەو ، بەسوودە بۆ ئەستورو ڕەقێتی دەمارو ، نەرمی دەکاتەوە ، بۆ پەڵە سپێکانی سەر نینۆك و ، پەڵەکانی سەر پێست کە جیاوازن لە ڕەنگی ئاسای پێست و ، پڵەو خاڵ و سورایەکانی سەر دەم وچاو و ، بەڵەکی بەسوودە ، بەڵغەمی چڕ نەرم دەکاتەوەو ، ژێ ووشکەکان نەرم دەکاتەوە ، دەمار گەرم دەکات ، فەرموودەیەکی پووچیشی لەبارەوە هەڵبەستراوە کە هیچ بنەڕەتێکی نی یە بەم بێژەیە : ((ادَّهنوا بالبانِ ، فإنه أحظى لكم عند نسائكم)) واتە : ((بەڕۆنی (البان) خۆتان چەور بکەن ، چونکە بەڕێزترو خۆشەویستر دەبن بەلای خێزانەکانتانەوە)) ٠ لە سوودەکانی تریشی ددانەکان پاك دەکاتەوە ، جوانی و گەشداری پێ دەبەخشێ و ، تەڵخ و بەڵخەکانی پاك دەکاتەوە ، هەرکەس دەم وچاوو لاکانی پێ چەور بکات تووشی پێچ بەسکدا هاتن و قڵیشانی دەم وچاو لێو و پێ نابێت ، ئەگەر نێوان هەردوو ڕانی و ئەندامی نێرینەی پێ چەور بکات ، بۆ ساردی گورچیلەو ، مێزەچرتێ بەسوودە ٠

---

[٤٧٠] ــ البان : درەختێکە بەرێکی بەرز دەبێتەوەو ، لقەکانیشی ڕێك و کەمن ، درێژی ئەم درەختە نزیکەی (٦) متر دەبێ ، گوڵێکی چڕی جوانی پەمەیی پێوەیەو ، پێش دەرچوونی گەڵاکان دەردەچن لە نێوان مانگەکانی مارس و نیساندا ، پاشان گوڵەکان بەرێکی درێژ دەدەن کە بریتیە لە بەرگێك و هەر بەرگێکیش چەند دانە تۆوێکی تێدایە لە یەك ڕیزدا ، تۆوەکان گەورەن و تا ڕادەیەك لە فستق دەچن ، بڕوانە ٠

پیتی ذال (ذ) :

ذريرة : ناوی گیایەکی بۆنخۆشه : ثبت في الصحيحين : عن عائشة _ رضي الله عنها _ قالت : طيَّبتُ رسولَ الله ﷺ بيدي ، بذَرِيرَةٍ في حَجَّةِ الوَدَاعِ لِحلِّه وإحرامِه([٤٧١]).

واته : له دایکه (عائشة)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەدەستەکانی خۆم پێغەمبەری خوام ﷺ له حەجی ماڵئاوایدا به (ذريرة) بۆنخۆش کرد ، کاتێ که ئیحرامی بەست و که ئیحرامیشی کردەوه پێش تەواف کردن .

پێشتر باسی (ذريرة)مان کردو سوودەکانیشمان خستەڕوو ، بۆیه پێویست به دووبارەکردنەوه ناکات .

ذُبَابٌ ، مێش : له فەرموودەکەی (أبي هريرة)دا که فەرموودەیەکی (المتفق عليه)ه باسی ئەوه کراوه که مێش ئەگەر کەوتە خواردن و خواردنەوەوه نقومی شتەکه دەکرێت ، بۆ بەدەستهێنانی شیفا که له باڵێکیدایه ، چۆنکه وەکو (الترياق)ه بۆ ئەو ژەهرەی له باڵەکەی دیکەیدایەو ، سوودەکانی مێشیشمان پێشتر خستە ڕوو .

ذَهَبٌ ، زێڕ : روى أبوداود ، والترمذي : أنَّ النبيَّ ﷺ رَخَّصَ لِعَرْفَجَةَ بنِ أَسْعَدَ لَمَّا قُطِعَ أَنْفُهُ يومَ الكُلاب ، واتَّخَذَ أنفاً من وَرِقٍ ، فأَنْتَنَ عليه ، فأمَرَه النبيُّ أنْ يَتَّخِذَ أَنْفاً مِنْ ذَهَبٍ([٤٧٢]).

واته : کاتێ (عَرْفَجَة)ی کوڕی (أسْعَد) له ڕۆژی جەنگی (الكُلاب)دا لووتی بڕاو ، لوتێکی زیوینی بۆ خۆی دروست کرد ، بۆگەنی کرد ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانیدایه که لووتێکی زێڕین بەکاربێنێت . (عَرْفَجَة)ش جگه لەم تەنها فەرموودەیه هیچی تری نی یه .

[٤٧١] _ صحيح : تقدم تخريجه .

[٤٧٢] _ حسن : أخرجه أحمد (٢٣١٥) ، وأبوداود (٤٢٣٣) ، والترمذي (١٧٧٠) ، والنسائي (٨ / ١٦٣ ، ١٦٤) كلهم من طريق عبدالرحمن بن طرفة عن عرفجة بن أسعد فذكره .

زێـڕ : بـۆ ڕازاوەیــی دونیـا بــەکاردێت ، تەڵسـەمی بوونیەتیــە ، شـادی هێنــی نەفســە ، بەهێزکاری دەرکەوتنە ، نهێنی خوایە لە زەمینەکەیدا ، میزاجی لـە تێکـڕای چۆنیەتیەکانیدایە ، گەرمیـەکی نــەرم ونیـانی تێدایـە بەشـدار دەبـێ لـە تێکـڕای شـتە شـادی هێنەرەکانـدا ، نێوەنجیترین و بەرێزترین کانزاکانە بەڕهایی ٠

لـە خاسیەتەکانی ئەوەیە کـە ئەگـەر بخرێتـە ژێـر خاکـەوە ، ئـەو خاکـە هـیچ زیـانی پـێ ناگەیەنێت و ، هیچی لێ کەم ناکاتەوە ، ئەگەر ووردەو خاکەکەی (برادته) تێکـەڵ بـەدەرمان بکرێت ، بـۆ لاوازبـوونی دڵ و ، لـەرزین کـە بـەهۆی زاڵبـوونی (السـوداء)ەوە دروسـت دەبـێ بەسوودە ، بۆ ووڕینەو ، دلگرانی و ، خەم و ، ترسان و توقین و ، عیشق بەسـوودە ، جەسـتە قەڵەو دەکات و ، بەهێزی دەکات ، زەردوویی لادەبات ، ڕەنگ وبۆ چاك وجوان دەکاتـەوە ، بـۆ گوڵی و ، تێکڕای ئازارو نەخۆشیە (السَّوداویَّة)کان بەسوودە ، لـە نەخۆشـیەکانی (داءالثعلـب)و ، (داء الحیـة)دا بەخاسـیەت بەشـدارە ، بەخواردنـەوەو تــێ هەڵسـووان ، چـاوەکان پـاك دەکاتـەوەو بـەهێزی دەکـات ، بـۆ زۆرێـك لـە نەخۆشـیەکان بەسـوودەو ، هـەموو ئەندامـەکان بەهێزی دەکات ٠ بۆگەنی دەم ناهێڵێت ئەگەر تیایدا ڕاگیرا ، ئەو کەسـەی نەخۆشـیەکی هـەبێ و پێویست بەداخکردن بکـات و ، بـەزێڕ داخـی بکـات ، شـوێنەکەی تڵۆقـە دروسـت ناکـات و ، بەخێراش سارێژ دەبێتەوە ، هەرکەس کلچێوکێکی زێڕین بۆ ڕەشتنی چاو بەکاربێنێت ، چـاوی بەهێز دەکات و پاکی دەکاتەوە ، ئەگەر ئەنگوستیلەیەکی لـێ دروسـت بکرێـت و نقێمەکەشـی هەر لـە خـۆی بـێ و گـەرم بکرێـت و ، پـەڕە گـەورەکانی پێشـەوەی کـۆتری پـێ داخ بکـرێ ، هۆگری هێلانەکەی دەبێ و ، جێگەکەی ناگۆڕێت ٠

خاسیەتێکی سەرسوڕمێنی تێدایە لە ورە بەرزکردنەوەدا ، بۆیە ڕێی پێدراوە لە جەنگدا بەکاربهێنرێت و لە چەکیشدا بەکاربێت بەئەندازەی ئەوەی ڕێی پێدراوە ، وقد روی الترمذي

من حديث مَزِيدَة العَصَري _ رضي الله عنه _ ، قال : دخل رسولُ اللهِ ﷺ يومَ الفَتْح ، وعلى سيفِهِ ذَهَبٌ وفِضةٌ([٤٧٣]).

واته : له (مَزِيدَة العَصَري)وه _ خوای لیّ ڕازی بیّت _ فه‌رموویه‌تی : پیّغه‌مبه‌ری خوا ﷺ له ڕۆژی ڕزگارکردندا چووه مه‌ککه‌وه ، شمشیره‌که‌ی زێڕو زیوی به‌سه‌ره‌وه بوو ·

زێڕ خۆشه‌ویستی نه‌فسه‌و هه‌رکات ده‌ستی که‌وت ، ئاسووده‌ی پیّ ده‌به‌خشیّ و چیتر ئاوه‌ڕ له خۆشه‌ویستی‌ه‌كانی دیكه ناداته‌وه ، ﴿ زُيِّنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ والخَيْلِ المُسَوَّمَةِ والأَنْعَامِ وَالحَرْثِ ﴾[آل عمران : ١٤] واته : ﴿ زُيِّنَ ﴾ جوان كراوه ﴿ لِلنَّاسِ ﴾ بۆ خه‌ڵكی (دونیا په‌رست) ﴿ حُبُّ الشَّهَوَاتِ ﴾ خۆشی و ئاره‌زووا‌تی نه‌فسی ﴿ مِنَ النِّسَاءِ ﴾ له ئافره‌تان ﴿ وَالْبَنِينَ ﴾ وكوڕان ﴿ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ ﴾ ودارای زۆری كه‌ڵه‌كه كراو ﴿ مِنَ الذَّهَبِ ﴾ له ئاڵتون و زێڕ ﴿ وَالْفِضَّةِ ﴾ وزیو ﴿ والخَيْلِ ﴾ وئه‌سپ و ماینانی ﴿ المُسَوَّمَةِ ﴾ نیشانه‌دار (به‌سپیّتی ناوچاوان و هه‌ر چوار په‌لی ﴿ والأَنْعَامِ ﴾ هه‌روها ئاژه‌ڵ وچوارپێیان ﴿ وَالحَرْثِ ﴾ و كشتوكاڵ([٤٧٤])·

وفي الصحيحين : عن النبي ﷺ : ((لو كان لابن آدمَ وادٍ من ذَهبٍ لابتغى إليه ثانياً ، ولو كان له ثانٍ ، لابتغى إليه ثالثاً ، ولا يملأُ جَوفَ ابن آدمَ إلا التُّرابُ ، ويتوبُ اللهُ على مَن تابَ))([٤٧٥]).

واته : پیّغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی : ((ئه‌گه‌ر نه‌وه‌ی ئاده‌م شیویّك زێڕی هه‌بوایه ، ئاره‌زووی دووه‌می ده‌كرد ، ئه‌گه‌ر دووانی هه‌بوایه ، ئاره‌زووی سیّ یه‌می ده‌كرد ، به‌ده‌ر له

[٤٧٣] _ ضعيف : أخرجه الترمذي (١٦٩٠) بإسناده عن هود بن عبدالله بن سعد ، عن جده مزيدة فذكره ، قال الترمذي : هذا حديث حسن غريب ، وجد هود اسمه مزيدة العصري ·

[٤٧٤] _ مه‌لا محمد مه‌لا صالح ، پوخته‌ی ته‌فسیری قورئان ·

[٤٧٥] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١١ / ٢١٦) ، ومسلم (١٠٤٨) ·

خاكيش هيچى تر سكى ئەوەى ئادەم پڕ ناكات و ، پەروەردگاريش تەوبەو پەشيمانى ئەو كەسە قبولْ دەكات كە دلواى تەوبە دەكەن و پەشيمان دەبنەوە)) .

زێڕ گەورەترين كۆسپ و جياكارى نێوان بەندەكان و نێوان سەركەوتنى گەورەيە لە رۆژى قيامەتدا ، گەورەترين شتێكيشە كە سەرپێچى خواى تعالاى پێ كرابێ ، هەر زێريش بو بە هۆكارى بڕينى پەيوەندى خزمايەتى و ، خوێن ڕشتن و ، حەرامكراوەكان حەلاَلْ كران و ، قەدەغەى مافەكان كراو ، بەندەكان ستەميان لە يەكتر كرد ، هۆكارى ويستنى دونياو ، وازهێنانە لە ڕۆژى دواى و ئەوەى خواى تعالى بۆ خۆشەويستانى خۆى ئامادەى كردووە ، چەندەها ماف بەزێر پێشێل كراو ، هەر بەزێڕيش چەندەها پۆچى زيندو كرانەوەو ، چەندەها ستەمكار سەرخران و ، چەندەها ستەملێكراو بەزێنران ، چەند جوانە ئەوەى (الحريرى) لەم بارەوە گوتويەتى :

تبّاً لهُ من خادعٍ مُماذقِ ... أصْفَرَ ذي وجْهَيْنِ كالمُنافقِ
يَبدو بوَصْفَينِ لعَينِ الرّامقِ ... زينَةِ معْشوقٍ ولوْنِ عاشقِ
وحُبّهُ عندَ ذَوي الحَقائقِ ... يدْعو الى ارتِكابِ سُخْطِ الخالقِ
لوْلاهُ لمْ تُقْطَعْ يَمينُ سارقِ ... ولا بدَتْ مظْلِمَةٌ منْ فاسقِ
ولا اشْمأزّ باخِلٌ منْ طارقِ ... ولا شكا المَمطولُ مطلَ العائقِ
ولا استُعيذَ منْ حَسودٍ راشقِ ... وشرّ ما فيهِ منَ الخلائقِ
أنْ ليسَ يُغْني عنْكَ في المَضايقِ ... إلاّ إذا فرّ فِرارَ الآبِقِ

واته :

خـــــــوا له ناوى بەرێت چ فیلاویەکی قەڵپە
زەردەو دووڕووە وەکــــــــو کەســــــــــی دووڕوو
بەدوو وەسف بۆ چاوى بینەر دەردەکـــەوێت
خشلێکی خۆشـــــــــــەویست و ڕەنگی ئاشــــــــق
خۆشەویشتیی بەلای کەسانی هەقیقەت زانـــەوە
دەبێ بەهۆی تـــــــــوورەبوونی پەروەردگــــــــــار
ئەگەر ئەو نەبوایە دەستە ڕاستی دز نەدەبڕدراو
ســــــتەمیش لە کەســـــــی خراپەوە دەرنەدەکــــــــەوت
دەست قوچاویش بێزی لە لێدەری دەرگا نەدەبـــۆوەو
کەسی دواخەریش سکالای کۆسپی نەدەکرد بۆ ئەوەی لەئەستۆیدایە
پەناش نەدەگیرا لە کەسی ئێرەیی بەری چاوتێبڕو
شـــــــــــەڕی ئەو بەدیهێنراوانەی لە ســـــــــەر زەویدان
لە تەنگانەشدا هیچی تر جێگەی تۆ نـــــاگرێتەوە
مەگـــــــەر هەڵبێت وەکـــــــو هەڵهـــــــــــــاتنی کوێلە

پیتی الراء (ر) :

رُطَبٌ ، خورمای ڕوتابی تازە پێگەیوو : قـال الله تعـالى لمـريمَ ﴿ وَهُـزِّي إِلَيْـكِ بِجِذْعِ النَّخْلَـةِ تُسَاقِطْ عَلَيْكِ رُطَبًا جَنِيًّا فَكُلِي وَاشْرَبِي وقَرِّي عَيْنا ﴾[مريم : ٢٥] واته : ﴿ وَهُزِّي إِلَيْـكِ بِجِذْعِ النَّخْلَةِ ﴾ قەدی ئـەو دارخورمایـەش بـۆ لای خـۆت ڕاوەشـێنە ﴿ تُسَـاقِطْ عَلَيْـكِ رُطَبًـا جَنِيًّـا ﴾ خورمای تازە پێ گەییوەت بەسەردا دەباری ﴿ فَكُلِي وَاشْرَبِي ﴾ ئینجا (لـەو خورمـا) بخـۆ و (لەو ئاوەش) بخۆرەوە ﴿ وقَرِّي عَيْنا ﴾ چاوو دڵ ڕۆشن بە ([٤٧٦])٠

[٤٧٦] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

وفي الصحيحين عن عبدالله بن جعفر ، قال : رأيتُ رسول الله ﷺ يأكُلُ القِثَّاءَ بالرُّطَبِ([٤٧٧]).

واتــه : لــه (عبــدالله)ى كــوڕى (جعفــر)ەوە _ خــواى لــىٰ ڕازى بێــت _ فەرموويــەتى : پێغەمبەرى خوام بينى ﷺ كاليارو خورمارى ڕوتابى تازە پێگەيوى بەيەكەوە دخوارد ·

وفي سنن أبي داود ، عن أنس قال : كان رسولُ الله ﷺ يُفطِرُ على رُطَباتٍ قبلَ أن يَصلِّيَ ، فإنْ لم تكُن رُطباتٍ فتمراتٍ ، فإن لم تكن تَمراتٍ ، حَسَا حسْوَاتٍ من ماءٍ([٤٧٨]) .

واتە : لە (أنس)ەوە _ خواى لىٰ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ڕۆژووى بە چەند خورمايەكى ڕوتابى تازە پێگەيوو دەشكاند ، پێش ئەوەى نوێژى بكردبا ، ئەگەر خورماى ڕوتابى تازە پێگەيو نەبوايە چەند خورمايەكى دەخوارد ، ئەگەر خورماش نەبوايە ، چەند قومێكى ئاوى دەخواردەوە ·

ميزاجى خورماى ڕوتابى تازە پێگەيوو وەكو ميزاجى ئاوەو گەرمى تەڕو شێدارە ، گەدەى سارد بەهێز دەكات و گونجاوێتى ، ئارەزووى جووتبوون زياد دەكات ، جەستە چاك و بەپيت دەكات ، گونجاوە بۆ خاوەن ميزاجە ساردەكان و ، خۆراكێكى زۆر دەبەخشێت ·

گونجـاوترين ميوەيـە بـۆ دانيشـتوانى مەدينـەى پـيرۆزو وەڵاتـانى ديكـەش كـە ميـوەى سەرەكيانە ، بۆ جەستەش بەسوودە ، ئەگەرچى ئەوەى پێى ڕانەهاتبىٰ بەخێرا لە جەستەيدا بۆگەن دەكات و ، خـوێنێكى خراپـى لێـوە دروسـت دەبـىٰ ، بـەزۆر خواردنيشـى سەرئێشـەو (

---

[٤٧٧] _ صحيح : تقدم تخريجه ·

[٤٧٨] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٦٤) ، وأبوداود (٢٣٥٦) ، والترمذي (٦٩٦) كلهم عن ثابت أنه سمع أنس ابن مالك فذكره ·

السوداء) دروست دەكات ، زيان بەددان دەگەيەنێت ، بە (السَّكَنجَبين)و[٤٧٩] شتى ترى بەو هاوشێوانە چاك دەكرێت ٠

كە پێغەمبەرى خوا ﷺ بە خورمايى ڕەتابى تازە پێگەيوو ، ياخود بەخورما ، ياخود بەئاو ڕۆژوو دەشكێنێت ، لەبەر نهێنيەكى نەرم ونيانە ، چونكە ڕۆژوو گەدە لە خۆراك خالّى دەكاتەوە ، جگەريش شتێكى واى تێدا بەديناكات ڕايكێشێت و بينێرێت بۆ هێزو ئەندامەكانى جەستە ، شيرينيش لە هەموو شتێك خێراتر بە جگەر دەگات و ، لە هەمووشتێكيش بەلايەوە خۆشەويستترە ، بەتايبەت ئەگەر خورماى ڕەتابى تازە پێگەيو بێت ، زياتر قبولّى دەكات و ، خۆى و هەموو هێزەكانى تريش سوودى لىّ دەبينن ، ئەگەر خورماى ڕەتابى تازە پێگەيوش نەبوو ، ئەوا خورما ئەو ڕۆلّە دەبينێت ، ئەگەر خورماش نەبوو ، قومە ئاوەكان گڕى گەدەو ، گەرمى ڕۆژوو دەكوژێننەوەو ، پاشان ووريا دەبێتەوە بۆ خۆراك و ، بە حەزو ئارەزووە وەريدەگرێت ٠

رَيْحانٌ ٠ ڕێحانە : قال تعالى : ﴿ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ ﴾[الواقعة : ٨٨] واتە : ﴿ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴾ ئەنجا ئەگەر ئەو (كەسەى لە گيانەلّايە) لە نزيكان بىّ (لەخوا) ﴿ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّةُ نَعِيمٍ ﴾ ئەوە حەسانەوەو بۆن خۆشى و بەهەشتى پڕ لە نازونيعمەتى بۆ هەيە[٤٨٠] ٠ وقال تعالى : ﴿ والحَبُّ ذُو العَصْفِ والرَّيْحانُ ﴾[

---

[٤٧٩] _ السكنجبين : دەرمانێكى دێرينى چاخە دێرينەكانەو ووشەيەكى فارسيەو بنەڕەتى ووشەكە (سركا — انكبين)ە واتە سركە _ هەنگوين ٠٠ چونكە ئەم دەرمانە لە تێكەلّەيەكى سركەو هەنگوين پێكهاتووەو ، هەندىّ مەوادى خۆشى ترى تێدەكرێت ، پاشان ئەم ووشەيە بەكارهێنرا بۆ هەر شەرابێك لە شيرينى و ترشى پێكهاتبێت ، بڕوانە : الشامل في الصناعة الطبية ، ابن النفيس ، وەرگێڕ ٠

[٤٨٠] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ٠

الرحمن : ١٢] وه دلنه‌وێڵه‌ی خاوه‌ن كاو په‌ل و پۆدارو رِیحانة[٤٨١]. وفي صحيح مسلم عن النبيِّ ﷺ: ((مَن عُرِضَ عليه رَيْحَانٌ ، فَلا يَرُدَّهُ ، فإنَّه خَفيفُ المَحْمَلِ طَيِّبُ الرَّائحَةِ))[٤٨٢] .

واته : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی : ((هه‌ركه‌س رِێحانه‌ی پێشكه‌ش كرا ، با نه‌یگه‌رِێنێته‌وه ، چونكه هه‌ڵگرتنی سووكه‌و بۆنیشی خۆشه)) .

وفي سنن ابن ماجة : من حديث أُسَامَةَ بْنُ زَيْدٍ _ رضي الله عنه _ عن النبي ﷺ أنه قال : ((أَلَا مُشَمِّرٌ لِلْجَنَّة ، فَإِنَّ الْجَنَّةَ لَا خَطَرَ لَهَا ، هِيَ وَرَبِّ الْكَعْبَة ، نُورٌ يَتَلَأْلَأُ ، وَرَيْحَانَةٌ تَهْتَزُّ ، وَقَصْرٌ مَشِيدٌ ، وَنَهَرٌ مُطَّرِدٌ ، وَ ثَمَرَةٌ نَضِيجَةٌ ، وَزَوْجَةٌ حَسْنَاءُ جَمِيلَةٌ ، وَحُلَلٌ كَثِيرَةٌ فِي مَقَامٍ أَبَدًا ، فِي حَبْرَةٍ وَنَضْرَةٍ ، فِي دُورٍ عَالِيَةٍ سَلِيمَةٍ بَهِيَّةٍ)) ، قَالُوا : نعمْ يا رسول الله ، نَحْنُ الْمُشَمِّرُونَ لَهَا ، قَالَ : ((قُولُوا : إِنْ شَاءَ اللَّهُ تعالى)) ، فقال القوم : إنْ شاء الله[٤٨٣].

واته : له (أُسامة)ی كورِی (زَید)ه‌وه _ خوای لێ رِازی بێت _ فه‌رموویه‌تی : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رمووی : ((ئایا كه‌سێك نی یه بۆ به‌هه‌شت تێكۆشێت ، چونكه به‌هه‌شت هاوشێوه‌ی نی یه ، سوێند به‌خوای كه‌عبه ، نورو رِوناكیه‌كه‌و ده‌دره‌وشێته‌وه ، رِێحانه‌یه‌كی جولاوه‌یه ، ته‌لارێكی جوانیی دروست كراوه ، رِوبارێكه یه‌ك سینه رِێ ده‌كات ، به‌رێكی پێگه‌شتووه ، هاوسه‌رێكی جوانه ، خۆشی و رِازه‌وه‌یه‌كی زۆره‌و ، له جێگه‌یه‌كی هه‌تا هه‌تایدایه ، له نیعمه‌ت و خۆشی و رِوخسار جوانیدایه ، له ماڵێكی به‌رزی جواندایه)) ، گوتیان : به‌ڵی ئه‌ی پێغه‌مبه‌ری خوا ، ئێمه هه‌وڵی بۆ ده‌ده‌ین ، فه‌رمووی : ((بڵێن : إن شاء الله تعالى)) .

---

٤٨١ _ مه‌لا محمد مه‌لا صالح ، پوخته‌ی ته‌فسیری قورئان .

٤٨٢ _ صحيح : تقدم تخريجه .

٤٨٣ _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٤٣٣٢) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٢١٨٠) .

ڕێحانە هەموو ڕووەكێكی بۆن خۆشە ، خەڵكی هەر وەڵاتێكیش بە شتێكەوە تایبەتی دەكەن ، بۆیە خەڵكی ڕۆژئاوا بە (الآس)ەوە تایبەتی دەكەن و ، بریتیە لە جۆری ئەو ڕێحانەی كە عەرەب دەیناسێ ، بەڵام خەڵكی عێراق بە (الحَبَق)ەوە[٤٨٤] تایبەتی دەكەن ٠

بەڵام (الآس) ، میزاجی ساردە لە یەكەمدا ، ووشكە لە دووەمدا ، لە گەڵ ئەوەشدا لە چەندین هێزی بەرهەڵستی پێكهاتووە ، بەزۆری گەوهەری خاكی ساردی تێدایە ، شتێكیش لە گەرمی ناسكی تێدایە ، وبەهێز ووشك دەكاتەوە ، بەشەكانی نزیكن لە هاوهێزیەوە ، هێزێكی وەستێنەری قەدەغەكاری هەیە لە ناوەوەو دەردەوەدا ٠

(الإسهال الصفراوی) دەوەستێنێت ، پاڵنەری هەڵمی گەرمی شێدارە ئەگەر بۆن بكرێت ، زۆر بەهێز دڵ شادومان دەكات ، بۆنكردنی ڕێحانە درم و نەخۆشی قەدەغە دەكات ، هەروەها ئەگەر لەماڵیشدا ڕاخرا ٠

ئاوسانی بۆڕیەكانی میز چاك دەكاتەوە ئەگەر بخرێتە سەری ، ئەگەر بەتەڕی گەڵاكانی كوترلو لەگەڵ سركەدا خرایە سەر سەر ، خوێن بەربونی لووت دەوستێنێت ، ئەگەر بەووشكی گەڵاكانی هاڕدراو ، پرژێنرایە سەر برینی تەڕو شێدارەوە سوودی پێ دەگەیەنێت ، ئەگەر وەكو بەستەرێك (الضماد) بخرێتە سەر ئەندامە كزولاوازەكان بەهێزیان دەكات ، بۆ نەخۆشی (الداحِس) بەسوودە ، ئەگەر پرژێنرایە سەر زیپكەو برینەكانی دەست و پێ ، سوودی پێ دەگەیەنێت ٠

ئەگەر بخشێنرێتە جەستەدا ئارەقە دەوەستێنێت و ، شێ زیدەكانی جەستە ووشك دەكاتەوەو ، بۆنە ناخۆشەكانی بندەست لادەبات و ، دانیشتن لە سەر كوڵێندراوی ، سوود بە

[٤٨٤] ـ الحبق : ڕەیحانەی (الحبق) جۆرێكە لە جۆرەكانی ڕەیحانە ، ڕووەكێكی وەرزیەو ، نزیكەی (٥٠)سم لە زەمین بەرز دەبێتەوە ، گەڵاكانی هێلكەیی دەرەوشاوەیە ، قەدەكەی چوارگۆشەیەو ، گوڵەكانی سپی بچوكن٠ بڕوانە : http://www.snble.com/herablslist.php ٠

دوومـەڵی كۆم و منداڵدان و ، خاوبونـەوەی جومگـەكان دەگەیـەنێت ، ئەگـەر ڕژێنرایـە سـەر ئێسكی شكاوی یەك نەگرتوودا ، سوودی پێ دەگەیەنێت ·

كرێش و برینە تەڕو شـێدارەكانی سـەرو ، زیپكـەكانی پـاك دەكاتـەوە ، ناهێڵێـت پـرچ بكەوێت و ڕەشیشـی دەكاتـەوە ، ئەگـەر گـەڵاكانی بكوترێـت و ، ئـاوێكی كـەمی بەسـەردا بكرێت و ، تێكەڵ بەهەندێك لە زەیتی زەیتون یاخود ڕۆنی گوڵ (دهن الـورد) بكرێـت و ، پێچـەرێكی (الضـماد) لـێ دروسـت بكرێـت ، بـۆ برینـە تـەڕەكان و ، ئـەو بـرین و زام و زیپكانەی كە لاكانی جەستەدا دەردێن و ، سووربوونەوەو هەڵزڵەپینی پێسـت و ، ئاوسـانە توندو خراپەكان و ، ئەو زیپكەو برینانەی بەسـەر پێسـتەوە دەردێـن و خـورانێكی تونـدی لێدەكەوێتەوەو ، مایەسیری بەسوودە ·

تۆوەكەی بەسوودە بۆ فرێدانی خوێن لە سنگ و سیی كانـەوە ، گـەدە خۆشـەدەكات و هیچ زیانێكی بۆ سنگ و سیی كان نی یە چونكە سیفەتی پاك كردنەوەو سافكردنی تێدایـە ، بەخاسـیەت سـوودێكی باشـی هەیـە بـۆ سكچـون كـە كۆكـەی لـە گەڵـدابێ و ئەمـەش خاسیەتێكی دەگمەنە لە دەرمانەكاندا ، میـز زیـاد دەكـات ، بـۆ چـوزانەوەی میزڵـدان و ، گەزتنی جاڵجاڵۆكەی زیانبەخش و ، پێوەدانی دووپشك بەسوودە ، بـەڵام ددان ئـاژنین بـە ڕەگەكەی زیانبەخشەو ، ووریای بن ·

بەڵام ڕێحانەی فارسی كە بە (الحَبَق) ناودەبرێت ، میزاجـی گـەرمـە بـەپێی یـەكێك لـە دوو گوفتارەكان ، ئەگەر ئاوپرژێن كراو بۆن كـرا ئـەوا سـوود بـە سەرئێشـەی گـەرم دەگەیـەنێت ، فێنك دەكاتەوەو ، شێدار دەكات بە كاتی · بەپێی گوفتارەكەی دیكـەش سـاردە ، بـەڵام ئایا تەڕو شێدارە یاخود ووشكە ؟ دوو گوفتاری لەبارەوە هاتووە · ڕاستیش : هەرچوار (الطبـائع)ەكەی تێدایە ، خەوهێنەرە ، تۆوەكـەی ڕەوانـی زەرداوی دەوەسـتێنێت ، پـێچ بەسـكا هـاتن هێمن دەكاتەوە ، بەهێزكاری دڵە ، بۆ نەخۆشیە (السوداويَّة)كان بەسوودە ·

رُمَّانٌ ، هەنار : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ فِيهِما فَاكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴾[الرحمن : ٦٨] واتە : لەو دوو (باخە)دا میوەهات هەیە نەخوازەڵا دارەخورماو هەنار ([485])٠ لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ بە (مرفوع)ی و بە (موقوف)ی دەگێڕنەوە فەرموویەتی : هەر هەنارێك لە هەنارەکانی ئێوە پیتێنراوە بە دەنکە تۆوێك لە هەنارەکانی بەهەشت ٠ فەرموودەکەش لە (موقوف) دەچێت ٠ (حَرْبٌ)و کەسانی تریش لە (علي)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە کە فەرموویەتی : هەنار بە کرۆکەوە بخۆن ، چونکە گەدە خۆشە دەکات ٠

هەناری شیرین گەرمی تەڕو شێدارە ، باشە بۆ گەدە ، بەهێزی دەکات بەو قەبزە ناسکەی کە تیایدایە ، بۆ گەروو سنگ و سیی بەسوودە ، بۆ کوکین باشە ، ئاوەکەی سك نەرم دەکاتەوە ، هێندێك خۆراکی باش بە جەستە دەبەخشێت ، بەخێرا شیی دەبێتەوە چونکە ناسك و نەرم و نیانە ، باو گەرمیەکی کەم لە گەدەدا دروست دەکات ، بۆیە یارمەتی جوتبوون دەدات ، بۆ تادارو لەش گەرم باش نی یە ، خاسیەتێکی سەرسوڕمێنیشی هەیە بەوەی ئەگەر لە گەڵ ناندا خورا ناهێڵێت لە گەدەدا بۆگەن و خراپ بێت ، تەرشەکەشی ساردی ووشکە ، قابزێکی کەمە ، بۆ گەدەی گڕگرتوو بەسوودە ، لە هەموو جۆرەکانی تری هەنار زیاتر میزهێنەرە ، (الصفراء) هێمن دەکاتەوە ، سکچونی دەوەستێنێت ، ڕشانەوە قەدەغە دەکات ، پاشماوەکان نەرم ونیان دەکاتەوە ، گەرمی جگەر دادەمرکێنێتەوە ، ئەندامەکان بەهێز دەکات ، بۆ ئازارەکانی دڵ و ، دەمی گەدە بەسوودە ، گەدە بەهێز دەکات و ، پاشماوەکانی دەکاتە دەرەوە ، (المرَّة الصفراء)و خوێن دادەمرکێنێتەوە ٠

ئەگەر ئاوەکەی دەرهێنراو لەگەڵ ئاوەڕکەکەیدا ، بەکەمێك هەنگوێنەوە کوڵێندرا تا وەك مەرهەمی لێدێت و ، چاوی پێ ڕەژێنرا ، زەردووی لە چاو دەبڕێت و ، لە تەڕی و شێ چرەکان پاکی دەکاتەوە ، ئەگەر پۆکی تێ هەڵسوێنرێت ، بەسوود دەبێ بۆ ئەو خۆرەیەی (الأكلة)

[485] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

تووشی دەبێ ، ئەگەر ئاوەکەی دەرهێنراو لە گەڵ ئاومژۆکەکەیدا (شحمها) خورایـەوە ، سك ڕەوان دەکات و ، تەڕی وشێ بۆگەنە تاڵەکان لیژ دەکاتە خوارەوەو ، بەسوود دەبێ بۆ تـا ڕۆژ نا ڕۆژە درێژخایەنەکان ٠

بەڵام هەناری مەزر ، لە هەردوو لایەنی میزاج و کردلریشـەوە نێوەنـدی هـەردوو جۆرکەیـە ، توندی ترشیەکەی کەمێك کـەمترە ، دەنکـەکانی هـەنار لـە گـەڵ هەنگوێنـدا تـێ هەڵسوویەکی چاکە بۆ نەخۆشی (الـداحس)و برینـە پیسـەکان ، برینـەکان دادەمرکێنێتـەوە ، گووتویانـە : هەرکەس سێ گوڵە هەنار لە ساڵێکدا قووت بدات ، تێکڕای ساڵەکە چـاو ئێشـەو چـاو داهـاتنی تووش نابێ ٠

پیتی زای (ز) :

زَيْتٌ ، زەیتی زەیتون : خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يُوقَدُ مِنْ شَجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لا شَـرْقِيَّةٍ وَلا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَـار ﴾ [النـور : ٣٥] واتـە : ﴿ يُوقَـدُ مِـنْ شَـجَرَةٍ مُبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ ﴾ (ئەو چرایە) دائەگیرسێ بە (ڕۆنی) درەختێکی زەیتـونی بـەفڕو بەرەکـەت ﴿ لا شَـرْقِيَّةٍ وَلا غَرْبِيَّـةٍ ﴾ کـە نـە ڕۆژهـەڵاتی بـێ نـە ڕۆژئـاوای بـێ (سـێبەر نـایگرێ نـەکاتی هەڵهاتنی خۆرو نەکاتی ئاوابوونی) ﴿ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِـيءُ ﴾ (ڕۆنەکـەی ئەوەنـدە پـاك بێـت) نزیکە ڕۆنەکەی داگیرسێ ﴿ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَار ﴾ با ئاگریشی بەر نەکەوێ ([٤٨٦]) ٠

وفي الترمذي وابن ماجة من حديث أبي هريرة _ رضي الله عنه _ ، عن الـنبيّ ﷺ أنـه قـال : ((كُلُوا الزَّيتَ وادَّهِنُوا به ، فإنَّه من شَجَرَةٍ مُباركَةٍ))([٤٨٧]) .

واتـە : لـە (أبـي هريـرة)وە _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی: ((زەیتی زەیتون بخۆن و خۆتانی پێ چەوریکەن ، چونکە لە درەختێکی پیرۆزە)).

---

[٤٨٦] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٤٨٧] _ تقدم تخريجه ٠

وللبيهقي وابن ماجة أيضاً : عن ابن عمر _ رضي الله عنه _ ، قال : قال رسول الله ﷺ: ((ائْتَدِمُوا بالزَّيتِ ، وادَّهِنُوا به ، فإنه من شَجَرَةٍ مُباركةٍ))([488]) .

واته : له (ابن عمر)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بیٚت _ فەرموویەتی : پیٚغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((زەیتی زەیتون بکەن بەپیٚخۆرو ، خۆتانی پیٚ چەوەر بکەن ، چونکە لە داریٚکی پیرۆزە)) ٠

زەیتی زەیتون گەرمی تەڕو شیٚدارە لە یەکەمدا ، ئەو کەسانە کە گوتویانە : ووشکە بەهەڵەدا چوونە ، زەیتیش بە گویرەی زەیتونەکەیەتی ، بۆیە گوشراوی لە زەیتونی پیٚگەیوو ڕیٚکترین و چاکترینیٚتی ، بەڵام لە زرکی نەگەیوو " جۆرە ساردی و ووشکیٚتیەکی تیٚدایە ، زەیتی زەیتونی سووریش نیٚوەندی ئەو دوو زەیتەیە ، زەیتی زەیتونی ڕەشیش بەمامناوەندیٚتی گەرم دەکات و شیٚدار دەکات ، بۆ ژەهرەکان و ، ڕەوانبوونی سك و ، دەرهیٚنانی کرم بەسوودە ، زەیتونی کۆن سیفەتی گەرم کردن و شیی کردنەوەی زیاترە ، ئەوەی بەئاو لیٚی دەدەهیٚنریٚت ، گەرمی کەمترەو ، نەرم ونیانترو ناسکترەو سوودیٚکی زۆرتریش دەبەخشیٚ ، سەتاپای جۆرەکانی زەیتوون ڕووی پیست نەرم دەکەنەوەو ، پیربوون دوادەخەن ٠

ئاوی زەیتونی سویٚر ناهیٚلیٚت تلۆقەی پڕ ئاوی سووتانی ئاگر دروست بیٚ ، پووك بەهیٚز دەکات ، گەڵاکانی بۆ سووربوونەوەو هەڵزڵەپانی پیٚست و ، ئەو برینانەی لە لاکاندا دیٚنەدەرو ، برینە پیسەکان و ، زیپکەو برینەکانی سەرپیست کە خورانیٚکی توندی لە گەڵدایە بەسوودە ، قەدەغەی ئارەقەکردن دەکات و ، سوودەکانی چەندەها ئەوەندەی ئەمانەیە کە باسمان کرد ٠

---

[488] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٣١٩) ، وصححه الألباني في صحيح ابن ماجة (٢٦٨٢) ٠

زُبْدٌ ، كەرێ : روى أبوداود في سننه ، عن ابنَي بُسْرٍ السُّلَمِيَّيْن – رضي الله عنهما – قالا: دخل علينا رسول الله ﷺ ، فقدَّمنا إليه زُبدا وتمرا ، وكان يُحبُّ الزُّبْدَ والتمر([489]).

واته : له هەردوو كوڕەكەی (بُسْرٍ السُّلَمِيَّيْن)ەوه _ خوایان لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ دیدەنی كردین و ، خورماو كرێمان خستە پێش دەستی و ، حەزی بە خورماو كرێ بوو ٠

كەرێ گەرمی شێدارە ، سوودو كەڵكێكی زۆری تێدایە ، لەوانە پێگەیاندن و شیی كردنەوە ، بەسوودە بۆ ئەو ئاوسانانەی كە لە لاكانی گوێ و بوڕپەكانی مێزو ، زاردا دێنەدەر ، بەسوودە بۆ هەموو ئەو ئاوسانانەی كە لە جەستەی ژنان و منداڵاندا دێنەدەر ئەگەر بەتەنها بەكارهات ، ئەگەر لستراییەوە ، بۆ ئەو خوێنەی لە سیەكانەوە دێنەدەر بەسوودەو ، ئاوسانەكانیشی پێدەگەیەنێت ٠

نەرم ونیانكاری سروشت و دەمارو ئەو ئاوسانانەی كە بەهۆی (المِرَّة السوداء)و بەڵغەمەوە دروست دەبن ، بۆ ئەو ووشكێتیەی تووشی جەستە دەبێ بەسوودە ، ئەگەر جێگەی دەرهاتنی ددانەكانی منداڵی پێ چەوەركرێت ، یارمەتی گەشەی ددانەكانی و دەرهاتنیان دەدات ، بەسوودە بۆ ئەو كۆكەی بەهۆی سەرماوە تووشی مرۆڤ دەبێ ، بۆ نەخۆشی ووشك هەڵاتووی و قڵشانی پێست و هەڵوەرینی تووك بەسەریەوە بەسوودە ، بەڵام حەزو ئارەزووی خواردن كەم دەكاتەوەو ، پێغەمبەری خوا ﷺ لەبەر چەند دانایەك نێوان كەرێ و خورمای كۆكردۆتەوە " لە خواردندا " وەكو چاكردنی هەر دانەیەكیان بەویتر ٠

[489] _ صحيح : أخرجه أبوداود (٣٨٣٧) ، وابن ماجة (٣٣٣٤) كلاهما عن سليم بن عامر عن ابني بسر السلميين فذكراه ٠

زَبيبٌ ، مێوژ : دوو فەرموودەی لەبارەوە هاتووە (صحيح) نین :

یەکەمیان : چاکترین خۆراك میوژە ، بۆنی زار خۆش دەکات و ، بەڵغەم دتوێنێتەوە ٠

دووەم : چاکترین خۆراك مێوژە چونکە نەخۆشی لادەبات و ، دەمار بەهێزو توند دەکات و ، تووڕەبوون دادەمرکێنێتەوەو ، ڕەنگ وبۆ جوان دەکات و ، بۆنی زار خۆش دەکات ٠ ئەمەشیان (صحيح) نی یە ٠ پاشان ٠ چاکترین مێوژ ئەوەیە کە قەبارەی گەورە بێ و ، ناوەڕۆکی قەڵەو بێ ، توێکلی تەنك بێ و ، ناوکی دەرهێنرابێ و ، تۆوەکەی بچوك بێ ، تەنی مێوژ گەرمی شێدارە لە یەکەمدا ، تۆوەکەی ساردی ووشکە ، ئەویش وەکو ترێ یە : شیرینی هەیەو گەرمیشی هەیە ، ترشەکەی قەبزکارو ساردە ، سپێکەشی لە هەموو جۆرەکانی تر قەبزکارترە ، ئەگەر ناوکرۆکی بخورێت ، بۆ بۆڕی سیی کان گونجاو دەبێ ، بۆ کۆکەو ، ئازاری گورچیلەو ، میزڵدان بەسوودە ، گەدە بەهێز دەکات و ، سك نەرم دەکاتەوە ٠

شیرینەکەی خۆراکێکی زیاتر دەبەخشێت بەبەراوردی ترێ ، بەڵام بەبەراوردی هەنجیری ووشك خۆراك بەخشینەکەی کەمترە ، هێزێکی پێگەیەنەری هەرسکاری قەبزکاری شیی کردنەوەی مامناوەندی هەیە ، بەگشتی گەدەو جگەرو سپڵ بەهێز دەکات ، بۆ ئازارەکانی گەروو سینگ و سیی کان و گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، چاکترینیشیان ئەوەیە کە بەبێ تۆوەکەی بخورێت ٠

خۆراکێکی باشی چاك دەبەخشێت ، کونیلەی دلخراو (السُدد) دروست ناکات وەکو ئەوەی کە خورما دروستی دەکات ، ئەگەر لە گەڵ تۆوەکەیدا بخورێت سوودێکی زۆرتر بە گەدەو جگەرو سپڵ دەبەخشێت ، ئەگەر ناوەڕۆکەکەی لکێنرایە نینۆکی جوڵاوەوە خێراتر هەڵیدەکەنێت ، شیرینەکەی کە ناوکی نی یە بەسوودە بۆ ئەو کەسانەی تەڕی و بەڵغەمیان هەیە ، مێوژ جگەر چاك و پیتدار دەکات و بە خاسیەت سوودی پێ دەگەیەنێت ٠

بۆ زیادکردنی توانای لەبەرکردنیش سوودی هەیە : پێشەوا (الزهري) فەرموویەتی : هەرکەس حەزی بەلەبەرکردنی فەرموودەیە با مێوژ بخوات · (المنصور) لە (عبدالله)ی کوڕی (عباس)ی باپیرەیەوە دەگێڕێتەوە دەگێڕێتەوە کەوا : تۆوەکەی نەخۆشیەو ، ناوەڕۆکەکەشی دەرمانە ·

زَنْجَبِيلٌ ، زەنجەفیل : خوای تعالی دەفەمێت : ﴿ وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلا ﴾[الإنسان : ١٧] واتە : لە بەهەشتدا شەرابیان لە پەرداخێكدا پێ دەنۆشرێ کە زەنجەفیلی تێکەڵاوە([490])

پێشەوا (أبونُعیم) لە کتێبی (الطب النبوي)دا دەگێڕێتەوە کەوا (أبوسعید الخُدري) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پادشای ڕۆم گوزەیەك زەنجەفیلی بەدیاری دایە پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش هەر مرۆڤێك پارچەیەکی دایەو ، پارچەیەکیشی دایە من ·

زەجەفیل گەرمە لە دووەمدا ، تەڕو شێدارە لە یەکەمدا ، گەرمکارەو یارمەتی هەرسکردنی خۆراك دەدات ، بەمامناوەندی سك نەرم ونیان دەکاتەوە ، بۆ کونیلە داخراوەکانی (السُدد) جگەر کەبەهۆی سەرماو تەڕی وشێ وە دروست دەبێ بەسوودە ، بۆ تاریکبوونی چاو کەبەهۆی تەڕی و شێ وە دروست دەبێ بەسوودە بەهەردوو ڕێگەی خواردن و چاو ڕەشتنیشەوە ، یارەمەتی جووتبوون دەدات ، بایە چرەکان شیی دەکاتەوە کە لە گەدەو ڕیخۆڵەدا دروست دەبێ ·

بەگشتی · چاکە بۆ جگەرو گەدەی میزاج سارد ، ئەگەر بەکێشی دوو دیرهەم لە گەڵ شەکردا تێکەڵ بەئاوی گەرم کراو ، پاشەڕۆ لینجە لیکیەکان نەرم و ئاسان دەکاتەوە ، لەو دەرمانانەدا بەشدار دەبێ کە بەشێوەی هەویر دەشێلدرێن و بۆ توانەوەو شیی کردنەوەی بەڵغەم بەکاردێت .

---

[490] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

مزرەكەشى گەرم و ووشكەو ئارەزووى جووتبون دەوروژێنێت ، تۆماوى نێرینە زیاد دەكات ، گەدەو جگەر گەرم دەكات ، خواردن خۆش و بەلەزەت دەكات ، هەڵدەستێت بە ووشكردنەوەى ئەو بەلغەمەى زاڵ دەبێ بەسەر جەستەدا ، توانای لەبەركردن زیاد دەكات ، گونجاوە بۆ جگەرو گەدەو ، ئەو تەڕیەى بەهۆى خواردنى میوەوە تووشى دەبێ لادەبات ، بۆنى زار خۆش دەكات ، زیانى خۆراكە چەرە ساردەكانى پێ دوردەخرێتەوە٠

پیتى سین (س) :

سَنا ، پێشتر باسكراو ، باسى (سَنُوت)یش كراو ، ئەوەش خرایە ڕوو كە بە حەوت شت لێك دراوەتەوە :

یەكەم : هەنگوێنە ٠

دووەم : خۆشاوى هیزەى ڕۆنە كە بە شێوەى خەتگەلێكى ڕەش بە سەر ڕۆنەكەوە دەردەكەوێت ٠

سێ یەم : تۆوێكە لە تۆوى ڕەشكە (كمون) دەچێت بەڵام (كمون)یش نى یە ٠

چوارەم : (الكمون الكرمانى) یە ٠

پێنجەم : ڕازیانەیە ٠

شەشەم : شویتە ٠

حەوتەم : خورمایە ٠

هەشتەم : ئەو هەنگوێنەیە كە لە نێو هیزەى ڕۆندایە ٠

سَفَرْجَلٌ ، بەهێ : روى ابن ماجة في سننه : من حديث إِسْمَعِيلُ بْنُ مُحَمَّدٍ الطَّلْحِيُّ ، عن نُقَيْبُ بْنُ حَاجِبٍ ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ ، عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ الزُّبَيْرِيِّ ، عَنْ طَلْحَةَ بن عُبيدالله _ رضي

الله عنه _ قَالَ : دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ وَبِيَدِهِ سَفَرْجَلَةٌ ، فَقَالَ : ((دُونَكَهَا يَا طَلْحَةُ ، فَإِنَّهَا تُجِمُّ الْفُؤَادَ))([491]).

واته : له (طَلْحَةَ)ى كوڕى (عُبيدالله)هوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : چوومە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ بەهىٚ يەكى بەدەستەوە بوو ، ئەوەبوو فەرمووى : ((ئەى (طلحة) بيبە ، چونكە دڵ دەحەوێنێتەوەو چاكى و چالاكى تەواو دەكات)) ٠

هەروەها پيشەوا (ابن ماجة) لە ڕێگەيەكى ديكەشەوە دەيگێڕێتەوە ، فەرموويەتى : چوومە خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ كە لە نێوان چەند هاوەڵانێكيدا دانيشتبوو ، بەهىٚ يەكى بەدەستەوە بوو ئەم ديو ئەو ديوى پێدەكرد ، كە دانيشتم ، دەستى بۆ بڵاوكردمەوەو فەرمووى : ((ئەى (أبا ذرًّا) بيبە چونكە دڵ بەهێز دەكات و ، نەفس شادومان دەكات و ، خەم و خەفتى سينگ لادەبات)) ٠

سەبارەت بە بەهىٚ چەند فەرموودەيەكى تريش (رِواية)ت كراوە ، ئەمە چاكترينيانەو ، (صحيح)يش نين ٠

بەهىٚ ساردى ووشكە ، لەم بارەشەوە بە گۆڕينى تامى دەگۆڕێت ، هەمووشى ساردى قەبزكارە ، بۆ گەدە چاكە ، شيرينەكەى ساردى و ووشكێتى كەمترە ، مەيلى لاى مامناوەنديتى دەكات ، ترشەكەى قەبزكردن و ووشكێتى و ساردىى زۆرە ، هەمووشى تينويەتى دەشكێنێت و ڕەشانەوە قەدەغە دەكات ، ميز هێنەرە ، خوو نەرم دەكاتەوە ، بۆ برينى ڕيخۆڵەو ، خوێن دەردان و ، كوليرا بەسوودە ، بۆ دڵ تێكەڵ هاتن بەسوودە ، ئەگەر

[491] _ ضعيف الإسناد : أخرجه ابن ماجة (٣٣٦٩) بإسناده عن عبدالملك الزُّبيري عن طلحة فذكره ٠

پاش خۆراك بەكارهێنرا قەدەغەی بەرزبوونەوەی هەڵمەكان دەكات ، سوتێنراوی لق و پۆپ و گەڵا شۆراوەكەی وەكو (التوتياء)ە([492]) لە كاركردنیدا ٠

خۆراكێكی كەم بەجەستە دەبەخشێت و قەبز دەكات ، پاشان خوو نەرم ونیان دەكاتەوە ، لیژبوونەوەی نیشتووەكان خێراتر دەكات ، زۆر خواردنی بۆ دەمار زیانبەخشە ، (القولنج) دروست دەكات ، (المرّة الصفراء)ی دروستبووی نێو گەدە دادەمركێنێتەوە ٠

ئەگەر برژێنرا زبری و ڕەقێتی كەم دەبێتەوەو ، سووكیش دەبێ ، ئەگەر ناوەڕاستی هەڵكۆڵرێت و ، تۆوەكانی دەرهێنرێت و ، هەنگوێنی تیَ بكرێت و ، بە هەویر سواخ بدرێت و ، بخرێتە نێو خوڵەمێشی گەرمەوە ، سوودێكی زۆر دەبەخشێت ٠

چاكترینیشی ئەوەیە كە بە برژاوی یاخود بە كوڵێندراوی بەهەنگوێنەوە بخورێت ، تۆوەكەی بۆ زبری و وشكی گەرو ، بۆرییەكانی سیی ، زۆرێك لە نەخۆشیەكان بەسوودە ٠

ڕۆنەكەشی قەدغەی ئارەقەكردن دەكات ، گەدە بەهێز دەكات ، مرەباشی گەدەو جگەر بەهێز دەكات ، دڵ بەهێز دەكات ، شادومانیش بەنەفس دەبەخشێت ٠

فەرمایشتی : (تُجِمُّ الفؤادَ) واتە : دەیحەوێنێتەوە ٠ هەروەها گووتراوە : دەیكاتەوەو فراوانی دەكات ، ڕستە عەرەبییەكەش لە (جمام الماء)ەوە هاتووە ، واتە : فراوانبوونی ئاو و زۆربوونی ٠ ووشەی (الطّخاء) بۆ دڵ وەكو هەورە بەسەر ئاسمانەوە ٠ (أبوعُبيد) دەڵێت :

[492] ــ التوتياء : بەردێكە دەهاڕدرێ و دەكرێ بەكل و چاوی پیَ دەڕێژرێت ، جۆرەكانی سەوزو زەردو سپین ، لە كەنارەكانی هەندەوە دەهێنرێت ٠ چاكترین جۆری سپیە سووكەكەیەتی پاشان زەردەكەو پاشانیش فستقیە تەنكەكەی ، بەردێكی ساردی ووشكەو قەدغەی گوزەركردنی پاشەڕۆكان دەكات بۆ ڕەگەكانی چاوو چینەكانی ، بۆ تەڕی و شیَ بەسوودە ، فرمێسك ووشك دەكاتەوە ، بۆگەنی جەستە لادەبات ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی كەلالەیی و ، هەروەها بڕوانە : خريدة العجائب و فريدة الغرائب ، ابن الوردي ، ص ٧٩ ، وەرگێر ٠

ووشەی (الطَّخاء) واتە : قورسی و داپۆشین ، لە زمانی عەرەبیدا دەگوترێت : (ما في السماء طَخاءٌ) ، واتە : هەورو تاریکی بە ئاسمانەوە نی یە ·

سِواكٌ : في الصحيحين عنه ﷺ ((لولا أن أَشُقَّ على أُمَّتي لأَمَرْتُهُمْ بالسِّواكِ عند كلِّ صلاةٍ))([493]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ئەگەر ئومەتەکەمم تووشی ناڕەحەتی نەکردایە فەرمانم پێدەدان لە کاتی هەموو نوێژێکدا سیواک بکەن)) ·

وفيهما : أنه ﷺ كان إذا قامَ من الليل يَشُوصُ فَاهُ بالسِواكِ([494]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ هەرکات هەستایە بۆ شەونوێژ ددانی بەسیواک پاك دەکردەوە.

وفي صحيح البخاري تعليقاً عنه ﷺ: ((السِّواكُ مَطْهَرَةٌ لِلْفَمِ ، مَرْضَاةٌ للرَّبِّ))([495]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((سیواك هۆکاری پاکردنەوەیە بۆ زارو ، مایەی ڕەزابوونی پەروەردگاریشە)) ·

وفي صحيح مسلم : أنه ﷺ كان إذا دَخَلَ بيته ، بدأ بِالسِّواكِ([496]).

واتە : هەرکات پێغەمبەری خوا ﷺ بچوایەتەوە بۆ ماڵەکەی خۆی ، بەسیواك دەستی پێدکرد·

لەبارەی سیواك کردنەوە فەرمووده زۆرە ، وصَحَّ عنه من حديث أنه استاك عند موته بسواك عبدالرحمن بن أبي بكر ، وصَحَّ عنه قال : ((أكثرتُ عَلَيْكُم في السواكِ))([497]) ·

---

[493] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٢ / ٣١٢) ، ومسلم (٢٥٢) ·

[494] _ صحيح : اخرجه البخاري (١ / ٧٠) ، (٢ / ٥ ، ٦٤) ، ومسلم (١ / ١٥٢) كلاهما عن أبي وائل عن حذيفة فذكره ·

[495] _صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٣٧) ·

[496] _ صحيح : اخرجه مسلم (٢٥٣) ·

واته : به (صحيح)ى (ريوايه)ت كراوه كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ لە سەرەمەرگیدا بە سیواکەکەى (عبدالرحمن)ى کوڕى (أبي بكر) سيواكى كردوه ، هەروەها بە (صحيح)ى هاتووه كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((زيدەڕۆيم كرد لە داواكردنى بەكارهێنانى سيواك لێتان و هاندانى بەكارهێنانى)) ·

چاكترين ئەو درختانەى سيواكى لىٚ وەرگيراوە درەختى (الأراك)و بەو هاوشێوانەيە ، پێويستە لەهيچ درەختێكى ديكە وەرنەگيرێت ، چونكە لەوانەيە ژەهرى بێت ، پێويستە بەمامناوەندى بەكاربهێنرێت ، چونكە ئەگەر زێدەڕۆى لە بەكارهێنانيدا بكرێت ، لەوانەيە جوانى و ڕێك و پێكى و ساف و لوسى ددان لابەرێت و ، ئامادەى بكات بۆ قبوڵبوونى هەڵمە بەدەرهاتوەكان لە گەدەوە ، هەروەها ئامادەى دەكات بۆ قبوڵبونى پيسى ، بەڵام هەركات بەمامناوەندو ڕێك و پێكى بەكارهات ، ددانەكان پاك دەكاتەوە ، ستونەكەى بەهێز دەكات ، زمان دەكاتەوە ، كلۆربوون قەدەغەدەكات ، بۆنى زار خۆش دەكات ، مێشك پاك و ساف دەكات ، خۆراك بەلەزەت دەكات ·

چاكترين سيواكيش ئەوەيە كە تەڕكرابێ بە ئاوى گوڵ (ماء الورد) ، لە هەمووشى بەسوودتر بنەڕەتەكانى گوێزە (أصول الجوز) · دانەرى (التيسير) دەڵێت : وايان ڕاگەياندووە كە ئەگەر مرۆڤ هەموو پێنجەم ڕۆژێك سيواكى پىٚ بكات ، سەر پاك دەكاتەوە ، هەستەكان ساف دەكاتەوە ، بيروهۆش تيژ دەكات ·

سيواك چەندين سوودى تێدايە : بۆنى زار خۆش دەكات ، پووك بەهێز دەكات ، بەڵغەم ناهێڵێت ، چاو ڕوون دەكاتەوە ، كلۆربوون ناهێڵێت ، گەدە تەندروست دەكات ، دەنگ ساف دەكات ، يارمەتى هەرس كردنى خۆراك دەدەات ، ڕێڕەوەكانى قسەكردن ئاسان دەكات ،

---

[٤٩٧] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ١٤٣ ، ٢٤٩) ، والدارمي (٦٨٧) ، (٦٨٨) ، والبخاري (٢ / ٥) ، والنسائي (١ / ١١) كلهم عن شعيب فذكره مرفوعاً ·

چالاكی بەمرۆڤ دەبەخشێ بۆ خوێندن و ، زیكرو نوێژكردن ، نووستن دووردەخاتەوە ، پەروەردگار رازی دەكات ، پەریەكان دڵخۆش دەكات ، چاكەكانی مرۆڤ زۆر دەكات ٠

ئەو كاتانەی بەكارهێنانی چاكە :

له هەموو كاتێكدا بەچاك دادەنرێت ، زیاتریش جەختی لەسەر دەكرێتەوە لە كاتی نوێژو دەستنوێژو ، بەئاگاهاتنەوە لە نووستن و ، گۆڕینی بۆنی زاردا ، هەروەها بەچاك دادەنرێت بۆ ئەو كەسانەی كە ڕۆژویان شكاندوەو ئەو كەسانەش بەڕۆژوون لەبەر هەموو ئەو فەرموودانەی لەم بارەوە هاتوون و ، لەبەر پێویستێتی ڕۆژووان بە سیواك كردن ، هەروەها لەبەر ئەوەی بەهۆكارێك دادەنرێت بۆ بەدەستهێنانی ڕەزابونی خوای تعالى ، چونكە هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ڕەزابوونی خوای تعالى لە كاتی بەڕۆژوبوندا زۆر زیاترە بەبەراوردی كاتی بەڕۆژوونەبوون ، هەروەها هۆكارێكە بۆ پاكردنەوەی زارو ، خۆپاكردنەوەش بۆ ڕۆژووان لە چاكترین كردەوەكانێتی ٠

وفي السنن : عن عامر بن ربيعة _ رضي الله عنه _ ، قال : رأيتُ رسولَ الله ﷺ ما لا أُحْصي يَستاكُ ، وهو صائمٌ([٤٩٨]).

واتە : لە (عبدالله)ی كوڕی (عامر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوام بینی ﷺ ئەندازەیەكی زۆر كە توانای ژماردنیم نی یە سیواكی دەكردو ، بەڕۆژووش بوو)).

[٤٩٨] _ ضعيف : أخرجه الحميدي (١٤١) ، وأحمد (٣ / ٤٤٥ ، ٤٤٦) ، وعبد بن حميد (٣١٨) ، وأبوداود (٢٣٦٤) ، والترمذي (٧٢٥) ، وابن خزيمة (٢٠٠٧) كلهم من طريق عاصم بن عبيدالله عن عبدالله بن عامر عن أبيه فذكره ٠

پێشـەوا (البخـاري) فەرموویـەتی : (ابـن عمـر) فەرموویـەتی : سـەرەتاو کۆتـایی ڕۆژ سیواکی دەکرد ۰

خەڵکی کۆڕان لەسەر ئەوەی ڕۆژووان دەتوانێت ئاو لـە دەمـی وەردا وەکـو (واجـب) و (أستحباب)یش ، کەچی ئاو لە دەم وەردان بەجێ و تەواوترو کاریگـەرترە بەبـەراوردی سیواك کردن ، خوای تعالاش هیچ مەبەستێکی نی یە کە بەندە لێی نزیك بێتـەوە بـە بـۆنی نـاخۆش ، هەروەها لە ڕەگەزی ئەو کردەوانەش نییە کە دانراوە بۆ ئەوەی پەرستنی خوای پـێ بکرێـت ، کـە باسـی بـۆنی ناخۆشـی نێـو دەمـی ڕۆژووان دەکـات و دەڵێـت لـە ڕۆژی قیامەتـدا بـەلای پەروەردگارەوە خۆشە ، لە ڕاستیدا تەنها بۆ هاندانی بەندەکانی خوایە بۆ ڕۆژووگرتن نـەك بـۆ هێڵانەوەی بۆنی ناخۆش ، بەڵکو ڕۆژووان پێویستیەکی زیاتری بەسیواکردن هەیـە بەبـەراوردی ئەو کەسەی بەڕۆژوو نابێت ۰

هەروەها ڕازی بـوونی پـەروەردگار زۆر گـەورەترە لـە بـەلاوە خۆشـبوونیی بۆنی ناخۆشـی دەمی ڕۆژووان ۰

هەروەها خۆشەویسـتی خـوای تعـالی بـۆ سیواك زۆر گـەورەترە لـە خۆشەویسـتیەکەی بـۆ مانەوەی بۆنی ناخۆشی دەمی ڕۆژووان ۰

لە ڕاستیدا سیواك کردن کاتێ کە بۆنی ناخۆشـی نـاو دەمـی ڕۆژووان لادەبـات ، قەدەغـەی ئەوە ناکات کە لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو بۆنـە ناخۆشـە بـە لای خـوای تعـالاوە خـۆش بێـت ، کـە بۆنی ناخۆشی دەمی ڕۆژووان لە بۆنی میسك خۆشترە ، لە ڕاستیدا بۆ ئەوەیە کە نیشـانەیەکی تەواو بێت بۆ بەڕۆژووبونی مرۆڤ ، با بەسیواکیش لابیات ، وەکو ئـەو برینـدارەی کـە لـە ڕۆژی قیامەتـدا دێـت و ، ڕەنگـی خوێنەکـەی ڕەنگـی خوێنـەو ، بۆنەکـەی بـۆنی میسـکە ، کەچـی فەرمانی پێدراوە لە دونیادا خوێنەکە لابەرێت ۰

هەروەها بۆنی ناخۆشـی دەمـی ڕۆژووان بـە سـیواك كـردن لاناچـێت ، چـونكە هۆكارەكـەی ماوە ، كە بریتیە لە خاڵی بـوونی گـەدە لـە خـۆراك ، بـەڵكو لەڕاسـتیدا تـەنها شـوێنەوارەكەی لادەچێت ، كە پەیوەستە بە ددان و پۆكەوە ٠

هـەروەها پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئـەوەی ڕێـی پێـدراوەو ، ئـەوەش كـە نەویسـتراوەو ڕێـی پێنەدراوە لە كاتی بەڕۆژوونەبوندا فێری ئومەتەكەی كردووە ، بەڵام سیواك كردنی نەخستۆتە ڕیزی ئەو كارانـەی كـە نەویسـتراوەو ڕێـی پـێ نـەدراوە لـە كـاتی بەڕۆژوویونـدا ، كـە چـاكیش دەیزانی خەڵكی ئەنجامی دەدەن ، بەڕاستی هانیشـی داون بـۆ سـیواك كـردن بـە تـەواوترین و بەجێترین و كاریگەرترین ووشەكانی گشتێتی و گرتنەوەو داپۆشین ، دەشـیان بینـی چـەندەها جار سیواكی دەكردو بەڕۆژووش بوو كە لە ژماردن نەدەهات و ، دەشیزانی پەیڕەوی دەكـەن ، كەچی تەنها ڕۆژێكیش پێی نەفەرموون : دوای لاربونەوەی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمـان سیواك مەكـەن و ، خۆشمـان بـاش دەزانـین دواخسـتنی ڕوونكردنـەوەی هـەر مەسـەلەیەك لـە كـاتی پێویستی خۆیدا قەدەغەكراوە ٠ والله أعلم ٠

سَمْنٌ ، ڕۆن : روى محمد بن جرير الطبري بإسناده ، من حديث صُهيب يرفعُه : ((عليكم بألبان البقرِ ، فإنها شفاءٌ ، وسَمْنُها دَواءٌ ، ولُحومُها داء))([٤٩٩]) ٠ رواه عن أحمد ابن الحسن الترمذي ، حدَّثنا محمد ابن موسى النسائي ، حدَّثنا دَفّاع بن دَغْفَلٍ السَّدوسي ، عن عبدالحميد بن صَيفي بن صُهيب ، عن أبيه ، عن جده ، ولا يثبت ما في هذا الإسناد ٠

واتە : (محمد)ی كوڕی (جرير الطبري) دەگێڕێتەوە كەوا (صُهيب) لـە فەرموودەیەكدا كە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ (رفع) دەكات ، فەرموویەتی : ((بەرهـەمی سـپیایی مانگـا بـەكار بێنن ، چونكە شیفایەو ، ڕۆنەكەشـی دەرمانـەو ، گۆشتەكەشـی نەخۆشـیە)) ٠ بـەڵام ئـەوەی لەم (الإسناد)ەدایە جێگیر نەبووە٠

---

[٤٩٩] ــ إسناده صحيح : أخرجه الحاكم (٤ / ٤٠٤) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (٤٠٥٩) ٠

ڕۆن گەرمی تەڕو شێدارە لە یەکەمدا ، پاك دەکاتەوە بە کەمی ، نەرم ونیانەو ئاوسانە بەدەرهاتووەکانی جەستە ناسکەکان دەنیشێنێتەوە ، لە کەرێ بەهێزترە بۆ پێگەیاندن و نەرمکردنەوە ، (جالینوس) باس دەکات کەوا چارەسەری ئەو ئاوسانانەی پێکردووە کە لە گوێ و ، سەرەوەی لوتدا بەدردێن ، ئەگەر جیگەی ددانەکانی پێ چەوەر بکرێت ، زوو گەشەدەکەن و بەدەردێن ، ئەگەر تێکەڵ بەهەنگوێن و بادەمی تاڵ (اللوز المر) بکرێت ، سینگ و سی یەکان و ، کیمۆسە چڕە لینجەکان پاك دەکاتەوە ، بەڵام زیانبەخشە بۆ گەدە ، بەتایبەت ئەگەر میزاجی ئەو کەسە بەڵغەمی بێت ٠

بەڵام ڕۆنی مانگاو بزن ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا خورایەوە بەسوود دەبێ بۆ ژەهری کوشندەو ، گەزتنی مارو دوپشك ، لە کتێبەکەی (ابن السُّني)دا هاتووە : لە (علي) کوڕی (أبي طالب)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : خەڵکی هیچ شتێکی لە ڕۆن چاکتریان بۆ خۆ چارەسەرکردن بەکارنەهێناوە ٠

سَمَكٌ ، ماسی : روى الإمام أحمد بن حنبل ، وابن ماجة في سننه : من حديث عبدالله بن عمر ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : أُحِلَّتْ لنا مَيْتَتانِ ودَمَانِ : السَّمَكُ والجَرَادُ ، والكَبِدُ والطِّحَالُ[500].

واتە : لە (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((دوو مردوو وە دوو خوێنداریشمان بۆ حەڵاڵ کراوە : ماسی و کولە ، جگەرو سپڵ)) ٠

جۆرەکانی ماسی زۆرن ، چاکترینیان ئەوەیە کە تامی بەلەزەتە ، بۆنی خۆشە ، کێشی مامناوەندە ، توێکڵی تەنکە ، گۆشتەکەی ڕەق نەبێ و ووشکیش نەبێ ، لە ئاوێکی شیریندا بێ و بەسەر چەو زیخدا ڕێ بکات ، ڕووەك بخوات نەك پیسی ، چاکترین

---

[500] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥٧٢٣) ، وابن ماجة (٣٢١٨) ، وصححه الألباني في الصحيحة (١١١٨)

شوێنەکانیشی ئەوەیە لە ڕووبارێکدا بێ ئاوەکەی چاك بێ و ، پەنا بەرێتە بەر جیگە تاوێریەکان و ، پاشان لمیەکان و ، ئەو ئاوە شیرینە ڕێکردوانەی کە پیسی تێدا نەبێ ، قوڕو لیتەیی نەبێ ، وە ئەو ئاوەش کە شڵژاوەو زۆر شەپۆلاویە ، دانەپۆشراو و کراوەیە بۆ هەتاو بایەکان ماسیەکەی چاکترە ·

ماسی دەریایی نیعمەتێکی گەورەیە ، ستایشکراوە ، پاراو نەرم و شلەکەی ساردی تەڕو شێدارە ، درەنگ هەرسە ، بەڵغەمێکی زۆر دروست دەکات ، بەدەر لە دەریایی و (إلا البحريَ) بەو هاوشێوانە ، کە خەڵتەیەکی ستایشکراو دروست دەکات ، جەستە چاك و پیتدار دەکات ، تۆماوی نێرینە زۆر دەکات ، خاوەن میزاجە گەرمەکان چاك دەکاتەوە ·

بەڵام ماسی سویراو ، چاکترینیان ئەوەیە کە بەم نزیکانە خەریکە سوێر دەبێ ، کە گەرم و ووشکە ، بە کۆن بوون و کات تێپەڕبوون گەرمی و ووشکیەکەی زیاتر دەبێ ، ماسیە دریایەکەشی (السَّلور)([501]) لینجاوێکی زۆری پێوەیەو ، بە (الجِرِّيّ) ناو دەبرێت و ، جولەکەکان نایخۆن · ئەگەر بەپاراوی بخورێت ، سك نەرم دەکاتەوە ، ئەگەر سوێر کراو ماوەیەك دانراو خورا ، بۆری سیی کان پاك دەکاتەوە ، دەنگ چاك دەکات ، ئەگەر کوتراو لە دەرەوە دانرا ، وێڵاش و پاشەڕۆ لە قوڵایی جەستەوە دەهێنێتەدەر چونکە هێزی ڕاکێشانی هەیە ·

بۆ ئەو کەسانەی برینی ڕێخۆڵەیان هەیە ئەگەر لە سەرەتای نەخۆشیەکەدا لە ئاوی سوێری (الجِرِّيّ)دا دانیشن ، گونجاوی دەبێ چونکە ماددەکان بۆ ڕووی دەرەوەی جەستە ڕادەکێشێت ، ئەگەر وەکو حوقنە بەکاری بێنێت ، نەخۆشی دەردەلاقە (عرق النسا) چاك دەکاتەوە ·

---

[501] ــ السَّلور : ڕەگەزێکە لە ماسی دەریای نزیکەی سێ متر درێژ دەبێ ، بڕوانە : المعجم الوسيط ، ص ٩٢٦ ، وەرگێڕ ·

چـاكترین شـوێنی ماسـی ئەوەیـە كـە نزیكـی كۆتایەكـەی دەبێتـەوە ، پـاراو نـەرم و قەڵەوەكەشی بە گۆشت و چەوریەوە جەستە چاك و پیتدار دەكات ٠

وفي الصحيحين من حديث جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ _ رضي الله عنه _ قالَ : بَعَثَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ في ثَلَاثمِائَةِ رَاكِبٍ ، وأَمِيرُنَا أَبُو عُبَيْدَةَ بن الجرَّاح ، فَأَتَيْنَا السَّاحِلَ ، فَأَصَابَنَا جُوعٌ شَدِيدٌ ، حَتَّى أَكَلْنَا الْخَبَطَ ، فَأَلْقَى لَنَا الْبَحْرُ حوتاً يُقَالُ لَهَا : الْعَنْبَرُ ، فَأَكَلْنَا مِنْهُ نِصْفَ شَهْرٍ ، وائتدمنا بودكه حَتَّى ثَابَتْ أَجْسَامُنَا ، فَأَخَذَ أَبُو عُبَيْدَةَ ضِلَعًا مِنَ أَضْلَاعِهِ ، وحمل رَجُلاً على بَعِيرِه ، ونصبهُ ، فَمَرَّ مِنْ تَحْتِهِ.

واتە : لە (جابر)ی كوڕی (عبدالله)ەوە _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ناردینی لە گەڵ سیٚ سەد سوارداو ، ئەمیرەكەشمان (أَبُو عُبَيْدَةَ)ی كوڕی (الجرَّاح) بوو ، ئەوەبوو گەشتینە كەناری دەریاكە ، تووشی برسێتیەكی زۆر بووین ، تا ئەو ئاستەی گەڵای درەختەكانمان دەخوارد ، پاشان دەریا نەهەنگێكی بۆ فڕێداین پیٚ دەگوترا : عەنبەر ، نیو مانگ لێمان خوارد ، ڕۆنەكەشمان كردە پێخۆر تا قەڵەو بوین ، (أَبُو عُبَيْدَةَ) پەراسویەك لە پەراسوەكانی بردو ، پیاوێكی سواری ووشترەكەی كردو ، دایچەقاندو ، بەژێریدا تێپەڕ بوو ٠

<u>سلْقٌ</u> ٭ سلق : روى الترمذي وأبوداود ، عَنْ أُمِّ الْمُنْذِرِ بِنْتِ قَيْسٍ ، قَالَتْ : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ وَمَعَهُ عَلِيٌّ _ رضي الله عنه _ ، وَلَنَا دَوَالٍ مُعَلَّقَةٌ ، قالت : فَجعلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يأكُلُ وعَلِيٌّ معهُ يَأْكُلُ ، فقالَ رسولُ الله ﷺ: مَهْ يا عليُّ فإنَّكَ نَاقهٌ ، قَالَتْ : فجعلتُ لهم سِلْقًا وشعيراً ، فقَالَ النَّبِيُّ ﷺ يا عَلِيّ فأَصِبْ من هذا ، فإنه أوفقُ لَكَ[502]·قال الترمذي : حديث حسن غريب ٭

[502] _ سبق تخريجه ٠

واته : له (أُمِّ الْمُنْذِرِ)ى كچى (قَيْسٍ)ەوە _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ بە هاوڕێيەتى (علي) _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ ديدەنيان كردم و ، ئێمەش هێشووكەلێكى خورماى هەڵواسراومان هەبوو ، (أُمِّ الْمُنْذِرِ)فەرمووى : پێغەمبەرى خوا ﷺدەستيكرد بە خواردنى و (على)يش لە گەڵيدا دەيخوارد ، پێغەمبەرى خوا ﷺفەرمووى : ((ئەى (علي) وازبێنە ، تۆ بەم نزيكانە چاك بويتەتەوە لە نەخۆشى))• (أُمِّ الْمُنْذِرِ) فەرمووى : پاشان سڵق و جۆم بۆ لێنان ، پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى: ((ئەى (علي) لەمە بخۆ ، ئەمە بۆ تۆ گونجاوترە)) •

سڵق گەرمى ووشكە لە يەكەمدا ، گوتراوە : تەڕو شێدارە تيايدا ، هەروەها گوتراوە : لەو دووانە پێكهاتووە ، ساردييەكى هێمنكەرەوەى تێدايە ، هەروەها شيى دەكاتەوە ، جۆرە هێزێكى كردنەوەشى تێدايە ، ڕەشەكەشى قەبزدەكات و بۆ (داء الثعلب)و ، ئەو پەلانەى لە ڕوودا دەردەكەون و ، كرێشى سەرو ، بالووكە ئەگەر بە ئاوەكەى چەور بكرێت بەسوودە ، ئەسپىٚ دەكوژىٚ ، بۆ چارەسەركردنى نەخۆشى ووشك هەڵاتووى و قڵيشانى پێست و هەڵوەرينى مۆكەى لە گەڵ هەنگوێندا تێكەڵ دەكرێت و پێى چەور دەكرێت ، كونيلە داخراوەكانى (السُدد) جگەرو سپڵ دەكاتەوە •

ڕەشەكەى سك قەبز دەكات ، بەتايبەت لە گەڵ نيسكدا ، هەردوكيان خراپن ، بەڵام سپێكەى لە گەڵ نيسكدا ڕەوان دەكاتەوە ، ئاوەكەشى وەكو حوقنە بەكار دێت بۆ ڕەوانبوون ، لە گەڵ (المري)و بهاراتدا بۆ (القولنج) بەسوودە •

خۆراكيكى كەم بەجەستە دەبەخشىٚ ، كيمۆسى خراپە ، خوێن دەسوتێنىٚ ، بەكارهاتنى لە گەڵ سركەو خەرتەلەدا (الخل و الخردل) چاكى دەكاتەوە ، زۆرخواردنى قەبزى دروست دەكات •

پیتی شین (ش) :

شونیز : رەشکەیەو ، پێشتر باسمان کردووە ·

الشُبْرُمُ : روى الترمذي وابن ماجة في سننهما : من حديث أسماء بنت عُمَيسْ ، قالت : قال رسول الله ﷺ: بماذا كُنتِ تَسْتَمشينَ ؟ قالت : بالشُبْرُمِ · قال : حارٌ جار[503].

واته : (أسماء)ی کچی (عُمَيْس) _ ڕەزای خوای لێبێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووم : بە چ شتێك خووی خۆت نەرم ونیان دەکەیتەوە ؟ (أسماء) فەرمووی : بە (الشّبْرُم) ، ئەویش فەرمووی : گەم و توونە ·

(الشُبْرُمَ) درەختێکە بچوك و گەورەشی هەیە ، بەرزی بە ئەندازەی باڵای پیاوێك و زیاترە ، لقەکانی سوورن و بەرەو سپی دەدرەوشێنەوە ، کۆمەڵێك گەڵا بەسەر لقەکانەوەیەو ، گوڵگەلێکی زەردی بەرەو سپی پێوەیە ، دەکەون و تۆوێك دەردەکات وەکو تۆوی درەختی قەزوانە ، لە قەبارەدا ، ڕەنگی سوورە ، ڕەگەکانی بەتوێکڵێکی سوور داپۆشراوە ، ئەوەشی بەکاردێت ڕەگەکان و توێکڵەکەو ، شیری لقەکانێتی ·

گەرمی ووشکە لە پلە چواردا ، (السوداء)و ، کیمۆسە چرەکان و ، ئاوی زەردو ، بەڵغەم ڕەوان دەکات ، ناڕەحەتکارە ، دڵی مرۆڤ تێکەڵ دەدات ، زۆر بەکارهێنانی کوشندەیە ، بۆ بەکارهێنان پێویستە شەوو ڕۆژێك لە شیردا بخوسێندرێت ، پێویستە لە ڕۆژێکدا دوو یاخود سێ جار شیرەکەی بگۆڕدرێت ، دەردەهێنرێت ، لە سێبەردا ووشك دەکرێتەوە ، گوڵ و (الكَثيراء)ی[504] تێکەڵ دەکرێت و ، لە گەڵ ئاوی هەنگوین ، یاخود شەربەتی ترێدا

---

[503] _ سبق تخريجه ·

[504] _ الكثيراء : دەرختێکی هەمیشە سەوزەو ، نزیکەی مەترێك بەرز دەبێتەوە ، دەرختێکی دڕکاویە ، گەڵاکانی شێوەیەکی سونبولیان هەیە ، گوڵەکانی زەردێکی مەیلەو زیرینن ، دەتوانین بڵێین ڕۆژهەڵاتی ئاسیا

دەخورێتەوە ، خواردنەوەشی بە ئەنـدازەی دوو تـاوەکو چـوار(دانـق)ە[505] بـەپێی هێـز ، (حُنَیْن) دەڵێـت : بـەڵام شـیری (الشُبْرُمّ) ، هـیچ خێرێکـی تێـدا نـی یـەو ، وادەبیـنم بـەهیچ شێوەیەك نەخورێتەوە ، چونکە پزیشکە صوفیە نەفامەکان خەڵکێکی زۆریان پێ کوشتووە ٠

شَعِيرٌ ، جۆ : روى ابن ماجة : من حديث عَائِشَةَ ، قَالَتْ : كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِذَا أَخَذَ أَهْلَهُ الْوَعْكُ ، أَمَرَ بِالْحَسَاءِ مِنَ الشعيرِ ، فَصُنِعَ ، ثُمَّ أَمَرَهُمْ فَحَسَوْا مِنْهُ ، ثُمَّ يَقُولُ : إِنَّهُ لَيَرْتُو فُؤَادَ الْحَزِينِ وَيَسْرُو عَنْ فُؤَادِ السَّقِيمِ كَمَا تَسْرُو إِحْدَاكُنَّ الْوَسَخَ بِالْمَاءِ عَنْ وَجْهِهَا[506].

واتە : لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر یەکێك لە کەس وکاری لەرزوتای هەبوایە ، فەرمانی دەدا شۆربایەك لە جۆ دروست بکرێت و ، پاشان فەرمانی پێدەدان لێی هەڵقورێنن ، دەشیفەرموو : دڵی خەمبار توندو بەهێز دەکات و ئێش و ئازار لە سەر دڵی نەخۆش لادەبات وەکو چۆن کەسێکتان بەئاو چڵك و پیسی لەسەر دەم و چاوی لابات ٠

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ : (یرتوە) واتـە : تونـدو بـەهێزی دەکـات ٠ وە (یَسْرو) واتە : لابردن و نەمان ٠

نیشتمانی ئەم درەختەیە بەتایبەت ناوچە شاخاویەکان ٠ ڕێگەی بەدەستهێنانی ماددەکەش بەوە دەبێ کە درزێك لە قەدی درەختەکەوە هەڵکەنرێ و بەو جۆرە شلەیەکی سپی لێوە بەدەست دێت ٠ بڕوانە : www.snble.com ٠

[505] _ دانق : جۆرە کێشێك بووە ، کە هەر یەك کێشی دانق ، بەئەندازەی هەشت دانە جۆ و دوو لە سەر پێنجی دەنکێك بووە ، بڕوانە : المصباح المنير في غريب الشرح الكبير للرافعي ، وەرگێڕ ٠

[506] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٤٠) ، وابن ماجة (٣٤٤٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧٥٢) ٠

پێشتر ئاماژەی پـێ درا کـە ئـەوە ئـاوی جـۆی کوڵـاوە ، خـۆراکێکی زیـاتریش دەبەخشـێ بەبەراوردی ئاردەکەی ، بـۆ کـۆکین و ، زبـری گـەروو بەسـوودە ، بـۆ هـێمن کردنـەوەی تیـژی پاشەڕۆکان بەسوودە ، میزهێنـەرە ، گـەدە پـاك دەکاتـەوە لـەوەی کـە تیایدایە ، تینویـەتی دەشکێنێت ، گەرمی دەکوژێنێتەوە ، بەو هێـزەی کـە تیایدایـە پـاك دەکاتـەوەو نـەرم و نیـان دەکاتەوەو شیی دەکاتەوە ·

سیفەتی لێنانیشی : ئەوەیە ئەندازەیەك لە جۆی کوتراو بەکاربهێنرێت و ، پێنج ئەوەنـدەی خۆی ئاوی تێبکرێت و ، بخرێتە مەنجەڵێکی پاکەوەو ، بەئاگرێکی مامناوەنـد بکوڵێنـدرێت تـا دوو لەسەر پێنجی دەمێنێتەوە ، پاشان دەپاڵێورێت و ، ئینجـا شـیرین دەکـرێ و بەئەنـدازەی پێویست بەکاردەهێنرێت ·

شِوَاءٌ ، برژاو : خـوای تعالی سـەبارەت بەو زیافەتـەی کـە پێغەمبـەر (إبراهیم) _ علیـه السلام _ بۆ میوانەکانی ئەنجامیدا دەفەرمێت : ﴿ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴾[هـود : ٦٩] واتە : ﴿ فَمَا لَبِثَ ﴾ ئینجا ئەوەنـدەی نـەبرد ﴿ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴾ (ئیـبراهیم) گوێرەکەیەکی برژاوی هێنا بۆیان(٥٠٧)·

ووشەی (الحَنِيذُ) واتە : برژاو لە سەر بەردی زۆر گەرمکراو ·

وفي الترمذي : عن أُمِّ سلمة _ رضي الله عنها _ : أنها قرَّبتْ إلى رسول الله ﷺ جنباً مشوياً ، فأكل منه ثم قام الى الصلاة ولم يتوضأ(٥٠٨) قال الترمذي : حديثٌ صحيح ·

واتە : لە (أُمِّ سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ : کە لایەکی برژاوی خستبووە پێش دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەویش لێ خواردوو پاشان هەستا بۆ نوێژو دەستنوێژی نەگرت ·

٥٠٧ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

٥٠٨ _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٣٠٧) ، والترمذي (١٨٢٩) كلهم من طريق عطاء بن يسار أن أم سلمة أخبرته بالحديث المذكور ·

وفيه أيضاً : عن عبدالله بن الحارث ، قال : أكلنا مع رسول الله ﷺ شِواءً في المسجد([509]).

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (الحارث)هوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : له گەڵ پێغەمبەرى خوادا ﷺ برژاوێكان له مزگەوتدا خوارد ٠

وفيه أيضاً : عن المغيرَة بن شُعبة قال : ضِفتُ مع رسول الله ﷺ ذات ليلة ، فأمر بجنبٍ ، فشُوِيَ ، ثم أخذ الشفْرَة ، فجعل يَحُزُّ لي بها منه ، قال : فجاء بلال يُؤذِّن للصلاة ، فألقى الشّفْرَة فقال : مَا لَه تَرِبَتْ يَدَاهُ([510]).

واته: له (المغيرَة)ى كوڕى (شُعبة)هوه _ خواى لىٚ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : شەوێك بووم به ميوانى پێغەمبەرى خوا ﷺ ، فەرمانيدا لايەك ببرژێنن ، پاشان چەقۆ گەورەكەى هەڵگرت و ، دەستيكرد به بڕينى گۆشتەكە بۆ من ، (المغيرة) فەرمووى : ئەوەبوو (بلال) هات و هەواڵى هاتنى كاتى نوێژى دايە ، بۆيە چەقۆكەى فڕى داو فەرمووى : ئەمە چيێتى هەژار كەوێت ٠

بەسوودترين برژاو برژاوى مەڕى يەك ساڵەيە ، پاشان گوێرەكەى جوانى نەرم ونيانى قەڵەوە كە ميزاجێكى گەرمى تەڕو شێدارى بەرەو ووشكێتى هەيە ، (السوداء)ێكى زۆر دروست دەكات و ، خۆراكى بەهێزان و كەسانى تەندروست و وەرزشكارانە ٠ گۆشتى كوڵێنراو بەسوودترو سوكتريشە بۆ سەر گەدە ، لەويش و له سورەوەكراويش تەڕترە ٠

---

[509] _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٩٠) ، وابن ماجة (٣٣١١) ، والترمذي في الشمائل (١٦٥) كلهم من طريق سليمان بن زياد عن عبدالله بن الحارث فذكره ٠

[510] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (١٨٨) ، وأحمد (٤ / ٢٥٢) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (١٧٣) ٠

له هەمووشی خراپتر ئەوەیە لەبەر هەتاو برژێنرابێت ، برژێنراوی سەر پشکۆو سکڵ کە بە (الحنیذ) ناودەبرێت لە برژاوی سەر ئاگر باشترە ·

شَحْمٌ ، بەز ، چەوری هەناوی ئاژەڵ : ثبت في المسند عن أنس أن يهودياً أضاف رسولَ الله ﷺ ، فقدَّم له خُبزَ شَعيرٍ ، وإهالَةً سَنِخَةً([511]).

واتە : لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : جولەکەیەك زیافەتی پێغەمبەری خوای ﷺ کرد ، ئەوەبوو نانی جۆو ، بەزو پیوی تواوەی بۆن گۆڕاوی خستە پێش دەستی ·

وثبت في الصحيح : عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مُغَفَّلٍ ، قَالَ : دُلِّيَ جِرَابٌ مِنْ شَحْمٍ يَوْمَ خَيْبَرَ ، فَالْتَزَمْتُهُ وَقُلْتُ لاَ أُعْطِي مِنْ هَذَا أَحَدًا الْيَوْمَ شَيْئًا ، فَالْتَفَتُّ فَإِذَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يَضْحَكُ ، ولم يقل شيئاً([512]).

واتە : لە (عَبْدِ اللَّهِ)ی کوڕی (مُغَفَّلٍ)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە ڕۆژی جەنگی خەیبەردا هیزەیەکی بەزو چەوری شۆڕکرایەوە ، منیش لە باوشم گرت و گووتم : سوێند بەخوا بەشی کەسی لێ نادەم ، کە ئاوڕم دایەوە ، تەماشا دەکەم پێغەمبەری خوا ﷺ پێدەکەنێ و ، هیچی نەفەرموو ·

چاکترین بەزو پیو ئەوەیە کە لە ئاژەڵێکی تەواو و پێکهاتوو بەدەست هێنرابێت ، بەزو پیو گەرمی تەڕو شێدارە ، بەڵام تەڕی و شێیەکەی لە هی ڕۆن کەمترە ، بۆیە ئەگەر بەزو ڕۆن بتوێنرێنەوە دەبینین بەزەکە خێراتر دەییەستێ ·

---

[511] _ أخرجه أحمد (٣ / ٢١٠ ، ٢٣٢ ، ٢٧٠) بإسناده عن قتادة عن أنس فذكره .

[512] _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١١٦) ، (٥ / ١٧٢) ، (٧ / ١٢٠) ، ومسلم (٥ / ١٦٣) كلاهما من طريق حميد ابن هلال عن عبدالله بن مغفل فذكره .

بۆ زبری گەروو بەسوودە ، خاو دەكاتەوەو بۆگەن دەكات ، زیانی بەلیمۆی سوێركراو(الليمون المملوح) ، زەنجەفیل لادەبرێت ، بەزو پێوی بزن قەبزترین بەزەكانە ، بەزی سابرێنیش لە هەمووی زیاتر شیبی دەكاتەوەو ، بۆ برینەكانی ڕیخۆڵە بەسوودە ، لەو بوارەدا بەزی مێ بزن بەهێزترە ، بۆیە وەكو حوقنە بەكاردێت بۆ چارەسەری ڕووشانی كۆم و نەخۆشی (الزَّحير)([513]) .

ثیتی صاد(ص)

صَلاةٌ ، نوێژ : خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴾[البقرة : ٤٥] واتە : ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ ﴾ پەنا ببنەبەر ئارام گرتن و نوێژ (بۆ گەیشتن بەمەبەست) ﴿ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ ﴾ وە بێ گومان نوێژ (ئەركێكی) گەورەو گرانە ﴿ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴾ مەگەر لای ئەوانە نەبێ كە لە خوا ئەترسن (خۆیان بەزل نازانن)([514]) .

هەروەها دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾[البقرة : ١٥٣] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەو كەسانەی كە بڕواتان هێناوە ﴿ اسْتَعِينُوا ﴾ پشت ببەستن ﴿ بِالصَّبْرِ ﴾ بەخۆڕاگرتن ﴿ وَالصَّلَاةِ ﴾ ونوێژ (كردن) ﴿ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾ بەڕاستی خوا لە گەڵ خۆڕاگرانە([515]) .

هەروەها خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ﴾[طه : ١٣٢] واتە : ﴿ وَأْمُرْ أَهْلَكَ ﴾ (ئەی محمد ﷺ) فەرمان بدە

---

[513] ـ الزَّحير : نەخۆشیەكە مرۆڤ بە سەختی پیسایی بۆ دەكرێت و لە گەڵ پیسایەكەدا كێم و خوێن لە كۆمی دێتە دەرەوە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی كوڵاڵەیی ، وەرگێر .

[514] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[515] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

بـه ئەنـدامانی خێزانەکـەت ﴿ بِالصَّـلاةِ وَاصْـطَبِرْ عَلَيْهَـا ﴾ بەنوێـژکردن و خۆشـت خـۆڕاگرو بەردەوام بە لەسەر بەجێ هێنانی ﴿ لا نَسْأَلُكَ رِزْقًـا ﴾ ئێمـە دلوای ڕۆزیـت لـێ ناکـەین ﴿ نَحْنُ نَرْزُقُكَ ﴾ بەڵکو ئێمە ڕسق و ڕۆزی تۆ دەدەین ﴿ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى ﴾ وە سـەرەنجامی چاك بـۆ پارێزکاران و خواناسانە([516])٠

پێشتر ئاماژەمان پێدا کە نوێژ بەکار دەهێنرێت وەکو هۆکارێك بۆ چارەسـەرکردنی هـەموو نەخۆشیەکان پێش ئەوەی نەخۆشیەکان جێگیربن و قایم بن ٠

نوێژ ڕۆزی دەهێنێـت ، تەندروسـتی دەپارێزێـت ، زیـان دوردەخاتـەوە ، نەخۆشـیەکان ناهێڵێت ، دڵ بەهێز دەکات ، ڕوو سپی دەکاتـەوە ، نـەفس شـادومان دەکـات ، تەمـەبڵی ناهێڵێت ، ئەندامەکانی جەستە چالاك دەکاتەوە ، یارمەتیدەری هێزەکانـە ، سـنگ فـراوان دەکات ، خۆراك بەخشی ڕوحـە ، دڵ ڕوونـاك دەکاتـەوە ، نیعمـەت دەپـارێزێ ، ڕق وقـین لادەبـات ، فـرو بەرەکـەت دەهـێنێ ، لـە شـەیتان دووردەخاتـەوە ، لـە ڕەحمـان نزیکـت دەخاتەوە.

بەگشـتی ٠ کاریگەریـەکی سەرسـوڕمێنی لـە پاراسـتنی تەندروسـتی جەسـتەو دڵ و ، هێزەکانیدا هەیە ، مادە پیسەکانی لێ دوور دەخاتەوە ، ئەگەر دوو کەس تووشـی نەخۆشـی و بەڵاو کارەساتێك هاتبن بەدڵنیایی بەشی کەسـی نوێـژکار لـەوەدا کـەم بـوەو ، دەرەنجامیشـی بێوەیتر بووە ٠

هەروەها نوێژ کاریگەریەکی سەرسوڕمێنی لە دورخستنەوەی شەڕوخراپەی دونیـادا هەیـە ، بەتایبەت ئەگەر هەقی خۆی پێدرا بەتەواوکردن و ئەنجام دان لـە دەرەوەو ناخیشـەوە ، بۆیـە هـیچ شـتێك نـی یـە بـەکارهێنرابێت بـۆ دورخسـتنەوەی شـەڕوخراپەی دونیـاو ڕۆژی دوای و ،

[516] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دەستکەوتنی بەرژەوەندیەکانی وەکو نوێژ ، چونکە نوێژ پەیوەندیکە بەخوای پەروەردگارەوە ، بەئەندازەی پەیوەندی بەندە بە پەروەردگاریەوە دەروازەکانی خەیری بۆ دەکرێتەوەو ، شەڕو خراپەو هۆکارەکانیشی لێ دوردەخرێتەوەو ، مادەکانی سەرکەوتن و ، تەندروستی چاك و ڕەنگ وبۆ ، دەستکەوتن و دەوڵەمەندی ، حەوانەوەو نازونیعمەت ، دڵخۆشی و شادی هەمووی ئامادە دەبن و ، بەخێرا ڕووی تێدەکەن ٠

صَبْرٌ ، ئارامگرتن ، خۆڕاگرتن : ئارامگرتن نیوەی ئیمان و باوەڕە([٥١٧])، بەڕاستی ناوەڕۆکێکە لە ئارامگرتن و سوپاسگوزاری پێکهاتووە ، کەسانێك لە پێشین گوتویانە : ئیمان و باوەڕ دوو نیوەیە : نیوەیەك ئارامگرتن و ، نیوەیەکیش سوپاسگوزاریە ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ إِنَّ فِي ذلك لآيات لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾[إبراهيم : ٥] واتە : ﴿ إِنَّ فِي ذلك لآيات ﴾ بەڕاستی لەو (بیرخستنەوە)دا پەندو بەڵگەی زۆر هەیە ﴿ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴾ بۆ هەموو خۆڕاگرێکی سوپاسگوزار([٥١٨])

پەیوەندی ئارامگرتن بە ئیمان و باوەڕەوە وەکو پەیوەندی سەرە بەجەستەوە ، ئەمەش سێ جۆرە : ئارامگرتنێك لەسەر بەجێهێنانی فەرزەکانی خوای تعالی ، بەجۆرێك پشت گوێیان نەخات ، ئارامگرتنێك لەسەر حەرامکراوەکانی خوای تعالی ، بەجۆرێك نەیانکات و توخنیان نەکەوێت ، ئارامگرتنێکیش لەسەر قەزاو قەدەرو چارەنوسی خوای تعالی ، بەجۆرێك لێی ناڕازی نەبێ ، بۆیە هەرکەس ئەم سێ پلەی بەتەواوی بەجێهێنا ، ئەوا ئارامگرتنێکی تەواوی بەجێهێناوە ، لەزەت و نیعمەتی دونیاو ڕۆژی دوای دەستگیر بووە ، سەرکەوتن و براوەیی دونیاو ڕۆژی دوایی بەدەست هێناوە ، هیچ کەسێکیش توانای پێگەشتنی ئەوانەی نیە مەگەر بەسەر پردی ئارامگرتندا تێپەڕبێ ، وەکو چۆن هیچ کەس توانای پێگەشتنی بەهەشتی نی یە

[٥١٧] ــ إسناده منكر : أخرجه أبونعيم في الحلية (٥ / ٣٤) ، وانظر الضعيفة (٤٤٩) ٠

[٥١٨] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

مەگەر بەسەر (الصراط)دا تێپەڕ بێ ، پێشەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) فەرموویەتی : خێرترین و چاکترین گوزەرانمان بە ئارامگرتن دەستکەوت ·

ئەگەر بیرێك لە پلەکانی تەواویی (الکمال) بەدەستهاتوو لە جیهاندا بکەیتەوە ، دەبینی هەرهەمووی وابەستەی ئارامگرتنە ، بەڵام ئەگەر بیرێك لە ناتەواوی بکەیتەوە کە زەمی خاوەنەکەی دەکرێت لەسەری ، چونکە لە ژێر توانـاو دەستەڵاتی خۆیدایە ، دەبینی هەرهەمووی لە ئارامنەگرتنەوەیە ، لێرەدا ئازایەتی و داوێن پاکی و ، بەخشندەیی و خۆ ڕەنجان بۆ بەرامبەر ، هەرهەمووی بەرهەمی ئارامگرتنی ساتێکە ·

فالصَّبْرُ طِلَّسَمٌ على كَنْزِ العُلى مَنْ حَلَّ ذا الطِّلَّسْمَ فازَ بِكَنْزِهِ

واته :

ئارامگرتن تەلسەمێکە بەسەر گەنجی بڵندەوە هەرکەس دەریهێنێت و بیکاتەوە گەنجەکە دەباتەوە

زۆربەی نەخۆشیەکانی جەستەو دڵ ، لە ڕاستیدا لە ئارام نەگرتنەوە دروست دەبێ ، بۆیە نەتوانراوە بەهیچ شتێکی تری هاوشێوەی ئارامگرتن تەندروستی دڵ و جەستەو ڕوحەکان بپارێزرێت ، بۆیە ئارامگرتن جیاکەرەوەی هەرە گەورەی هەق و پوچیە ، (الترياق)ی گەورەیە ، ئەگەر هیچی تریشی تێدا نەبێ تەنها ئەوە نەبێ کە خوای تعالى لە گەڵ ئارامگرتواندایە ، چونکە بەدڵنیای خوای تعالى لە گەڵ ئارامگرتواندایەو خۆشی دەوێن ، خوای تعالى بەڕاستی ئارامگرتوانی خۆش دەوێ ، ئارامگرتوان سەردەخات ، چونکە سەرکەوتن لەگەڵ ئارامگرتندایە ، چاکترین شتیشە بۆ خاوەنەکانی ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴾[النحل : ١٢٦] واته : ﴿ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ ﴾ وە ئەگەر ئارام بگرن ﴿ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴾ ئەوە باشترە بۆ ئارامگران([519]) · هەروەها ئارامگرتن هۆکاری سەرکەوتنە ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ [آل عمران : ٢٠٠] واته : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەوانەی کە

[519] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

برواتان هێناوه ﴿ اصْبِرُوا ﴾ خۆگربن ﴿ وَصَابِرُوا ﴾ و (لـه خۆگرى دوژمـن) خۆگرترين ﴿ وَرَابِطُوا ﴾ و له سەنگەردا ئێشك بگرن ﴿ وَاتَّقُوا اللَّهَ ﴾و لەخوا بترسـن ﴿ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾ بـۆ ئەوەى ڕزگار ببن ([٥٢٠])٠

صَبِرٌ: ڕووەكێكـه : (بـۆ تەماشـاكردنى وێنەكـەى بگـەڕێرەوه بـۆ باسـى (الحـرف) روى أبوداود في كتاب المراسيل من حديث قيس بن رافع القَيْسي ، أنَّ رسولَ الله ﷺ قال : ((مـاذا في الأمَرَّينِ من الشفاء ؟ الصَّبِرُ والثُّفّـاءُ))([٥٢١]) واتـه : پێغەمبـەرى خـوا ﷺ فەرموويـەى : ((لـەو شيفايەى كه لەدوو تاڵەكەدا هەيه ؟ (الصَّبِر)و تەڕەتيزه)) ٠

وفي السنن لأبي داود : من حديث أُم سلمة ، قالت : دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حِينَ تُوُفِّيَ أَبُو سَلَمَةَ ، وَقَدْ جَعَلْتُ عَلَيَّ صَبْرًا ، فَقَالَ : مَا ((ماذا يَا أُمَّ سَلَمَةَ ؟)) فَقُلْتُ : إِنَّمَا هُوَ صَبْرٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ ، لَيْسَ فِيهِ طِيبٌ ، قَالَ : ((إِنَّهُ يَشُبُّ الْوَجْهَ ، فَلَا تَجْعَلِيهِ إِلَّا بِاللَّيْلِ)) ونهى عنهُ بالنهارِ([٥٢٢]).

واته : له (أُم سلمة)ەوه _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : پێغەمبەرى خوا ﷺ ديدەنى كرم ، لەو كاتەدا كه (أبو سلمة) مرد ، (صَبْرُ)م له خۆم دابوو ، ئەوەبوو فەرمووى : ((ئەمه چى يه ئەى (أُمَّ سَلَمَةَ) ؟)) منيش گووتم : لەڕاستيدا ئەوه (صَبْرُ)ه ئەى پێغەمبەرى خوا ، بۆن خۆشى تێدا نى يه ، فەرمووى : ((بەڕاستى ڕوو چاك و جوان دەكاتەوه ، بەڵام له شەودا نەبێ بەكارى مەهێنه))و قەدەغەى كرد بەڕۆژ بەكاربهێنرێت ٠

---

[٥٢٠] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ٠

[٥٢١] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في السلسلة الضعيفة (٤٤٤٢) ٠

[٥٢٢] _ ضعيف : رواه أبوداود (٢ / ٢٩٢) ، (٢٣٠٥) ، والنسائي (٦ / ٢٠٤) (٣٥٣٧) ، والبيهقي في الكبرى (٣ / ٣٩٦) ، (٥٧٣١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبوداود (٥٠٢)

(صَبْرٌ) سوودى زۆرە ، بەتايبەت هنديەكەى ، پاشەڕۆ (الصفراوية)كان كە لە مێشك و دەمارەكانى بينيندا هەن پاك دەكاتەوە ، ئەگەر لە گەڵ ڕۆنى گوڵدا (دهن الورد) ناوچاوان ولاجانگى پىَ چەور بكرێت ، بۆ سەرئێشە بەسوودە ، بۆ برينەكانى دەم و لووت بەسوودە ، (السوداء)و (المالينخوليا)([٥٢٣]) ئاسان دەكاتەوە ٠

(الصَبْرُ)ى فارسى ئەقڵ زيرەك دەكاتەوە ، كۆمەكى و يارمەتى دڵ دەكات ، پاشەڕۆ (الصفراوية)كان و بەڵغەميەكان لە گەدەدا پاك دەكاتەوە ئەگەر بەئەندازەى دوو كەوچكى بەئاوەوە بخورێتەوە ، شەهوەت و ئارەزووى پوچ و خراپ دەگەڕێنێتەوە ، ئەگەر لە كاتى سەرمادا بخورێتەوە ، ترسى ئەوەى لێدەكرێت ڕەوانى خوێن بكات ٠

صَومٌ ، ڕۆژوو : ڕۆژوو قەڵغانە بەرامبەر بە نەخۆشيەكانى روح و جەستەو دڵ ، سوودەكانى لە ژماردن نايەت ، كاريگەريەكى سەرسوڕمێنى لە پاراستنى تەندروستى و ، توانەوەى پاشەڕۆكان و ، ڕاگرتنى نەفس بەرامبەر بە خواردنى زيان پێگەيەنەرەكانيدا هەيە ، بەتايبەت ئەگەر بەچاكى و ڕێك و پێكى لە چاكترين كاتە شەرعيەكانيدا ئەنجام دراو ، بەپێى پێويستى جەستەش بەكارهێنرا ٠

پاشان ئەندازەيەكى تەواوى حەسانەوە بە هێزەكان و ئەندامەكان دەبەخشێت " كە لە ئەنجامدا هێزەكانى دەپارێزێت ، خاسيەتێكى تايبەتى تێدايە واپێويست دەكات كە ڕۆژووگرتن بەردەوام بەكاربهێنرێت ، بريتيە لەوەى كە لە كاتى ئێستاو دوايشدا دڵ شادومان دەكات ، ڕۆژووگرتن بەسوودترين شتە بۆ خاوەن ميزاجە ساردو ، تەڕەكان و ، لە پاراستنى تەندروستياندا كاريگەريەكى گەورەى هەيە ٠

---

[٥٢٣] ـ المالينخوليا : بەڕاى پزيشكە كۆنەكان : جۆرێكە لە شێتى لە ئاكامى خراپى بيركردنەوەوە تووشى مرۆڤ دەبێ ، خەمبارى و ترس بەسەريدا زاڵ دەبێ و پێدەچێ باسى ئەو بيركردنەوە خراپانەش بكات و قسەكانيشى تێكەڵ و پێكەڵ بێت ، بڕوانە : فقه اللغة ، الثعالبي ٠

ڕۆژووگرتن بەشدارە لە دەرمانە ڕوحانی و سروشتیەکاندا ، وە ئەگەر کەسی ڕۆژووان تیایدا چاودێری ئەوانە بکات " کە پێویستە لە هەردوو لایەنی خوو و شەرعیشەوە چاودێری بکرێن ، ئەوا دڵ و جەستەی سوودێکی گەورەی لێ دەبینن و ، هەڵدەستێت بە بەرگیری کردن بەرامبەر بەو مادە نامۆ و خراپانەی کە لە ئامادەباشیدایە بۆی ، ماددە خراپەکانیش لادەبات " بەگوێرەی کەمالی ڕۆژووەکەو و ناتەواویەکەی ، ڕۆژووان دەپارێزێت بەرامبەر بەوانەی پێویستە ڕۆژووانی لێ بپارێزرێت ، یارمەتی دەدات بۆ هەستان بە مەبەستەکانی ڕۆژوو و نهێنی و هۆکارە نادیارەکانی ، چونکە مەبەست بەڕۆژوو شتێکی تری گەورەو بەڕێزە " کە لە پشتی وازهێنانی خواردن و خواردنەوەوەیە ، بۆیە لە نێوان هەموو کردەوەکاندا تایبەت کرا بەوەی کە بۆ خوای پەروەردگارە · لەبەر ئەوەی ڕۆژوو پارێزەرو قەڵغانێکە لە نێوان بەندەو ئەو شتانەدا کە زیان بە دڵ و جەستەی دەگەیەنن " لە ئێستاو دوایدا ، بۆیە خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾[البقرة : ١٨٣] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەی ئەوانەی کە بڕواتان هێناوە ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ ﴾ ڕۆژووتان لەسەر نوسراوە ﴿ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ ﴾ هەروەك نووسراوە لەسەر ئەوانەی لە پێش ئێوەدا بوون ﴿ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾ بۆ ئەوەی خۆتان بپارێزن ([٥٢٤])·

یەکێك لە مەبەستەکانی ڕۆژوو قەڵغان و پاراستنە ، کە پارێزێکی زۆر بەسوودە ، مەبەستەکەی دیکەش : کۆبونەوەی دڵ و هیمەتە بۆ خوای تعالی ، کۆکردنەوەی هێزەکانی نەفسە بۆ خۆشەویستی خوای تعالی و گوێڕایەڵی · پێشتریش سەبارەت بەهەندێ لە نهێنیەکانی ڕۆژوو دواین لە : بەشێك سەبارەت بە ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژووگرتندا.

---

[٥٢٤] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

<u>پیتی ضاد (ض)</u>

ضَبّ ، بزن مژه : ثبت في الصحيحين من حديث ابن عباس ، أن رسول الله ﷺ سُئل عنه لمّا قُدّمَ إلَيْه ، وامتنعَ مِن أكله : أحَرَامٌ هو ؟ فقَالَ : ((لَا ، وَلَكِنْ لَمْ يَكُنْ بِأرْضِ قَوْمِي ، فَأجِدُنِي أعَافُهُ)) ، وأُكِلَ بينَ يَديهِ وعلى مائدته وهو يَنْظُرُ([٥٢٥]).

واته له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پرسیاری لێکرا کاتێ بزن مژەی خرایە پێش دەست و ، قایل نەبوو بیخوات : ئایا حەرامە ؟ فەرمووی : ((نەخێر ، بەڵام لە خاکی قەومەکەمدا نەبووە ، بۆیە تەماشا دەکەی دڵم بەسەری ناچێت)) ، بەڵام لە پێش دەستی و لەسەر سنوفرەکەشی خوراو خۆشی تەماشای دەکرد ·

وفي الصحيحين من حديث ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، عنه ﷺ قال: ((لا أُحِلُهُ ولا أُحَرِمُه))([٥٢٦]).

واته : له (عبدالله)ی کوڕی (عمر)ەوه _ خوای تعالى له خۆی و بابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نه حەڵاڵی دەکەم و نه حەرامیشی دەکەم)).

میزاجی گەرمی ووشکە ، شەهەوت و ئارەزووی جووتبوون زیاد دەکات ، ئەگەر بکوترێت و ، بخرێتە سەر نەخۆشی (الشوكة) ڕایدەکێشێت ·

---

[٥٢٥] _ صحيح : تقدم تخريجه ·

[٥٢٦] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٢٥) ، ومسلم (٦ / ٦٦) كلاهما عن عبدالله بن دينار عن عبدالله بن عمر يرفعه ولفظه : ((لست بأكِلِهِ ولا بمُحَرِّمه)) ·

ضِفْدِعٌ ، بۆق : ئیمامی (أحمد) فەرموویەتی : بۆق حەڵاڵ نی یە بکرێت بەدەرمان ، پێغەمبەری خوا ﷺ کوشتنی بۆقی قەدەغە کردووە ، مەبەستی بەو فەرموودەیە کە لە (مسند)ەکەیدا دەیگێڕێتەوە : عن عثمان بن عبدالرحمن _ رضي الله عنه _ أنَّ طبيباً ذكر ضِفدعاً في دواء عندَ رسول الله ﷺ فنهاه عن قتلها([٥٢٧]).

واتە : لە (عثمان)ی کوڕی (عبدالرحمن)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەیگێڕێتەوە کەوا پزیشکێك لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ باسی بۆقی کرد لە دەرمانێکدا ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی لێکرد بۆق بکوژێت ٠

دانەری (القانون) دەڵێت : هەرکەس خوێنی بۆق یاخود لە لەشی بخوات ، جەستەی دەئاوسێت و ، ڕەنگی دەپەڕێت و ، تۆماو فرێ دەدات تاوەکو دەمرێت ، بۆیە پزیشکان لە ترسی زیانەکانیدا وازیان لە بەکارهێنانی بۆق داوە ٠

بۆق دوو جۆرە : ئاوی و خاکی ، خواردنی خاکیەکەی کوشندەیە ٠

پیتی طاو (ط)

طِيبٌ ، بۆنی خۆش : ثَبتَ عن رَسُولُ اللّهِ ﷺ أنه قالَ : ((حُبِّبَ إِلَيَّ مِنْ الدُّنْيَا النِّسَاءُ وَالطِّيبُ ، وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ))([٥٢٨]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە دونیادا ژن و بۆنی خۆشم لا خۆشەویست کراوەو ، چاو ڕوونکەرو خۆشی هێنیشم خراوەتە نوێژەوە))٠

[٥٢٧] _ تقدم تخريجه ٠

[٥٢٨] _ تقدم تخريجه ٠

پێغەمبەری خوا ﷺ بەزۆری بۆنی خۆشی بەکاردەهێناو ، بۆنی ناخۆشی بەلاوە قورس بوو ، دەیخستە نارەحەتیەوە ٠

بۆنی خۆش خۆراکی ڕوحە " کە هەموو هێزەکانی جەستەی لەسەر سوار دەکرێت ، هێزەکانی جەستە بەبۆنی خۆش دەبوژێنەوەو دوو ئەوەندەو زیاتر دەبن ، هەر وەك ئەوەی کە بە خواردن و خواردنەوە ، خۆشگوزەرانی و شادومانی ، تێکەڵاوبونی خۆشەویستان ، ڕودانی کاروبارە بەلاوە خۆشەکان ، نادیاربوونی ئەو کەسانەی کە نادیاربوونیان بەلای مرۆڤەوە خۆشە ئەو هێزانە زیاد دەبن ٠

چونکە تەماشاکردنی ئەو جۆرە کەسانە ڕوحی مرۆڤ بارقورس دەکات ، وەکو خەڵکە ڕەزا قورس و بیزارەکان ، بەڕاستی تێکەڵاوبونی ئەم جۆرە کەسانە هێزەکان لاواز دەکات و ، خەم و خەفەت دەهێنێت ، کەوابوو ڕۆڵی ئەم جۆرە کەسە ڕەزا قورسانە " بۆ ڕۆحی مرۆڤ " وەکو ڕۆڵی تاو و گەرمیەکی زۆرە بۆ جەستە ، هەروەها تێکەڵاوبونی ئەو جۆرە کەسە ڕەزاقورسانە وەکو ئەوەیە کە بۆنێکی ناخۆشت بە سەردا هاتبێ ، بۆیە خوای تعالی هاوەڵانی خۆشەویست کردبوو بەوەی کە قەدەغەی کردبوون بەبۆنی ناخۆشەوە تێکەڵی پێغەمبەری خوا بن ﷺ چونکە بیزار دەبوو ، خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ ولكن إذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنْكُمْ وَاللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾[الأحزاب : ٥٣] واتە : ﴿ ولكن إذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُوا ﴾ بەڵام ئەگەر بانگ کران (بۆ نان خواردن) ئەوسا بڕۆنە ژوورەوە ﴿ فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا ﴾ ئینجا ئەگەر خواردنەکەتان خوارد بڵاوەی لێ بکەن ﴿ وَلَا مُسْتَأْنِسِينَ لِحَدِيثٍ ﴾ وە مەمێننەوە بۆ قسەکردن ﴿ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي ﴾ چونکە بەڕاستی ئەو (مانەوەتان) ئازاری پێغەمبەری ﷺ

دەدات ﴿ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ ﴾ ئەویش شەرم دەكات لێتان (كە بیِّ دەنگە) ﴿ وَاللَّهُ لا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ ﴾ بەلام خوا لە (ووتنى) هەق شەرم ناكات[٥٢٩].

مەبەست ئەوەیە كە بۆنی خۆش لە هەموو شتێك زیاتر بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ خۆشەویستر بوو ، وە كاریگەریەكی باشی لە پاراستنی تەندروستی و ، دورخستنەوەی زۆرێك لە ئازارو هۆكارەكانیدا هەیە ، بەهۆی هێزی سروشت تیایدا .

طِينٌ ، قور : لە هەندێ فەرموودەی هەلبەستراودا هاتووەو هیچ كامیان (صحیح) نین وەكو فەرموودەی : مَنْ أكل الطِّينَ ، فقد أعان على قتل نفسه واتە : هەركەس قور بخوات ، یارمەتی كوشتنی نەفسی خۆی داوە . ومثل حديث : ((يا حميراءُ لا تأكلي الطِّينَ فإنَهُ يعصمُ البطنَ ويصفِّرُ اللّونَ ويذهبُ بهاءَ الوجه))[٥٣٠]

واتە هەروەها فەرموودەی : ((ئەی ژنی سوورو سپی قور مەخۆ چونكە سك دەگرێت و ، رەنگ زەرد هەلدەگەرێنێت و ، جوانی روو لادەبات)) .

هەموو فەرموودەیەك سەبارەت بە قور هاتبێت (صحیح) نی یەو ، هیچ بنەرەتێكی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ نی یە ، بلام خراپ و زیانبەخشەو ، رێرەوی رەگەكان دەبەستێت ، میزاجی ساردی ووشكە ، بەهێز ووشك دەكاتەوە ، قەدەغەی رەوانبوونی سك دەكات ، دەبێ بەهۆی خوێن دەردان و دروستبوونی برینی نێو دەم .

طَلْحٌ ، مۆز ، خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَطَلْحٍ مَنضُودٍ ﴾[الواقعة : ٢٩] سەبارەت بە ووشەی (طَلْحٍ) زۆربەی زانایانی تەفسیر فەرموویانە : مۆزە ، (المَنْضودُ) واتە : رِیزكراو یەك لە سەر یەك ، وەكو شانە . هەروەها گووتراوە ووشەی (طَلْحٍ) واتە : درەختی درِكاوی ،

---

[٥٢٩] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٥٣٠] _ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥٤٧٤) .

كه له جێگەی هەر دركێك بەرێك دەركەوتبێت ، بۆیە بەری دارەكە یەك لەسەر یەك ڕیزدەبن ، ئەمەش دەچوێنرێت بە مۆز ، ئەم گوفتارەش ڕاسترە ، بۆیە كە پێشین باسی مۆزیان كردووە مەبەستیان چواندن بووە نەك تایبەت كردن · والله أعلم ·

میزاجی گەرمی تەڕو شێدارە ، چاكترینی پێگەیوی شیرینە ، بۆ زبری سینگ و سیی و كۆكەو ، برینەكانی گورچیلەو میزڵدان بەسوودە ، میزهێنەرە ، تۆماوی نێرینە زۆر دەكات ، شەهەوەت و ئارەزووی جووتبوون دەجوڵێنێت ، سك نەرم و شل دەكاتەوە ، پێش خۆراك دەخورێت ، بۆ گەدە زیانبەخشە ، (الصفراء)و بەڵغەم زیاد دەكات ، بەشەكر یاخود بەهەنگوین زیانەكانی دوردەخرێتەوە ·

طَلْعٌ ، ڕواڵگە : خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِيدٌ ﴾[ق : ١٠] ، (طَلْعُ النخيل) واتە : ڕواڵگەی دارەخورما : سەرەتاو یەكەم دەركەوتنی چرۆی بەری دارەخورمایە ، ئەو توێكڵەش كە چرۆكەی تێدایە لە زمانی عەرەبیدا (الكُفُرَّى)ی پێ دەڵێن ، (النَضيد) : ڕیزكراو یەك لە سەر یەك ، لە ڕاستیدا تەنها چرۆكە لە نێو بەرەگەكەیدا (النَضيد)ی پێ دەگوترێت واتە : ڕیزكراو یەك لە سەر یەك ، بەڵام كە چرۆكان گەورەرەبوون و لە توێكڵەكە هاتنە درەوە چیتر (النَضيد)ی پێ ناگوترێت ، چونكە یەك لە سەر یەك ڕیزنەكراون · هەروەها خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَنَخْلٍ طَلْعُهَا هَضِيمٌ ﴾[الشعراء : ١٤٨] (الهَضيم) واتە : چرۆی بەری دارەخورماكە لە نێو بەرگەكەدا ڕێكخراوە هەندێكی لەپاڵ هەندێكی تردا ، ئەمەش وەكو(النَضيد)ە كە واتای ڕیزكردن دەبەخشێت بە یەك لە دوای یەك ، لێرەدا (الهَضيم)ی پێ دەگوترێت تاوەكو لە نێو بەرگە (الكُفُرَّى)كەدا بێت ، بەڵام كە لەبەرگە (الكُفُرَّى)كە هاتە دەرەوە چیتر (الهَضيم)ی پێ ناگوترێت ·

ڕواڵگەی دارەخورماش دوو جۆرە : نێرو مێ : موتوربەكردنیش ئەویە كە ڕواڵگەی نێری دارەخورماكە دەبردرێت كە وەكو ئاردی گەنمەو دەكرێتە نێو دارەخورما مێ كەوە ، كە لە

زمانی عەرەبیدا دیسان (التأبیر)یشی پیّ دەگوترێت ، ئەوەش لە جێگەی پیتکێ یە لە نێوان نێرو مێکەدا ٠

وقد روى مسلم في صحيحه : عن طلحة بن عُبيدالله _ رضي الله عنه _ ، قال : مررتُ مع رسول الله ﷺ في نخل ، فرأى قوماً يُلَقِّحُونَ ، فقال : ((مايصنعُ هؤلاء ؟)) قالوا : يأخذون من الذكر فيجعلونه في الأنثى ٠ قال : ((ما أظُنُّ ذلك يُغني شيئاً)) ، فبلغهم ، فتركوه ، فلم يَصلُحْ ، فقال النبيُّ ﷺ: ((إنما هُوَ ظَنٌّ ، فإن كان يُغني شيئاً ، فاصنَعوه ، فإنَّما أنا بَشَرٌ مثلُكُمْ ، وإنَّ الظَنَّ يُخطِيءُ ويُصيبُ ، ولكنَ ما قلتُ لكم عنِ الله عزَّ وجلَّ ، فلن أكذِبَ على الله))([٥٣١]).

واتە : لە (طلحة)ی کوڕی (عُبیدالله)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەیاروەری پێغەمبەری خوا ﷺ بەلای باخێکی دارەخورمادا تێپەڕبووین ، تەماشای کرد کەسانێك موتوربە دەکەن ، فەرمووی : ((ئەمانە چ دەکەن ؟)) گووتیان : لە ڕوانگەی نێرەکە دەبن و دەیکەنە نێو میّ کەوە ، فەرمووی : ((واگومان دەبم هیچ سوودێکی نەبیّ)) ، گوفتارەکەی پێغەمبەری خوا ﷺ بە خەڵکەکە گەشت ، بۆیە وازیان لە موتوربەکردن هێنا ، ئەوبوو دارەخورماکان بەریان نەگرت ، ئینجا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((لە ڕاستیدا ئەوە تەنها گومانە ، ئەگەر سوودێکی هەیە ، ئەنجامی بدەن ، چونکە منیش تەنها مرۆڤێکی وەکو ئێوەم ، گومانیش بەهەڵەدا دەچێت و دەپێکێت ، بەڵام ئەوەی پێم گووتن لە خوای تعالاوەیەو ، درۆ بە دەم خواوە ناکەم)) ٠

ڕوانگەی دارەخورما بەسوودە بۆ جووتبوون و ، زیادی دەکات ، ئەگەر ژنان ئاردی ڕوانگەکەی پێش جووت بوون هەڵگرن یارمەتی سك پڕبوون دەدات ئەوپەڕی یارمەتیدان ،

---

[٥٣١] _ صحيح : أخرجه أحمد (١ / ١٦٢ ، ١٦٣) ، وعبد بن حميد (١٦٢) ، ومسلم (٧ / ٩٥) ، وابن ماجة (٢٤٧٠) ككلهم من طريق موسى بن طلحة عن أبيه فذكره ٠

میزاجی له ساردی و ووشکێتیدا له پله دوودایه ، گەدە بەهێز دەکات و ووشکی دەکاتەوە ، هەڵچوونی خوێن هێمن دەکاتەوە لە گەڵ چڕی و دەرەنگ هەرسیدا ٠

بەدەر له کەسانی میزاج گەرم کەسانی تر بەرگەی ناگرن ، ئەو کەسەی بەزۆری بەکاری دەهێنێ پێویستە هەندێك له دانەوێڵە گەرمەکانی (الجاروشات الحارة) بەدوادا بەکار بێنێت ، خوو هێمن دەکاتەوە ، هەناو بەهێز دەکات ، ناوکرۆکی دارەخورماو ، هەروەها خورما سەوزە پێنەگەشتووەکان(البَلح)و ، ئەوەش تازە شیرینی تێکەوتووە (البُسر) هەمان ڕۆڵی ڕواتگەکان دەبینن ، بەڵام زۆر بەکارهێنانی زیان بە گەدەو سینگ دەگەیەنێت ، وە پێدەچێ نەخۆشی(القولنج) دروست بکات ، دەتوانرێت بەڕۆن چاك بكرێت یاخود بەو شتانەی پێشتر باسکرا ٠

پیتی عین (ع)

عنَبٌ ؛ ترێ : في الغيلانيات([٥٣٢]) من حديث حَبيب بن يَسار ، عن ابن عباس _ رضي الله عنه قال : رأيت رسول الله ﷺ يأكل العنب خَرطاً.

واتە : له (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بینیم پێغەمبەری خوا ﷺ هێشوە ترێکەی دەخستە زاری و تۆوەکەی فڕێدەدلو دەیخوارد ٠

(أبو جعفر العقيلي) دەڵێت : ئەم فەرموودەیە هیچ بنەڕەتێکی ڕاستی نی یە ، گوتم _ ابن القيم _ : (داود)ی کوڕی (عبدالجبار أبو سليم الكوفي) له (سَند)ەکەیدایە ، کە پێشەوا (یحیی)ی کوڕی (مَعين) فەرموویەتی : درۆی دەکرد ٠

هەروەها له پێغەمبەری خواوە ﷺ باسکراوە : کەوا حەزی بە ترێ و کاڵەك بووە ٠

---

[٥٣٢] _ الغيلانيات : کۆمەڵێکی زۆری فەرموودەیەو له یازدە بەشدا کۆکراوەتەوەو بە (تخريج)ی پێشەوا (الدَّارَقُطْنِيّ)یە ، بڕوانە : تاج العروس في جواهر القاموس ، وەرگێر ٠

خوای تعالی له شـەش شوێنی قورئانەکەیدا باسـی ترێـی کـردوه لـه کـۆی ئـەو نیعمـەت و بەهرانـەی بـە بەنـدەکانی خـۆی بەخشـیوه لـەم دونیایـەو لـە بەهەشتیشـدا · تـرێ چـاکترین میوەیـەو لەهەمووشـیان بەسـوودتره ، کـە بـە تـەڕی و ووشـکی و ، سـەوزی و پێگەیشـتووش دەخورێت ، میوەیەکه لە میوەکان ، خواردنێکه لە خواردنەکان ، پێخۆرێکـە لـە پێخۆرەکـان ، دەرمانێکه لە دەرمانەکان ، خواردنەوەیەکه لە خواردنـەوەکان ، میزاجـی میزاجـی تۆوەکانـە : گەرمی و تەڕی ، چاکترینیی هەره گەورەو ئاودارەکانه ، سپێکەی له ڕەشەکەی ستایشکراوتره ئەگەر یەکسان بوون له شیرینیدا ، وازلێهێنراو دوای کردنەوە بەدوو تا سێ ڕۆژ ستایشـکراوتره لـەوەی کـە لـە ڕۆژی کردنەوەیـدا بـەکاردەهێنرێت ، چـونکە لـە ڕۆژی کردنەوەیـدا سـك دەئاوسێنێت ، هەڵواسراو تاوەکو توێکڵەکەی دەچێتەوەیەك کرژ دەبێتـەوە خـۆراکێکی چـاکی تێدایە ، بەهێزکاری جەستەیە ، خۆراکی وەکو خـۆراکی هـەنجیرو مێـوژه ، ئەگـەر بـەبێ نـاوك بخورێت لە هەمووی زیاتر سروشت نەرم ونیان دەکاتـەوە ، زۆر خـواردنی سـەر دەئێشـێنێت ، زیانەکانی بەهەناری مزر(الرمان المز) لادەبرێت ·

سوودی ترێ لەوەدایه کە خوو نـەرم ونیـان دەکاتـەوە ، قەڵـەو دەکـات ، خـۆراکێکی چـاك دەبەخشێت ، یەکێکه لەو سێ میوەیەی کە بەپاشای میوەکان دادەنرێـت : تـرێ و ، خورمـای ڕەتابی تازە پێگەیوو ، هەنجیر ·

عَسَلٌ ، هەنگوێن : پێشتر سوودەکانی باسکرا ·

(ابـن جُـرَيجُ) دەڵێـت : پێشـەوا (الزهـري) فەرموویـەتی : هـەنگوێن بەکاربێنـە ، چـونکه چاکه بۆ لەبەرکردن ·

چاکترینیشی پاکترین و سپیترینێتی ، ئـەوەی تیژێتێکـەی نـەرم و نیـانتره ، شـیرینیەکەی ڕاستگۆتره ، ئەوەی لە چیاو دەرختەکانـەوه وەردەگیرێـت ، بەچاکتر دادەنرێـت بەبـەراوردی

ئەوەی لە شانەکانەوە وەردەگیرێت ، ئەمەش بەگوێرەی ئەو شوێنەیە کە هەنگەکەی تێدا بەخێو دەکرێت ·

عَجْوَةٌ · جۆرێکە لە چاکترین جۆرەکانی خورمای شاری مەدینەی پیرۆز : في الصحيحين : من حديث سعد بن أبي وقّاص _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((مَن تَصَبَّحَ بِسَبْعِ تَمَراتٍ عَجْوَةً ، لمْ يَضُرُّهُ ذلك اليومَ سُمٌّ ولا سِحْرٌ))([533]).

واتە : لە (سعد)ی کوڕی (أبي وقّاص)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەرکەس بۆ خواردنی بەیانی حەوت خورمای (عَجْوَة) بخوات ، چیتر ئەو ڕۆژە ژەهرو جادوو زیانی پێ ناگەیەنن)) ·

وفي سنن النسائي وابن ماجة من حديث جابر ، وأبي سعيد _ رضي الله عنهما _ ، عن النبيِّ ﷺ ((العجوةُ من الجنة ، وهي شفاء من السُّمِّ ، والكمأة من المنِّ ، وماؤها شِفَاء للعين))([534]).

واتە : لە (جابر)و ، (أبي سعيد)ەوە _ خوایان لێ ڕازی بێت _ دەفەرمن : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : (((العجوة) لە بەهەشتەوەیە ، شیفایە بەرامبەر بە ژەهر ، دوومەڵانیش لە (المَنْ)ەو ، ئاوەکەشی شیفایە بۆ چاو)) ·

---

[533] _ سبق تخريجه ·

[534] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٤٨) ، وابن ماجة (٣٤٥٣) كلهم من طريق شهر بن حوشب عن جابر بن عبدالله وأبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً ، وأخرجه ابن ماجة (٣٤٥٣) بإسناده عن أبي نضرة عن أبي سعيد الخُدري فذكره مرفوعاً ·

(المنّ) واتە : لەو بەخشینانەیە کە خوای تعالی بە بەندەکانی خۆی بەخشیوە بەبێ هیچ ماندوبونێك ، یاخود پێدەچێ مەبەست بەو گەزۆیەی (بنی إسرائیل) بێت کە وەکو شەونم و خوناوك دەکەوتە سەر دەرختەکان و ئەوانیش کۆیان دەکردەوەو دەیان خوارد ، لێرەدا تەنها چواندویەتی بەو گەزۆیە لە ڕووی دەستکەوتنەوە ، چونکە مرۆڤ هەردوو شتەکەی دەست دەکەوێت بەبێ هیچ ماندوو بونێك ، بڕوانە : www.ruqya.com

گوتراوه : مەبەست بەو (العجوة)یە خورما پیرۆزەکەی مەدینەیە ، کە جۆرێکە لە جۆرەکانی خورمای شاری مەدینەی پیرۆز ، کە چاکترین جۆری خورمای حیجازە بەگشتی ، جۆرێکی پیرۆزە ، بەلەزەتە ، پتەو تۆکمەیە بۆ جەستەو هێز ، لە هەمووی نەرم ونیانترو خۆشترو بەلەزەترە ٠

پێشتر لە پیتی (تاء)دا باسی خورماو میزاج و سوودەکەمان کرد ، هەروەها ئەوەمان روونکردەوە کە (العجوة) بە چ شێوازێك ژەهرو جادوو دوردەخاتەوە ، بۆیە پێویست بەدوبارە بوونەوە ناکات ٠

عَنبَر([535]): تقدم في الصحيحين من حديث جابر ، في قصة أبي عَبيدةَ ، وأكلهم من العنبر شهراً ، وأنهم تزوَّدوا من لحمه وشَائقَ الى المدينة ، وأرسلوا منه إلى النبيِّ ﷺ ([536]).

واته : پێشتر فەرموودەکەی (جابر)مان باسکرد ، سەبارەت بە چیرۆکەکەی (أبي عُبيدةَ)و ، خواردنیان لە نەهەنگە (العنبر)ەکە یەك مانگ ، پاشان بەووشکراوەیی و نیوەکوڵاوی چەند پارچە گۆشتێکیشیان لێ هەڵگرت لە سەفەری گەڕانەوەیاندا بۆ مەدینەو ، هەندێکیشیان نارد بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ، ئەمەش یەکێکە لەو بەڵگانەی کە پەنجە ڕادەکێشێت بۆ حەڵاڵبوونی ئەوەی لە دەریادا هەیەو تایبەتیش نی یە تەنها بە ماسیەوەو ، هەموو مردووەکانی حەڵاڵن.

[535] ـ ـ العنبر : جۆرە نەهەنگێکە لە زەریاکاندا دەژی و ، هەموو جۆرێکی زیندەورەی زەریایی دەخوات ، ماددەی (العنبر) ڕشانەوەی نەهەنگەکەیە کە لە سکیەوە دێتەدەرێ ، بریتیە لە ماددەیەکی مێوینی ڕەنگ خۆڵەمێشی یا سپی یا زەرد یا ڕەشە ، بە زۆری زیاتر لە یەك ڕەنگە ٠ ئەو دەریاوانەی پارچەیەکی دەستکەوێت ، ئەوا خۆشبەخترین مرۆڤە چونکە نرخەکەی زۆر گرانە ، گەورەترین پارچەی (العنبر) دۆزرابێتەوە کێشەکەی (٢٤٨) ڕەتڵ بووەو خاوەنەکەی بە (١٣٠٠٠) جونیهی ئیستەرلینی فرۆشتویەتی ، هەموو بۆنە یەکجار بە نرخەکانی جیهان بەشێك لە بۆنی عەنبەری تێدایەو ، خودی بۆنەکەش لە بۆنی میسك دەچێت ، ئەم نەهەنگە سەرێکی زۆر گەورەی هەیەو ، پڕە لە زەیت و ڕۆن ٠ بڕوانە : www.y_nas .com ٠ وەرگێڕ ٠

[536] ـ صحيح ، تقدم تخريجه ٠

بەرپەرچی ئەو قسانەشمان داوەتەوە بەوەی کە گوایە دەریاکە بەزیندووی فڕێی دایە دەرەوە ، پاشان ئاوەکەی لێ نیشتەوەو ، مرد ، ئەمەش حەڵاڵە ، چونکە مردنەکەی بەهۆی ئەوەوە بوو کە لە ئاوەکە دوورکەوتەوە ، بەڵام ئەم بۆچونەیان ڕاست نی یە ، چونکە ئەوان بەمردووی لە ڕۆخی دەریاکەدا دۆزیانەوە ، نەشیان بینی بەزیندووی لە ئاوەکە بێتە دەرەوەو ، پاشان ئاوەکەی لێ بنیشێتەوەو بمرێت ٠

هەروەها : ئەگەر زیندوو بوایە دەریاکە فڕێی نەدەدایە دەرەوە بۆ ڕۆخەکەی ، چونکە زانراوە دەریا تەنها گیانلەبەرە مردووەکانی فڕێ دەداتە دەرەوە نەك زیندووەکان ٠

هەروەها : ئەگەر وادابنرێت ئیحتمالی بۆچونەکەی ئەوان بکات ، دیسان شیاو نی یە قسەکانیان مەرجێك بێت بۆ حەڵاڵبونی ، چونکە شت حەڵاڵ نابێ لە گەڵ بوونی گومان لە هۆکاری حەڵاڵ بونەکەیدا ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ قەدەغەی کرد نێچیرەوان لە نێچیرەکەی بخوات ئەگەر بەخنکاوی لە ئاودا دۆزیبێتیەوەی چونکە گومان لە هۆکاری مردنەکەیدا هەیە ، ئایا مردنی بەهۆی ئامێرەکەوە بوو یاخود بەهۆی ئاوەکەوە بوو ؟

بەڵام (العنبر) کە جۆرێکە لە بۆنە خۆشەکان ، نایابترین بۆنە لە پاش (المسك) ، ئەو کەسانەی لە پێشی (المسك)ەوە دایدەنێن بەهەڵەدا چوونە ، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ (المسك)ی بەگەورەی بۆنە خۆشەکان داناوە([٥٢٧]) ، بە (صحيح)ی لە پێغەمبەری خواوە ﷺ جێگیربووە کەوا سەبارەت بە (المسك) فەرموویەتی : بۆن خۆشترین بۆنە خۆشەکانە ، پاشان _ إن شاء الله تعالى _ ئەو خاسیەت و سوودانەی تایبەت کراوە بە (المسك)ەوە دەخەینە ڕوو ، تا ئەو ئاستەی بۆنی خۆشی بەهەشتە ، ئەو گردەش کە نیشتەگەی ڕاستگۆیانە (الصِّدِّيقين) لە بەهەشتدا لە (المسك)ە نەك لە (العنبر) ٠

---

[٥٢٧] _ حسن صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣١ ، ٣٦ ، ٤٧ ، ٦٢ ، ٨٧) ، وأبوداود (٣١٥٨) ، والترمذي (٩٩١) ، (٩٩٢) ، والنسائي (٤ / ٣٩ ، ٤٠) كلهم من طريق أبي نضرة عن أبي سعيد الخدري مرفوعاً : ((أطيب الطيب المسك)) ٠

ئەو شتەی فریوی ئەو کەسەی داوە (العنبر) بخاتە پێش (المسك)ەوە ، ئەوەیە کە گوایە گۆڕانی بەسەردا نایەت بە درێژایی زەمەن ، لەم ڕووەوە لە زێڕ دەچێت ، بەڵام ئەمە بەڵگە نی یە بۆ ئەوەی لە (المسك) چاکتر بێ ، چونکە بەم تەنها خاسیەتە توانای بەرەنگاریبوونەوەی خاسیەتە زۆرەکانی (المسك)ی نی یە ·

پاشان : جۆرەکانی (العنبر) زۆرەو ، ڕەنگەکانیشی دیسان زۆرن ، وەکو سپی ، ڕەش بۆر ، سوور ، زەرد ، سەوز ، شین ، ڕەش ، جۆرەها ڕەنگ ·

چاکترینیشی : ڕەش بۆرو (الأشهب) ، شین و ، زەردە · خراپترینیشی : ڕەشە ·

خەڵکیش جیاوازبوونە سەبارەت بەدیاریکردنی توخم و ڕەچەڵەکی بۆنی (العنبر) ، ئەوبوو تایەفەیەك گوتویانە : ڕووەکێکە لە بنی دەریادا دەڕوێت و ، هەندێ لە گیانلەبەرانی دەیخۆن و ، ئینجا کە لێی مەست دەبن وەکو تەرس فڕێی دەدەن و ، دەریاش بۆ ڕۆخەکەی فڕێی دەدات ·

هەروەها گوتراوە : شەونمێکە لە ئاسمانەوە دادەبەزێتە سەر دورگەکانی دەریاو ، شەپۆلەکانیش بۆ ڕۆخی دەریاکە فڕێی دەدەن ·

هەروەها گوتراوە : تەرسی گیانلەبەرێکی دەریایە لە مانگا دەچێت ·

هەروەها گوتراوە : بەڵکو خەڵتەیەکە لە خەڵتەکانی دەریا ، واتە : کەفێکی سەر دەریایە ·

دانەری (القانون) دەڵێت : واگومان دەبرێت لە کانیەکی دەریاوە هەڵدەقوڵێت ، کە دەشڵێن ، خەڵتەیەکی دەریایە ، یاخود تەرسی گیانلەبەرێکە لە ڕاستیەوە بەدوورە · قسەکانی تەواوبوو ·

میزاجـی گـەرمی ووشـکە ، بـەهێزکاری دڵ و ، مێشـك و ، هەسـتەکان و ، ئەندامـەکانی جەستەیە ، بۆ نەخۆشیەکانی ئیفلیجی و دەم خواربوون و ، نەخۆشیە بەڵغەمیەکان و ، ئازارە ساردەکانی گەدەو ، بایە چڕەکان بەسوودە ، بەسوودە بۆ کونیلە داخراوەکان (السدد) ئەگەر خورایەوە ، یا لە دەرەوەوە پێی چەوەر بکرێت ، ئەگەر هەڵمەکەی هەڵمژرێت بۆ هەڵامەت و سەرئێشەو ، شەقیقەی سارد بەسوودە .

<u>عُودٌ ، العود الهندي</u> : ئەمەش دوو جۆرە :

یەکەمیان : لە دەرماندا بەکاردێت و بـە (الكُست) ناسـراوە ، هـەروەها پێشـی دەڵێن : (القُسط) پاشان لە پیتی (قاف)دا باسی دەکەین .

دووەم : بۆ بۆنی خۆش بەکاردێت و بە (الألُوَّة) ناودەبرێت .

وقد روى مسلم في صحيحه : عن ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، أنه كان يَسْتَجمِرُ بالألُوَّةِ غير مُطَرَّاةٍ ، وبكافورٍ يَطرَحُ معها ، ويقول : هكذا كانَ يَسْتَجْمِرُ رسول الله ﷺ ([٥٣٨]).

واتە : (ابن عمر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ بە (الألُوَّةِ)ی تێکەڵ نەکراو بەبۆنی تر خۆی بۆنخۆش دەکردو ، بەکافوریش کە تێکەڵی دەکرا و ، دەیفەرموو : بەم شێوە پێغەمبەری خوا ﷺ خۆی بۆنخۆش دەکرد .

بە (صحيح)ی لـە پێغەمبـەری خـواوە ﷺ جێگیربـووە کـەوا سـەبارەت بـە سیفەتی ئـەو نازونیعمەتەی خەڵکی بەهەشت تیایدان فەرموویەتی : ((مجامِرُهُمْ الألُوَّةِ))([٥٣٩]).

واتە : ((خۆ بۆنخۆش کردنیان بە (الألُوَّةِ)یە)) .

---

[٥٣٨] _ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٨) ، والنسائي (٨ / ١٥٦) كلاهما من طريق ابن وهب قال : أخبرني مخرمة عن أبيه عن نافع فذكره عن ابن عمر .

(الألُوَّةِ) : جۆرێکە لە بۆنی خۆش .

[٥٣٩] _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٣١٦) ، والبخاري (٤ / ١٤٣) ، ومسلم (٨ / ١٤٧) ، والترمذي (٢٥٣٧) كلهم من طريق معمر عن همام بن منبه عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً

له زمانی عەرەبیدا ووشەی (المجامر) کۆی ووشەی (مجمر)ە واتە : ئەو شتەی مرۆڤ خۆی پێ بۆنخۆش دەکات وەکو (عود) _ جۆرە بۆنێکە _ یاخود شتی تر ئەمەش چەند جۆرێکە : چاکترینی : هندی ، پاشان چینی ، پاشان (القماري) ، پانیش المنْدَلي([540]).

چاکترینیشی : ڕەش و شینە ڕەقە هێمنە چەورەکەیەتی ، کەمترینیشیان لە چاکێتیدا : ئەوەی سووکەو سەر ئاو دەکەوێت ٠

دەگوترێت : درەختێکە دەبڕدرێت و یەك ساڵ بەژێر خاکەوە دەکرێت ، لەو ماوەیەدا خاکەکە بەشە بێسوودەکانی دەخوات و ، تەنها (عود)ە بۆنخۆشەکە دەمێنێتەوە ، کە خاکەکە ناتوانێت کاری تێبکات ، هەروەها توێکڵەکەی و ئەوەی بۆنی خۆشی نی یە لەو ماوەیەدا بۆگەن دەکەن ٠

میزاجی گەرمی ووشکە لە سێ یەمدا ، کونیلە داخراوەکان (السُدد) دەکاتەوە ، با دەشکێنێت ، پاشماوەی شێ ناهێڵێت ، هەناو و دڵ و بەهێز دەکات و شادومانیان دەکات ، بۆ مێشك بەسوودە ، هەستەکان بەهێز دەکات ، سك دەگرێت ، بۆ مێزە چرتکێی دروستبوو بەهۆی ساردی مێزڵدانەوە بەسوودە ٠

(ابن سمجون) دەڵێت : (عود) چەندین جۆرەو ناوی (الألُوَّة) کۆیان دەکاتەوە ، لە ناوەوەو دەرەوشەوە بەکاردەهێنرێت ، مرۆڤ بەتەنهاو تێکەڵ کردن لە گەڵ بۆنی خۆشی دیکەدا خۆی پێ بۆنخۆش پڕژێن دەکات ، بۆنخۆش پڕژێنیش خۆی بۆ خۆی چاودێری گەوهەری

---

[540] _ القَماري : جۆرە بۆنێکی خۆشە دەگەڕێتەوە بۆ دەفەری (القَمار)ی وەڵاتی هند ، بڕوانە : المبدع شرح المقنع ، ص١٧ ٠

(المنْدَلي) : جۆرە بۆنێکی خۆشە دەگەڕێتەوە بۆ دەفەری (المنْدَل)ی وەڵاتی هند ، بڕوانە : الروض المعطار في خبر الأقطار ، ص ٥٥٠ ، وەرگێڕ ٠

هەولو چاكردنێتی ، چونكه یەكێكه لەو شەش شته زەروریەی كه ئەگەر چاك بن جەستەش چاك دەبێت ٠

عَدَسٌ ؛ نیسك : چەند فەرموودەیەكی پوچی هەڵبەستراوی لەبارەوه هاتووه هیچ كامیان (صحیح) نین و ، پێغەمبەری خوا ﷺ نەیفرموون ، وەكو فەرموودەی : پیرۆز كراوەو رێزی لێنراوه لەسەر زاری حەفتا پێغەمبەر ٠

هەروەها فەرموودەی : دڵ نەرم دەكات و ، فرمێسك زۆر دەكات و ، بەراستی خۆراكی پیاوچاكانه ٠ بەڵام بەرزترین شتێك لەبارەیەوه هاتبێت ، ئەوەیە كه شەهەوەت و ئارەزووی جولەكەیه كه پەسەندێتیان داوه بەسەر گەزۆو (المن) و شیلاقەدا(السلوی) ، نیسك كراوه به هاوەڵی سیرو پیاز لە بواری باسكردنەوه ، سروشتی وەكو سروشتی مێ یە ، ساردی ووشكه ، دوو هێزی پێچەوانه بەیەكتری تێدایه:

یەكەمیان : سروشت دەبەستێت (یعقل الطبیعة) ٠

دووەم : دەیكاتەوە(یطلقها) ؛ میزاجی توێكڵەكەی گەرمی ووشكه له سێ یەمدا ، توونەو سك ڕوان دەكات (تریاق)ەكەی له توێكڵەكەیدایه ، بۆیه نەهاڕاوی لە هاڕاوی باشترەو ، بۆ سەر گەدەش سووكترەو ، زیانیشی كەمتره ، چونكه ناوەڕۆكی درەنگ هەرسە لەبەر ساردی و ووشكیەكەی ، (السوداء) دروست دەكات ، زیانێكی ئاشكرا به نەخۆشی (المالیخولیا) دەگەیەنێت ، هەروەها زیان به دەمارو هێزی بینین دەگەیەنێت ٠

خوێن چڕ دەكاتەوه ، پێویسته تووشبوانی (السوداء) خۆیانی لێ بەدوور بگرن ، چونكه هەستانیان به زۆر خواردنی نەخۆشی گەلێكی پیسیان بۆ دروست دەكات وەكو : دودڵی و ، گولی و ، چواریەڕۆ ، بەڵام سلق و ، سپێناخ و ، زۆر ڕۆنكردنی زیانی كەم دەكاتەوه ،

خراپترینیشی ئەوەیە بە (النمكسود)ەوە([541]) بخورێت ، با شیرینیشی تێكەڵ نەكرێت ، چونكە كونیلەی داخراو (السُدد) لە جگەردا دروست دەكات ، خواردنی بەبەردەوامی چاو تاریك دەكات لەبەر بەهێزی ووشك كردنەوەی ، میزكردن ناڕەحەت دەكات ، ئاوسانی ساردو ، بای چڕ دروست دەكات · چاكترین جۆری نیسك سپی قەڵەوەكەیە ، كە خێرا پێدەگات ·

بەڵام كە نەفامان وای بۆ دەچن نیسك ئەو خۆراكە بوو كە پێغەمبەر (إبراهیم) بووە كە پێشكەشی میوانەكانی كردووە ، درۆو دەلەسەیەو ، ئەو میوانداریەی بۆ میوانەكانی دروستی كردبوو برژاو بوو ، كە بریتی بوو لە گوێرەكەیەكی برژاو ·

پێشەوا (البیهقي) لە (إسحاق)ەوە دەگێڕێتەوە : كەوا لە (ابن المبارك)یان پرسی سەبارەت بەو فەرموودەیەی لەبارەی نیسكەوە هاتووە كە گوایە پیرۆز كراوە لە سەر زاری حەفتا پێغەمبەر ، ئەویش فەرمووی: لە سەر زاری یەك پێغەمبەریش باس نەكراوە ، بەراستی نیسك زیانبەخشی ئاوسێنەرە ، كێ بۆی باسكردوون ؟ گوتیان : (سَلم)ی كوڕی (سالم) ، فەرمووی : لە كێ وە ؟ گوتیان : لە تۆوە · فەرمووی : لە منەوە باسی كردووە ؟!

پیتی غین (غ) :

غَیثٌ ؛ باران : لە چەندین شوێنی قورئاندا باسكراوە ، ناوێكی بەلەزەتە لە سەر گوێ ، ناونراوێكی بەلەزەتە لەسەر ڕوح و جەستە ، بەباسكردنی بیسەران دەگەشێنەوە ، دڵان شادومان دەبن ، ئاوی چاكترین و ، ناسكترین و بەسوودترین و بەرەكەت دارترین ئاوە ، بەتایبەت ئەگەر لە هەورێكی بە گرمە گرمەوە بێت و ، لە گۆلاوی چیاكانیشدا كۆبێتەوە ·

[541] ـ النمكسود : گۆشتێكە چین چین دەبڕدرێت و خوێدار دەكرێت و بڵاو دەكرێتەوە تا ئاوەكەی دەچێت و ووشك دەبێتەوە ، پاشان هەركات پێویست بوو شتێكی بەكاربێت ، بەئاو تەڕ دەكرێت و چاك دەكرێت و بەكار دەهێنرێت ، ئەمەش بۆ كاتی سەفەركردنە بۆ ئەوەی خراپ نەبێت ، بڕوانە : الحصري ، جمع الجواهر في الملح و النوادر ، ص ٩٠ ؛ وەرگێڕ ·

لە هەموو ئاوەکانی تر تەڕو شێدارترە ، چونکە مانەوەی لەسەر زەوی درێژەی نەکێشاوە ، بە ئاستێك لە ووشکێتیەکەی وەرگرێت و ، هیچ گەوهەرێکی ووشکی تێکەڵ نەبووە ، بۆیە لەبەر ناسکی و خێرا کارتێکراوبوونی بەخێرایی دەگۆڕێت و بۆگەن دەبێ ٠

بەڵام ئایا بارانی بەهاری لە بارانی زستانی نەرم ونیان ترە یاخود بە پێچەوانەوەیە ؟ دوو گوفتاری تێدایە ٠

ئەوانەی کە بارانی زستانی بەنەرم ونیان تر دادەنێن دەڵێن : گەرمی خۆر لە کاتی زستاندا کەمترە ، بۆیە تەنها ئاوی دەریای سازگاری نەرم و نیان ڕادەکێشێت و ، جەویش پاکەو خاڵیە لە هەر شێیەکی دوکەڵیی و ، گەردی تێکەڵ بەئاو ، هەموو ئەمانە هۆکارگەلێك دەبن بۆ نەرم ونیانی و پاکێتی ئاوەکەی و ، خاڵیی بونی لە هەر تێکەڵاوێك ٠

ئەوانەش کە بارانی بەهاری بەنەرم و نیانتر دادەنێن دەڵێن : گەرما شێ چڕەکان شیی دەکاتەوە ، هەوا ناسك و نەرم ونیان دەکات ، بەوەش ئاوەکە سووك دەبێ و ، بەشە زەمینیەکانی کەم دەبنەوەو ، ڕێکەوتی کاتی ژیانی ڕووەك و درەختەکان و خۆشی هەوا دەکات ٠

وذكر الشافعي رحمه الله عن أنس بن مالك _ رضي الله عنهما ، قال : كُنَّا مَعَ رسولِ الله ﷺ ، فأصابنا مطرٌ ، فَحَسَرَ رسولُ الله ﷺ عَنْ ثَوْبِهِ ، وقَالَ : ((إِنَّهُ حَدِيثُ عَهْدٍ بِرَبِّهِ))([٥٤٢]).

واتە : لە (أنس)ی کوڕی (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا بوین ﷺ، کە باران لێی داین ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ پۆشاکەکەی لادا تا بارانەکە لێی بدات و ، فەرمووی : ((تازە لە لایەن پەروەردگارەکەیەوە نێردراوە)) ٠ پێشتر لە بەشی ئاوخوازیدا باسی داوای باران و ، داوای فرداری بە ئاوی باران لە سەرەتای دابەزینیدا کرا ٠

---

[٥٤٢] _ صحيح : أخرجه أحمد (٤ / ١٣٣ ، ٣٦٧) ، والبخاري في الأدب المفرد (٥٧١) ، ومسلم (٣ / ٢٦) ، وأبوداود (٥١٠٠) ، والنسائي (٢٦٣ تحفة) كلهم من طريق جعفر بن سليمان عن ثابت عن أنس فذكره ،

پیتی فاء (ف) :

فاتحةُ الكتاب : سورەتی (الفاتحة) : وە (أُمُّ القرآن)و ، (السبعُ المثاني)و ، شیفای تەواو ، دەرمانی بەسوودو ، کلیلی دەوڵەمەندی و سەرکەوتن و ، پارێزەری هێزو ، دورخەرەوەی خەم و خەفەت و ترس و دلگرانیە بۆ هەر کەسێك ڕێزی بزانێ و هەقی خۆی بداتێ و ، بەچاکی دابیەزێنێتە سەر نەخۆشیەکەی و ، بزانی چۆن بەکاری دەهێنێ بۆ شیفاخوازی و خۆتیمارکردن ، ئەو نهێنیەش بزانێ کە لە پێناویدا ئاوەهایە٠

بۆیە کاتێ کەسانێك لە هاوەڵان ئەوەیان بۆ دەرکەوت ، وەکو دوعایەك بەکاریان هێنا بۆ چارەسەری گەزتن و ، یەکسەر چاك بۆوە ٠ ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((وما أدراك أنَّها رُقْيَة))([٥٤٣]) واتە : فەرمووی : ((تۆ چۆن دەزانی ئەوە دوعایە)) ٠

هەرکەس سەرکەوتن یارمەتیداو ، بەنورو ڕوناکی زرنگیی و کارامەیەوە تێڕوانێت تا ئەو ئاستەی نهێنیەکانی ئەم سورەتەی بۆ دەرکەوێت ، ئەوا بۆی ئاشکەرا دەبێت ئەم سورەتە جۆرەکانی یەکتاپەرستی تێدایە ، هەروەها زانینی زات و ناوو سیفات و کردەوەکان و ، جێگیرکردنی شەرع و قەدەرو گەڕانەوە لەخۆ دەگرێت ، تەنهاکردنەوەی جۆرەکانی یەکتاپەرستی پەروەردگارێتی و پەرستنێتی و ، شێوەی تەواوی پشت بەستن و دەستەڵات پێدانی تێدایە بۆ ئەو زاتەی کە هەموو کاروبارەکانی بەدەستە ، هەموو سوپاس و ستایشێك بۆ ئەوە ، هەموو خێرێکی بەدەستە ، هەموو کاروبارێك دەگەڕێتەوە بۆ لای ، مرۆڤ پێویستی بەو زاتەیە بۆ داواکردنی ڕێنمویی کە بنچینەی کامەرانی دونیاو ڕۆژی دوایە ، بەزانینی پێکەوەبەندی ماناکانی بەرژەوەندیەکان دەهێنێت و ، خراپەکان دووردەخاتەوە ، ئاکام و دەرەنجامی ڕەهای تەواو و نیعمەتی تەواوی پێوە بەستراوە ، لەسەر دەستکەوتنی وەستاوە ، ئەگەر بەتەواوی لەوانەی سەرەوە تێگەشت چیتر پێویستی بەزۆرێك لە دەرمان و دوعای تر

---

[٥٤٣] ـ صحيح : تقدم تخريجه ٠

نابێ ، بەم سورەتە دەتوانێ چەندین دەروازەی خەیر بکاتەوەو ، چەندین دەروازەی شەڕیش دوربخاتەوە ٠

ئەمەش کاروبارێکە پێویستی بە سروشت و فیترەتێکی ترو ، ئەقڵێکی ترو ، بڕوایەکی تر هەیە ، سوێند بەخوا

بەرپەرچدانەوەیەکی تەواو ، بەنزیکترین و ڕاسترین و ڕوونترین ڕێگەی پوچکردنەوەی تێدایە بۆ هەموو گوفتارێکی بۆگەن و ، بیدعەیەکی پوچ ، هیچ دەروازەیەك نی یە لە دەروازەکانی زانستە خواوەندیەکان و ، کردەوەو نەخۆشیەکانی دڵ مەگەر ئەم سورەتە کلیلی کردنەوەیەتی و ، پەنجەی بۆ ڕادەکێشێت و ، هیچ پلەیەك نی یە لە پلەکانی ڕێکردوان (منازل السائرین) بۆ خوای تعالى مەگەر سەرەتاو کۆتای لەم سورەتەدایە ٠

سوێند بەخوا پلەو پایەی لەوەش گەورەترەو ، لەسەرووی ئەوەشەوەیە ، بۆیە هەر بەندەیەکی خوا بەجێی بهێنێت و ، پەنای بۆ بەرێت و ، تێبگات لەو شتانەی ئایەتەکە لەبارەوەیەوە دەدوێ و ، وەکو هۆکاری شیفادان و ، خۆپاراستن لە گوناەو تاوان و ، نورو ڕووناکیەکی ڕۆشنکار بەکاری بێنێت و ، لێی تێبگات و لە پێویستیەکانی تێبگات بەشێوەیەکی دروست ، ئەوا ئەگەر تووشی هەر بیدعەو هاوەڵ پەیداکردنێك بێت ، یاخود تووشی هەر نەخۆشیەك لە نەخۆشیەکانی دڵ بێت ، تووشبونەکەی ناو بە ناو دەبێ و ، جێگیر نابێ و ماندووی ناکات ٠

ئەمەو ٠ ئەم سورەتە کلیلی هەرەگەورەی گەنجی زەمینە ، هەروەها کلیلی گەنجی بەهەشتە ، بەڵام هەموو کەسێك ناتوانێت بە چاکی ئەم کلیلە بەکاربێنێت بۆ کردنەوە ، بەڵام ئەگەر داواکارانی گەنج نهێنی ئەم سورەتەیان بزانیباو ، لە ماناکانی تێگەشتبان و ، بۆ ئەم کلیلە چەند ددانێکیان دابنایەو ، بەچاکی پێیان بکردایەوە ، ئەوا گەنجەکانیان دەستگیر دەبوو بە ئاسانی و بەبێ هیچ کۆسپ و تەگەرەیەك ٠

ئەمەشمان نەگوتووە نەبە هەڵەشەیی و نەبە خواستن ، بەڵکو حەقیقەتە ، بەڵام خوای تعالی حیکمەتێکی بڵندی هەیە لە پەنهان کردنی ئەم نهێنیەدا لە زۆربەی جیهانیان ، وەکو چۆن حیکمەتێکی بڵندی هەیە کاتێ گەنجەکانی زەمینیان لێ پەنهان دەکات ، ئەو گەنجە پەنهانانەش ڕوح گەڵێکی پیسی زیانبەخشی بەسەرەوە دانراوە ناهێڵێت دەستی مرۆڤی بگاتێ ، ئەو ڕوحە پیسانەش تەنها لە لایەن ڕوح گەلێکی بەرزی بەڕێزەوە نەبێ نابەزێنرێن ، کە زاڵ دەبن بەسەر ئەو ڕوحە پیسانەدا بەو بارە ئیمانیەی لە دڵیاندایە ، لەم سورەتەوە چەکێکیان پێیە کە شەیتانەکان توانای بەرهەڵستیان نی یە ، زۆربەی نەفسی خەڵکیش بەم جۆرە نی یە ، کە لە توانایدا بێت بەرگیری لەو ڕوحانە بکات و بیانبەزێنێت ، ناشتوانێت زەفەر بەوە بەرێت کە شتێکی لێ بەزۆر لێ زەوت کردووە ، چونکە هەرکەس یەکێکی کوشت بۆی هەیە شتومەکەکانی بەرێت ٠ ئەو ڕوحە پیسانەش تۆیان کوشتووە بۆیە ناتوانیت بەرهەڵستیان بێتەوە ٠

<u>فَاغيَةٌ</u> ٠ (نورُ الحنّاءِ) ، شکۆفەی خەنە : کە وەکو بۆنخۆشترین جۆرەکانی ڕێحانە ، پێشەوا (البيهقي) لە کتێبی (شُعَب الإيمان)دا دەگێڕێتەوە : لە (عبدالله)ی کوڕی (بُرَيدة)ەوە ، لە باییەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : سەرگەورەی ڕێحانەکانی دونیاو ڕۆژی دوای شکۆفەی خەنەیە ، هەروەها پێشەوا (البيهقي) لە هەمان کتێبدا دەگێڕێتەوە : عن أنس بن مالك _ رضي الله عنه _ ، قال : كان أَحَبُّ الرَّياحين إلى رسول الله ﷺ الفَاغِيةُ([٥٤٤])والله أعلم بحال هذين

[٥٤٤] _ ضعيف : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٤٣٠٩) وضعفه ، وعزاه السيوطي للطبراني في الكبير ، والبيهقي في الشعب ، وانظر الضعيفة (١٧٥٧) ٠

نور الحناء : واتە شکۆفەی خەنە : درەختی خەنە تەمەن درێژەو ، زیاتر لە دوو مەتر بەرز دەبنەوە ، گەڵایەکی چڕی سەوزی تێری پێوەیە ، کە دواتر کۆدەکرێنەوەو دەکرێن بە خەنە ، ئەم درەختە گوڵەکانی سپین و بۆنێکی زۆر خۆشی عەتر ئامێزیان هەیەو ، بۆ چارەسەری زۆر نەخۆشی بەکار دێن ٠ ئەم گوڵانە لە زمانی عەرەبیدا پێی دەگوترێت (الفاغية) واتە شکۆفە ٠ بڕوانە : www.startimes.com ، وەرگێڕ ٠

الحديثين ، فلا نشهد على رسول الله ﷺ بما لا نعلم صحته ٠ واته : له (أنس)ى كوڕى (مالك)ەوە _ خواى لىٰ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : خۆشەويسترين ڕێحانەكان بەلاى پێغەمبەرى خواوە ﷺ شكۆفەى خەنە بوو ٠

ناوەندە لە گەرمى و ووشكێتيدا ، كەمێ قەبزى تێدايە ، ئەگەر بخرێتە پێچ و قەدەكانى پۆشاكە خوريەكانەوە لە مۆرانە دەيپارێزێ ، بەشدارە لە مەڵحەمەكانى ئيفليجى و (التمدد)دا ، ڕۆنەكەشى ئەندامەكان خاو دەكاتەوە ، دەمارەكان نەرم دەكاتەوە ٠

فضة ٠ زيو : ثبت أنَّ رسولَ الله ﷺ كان خاتَمُه من فِضَّة ، وفَصُّه منه([545]).

واتە : جێگيربووە كەوا ئەموستيلەكەى پێغەمبەرى خوا ﷺ لە زيو بوو ، نقێمەكەشى بەشێكى خۆى بوو ٠ دەسكى شمشێرەكەى زيوو بوو ، بە (صحيح)ى هيچ شتێك لە پێغەمبەرى خواوە ﷺ جێگير نەبووە سەبارەت بە قەدەغەكردنى پۆشينى زيو و خۆ ڕازاندنەوە بە زيوو ، بەڵام بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خواوە ﷺجێگير بووە كەوا قەدەغەى خواردنەوەى كردووە لە جامى زيودا ، بەڵام دەروازەى جامى زيو لە دەروازەى پۆشاك و خۆڕازاندنەوە تەسكترە ، بۆيە بۆ ژنان حەڵاڵ كراوە خۆيانى پێ برازێننەوە بەڵام لێيان حەرام كراوە لە جامى زيودا ئاو شلەمەنى بخۆنەوە ، چونكە كە خواردنەوە لە جامى زيودا حەرام كراوە ماناى ئەوە نى يە پۆشينيشى حەرام بێت ٠

وفي السنن عنه : وأما الفِضَّةُ فالعبوا بها لَعباً([546]).

[545] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢٦٦) ، والبخاري (٧ / ٢٠١) ، وأبوداود (٤٢١٧) ، والترمذي (١٧٤٠) وفي الشمائل (٨٩) ، والنسائي (٨ / ١٧٣ ، ١٧٤ ، ١٩٣) كلهم من طريق حميد عن أنس فذكره ٠

[546] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد في المسند (٢ / ٣٣٤) ، وأبوداود (٤٢٣٤) ، وصححه الألباني في صحيح أبي داود (٣٥٦٥) ٠

واته : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی : به‌ڵام زیو یاری پێ بكه‌ن به یاری كردن · قه‌ده‌غه‌كردن پێویستی به‌به‌ڵگه‌یه " بیسلمێنێ كه قه‌ده‌غه‌یه ، وه‌كو ده‌قێك یا (إجماع)ێك ، ئه‌گه‌ر یه‌كێكیان جێگیربوون ئه‌وا چاكه ، ئه‌گینا دڵ شتێكی تێدایه سه‌باره‌ت به حه‌رامبوونی بۆ پیاوان ، والنبي ﷺ أمسك بيده ذهباً ، وبالأخرى حريراً ، وقال : هذان حرامٌ على ذكور أمتي ، حِلٌ لإناثهم([٥٤٧]) واته : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ به‌ده‌ستێكی زێڕی هه‌ڵگرت و ، به‌ده‌سته‌كه‌ی تریشی ئاورێشم و ، فه‌رمووی : ئه‌م دووانه حه‌رامن بۆ نێرینه‌ی ئومه‌ته‌كه‌م و ، حه‌ڵاڵن بۆ مێینه‌كانیان ·

زیو نهێنیه‌كه له نهێنیه‌كانی خوای تعالى له سه‌ر زه‌میندا و ته‌ڵسه‌می پێویستیه‌كانه ، چاكه‌ی خه‌ڵكی دونیایه له نێوان خۆیاندا ، خاوه‌نه‌كه‌ی به‌چاو ناسراوه له نێوانیاندا ، له نه‌فسه‌كاندا به‌ڕێزو شكۆمه‌نده ، ده‌كرێ به گه‌وره‌و ده‌مڕاست له نیشتگه‌كاندا ، ده‌روازه‌كانی لێ داناخرێت ، بێزار نابن له دانیشتن و ، تێكه‌ڵاوبوونیدا ، شوێنه‌كه‌ی بارگرانی دروست ناكات ، په‌نجه‌ی بۆ ڕاده‌كێشرێت ، چاوان ته‌نها سنووربه‌ندی ئه‌و ده‌كه‌ن ، ئه‌گه‌ر قسه بكات قسه‌كانی ده‌بیسترێت ، ئه‌گه‌ر تكاكاری بكات تكاكاریه‌كه‌ی وه‌رده‌گیرێت ، ئه‌گه‌ر شایه‌تی بدات شایه‌تیه‌كه‌ی وه‌رده‌گیرێت و به شیاو داده‌نرێت ، ئه‌گه‌ر ووتاریدا لێهاتووه‌و به‌توانایه‌و سه‌رزه‌نشت ناكرێت ، ئه‌گه‌ر له ڕیشیدا سپێتیه‌ك هه‌بێ له جوانی لاوان جوانتره ·

زیو له ده‌رمانه دڵخۆشكاره به‌سووده‌كانه بۆ خه‌م و خه‌فه‌ت و دڵگرانی و ، لاوازی دڵ و دڵه‌كوتێی ، به خاسیه‌تی خۆی توانای ڕاكێشانی ئه‌و تێكه‌ڵاوه خراپانه‌ی هه‌یه كه له دڵدا دروست ده‌بێ ، به‌تایبه‌ت ئه‌گه‌ر هه‌نگوینی پاك و ، زافه‌رانی تێكه‌ڵ كرا ·

میزاجی زیو مه‌یلی لای ووشكی و ساردی ده‌كات ، له ئه‌نجامی به‌كارهێنانه‌وه تا ڕاده‌یه‌ك گه‌رمی و شێداری دروست ده‌كات ، ئه‌و به‌هه‌شتانه‌ی خوای تعالى بۆ خۆشه‌ویستانی له ڕۆژی

[٥٤٧] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الجامع (٢٢٧٤) ·

قيامەتدا ئامادەی دەكات ، چوارە ، دوو بەهەشت لە زێڕ ، دوو بەهەشت لە زیو ، هەروەها هەموو قاپ و جام و ئامرازەكانی خۆ رازاندنەوەش كە تیایاندایە ·

وقد ثبت عنه ﷺ في الصحيح من حديث أم سلمة أنه قال : ((الذي يشربُ في أنيةِ الذَّهبِ والفِضَّة إنَّما يُجَرْجِرُ في بَطْنِه نارَ جَهَنَّمَ))(٥٤٨).

واتە : لە (أُم سلمة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : ((ئەو كەسەی لە قاپی زیودا بخواتەوە ، لە ڕاستیدا ئاگری دۆزەخ لە نێو سكیدا قوڵتە قوڵتی دێت)) ·

وصح عنه ﷺ أنه قال : ((لا تشربوا في آنيةِ الذَّهبِ والفِضَّةِ ، ولا تأكُلُوا في صَحَافِهما ، فإنها لَهُم في الدُّنيا ولكم في الآخِرَةِ))(٥٤٩).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لە دەفری زێڕو زیودا مەخۆنەوەو ، لە لەگەنەكانیشیدا مەخۆن ، چونكە بەڕاستی لە دونیادا بۆ ئەوانەو لە ڕۆژی دوایشدا بۆ ئێوەیە)) ·

گوتراوە : هۆكاری ئەم حرامكردنە دەگەڕێتەوە بۆ تەسك كردنەوەی دراو ، چونكە ئەگەر بۆ دەفەرو قاپ بەكارهێنرا ئەوا ئەو حیكمەتەی لە پێناویدا دانراوە لەدەست دەچێت كە بریتیە لە هەڵسوڕاندنی بەرژەوەندیەكانی نەوەی ئادەم ، هەروەها گوتراوە : هۆكاری حەرامبوونی دەگەڕێتەوە بۆ شانازی و كەشوفش كردن · هەروەها گوتراوە : هۆكاری حەرامبوونی دەگەڕێتەوە بۆ دڵ شكاندنی هەژاران و كەمدەستان ئەگەر تەماشایان كردو بینیان ·

---

٥٤٨ _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٨٤) ، ومسلم (٢٠٦٥) ·

٥٤٩ _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ٩٩) ، (١٤٦) ، (١٩٣) ، (١٩٤) ، ومسلم (٦ / ١٣٦) كلاهما من طريق عبدالرحمن بن أبي ليلى عن حذيفة فذكره ·

بەڵام حەرامبوونی زیو لەبەر ئەم هۆكارانە هێشتا جێگەی تێڕوانینە ، چونكە ئەگەر هۆكاری حەرامبوونی زیو گەڕێندرایەوە بۆ تەسك كردنەوەی دراو ، ئەوا دەبێ قەدەغەی بەكارهێنانیشی بكرێت بۆ خۆڕازاندنەوە یاخود دارێژرێت و لە قاڵب بدرێت بۆ هەر شتێكی تری جگە لە قاپ و دراو ، شانازی و كەشوفش كردنیش حەرامە بەهەر شێوەیەك بێت ، دڵشكاندنی هەژاران و كەمدەستانیش هیچ ڕێكخەرێكی نی یە ، چونكە دڵیان بە ماڵ و خانووی فراوان و ، باخچەی سەرسوڕمێن و ، ئامرازی گواستنەوەی جوان و ، جل وبەرگی نایاب و ، خواردەمەنی بەلەزەت و ، چەندین شتی ڕێپێدراوی حەڵاڵی تر دەشكێ ، هەموو ئەمانە هۆكارگەلێكن كاریان پێ ناكرێت ، چونكە هۆكار (علة) هەیە ، بەڵام ئەنجام و پاساو دراو (معلول) دوادەكەوێت ٠

ڕاستیش ئەوەیە كە هۆكاری حەرامبوونی زیو _ والله أعلم _ دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی كە بەكارهێنانی زیو شێوازو دیمەنێك بەسەر دڵدا دەهێنێت بە ئاشكەرا دژبە بەندایەتی كردنە بۆ خوای تعالی ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ هۆكاری حەرامبوونی ڕوونكردەوە بەوەی لە دونیادا بۆ بێباوەڕانە ، چونكە هیچ بەشێكیان لە بەندایەتی كردندا نی یە بۆ خوای تعالی بۆ ئەوەی بە هۆیەوە نیعمەتی ڕۆژی دوایان دەست كەوێت ، كەوابوو چاك نی یە بۆ بەندەكانی خوا لە دونیادا بەكاربهێنرێت ، چونكە لە دونیادا ئەو كەسانە بەكاری دێنن كە لە بەندایەتی خوای تعالی چونەتە دەرەوەو ، لە جیاتی ڕۆژی دوایی بەدونیاو خۆشیە هەنوكەیە نەماوەكانی ڕازی بوون ٠

پیتی قاف (ق) :

قُرآنٌ : خوای تعالی دەفەمێت : ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾[الإسراء: ٨٢] واتە : ﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ ﴾ وە لەم قورئانەدا دەنێرینە خوارەوە ﴿ مَا هُوَ

شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾ ئەوەی کە هۆی شیفاو میهرەبانیە بۆ بڕواداران([550]) . ڕاستیش ئەوەیە کە ووشەی (مِن)ی نێو ئایەتەکە بۆ ڕەگەزە نەك بۆ هێند ، واتە لە ڕەگەزی ئەم قورئانە دەنێرینە خوارەوە بۆ ئەوەی شیفا بێت بۆ بڕواداران ، بەڵام مانای (مِن)ی نێو ئایەتەکە ئەوە نی یە کە هێندێکی ئەم قورئانە شیفا بێت بەڵکو هەمووی شیفابەخشە .

هەروەها خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ ﴾[يونس: ٥٧] واتە : ﴿ يَا أَيُّهَا النَّاسُ ﴾ ئەی خەڵکینە ﴿ قَدْ جَاءَتْكُمْ ﴾ بێ گومان بۆتان هاتووە ﴿ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ ﴾ ئامۆژگاری (قورئان) لە لایەن پەروەردگارتانەوە ﴿ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ ﴾ وە شیفاو چارەیە بۆ ئەوەی لە نێو دڵ و دەروونتان دایە ([551]). قورئان شیفایە بۆ تێکڕای نەخۆشیەکانی دڵ و جەستە ، نەخۆشیەکانی دونیاو ڕۆژی دوای ، هەموو کەسێکیش لێهاتووی و سەرکەوتنی پێ نادرێت قورئان وەکو هۆکاری شیفادان بەکاربێنێت ، ئەگەر نەخۆش بەچاکی قورئانی وەکو هۆکاری تیمارکردن بەکارهێناو ، بەڕاستگۆیی و ئیمانێکی تەواو و ، قبوڵبونێکی تەواو و ، بیروباوەڕێکی تەواو و ، مەرجەکانی بەدی بێنێت ، ئەوا هەرگیز نەخۆشیەکە توانای بەرگریکردنی قورنانی نابێ .

باشە چۆن نەخۆشی توانای بەرگریکردنی گوفتاری خوای پەروەردگاری زەمین و ئاسمانەکانی دەبێ کە ئەگەر دابەزێنرایە سەر چیاکان ، کەرتیان دەکات ، ئەگەر دابەزێنرایە سەر زەمین لەتی دەکات ، هیچ نەخۆشیەك لە نەخۆشیەکانی دڵ و جەستە نی یە مەگەر قورئان ئاماژە بە دەرمان و هۆکەی دەکات و ، چونیەتی خۆپارێزی ، بۆ ئەو کەسانەی تێگەشتنێکی تەواویان لە قورئاندا پێدراوە .

---

[550] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[551] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

پێشتریش كه سەرەتا باسی پزیشكێتیمان كرد ، ئاماژەمان بەوەدا كه قورئانی پیرۆز باسی بنەڕەت و كۆبەندیەكانی دەكات ، كه بریتیه له پاراستنی تەندروستی و خۆپارێزی و ، دەرهاوێشتنی زیانبەخش و ، ئەو شتەش دەكاته بەڵگە بۆ تێكڕای تاكەكانی ئەم جۆرانە.

بەڵام نەخۆشیەكانی دڵ ، بەدرێژی باسیان دەكات ، باسی هۆی ئەو نەخۆشیانەو چارەسەریەكانی دەكات . خوای تعالی دەفەرمێت : ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ ﴾ [العنكبوت: ٥١] واته: ﴿ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ ﴾ ئایا بۆ ئەوان بەس نی یه ﴿ أَنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ ﴾ كه ئێمه قورئانمان ناردۆته خوارەوه بۆ سەر تۆ ﴿ يُتْلَى عَلَيْهِمْ ﴾ دەخوێنرێتەوه بەسەریاندا ([٥٥٢])، بۆیه ئەو كەسەی قورئان شیفابەخشی نەبێت ، خوا شیفای نەدات ، ئەو كەسەش قورئانی بەس نی یه ، خوا هێچی بۆ بەس نەكات .

القِثَّاءُ : وفي السنن : من حديث عبدالله بن جعفر _ رضي الله عنه _ : أَنَّ رسول الله ﷺ كانَ يأكُلُ القِثَّاءَ بالرُّطَبِ ([٥٥٣])ورواه الترمذي وغيره.

واته : له (عبدالله)ی كوڕی (جعفر)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ كالیارو خورماری ڕوتابی تازه پێگەیوی بەیەكەوه دخوارد .

كالیار ساردی تەڕو شێداره له پله دوودا ، گەرمی گەدەی گڕگرتوو دەكوژێنێتەوه ، درەنگ تیایدا خراپ دەبێ ، بۆ ئازاری میزڵدان بەسووده ، بۆنەكەی ناهێڵێت بورانەوه ڕوویدات ، تۆوەكەی میزهێنەره ، گەڵاكانی ئەگەر بكرێته بەستەر (ضماد) ، بۆ گەزتنی سەگ بەسووده .

---

[٥٥٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان .

[٥٥٣] _ تقدم تخريجه .

بەهێواشی لە گەدە دێتە خوارەوە ، ساردیەکەی زیانبەخشە بۆ هێندێکی ، بۆیە پێویستە ئەو خۆراکانەی لە گەڵدا بخورێت کە چاکی دەکات و ساردی و شێداریەکەی دەشکێنێت ، هەروەك پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجامی دەدا کە بەخورمای ڕەتابی تازە پێگەیووە دەیخوارد ، ئەگەر لە گەڵ خورما یاخود مێوژ یاخود هەنگوێندا بخورێت ڕاستی دەکاتەوە ٠

قُسطٌ وکُسْت : یەك مانایان هەیە : بڕوانە : : وفي الصّحيحَيْنِ من حديث أنس _ رضي الله عنه _ عن النبيِّ ﷺ : ((خَيْرُ مَا تَدَاوَيْتُمْ بِهِ الْحِجَامَةُ ، وَالْقُسْطُ الْبَحْرِيّ ، وَلَا تُعَذِّبُوا صِبْيَانَكُمْ بِالْغَمْزِ مِنْ الْعُذْرَةِ)) ([554]).

واتـە لـە (أنـس)ەوە _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ فەرمووی: ((چاکترین شتێك بەکاری بێنن بۆ خۆچارەسەرکردن کەڵەشاخ گرتن و ، (القُسْطُ البَحْري)یە ، منداڵەکانیشتان ئازار مەدەن بە دەست لێدانی زمانە چکۆلەی منداڵەکەنتان ئەگەر بە نەخۆشی (العُذرة) تووش بوبون))

وفي المسند : من حديث أُمِّ قيس ، عن النبيِّ ﷺ ((عليكم بهذا العُود الهنديِّ ، فإنَّ فيه سَبْعَةَ أشْفِيَةٍ منها ذاتُ الجَنْب))([555]) واتە : لە (أُمِّ قيس) ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە پێغەمبەری خواوە ﷺ فەرموویەتی : ((ئەم (العُود الهنديِّ)ە بەکاربێنن ، چونکە شیفای حەوت نەخۆشی تێدایە یەکێکیان (ذاتُ الجَنْب)ە)) ٠

(القُسْط)یش : دوو جۆرە : یەکەمیان : سپێکەیە کە (البحري) پیێ دەگوترێت ٠

ئەویتریان : هندێکەیە ، کە گەرمترینیانەو ، سپێکەش نەرمترینیانەو ، سوودەکانیشی زۆر زۆرن ٠

---

[554] _ تقدم تخريجه ٠

[555] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١٦١ ، ١٦٤ ، ١٦٥ ، ١٦٦) ، ومسلم (٧ / ٢٤) كلاهما من طريق ابن شهاب عن عبيدالله بن عبدالله بن عتبة عن أم القيس بن محصن الأسدية فذكرته ٠

ئەم دووانە گەرم و ووشکن لە سیٚ یەمدا ، بەڵگەم ووشک دەکەنەوە ، هەڵامەت ناهێڵن ، ئەگەر بخورێنەوە ، بۆ لاوازی جگەرو گەدەو بۆ ساردبونیان بە سوود دەبن ، بۆ تای (الدَّوْر)و تای چواربەڕۆ بە سوودن ، بۆ (وجَعُ الجنب)([556]) و ، ژەهرەکان بەسوودن ، ئەگەر تێکەڵ بە ئاوو هەنگوێن بکرێت و وەکو هەویرێك دەم و چاوی تیٚ هەڵسوێنرێت شلّی و بەڵکی هەڵدەکەنێت ·

(جالینوس) دەڵێت : بۆ نەخۆشیەکانی (الكُزاز) ، (وجَعُ الجنب) بەسوودن ، کرمی (حب القرع) دەکوژێت ·

بەلای پزیشکە نەفامەکانەوە سوودی کوست بۆ نەخۆشی (ذات الجنب) نادیار بووە ، بۆیە لەم بارەوە نکۆڵیان لیٚ کردووە ، بەڵام ئەو نەفامانە ئەگەر ئەم گوفتارانەی (جالینوس)یان دەستکەوتایە وەریاندەگرت و دەیانخستە پلەی دەقە وەرگیراوەکانەوە ، بەڵام دەبیٚ ئەو قسانە وەرگرێت ، چونکە زۆربەی پزیشکە پێشکەوتووەکان بڕیاریان لەسەر ئەوە دلوە کە (القُسْط) بەسوودە بۆ جۆری بەڵغەمی (ذات الجنب) ، ئەم گوفتارە (الخطّابيُّ) لە (محمد)ی کوڕی (الجَهْم)ەوە باسی کردووە ·

پێشتر ئاماژەمان پێداوە کە پزیشکێتی پزیشکان بەبەراوردی پزیشکێتی پێغەمبەران کەمترە لە ئاستی پزیشکێتی سۆفیە نەفامەکان بەبەراوردی پزیشکێتی پزیشکان ، جیاوازیەکی زۆریش بەدیدەکرێت لە نێوان ئەوەی بە سروش و وەحی وەردەگیرێت و ، ئەوەی کە بە تاقیکردنەوەو (القياس) وەردەگیرێت ·

---

[556] ـ وجعُ الجَنب : دەستەواژەیەکە بۆ هەموو ئازارێك لە لاکانی مرۆڤدا بەکار دێت ، وەرگێڕ ·

ئەگەر ئەم نەفامانە دەرمانێكی بڕیار لە سەر دراویان لە لایەن جولەكەو گاورو بێباوەڕانەوە دەستكەوتایە ، بە قبوڵبوون و ملكەچیەوە پێشوازیان دەكردو ، لەسەر تاقیكردنەوەی نەدەوەستان ·

بەڵێ · ئێمە ـــ ابن القيم ـــ نكوڵی لەوە ناكەین كە نەرێت كاریگەری خۆی دەبێ بۆ سوود وەرگرتن و وەرنەگرتن لە دەرمانەكان ، ئەو كەسەی پێی ڕاهاتبێت وەكو دەرمان و خۆراك ، سودێكی زۆری لێ وەردەگرێت و ، زۆریش بۆی گونجاوتر دەبێ بەبەراوردی ئەو كەسەی پێی ڕانەهاتبێت ، بەڵكو پێدەچێ ئەوەی پێی ڕانەهاتبێت سوودی لێ وەرنەگرێت.

گوفتاری پزیشكە بەڕێزەكان ئەگەرچی ڕەهاش بێت ، بەڵام بە گوێرەی میزاجەكان و زەمەنەكان و ، شوێنەكان و دەرەنجامەكانە ، بۆیە ئەگەر چاكبوونەوە لە نەخۆشی پابەندی ئەو میزاج و زەمەن و شوێنانە بێت و ، ئەمەش هیچ دژایەتی و زەمێكی بۆ قسەی ئەو پزیشكە بەڕێزانەی تێدا نەبێ ، كەوابوو چۆن گوفتاری پێغەمبەری ڕاستگۆی بەڕاست دانراو عەیبدار بكرێت · بەڵكو نەفسی ئادەمیزادە كە نەفامی و ستەمی تێدایە ، بەدەر لەو كەسانەی خوای تعالی بەڕوحی ئیمان پشتگیری كردوون ، چاوەكانیشی بەنورو ڕووناكی ڕێنموویی ڕووناك كردۆتەوە ·

<u>قَصَبُ السُّكَّر</u> · قامیشی شەكر : جاء في بعض ألفاظ السُّنَّة الصحيحة في الحَوض : ماؤه أحلى من السُّكَّر([٥٥٧]).

---

[٥٥٧] ـــ لم أجده ، وأخرج الترمذي (٢٤٠٤) قال : حدثنا سويد ، قال : أخبرنا ابن المبارك قال : أخبرنا يحيى بن عبيدالله ، قال : سمعت أبي يقول : سمعت أبا هريرة يقول : قال رسول الله ـــ صلى الله عليه وسلم ـــ : ((يَخْرُجُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ رِجَالٌ يَخْتِلُونَ الدُّنْيَا بِالدِّينِ ، يَلْبَسُونَ لِلنَّاسِ جُلُودَ الضَّأْنِ مِنَ اللِّينِ ، أَلْسِنَتُهُمْ أَحْلَى مِنَ السُّكَّرِ ، وَقُلُوبُهُمْ قُلُوبُ الذِّئَابِ . يَقُولُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ : أَبِي يَغْتَرُّونَ ، أَمْ عَلَيَّ يَجْتَرِئُونَ ؛ فَبِي حَلَفْتُ لأَبْعَثَنَّ عَلَى أُولَئِكَ مِنْهُمْ فِتْنَةً تَدَعُ الْحَلِيمَ مِنْهُمْ حَيْرَانَ)) واتە : لە (أبي هريرة)ەوە ـــ خوای لێ ڕازی بێت ـــ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ـــ صلى الله عليه وسلم ـــ

واته : له هەندێ ووشەكانى سوونەتى (صحيح)ى پێغەمبەرى خوادا ﷺ سەبارەت بە (الحَوض)ەكە هاتووە : كەوا ئاوەكەى لە شەكر شيرينترە · نەشمبينيوە شەكر لە فەرموودەدا هاتبێ لەم شوێنە · شەكر مادەيەكى نوێ يەو پزيشكانى پێشتر باسيان نەكردووەو ، نەشيان ناسيوەو ، وەسفيشيان نەكردووە لە خواردنەوەكانياندا ، لەڕاستيدا تەنها هەنگوينيان دەناسى و ، دەيانخستە نێو دەرمانەكانەوە ·

قاميشى شەكر گەرمى شێدارەو بۆ كۆكين بەسوودە ، شێ و ميزلدان و ، بۆڕى سيى كان پاك دەكاتەوە ، قاميشەكەى لە شەكرەكە زياتر نەرم ونيانتر دەكاتەوە ، يارمەتيدەرە بۆ ڕشانەوە ، ، ميزهێنەرە ، توانای جووتبوون زياد دەكات ، (عثمان)ى كوڕى (مسلم الصفار) دەڵێت : هەركەس پاش خۆراك خواردن قاميشى شەكر بمژێت ، بەدرێژايى ئەو ڕۆژە لە شادومانيدا دەبێ · گوفتارەكەى تەواوبوو ·

ئەگەر ببرژێنرێت بۆ زبرى سينگ و گەروو بەسوود دەبێ ، با دروست دەكات ، بەڵام ئەگەر توێكڵەى لێكرايەوەو بەئاوى گەرم شۆرايەوە با دروست ناكات ·

شەكر گەرمى شێدارە بەپێى ڕاسترين بۆچوون ، گوتراوە : ساردە · چاكترينى شەكرى (الطَبَرزَد)([558]) ى سپيە ڕوونەكەيە ، كۆنى لە تازەى نەرم و نيانترو چاكترە ، ئەگەر بكوڵێندرێت و كەفەكەى لابرێت ، تينويەتى و كۆكين هێمن دەكاتەوە ، بۆ ئەو گەدەيەى (

فەرمووى : ((لە كۆتايى زەمەندا پياوانێك دەردەچن بە ئايندارى دەربڕينى خۆيان فێڵ لە خەڵكى دەكەن ، بۆ سەرنج ڕاكێشانى خەڵك و نەك لەبەر خاتر خوا پۆشاكى خورى مەڕ دەپۆشن بۆ ئەوەى نەرم ونيانى و بێدەستەڵاتى بۆ خەڵك دەربڕن و لە دوايشدا ببن بە موريدو لاينگريان ، زمانيان لە شەكر شيرينترەو ، دڵيان دڵى گورگە · خواى تعالى دەفەرمێت : ئايا بە مۆڵەتدانى من سەركەش دەبن و لێم ناترسن و لە كردەوە خراپەكانيان پەشيمان نابنەوە ، ياخود بەسەرپێچى من دەوێرن ، سوێند بەخۆم فيتنەو كارەساتێكيان بۆ دەنێرم كەسانى ميهرەبانيان سەرسام بكات)) · وهو ضعيف جداً كما قال الشيخ الألباني ·

[558] ـ ووشەيەكى فارسيە ماناى شەكر دەبەخشێ ، بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێڕ ·

الصفراء) دروست دەكات زیانبەخشە چونكە دەگوریت بۆ ئەو (الصفراء)یە ، زیانەكانی بە ناوی لیمۆ یاخود نارنج ، یاخود هەناری (الرّمان اللفّان) كەم دەكریتەوە ·

كەسانیك شەكر لە هەنگوین بەباشتر دادەنین لەبەر كەمی گەرمی و نەرمیەكەی ، ئەمەش لایەنگرتنیكی نارەوای شەكرەو فەزل دانیتی بەسەر هەنگویندا ، چونكە سوودەكانی هەنگوین چەندەها ئەوەندەی سوودەكانی شەكرە ، بەراستی خوای تعالی كردویەتی بە شیفاو دەرمان ، پیخۆرو شیرینی ، سوودەكانی شەكر لە چ ئاستیكی سوودەكانی هەنگویندایە كە : گەدە بەهیز دەكات ، خوو نەرم و نیان دەكاتەوە ، بینین بەهیز دەكات و ، تاریكی ناهیلیت ، نەخۆشی (الخوانیق)([559]) دوردەخاتەوە ئەگەر غەرغەرەی پی بكریت ، نەخۆشیەكانی ئیفلیجی و دەم خواربوون (الفالج واللقوة) چاك دەكاتەوە ، بەسوودە بۆ تیكرای ئەو نەخۆشیە ساردانەی لە جەستەدا روودەدەن بەهۆی تەری وشی وە ، لە قولایی جەستەو ، تیكرای جەستەوە رایاندەكیشیت ، تەندروستی جەستە دەپاریزیت و قەلەوی دەكات و گەرمی دەكات ، توانای جووتبوون زیاد دەكات ، كاری شیی كردنەوەو پاك كردنەوە دەكات ، كردنەوەی دەمی رەگەكان ، پاكردنەوەی ریخۆلە ، هینانە خوارەوەی كرم ، قەدەغەی ئینتەلاكردن و بۆگەنبونەكانی تر دەكات ، پیخۆریكی بەسوودە ، گونجاوی ئەو كەسانەیە كە بەلغەم بەسەریانداو زال بووە ، هەروەها پیاوانی بەتەمەن و خەلكانی میزاج سارد ، بەگشتی : هیچ شتیك نیە ئەوەندەی هەنگوین بەسوود بی بۆ جەستە ، بۆ چارەسەركردن و لە كاتی بیتوانابوونی دەرمانەكانی تر ، تەندروستی جەستە دەپاریزیت و ، گەدە بەهیز دەكات و چەندەها ئەوەندەی تری ئەم سوودانە ، باشە شەكر ئەم سوودو خاسیەتانەی لە كوی یە یا هەرنەبی نزیك بەم خاسیەتانە بی ·

---

[559] ــ الخوانیق : نەخۆشیەكە دەدات لە گەروو ناهیلیت هەناسە بەباشی بكات بە سیی كان ، بروانە : لسان العرب ، وەرگیر ·

بيتى كاف (ك) :

كتَابٌ للحُمَّى ، نووسراوێك بۆ تا : (المرْوَزيُّ) فەرموويەتى : هەواڵم گەشتە (أبا عبدالله) كەوا تام لێهاتووه ، بۆيە بەرامبەر بەتا نوسراوێكى بۆ نوسيم : بسم الله الرحمن الرحيم ، بسم الله ، وبالله ، محمدٌ رسول الله ، ﴿ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ ۔ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴾[الأنبياء : ٦٩ _ ٧٠] ، اللَّهُمَّ ربَّ جبرائيلَ ، وميكائيلَ ، وإسرافيلَ ، اشفِ صاحبَ هذا الكتابِ بِحَوْلِك وقُوَّتِكَ و جَبَرُوتِكَ ، إلـه الحق آمين ۔ واتـه : بەناوى خـواى بەخشندەو ميهرەبان ، بەناوى خوا ، پشت بەخوا ، محمد پێغەمبەرى خوايه ، ﴿ قُلْنَا﴾ (كە ئيبراهيميان خستە ئاگرەكەوە) ووتمان ﴿ يَا نَارُ﴾ ئەى ئاگر ﴿ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا ﴾ سارد بەرەوەو بێ زيان بە ﴿ عَلَى إِبْرَاهِيمَ ﴾ بۆ ئيبراهيم ۔ ﴿ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا ﴾ ئەوان ويستيان پيلان بكێڕن لە ئيبراهيم (بەسووتان لە ناوى بەرن) ﴿ فَجَعَلْنَاهُمُ ﴾بەڵام ئێمە ئەوانمان كردە ﴿ الْأَخْسَرِينَ ﴾(زەرەرمەندترين (دۆڕاوترين) كەس([560]) ، پەروەردگارا ئەى پەروەردگارى (جبرائيلَ) و (ميكائيلَ) و (إسرافيلَ) ، شيفاى خاوەن ئەم نووسراوە بدە بە تواناو هێزو گەورەيى خۆت ، خواوەندى هەق ئامين ۔

پێشەوا (المرْوَزيُّ) فەرموويەتى : گوێبيستى (أبو المُنذر عمرُو)ى (مجمع) بووم ئەمەى بۆ (أبو عبدالله) دەخوێندەوە : (يونس)ى كوڕى (حِبَّانَ) بۆى باسكردين و ، فەرمووى : لە (أبا جعفر)ى كوڕى (محمد)ى كوڕى (علي)م پرسى ، سەبارەت بەوەى نوشتە هەڵواسم ، فەرمووى : ئەگەر نووشتەكە لە قورئانەكەى خوا بێ ياخود گوفتارێك بێ لە پێغەمبەرى خواوە ئەوا هەڵيواسەوەو بێكە بە هۆكارى شيفا وەرگرتن چەند لە تواناتدايە ۔ (المرْوَزيُّ) دەفەرمێت : منيش گووتم : ئايا بۆ تاى چواربەڕۆ ئەمە بنووسم : بسم الله الرحمن الرحيم ، بسم الله ، وبالله ، محمدٌ رسول الله ، تاوەكو كۆتا ؟ فەرمووى : بەڵێ ۔

---

[560] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان ۔

پێشەوا (أحمد) له خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ وه لـه کەسانی تریشـەوە دەگێڕێتەوە ، کەوا ئاسانکاریان لەوەدا کردووە ٠

(حرب) دەڵێت : پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) ئاسانکاری تێدا دەکرد ٠ پێشـەوا (أحمد) فەرموویەتی : (ابن مسعود) زۆر حـەزی بـەکردنی نـەبوو ، لـه پێشـەوا (أحمـد)یـان پرسـی سـەبارەت بـەوەی نوشـتەو چـاوەزار (التمـائم) هەڵواسـرێت پـاش ئـەوەی بەڵاکـە دادەبەزێ ؟ فەرمووی : ئومیدەوارم هیچی تێدا نەبێ ٠

(الخَلّال) دەڵێت : (عبدالله)ی کوڕی (أحمد) بـۆی باسـکردین ، فـەرمووی : بینـیم بـابم نوشتەی بۆ کەسی تۆقیو دەنووسی ، بۆ (تا)شی دەنوسی پاش ئەوەی بەڵاکە دادەبەزی ٠

کتاب لعُسْر الولادة ٠ نووسراوێك بۆ قورسی و ئاستەمی منداڵبوون : (الخَلّال) دەڵێت : (عبـدالله)ی کـوڕی (أحمـد) بـۆی باسـکردم و ، فـەرمووی : بینـیم بـابم بـۆ ئـەو ژنـەی منداڵبوونەکەی ئاستەم بووە له جامێکی سپیدا ، یاخود له شتێکی پاکدا ، فەرموودەکـەی (ابن عباس)ی دەنووسی : لا إله إلا الله الحليمُ الكريمُ ، سبحان الله ربِّ العرش العظيم ، الحمد لله رَبِّ العَالَمِين : واتە : هیچ خوایەك نی یە جگـە لـە خـوای میهرەبـانی بەخشـندە ، پاك و بێگەردی بۆ پـەروەردگاری عەرشـی مـەزن ، سـوپاس و سـتایش بـۆ پـەروەردگاری جیهانیان ، ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا سَاعَةً مِنْ نَهَارٍ بَلاغٌ ﴾[الأحقـاف : ٣٥] واتە : ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا ﴾ ئـەو ڕۆژەی کـە (سـزای) بـەڵێن پێـدراویان دەبینـن وادەزانن ﴿ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً ﴾ تەنها ساتێك له ڕۆژ لە دنیادا ماونەتەوە ﴿ بَلاغٌ ﴾ (ئەم قورئانـە) ئاگـاداری یـە[٥٦١] ٠ ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴾[النازعات : ٤٦] واتە : ﴿ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرَوْنَهَا ﴾ بێ بڕواکان کە ئـەو ڕۆژە دەبیـنن وادەزانـن ﴿ لَمْ يَلْبَثُوا إِلا عَشِيَّةً أَوْ ضُحَاهَا ﴾ کە نەماونەتەوە ئێوارەیەك یا چێشـتەنگاوێك نـەبێ لـە

[٥٦١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دونیادا (٥٦٢)٠ (الخَلَّال) دەڵێت : (أبوبكر المرْوَزِيُّ) پێی ڕاگەیاندین : کەوا پیاوێك هاتە خزمەتی (أبا عبدالله)و گووتی : ئەی (أبا عبدالله) نووشتەیەك دەنوسی بۆ ژنێك کە دوو ڕۆژە منداڵبونەکەی ئاستەم بووە ؟ ئەویش فەرمووی : پێی بڵێ : با جامێکی فراوان و ، زافەران بێنێت ، بینیشم بۆ چەندەها کەسی دەنووسی ٠

(عِكرمةَ) ، لە (ابن عباس)ەوە دەگێڕێتەوەو ، دەفەرمێت : (عیسی) پێغەمبەر _ صلى الله على نبيِّنا وعليه وسلَّم _ بەلای مانگایەکدا تێپەڕبوو بچکەکەی لە سکیدا مابۆوەو نەدەهاتە دەرەوە ، مانگاکەش گووتی : ئەی (كلمة الله) لە خوا بپاڕێرەوە بۆ ئەوەی ڕزگارم بکات لەوەی من تیایدام ٠ (عیسی) پێغەمبەریش فەرمووی : يا خالقَ النفسَ مِنَ النفسِ ، ويا مخلِّصَ النفسَ مِنَ النفسِ ، ويا مُخْرِجَ النفسَ مِنَ النفسِ ، خَلِّصْهَا ٠ قال : فرمتْ بولدها ، فإذا هي قائمة تَشمُّه ٠ واتە : ئەی خوڵقێنەری نەفس لە نەفس ، ئەی ڕزگارکاری نەفس لە نەفس ، ئەی بەدەرهێنەری نەفس لە نەفس ، ڕزگاری بکە ٠ فەرمووی : مانگاکە بچکەکەی فڕیدا ، ئەوبوو یەکسەر هەستاو بۆنی دەکرد ٠ فەرمووی: ئەگەر ژنان منداڵبونیان ئاستەم بوو ، ئەمەیان بۆ بنووسە ٠ هەموو ئەو نووشتانەش کە تێپەڕبوون ، بەڕاستی نووسینیان بەسوودە٠

کۆمەڵێك لە پێشینی چاك ڕێیان دلوە هەندێك لە قورئان بنوسرێت و بخورێتەوە ، بۆ بەدەستهێنانی ئەو شیفایەی کە خوای تعالى خستویەتیە نێو قورئانەوە ٠

نووسینی نووشتەیەکی تر بۆ ئاستەمی منداڵبوون : لە دەفرێکی پاکدا دەنووسرێت : ﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ * وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ * وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ * وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ * وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾[الأنشقاق : ١ _ ٤] واتە : ﴿ إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ ﴾ کاتێك کە ئاسمانەکان لەت دەبن ﴿ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾ وە ملکەچی کرد بۆ پەروەردگاری و دەبێ واش بێ ﴿ وَإِذَا الأَرْضُ مُدَّتْ ﴾ و ساتێك کە زەوی ڕاکێشراو پانکرایەوە (راخرا) ﴿ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴾

٥٦٢ _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

وه ئەوەی تیابوو فڕێی دلو هیچی لەناودانـەما ﴿ وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴾ وه ملكەچی كرد بۆ پەروەردگاری و دەبێ واش بێ([٥٦٣])· پاشـان ژنـی دووگیـان لێـی دەخواتـەوەو ، دەپرژێنرێت بەسەر سكیدا ·

كتاب للرعاف ، نووسینی نووشتـەیەك بۆ خـوێن بـەربوونی لـووت : شـیخی ئیسـلام (ابـن تیمیة) _ ڕەحمەتی خوای لێبێت _ ئـەم ئایەتـەی لـە نێوچـاوانی ئـەو كەسـە دەنووسـی : ﴿ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي وَغِيضَ الْمَاءُ وَقُضِيَ الأَمْرُ ﴾[هـود : ٤٤] واتـه ﴿ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ﴾ ئەوسا وترا ئەی زەوی ﴿ ابْلَعِي مَاءَكِ ﴾ ئاوەكەت هەڵمژه ﴿ وَيَا سَمَاءُ أَقْلِعِي ﴾ و ئەی ئاسمان باران مەبارێنه ﴿ وَغِيضَ الْمَاءُ ﴾ ئـیتر لافاوەكـە ڕۆچـو بـەناخی زەویـدا ﴿ وَقُضِيَ الأَمْرُ ﴾ كارەكه (خنكانیان) تـەواو بـوو([٥٦٤]) · پێشـەوا _ ابـن القـیم _ دەفـەرمێت : گوێبیستی شیخی ئیسلام (ابن تیمیة) بـووم _ ڕەحمـەتی خـوای لێبێـت _ دەیفـەرموو : بۆ چەندەها كەسـم نووسـیوەو چاك بۆنەتـەوە ، هـەروەها دەیفـەرموو : نـابێ بـە خـوێنی لـووت بنوسـرێت ، هـەروەك نەفامـەكان ئـەنجامی دەدەن ، چـونكه خـوێن پیسـەو (نجـس) نـابێ گوفتارەكانی خوای پێ بنوسرێتەوە ·

نوسینی نووشتەیەكی تر خوێن بەربونی لووت : (موسی) پێغەمبەر _ علیـه السـلام _ بـه عەبایەكەوە چووه دەرەوە ، سەرچاوەیەكی بەدیكرد ، ئەوەبوو به عەباكـەی تونـد بەسـتی ﴿ يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴾[الرعـد : ٣٩] واتـه : ﴿ يَمْحُو اللَّـهُ مَـا يَشَـاءُ وَيُثْبِتُ ﴾ ئـەوەی خـوا بیـەوێ دەیسـڕێتەوەو (ئـەوەش بیـەوێ) دەیهێڵێتـەوە ﴿ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ ﴾ سەرچاوەی كتێبەكان لای ئەو (خوایه كه اللوح المحفوظ)ه([٥٦٥])

[٥٦٣] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[٥٦٤] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[٥٦٥] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

كتاب (الحَزاز) نووسينى نووشتەيەك بۆ(الحَزاز) : تيايدا دەنوسرێت ﴿ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ ﴾[البقرة : ٢٦٦] بحول الله وقوته • واتـه : ﴿ فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ ﴾ ئينجا گەردەلولێكى لىٚ هەڵبكات ﴿ فِيهِ نَار ﴾ گڕو سەمومى تێدا بىٚ ﴿ فَاحْتَرَقَتْ ﴾ يەكسەر باخەكە بسوتىٚ[٥٦٦] ، بەهێزو تواناى خواى تعالى •

نووسينى نووشتەيەكى تر بۆ (الحَزاز) : لە كاتى زەردبونەوەى خۆردا لەسەرى دەنوسرێت : ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾[الحديد : ٢٨] واتـه : ﴿ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ﴾ ئەى ئەو كەسانەى باوەڕتان هێناوە ﴿ اتَّقُوا اللَّهَ وَآمِنُوا بِرَسُولِهِ ﴾ لە خوا بترسن و باوەڕبێنن بە پێغەمبەرەكەى ﴿ يُؤْتِكُمْ كِفْلَيْنِ مِنْ رَحْمَتِهِ ﴾ دوو بەشتان لە ڕەحمەت و بەخششى خۆى پىٚ دەبەخشىٚ ﴿ وَيَجْعَلْ لَكُمْ نُورًا ﴾ وە ڕووناكيەكتان دەداتىٚ ﴿ تَمْشُونَ بِهِ ﴾ كە ڕىٚ نموونى پىٚ بكەن ﴿ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ﴾ وە لێتان خۆش دەبێت ﴿ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ وە خوا لێخۆشبووى ميهرەبانە[٥٦٧]

كتابٌ للحمى المثلثة : نووسينى نووشتەيەك بۆ تاى سىٚ بەڕۆ : لە سىٚ گەڵاى نەرم و نيان دەنوسرێت : بسم الله فـرَّت ، بسم الله مـرَّت ، بسم الله قلَّت • واتـه : بـەناوى فـڕى ، بـەناوى تێپەڕى ، بەناوى خوا كەم بۆوە ، پاشان هەموو ڕۆژێك گەڵايەكى دەخاتە دەمى و ، بە ئاو قوتى دەدات •

كتاب لعرق النسا : نووسينى نووشتەيەك بۆ دەردەلاقە : بسم الله الرحمن الرحيم ، اللهمَّ رب كل شيء ، ومليك كل شيء ، وخالق كل شيء ، أنت خلقتني ، وأنت خلقت النَّسا ، فلا تسلطه علي بأذى ، ولا تسلطني عليه بقطع ، واشفني شفاء لا يغادر سقماً ، لا شافي إلا أنت

[٥٦٦] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان •

[٥٦٧] ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەى تەفسيرى قورئان •

• واته : بەناوی خوای بەخشندەو میهرەبان ، پەروەردگارا ئەی پەروەردگاری هەموو شتێك ، پادشای هەموو شتێك ، خولقێنەری هەموو شتێك ، تۆ منت خولقاندو ، دەردەلاقەشت خولقاندووە ، بەزیان بەسەرمدا زاڵی مەکە ، زاڵیشم مەکە بەسەریدا بەبڕین ، شیفام بدە شیفایەك نەخۆشی تێنەپەڕێنێت ، بەدەر لە تۆ هیچ شیفادەرێك نی یە ٠

كتابٌ للعرق الضارب: نووسینی نووشتەیەك بۆ ڕەگی لێدەر : روى الترمذي في جامعه : من حديث ابن عباس _ رضي الله عنهما _ : أن رسول الله ﷺ كان يعلمهم من الحمى ، ومن الأوجاع كلها أن يقولوا : ((بسم اللّه الكبير ، أعوذ باللّه العظيم مِنْ شَرِّ كلِّ عِرْقٍ نَعَّارٍ ، ومن شرِّ حَرِّ النار))([٥٦٨]).

واته : لە (ابن عباس)ەوە _ خوا لە خۆی و باببیشی ڕازی بێت _ : کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ تا لێهاتن و ، هەموو ئازارەکان فێری دەکردن کەوا بڵێن : ((بەناوی خوای مەزن و شکۆدار ، پەنادەگرم بەخوای گەورە لە شەڕی هەر ڕەگێك کە بەهووڕۆم خوێنی لێدێت و ، لە شەڕی گەرمی ئاگر)) ٠

كتابٌ لوجع الضرس: نووسینی نووشتەیەك بۆ ددان ئێشە : لەسەر ئەو لا ڕوومەتەی کە ددانە بەئازارەکەی لە ژێردایە دەنوسرێت : بسم الله الرحمن الرحيم : ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ قَلِيلا مَا تَشْكُرُونَ ﴾[الملك : ٢٣] واته : ﴿ قُلْ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ ﴾ (ئەی محمد _ صلى الله عليه وسلم) بڵێ : هەر خوایە کە دروستی کردوون ﴿ وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالأَبْصَارَ وَالأَفْئِدَةَ ﴾ وە گوێ و چاو دڵی پێ داون ﴿ قَلِيلا مَا تَشْكُرُونَ ﴾ زۆر بەدەگمەن سوپاسی (ئەم بەهرانە) دەکەن([٥٦٩]) ٠ ئەگەر ئارەزووشی لێ بوو با بنووسێت : ﴿ وَلَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾[الأنعام : ١٣] واته : ﴿ وَلَهُ مَا سَكَنَ

---

[٥٦٨] _ إسناده ضعيف : أخرجه الترمذي (٢٠٧٦) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٤٥٨٧) ٠

[٥٦٩] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ﴾ وه هه‌ر بۆ خوایه ئه‌وه‌ی ئارامی گرتووه له شه‌و و ڕۆژدا ﴿ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾ وه هه‌ر ئه‌و بیسه‌ری زانایه([570])

كتابٌ للخُراج : نووسینی نووشته‌یه‌ك بۆ دومه‌ڵ : له سه‌ری ده‌نووسرێت : ﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ، فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا لا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلا أَمْتًا ﴾[طه : ١٠٥ _ ١٠٧] واته: ﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ ﴾ (ئه‌ی محمد _ صلى الله عليه وسلم _) پرسیاره‌ت لێده‌كه‌ن سه‌باره‌ت به شاخه‌كان ﴿ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ﴾ تۆش بڵێ په‌روه‌ردگار له بیخیان دێنێ و وردو و خاشیان ده‌كات ئینجا با پرژو بڵاویان ده‌كاته‌وه ، ﴿ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ﴾ ئینجا ڕێك و ساف و بێ ئاوو گژوگیا ده‌یهێڵێته‌وه ﴿ لا تَرَى فِيهَا ﴾ نابینی تێیدا ﴿ عِوَجًا وَلا أَمْتًا ﴾ هیچ جۆره لاری و به‌رزی و نزمیه‌ك([571])

كمأة : دوومه‌ڵان : ثبت عن النبي ﷺ أنه قال : ((الكمأة من المن وماؤها شفاء للعين))([572])، أخرجاه في الصحيحين.

واته : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی : ((دوومه‌ڵان له گه‌زۆیه‌و ئاوه‌كه‌شی بۆ چاو شیفایه)) ،

دوومه‌ڵان له زه‌ویدایه به‌بێ ڕواندن ، به (الكمأة) ناونراوه چونكه خۆی وون كردووه‌و له ژێر زه‌ویدا خۆی شاردۆته‌وه ، بۆیه له زمانی عه‌ره‌بیدا ده‌گوترێت : (كمأ الشهادة) واته : شایه‌تیه‌كه‌ی په‌نهان كردو هه‌ستا به شاردنه‌وه‌ی ، دوومه‌ڵانیش(الكمأة) وون و شاراوه‌یه له ژێر خاكدا و هیچ گه‌ڵاو قه‌دێكی نی یه ، ماده‌كه‌ی له گه‌وهه‌رێكی زه‌مینی هه‌ڵمیه‌و ، له زه‌مینه‌وه به‌ره‌و ڕووی هه‌ڵتۆقیوه ، به‌ساردی زستان و ، گه‌شه‌سه‌ندی بارانی به‌هار

[570] _ مه‌لا محمد مه‌لا صالح ، پوخته‌ی ته‌فسیری قورئان ،
[571] _ مه‌لا محمد مه‌لا صالح ، پوخته‌ی ته‌فسیری قورئان ،
[572] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ١٣٨) ، ومسلم (٢٠٤٩) ،

هه‌ڵده‌تۆقێت ، ئه‌وجا دروست ده‌بێ و به‌ره‌و ڕووی زه‌مین ده‌رده‌په‌ڕێ و ته‌نێکی دیار ده‌بێ ، بۆیه له زمانی عه‌ره‌بیدا پێی گوتراوه (جدري الأرض) واته ئاوڵه‌ی زه‌وی ، وه‌کو چواندنێك به ئاوڵه له شێوه‌و ماده‌شدا ، چونکه ماده‌ی ئاوڵه ته‌ڕی و شێیه‌کی خوێنیه‌و ، به‌زۆری له ته‌مه‌نی گه‌شه‌کردندا هه‌ڵده‌تۆقێت ، له سه‌ره‌تای زاڵبوونی گه‌رمی و ، گه‌شه‌کردنی هێزدا.

دوومه‌ڵان له به‌هاردا ده‌رده‌چێت و ، به کاڵی و کوڵاویش ده‌خورێت ، عه‌ره‌به‌کان به (نبات الرعد)ی ناوده‌بن واته : ڕووه‌کی هه‌وره‌گرمه چونکه له کاتی زۆربوونی هه‌وره‌گرمه‌دا زۆر ده‌بێ و ، زه‌ویه‌که بۆ دوومه‌ڵانه‌که درز ده‌با ، دومه‌ڵان له خۆراکی ده‌شته‌کیه‌کانه‌و ، له زه‌وی عه‌ره‌بدا زۆره ، چاکترین خاکیشی خاکی لمینی که‌م ئاوه ٠

دوومه‌ڵان چه‌ندین جۆره : جۆرێکیان کوشنده‌یه‌و ڕه‌نگی مه‌یلی لای سووری ده‌کات و هه‌ناسه‌سواری و خه‌نکان دروست ده‌کات ٠

دوومه‌ڵان ساردی ته‌ڕوشێداره له پله سێدا ، خراپه بۆ گه‌ده‌و ، دره‌نگ هه‌رسه ، ئه‌گه‌ر به‌زۆری بخورێت ، نه‌خۆشیه‌کانی (القولنج) ، (السكتة) ، ئیفلیجی ، گه‌ده‌ئێشان ، قورسی میزکردن دروست ده‌کات ، ته‌ڕوشێداره‌که‌ی له ووشکه‌که‌ی زیانی که‌متره‌و هه‌رکه‌سیش ویستی خواردنی هه‌بوو با بیخاته نێو قوڕی ته‌ڕه‌وه‌و ، ئینجا له گه‌ڵ ئاو و خوێ و جاتره‌دا (الصعتر)([٥٧٣]) بیکوڵێنێ و ، به‌زه‌یتی زه‌یتون و به‌هاراتی گه‌رمه‌وه بیخوات ، چونکه گه‌وهه‌ره‌که‌ی زه‌مینیی چڕه‌و ، خواردنیشی خراپه ، به‌ڵام گه‌وهه‌رێکی ئاوی نه‌رم و نیانی

[٥٧٣] ـ الصعتر : ڕووه‌کێکی ته‌مه‌ن درێژی بچوکه‌و ، گه‌ڵاکانی بۆنێکی عه‌تر ئامێزی توندیان هه‌یه ، لقێکی زۆری چڕی لێده‌بێته‌وه‌و ، به‌سه‌ر زه‌ویدا وه‌کو ڕاخه‌ر خۆی ڕاده‌خات ، نزیکه‌ی (١٢) بوصه به‌رز ده‌بێته‌وه ، گوڵگه‌لێکی په‌مه‌یی و ئه‌رخه‌وانی پێوه‌یه‌و له نیوه‌ی وه‌رزی هاویندا دێنه‌ده‌رێ ، وه له‌به‌ر ئه‌وه‌ی چیاکان بۆن خۆش ده‌کات ، بۆیه پێی گوتراوه (دڵخۆشکاری چیا) ، له چیای (الأخضر)ی وه‌ڵاتی لیبیاو له وه‌ڵاتانی دیکه‌شدا ئه‌م ڕووه‌که زۆره ، تامێکی گه‌رمی که‌مێ تاڵی هه‌یه ، گه‌ڵاو گوڵ و قه‌ده‌که‌ی به‌کارده‌برێت ٠ بڕوانه : http://ar.wikipedia.org/wiki/ ، وه‌رگێڕ ٠

تێدایه پەنجه بۆ سوکی ڕادەکێشێت ، ئەگەر چاوی پێ بڕێژرێت بۆ تـاریکی چـاو و چاوئێشـەی گەرم بەسوودە ، پزیشکە بەڕێزەکان دانیان بەوەدا نـاوە کـە ئاوەکـەی چـاو پـاك دەکاتـەوە · ئەوانەی کە باسیان کردووە (المسيحيُّ)و ، دانەری (القانون)و ، کەسانی تریشن ·

فەرمایشتی پێغەمبەری خوا ﷺ: ((الكَمْأة من المَنِّ)) دوو گوفتاری لەبارەوە هاتوون :

یەکەمیان : ئەو گەزۆیەی کە بۆ نەوەی ئیسرائل دابەزی ، تەنها ئەم جۆرە شـیرینە نـەبوو ، بەڵکو چـەندەها جـۆری خواردەمـەنی بـوو " کـە خـوای تعـالی بـە سـەریدا ڕشـتن ، وەکـو ئـەو ڕووەکەی کە بەخۆڕسکی دەست دەکەوێت ، بەبێ کارو چارەسەرو کێڵـان ، چـونکە ووشـەی (المَنْ) چاوگە بەمانای (المفعول) " واتە ئەو (المن)ە خـۆراکێکی خـەڵاتکراو بـوو لـە لایـەن پەروەردگارەوە ، کەوابوو خوای تعالی هەر شـتێکی کردبێ بـەڕۆزی بـۆ بەنـدەکانی بـە خـۆڕاو بـەبێ کـارکردن و بـەبێ چارەسـەر ، (المَـنْ)ێکـی پوختـە ، ئەگەرچـی هـەموو نیعمەتـەکانی پەروەردگار بۆ بەندەکانی خۆی خەڵات و بەخششە ، بەڵام لێرەدا شـتەکە تایبـەت کـراوە بـەو نیعمەتـەوە کـە بـەبێ کـارکردن بەدەسـت دێـت ، مـرۆڤیش بـەناوی (المَـنْ)ەوە دروسـتی نـەکردووە ، بـەڵکو هـەر بـۆ خـۆی (المَـنْ)ە بـەبێ ئـەوەی مـرۆڤ دەسـتی لـە بونیـدا هـەبێ ، ئەوەبوو خوای تعالی خۆراکی بۆ کردبون بە شتێکی شـاراوە کـە دۆمەڵانـە ، کـە جێگـەی نـانی دەگرتەوە ، پێخۆری بۆ کردبوون بە باڵنـدەی شـێلاقە (السـلوى) ، کـە جێگـەی گۆشـتی بـۆ دەگرتنەوە ، حەلوای بۆ کردبـوون بـە (الطـلُّ) کـە دادەبەزێتـە سـەر درەختـەکان و جێگـەی شیرینی و حەلوای بۆ دەگرتنەوە ، بەم شێوە ژینی بۆ تەواو کردبوون ·

تەماشای فەرمایشتی پێغەمبەری خوا بکە ﷺ: دۆمەڵان لەو گەزوانەیە کە خوای تعالی بۆ نەوەی ئیسرائیلی دابەزاند ٠ لێرەدا تەماشا دەکەیت دۆمەڵانی کردووە بە تەنها بەشێك لە کۆی ئەو هەموو گەزووانەی کە دابیەزاند بۆ نەوەی ئیسرائیل و ، تاکێك لە تاکەکانی گەزۆ ، کەوابوو گەزۆ تەنها جۆرێك نی یە ، (الترنجبین)یش کە دەکەوێتە سەر درەختەکان تەنها جۆرێکە لە گەزۆ ، بەڵام پاشان بەکارهێنانی ووشەی (المَنْ)ی بەسەردا زاڵ بوو وەکو نەرێتێکی تازە بەدیهێنراو ٠

گوفتاری دووەم : دۆمەڵانی چواندووە بە گەزۆی دابەزیو لە ئاسمانەوە ، چونکە کۆدەکرێتەوە بەبێ ماندووبوون و تێچوون و چاندنی تۆو و ئاودان ٠

ئەگەر گوتت : ئەگەر ئەمە پایەی دۆمەڵان بێت ، کەوابوو ئەو زیانە چی یە تیایدا ، لە کوێ وە ئەوەی بۆ هاتووە ؟

بزانە خوای تعالی بەووردی و لێهاتووی هەموو شتێکی دروست کردووە ، بەچاکی و جوانی هەموو شتێکی خوڵقاندووە ، لە سەرەتای خوڵقاندنیدا هیچ بەڵاو نەخۆشیەکی تێدا نی یە ، سوودی کەڵکێکی تەواوی هەیە بۆ ئەوەی لە پێناویدا ئامادەکراوەو خوڵقێنراوە ، کەچی پاشان بەهۆی چەندین هۆکاری دیکەوە بەڵاو نەخۆشی تووش دەبێ " وەکو نزیکی و لەپاڵ یەکدابوون ، یاخود تێکەڵبوون ، یاخود چەندین هۆکاری تر کە خراپی دەکات ، بۆیە ئەگەر لە سەر سروشت و خوڵقاندنە بنەڕەتەکەی بمایەتەوە بەبێ تێکەڵاوبوونی لە گەڵ ئەو هۆیانەدا کە خراپی دەکەن ، خراپ نەدەبوو ٠

هەرکەس زانیاری سەبارەت بە باروحاڵی جیهان و سەرەتای دروستبوونی هەبێ ، دەزانی هەموو ئەو خراپبوونەی لە ئاوهەواو ڕووەك و گیانلەبەران و باروحاڵی دانیشتوانیدا هەیە ، دوای خوڵقاندن تووشیان بووە بەهۆکارگەلێکی جیاواز ، بەردەوام کردەوەکانی نەوەی ئادەم و سەرپێچیان بۆ پێغەمبەران خراپەی جۆراوجۆری گشتی و تایبەت دروست دەکەن و ،

بەوەش تووشی جۆرەها ئازارو ، نەخۆشی و ، دەردو ، چاوەقوڵە (طاعون)و ، بێ بارانی و ووشکێتی و ، قات و قڕی و ، هەڵگرتنی فڕداری خاك و ، بەروبوم و ، ڕووەك و ، هەڵگرتنی سوودەکانیان ، یاخود کەم کردنەوەیان دەبن ، هەموو ئەمانە کارویارێکن یەك بەدوای یەکدا ڕوو دەدەن ٠

ئەگەر زانستیشت ئەوەندە فراوان نەبوو جێگەی ئەوانەی سەرەوەی تیا بێتەوە ، با ئەم ئایەتی خوای پەروەردگارت بەس بێت : ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾[الروم : ٤١] واتە : ﴿ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ﴾ خراپە (بەڵاو شێوان و دەرد) لە ووشکانی (زەوی) و دەریادا دەرکەوتووە ﴿بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ﴾ بەهۆی ئەو خراپانەی خەڵکی کردویانە[٥٧٤] ، ئەم ئایەتە لە سەر باروحاڵی جیهان دابەزیووە ، پێک گرتنی بۆ کردووە لە نێوان ئەوەی لە واقیعدا ڕوودەدەن و لە نێوان فەسادو خراپەدا ، تۆش تەماشا دەکەیت چۆن ئەو بەڵاو نەخۆشیانە هەموو کاتێك لە بەروبووم و ڕووەك و ئاژەڵاندا ڕوودەدەن ، لەو بەڵایانەشەوە چەندین بەڵای دیکەی پەیوەندیدار ڕوودەدەن و ، ملی یەکتریان گرتووە ، هەرچەند خەڵکی ستەم و کردەوەی ناشیرین و داوێن پیسی زیاتر ئەنجام بدەن ، ئەمەندە خوای پەروەردگاریش بەڵاو نەخۆشیان بۆ بەدیدەهێنێت " لە خۆراك و میوەو ، هەواو ئاو و ، جەستەو سروشت و ، وێنەو شێوەو ڕەوشتیاندا " وەکو کەمکردنەوە لە خۆراك و ، دەردو بەڵاهێنان بەسەردا ، بەجۆرێك ڕێکی کردەوەو ستەم و کردەوناشیرینەکانی ئەوان بێت ٠

پێشتر دانەوێڵەی وەکو گەنم و شتی تریش زۆریووە بەبەراوردی ئەمڕۆ ، هەروەها فڕداریشی گەورەتر بووە ٠ پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) دەگێڕێتەوە : کەوا لە گەنجینەکانی (بني أمية)دا توورەکەیەك دۆزرایەوە گەنمی تێدا بوو هەر دانەیەکی بەئەندازەی ناوکە خورمایەك دەبوو ، لە سەری نووسرابوو : ئەمە لە ڕۆژانی دادپەروەریدا

---

[٥٧٤] ـ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

دەڕوا ، ئەم چیرۆکەی لە (المسند)ەکەیدا گێڕاوەتەوە لە میانەی فەرموودەیەکدا لەم بارەوە باسی کردووە ٠

زۆربەی ئەم نەخۆشی و بەڵا گشتیانە پاشماوەی سزایکن نەتەوەکانی ڕابردووی پێ سزا دەدرا ، پاشان هێندێکی وەکو چاودێر مایەوە ، بۆ ئەو کەسانەی کە هێندێ لە کردەوی خراپی ئەو نەتەوانەی تێدایە ، وەکو حوکمێکی بەدادو ، فەرمانێکی دروست ، پێغەمبەری خواش ﷺ ئاماژەی بۆ ئەمە کردووە کە فەرموویەتی : ئەوە پاشماوەی بەڵا یاخود سزایەکە نێردرایە سەر نەوەی ئیسرائیل ٠

ئەوەبوو خوای تعالی بای بەسەر قەومێکدا زاڵ کرد ، بۆ ماوەی حەوت شەو هەشت ڕۆژ ، پاشان هێندێکی لەو بایە لە جیهاندا هێڵایەوە ، لەو ڕۆژانەدا ، کەوابوو ئەمانە چەندین پەندو ئامۆژگاری تێدایە ٠

خوای تعالی کردەوکانی مرۆڤی چاك و مرۆڤی خراپەکاری کردووە بەهۆکاری تووشبوون بە نەخۆشی و دەردو بەڵا لەم جیهانەدا ، وەکو فەرمانێکی ناچاری ٠

بۆیە خەڵکی کە چاکەکردن و زەکات و خێروچاکەداری ناکەن و قەدەغەی دەکەن ، خوای تعالاش بارانی ئاسمانیان لێ قەدەغە دەکات و ، ووشکێتی و ، قات و قڕیان بە سەردا دەهێنێ ٠

کە خەڵکی ستەم لە هەژاران و کەمدەستان دەکەن و ، لە کێشانەو پێوانەدا گزی دەکەن و کەمی دەکەنەوە ، وە بەهێزان دەست درێژی لە بێهێزان و لاوازان دەکەن ، خوای تعالاش جەوری پادشایان و کاریەدەستانیان بەسەردا زاڵ دەکات ، ئەو پاشایانەی کە هیچ ڕەحم و بەزەیەکیان بە مرۆڤدا نایەتەوە کاتێ داوای ڕەحم و بەزەیان لێدەکرێت ٠

له راستيدا ئەوان كردەوەكانى ميللەتن بەڵام لە ڕوخسار و شێوەى كاربەدەستەكانياندا بۆيان دەركەوتوون ، چونكه خواى تعالى به دلنايى و دادپەروەرى خۆى كردەوەكانى خەڵك بۆ خودى خەڵكەكە بەقاڵب و شێوەيەك بەدەردەخات " كه گونجاويان بێت .

جارێك به كەم بارانى و قات و قڕى ، جارێك به دوژمن ، جارێك به كاربەدەستانى ستەمكار ، جارێك بەنەخۆشيه گشتيەكان ، جارێك بەخەم و خەفەت تووشيان دەبێ و لێيان نابێتەوە ، جارێك بەقەدەغەكردنى فرو بەرەكەتى ئاسمان و زەوى ، جارێك بەزاڵكردنى شەيتان كه هانيان دەدات بۆ هۆكارەكانى تاوانكردن ، بۆ ئەوەى بڕيارى پەروەردگاريان بە سەردا بچەسپێ ، هەموو كەسێكيش بچێتەوە سەر ئەوەى بۆ خولقێنراوە . ئاقڵ و ژيريش چاوى بەنێو هەرێمە جياوازەكانى جيهاندا دەگەڕێنێت ، دەيانبينێ و ، تەماشاى جێگەى دادپەروەرى خواو دانايەكەى دەكات و ، ئەوكات بۆى دەردەكەوێت كەوا پێغەمبەران و شوێنكەوتوانيان بەتايبەت لە سەر ڕێگەى راستى ڕزگارين ، بەڵام هەموو خەڵك بەڕێگاى تياچوندا دەچن و ، بەرەو ماڵێكى وێرانبوون مل دەنێن ، بەڕاستى خواى تعالى كارو فەرمانى خۆى بەئەنجام دەگەيەنێ ، كەسيش ناتوانى فەرمانى خواى تعالى بگۆڕێ يا هەڵيوەشێنێتەوە ، هيچ بەرگرى كارێكيش نى يە بۆ فەرمانى خوا . وبالله التوفيق .

فەرمايشتى پێغەمبەرى خوا ﷺ : (وماؤها شفاء للعَيْنِ) واته : ئاوەكەى بۆ چاو شيفايه ، به سێ گوفتار لێكدراوەتەوە :

يەكەميان : ئاوەكەى تێكەڵ بەدەرمانى تر دەكرێت كه چاوى پێ چارەسەر دەكرێت ، نەك خۆى بەتەنها بەكاربێت ، ئەمه بۆچۆنى (أبوعبيد)ە .

دووەم : بەپوختى بەكاردەهێنرێت پاش برژاندنى و ، دڵۆپاندنى ئاوەكەى ، چونكه ئاگر نەرمونيانى دەكات و پێى دەگەيەنێت و ، تەڕى و پاشەڕۆو زيانبەخشەكانى دەتوێنێتەوەو ، تەنها سوودەكانى دەمێنێتەوە .

سێ یەم : مەبەست بەئاوەکەی ئەو ئاوەیە کە لە ئەنجامی بارانەوە تیایدا دروست دەبێ ، کە بریتیە لە یەکەم دڵۆپەکانی باران کە دادەبەزێتە سەر زەوی ، بۆیە خستنەسەرەکە (إضافة) خستنەسەری جووتکردنە ، نەك خستنەسەری بەش ، ئەمەش بۆچۆنی پێشەوا (ابن الجوزي)یە کە دورترین و لاوازترین بۆچونەکانە.

گوتراوە : ئەگەر ئاوەکەی بۆ ساردکردنەوەی ئەوەی لە چاودایە بەکارهێنرا ، ئەوا ئاوەکەی بەتەنها خۆی بۆ خۆی شیفایە ، بەڵام ئەگەر بۆ شتی تری جگە لەوە بوو ، ئەوا دەبێ لەگەڵ شتی تردا تێکەڵ بکرێت .

(الغافقي) دەڵێت : ئاوی دوومەڵان چاکترین دەرمانەکانی چاوە ئەگەر لە گەڵ کلدا بشێلدرێت و چاوی پێ برێژرێت ، پێڵوەکانی چاو بەهێز دەکات و ، ڕوحە بینەرەکە زیاتر بەهێزو تیژ دەکات و ، دابەزینی نەخۆشیەکانی لێ دوردەخاتەوە .

كَبَاث([575]) في الصحيحين : من حديث جابر بن عبدالله _ رضي الله عنه _ ، قال : كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ نَجْنِي الْكَبَاثَ ، فَقَالَ : ((عَلَيْكُمْ بِالأَسْوَدِ مِنْهُ ، فَإِنَّهُ طَيِّبُه))([576]).

واتە : لە (جابر)ی کوڕی (عبدالله)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ پێکەوە (الكَبَاثُ)مان لێدەکردەوە ، ئەوەبوو فەرمووی : ((ڕەشەکەی لێکەنەوە ، چونکە بەلەزەترو بەسوودترە)) .

[575] _ كَبَاثُ : بەروبومی پێکەیوی درەختی (الآراك)ە ، لە هەنجیر دەچێت و مرۆڤ و ئاژەڵیش دەیخۆن ، بڕوانە : صحيح البخاري بتحقيق مصطفى ديب ، ج٣ .
دەنکی بەری ئەم درەختە کەمێك لە دەنکی کوزبورە گەورەترە ، بڕوانە : قاموسی ڕستە ، مەلا محمودی کەلالەی ، وەرگێڕ .

[576] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٨) ، ومسلم (٢٠٥٠) .

(الكَبَاثُ) ، بفتح الكاف ، والباء الموحدة المخففة ، والثـاء المثلثـة ؛ بـەروبومی درەختـی (الأراك)ە . لە خاكی وەڵاتی حیجازدا زۆرەو ، میزاجی گـەرمی ووشـكە ، سـوودەكانی وەكـو سـوودەكانی (الأراك)ە : گـەدە بـەهێز دەكـات ، هـەرس كـردن چـاك دەكـات ، بەڵغـەم پـاك دەكاتەوە ، بۆ ئازارەكانی پشت بەسوودە ، زۆرێك لە نەخۆشیەكانی تر .

(ابـن جُلجُـل) دەڵێـت : ئەگـەر ئاردەكـەی بخورێتـەوە ، میزهێنـەرەو ، میزڵـدان پـاك دەكاتەوە ، (ابن رضوان) دەڵێت : گەدە بەهێز دەكات و ، سروشت ڕادەگرێت .

كَتَمْ : روى البخاريُّ في صحيحه : عن عثمان بن عبدالله بن مَوْهَب ، قال : دخلنا على أُمِّ سَلَمة _ رضي الله عنها _ ، فأخرجت إلينا شعراً من شعر رسول الله ﷺ مخضوبٌ بالحِنَّاء والكَتَمِ([٥٧٧]).

واتە : لە (عثمان)ی كوڕی (عبدالله)ی كوڕی (مَوْهَب)ەوە ، فەرموویەتی : چووینە دیدەنی (أُمِّ سَلَمة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ ئەوەبوو تاڵە موویەكی لە پرچی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ دەرهێناین بە خەنەو (الكَتَم) ڕەنگ كرابوو .

وفي السنن الأربعة : عن النبيِّ ﷺ أنَّه قال : ((إنَّ أحسنَ ما غيَّرتُم به الشَّيبَ الحِنَّاءُ والكَتَمُ))([٥٧٨]).

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چاكترین شتێك سەرسپی بوونی پێ بگۆڕن خەنەو (الكَتَم)ە)) .

---

[٥٧٧] _ صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٢٩٦ ، ٣١٩ ، ٣٢٢) ، والبخاري (٧ / ٢٠٧) ، وابن ماجة (٣٦٢٣) كلهم من طريق عثمان بن عبدالله بن موهب عن أم سلمة فذكرته .

[٥٧٨] _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ١٤٧) ، وصححه الألباني في صحيح الجامع (١٥٤٦) .

له (الصحيحين)دا : له (أنس)ەوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : (أبابكر) _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ به خەنەو (الكَتَم) ڕەنگی دەکرد ٠

وفي سنن أبي داود : عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ _ رضي الله عنهما _ قَالَ : مَرَّ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ رَجُلٌ قَدْ خَضَبَ بِالْحِنَّاءِ ، فَقَالَ : ((مَا أَحْسَنَ هَذَا ؟)) ، فَمَرَّ آخَرُ قَدْ خَضَبَ بِالْحِنَّاءِ وَالْكَتَمِ ، فَقَالَ : ((هَذَا أَحْسَنُ مِنْ هَذَا)) ، فَمَرَّ آخَرُ قَدْ خَضَبَ بِالصُّفْرَةِ ، فَقَالَ : ((هَذَا أَحْسَنُ مِنْ هَذَا كُلِّهِ))([٥٧٩]).

واته : له (ابن عباس)ەوه _ خوا له خۆی وبابیشی ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پیاوێك بەلای پێغەمبەری خوادا ﷺ تێپەڕیوو سەری بەخەنه ڕەنگ کردبوو ، فەرمووی : ((ئەمه چەند چاکه ،)) ، یەکێکی تر تێپەڕیوو سەری به خەنەو (الكَتَم) ڕەنگ کردبوو ، فەرمووی : ((ئەمه له ئەمه چاکتره)) ، یەکێکی تر تێپەڕیوو سەری به زەرد سەری ڕەنگ کردبوو ، ئەوەبوو فەرمووی ((ئەمه له هەمووی چاکتره)) ٠

(الغافقي) دەڵێت : (الكَتَم) ڕووەکێکه له دەشتەکاندا دەڕوێت ، گەڵاکانی نزێك به گەڵای زەیتونه ، له باڵا زیاتر بەرز دەبێتەوه ، بەرێکی هەیه لەبەری بیبەر (الفُلفُل) دەچێت ، ناوکی له نێودایه ، ئەگەر بکوترێت ڕەش دەبێتەوه ، ئەگەر گوشراوی گەڵاکەی دەربهێنرێت و ، به ئەندازەی (أُوقية)یەکی([٥٨٠]) لیٚ بخورێتەوه ، بەهێز دەڕشێنێتەوەو ، بۆ گەزستنی سەگیش بەسوود دەبیٚ٠ بنەڕەتەکەشی ئەگەر له گەڵ ئاودا بکوڵێندرێت دەبیٚ به مەرەکەب و بۆ نووسین بەکاردێت ٠

---

[٥٧٩] _ إسناده ضعيف : أخرجه أبوداود (٤٢١١) ، وضعفه الألباني في ضعيف أبي داود (٩٠٢) ٠

[٥٨٠] _ أُوقية : کێشی (١١٩) غەرام زیوه ، بڕوانه : فتاوى الشبكة الإسلامية بإشراف د ٠ عبدالله الفقيه ، ٢٦٦٧٥ تحديد الأوزان والمكاييل ، وەرگێڕ ٠

(الكِنـدي) دەڵێـت : تـۆوی (الكَـتَم) ئەگـەر بـۆ ڕەشـتنی چـاو بـەکاربهێنرێت ، ئـاوی دروستبوو لە چاودا شیی دەکاتەوەو چاکی دەکاتەوە ٠

هەندێ خەڵك واتێگەشتوون (الكَتَم) وەسمەیە ، کە بـە گـەڵای نیـل ناودەبرێـت ، ئەمـە بۆچونێکی هەڵەیە ، چونکە وەسمە ڕووەکێکی دیکەیەو (الكَتَم) نی یە ٠ دانەری (الصحاح) دەڵێت : (الكَتَم) بالتحريك : ڕووەکێکە تێکەڵ بـە وەسمـە دەکرێـت و بۆ ڕەنگکردنـی پـرچ بەکاردێت ٠ گوتراوە : وەسمە ڕووەکێکە گەڵایـەکی درێـژی هەیـەو ڕەنگـی مەیلـەو شـینەو لـە گەڵای درەختی بیی (شجر الخلاف) گەورەترەو ، لە گەڵای لوبیا دەچێت و ، لـەو گـەورەترە ، لە وەڵاتەکانی حیجازو یەمەنەوە دەهێنرێت ٠

فإن قيل : قد ثبت في الصحيح عن أنس _ رضي الله عنه _ أنه قال : لم يختضب النبي ﷺ ([581]).واتە : ئەگـەر گـوترا : بـە (صـحيح)ی لـە (أنـس)ەوە _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺپرچی ڕەنگ نەدەکرد ٠

دەگوترێت : پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) وەڵامی ئەمەی داوەتـەوەو فەرموویـەتی : کەسـانی دیکـەی جگـە لـە (أنـس) شـایەتیان داوە کـەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ پرچـی ڕەنـگ دەکرد ٠ وە ئەو کەسەی بینیویـەتی لـە پلـەی ئـەو کەسـەدا نـی یـە کـەوا نـەیبینیوە ، بـەڵکو پلەکەی بەرزترە ، پێشەوا (أحمد)ی کوڕی (حنبل) جێگیری دەکات کەوا پێغەمبـەری خـوا ﷺ پرچی ڕەنگ دەکرد ، کۆمەڵێکی تـری فەرموودەناسانیشـی لـە گەڵدایـە ، بـەڵام ئیمـامی (مالك) نکۆڵیی لێ کردووە ٠

فإن قيل : قد ثبت في صحيح مسلم النهي عن الخِضاب بالسواد في شأن أبي قُحافةَ لَّما أُتِيَ به ورأسُه ولحيتُه كالثُّغامة بياضاً ٠ فقال : ((غَيِّروا هذا الشَّيبَ وجَنِّبُوهُ السَّواد))([582]) ٠ والكَتَمُ يُسَوِّد الشعرَ

---

[581] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٢١٦ ، ٢٦٦) ، ومسلم (٧ / ٨٥) ، والنسائي (٨ / ١٤١) كلهم من طريق المثنى بن سعيد ، عن قتادة ، عن أنس فذكره ٠

واته : ئەگەر گوترا : له (صحيح)ى ئیمامی (مسلم)دا قەدەغەكردنى رەنگ كردن بەرەش جێگیربووە سەبارەت بە (أبي قُحافة) كاتێ هێنرایه خزمەتى پێغەمبەرى خوا ﷺ و سەرى و ریشى وەكو درەختى (الثغامة) سپى بوو . ئەوەبوو پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووى : ((ئەم سپێتیه بگۆرن به رەنگێكى ترو ، بەدووریشى بگرن له رەنگى رەش)) . (الكَتَمُ)یش پرچ رەش دەكات .

وەلامی ئەمە بەدوو روو دەدرێتەوە :

یەكەمیان : قەدەغەكردنەكە بۆ رەشكردنى پەتیە ، بەلام ئەگەر خەنەكە شتێكى ترى تێكەڵ كرا ، وەكو (الكَتَمُ)و بەو هاوشێوانە ، ئەوا هیچی تێدا نى یه ، چونكه خەنەو (الكَتَمُ) رەنگێك بەپرچ دەبەخشن له نێوان سوورو رەشدایه بەپێچەوانەى وەسمە ، كه رەنگێكى رەشى خەڵوزى بەپرچ دەبەخشێ ، ئەمە راسترینى هەردوو وەلامەكەیه .

وەلامی دووەم : ئەو رەنگ كردن بەرەشەى قەدەغەكراوە رەنگ كردنى گزى و فێڵه ، وەكو ئەوەى كچ و كەنیزەك و ، ژنى بەتەمەن ، مێردو گەورەكەى هەڵدەخەڵەتێنێ ، سەر رەنگ كردنى پیاوى بەتەمەن بۆ ئەوەى ژنى پێ هەڵخەڵەتێنێ ، هەموو ئەمانە گزى و فێڵ و هەڵخەڵەتاندنە ، بەلام ئەگەر مەبەست بەپرچ رەنگ كردنەكە گزى و فێڵ و هەڵخەڵەتاندن نەبوو ، ئەوا به (صحيح)ى له پێشەوایانمان (الحسن) و (الحسين)ەوە _ خوایان لێ رازى بێت _ دەگێرنەوە كەوا پرچیان بەرەش رەنگ كردووە ، ئەم گوفتارە پێشەوا (ابن جرير) له كتێبى (تهذيب الأثار)دا باسى كردووە ، هەروەها له (عثمان)ى كورى (عفان)و ، (عبدالله)ى كورى (جعفر)و ، (سعد)ى كورى (أبي وقاص)و ، (عُقبةٰ)ى كورى (عامر)و ، (المغيرة)ى كورى (شعبة)و ، (جرير)ى كورى (عبدالله)و ، (عمرو)ى كورى (عاص)ەوە باسى كردووە .

---

[٥٨٢] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢١٠٢) .

هەروەها لە کۆمەڵێك لە (التابعين)ەوە باسی دەکات وەکو ، (عمـرو)ی کـوڕی (عثمـان)و ، (علي) کوڕی (عبدالله)ی کوڕی (عباس)و ، (أبوسلمة)ی کـوڕی (عبـدالرحمن)و ، (عبدالرحمن)ی کوڕی (الأسود)و ، (موسى)ی کوڕی (طلحة)و ، (الزُّهْري)و ، (أيـوب)و ، (إسماعيل)ی کوڕی (معدي كرب)ەوە ٠

هەروەها پێشەوا (ابن الجوزي) لە (محارب)ی کوڕی (دِثار)و ، (يزيد)و ، (ابـن جـريج)و ، (أبي يوسف)و ، (أبي إسحاق)و ، (ابن أبي ليلى)و ، (زيـاد)ی کـوڕی (عَلاقـة)و ، (غـيلان)ی کـوڕی (جـامع)و ، (نـافع)ی کـوڕی (ابـن جُـبير)و ، (عمـرو)ی کـوڕی (علـي المُقَدَّمي)و ، (القاسم)ی کوڕی (سلام)ەوە باسی دەکات ٠

کَرْمٌ ؛ درەختی ترێ ، کە لە زمانی عەرەبیدا بـە (الحَبَلَـةُ)ش ناودەبرێـت واتـە : مێـو ، (مکروە)یشە بە (الكَرْمُ) ناوبرێت ، لەبـەر ئـەو فەرموودەیـەی ئیمـامی (مسـلم) لـە (صـحیح)ەکەیدا دەیگێڕێتەوە کەوا پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((لا يقولَنَّ أحدُكُم للعِنَـبِ الكَـرْمَ ، الكَـرْمُ : الرَّجُـلُ المُسْـلِمُ)) ٠ وفي روايـة : ((إنَّمـا الكَـرْمُ قَلـبُ المُـؤْمن)) ، وفي أخـرى : ((لا تقولوا : الكُرمُ ، وقُولُوا : العِنَبَ والحَبَلَةُ))([583])

واتە : ((با هیچ کەس بە ترێ نەڵێ (الكَرْمُ) ، (الكَرْمُ) پیاوی موسڵمانە)) ٠ لـە (ریوایـە)تێکی تردا : ((لە ڕاستیدا (الكَرْمُ) دڵی باوەڕدارە)) ، لە (ریوایە)تێکـی تـردا : ((مـەڵێن : (الكَرْمُ) ؛ بڵێن : ترێ و مێو)) ٠

دوو ماناش لەمەدا بەدیدەکرێت :

یەکەمیان : عـەرەب درەختـی ترێـی بـە (الكَـرْمُ) نـاودەبرد واتـە : ڕێـزدار ، بـەهۆی زۆری سوودو کەڵك و خێریەوە ، بەڵام پێغەمبەری خوا ﷺ ناقایـل بـوو بـەناوێك ناوبرێـت نەفسـەکان

---

[583] ـــ صحيح : أخرجه مسلم (٧ / ٤٦) عن أبي هريرة فرفعه ٠

بجولێنێت بۆ خۆشویستنی و خۆشویستنی ئەو شەرابە سەرخۆشکارەی لێی دروست دەکرێت ، کە دایکی هەموو پیسیەکانە ، بۆیە ناقایل بوو بنەڕەتی بە چاکترین ناو " کە لە هەموو ناوێکی تر کۆکاری خەیرە " ناوبرێت ٠

دووەم : ئەمە دەکەوێتە چوارچێوەی فەرمایشتی پێغەمبەری خواوە ﷺ : ((لَيْسَ الشَّدِيدُ بِالصُّرَعَةِ))([٥٨٤]) واتە : ((بەهێزی ڕاست ئەو پیاوە نی یە کە سەردەکەوێ و پیاوان دەدا بە زەویدا)) ٠ هەروەها دەچێتە چوارچێوەی فەرمایشتی پێغەمبەری خواوە ﷺ : ((لَيْسَ المِسْكِينُ بِالطَّوَّافِ))([٥٨٥]) ((ئەو کەسەی بەسەرتاندا دەگەڕێت دەستکورتی ڕاست نی یە)) ٠ واتە : ئێوە درەختی ترێ بە(الكَرْمُ) ناودەبن لەبەر سوودە زۆرەکانی ، بەڵام دڵی بڕوادار یاخود پیاوی موسڵمان لە درەختی ترێ بەم ناوە شایستەترە ، چونکە بڕوادار هەرهەمووی خێرو کەڵکە ، هەموو ئەمانە دەچێتە چوارچێوەی ئاگادارکردنەوەو ناساندن بەو خێرو ، بەخشین و ، باوەڕو ، نورو ، ڕێنمووی و ، لەخوا ترسان و ، سیفاتانەی لە دڵی باوەڕداردایەو ، بەهۆیە شایستە دەبێ بەم ناوە ، زیاتر لە شایستەبوونی مێو بەم ناوە ٠

پاشان ٠ هێزی مێو ساردی ووشکە ، گەڵاو خۆ هەڵواسەکانی ساردکارە لە کۆتای پلە یەکدا ، ئەگەر بکوترێت و پێچەرێکی (ضماد)ێکی لێ دروست بکرێت سەر ئێشەو ، ئاوسانە گەرمەکان و ، هەڵئاوسانی گەدە ئارام دەکاتەوە ، گوشراوی لقەکانی ئەگەر بخورێتەوە ڕشانەوە ئارام دەکاتەوەو ، سك دەگرێتەوە ، هەروەها ناوەڕۆکە تەڕەکەی و ، گوشراوی گەڵاکانی ، بۆ برینی ڕیخۆڵە بەسوودەو ، خوێن و کێماو دەردەدات و ، ئازاری گەدە ناهێڵێت ٠ ئەو ئاوە فرمێسکیەی کەبەسەر لقەکانیەوە هەڵگیراوەو ، وەکو کەتیرەیە ئەگەر بخورێتەوە بەرد دەکاتە دەرەوە ، ئەگەر نەخۆشیەکانی ووشك هەڵاتووی و قڵیشانی پێست و نەمانی موو

---

[٥٨٤] ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (١٠ / ٤٣١) ، ومسلم (٢٦٠٩) ٠

[٥٨٥] ـ صحيح : أخرجه مالك في موطئه (٥٧٥) ، والبخاري (٢ / ١٥٤) ، ومسلم (٣ / ٩٥) ، والنسائي (٥ / ٨٥) كلهم من طريق أبي الزناد عن الأعرج عن أبي هريرة فذكره مرفوعاً .

بەسەریەوەو ، گەڕی و نەخۆشیەکانی تری تێهەڵسوێنرێت چاکیان دەکاتەوە ، بەڵام پێش بەکارهێنان پێویستە ئەندامەکە بە ئاو و (النطرون) بشۆردرێت ، ئەگەر لە گەڵ زەیتی زەیتوندا شوێنە تووکنەکانی جەستەی پێ بسڕێت دەیتاشێت و لایدەبات ، خۆڵەمێشی لقەکانی ئەگەر لە گەڵ سرکەو ڕۆنی گوڵ و(دهن الورد) سپەندا (سذاب) پێچەرێکی (ضماد) لێ دروست بکرێت ئەوا بۆ ئەو ئاوسانانەی تووشی سپڵ دەبێ بەسوودە ، هێزی ڕۆنی گوڵی مێو (دهن زهرة الكرم) قبزکارەو لە هێزی ڕۆنی گوڵ (دهن الورد) دەچێت ، سوودو کەڵکەکانی ئەمەندە زۆرن نزیك بە سوودەکانی دارەخورمایە ·

كَرَفْس ، کەرەوز : لە فەرموودەیەکدا کە (صحیح) نی یە ، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((مَن أكَلَهُ ثم نامَ عليه ، نام ونَكْهَتُهُ طَيِّبةٌ ، وينامُ آمناً من وَجَعِ الأضراسِ والأسنانِ)) واتە : ((ئەگەر هەرکەس خواردی و پاشان نووست ، دەنوێت و بۆنی خۆشەو ، دەنوێت و بێوەی دەبێ لە ئازاری ددانە خڕێکان و ددان)) · ئەم فەرموودە پوچەو بەدەمی پێغەمبەری خواوە ﷺ هەڵبەستراوە ،

بەڵام جۆرە (البُسْتانيُّ)کەی زۆر بۆن خۆش دەکات ، ئەگەر بنەڕەتی بەملەوە هەڵواسرێت بۆ ئازاری ددان بەسوودە ·

کەرەوز گەرمی ووشکە ، گووتراوە : تەڕو شێدارەو کونیلە داخراوەکانی (سُداد) جگەرو سپڵ دەکاتەوە میزهێنەرە ، خوێنی بێنوێژی هێنەرە ، بەرد وورد دەکات و ، تۆوەکەشی لەو بارەوە بەهێزترە ، ئارەزووی جوتبوون دەوروژێنێت ، بۆ نەهێشتنی هەموو بۆنێکی ناخۆش بەسوودە · (الرازيُّ) دەڵێت : پێویستە نەخورێت ئەگەر ترسی پێوەدانی دووپشك لە ئارادابوو ·

كُرَّاثٌ ، کەوەر : فەرموودەیەکی لەبارەوە هاتووە (صحیح) نی یەو بەدەمی پێغەمبەری خواوە هەڵبەستراوەو پووچە : ((مَن أكَلَ الكُرَّاث ثم نامَ عليه نام آمناً مِنْ ريح البَوَاسيرِ واعتَزَلَهُ

الملَكُ لِنَتَنِ نَكْهَتِهِ حتى يُصْبِحَ)) واته : ((هەركەس كەوەر بخوات و پاشان بنوێ بێوەی دەبێ لە بای مایەسیری و پەریەکەش لیّ دور دەکەوێتەوە تا رۆژ دەکاتەوە)) ٠

کەومر دوو جۆرە :

(النَبَطيُّ) : ئەو جۆرەیە کە لە سوفرە دادەنرێت ٠

(الشاميُّ) : ئەوەیە کە سەری هەیە، گەرمەو ووشکەو سەردەئێشێنێت ، ئەگەر بکوڵێندرێت و بخورێت ، یاخود ئاوەکەی بخورێتەوە ، بۆ مایەسیری سارد بەسوودە ، ئەگەر تۆوەکەی بهاڕدرێت و ، لە گەلّ (القطران)([586]) بشێلدرێت و ، بۆن و هەڵمەکەی بدریّ لەو ددانانەی کرمی تێدایە بڵاوی دەکاتەوەو دەریدەهێنێت و ، ئازارە کاتیەکەی دادەمرکێنێتەوە ، ئەگەر دوکەڵی تۆوەکەی لە کۆم بدریّ مایەسیریەکەی سووك دەبێتەوە ، هەموو ئەمانە لە کەوری (النَبَطيُّ)دایە ٠

لە گەلّ ئەمەشدا ددان و پۆك خراپ دەکات و ، سەر دەئێشێنێت و ، خەونگەلێکی ناخۆش بۆ مرۆڤ دروست دەکات و ، چاو تاریك دەکات و ، بۆنی دەم ناخۆش دەکات ، بەڵام میزو بێنوێژی زیاد دەکات ، ئارەزووی جوتبوون زیاد دەکات ، بەڵام درەنگ هەرسە.

پیتی لام (ل) :

لَحْمٌ ، گۆشت : خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴾[الطور : ٢٢] واتە : ﴿ وَأَمْدَدْنَاهُمْ بِفَاكِهَةٍ وَلَحْمٍ ﴾ وە بەردەوام هەموو جۆرە میوەو گۆشتێکیان پێ دەدەن ﴿ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴾ لەوەی ئارەزووی دەکەن ٠ هەروەها خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿

[586] ـ القطران : گوشراوی دوو درەختی (الأرز) و (الأبهل)ە ، یاخود مادەیەکی ڕەش و لینج و شلەمەنیە لە درەخت و خەڵوزو شتی وا دەردەهێنرا ، بڕوانە : لسان العرب ، وەرگێر ٠

وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴾[الواقعة : ٢١] واتـه : وه گۆشـتی هـه‌ر باڵنده‌یـه‌ك كـه حـه‌زی لـێ بكه‌ن(٥٨٧)٠

وفي سنن ابن ماجة من حديث أبي الدرداء ، عن رسول الله ﷺ: ((سَيِّدُ طَعامِ أهْلِ الدُّنيا وأهْلِ الجَنَّةِ اللَّحمُ))(٥٨٨)٠

واته : پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی : ((سه‌رگه‌وره‌ی خۆراكی خه‌ڵكی دونیاو خه‌ڵكی به‌هه‌شت گۆشته)) ٠

ومن حديث بُريدةَ يرفعه : ((خَيْرُ الإدامِ في الدُّنيا والآخِرةِ اللَّحْمُ))(٥٨٩)٠

واتـه : (بُريـدة) _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ لـه فه‌رمووده‌یه‌كدا كـه بـه‌رزی ده‌كاتـه‌وه بـۆ پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ فه‌رموویه‌تی : ((خێردارترین پێخۆری دونیاو ڕۆژی دوای گۆشته)) ٠

وفي الصحيح عنه ﷺ ((فضلُ عائشةَ على النِّساءِ كفضلِ الثَّريدِ على سائرِ الطَّعَامِ))(٥٩٠) ٠

((به‌ڕاستی ڕێزی (عائشة) به‌سه‌ر ژنانی دیكه‌دا ، وه‌كو ڕێزی شله‌به‌گۆشته به‌سه‌ر خواردنه‌كانی تردا)) ٠

(الثريد) واته : نان و گۆشته ٠ شاعیر ده‌ڵێت :

إذَا مَا الخُبْزُ تَأْدُمُهُ بِلَحْمٍ ... فَذَاكَ أمَانةُ اللهِ الثَّرِيدُ

واته :

ئه‌گه‌ر نان پێخۆره‌كه‌ی بكه‌ی به گۆشت ... باشه‌و ئه‌مانه‌تی خواش شله‌به‌گۆشته

٥٨٧ _ مه‌لا محمد مه‌لا صالح ، پوخته‌ی ته‌فسیری قورئان ٠

٥٨٨ _ إسناده ضعيف جداً : أخرجه ابن ماجة (٣٢٠٥) ، وانظر الضعيفة (٣٧٢٤) ٠

٥٨٩ _ ضعيف جداً : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٢٨٧٩) وقال : ضعيف جداً ، وعزاه السيوطي إلى البيهقي في الشعب عن أنس ، وانظر الضعيفة (٢٥٧٤) ٠

٥٩٠ _ سبق تخريجه ٠

پێشەوا (الزُّهْري) دەفەرمێت : خواردنی گۆشت حەفتا هێز زیاد دەکات ، (محمد)ی کوڕی (واسع) دەڵێت : گۆشت هێزی چاو زیاد دەکات ، لە (علي) کوڕی (أبي طالب)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : گۆشت بخۆن ، بەڕاستی ڕەنگ ساف دەکات و ، سك خاڵی دەکاتەوەو ، ڕەوشت جوان دەکاتەوە ، (نافع) دەفەرمێت : ئەگەر مانگی ڕەمەزان بهاتایە (ابن عمر) گۆشتی لە دەست نەدەچوو ، ئەگەر سەفەریشی بکردایە دیسان گۆشتی لەدەست نەدەچوو · لە (علي)ەوە دەگێڕنەوە فەرموویەتی : هەرکەس چل ڕۆژ گۆشت نەخوات ڕەوشتی خراپ دەبێت ·

بەڵام فەرموودەکەی خاتوو (عائشة) _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، کە ئیمامی (أبوداود) بە (مرفوع)ی دەیگێڕێتەوە : ((لا تَقْطَعَوا اللَّحْمَ بالسكِّين ، فإنه من صَنيعِ الأعَاجِم ، وانْهَشُوهُ ، فإنه أهْنَأ وأمرأُ))[٥٩١] واتە : ((گۆشت بە چەقۆ لەت مەکەن ، چونکە لە کردەوەی عەجەمەکانە ، بەڵکو قەپێ پێدابکەن ، چونکە خۆشترو بەتامترە)) · ئیمامی (أحمد) بەدوو فەرموودەی (صحیح) لە پێغەمبەری خواوە ﷺ کە تیایدا هاتووە کەوا گۆشتی بەچەقۆ لەت کردووە بەرپەرچی فەرموودەکەی سەرەوە دەداتەوە ، کە پێشتر باسمان کردووە ·

گۆشتیش چەندین ڕەگەزو جۆرە دەگۆڕێت بە جیاوازی بنچینەو سروشتی گۆشتەکە ، ئێمەش حوکمی هەر ڕەگەزو جۆرێك لە گەڵ سروشت و سوودو زیانەکانیدا ڕوون دەکەینەوە.

<u>لحمُ الضأن</u> ، گۆشتی خوریدار (مەڕو بەران) : گەرمە لە دووەمدا ، تەڕوشێدارە لە یەکەمدا ، چاکترینی ئەوەیە ساڵێکی تەواو کردبێ ، خوێنێکی ستایشکراوی بەهێز دروست دەکات بۆ ئەو کەسانەی بەباشی هەرسی دەکەن ، بۆ کەسانی خاوەن میزاجی ساردی مامناوەند چاکە ، هەروەها بۆ وەرزشکارانی تەواو لە جێگەو وەرزە ساردەکاندا بەسوودە ،

---

[٥٩١] _ سبق تخريجه ·

بۆ كەسانى خاوەن (المرّة السوداء) بەسوودە ، بیرو هزرو توانای لەبەرکردن بەهێز دەکات ، گۆشتی مەڕی زۆر پیرو لاوازو خراپە ، هەروەها گۆشتی مێینەش (النِّعاج) ، بەڵام چاکترینی : گۆشتی نێری ڕەشە ، چونکە سووکترو بەلەزەترو بەسوودترە ، (الخصيُّ) گوونەکانیشی بەسوودترو چاکترە ، ئاژەڵی سووری قەڵەو سووکترەو خۆراکێکی چاکیشە ، بزنی دوو ساڵە خۆراکێکی کەم سوود دەبەخشێت و ، سەر گەدەش دەکەوێت ·

چاکترین گۆشتیش ئەو گۆشتەیە کە بە ئێسکەوەیە ، لای ڕاست لە لای چەپ سووکترو چاکترە ، بەشی پێشەوە لە بەشی دواوە چاکترە ، خۆشترین گۆشتی مەڕ بەلای پێغەمبەری خواوە ﷺ بەشی پێشەوەی بوو ، بەشی پێشەوەی مەڕ جگە لە سەر لە بەشی دواوە سووکترو چاکترە ، (الفرزدق) پارەی دایە پیاوێك گۆشتی بۆ بکڕێت و پێی گووت : بەشی پێشەوە بکڕەو ، دورکەوەرەوە لە سەرو سك ، چونکە نەخۆشیان تێدایە ·

گۆشتی مل چاك و بەلەزەتە ، سووك و خێرا هەرسە ، گۆشتی دەست سووکترین و بەلەزەترین و نەرم و نیانترین گۆشتەو لەهەمووشی لە زیانەوە دورترە ، لەهەمووشی خێرا هەرسترە ·

وفي الصحيحين : أنه كان يُعجِب رسول الله ﷺ[٥٩٢]) ·
واتە : لە (الصحيحين)دا هاتووە : پێغەمبەری خوا ﷺ حەزی لێبوو ·

گۆشتی پشت خۆراکێکی زۆری تێدایە ، خوێنێکی ستایشکراو دروست دەکات ، وفي سنن ابن ماجة مرفوعاً : ((أَطْيَبُ اللَّحْمِ لَحْمُ الظَّهْرِ))([٥٩٣]) .
واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((خۆشترین گۆشت گۆشتی پشتە)) ·

---

[٥٩٢] _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٦٣ ، ١٧٢) ، (٦ / ١٠٥) ، ومسلم (١ / ١٢٧ ، ١٢٩) كلاهما عن أبي هريرة فذكره في حديث طويل ·

[٥٩٣] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٣٠٨) ، وضعفه الألباني في ضعيف ابن ماجة (٧١٦) ·

لحمُ المَعْز * گۆشتی بزن : گەرمیی کەمە ، ووشکە ، ئەو تێکەڵاوەی لێوە دروست دەبێ باش نی یەو هەرسکردنیشی چاك نی یە ، خۆراکێکی ستایشکراو نی یە ، گۆشتی سابرێن خراپە بەرەهایی ، زۆر ووشکە ، بەد هەرسە ، خەڵتەی (السوداوي) دروست دەکات ·

(الجاحظ) دەڵێت : پزیشکێکی بەرێز پێی گووتم : ئەی (أبا عثمان) دورکەوەرەوە لە گۆشتی بزن ، چونکە خەم و خەفەت دروست دەکات ، (السوداء) دەجوڵێنێت ، لەبیرچوونەوە دروست دەکات ، خوێن خراپ دەکات ، سوێند بەخوا مندالْ شێت دەکات ·

هەندێ لە پزیشکان گووتویانە : لە ڕاستیدا ئەوەی زەم دەکرێت گۆشتی بزنی پیرە ، بەتایبەت بۆ بەساڵاچووان ، هیچ خراپیەکی تێدا نی یە بۆ ئەوانەی پێی ڕاهاتوون ، (جالینوس) بزنی یەك ساڵەی بە خۆراکە مامناوەندە ڕێکخەرەکانی کیمۆسی ستایشکراو داناوە ، مێینەشی لە نێرینە باشترە ·

وقد روى النسائي في سننه : عن النبيِّ ﷺ: ((أَحْسِنوا إلى الماعِزِ وأَمِيطُوا عنها الأذى ، فإنها من دواب الجنَّةِ)) وفي ثبوت هذا الحديث نظرٌ * واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((چاکەکارین لە گەڵ بزنداو ، پیسی لێ دوربخەنەوە ، چونکە لە گیاندارانی بەهەشتە)) · پێشەوا _ ابن القيم _ دەفەرمێت : بەڵام جێگیربوونی ئەم فەرموودە جێگەی تێڕوانینە ·

پزیشکان حومی زیانبەخشینیان داوە بەسەر گۆشتی بزندا بە جوزئی نەك بە گشتی ، ئەمەش بەگوێرەی گەدەی لاوازو ، میزاجی لاوازە کە پێی ڕانەهاتوون و ، بە خۆراکی مام ناوەندی چاکی نەرم و نیان ڕاهاتوون ، ئەوانەش خەڵکانی خۆشگوزەرانن لە خەڵکی شاران ، کە کەمێکی خەڵکن ·

لحمُ الجَدْي * گۆشتی کاریلە : نزیکی مامناوەندە ، بەتایبەت تاوەکو شیرەخۆرە بێت ، بەو مەرجەی بەم نزیکانە لە دایك نەبوبێت ، خێرا هەرس دەبێ بەهۆی هێزی ئەو شیرەوە کە

تيايدايه ، خوو نەرم ونيان دەكاتەوە ، گونجاوى زۆربەى خەڵكە لە زۆربەى باروحاڵەكاندا ، لە گۆشتى ووشتر نەرم ونيانترە ، خوێنێكى مام ناوەند دروست دەكات ٠

لحم البَقَر» گۆشتى مانگا : ساردى ووشكە ، درەنگ هەرسە ، بەهێواشى لە گەدە ليژ دەبێتەوە ، خوێنێكى (سودلوي) دروست دەكات ، باش نى يە تەنها بۆ ئەو كەسانە نەبێ كە ماندووبوون و هيلاكيەكى زۆر دەكێشن ، زۆر خواردنى نەخۆشيە (سوداوي)كانى ، وەكو بەڵەكى و گەڕى و ، ووشك هەڵاتووى و قڵيشانى پيست و نەمانى تووك بەسەريەوەو گولى و ، ئاوسانى دەست و پێ و ، سەرەتان و ، دودڵيى و ، تاى چواربەڕۆ ، زۆرێك لە ئاوسانەكان دروست دەكات ، ئەمە بۆ ئەو كەسانەى پێى ڕانەهاتوون ، يا زيانى گۆشتەكەيان بە بيبەرو سيرو دارچين و زەنجەفيل و بەو هاوشێوانە لانەبردووە ، بەڵام گۆشتى گا سارديى كەمترەو ، گۆشتى مانگاش ووشكى كەمترە ٠

گۆشتى گوێرەكە بەتايبەت قەڵەو چاكترين و ناوەنديترين و خۆشترين و بەلەزەترين و ستايشكراوترين گۆشتە ، گۆشتێكى گەرمى تەڕو شێدارە ، ئەگەر بەباشى هەرس بێت خۆراكێكى بەهێز دەبەخشێت ٠

لحم الفَرَس» گۆشتى ئەسپ : ثبت في الصحيح عن أسماء _ رضي الله عنها _ ، قالت : نَحرْنا فرساً فأكلناه على عهدِ رسول الله ﷺ ([594]).

واتە : لە (أسماء)ەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : لە زەمەنى پێغەمبەرى خوادا ﷺ ئەسپێكمان سەبڕى و خواردمان ٠

---

[594] _ صحيح : أخرجه الحميدي (٣٢٢) ، وأحمد (٦ / ٣٤٥ ، ٣٤٦ ، ٣٥٣) ، وعبد بن حميد (١٥٧٣) ، والدارمي (١٩٩٨) ، والبخاري (٧ / ١٢١ ، ١٢٣) ، ومسلم (٦ / ٦٦) ، وابن ماجة (٣١٩٠) ، والنسائي (٧ / ٢٢٧ ، ٢٣١) كلهم من رواية فاطمة بنت المنذر عن أسماء بنت أبي بكر فذكرته ٠

وثبت عنه ﷺ أذن في لحوم الخيل ، ونَهى عن لحوم الحُمُر ٠ أخرجاه في الصحيحين([٥٩٥]).

واته : به (صحيح)ى له پێغهمبهرى خواوه ﷺ هاتووه : كهوا رێى داوه به گۆشتى ئهسپ بخورێت و ، خواردنى گۆشتى گوێدرێژى قهدهغه كردووه ٠

بهڵام ئـهو فهرموودهيهى (المقدام)ى كورى (معدي كرب) _ خواى لىَ رازى بێت _ دهيگێرێتهوه كه گوايه پێغهمبهرى خوا ﷺ قهدهغهى خواردنى گۆشتى ئهسپى كردووه (صحيح) نيه٠ پێشهوا (أبو داود)و كهسانى فهرموودهناسى ديكهش ئهمهيان فهرمووه ٠

كاتىَ خواى تعالى له قورئاندا ئهسپ لـه گـهڵ قـاترو گوێدرێـژدا جـووت دهكـات و بهيهكـهوه باسيان دهكات ، بهڵگه نى يه لهسهر ئهوهى حوكمى گۆشتى ئهسپ وهكو حوكمى گۆشتى ئـهو دوانـه بێـت بـه هـهر رووهيـهك بێـت ، هـهروهها بهڵگـه نيـه كـهوا حـوكمى لـه بهشـى دهستكهوتهكانى جهنگدا حوكمى ئهسپ بێت ، خواى تعالى له كاتى باس كردنـدا جـار بـه جـار هاوشێوهكان جووت دهكات و ، جار به جار جياوازهكان و ، جار به جاريش دژ بهيهكهكان٠

خواى تعـالى كـه لـه قورئانـدا دهفـهرمێت ﴿ لِتَرْكَبُوهـا ﴾[النحل : ٨] واتـه : بـۆ ئـهوهى سواريان بن([٥٩٦]) ، قهدهغهى خواردنى گۆشتهكهى نهكردووه ، هـهروهها قهدهغـهى نـهكردووه جگه له سواربوون سوودى ديكهى لىَ وهرگيرێت ، بهڵكو تـهنها باسـى بـهرێزترين سـوودهكانى دهكات ، كه سواربوونه ، ههردوو فهرموودهكـهش سـهبارهت بـه حـهڵاڵبونى گۆشـتى ئهسـپ (صـحيح)ن و بهرهەڵسـتكاريان نـى يـه ٠ پاشـان ٠ گۆشـتى ئهسـپ گـهرمى ووشـكه ، چـرو (سوداويٌ) زيانبهخشهو بۆ جهسته نهرم و نيانهكان چاك نى يه ٠

[٥٩٥] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٦١ ، ٣٨٥) ، والدارمي (١٩٩٩) ، والبخاري (٥ / ١٧٣) ، (٧ / ١٢٣) ، ومسلم (٦ / ٦٥) ، وأبوداود (٣٧٨٨) ، والنسائي (٧ / ٢٠١) كلهم من طريق حماد بن زيد عن عمرو بن دينار عن محمد بن علي عن جابر فذكره ٠

[٥٩٦] _ مهلا محمد مهلا صالح ، پوختهى تهفسيرى قورئان ٠

لحم الجَمل ، گۆشتی ووشتر : جیاوزیەکە لە نێوان ڕێباوەڕەکانی سوونەو شیعەدا ، هەروەها یەکێکە لە جیاوازیەکانی نێوان جولەکەو موسڵمانان ٠ جولەکەو شیعە زەمی دەکەن و نایخۆن ، بەڵام لە ئاینی ئیسلامدا حەڵاڵبونی زانراوەو ، چەندەها جار پێغەمبەری خوا ﷺ و هاوەڵانی بەڕێز لە ماڵ و لە سەفەریشدا خواردویانە ٠

گۆشتی بەچکە ووشتر بەلەزەترین و خۆشترین گۆشتە ، خۆراکێکی بەهێز بەجەستە دەبەخشێت ، بۆ ئەو کەسانەی پێی ڕاهاتوون لە جێگەی گۆشتی خوریدارەکانی وەکو مەڕو بەرانەو هیچ زیانێکیان پێ ناگەیەنێت و ، هیچ نەخۆشیەکیان بۆ دروست ناکات ، لەڕاستیدا هەندێ لە پزیشکان زەمیان کردووە بەتایبەت بۆ خەڵکانی خۆشگوزەران وەکو خەڵکی شاران ئەوانەی پێی ڕانەهاتوون ، چونکە گەرمی و ووشکێتی تیدایە ، (السَّوداء) دروست دەکات ، دەرەنگ هەرسە ، هێزێکی ناستایشکراوی تێدایە ، بۆیە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی داوە بەدەستنوێژ گرتن ئەگەر خورا ، ئەوە لە دوو فەرموودەی (صحیح)دایە کە بەرهەڵستکاریان نی یە ، وە نابێت فەرمایشتەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ لەم بارەوە تەنها بەدەست شتن لێك بدرێتەوە ، چونکە پێچەوانەی دەستنوێژی زانراوە کە باسی دەستنوێژ دەکات ، چونکە جیاوازی کردووە لە نێوان گۆشتی ووشترو گۆشتی مەڕدا ، بۆ گۆشتی مەڕ مرۆڤی سەرپشك کردووە لە نێوان دەستنوێژگرتن و نەگرتنیدا ، بەڵام بۆ گۆشتی ووشتر دەستنوێژگرتنی پێویست کردووە ٠ بۆیە ئەگەر لێرەدا دەستنوێژگرتن تەنها بە دەستشتن لێك بدرێتەوە ، دەبێ فەرمایشتەکەی دیکەی پێغەمبەری خوا ﷺ ((مَن مسَّ فَرجَهُ فَلْيَتَوَضأ))([597]) بەم شێوە لێك بدرێتەوە واتە : ((هەرکەس دەستی بەر ئەندامی زاوزێی کەوت با دەست بشوات)) ، بەڵام مەبەستی پێغەمبەری خوا ﷺ لێرەدا دەست شتن نی یە بەڵکو دەستنوێژگرتنە بۆیە لێکدانەوەی فەرموودەیە ئاوەهایە : ((هەرکەس دەستی بەر ئەندامی زاوزێی کەوت با دەستنوێژبگرێت)) ٠

---

٥٩٧ _ إسناده صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٤٠٦) ، وصححه الألباني في الإرواء (١١٧) ٠

هەروەها : کەسی بخۆری گۆشتی ووشتر پێدەچیٚ بەدەستی خۆی گۆشتەکە نەخوات" بەڵکو پێدەچیٚ بکریٚ بە دەمیەوە ، کەوابوو لێرەدا ئەگەر مەبەست بەدەستنوێژگرتنەکە تەنها شتنی دەستەکان بوایە ، ئەوا شتەکە دەبویە گاڵتەکردن و ، ئەوجا گوفتاری دانەری شەرعیش بەشێوەیەك لێك دەدرایەوە کە مەبەستی ڕاست و زانراو نی یەو" بەپێی نەریتی باویش نی یە ٠

هەروەها نابیٚ هیچ بەرهەڵستاکارێکی بۆ دروست بکرێت بەتایبەت بەو فەرموودەیەی کە هاوەڵان فەرموویانە : ((کۆتا هەردوو کارەکە لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ئەوەبوو کە واز لە دەستنوێژگرتن بهێنرێت سەبارەت بە خواردنی ئەو شتانەی کە ئاگریان بەرکەوتووە)) ، لە بەر چەند هۆکارێك :

یەکەمیان : ئەمە فەرموودە گشتی یەو ، فەرمانکردن بە دەستنوێژگرتن لە ئەنجامی خواردنی گۆشتی ووشترەوە تایبەتە ٠

دووەم : لایەنەکان جیاوازە ، چونکە فەرمانکردن بەدەستنوێژگرتن لە بەر ئەو لایەنەیە کە گۆشتی ووشترە ، با کاڵ و نەکوڵاو بیٚ ، یاخود کوڵاوبیٚ ، یاخود ووشکرابێتەوەو ، لێرەدا ئاگر هیچ پەیوەندیەکی بەدەستنوێژگرتنەکەوە نی یە ٠ بەڵام کاتیٚ واز لە دەستنوێژگرتن دەهێنرێت لە کاتی خواردنی ئەو شتانەدا کە ئاگری بەرکەوتووە ، والێکدراوەتەوە کە ئاگر هۆکار نی یە بۆ دەستنوێژگرتن ٠ کەوابوو لێرەدا جێگەی خۆیەتی بگوترێت پەیوەندی ئەمە بەوەوە چی یە ؟ ئەمە جێگیرکردنی هۆکاری دەستنوێژگرتنەکەی تێدایە ، چونکە گۆشتی ووشترەو ، ئەوەش نەفی کردنی هۆکاری دەستنوێژگرتنی تێدایە ، کە گوایە ئاگری بەرکەوتووە ، بۆیە هیچ بەرهەڵستکاریەکیان لە نێواندا نی یە ٠

سیٚ یەم : ئەم فەرموودە باسی بێژەو گوفتارێکی گشتی تێدا نەکراوە کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموبێتی ، بەڵکو هەواڵی دوو ڕووداومان بۆ دەگێڕێتەوە ، کە ڕووداوێکیان پێشی

ئەویتر کەوتووە ، لە فەرموودەکەدا هەردوو ڕووداوەکە بەم جۆرە باسکراوە : گۆشتیان خستە پێش دەستی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەوەبوو خواردی وپاشان کاتی نوێژ هات ، ئەوەبوو دەستنوێژی گرت و نوێژی کرد ، پاشان جارێکی تر گۆشتیان خستە پێش دەستی ئەویش خواردی و پاشان نوێژی کردو دەستنوێژی نەگرتەوە ، کەوابوو کۆتا هەدوو شتەکە ئەوە بوو کە وازی لە دەستنوێژگرتن هێنا بۆ ئەوانەی بەری ئاگر کەوتوون ، ئابەم شێوازە فەرموودەکە هاتووە · ئەو کەسەش کە فەرموودەکەی گێڕاوەتەوە کورتی کردۆتەوە تەنها بۆ جێگەی بەڵگەهێنانەوە ، باشە لەم ڕووداوەدا چ شتێك بەدیدەکرێت شایستەبێ بکرێ بەبەڵگە بۆ (نسخ)کردنەوەی فەرمان کردن بەدەستنوێژگرتن لە کاتی خواردنی گۆشتی ووشتردا ، تا ئەو ئاستەی ئەگەر فەرموودەکە بێژەو گوفتارێکی گشتی دواتری بەرهەڵستیکاریش بێ ، هەر بۆ (نسخ)کردن ناشێ و ، هەر پێویستە تایبەتیی پێش بخرێت ، ئەمەش لەوپەڕی ڕوونیدایە ·

لحم الضَّب ، گۆشتی بزن مژە : پێشتر باسی حەڵاڵێتیمان کردوە ، گۆشتەکەی گەرمی ووشکە ، شەهوەت و ئارەزووی جووتبوون دەجوڵێنێت ·

لحم الغزال ، گۆشتی ئاسکە نێرینە(٥٩٨) : چاکترین نێچیرو ستایشترین گۆشتی هەیە ، گەرمی ووشکە ، هەروەها گوتراوە : زۆر چاك و مامناوەندە ، بۆ جەستە مامناوەندە تەندروستەکان بەسوودە ، چاکترینیشی بێچووەکانە ·

لحم الظبي ، گۆشتی ئاسکە مێینە : گەرم و ووشکە لە یەکەمدا ، جەستە ووشك دەکاتەوە ، بۆ جەستە تەڕو شێدارەکان چاکە ، دانەری کتێبی (القانون) دەڵێت : چاکترین گۆشتی ئاژەڵە کێویەکان گۆشتی ئاسکە مێینەیە ، ئەگەرچی مەیلی لای (السوداوي) دەکات ·

---

٥٩٨ _ پێشەوا (النووي) لە کتێبی (المجموع شرح المهذب)دا فەرموویەتی : (إمام الحرمين) دەفەرمێت : ڕاست ئەوەیە کە لە زمانی عەرەبیدا ووشەی (الغزال) بۆ نێرینەی ئاسك بەکاردەهێنرێت و ، ووشەی (الظبي)یش بۆ مێینەکانیان · بڕوانە سایتی : www.ahlalhdeth.com ، وەرگێڕ ·

لحم الأرانب ، گۆشتی کەروێشك : ثبت في الصحيحين : عن أنس بن مالك ، قال : أنْفَجْنا أرنباً فسَعَوْا في طلبها ، فأخذوها ، فبعث أبوطلحة بِوَرِكِها إلى رسول الله ﷺ فقَبِلَهُ([599]).

واتە : لە (أنس)ی کوڕی (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ ، فەرموویەتی : کەروێشکێکمان لە شوێنی خۆی هەڵسان و خەڵکی بەدوایدا ڕایان کردو ، بردیان ، (أبو طلحة) ڕانەکەی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ ناردو ئەویش قبوڵی کرد ٠

گۆشتی کەروێشك : مامناوەندە بۆ گەرمی و ووشکێتی ، ڕانیشی لە هەمووی خۆشترە ، ستایشترین خواردنی گۆشتەکەی بەبرژاندنە ، سك ڕادەگرێت ، میزهێنەرە ، بەرد وورد دەکات ، خواردنی سەری بۆ نەهێشتنی لەرزین بەسوودە ٠

لحم حمار الوحش ، گۆشتی گوێدرێژی کێوی : ثبت في الصحيحين : من حديث أبي قتادة _ رضي الله عنه _ : أنهم كانوا مع رسول الله ﷺ في بعض عُمَرِه ، وأنه صادَ حَمَارَ وحش ، فأمَرهُم النبيُّ ﷺ بأكله وكانوا مُحْرِمين ، ولم يكن أبوقتادة مُحْرِماً([600]).

واتە : لە (أبي قتادة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ : کەوا لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا بوون ﷺ لە عومرەیەکیدا ، (أبي قتادة)ش گوێدرێژێکی کێوی ڕاوکرد ، ئەوەبوو پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێدان بیخۆن و ئیحرامیشیان بەستبوو ، بەڵام (أبي قتادة) ئیحرامی نەبەستبوو ٠

وفي سنن ابن ماجة : عن جابر قال : أكلنا زمنَ خيبرَ الخيلَ وحُمُر الوحش([601]).

---

[599] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٢٠٢) ، (٧ / ١١٤ ، ١٢٥) ، ومسلم (٦ / ٧١) كلاهما من طريق هشام بن زيد عن أنس فذكره ٠

[600] _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ٤٩) ، (٧ / ١١٥) ، ومسلم (٤ / ١٥) كلاهما من طريق نافع مولى أبي قتادة عن أبي قتادة فذكره ٠

واته : له (جابر)ەوه _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : له زەمەنی جەنگی (خیبر)دا گۆشتی ئەسپ و گوێدرێژی کێویمان خوارد ·

گۆشتەکەی گەرمی ووشکە ، خۆراکێکی زۆر بەجەستە دەبەخشێت ، خوێنێکی چڕی (سوداوي) دروست دەکات ، بەڵام بەزوپێوی لە گەڵ ڕۆنی (القُسط)دا بۆ پشت ئێشەو بای چڕی شلکەرەوەی گورچیلە بەسوودە ، هەروەها بەزوپێوی بۆ سوورهەڵگەڕان و شلی بەسوودە بەتێهەڵسووان ، بەگشتی گۆشتی ئاژەڵە کێویەکان هەرهەمووی خوێنێکی چڕی (سوداوي) دروست دەکەن و ، چاکترینیان گۆشتی ئاسکەو ، پاشان کەروێشك ·

<u>لحوم الأجنة</u> ، گۆشتی کۆرپەڵەی سکی دایك : چاك و ستایشکراو نی یە چونکە خوێنی تێدا کۆبۆتەوە ، بەڵام حەرام نی یە چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((ذَكَاةُ الجَنِين ذَكَاةُ أُمِّه))([602]) واتە : ((سەربڕینی کۆرپەڵەی سکی دایك سەربڕینی دایکیەتی)) ·

خەڵکی عێراق قەدەغەی خواردنیان کردووە " مەگەر بەزیندووی پێی بگەن و سەری ببڕن ، فەرموودەکەشیان واڵێکداوەتەوە کەوا مەبەست بەم جۆرەیە : سەربڕینی وەکو سەربڕینی دایکێتی · گووتیان : ئەمە بەڵگەیە لەسەر حەرامبوون ، بەڵام ئەمە گوفتارێکی پوچە ، چونکە سەرەتای فەرموودەکە ئەوەبوو کە لە پێغەمبەری خوایان پرسی ﷺ و ، گووتیان : ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ مەڕ سەردەبڕین و ، کۆرپلەی لە سکدا دەبینین ، ئایا بیخۆین ؟ ئەویش فەرمووی : ئەگەر ئارەزووتان لیّ بوو بیخۆن چونکە سەبڕینی سەربڕینی دایکێتی ·

هەروەها : (القیاس)یش حەڵاڵبوونی دەچەسپێنیّ ، چونکە تاوەکو لە سکی دایکدا هەلگیرابێت بەبەشێك لە بەشەکانی دایك دادەنرێت ، سەربڕینی دایکیش سەربڕینە بۆ هەموو

---

[601] _ صحيح : أخرجه أحمد (٣ / ٣٢٢ ، ٣٥٦ ، ٣٦٢) ، ومسلم (٦ / ٦٦) ، وأبوداود (٣٧٨٩) ، وابن ماجة (٣١٩١) ، والنسائي (٧ / ٢٠١ ، ٢٠٥) كلهم من طريق أبي الزبير عن جابر فذكره ·

[602] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٢٨٢٧) ، وصححه الألباني في الإرواء (٢٥٣٩) ·

بەشـەكانیی ، ئـا ئەمەیـە كـە دانـەری شـەرع ئامـاژەی پێـداوە بەفەرمایشـتی : سـەربڕینی سـەربڕینی دایكێتـی ، هـەروەك سـەربڕینی سـەربڕینە بـۆ تێكـڕای بەشـەكانی ، بۆیـە ئەگـەر سوونەتی ئاشكەراش نەهاتبا سەبارەت بە خواردنی ، بەدڵنیایی (القیاس)ی ڕاست و دروسـت حەڵاڵبونی پێویست دەكرد ٠

لحم القَديد ؛ گۆشتی ووشك : في السنن : من حديث ثَوْبَانَ _ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ _ قال : ذبحتُ لرَسُولَ اللّـه ﷺ شـاةً ونحـن مسـافرون ، فقَـالَ : ((أَصْلِحْ لَحْمَهَـا)) فَلَـمْ أَزَلْ أُطعمُـه منـه الى الْمَدِينَة([603]).

واتە : لە (ثوبان)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : لە سەفەردا بـووین مـەڕێكم بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ سەربڕی ، فەرمووی : ((گۆشـتەكەی چاك بكـە)) ئـەوەبوو بـەردەوام پـێم دەدا بیخـوات تـاوەكو گەشـتینەوە مەدینـە ٠ القدیـد ؛ لـە (النمكسـود) بەسـوودترە ، جەستەكان بەهێز دەكات ، ئاڵۆشی و خورو دروسـت دەكـات ، بـەڵام زیانـەكانی بـە بـەهاراتی سـاردی تـەڕو شـێدار (الأبـازير) دوردەخرێتـەوە ، میزاجـە گەرمـەكان چـاك دەكاتـەوە ٠ النِمكسودُ ؛ گەرم و ووشكە و هەروەها ووشكاریشە ، چكترینی ئەوەیە لـە قەڵـەوی تەڕوشـێدار بێ ، زیان بە نەخۆشـی (القـولنج) دەگەیـەنێت ، بەكوڵانـدن لـە گـەڵ شـیرو ڕۆنـدا زیانـەكانی دوردەخرێتەوە ، بۆ خاوەن میزاجی گەرمی تەڕو شێدار چاكە ٠

بەشێك : سەبارەت بە گۆشتی باڵندە :

خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَلَحْمِ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴾[الواقعة : ٢١] واتـە : وە گۆشـتی هەر باڵندەیەك حەزی لێ بكەن([604])٠

---

[603] _ صحيح : أخرجه أحمد (٥ / ٢٧٧ ، ٢٨١) ، والدارمي (١٩٦٦) ، ومسلم (٦ / ٨١ ، ٨٢) ، وأبوداود (٢٨١٤) ، كلهم من طرق جبير بن نفير عن ثوبان فذكره ٠

وفي مسند البزار وغيره مرفوعاً : ((إنك لَتَنْظُرُ إلى الطّيرِ في الجَنَّةِ ، فَتَشْتَهيهِ ، فيَخِرُّ مشوياً بين يَدَيْكَ))(٦٠٥)

واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((تۆ لە بەهەشتدا تەماشای باڵندە دەکەیت و ، حەز بەخواردنی دەکەیت ، بۆیە یەکسەر بە برژاوی دێتە پێش دەستت)) ٠

گۆشتی باڵندە بەشێکی حەڵاڵەو ، بەشێکیشی حەرامە ٠

حەرام : چرنووکداری وەکو : هەڵۆ و ، باز و ، شاهین(٦٠٦)، ئەوانەش کە لاکی ئاژەڵانی تۆپیو دەخۆن وەکو داڵ ، (الرَّخم)(٦٠٧) ، لەق لەق ، (العقعق)(٦٠٨) ، قەلەڕەشی پەڵاوی و ، ڕەشی گەورە ، ئەوانەش کە قەدەغەی کوشتنیان کراوە وەکو پەپوسلێمانکەو ، بازوڕ(الصُرد)(٦٠٩)٠

---

٦٠٤ ــ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

٦٠٥ ــ إسناده ضعيف : ضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٢٢٠٧) ٠

٦٠٦ ــ ئەمانە جۆرێکن لە باڵندە بۆ ڕاوکردن بەکاردێن ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

٦٠٧ ــ الرَّخم : باڵندەیەکە پەروپۆی زۆرە ، ڕەنگی سپییەو خالخاڵی ڕەشی تێدان ، دەنوکی درێژو کەوانەیی کەمەو ڕەنگی خاکی مەیلەو سوورە ، لە شێوەدا وەکو داڵ وایە ، بڕوانە : قامووسی ڕستە ، مەلا محمودی کەلالەیی ٠ هەروەها بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

٦٠٨ ــ العقعق : ڕەنگی ڕەش و سپی یەو کلکی درێژە ئەو کەسەی لە ئیحرامدایە دەتوانێت بیکوژێت چونکە جۆرێکە لە قەلەڕەش ، بڕوانە : لسان العرب ٠ وەرگێڕ ٠

٦٠٩ ــ بازوڕ (الصُرد) : باڵندەیەکە لە چۆلەکە گەورەترە سەری گەورەیەو ژێر سکی سپی یەو سەرپشتی سەوزەو پەلەوەری بچوک ڕاو دەکات ، بڕوانە : فەرهەنگی دەریا ٠ وەرگێڕ ٠

حەڵاڵیش : چەندین جۆرە ، لەوانە :

الدجاج ، مریشك : ففي الصحیحین من حدیث أبي موسى أنَّ النبيَّ ﷺ أكل لحم الدَّجاج([610]).

واتە : لە (أبي موسى)ەوە _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ گۆشتی مریشکی خوارد ٠

گۆشتی مریشك گەرم و تەڕە لە یەکەمدا ، بەسەر گەدەوە سووکە ، خێرا هەرسە ، خەڵتەکەی چاکە ، مێشك دەکاتەوە ، تۆماوی نێرینە زیاد دەکات ، دەنگ ساف دەکاتەوە ، ڕەنگ وبۆ جوان دەکاتەوە ، ئەقڵ بەهێز دەکات ، خوێنێکی چاك دروست دەکات ، مەیلی لای تەڕی و شێداری دەکات ، گوتراوە : زۆر خواردنی نەخۆشی جومگەژان دروست دەکات ، بەڵام ئەمە جێگیر نەبووە ٠

لحم الدیك ، گۆشتی کەڵەشێر : میزاجی گەرمترە ، تەڕی وشێداری کەمترە ، کەڵەشێری بەتەمەنی گەورە دەرمانێکەو بۆ نەخۆشیەکانی وەکو (القولنج)و ، تەنگەنەفسی (الربو)و ، بای چڕ بەسوودە ئەگەر لە گەڵ (ماء القرطم)و ([611]) (الشبث)([612])دا بکوڵێندرێت ،

---

[610] ـ صحیح : أخرجه البخاري (٤ / ١٠٩) ، (٥ / ٢١٨) ، (٧ / ١٢٢) ، (٨ / ١٦٤ ، ١٧٢ ، ١٨٣) ، (٩ / ١٩٦) ، ومسلم (٥ / ٨٣ ، ٨٤) کلاهما من طریق زهدم الجرمي عن أبي موسى فذکره ٠

[611] ـ القرطم : ڕووەکێکی گیایی وەرزیەو ، نزیکی مەترێك بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی گوڵەکانی لە نێوان زەردێکی کاڵ و سورێکی کاڵدایە ، تۆوەکانی لولەکیەو ، گوڵ و کۆسپ و زەیت و تۆوەکانی بەکاردێت ٠ بڕوانە سایتی : www.snbl.com ، وەرگێڕ ٠

[612] ـ الشبث : ڕووەکێکی وەرزیەو ، نزیکەی (٢٠ _ ٦٠)سم بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی گوڵەکانی مەیلەو زەردن ، گەڵاکانی دەزوولەیەو ، تۆوەکەی بچوکەو ، بەشی بەکارهاتوش تۆوەکەیەتی ٠ بڕوانە : www.snbl.com ، وەرگێڕ ٠

گوونەكانيشى (خصيُها) خواردنێكى ستايشكراوە ، خێرا هەرسە ، فرووجەكانيش خێرا هەرسە ، خوو نەرم ونيان دەكاتەوە ، ئەو خوێنەى لێوە دروست دەبێ خوێنێكى نەرمونيانى چاكە ٠

لحم الدُّرَّاج ، گۆشتى سوێسكە : گەرم و ووشكە لە دووەمدا ، سووك و نەرم ونيانە ، خێرا هەرسە ، خوێنێكى مامناوەندى چاك دروست دەكات ، زۆر خواردنى چاو تيژ دەكات ٠

لحم الحَجَل ، گۆشتى پۆڕ : خوێنى چاك دروست دەكات و ، خێرا هەرسە ٠

لحم الإوَزّ ، گۆشتى قاز : گەرمى ووشكە ، خۆراكێكى خراپ دەبەخشێ بۆ ئەو كەسانەى لەسەرى ڕاهاتوون و بەبەردەوامى دەيخۆن و ، پاشەڕۆشى زۆر نى يە ٠

لحم البَطّ ، گۆشتى مراوى ، سۆنە : گەرمى تەڕو شێدارە ، پاشەڕۆى زۆرە ، درەنگ هەرسە ، گونجاوى گەدە نى يە ٠

لحم الحُبارَى ، گۆشتى چێرگ : في السنن من حديث بُرَيَّة بن عمر بن سَفينة ، عن أبيه ، عن جدِّه _ رضي الله عنه _ قال : أكلتُ مع رسول الله ﷺ لَحْمَ حُبَارَى([٦١٣]).

واتە : (بُرَيَّة) ، لە بابيەوە ، لە باپيريەوە _ خواى لێ ڕازى بێت _ دەگێڕێتەوە فەرموويەتى : لە خزمەتى پێغەمبەرى خوادا ﷺ گۆشتى چێرگمان خوارد ٠

گۆشتەكەى گەرمى ووشكە ، درەنگ هەرسە ، بۆ وەرزشوانان و ئەوانەى ئيش وكارى ماندووبوون دەكەن بەسوودە ٠

---

[٦١٣] _ ضعيف : أخرجه أبوداود (٣٧٩٧) ، والترمذي (١٨٢٨) ، وفي الشمائل (١٥٥) كلاهما من طريق عمر بن سفينة عن سفينة فذكره ٠

لحم الكُرْكيِّ • گۆشتی قولینگ : ووشك و سووكه ، سەبارەت بە میزاجی گەرمی و ساردی گۆشتەكەی جیاوازی هەیە ، خوێنێكی (سوداوی) دروست دەكات ، بۆ ئەوانەی ڕەنج و ماندوبونێكی زۆر دەدەن لە ئیش و كارەكانیاندا بەسوودە ، پێویستە پاش سەربڕین ڕۆژێك یاخود دوو ڕۆژ وازی لێ بهێنرێت و ، پاشان بخورێت .

لحم العصافيرِ والقَنابرِ • گۆشتی چۆلەكەو كلاوكورە : روى النسائي في سننه : من حديث عبد الله بن عمرو رضي الله عنه أن النبيَّ ﷺ قال : ((ما من إنسانٍ يَقتُل عُصفورا فما فوقَهُ بغيرِ حَقِّه إلا سألَهُ الله _ عز و جل _ عنها ، قيل : يا رسول الله ! وما حقُّه ؟ قال : تَذْبحُه فتأكُلُهُ ولا تَقْطَعُ رأسهُ وتَرْمي به))([614]).

واتە : لە (عبدالله)ی كوڕی (عمرو)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((هەر مرۆڤێك چۆلەكەیەك و لەویش بەرزتر بكوژێت بەبێ ئەوەی هەقی خۆی بدات ، مەگەر خوای _ عزّوجلّ _ لێی دەپرسێتەوە ، گوترا : ئەی پێغەمبەری خوا ! هەقەكەی چی یە ؟ فەرمووی : سەری بڕێت و بیخوات نەك سەری لە لەشی جیاكاتەوەو فرێی بدات)) .

وفي سننه أيضا : عن عمرو بن الشَّريد ، عن أبيه قال : سمعتُ رسولَ الله ﷺ يقول : ((مَنْ قَتَلَ عُصْفوراً عَبَثاً ، عَجَّ الى الله يقولُ : يا ربِّ إنَّ فُلاناً قَتَلَني عَبَثاً ، ولم يَقْتُلْني لِمَنْفَعَته))([615]).

[614] _ إسناده ضعيف : أخرجه النسائي (٧ / ٢٠٧) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٥١٥٧) .
[615] _ إسناده ضعيف : أخرجه أحمد في المسند (٤ / ٣٨٩) ، وضعفه الألباني في ضعيف الترغيب والترهيب (٦٨٠) .

واته : له (عمرو)ى كوڕى (الشَّريد)هوه _ خواى لىَ ڕازى بێت _ فهرموويهتى : گوێبيستى پێغهمبهرى خوا بووم ﷺ دهيفهرموو : ((ههركهس بهخۆڕا چۆلهكهيهك بكوژێت ، دهنگى بۆ لاى خواى تعالى بهرزدهكاتهوهو دهڵێت : ئهى پهروهردگارم بهڕاستى فلأن كهس به خۆڕا كوشتمى و بۆ سوودى خۆى نهيكوشتم)) ٠

گۆشتيان گهرم و ووشكه ، خوو ڕادهگرێت ، ئارهزووى جووتبوون زياد دهكات ، شلهكهى خوو نهرم ونيان دهكاتهوه ، بۆ جومگه بهسووده ، ئهگهر مێشكيان له گهڵ زهنجهفيل و پيازدا بخورێت ، شههوهت و ئارهزووى جووتبوون دهوروژێنێت ، وه خهڵتهيان ستايشكراو نى يه ٠

لحم الحمام ، گۆشتى كۆتر : گهرمى تهڕو شێداره ، ههناوى شێداريى كهمتره ، جوجكهكانى شێدارتره بهخاسيهت ، ئهوهى له ماڵهكاندا بهخێو دهكرێت و ئهوهش كه تازه باڵهكانى دهكاتهوه بۆ ئهوهى بفڕێت گۆشتيان لهههمووى سووكترهو ، خۆراكێكى ستايشكراويش بهجهسته دهبهخشىَ ، گۆشتى نێرينهى بۆ سستى و ، لاوازى و ، سڕى و ، لهش داهێزان و ، (السكتة)و ، لهرزين شيفايه ، ههروهها بۆنكردنى نهفهسهكانيشى لهو بارهوه بهسووده ، خواردنى جوجكهكانى يارمهتيدهرێكى باشى ژنانه ، بۆ گورچيله بهسووده ، خوێن زۆر دهكات ، فهرموودهيهكى پوچيش سهبارهت به كۆتر هاتووهو بهدهمى پێغهمبهرى خواوه ههڵبهستراوه كه گوايه : پياوێك تهنهايى خۆى لاى پێغهمبهرى خوا ﷺ سكالأ كرد ، ئهويش پێى فهرموو : جووتىَ كۆتر لاى خۆت ڕاگره ٠ بهلأم لهم فهرمووده باشترو چاكتر ئهم فهرموودهيه : أنَّه ﷺ رأى رجلاً يتبعُ حمامة ، فقال : ((شَيْطانٌ يتبِعُ شَيْطانَةً))([616]) واته : پێغهمبهرى خوا ﷺ پياوێكى بهديكرد بهدواى كۆترێكهوه بوو ، فهرمووى : ((شهيتانێكه دواى شهيتانێك كهوتووه)) ٠

---

[616] _ إسناده صحيح : أخرجه أبوداود (٤٩٤٠) ، وصححه الألباني رحمه الله ٠

پێشەوا (عثمان)ی کوڕی (عفان)یش لە ووتارەکانیدا فەرمانی دەکرد بە کوشتنی سەگ و سەبڕینی کۆتر ·

لحم القَطَا ، گۆشتی قەتێ ، کوڕکوڕە : ووشکە ، (السوداء) دروست دەکات ، خوو دەگرێت ، لە خراپترین خۆراکەکانە ، بەڵام بۆ نەخۆشی ئاوبەنگ بەسوودە ·

لحم السُّمَانی ([617]) ، گۆشتی شێلاقە : گەرم و ووشکە ، بۆ جومگە بەسوودە ، بۆ ئازاری گەرمی جگەر زیانبەخشە ، بە سرکەو (الكُسْفَرَة)([618]) زیانەکانی دوردەخرێتەوە ، پێویستە مرۆڤ خۆی بەدور بگرێت لە گۆشتی ئەو باڵندانەی کە لە شوێنە زەلکاوەکان و پیسەکاندا دەژین ·

گۆشتی باڵندە بەگشتی لە گۆشتی مەڕو ماڵات خێرا هەرسترە ، ئەوەشی لەهەمووی خێرا هەرسترە لەهەمووی کەمتر خۆراك بەجەستە دەبەخشێ " وەکو مل و باڵەکان ، مێشکیان لە مێشکی مەڕوماڵات ستایشکراوترو چاکترە.

[617] ــ ئەم باڵندەیە لە زمانی عەرەبیدا دوو ناوی هەیە کە بریتین لە ناوەکانی (السلوى) و (السمان) ، بەڵام لە قورئانی پیرۆزدا بە ناوی (السلوى)وە هاتووە . وەرگێڕ ·

[618] ــ الكسفرة أو كوزبرة : ڕووەکێکی گیایی وەرزی بێستانیە ، بۆنێکی عەتر ئامێزی توندی هەیە ، نزیکەی (٥٠)سم بەرز دەبێتەوە ، ڕەنگی کوڵەکانی سپین یاخود مێخەکین ، بەرێکی خڕی بچوکی ڕەنگ زەردی مەیلەو قاوەیی هەیەو ، یەکێکە لە بەهاراتە بەناوبانگەکان · بڕوانە : www.snbl.com ، http://ar.wikipedia.org/wik · وەرگێڕ ·

الجراد ، كولله : في الصحيحين : عن عبدالله بن أبي أوفى قال : غزونا مع رسول الله ﷺ سبعَ غَزَواتٍ ، نأكُلُ الجَرَادَ([619]).

واته : له (عبدالله)ى كوڕى (أبي أوفى)ەوە _ خواى لىٛ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : له خزمەتى پێغەمبەرى خوادا ﷺ حەوت غەزامان كرد ، كوللەمان دەخوارد .

وفي المسند عنه : أُحِلَتْ لنا مَيْتَتَانِ ودَمَانِ : الحُوتُ والجرادُ ، والكَبِدُ والطِّحالُ([620]) .

واته : لە هەمان هاوەڵەوە _ خواى لىٛ ڕازى بێت _ فەرموويەتى : دوو مردوو و دوو خوێنمان بۆ حەڵاڵ كراوە : ماسى و كولله ، جگەرو سپڵ .

كولله گەرم و ووشكە ، خۆراكێكى كەم دەبەخشێت ، بەردەوام خواردنى مرۆڤ لاواز دەكات ، بەهەڵماندنى (تُبُخِّرَ به) سودى بۆ ميزەچورتكىٛ و ئاستەمى ميزكردن دەبىٛ ، هەروەها هەڵماندنى (يُتَبُخِّرَ به) پىٛ دەكرێت بۆ مايەسيرى ، قەڵەوەكانى بۆ پێوەدانى دوپشك دەبرژێنرێت و دەخورێت ، زيانبەخشە بۆ تووشبوان بەنەخۆشى پەركەم ، خەڵتەيەكى خراپى هەيە .

سەبارەت بەڕێدان بە خواردنى ئەو كوللەيەى كە بەبىٛ هۆ مردووە ، دوو گوفتار لە ئارادايە : جەماوەر لە سەر حەڵاڵ بونين ، ئيمامى (مالك)يش بەحەرامى داناوە ، بەڵام هيچ جياوازيەك لە نێوان زاناياندا نى يە سەبارەت بە خواردنى ئەو كوللەيەى كە بە هۆكاريكى وەكو پەستاوتن و سوتاندن و بەو هاوشێوانە دەمرن ، بۆيە خواردنيان شياوە .

[619] _ صحيح : أخرجه البخاري (٧ / ١١٧) ، ومسلم (٦ / ٧٠ ، ١٧١) كلاهما من طريق أبي يعفور سمعت ابن أبي أوفى فذكر الحديث .

[620] _ سبق تخريجه .

بەشێك : سەبارەت بە زیانی بەردەوامبوون لەسەر خواردنی گۆشت

پێویستە بەردەوام نەبن لەسەر گۆشت خواردن ، چونکە چەندین نەخۆشی خوێنی و ئیمتلائی و ، تای توند دروست دەکەن ، پێشەوا (عمر)ی کوڕی (خطاب) _ خوای لیّ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : دورکەونەوە لە خواردنی گۆشت ، چونکە زیانمەندیەکی هەیە وەکو زیانمەندی مەی وشەراب ، خوای پەروەردگاریش ڕقی لە مالّی گۆشت خۆر دەبێتەوە · ئیمامی (مالك) لە (الموطأ)دا دەیگێڕێتەوە ·

(أبقراط)یش دەڵێت : سکتان مەکەن بە گۆڕستانی ئاژەڵ ·

بەشێك : سەبارەت بە بەرهەمی سپیایی

اللّبن « شیر : خوای تعالى دەفەرمێت : ﴿ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ لَعِبْرَةً نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴾[النحل : ٦٦] واتە : ﴿ وَإِنَّ لَكُمْ فِي الأَنْعَامِ ﴾ وەبەڕاستی لە ئاژەڵ و ماڵاتیشدا بۆ ئێوە پەند وەرگرتن هەیە ﴿ نُسْقِيكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِ ﴾ لەوەی لە ناو سکیدایە بە ئێوەی دەنۆشین ﴿ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبَنًا خَالِصًا ﴾ لە نێوان سروان و خوێنیدا شیرێکی پاکی بێ خەوشی ﴿ سَائِغًا لِلشَّارِبِينَ ﴾ ڕەوان بۆ نۆشەرانی([٦٢١]) · خوای تعالى سەبارەت بە بەهەشتیش فەرموویەتی ﴿ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ ﴾[محمد : ١٥] ﴿ فِيهَا أَنْهَارٌ ﴾ چەندەها ڕووباری تێدایە ﴿ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ ﴾ لە ئاوی سازگاری تام و بۆن نەگۆڕاو ﴿ وَأَنْهَارٌ ﴾ وە چەندەها ڕووبار ﴿ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ ﴾ لە شیر کە تامی نەگۆڕاوە([٦٢٢])·

---

[٦٢١] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

[٦٢٢] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ·

وفي السنن مرفوعاً : ((مَنْ أَطْعَمَهُ اللهُ طَعَامًا فَلْيَقُلِ : اللهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَارْزُقْنَا خَيْرًا مِنْهُ ، وَمَنْ سَقَاهُ اللهُ لَبَنًا فَلْيَقُلِ : اللهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِيهِ وَزِدْنَا مِنْهُ فَإِني لاَ أَعْلَمُ مَا يُجْزِئُ مِنَ الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلاَّ اللبَنُ))([٦٢٣]).

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((هەرکەس خوای تعالی خۆراکێکی دایە بیخوات بابڵێت : پەروەردگارا بەرەکەتمان بۆ بڕژە نێوی و ، لەم خواردنەش چاکترمان بدەرێ · وەهەرکەس خوای تعالی شیری دایە بیخواتەوە بابڵێت : پەروەردگارا بەرەکەتمان بۆ بڕژە نێوی و ، لەمەشمان بۆ زیاد بکە ، چونکە هیچ شتێك نی یە جێگەی خۆراك و خواردنەوە بگرێتەوە مەگەر شیر ·

شیر : ئەگەرچی بەهەستیش سادەبێ ، بەڵام بەسروشتی خۆی و لە بنەڕەتی دروستبونیدا لە سێ گەوهەر پێکهاتووە: پەنێری ، ڕۆنی ، ئاوی · پەنێری : ساردی تەڕوشێدارە ، خۆراك بەجەستە دەبەخشێ · ڕۆنی : مامناوەندە لە گەرمی و تەڕی و شێداریداو بۆ جەستەی مرۆڤیی تەندروست و ساغ گونجاوە ، سودێکی زۆری تێدایە · ئاوی : گەرمی تەڕە ، سروشتی مرۆڤ دەکاتەوە ، جەستە شێدار دەکات ·

شیر _ بەگشتی _ لە ئاستی مامناوەند کەمێ ساردترو تەڕو شێدارترە · گوتراوە : هێزی لە کاتی دۆشینیدا گەرمی و تەڕی و شێداریە ، هەروەها گوتراوە : مامناوەندە لە گەرمی و ساردیدا ·

چاکترین دۆخەکانی شیریش لە کاتی دۆشینیدایە ، پاشان بەردەوام چاکێتیەکەی کەم دەبێتەوە " بەپێی تێپەڕبوونی کات ، بۆیە لە کاتی دۆشینیدا کەمتر ساردەو ، زیاتر تەڕو شێدارە ، ترشەکەشی بەپێچەوانەوەیە ، پاش ئەوەی ئاژەڵەکە بێچوەکەی لە دایك دەبێ

[٦٢٣] _ سبق تخريجه .

بەچل ڕۆژ ئەوجا شیرەکەی هەڵدەبژێردرێت و بەکاردەهێنرێت ، چاکترین شیریش ئەوەیە کە سپێتیەکەی زۆر بێ ، بۆنی خۆش بێ ، تامی بەلەزەت بێ ، شیرینیەکی کەمی تێدابێ ، چەوریەکەی مامناوەند بێ ، پێکهاتەی لە ناسکی و چڕیدا مامناوەند بێ ، لە ماڵاتێکی تەمەن کەمی تەندروست دۆشرابێ ، گۆشتی مامناوەندی چاك بێ و ، لەوەڕو ئاوێکی ستایشکراوی خواردبێ ٠

شیر ستایشکراوەو خوێنێکی چاك دروست دەکات ، جەستەی ووشك شێدار دەکاتەوە ، خۆراکێکی چاك بەجەستە دەبەخشێ ، بۆ نەخۆشیەکانی دودڵیی و خەم و خەفەت و نەخۆشیە (السوداوية)کان بەسوودە ، ئەگەر لە گەڵ هەنگوێندا بخورێتەوە برینە ناوەکیەکان لە خەڵتە بۆگەنەکان پاك دەکاتەوە ٠ خواردنەوەشی لە گەڵ شەکردا ڕەنگ وبۆ جوان دەکاتەوە ٠

شیر زیانەکانی جووتبوون دەکات کەم دەکاتەوە ، بۆ سینگ و سیی گونجاوە ، بۆ تووشبووان بەنەخۆشی سیل چاك وبەسوودە ، بۆ سەرو گەدەو ، جگەرو سپڵ خراپە ، زۆرخواردنی زیان بەددان و پووك دەگەیەنێت ، بۆیە پاش خواردنەوەی پێویستە ئاو لە دەم وەردرێت ، وفي الصحيحين : أنَّ النبيَّ ﷺ شرب لبناً ، ثم دعا بماء فتمضمض وقال : ((إنَّ لهُ دَسَماً))([٦٢٤]) واتە : پێغەمبەری خوا ﷺ شیری خواردەوەو ، پاشان داوای ئاوی کردو وەریدا لە دەمی و فەرمووی : ((چەوری تێدایە)) ٠

بۆ تاداران و ، ئەوانەی سەریان دەئێشێ خراپە ، بۆ مێشك و ، سەری لاواز زیانبەخشە ، بەردەوام خواردنی تاریکی چاو و ، جومگە ئێشان و ، توندبوونی جگەرو ، ئاوسان لە گەدەو هەناودا دروست دەکات ، بەڵام بە تێکەڵ کردنی هەنگوێن و زەنجەفیلی مورەبا و بەو هاوشێوانە چاك دەکرێت ، هەموو ئەوانەش بۆ کەسانێکە پێی ڕانەهاتبێت ٠

---

[٦٢٤] ـ متفق عليه : أخرجه البخاري (١ / ٢٧٠) ، ومسلم (٣٥٨) ٠

لبن الضَّأن • شيرى مەڕ : چڕترين شيرەكانەو لەهەمووشى زياتر تەڕترو شێدارترە ، چەوريكى تێدايە لە شيرى بزن و مانگادا نى يە ، پاشەڕۆيەكى بەڵغەمى دروست دەكات ، سپێتيەك لە پێستدا دروست دەكات ئەگەر بەبەردەوامى بەكاربهێنرێت ، بۆيە پێويستە ئەم شيرە تێكەڵ بەئاو بكرێت بۆ ئەوەى جەستە رێژەيەكى كەمتر لەم شيرەى دەستكەوێت و ، خێراتريش تينويەتى بشكێنێت و ، زياتريش سارد بكاتەوە ·

لبن المَعْز • شيرى بزن : نەرم وناسك و مامناوەندە ، سك ڕەوان دەكاتەوە ، جەستەى ووشك شێدار دەكاتەوە ، بۆ برينەكانى گەروو ، كۆكينى ووشك ، خوێن بەربوون بەسوودە·

شيرى پەتى چاكترين خواردنەوەكانە بۆ جەستەى مرۆڤ " لەبەر ئەو خۆراك بەخشين و ماددە خوێنيەى تيايدا كۆبۆتەوەو ، لەبەر ئەوەش كە لە كاتى منداڵيدا جەستەى مرۆڤى لەسەر ڕاهاتووەو ، هاو سازى فيترەتى بنەڕەتيشە ·

وفي الصحيحين : أن رسولَ الله ﷺ أُتِيَ لَيلةَ أُسْرِيَ به بقدَحين من خمر ولَبَن ، فنظر إليهما ثم أخذ اللَّبنَ ، فقال له جبريل _ عليه السلام _ : الحمد لله الذي هداك للفِطرَة ، ولو أخذتَ الخمرَ غوَت أُمَّتُك ([٦٢٥]).

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ لە شەوڕەويەكەيدا دوو پەرداخ مەى و شيرى بۆ هێنرا ، ئەوەبوو تەماشاى كردن و شيرەكەى برد ، (جبريل)يش _ عليه السلام _ فەرمووى : سپاس و ستايش بۆ خوا كە ڕێنمووى كردى بۆ ئيسلام و ڕێگەى ڕاست ، چونكە ئەگەر مەى و شەرابەكەت هەڵگرتايە ئومەتەكەت گومڕا دەبوون ·

ترشەكەشى بەلاى مرۆڤەوە بەلەزەت نابێ تا دواى ماوەيەك ، شيرێكى بزڕكاوەو بۆنەكەى ناخۆشە ، ، كەدەى گەرم هەرسى دەكات و سودى لێ وەردەگرێت ·

---

[٦٢٥] _ سبق تخريجه ·

لحم البَقَر ؛ شيرى مانگا : خۆراك بەجەستە دەبەخشێ و ، پيتدارو چاكى دەكات ، سك ڕەوان دەكاتەوە بەنێوەنجى ، ناوەنديترين شيرو چاكترينيانە لە نێوان شيرەكانى مەڕو بزندا ، لە بوارى نەرم و ناسكى و چڕى و چەورييدا .

وفي السنن : من حديث عبدالله بن مسعود يرفعه : ((عليكم بألبانِ البَقَرِ ، فإنها تَرُمُّ من كُلِّ الشَّجَرِ))([626]).

واتە : (عبدالله)ى كوڕى (مسعود) _ خواى لىّ ڕازى بێت _ لە فەرموودەيەكدا كە بەرزى دەكاتەوە بۆ پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((شيرى مانگا بەكاربێنن ، چونكە لە هەموو درەختێك كۆدەكاتەوەو دەخوا)) .

لبن الإبل ؛ شيرى ووشتر : لەسەرەتاى بەشەكەدا ئاماژەى پێدرا ، سوودەكانى باسكرا ، بۆيە پێويست بەدووبارەبونەوە ناكات .

لُبَانٌ ، الكُندُر ؛ : فەرموودەيەكى لەبارەوە هاتووە كەوا پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((ماڵەكانتان بە (لُبَانٌ) بۆنخۆش بكەن)) بەڵام ئەم فەرموودەيە بە (صحيح)ى لە پێغەمبەرى خواوە (ريوايە)ت نەكراوە .

لە (علي)يشەوە دەگێڕنەوە كەوا پياوێك سكاڵاى بيرچوونەوەى لە خزمەتيدا باس كرد ئەويش پێى فەرموو : (لُبَانٌ) بەكاربێنە ، چونكە دڵ بەهێز دەكات و ، بيرچونەوە ناهێڵێت.

لە (ابن عباس)يشەوە _ خوا لە خۆى وباييشى ڕازى بێت _ دەگێڕنەوە فەرموويەتى : خواردنەوەى لەگەڵ شەكردا پێش نان خواردنى بەيانى بۆ ميز و بيرچونەوە چاكە .

---

[626] _ إسناده صحيح : صححه الألباني في الصحيحة (٥١٨) .

له (أنس)یشەوە دەگێڕنەوە کەوا پیاوێك سکاڵای له خزمەتیدا باس کرد ئەویش فەرمووی : (الكُندُر) بەکاربێنەو هەر لە شەوەوە بیخوسێنە ، ئەگەر ڕۆژت لێ بوویەوە ، پێش نان خواردنی بەیانی لێی بخورەوە ، چونکە بۆ بیرچوونەوە بەسوودە ٠

ئەمە هۆیەکی سروشتی ئاشکەرای هەیە ، چونکە ئەگەر بیرچوونەوە بەهۆی میزاجێکی خراپی ساردی شێدارەوە بێ و بەسەر مێشکدا زاڵ بێ ، ئەوا کاری خەزنکردن و پاراستنی زانیاریەکان ئەنجام نادات ، لێرەدا (لُبَانٌ)ی زۆر بۆ بەسوود دەبێ ٠

بەڵام ئەگەر بیرچونەوەکە بەهۆی زاڵبوونی شتێکی کاتیەوە (عارض) بێ ، دەتوانرێت بیرچوونەوەکە بەو شتانە لابرێت کە دەتوانن مێشك شێدار بکەنەوە ٠

جیاوازی نێوان ئەم دوو لە بیرچوونەوەیە بەم جۆرەیە : لە بیرچوونەوە بەهۆی شتی کاتیەوە (العارض) جۆرێکی ووشکەو ، نیشانەکانیشی بریتە لە شەو بێداری و خەزنکردن و پاراستنی زانیاریە ڕابردووەکان بەتەنها " بەڵام زانیاری نوێ و هەنووکەیی خەزن ناکات.

بەڵام لە بیرچوونەوە بەهۆی ماددەی تەڕو شێدارەکانەوە " بە پێچەوانەی یەکەمە بە تەواوی ٠

پێدەچێ هەندێ شت بەخاسیەت بیرچوونەوە دروست بکات ، وەکو کەڵەشاخگرتن لە چاڵەکەی پشتە ملدلو ، بەردەوامبوون لەسەر خواردنی (الكُسْفُرة)ی تەڕو ، سێوی ترش و ، زۆری خەم و خەفەت و ، تەماشاکردنی ئاوی وەستاوو ، میزتێکردنی و ، تەماشاکردنی لە خاچ دراوو ، زۆر خوێندنەوەی تابلۆی سەر گۆڕەکان و ، تەماشاکردنی دوو وشتری پێکەوە بەستراو ، فڕێدانی ئەسپێ بە خوێنی بێنوێژیەوە ، خواردنی پاشماوەی مشك ، زۆریەی ئەمانە بە تاقیکردنەوە زانراون ٠

مەبەستیش ئەوەیە کە : (لُبَانٌ) گەرمکارە لە پلە دوودا ، ووشکارە لە پلە یەکدا ، قەبزێکی کەمی تێدایە ، سوودەکانی زۆرن ، زیانەکانی کەمن ، لە سوودەکانی : بەسوودە بۆ فرێدان و خوێن بەربوون ، ئازاری گەدە ، ڕەوانبوونی سك ، خۆراك هەرس دەکات ، با دەکاتە دەرەوە ، برینە کێماوەکانی چاو پاك دەکاتەوە ، گۆشت دەڕوێنێتەوە لە هەموو برینەکاندا ، گەدەی لاواز بەهێز دەکات و ، گەرمی دەکات ، بەڵغەم ووشك دەکات ، تەڕی و شێکانی سینگ ووشك دەکاتەوە ، تاریکی چاو لادەبات ، ناهێڵێت برینە کیماوە پیسەکان بڵاوە بکەن ، ئەگەر بەتەنها ، یاخود لەگەڵ جاترەی فارسیدا بجوێنرێت بەڵغەم دەردەهێنێت و ، بۆ زمان گیران بەسوود دەبێ و ، بیروهۆش زیاد دەکات و پەرەی پێ دەدا ، ئەگەر لە ئاودا بەهەڵمێنرێت ، بۆ پەتا بەسوودەو ، بۆنی هەوا خۆش دەکات ·

پیتی المیم (م) :

ماءٌ ، ئاو : ماددەی ژیانە ، سەرگەورەی خواردنەوەکانە ، یەکێکە لە پایەکانی جیهان ، بەڵکو پایەی بنەڕەتە ، چونکە ئاسمانەکان لە هەڵمەکەی دروستکراون و ، زەمینیش لە کەفەکەی دروستکراوە ، خوای پەروەردگاریش هەموو شتێکی زیندووی لە ئاو دروست کردووە ·

زانایان سەبارەت بەئاو جیاواز بوونە : ئایا خۆراك بەجەستە دەبەخشێ ، یا تەنها خۆراك بۆ ئەندامەکانی جەستە گوزەر پێ دەکات ؟ بە دوو بۆچوون ، پیشتر ئاماژەمان پێداو ، گوفتاری ڕاست و بەڵگەکەشمان خستە ڕوو ·

ئاو ساردو تەڕە ، گەرمی دادەمرکێنێتەوە ، تەڕی و شێداری جەستە دەپارێزێت و ، جێگەی ئەوەش دەگرێتەوە کە لە جەستە شیی بۆتەوە ، خۆراك نەرم ونیان دەکاتەوەو ، بۆ ڕەگەکان گوزەریان پێ دەکات ·

چاكێتی ئاو بەدە ڕێگەوە دەزانرێت :

یەكەمیان : بەڕەنگەكەی بەوەی ساف بێت ٠
دووەم : بەبۆنی بەوەی بەهیچ شێوەیەك بۆنی نەبێت ٠
سێ یەم : بەتامەكەی بەوەی تامەكەی خۆش و شیرین و سازگار بێت ، وەكو ئاوی ڕووبارەكانی نیل و فورات٠
چوارەم : بەكێشی بەوەی سووك و پێكهاتە ناسك بێت ٠
پێنجەم : بەڕێڕەوی ، بەوەی ڕێڕەو و ڕێگەكەی چاك بێت ٠
شەشەم : بەسەرچاوەی هەڵقوڵانی بەوەی سەرچاوەی هەڵقوڵانی دوور بێت ٠
حەوتەم : بەدەركەوتنی بۆ هەتاو و با ، بەوەی لە ژێر زەویدا گوم نەبێ و هەتاو و با نەیگاتی ٠
هەشتەم : بە جوڵانەوەی بەوەی خێرا ڕێ بكات و بجوڵێتەوە ٠
نۆیەم : بەزۆریەكەی بەوەی زۆربێت و پاشەڕۆ تێكەڵ بووەكانی دووربخاتەوە ٠
دەیەم : لە ئاورێژگەیەوە بەوەی لە باكورەوە بۆ باشور ، یاخود لە ڕۆژئاواوە بەرەو ڕۆژهەڵات بڕوات ٠

بۆیە ئەگەر ڕەچاوی ئەم وەسفانە بكرێت ، ئەوا ئەو خاڵانە بەتەواوی بەدیناكرێت تەنها لە چوار ڕووبارەكەدا نەبێ ، نیل و ، فورات و ، سیحون و ، جیحون ٠

وفي الصحيحين من حديث أبي هُريرة _ رضي الله عنه _ قال : قال رسول الله ﷺ : ((سَيْحَانُ ، وجَيْحَانُ ، والنِّيلُ ، والفُرَاتُ ، كُل من أنهار الجنَّة))([٦٢٧]) .

---
٦٢٧ _ صحيح : أخرجه أحمد (٢ / ٢٨٩ ، ٤٤٠) ، ومسلم (٨ / ١٤٩) كلاهما من طريق حفص بن عاصم عن أبي هريرة مرفوعاً ٠ ولم أجده في صحيح البخاري ولعله وهم من المصنف رحمه الله ٠

واته : له (أبي هريرة)ەوه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((سَيْحَانُ و ، جَيْحَانُ و ، والنِّيلُ و ، والفُرَاتُ ، هەریەکەیان ڕووبارێکی بەهەشتن)).

سووکێتی ئاو بە سێ ڕوو دەزانرێت :

یەکەمیان : ئاوەکە خێرا گەرمی و ساردی وەرگرێت · (أبقراط) دەڵێت : ئەو ئاوەی بەخێرا گەرم دەبێ و ، بەخێراش سارد دەبێ سووکترین ئاوە ·

دووەم : بەتەرازوو ·

سێ یەم : دوو لۆکەی کێش یەکسان بەدوو ئاوی جیاواز تەڕ دەکرێن ، پاشان بەتەواوی ووشك دەکرێنەوە ، پاشان دەکێشرێن ، هەرکامیان سووکتر بوو ، ئاوەکەشی ئاوەهایە ·

ئاو ئەگەرچی له بنەڕەتدا ساردی تەڕ بێ ، بەڵام هێزەکەی دەگوازرێتەوەو دەگوڕدرێت بە چەندین هۆکاری کاتی ، بۆیە ئەو ئاوەی سەرنەگیراوەو دانەپۆشراوەو تەنها بای شەماڵ لێی دەدات و ، بای هیچ لایەکی تر لێی نەدات ، ئەو ئاوە سارد دەبێ و ، جۆرە ووشکێتیەکی تێدایە له بای شەماڵەوە وەریگرتووە ، حوکمی هەموو باکانی تریش بەو شێوە دەزانرێت ·

ئەو ئاوەی له سەرچاوەیەکی کانزایەوە هەڵدەقوڵێت بە گوێرەی سروشتی ئەو کانزایە دەبێ ، بەگوێرەی کاریگەری ئەو کانزایەش کاریگەری دەخاتە سەر جەستە ·

ئاوی سازگاری شیرینی خۆش بۆ نەخۆش و کەسانی تەندروست و لەش ساغیش بەسوودە ، ساردەکەشی بەسوودترو بەلەزەترە · پێویستە لەسەر سك خاڵێتی ، پاش جووتبوون ، کاتی بەئاگاهاتنەوە لە نووستن ، پاش خۆشتن ، پاش خواردنی میوە ئاو نەخورێتەوە ، پێشتریش ئاماژەمان پێداوە · بەڵام لەسەر خواردن ، هیچی تێدا نی یە " ئەگەر ناچاری بوو ، وە پێویستە زۆر نەخواتەوە ، بەڵکو کەمێکی هەڵدەمژێ بە هەڵمژین ، ئەوە زیانی پێ

ناكەیەنێت ، بەڵكو بە پێچەوانەوە گەدە بەهێز دەكات و ، شەهەوت و ئارەزوو هەڵدەسێنێت و ، تینویەتی لادەبات٠

ئاوی شلەتێن دەئاوسێنێت و كردارگەلێكی دژ بەوەی باسكرا ئەنجام دەدات ، ئەو ئاوەی دەمێنێتەوە لە ئاوی تازە چاكترە ٠ ئاوی سارد لەو ئاوەوە سوودێكی زیاتر دەبەخشێت بەبەراوردی سوودی دەرەوەی ، گەرمیش بەپێچەوانەوەیە ، ئاوی سارد بۆ بۆگەنبوونی خوێن و ، بەرزبونەوەی هەڵمەكان بۆ سەر بەسوودە ، خەڵتە بۆگەنەكان لادەبات و ، بۆ میزاج و ساڵ و زەمەن و شوێنە گەرمەكان گونجاوە ، كەچی ئاوی سارد بۆ هەموو باروحاڵێك پێویست بە پێگەیاندن و شیی بونەوەی ماددە زیانبەخشەكان بكات زیانبەخشە ، وەكو هەڵامەت و هەڵاوسانەكان ، زۆر ساردیش زیان بە ددانەكان دەگەیەنێت ، بەردەوامبوون لەسەر خواردنەوەی ئاوی سارد خوێن بەربوون و كۆكەو هەڵامەت و ، ئازاری سینگ دروست دەكات ٠

ئاوی ساردو گەرمی لەڕادەبەدەر زیان بە دەمارو زۆربەی ئەندامەكان دەگەیەنێت ، چونكە یەكێكیان شیی دەكاتەوەو ، ئەویتریان چڕ دەكاتەوە ، ئاوی گەرم چوزانەوەی تێكەڵاوە تیژەكان هێمن دەكاتەوە ، شیی دەكاتەوەو پێدەگەیەنێت ، پاشەڕۆكان دەكاتە دەرەوە ، تەڕوشێدار دەكات و گەرم دەكات ، كەچی خواردنەوەی ئاوی گەرم بەزۆری هەرسكردن خراپ دەكات ، پاڵ بەخواردنەكانەوە دەنێت بۆ سەرەوەی گەدەو نەرم و سستی دەكاتەوە ، بەخێرا تینویەتی ناشكێنێت ، جەستە سیس و لاواز دەكات ، دەبێ بەهۆی دروستبوونی چەندین نەخۆشی خراپ و ، زیان بەزۆربەی نەخۆشیەكان دەگەیەنێت ، بەڵام خواردنەوەی ئاوی گەرم بۆ مرۆڤی بەتەمەن و ، تووشبووان بەنەخۆشی پەركەم و ، سەرئێشەی ساردو (الصداع البارد) ، چاوئێشە بەسوودە ، بەسوودترین بەكارهێنانەكانیشی ئەوەیە لە دەرەوەوە بەكاربێت ٠

هيچ فەرموودەيەك ياخود (أثر)ێكى (صحيح) نەهاتووە سەبارەت بەئاوى گەرمبووى بەر هەتاو ، هيچ يەكێك لە پزيشكانى دێرين ناقايليێتيان بەرامبەر بەم ئاوە دەرنەبڕيوەو ، عەيبداريشيان نەكردووە ، ئاوى زۆر گەرم بەزى گورچيلە دەتوێنێتەوە ٠

پێشتر لە پيتى غين (غ)دا باسى ئاوى بارانمان كرد ٠

ماء الثَّلج والبَرَد ، ئاوى بەفرو تەرزە : ثبت في الصحيحين : عن النبيِّ ﷺأنه كان يدعو في الأستفتاح وغيره : ((اللّهُمَّ اغْسِلني من خطاياي بماء الثَّلجِ والبَرَدِ))([٦٢٨])

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ فەرموويەتى : ((پەروەردگارا لە تاوانەكانم بمشۆوە بەئاوى بەفرو تەرزە)) ٠

بەفر لە خودى خۆيدا چۆنيەتيەكى دووكەڵى و هەڵمى هەيە ، ئاوەكەشى هەر ئاوەهايە ، پێشتر باسى دانايى داواكردنى پاكردنەوەمان لە تاوانەكان كرد " بە ئاوى بەفرو باران " لەبەر ئەوەى دڵ پێويستى بە ساردكردنەوەو قايم كردن و بەهێزكردن هەيە ، ئەمەش بنچينەى پزيشكێتى جەستەو دڵانى لێ وەردەگيرێت و ، چارەسەرى نەخۆشيەكان بەدژەكانيان دەكرێت ٠

ئاوى تەرزە لە ئاوى بەفر نەرم وناسكترو بەلەزەترە ، بەڵام ئاوى بەستوو كە بە سەهۆڵ دەناسرێت بەگوێرەى بنچينەكەيەتى ، بەفر چۆنيەتى ئەو چياو زەويە وەردەگرێت كە بەسەريدا دەبارێت " سەبارەت بە هەردوو لايەنى چاكێتى و خراپى ، وە پێويستە مرۆڤ دوركەوێتەوە لە خواردنەوەى بەفراو پاش خۆشتن ، جووتبوون ، وەرزش ، خواردنى گەرم ، تووشبوان بە كوكين ، ئازارى سينگ ، لاوازى جگەر ، خاوەن ميزاجە ساردەكان ٠

[٦٢٨] ــ سبق تخريجه ٠

ماء الآبار والقُنيّ ، ئاوى بيرو كاريَز : ئـاوى بـير نـەرمى وناسـكى وخۆشـى كـەمترە ، ئـاوى كاريَزى ژيَر خاك قورسە ، چونكە ئەوەى لە ژيَر زەويدا وەستاوە لە بۆگـەنى بـەدەر نـى يـەو ، ئەويتريشيان هەواى پىَ ناگات ، بۆيە پيَويستە يەكسەر نەخوريَتەوە تـاوەكو بەتـەواوى هـەواى پىَ دەگات و ، شەويَكى بەسەردا تيَپەريَت ، خراپترينيشـى ئەوەيـە ريَرەوەكـەى لـە قورقۆشـم بىَ ، ياخود بيرەكەى لە كاركەوتو بىَ ، بەتايبەت ئەگەر خاكەكەى خراپ بىَ ، بۆيـە ئـەو ئـاوە دەرداوى و بەزيانە ٠

ماء زمزمَ ، ئاوى زەمزەم : سەرگەورەى ئاوەكان و بەريَزترين و لەهەمووشـى پايـەدارترە ، لەهەمووشى بـەلاى نەفسـەكانەوە خۆشەويسـترەو ، لـە هەمووشـى بـەنرخترەو ، لەهەمووشـى بەلاى خەلَكەوە ريَزدارترە ، (جبريل) پيَيەكانى كيَشا بەزەويداو ئاوى زەمزەم هـەلَقولاَ ، ئـەو ئاوە بوو كە خواى تعالى بۆ خواردەنەوەى (إسماعيل) هەلَيقولاَند ٠

وثبت في الصحيح : عن النبيِّ ﷺ أنه قـال لأبـي ذرّ وقـد أقـام بـين الكعبـة واسـتارِهَا أربعـينَ مابين يوم وليلةٍ ، ليس له طعامٌ غيرُها فقال النبيُّ ﷺ: ((إنهـا طَعَـامُ طُعْـمٍ)) ٠ وزاد غـيرُ مسـلم بإسناده : وشفاءُ سُقْمٍ ([٦٢٩]).

واتە : بە (صحيح)ى لە پيَغەمبەرى خواوە ﷺ هاتووە كەوا بە (أبي ذرّ)ى فەرموو كـاتىَ كە لە نيَوان كەعبەو ديوارەكانيدا چل مايەوە لە نيَوان شەو و رۆژدا ، بەدەر لـە ئـاوى زەمـزەم هيچ خۆراكيَكى ترى نەبوو ، ئەوەبوو پيَغەمبەرى خـوا ﷺ فـەرمووى : ((ئـەوە خۆراكـەو ئـەو كەسەى دەيخواتەوە تيَر دەبىَ وەكو ئەوەى خۆراك تيَرى دەكـات)) ٠ كەسـانى ديكـەى جگـە لە ئيمامى (مسلم) بەهەمان (إسناد) ئەمەشيان بۆ زياد كردووە : ((شيفاى نەخۆشيە)).

---

[٦٢٩] _ صحيح : اخرجه أحمد (٥ / ١٧٤ ، ١٧٥) ، والدارمي (٢٥٢٧) ، (٢٦٤٢) ، والبخاري في الأدب المفرد (١٠٣٥) ، ومسلم في صحيحه (٧ / ١٥٢ ، ١٥٥ ، ١٧٦) ، والنسائي في عمل اليوم والليلة (٣٣٩) كلهم من رواية عبدالله بن الصامت عن أبي ذر فذكره في حديث طويل ٠

وفي سنن ابن ماجة : من حديث جابر بن عبدالله ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال: ((ماءُ زَمْزَمَ لما شُرِبَ له))([630]).

واته : له (جابر)ى كوڕی (عبدالله)هوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ ، له پێغهمبهری خواوه ﷺ دهگێڕێتهوهو فهرموویهتی : ((ئاوی زهمزهم بۆ ئهو نیازهیه بۆی دهخورێتهوه)) ٠ كۆمهڵێك ئهم فهرموودهیه به (ضعیف) دادهنێن بههۆی (عبدالله)ى كوڕی (المؤمَّل)هوه كه له (محمد)ى كوڕی (المنكدر)هوه دهگێڕێتهوه ٠ بۆمان (ریوایه)ت كراوه كهوا (عبدالله)ى كوڕی (المبارك) كاتیٚ چووه حهج ، چووه سهر بیری زهمزهم و ، فهرمووی : پهروهردگارا (ابن أبي الموالي) له (محمد)ى كوڕی (المنكدر)هوه بۆی باسكردین ، له (جابر)ى كوڕی (عبدالله)هوه _ خوای لیٚ ڕازی بێت _ ، له پێغهمبهری خواوه ﷺ فهرمووی : ((ئاوی زهمزهم بۆ ئهو نیازهیه بۆی دهخورێتهوه)) ، بۆیه منیش دهیخۆمهوه بۆ تینویهتی ڕۆژی قیامهت ٠ (ابن أبي الموالي)ش باوهڕپێكراوه (ثقة) ، بۆیه فهرموودهكه (حسن)ه ، هێندێكیشیان فهرموودهكهیان به (صحیح) لهم قهڵهم داوه ، هێندێكیش گوتویانه (موضوع)ه ، ههردوو گوفتارهكهش ههوڵێكی نامسۆگرن ٠

من و كهسانی تریش ئاوی زهمزهمان تاقیكردۆتهوه " بۆ خۆ چارهسهركردن و ، شتگهلێكی سهرسوڕهێنمان لیٚ بینیوه ، خۆشم بهكارم هێناوه بۆ خۆچارهسهركردن " له گهلێك نهخۆشی و ، بهئیزنی خوای تعالی چاك بومهتهوه ، كهسانێكیشم بینیوه ، له جیاتی خۆراك نزیكهی نیو مانگ ، یاخود زیاتر ، تهنها ئاوی زهمزهمیان دهخواردهوهو ، برسیشیان نهدهبوو ، وهكو یهكێكی ئهو خهڵكه تهوافی دهوری كهعبهشی دهكرد ، پێشی ڕاگهیانم كهوا پێدهچیٚ چل ڕۆژ لهسهر ئهو باروحاڵه توانای مانهوهی ههبیٚ ، هێزیشی تێدابوو بۆ جووتبوون له گهڵ خێزانهكهیداو ، ڕۆژوشی دهگرت و ، چهندین جاریش تهواف دهكرد ٠

[630] _ إسناده صحيح : أخرجه ابن ماجة (٣٠٦٢) ، وصححه الألباني في الإرواء (١١٢٣) ٠

ماء النيل ، ئاوى ڕووبارى نيل : يەكێكە لە ڕووبارەكانى بەهەشت ، بنچينەو بنەڕەتى دەگەڕێتەوە بۆ چياكانى (القمر)ى ئەوپەڕى وەڵاتى (الحبشة) بەهۆى ئەو بارانانەوە كە لەوێدا كۆدەبێتەوەو ، لافاوگەلێكى يارمەتيدەر هەندێكيان بەهەندێكى تر ڕوودەدات ، تاوەكو خواى تعالى دەينێرێت بۆ زەويەكى ووشكانى كە هيچ ڕووەكێكى تێدا نى يەو ، بەهۆى ئەو ئاوەشەوە كشتوكاڵ دەڕوێت و ، ئاژەڵ و ئادەميزاديش لێى دەخۆنەوە ·

لەبەر ئەوەى ئەو زەويەى ئاوى ڕووبارى نيلى بەسەردا تێدەپەڕێت زۆر ڕەقەو ، ئەگەر بارانى ئاساى بەسەردا ببارێت تێر ئاو ناخواتەوەو ، بۆ كشتوكاڵكردن ئامادە نابێت ، وە ئەگەر سەرو ئاستى ئاسايى ببارێت ، زيان بە ماڵ و دانيشتوان و ماڵات دەگەيەنێت و ، ژيان و گوزەران و بەرژەوەنديەكان پەك دەخات ، بۆيە خواى تعالى ئەو بارانەى بەڕووبارێكى گەورەدا بۆ ئەم زەويە ناردووە ، هەروەها خواى تعالى ئاوى نيل لە كاتانێكى دياريكراودا زياد دەكات ، بەو ئەندازەيەى كە بۆ ئاودانى ئەو وەڵاتە بشێت و بەسيشى بێت ، ئينجا پاش ئاودانى وەڵات بەگشتى ، خواى تعالى مۆڵەت بە كەمبونەوەو دابەزينى ئاوەكە دەدات ، بۆ تەولوكردنى بەرژەوەندى ، تاوەكو خەڵكى تواناى وەبەرهێنانى كشتوكاڵەكەيان هەبێ · ئەو دە خاڵەى ئاوى باشى پێ دەناسرێتەوەو پێشتر ئاماژەى پێدرا لە ئاوى نيلدا كۆبۆتەوە ، ئاوى نيل ناسكترين و سووكترين و خۆشترين و شيرينترين ئاوە ·

ماء البحر ، ئاوى دەريا : ثبت في الصحيح عن النبيِّ ﷺأنه قال في البحر: ((هو الطَّهور ماؤُوهُ الحِلُّ مَيْتَتُه))([631])۔

واتە : پێغەمبەرى خوا ﷺ سەبارەت بەئاوى دەريا فەرموويەتى : ((ئاوى دەريا پاكەرەوەيەو مردووكانى نێويشى حەڵاڵە)) ·

[631] ـ حسن صحيح : أخرجه أحمد في مسنده (٣ / ٣٧٣) ، وابن ماجة (٣٨٨) ، وابن ماجة (١١٢) كلهم من طريق عبيدالله بن مقسم عن جابر فذكره ·

خـوای تعـالی ئـاوی دەریـای کـردووە بـە خوێـدارێکی سـوێری تـاڵی نـەخوراوە ، لەبـەر بەرژەوەندی هـەموو ئەوانـەی لەسـەر زەویدا دەژیـن " لـە مرۆڤـ و ئاژەڵـان ، چونکە ئـاوێکی بەردەوامی وەستاوەو ، گیانلەبەرانێکی زۆری تێدا دەژی ، هەموو ئەو گیانلەبەرانە لە نێو ئـەو ئاوەدا دەمرن و نانێژرێن ، بۆیە ئەگەر دەریاکە شیرین بوایـە " بـەدڵنیایی ئاوەکە دەگـەنی ، بـەهۆی زۆری مانـەوەی ئاوەکـەو ، مردنـی ئاژەڵـەکانیی لـە نێـو خۆیـدا ، پاشـان هـەوای چواردەوری جیهانیش ئەوەی وەردگرت و ، دەگەنی و بۆنی دەکردو ، جیهانیش خـراپ دەبـوو ، بۆیە خوای تعالی بەدانایی خۆی کردویەتی بەخوێدان ، کە ئەگـەر هـەموو لاشـەی بـۆنکردوی جیهـان و مردوانـی تـێ فرێـدەیت ، تۆسـقاڵێك گـۆڕانی بەسـەردا نایـەت ، بەدرێـژای مانـەوەی نەگۆڕاوە ، لەو کاتەوەی کە خوڵقێنراوەو ، تا ئەو کاتەش کە خوای تعالی جیهـان دەپێچێتەوە ، ئەمە هۆکاری غائی پەیوەندیدارە بەسروشـتەوە کـە واپێویسـت دەکـات سـوێر بێـت . بـەڵام هۆکاری بکەری ، دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی زەویەکەی شۆرەکاتە.

پاشان . خۆشتن بەئاوەکەی بۆ گـەلێك لـە نەخۆشـیەکانی ڕووی پێسـت بەسـوودە ، بـەڵام خواردنەوەی بۆ ناوەوەو دەرەوەی جەسـتە زیانبەخشـە ، سـك ڕەوان دەکاتـەوە ، ئاڵوشـی و خوروی و گەڕی و ، ئاوسان و تینویەتی دروست دەکات ، هەرکەس ناچاری خواردنـەوەی بـوو ، ئەوا چەند ڕێگەیەکی چارەسەرکردنی هەیە کە زیانەکانی دوردەخاتەوە.

لەو ڕێگایانە : ئاوی دەریا دەکرێتـە نێـو مەنجەڵێك و ، چـەند قامیشـێکی دەخرێتـە سـەرو پارچەیەکی خوری تازەی پاکی شیکراوەی بژیشی دەخرێتە سەرو ، لە ژێر مەنجەڵەکـەدا ئـاگر دادەگیرسێنرێت ، تا هەڵمی ئاو نێو مەنجەڵەکە بەرزدەبێتـەوەو لـە خوریەکـەدا کۆدەبێتـەوە ، ئینجا کە هـەڵمێکی زۆر لـە خوریەکـەدا کۆبـۆوە دەیگوشـێت و ، بـەردەوام ئـەو کـارە دوبـارە دەکاتـەوە " تـا ئـەو ئـاوەی بـۆ کۆدەبێتـەوە کـە دیـەوێ ، بـەم ڕێگەیـە هـەڵمی سـازگار لـە خوریەکەدا کۆدەبێتەوەو ، سوێراوەکەش لە مەنجەڵەکەدا بەجێ دەمێنێت .

ڕێگایەکی دیکە : چاڵێکی فراوان لە کەناری دەریاکە هەڵبکەنرێت ، بۆ ئەوەی ئاوی دەریاکەی تێپاڵورێت ، پاشان بەتەنیشتیەوە یەکێکی تر هەڵبکەنرێت ئاوی چاڵی یەکەمی تێپاڵیورێت و ، هەمیسان یەکێکی تر هەڵبکەنرێت ئاوی چاڵی دووەمی تێپاڵورێت و بەجۆرە تا ئاوەکە بەتەواوی سازگارو خۆش دەبێ · ئەگەر مرۆڤ ناچار بوو ئاوی لێڵ بخواتەوە ، ئەوا پێش خواردنەوە ئاوەکە بەم ڕێگایانە چارەسەر دەکرێ :

١. ناوکە قەیسی بخرێتە نێو ئاوکە ·
٢. پارچەیەك لە داری ساج ·
٣. پشکۆیەکی گڕگرتوو بخرێتە نێو ئاوەکە تاوەکو تیادا دەکوژێتەوە ·
٤. قوڕی (أرْمَنياً) ·
٥. ئاردی سفری گەنم ·

لە هەموو ئەم بارانەدا لێڵاوی ئاوەکە دەنیشێت ·

مسْكٌ : ثبت في صحيح مسلم ، عن أبي سعيد الخُدريُّ _ رضي الله عنه _ ، عن النبيِّ ﷺ أنه قال : ((أطيبُ الطِّيبِ المِسْكُ))([٦٣٢]) ·

: لە (أبي سعيد الخُدريُّ)وە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((بۆنخۆشترینی بۆنەکان میسکە)) ·

وفي الصحيحين عن عائشة _ رضي الله عنها _ : كنتُ أُطيِّبُ النبيَّ ﷺ قبلَ أن يَحْرِمَ ويومَ النَّحْرِ قبل أن يطوفَ بالبيت بطيبٍ فيه مِسْكٌ([٦٣٣]) ·

[٦٣٢] _ صحيح : أخرجه مسلم (٢٢٥٢) ·

واته : له خاتوو (عائشة)هوه _ خوای لیٚ ڕازی بیٚت _ فەرموویەتی : پیٚغەمبەری خوام ﷺ بۆنخۆش دەکرد بەبۆنیٚك میسکی تیٚدا بوو پیٚش ئەوەی ئیحرام ببەستیٚ و لە ڕۆژی قوربانی سەربڕینیشدا پیٚش ئەوەی تەواف دەوری کەعبەی بکردایە ٠

میسك : پادشای هەموو جۆرە بۆنخۆشەکان و ، بەڕیٚزترین و بۆنخۆشترینیانە ، ئەو بۆنەیە کە وەکو نموونەی باڵا دەهیٚنریٚتەوە ، بۆنی تری پیٚ دەچویٚنریٚت و ، ناچویٚنریٚت بەهیچ بۆنیٚکی تر ، گردی بەهەشتە ٠

میزاجی گەرم و ووشکە لە دووەمدا ، نەفس شادومان و بەهیٚز دەکات و ، هەموو ئەندامە ناوەکیەکان بەهیٚز دەکات " بەخواردنەوەو بۆنکردن ، ئەگەر بخریٚتە سەر ئەندامەکانی دەرەوەش بەهیٚزیان دەکات ، بۆ بەساڵاچوان و ، ئەوانەی سەرمایان بووە ، بەتایبەت لە کاتی زستاندا بەسوودە ، بۆ بوارنەوەو دڵەکوتیٚ چاکە ، بۆ لاوازی هیٚز چاکە " چونکە گەرمی غەریزی دەبوژیٚنیٚتەوە ، سپیٚتی چاو (بياض العين) لادەبات ، تەڕی وشیٚکانی ووشك دەکاتەوە ، بای نیٚوی و هەموو ئەندامەکانی تریش دەکاتە دەرەوە ، کاری ژەهرەکان پوچ دەکاتەوە ، بۆ گەزتنی مار بەسوودەو ، سوودەکانیشی گەلیٚك زۆرن و ، بەهیٚزترین دڵخۆشکارەکانە ٠

مَرْزَنْجُوش ([٦٣٤])، چەویر : سەبارەت بە چەویر فەرموودەیەك هاتووە (صحيح)یمان بۆ دەرنەکەوتووە : ((عليكم بالمَرْزَنْجُوش ، فإنه جيدٌ لِلْخُشام))([٦٣٥]) .

---

[٦٣٣] _ صحيح : أخرجه مسلم (٤ / ١٢) عن عائشة _ رضي الله عنها _ قالت : كأني أنظر الى وبيص المسك في مفرق رسول الله _ صلى الله عليه وسلم _ وهو محرم ٠ ولم أجده باللفظ المذكور في الصحيحين ٠

[٦٣٤] _ مرزنجوش : ڕووەکیٚکی تەمەنداری درێژی عەتر ئامیٚزە ، نزیکەی (٣٠ _ ٦٠)سم بەرزدەبیٚتەوە ، ڕەنگە گوڵەکانی سوریٚکی کاڵن و ، تۆوەکەی لە تۆوی ڕەیحان دەچیٚت ، بەزۆری گوڵەکانی بەکاردیٚن ٠ بڕوانە سایتی : essam581.blogs ، وەرگیٚڕ ٠

واته : ((چەویر بەكاربێنن ، چونكه بۆ هەڵامەت چاكە)) ٠ میزاجی چەویر گەرمە لە سێیەمداو ووشكە لە دووەمدا ، بۆنكردنی بۆ سەرئێشەی ساردو ، ئەوەی بەهۆی بەڵغەم و ، (السوداء)و ، هەڵامەت و ، بای چرەوە ڕوودەدات بەسوودە ، كونیلە داخراوەكانی (السُدد)سەرو هەردوو كونی لووتدا دەكاتەوە ، زۆربەی هەڵئاوسانە ساردەكان شیی دەكاتەوە ، بۆیە بۆ زۆربەی ئاوسان و ئازارە ساردە تەڕوشێدارەكان بەسوودە ، ئەگەر هەڵبگیرێت ، خوێنی بێنوێژی زیاد دەكات و ، یارمەتیدەر دەبێ بۆ سك پڕی ، ئەگەر گەڵا ووشكەكەی بكوترێت و ، بخرێتە نێو پارچە پەڕۆیەكی گەرمكراوەوە ، ئاسەواری خوێنی كاتی ژێر چاو لادەبات ، ئەگەر لە گەڵ سركەدا بەستەرێكی (الضماد) لێ دروست بكرێت ، بۆ پێوەدانی دووپشك بەسوودە ، ڕۆنەكەی بۆ ئازاری پشت و هەردوو ئەژنۆ بەسوودە ، ماندووبوون ناهێڵێت ، هەركەس بەبەردەوامی بۆنی بكات ئاو دانابەزێتە چاوەكانی ، ئەگەر ئاوەكەی لە گەڵ ڕۆنی بادەمی تاڵدا (دهن اللوز المر) بتكێنرێتە هەردوو لووت ، كونیلە داخراوەكانی (السُدد) لووت دەكاتەوە ، بەسوودیش دەبێ بۆ ئەو بایەی تووشی بووەو ، تووشی سەریش بووە ٠

ملحٌ ٭ خوێ : روى ابن ماجة في سننه : من حديث أنس يرفعه : ((سَيِّدُ إدامِكُم المِلحُ))[٦٣٦] واته : (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەكدا كە بەرزی دەكاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی : ((سەرگەورەی پێخۆرتان خوێ یە)) ٠ سەرگەورەش ئەوەیە : كە بەرامبەر چاك دەكات و ، سەرەوكاری دەكات ، بێ گومان زۆربەی پێخۆرەكانیش لەڕاستیدا بەخوێ چاك دەكرێت ٠

---

[٦٣٥] _ ضعيف : أورده الألباني في ضعيف الجامع (٣٧٧٧) وضعفه ، ونسبه السيوطي الى ابن السني وأبي نعيم في الطب عن أنس ٠

[٦٣٦] _ إسناده ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٣١٥) ، وضعفه الألباني في ضعيف الجامع (٣٢١٥) ٠

وفي مسند البزَّار مرفوعاً : ((سَيُوشِكُ أن تكونوا في النَّاس مِثْلَ المِلْحِ في الطَّعَام ، ولا يَصلُحُ الطَّعَامُ إلا بالمِلْحِ))(٦٣٧) .

واته : پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی : ((نزیکە ئێوە لە نێو خەڵکیدا وەکو خوێتان لێ بێت لە نێو چێشتدا ، چێشتیش چاك نابێت مەگەر بەخوێ)) ٠

پێشەوا (البغويُّ) لە تەفسیرەکەیدا دەگێڕێتەوە : عن عبدالله بن عمر _ رضي الله عنهما _ مرفوعاً : إنَّ اللهَ أنزلَ أربعَ بركاتٍ من السَّماء إلى الأرض : الحديد ، والنار ، والماء ، والملح٠ والموقوف أشبه ٠

واته : (عبدالله)ی کوڕی (عمر) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لە فەرموودەیەکدا کە بە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمێت : خوای تعالی چوار فڕو بەرەکەتی لە ئاسمانەوە دابەزاندە سەر زەمین : ئاسن ، ئاگر ، ئاو ، خوێ ٠ بەڵام فەرموودەکە لە (موقوف) دەچێت ٠

خوێ جەستەو خۆراکی خەڵك چاك دەکات ، هەموو شتێك چاك دەکات ئەگەر تێکەڵی بێت تەنانەت زێڕو زیویش ، چونکە هێزێکی تێدایە زەردیەکی زیاتر بەزێڕو ، سپێتیەکی زیاتر بەزیو دەبەخشێت ، هێزی پاکردنەوەو لابردن و شیی کردنەوەی تێدایە ، تەڕی و شێی چڕ ناهێڵێت و ، ووشکی دەکاتەوە ، جەستە بەهێز دەکات و ، قەدەغەی بۆگەنبوون و خراپبوونی دەکات ، بۆ گەڕی کێماوی بەسوودە ، ئەگەر چاوی پێ بڕێژرێت ، گۆشتی زیاد لە چاودا هەڵدەکەنێت ، نەخۆشی (الظَّفَرَة)(٦٣٨) هەڵدەکەنێت ٠ خوێی (الأندراني)(٦٣٩) چاکتر ئەو کارانە ئەنجام

٦٣٧ _ إسناده صحيح : صححه الألباني في صحيح الجامع (١٣٥٢) ٠

٦٣٨ _ الظفرة : ئەم نەخۆشیە بریتیە لە هەڵتۆقاوێکی مێخی یاخود سێکۆشەیی کە لە (الملتحمة)و لە نزیکی سێکۆشەی چاو لە شوێنی بەیەکگەشتنی هەردوو پێڵاوەکانی چاودا دێتەدەرێ ٠ بڕوانە : www.islamol.net ، وەرگێڕ ٠

ده‌دات ، قه‌ده‌غه‌ی بڵاوبونه‌وه‌ی برینه پیسه‌كان ده‌كات ، پیسی دێنێته خواره‌وه ، ئه‌گه‌ر به سه‌ر سكی كه‌سانی تووشبوو به‌نه‌خۆشی ئاوبه‌نگدا بهێنرێت ، سودیان پێ ده‌گه‌یه‌نێت ، ددانه‌كان پاك ده‌كاته‌وه ، بۆگه‌نیان لێ دورده‌خاته‌وه ، پووك توندو به‌هێز ده‌كات ، سووده‌كانی گه‌لێك زۆرن ٠

پیتی النون (ن) :

نَخْلٌ ٠ داره‌خورما : زیاتر له یه‌ك شوێنی قورئاندا باسكراوه ، وفي الصحيحين : عن ابن عمر _ رضي الله عنهما _ ، قال : بيْنا نحن عند رسول الله ﷺ، إذ أُتيَ بجُمَّارِ نخلة ، فقال النبيُّ ﷺ : ((إنَّ مِن الشَّجَرِ شَجَرةً مَثَلُها مَثَلُ الرَّجُلِ المسلِمِ لا يَسقُطُ وَرَقُها ، أخْبِرُوني ماهي ؟)) فوقع الناسُ في شجر البوادي ، فوقع في نفسي أنها النخلة ، فأردتُ أن أقول : هي النخلة ، ثم نظرتُ فإذا أنا أصغرُ القومِ سناً ، فسكتُّ ، فقال رسول الله ﷺ : ((هي النَّخْلَةُ)) ، فذكرتُ ذلك لعمرَ ، فقال : لأن تكونَ قُلْتَهَا أحبُّ إليَّ من كذا وكذا([640]).

واته : له (ابن عمر)ه‌وه _ خوای لێ ڕازی بێت _ فه‌رموویه‌تی : له كاتێكدا ئێمه له خزمه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ دانیشتبوین ، ناوكرۆكی داره‌خورمایه‌كیان بۆ هێنا ، پێغه‌مبه‌ری خواش ﷺ فه‌رمووی : ((به‌ڕاستی له دره‌خته‌كاندا دره‌ختێك هه‌یه نموونه‌ی وه‌كو نموونه‌ی پیاوی موسڵمانه‌و گه‌ڵاكانی ناوه‌رێت ، پێم ڕاگه‌یه‌نن چی یه ؟)) ئه‌وه‌بوو خه‌ڵكه‌كه ده‌ستیانكرد به‌ناوهێنانی دره‌ختی بیابانه‌كان ، منیش كه‌وته دڵمه‌وه كه به‌ڕاستی داره‌خورمایه ، بۆیه ویستم بڵێم : دره‌خته‌كه داره‌خورمایه ، پاشان ته‌ماشایه‌كم كردو بۆم ده‌ركه‌وت من بچوكترینی خه‌ڵكه‌كه‌م له ته‌مه‌ندا ، بۆیه بێده‌نگ بووم ، ئه‌وه‌بوو پێغه‌مبه‌ری

---

[639] _ ملح الأندراني : جۆره خوێ یه‌كه به شێوه‌یه‌كی سروشتی له هه‌ندێ كانگاكانی سه‌ر زه‌ویدا هه‌یه ، وه‌كو تاوێری خوێی كریستاڵی ، بڕوانه : www.khayma.com ، وه‌رگێڕ ٠

[640] _ متفق عليه : أخرجه البخاري (٩ / ٤٩٥) ، ومسلم (٢٨١١) ٠

خوا ﷺ فەرمووی : ((درەختەکە دارەخورمایە)) ، منیش ئەوەم بۆ (عمر) باسکرد ، ئەویش فەرمووی : ئەگەر باستکردایە لە ئاوەها ئاوەها پێم خۆشتر بوو ٠

سوودی فەرموودەکە لەوەدایە کە :

١. زانا مەسەلەکەکان دەخاتە بەر دیدی هاوەڵانی بۆ هەڵسەنگاندنی ئەو زانستەی پێیانە

٢. شیاوێتی هێنانەوەی قسەی نەستەق و پەندو چواندنی تێدایە ٠

٣. بەدەرخستنی شەرمی هاوەڵان بەرامبەر بە سەرگەورەکانیان و ڕێزگرتنیان و وازهێنان لە قسەکردن لە پێش دەستیاندا ٠

٤. شادومانبوونی پیاو کاتێ کوڕەکەی دەپێکێت و ، بۆ ڕاستی سەردەکەوێت ٠

٥. ئاسایە کوڕ لە کاتی ئامادەبونی بابیدا وەڵام بداتەوە بەوەی دەیزانێت ، با بابیش وەڵامەکە نەزانێت ، ئەوەش هیچ بێ ڕەوشتیەك نانوێنێت بەرامبەر بە باب ٠

٦. چواندنی موسڵمانی تێدایە بەدارەخورما لەبەر زۆری خێری و ، بەردەوامی سێبەری و ، خۆشی بەروبومی و ، هەبوونی بەبەردەوامی ٠

بەری دارەخورما بەتەڕی و ووشکی ، پێنەگەشتوو و پێگەشتووی دەخورێت ، خۆراکە ، دەرمانە ، بژێویە ، حەلوایە ، خواردنەوەیە ، میوەیە ، قەدی دارەکەشی بۆ بیناسازی و ئامێرو دەفر بەکاردێت ، گەڵاو پەلکەکەشی حەسیرو ، زەمبیلەو ، دەفرو ، باوەشێنی و ، هیتریشی لێ دروست دەکرێت ، ڕێشاڵەکانیشی دەکرێ بە حەبل و ناوئاخنی پشتی و لێفەو هیتر ، ناوکەکەشی کە کۆتای بەشەکانێتی دەکرێ بە ئالفی ووشتر ، هەروەها بەشداریش دەبێ لە دەرمان و چاو ڕەشتندا ٠

پاشان جوانی بەروبومی ، ڕووەکی ، شێوەی ، دیمەنی ، ، چاکی ڕێکخستنی بەرەکەی ، دروستکردنی ، گەشانەوەی ، ، شادومانبونی دڵ لە کاتی بینینیدا ، کار لە نەفسی مرۆڤ دەکەن ٠

بەبینینی دروستکارو خولقێنەر ، دروستکردنە سەرسوڕمێنەکەی ، توانای تەواوی خوای تعالی ، تەواوی حیکمەت و دلنایی پەروەردگار بیری مرۆڤ دەخاتەوە ·

بۆیە هیچ شتێکی تر بەدیناکرێت لە دارەخورما بچێت جگە لە موسڵمانی باوەڕدار ، چونکە هەمووی خەیرە ، هەمووشی سوودە لەدەرەوەو ناوەوە ·

دارەخورما ئەو درەختەیە کە قەدەکەی سۆزی بۆ پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە جۆش و بیری کرد " کاتێ ڕۆشت و لێی جیابۆوە ، چونکە تامەزرۆی نزیکی و گوێبیستی گوفتارەکانی بوو ، ئەو درەختەیە کە (مریم)ی لە ژێردا دابەزی کاتێ (عیسی)ی بوو _ علیه السلام _ ·

لە فەرموودەیەکدا کە (إسناد)ەکەی جێگەی تێڕوانینە هاتووە : ((أكرمـوا عَمَّتَكُم النخلَةَ ، فإنها خُلِقَتْ من الطِّين الذي خُلِق منه آدم))([٦٤١]) واتە : ((ڕێز لە پورە دارەخورماتان بگرن ، چونکە دروست کراوە لەو قوڕەی ئادەمی لێ دروست کراوە)) ·

خەڵکیش بەدوو گوفتار جیاوازبوونە سەبارەت بەپێشخستن و پەسەندی بوونی بەسەر درەختی ترێدا یاخود بەپێچەوانەوە ، خوای تعالی لە قورئانی پیرۆزدا لە چەندین جێگەدا بەیەکەوە جووتی کردوون و باسی کردوون ، ئای کە هەریەکیان لە هاوەڵەکەیەوە نزیکە ، ئەگەرچی هەریەکیان لە جێگەی فرامانڕەوای و سەوزبونی خۆیدایەو ، ئەو خاکەشی بۆ چاکترو بەسوودترە کە گونجاوێتی ·

نرجس ، نێرگز : فەرموودەیەکی لەبارەوە هاتووە (صحیح) نی یە : ((عليكم بِشَمِّ النَّرجِس فإنَّ في القَلْبِ حَبَّةَ الجنونِ والجُذامِ والبَرَصِ ، لا يقطعُها إلا شمُّ النَّرجِسَ)) واتە : ((

[٦٤١] _ موضوع : أورده الألباني في ضعيف الجامع (١١٣٦) وقال : موضوع ، ونسبه السيوطي الى أبي يعلى وابن أبي حاتم والعقيلي في الضعفاء ، وابن عدي في الكامل ، وابن السني ، وأبي نعيم في الطب عن علي ، وانظر الضعيفة (٣) .

بۆنی نێرگز بکەن چونکە دڵ تـۆوێکی شێتی و گـوڵی و بەڵـەکی تێدایـە ، بـەدەر لـە بـۆنکردنی نێرگز هیچ شتێکی تر نایبڕێت)) ٠

نێرگز گەرم و ووشکە لە دووەمـدا ، بنەڕەتەکـەی برینـە بەقوڵاچـووەکان بـۆ دەمـار سـارێژ دەکاتەوە ، هێزێکی شتنێتی ، پاکـاریی ، ڕاکێشـەری هەیـە ، ئەگـەر بکوڵێنـدرێت و ئاوەکـەی بخورێتـەوە ، یـا بـە کوڵـاوی بخورێت ، ڕشـانەوە دەوروژێنێـت و ، تـەڕی و شـێداری لـە بنـی گـەدەوە ڕادەکێشـێت ، ئەگـەر لـە گـەڵ (الكِرْسنَّة)([٦٤٢])هـەنگو ێنـدا بکوڵێنـدرێت ، پیسـی برینەکان پاك دەکاتەوەو ، ئەو دوومەڵانەش بە ئاستەم دەتەقێنێت ، گوڵەکەی مامناوەندە لـە گەرمیدا ، ناسکەو بۆ هەڵامەتی سارد بەسوودە ، شیی کردنەوەیەکی بەهێزی تێدایـە ، کونیلـە داخراوەکانی (السُدد) مێشك و کونی لـووت دەکاتـەوە ، بـۆ سەرئێشـەی تـەڕو (السَّوداوي) بەسوودە ، سـەری گـەرم دەئێشـێنێت ، هەرکـەس بەبـەردەوامی لـە زسـتاندا بـۆنی بکـات لـە هاویندا تووشی (البرسام) نابێ ، بەسودە بۆ ئازارەکـانی سـەر کـە بـەهۆی بەڵغـەم و (المرة السـوداء) دروسـت دەبـێ ، بۆنـدارەو دڵ و مێشـك بـەهێز دەکـات و ، بـۆ زۆرێـك لـە نەخۆشـیەکانیان بەسـوودە ، دانـەری کتـێبی (التیسـیر) دەڵێـت : بـۆنکردنی ڤ و پەرکـەمی منداڵان لادەبات ٠

<u>نُورَةٌ</u> ٭ موو لابەر : روى ابن ماجة : من حديث أُمِّ سلمة _ رضـي الله عنهـا _ ، أنَّ الـنبيَّ ﷺ كان إذا اطَّلى بدأ بعورتِه ، فطَلاها بالنُّورَة ، وسائِرَ جسدهِ أهلُه([٦٤٣]).

واتە : لـە (أُمِّ سـلمة)ەوە _ خـوای لـێ ڕازی بێـت _ فەرموویـەتی : پێغەمبـەری خـوا ﷺ ئەگەر تێهەڵسوونی بکردایە لە عەورەتیەوە دەستی پێدەکردو ، لـە مـوو لابـەری هەڵدەسـوو ، خێزانەکانیشی تێکڕای تری جەستیان بۆ دەکرد٠

---

[٦٤٢] _ الكِرْسنَّة : ڕووەکێکی یەك ساڵەی بچوکەو ، تا ڕادەیەك لە ڕووەکی نیسك دەچێت ، قەدەێکی بتەوی نی یەو ، نزێکەی (٣٠ _ ٤٠)سم لە زەمین بەرز دەبێتەوە ، بڕوانە : www.snbl.com ، وەرگێڕ ٠

[٦٤٣] _ ضعيف : أخرجه ابن ماجة (٣٧٥١) بإسناده عن حبيب بن أبي ثابت عن أم سلمة فذكرته٠

بنەڕەتی مادەی موو لابەر : قسلۆ دوویەش ، زرنیخ بەشێك ، تێکەلۆ بەئاو دەکران ، لەبەر هەتاو یاخود گەرماودا بەجێدەهێلرا بەئەندازەی پێگەشتنی و ، تەواو شێن بوونەوەی · پاشان لە جەستیان هەلدەسوو ، سەعاتێکیش دادەنیشتن تا ئەوەندەی کاری خۆی دەکردو ، ئاویان لێ نەدەدا ، پاشان دەشۆردراو ، جێگەکەشی لە خەنە هەلدەسوێنرا بۆ ئەوەی شوێنەواری گەرمیەکەی نەمێنێت ·

<u>نَبقُ</u> ، کونار : پێشەوا (أبو نعيم) لە کتێبی (الطب النبوي)دا لە فەرموودەیەکدا کە بەرزی دەکاتەوە بۆ پێغەمبەری خوا ﷺدەفەرمێت : کاتێ ئادەم دەبەزێنرایە سەر زەمین بەری یەکەم شتێکی خواردبێت کونار بوو ·

پێغەمبەری خوا ﷺ لە فەرموودەیەکدا باسی کوناری کردووە : ((أنه رأى سِدْرَةَ المُنتهى ليلةَ أُسْرِيَ به ، وإذا نَبِقُها مِثْلُ قِلالِ هَجَر))(٦٤٤) واتە : ((پێغەمبەری خوا ﷺ لە شەو ڕەویەکەیدا درەختی (سِدْرَةَ المُنتهى)ی بینی و ، تەماشای کرد بەرەکەی بەئەندازەی مەرکانەو کوپە گەورەکانی دێی (هَجَر)ی نزیك بەشاری مەدینە بوو)) ·

کونار : بەری درەختی کونارە سروشت ڕادەگرێت و ، بۆ نەهێشتنی ڕەوانبوون بەسوودە ، گەدە خۆشەدەکات ، (الصفراء) دادەمرکێنێتەوە ، خۆراك بەجەستە دەبەخشێت ، ئارەزووی خواردن دەکاتەوە ، بەلغەم دروست دەکات ، درەنگ هەرسە ، ئاردەکەی هەناو بەهێز دەکات ، میزاجە (الصفراوية)کان چاك دەکاتەوە ، بەهەنگوێن زیانەکانی دووردەخرێتەوە · جیاوازی دروست بووە سەبارەت بەوەی ئایا تەڕوشێدارە

---

٦٤٤ _ صحيح : أخرجه البخاري (٤ / ١٣٣ ، ١٨٥ ، ١٩٩) ، (٥ / ٦٦) ، ومسلم (١ / ١٠٣ ، ١٠٤) كلاهما من طريق أنس بن مالك عن مالك بن صعصعة فذكره في حديث طويل.

یاخود ووشکه ؟ بەدوو گوفتار . راسترینیان : تەڕو شێدارەکەی ساردو تەڕەو ، ووشکەکەشی ساردی ووشکه .

پیتی هاء (ه) :

هنْدَبَاء[٦٤٥] ، تالیشکه : لە پێغەمبەری خواوە ﷺ سێ فەرمووده سەبارەت بە تالیشکه هاتوون بەڵام (صحیح) نین و ، جێگیر نەبوونە ، بەڵکو فەرموودەگەلێکی (موضوع)ن .

یەکەمیان : ((كُلُوا الْهِنْدَبَاءَ وَلَا تَنْفُضُوهُ ، فَإِنَّهُ لَيْسَ يَوْمٌ مِنْ الْأَيَّامِ إِلَّا وَقَطَرَاتٌ مِنْ الْجَنَّةِ تَقْطُرُ عَلَيْهِ)) واتە : ((تالیشکه بخۆن و مەیتەکێنن ، چونکە ڕۆژێك نی یە لە ڕۆژان مەگەر دڵۆپگەلێکی لە بەهەشتەوە دەتکێتە سەر)) .

دووەم : ((وَمَنْ أَكَلَ الْهِنْدَبَا وَنَامَ عَلَيْهِ لَمْ يَحِلَّ فِيهِ سُمٌّ وَلَا سِحْرٌ)) واتە : ((هەرکەس تالیشکه بخوات و لەسەری بنوێ ئەوا تووشی ژەهرو جادو نابێ)) .

سێ یەم : ((مَا مِنْ وَرَقَةٍ مِنْ وَرَقِ الْهِنْدَبَا إِلَّا وَعَلَيْهَا قَطْرَةٌ مِنْ الْجَنَّةِ)) واتە : ((هیچ گەڵایەك لە گەڵاكانی تالیشکه نی یە مەگەر دڵۆپێکی بەهەشتی بەسەرەوەیە)) .

پاشان . میزاجی تالیشکه دەگۆڕێت و ، بەگوێرەی ورزە جیاوازەکانی ساڵ گۆڕانکاری بەسەردا دێت ، بۆیە لە زستاندا ساردو تەڕە ، لە هاویندا گەرم و ووشکه ، لە بەهارو پایزدا مامناوەندە ، لە زۆربەی باروحاڵەکانیشیدا مەیلی لای ساردی و ووشکی دەکات ،

---

[٦٤٥] ـ الهندباء : ڕووکێکی گیایی وەرزیە ، نزیکەی (٤٠)سم بەرز دەبێتەوە ، گەڵاكانی لە گەڵای کاهو دەچێت ، گوڵەکانی زەردن و ، جۆرێکی تریشی هەیە گوڵەکانی شینە ، تۆوەکەی بچوکە . بڕوانە : www.snbl.com ، وەرگێڕ .

تالیشکه قەبزکارو ساردکاره ، چاکە بۆ گەدە ، ئەگەر لە گەڵ سرکەدا بکوڵێندرێت و بخورێت ، سك ڕادەگرێت بەتایبەت کێویەکەی ، کە چاکترە بۆ گەدەو ، زۆرتریش قەبزکارە ، بەسوودیشە بۆ لاوازیەکەی ٠

ئەگەر پێچەرێکی (الضماد) لێ دروست بکرێت ، هەڵئاوسانی کاتی لە گەدەدا ناهێڵێت و ، بەسوودیشە بۆ جومگەژان و ، هەڵئاوسانە گەرمەکانی چاو ، ئەگەر لە گەڵاو بنەڕەتەکەی پێچەرێکی لێ دروست بکرێت ، بەسوود دەبێ بۆ پێوەدانی دووپشك ٠ گەدە بەهێز دەکات ، کونیلە داخراوەکانی جگەر دەکاتەوە ، بۆ ئازارە گەرم و ساردەکانی بەسوودە ، کونیلە داخراوەکانی سپڵ و ڕەگ و هەناو دەکاتەوە ، ڕێڕەوەکانی گورچیلە پاك دەکاتەوە ٠

بەسوودترینی بۆ جگەر تاڵترینیانە ، ئاوە گوشراوەکەی بۆ (اليرقان السدَي) بەسوودە ، بەتایبەت ئەگەر تێکەڵ بەئاوی ڕازیانەی تەڕ (الرازيانج الرطب) بکرێت ، ئەگەر گەڵاکەی بکوترێت و ، بخرێتە سەر هەڵئاوسانە گەرمەکان ساردیان دەکاتەوەو شی یان دەکاتەوە ، گەدە پاك دەکاتەوە ، گەرمی خوێن و (الصفراء) دادەمرکێنێتەوە ٠

چاکترینیشی ئەوەیە بەبێ شتن و تەکاندن بخورێت ، چونکە بەشتن و تەکاندن هێزەکەی نامێنێت ، لە گەڵ ئەوەشدا هێزێکی (ترياق)ی تێدایە کە بۆ هەموو ژەهرەکان بەسوودە ٠

ئەگەر چاوی پێ برێژرێت ، بۆ شەوکوێری بەسوود دەبێ ، گەڵاکەی لە (ترياق)دا بەشدارە ، بۆ پێوەدانی دووپشك بەسوودە ، بەرگری زۆربەی ژەهرەکان دەکات ، ئەگەر ئاوەکەی بگوشرێت و ، زەیتی زەیتونی تێکرا ، مرۆڤ لە دەرمانە کوشندەکان ڕزگار

دەكات ، ئەگەر بنەڕەتەكەی بكوشرێت و ، ئاوەكەی بخورێتەوە ، بۆ گەزتنی مارو دووپشك و زەردەواڵە بەسوودە ، شیری بنەڕەتەكەشی سپێیای چاو نامێڵێت ·

پیتی واو (و) :

وَرْسٌ ؛ گژوگیای ئەسپەك : پێشەوا (الترمذي) لە (الجامع)ەكەیدا : لە (زید)ی كوڕی (أرْقَمَ)ەوە دەگێڕێتەوە كەوا پێغەمبەری خوا ﷺ زەیتی زەیتون و گیای ئەسپەكی وەسف دەكرد بۆ كەسانی تووشبوو بەنەخۆشی (ذات الجنب) ، (قتادة) دەڵێت : دەكرێ بەدەمیەوەو ، لەو لایەوە دەكرێ بەدەمیەوە كە ئازارەكەی هەیە ·

وروى ابن ماجة في سننه من حديث زيد بن أرقم أيضاً ، قال : نعتَ رسولَ الله مِن ذَاتِ الجَنْبِ وَرْساً وقُسْطاً وزيتاً يُلَدُّ به([٦٤٦]) .

واته : دیسان لە (زید)ی كوڕی (أرقم)ەوە _ ، فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بۆ نەخۆشی (ذات الجنب) ئەسپەك و (القسط)و زەیتی زەیتونی وەسف دەكرد بۆ ئەوەی بكرێت بەدەمیەوە ·

وصحَّ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ _ رضي الله عنها _ قَالَتْ : كَانَتْ النُّفَسَاءُ تَقْعُدُ بَعْدَ نِفَاسِهَا أَرْبَعِينَ يَوْمًا ، وكَانَت إحدانا تَطْلِي الوَرْسَ عَلَى وُجْهِهَا الْوَرْسَ مِنْ الْكَلَفِ([٦٤٧]).

---

[٦٤٦] _ ضعيف : أخرجه أحمد (٤ / ٣٦٩ ، ٣٧٢) ، وابن ماجة (٣٤٦٧) ، والترمذي (٢٠٧٨) ، (٢٠٧٩) ، كلهم من طريق ميمون أبي عبدالله عن زيد بن أرقم فذكره ·

[٦٤٧] _ حسن صحيح : أخرجه أحمد (٦ / ٣٠٠ ، ٣٠٢ ، ٣٠٤ ، ٣٠٩) ، والدارمي (٩٦٠) ، وأبوداود (٣١١) ، وابن ماجة (٦٤٨) ، والترمذي (١٣٩) كلهم من طريق مسة الأزدية عن أم سلمة فذكرته ·

واته : له (أُمِّ سلمة)ه‌وه _ خوای لیّ رازی بیّت _ فه‌رموویه‌تی : ژنان پاش منداڵبوون چل ڕۆژ داده‌نیشتن ، هه‌ر یه‌کێکیشمان ده‌م و چاوی به ئه‌سپه‌ك چه‌ور ده‌کرد به‌هۆی ئه‌و په‌ڵه‌و سورهه‌ڵگه‌ڕانه‌ی تووشمان ده‌بوو .

(أبوحنيفة اللُّغويُّ) ده‌ڵێت : ئه‌سپه‌ك به چاندن ده‌چێنرێت و ، كێوی نی یه ، جگه له خاكی عه‌ره‌بدا له هیچ شوێنێكی تر نه‌م ناسیوه‌و ، له خاكی عه‌ره‌بیشدا ته‌نها له یه‌مه‌ندا بینیومه · هێزی له گه‌رمی و ووشكێتیدا له سه‌ره‌تای پله دوودایه ، چاكترینیشی سوره نه‌رمه‌كه‌یه‌تی له نێو ده‌ستدا ، كه كه‌په‌كی كه‌متره ، به‌سووده بۆ په‌ڵه‌و ، ئاڵووشی و ، زیپكه‌ی ڕووی جه‌سته ئه‌گه‌ر تێی هه‌ڵسوێنرێت ، هێزێكی قه‌بزكاری هه‌یه ، ئه‌گه‌ر بخورێته‌وه بۆ په‌ڵه‌ی سپی (الوَضَح) به‌سووده‌و ، ئه‌ندازه‌ی خواردنه‌وه‌شی به‌كێشی دیرهه‌مێكه ، میزاج و سوودی ئه‌سپه‌ك نزیك به‌سوودی (القُسْط البحريّ)یه ، ئه‌گه‌ر به‌ڵه‌كی و ئاڵوشی و زیپكه‌و هه‌ڵزڵه‌پانی تێهه‌ڵسوێنرێت سوودیان پیّ ده‌گه‌یه‌نێت ، پۆشاكی بۆیه‌كراو به ئه‌سپه‌ك هێزی جووتبوون زیاتر ده‌كات ·

وسْمَةً ، ڕووه‌كی خه‌نه _ بڕوانه الكتم _ : گه‌ڵای دره‌ختی نیله ، پرچ ڕه‌ش ده‌كات ، به‌م نزیكانه باسی جیاوازی نێوان زانایمان كرد سه‌باره‌ت به شیاوێتی پرچ ڕه‌ش كردن و ئه‌وه‌ی ده‌یكات ·

پیتی الیاء (ی) :

يَقْطِينٌ ، كووله‌كه : له زمانی عه‌ره‌بیدا دیسان به (الدُّباء) و (القرع)یش ناسراوه ، ئه‌گه‌رچی ووشه‌ی (اليقطين) گشتیتره ، چونكه له ڕووی زمانه‌وه : هه‌موو دره‌ختێكه كه له سه‌ر قه‌دێك نه‌وه‌ستیّ ، وه‌كو كاڵه‌ك و كالیارو خه‌یار · خوای تعالی ده‌فه‌رمێت : ﴿ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴾[الصافات : ١٤٦] واته : وه دره‌ختێكی كووله‌كه‌مان

بەسەریدا ڕواند([٦٤٨])٠ ئەگەر گوترا : لە زمانی عەرەبیدا ئەوەی لەسەر قەدێك نەوەستێ بە (نَجْم) ناودەبرێت نەك بە (شجر) ، چونکە (شجر) : بریتیە لەوەی قەدی هەبێ _ زمانەوانان گووتویانە _ ، باشە چۆن لێرەدا خوای تعالی دەفەرمێت ﴿ وَأَنْبَتْنَا عَلَيْهِ شَجَرَةً مِنْ يَقْطِينٍ ﴾ واتە : ووشەی (شجرة)ی بەکارهێناوە بۆ کولەکە کەچی خۆی ڕووەکە ٠ وەڵام : لە زمانی عەرەبیدا ئەگەر ووشەی (شجر) بەکارهێنرا ، مەبەست بەوانەیە کە قەدیان هەیەو لەسەری دەوەستن ، بەڵام ئەگەر ووشەی (شجر) بەسترا بەشتێکەوەو لەگەڵیدا بەکارهات ئەوا پابەندی ئەوە دەبێ ، بۆیە جیاوازی کردن لە نێوان ڕەهاو پابەندکراو لە ناوەکاندا دەروازەیەکی گرنگی بەسوودە بۆ تێگەشتن و ، پلەکانی زمان ٠

(اليقطين)ی باسکراو لە قورئاندا : بریتیە ڕووەکی کولەکەو ، بەرەکەشی بە کولەکە ناو دەبرێت ٠ **وقد** ثبت في الصحيحين : من حديث أنس بن مالك ، أنَّ خياطاً دعا رسولَ الله ﷺ لطعام صنَعه ، قال أنسٌ _ رضي الله عنه _ : فذهبتُ مع رسولِ الله ﷺ، فقرَّب إليه خُبزاً من شعير ، ومرَقاً فيه دُبَّاءٌ وقَديدٌ ، قال أنس : فرأيت رسول الله ﷺ يَتَتَبَّعُ الدُّبَّاء من حوالي الصَّحْفَةِ ، فلم أزل أُحِبُّ الدُّباءَ من ذلك اليوم([٦٤٩]).

واتە : لە (أنس)ی کوڕی (مالك)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : بەرگ دروویەك پێغەمبەری خوای ﷺ بانگ کرد بۆ خواردنێك دروستی کردبوو ، (أنس) _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرمووی : منیش لە خزمەتی پێغەمبەری خوادا ﷺ چووم ، ئەوەبوو نانی جۆو ، شلەیەك کە کولەکەو گۆشتی ووشکراوەی تێدا بوو خستە پێش

---

[٦٤٨] _ مەلا محمد مەلا صالح ، پوختەی تەفسیری قورئان ٠

[٦٤٩] _ صحيح : أخرجه البخاري (٣ / ٧٩) ، (٧ / ٨٩ ، ١٠١ ، ١٠٢) ، ومسلم (٦ / ١٢١) كلاهما من طريق إسحاق ابن عبدالله بن أبي طلحة عن أنس بن مالك فذكره .

دەستی ، (أنس) فەرمووی : پێغەمبەری خوام بینی ﷺ بەدوای کولەکەی دەوروبەری لەگەنەکەدا دەگەڕا ، بۆیە منیش لەو ڕۆژەوە بەردەوام حەزم لە کولەکەیە ٠

قال أبوطالوت : دخلتُ على أنس بن مالك _ رضي الله عنه _ وهو يأكل القَرْع ، ويقول : يالكِ من شجرةٍ ما أحبَّك إليَّ لحُبِّ رسول الله ﷺ إيَّاك[٦٥٠]

(أبو طالوت) دەڵێت : چوومە دیدەنی (أنس)ی کوڕی (مالك) _ خوای لێ ڕازی بێت _ لەو کاتەدا کولەکەی دەخواردو دەیفەرموو : ئای کە درەختێکی خۆشەویستی بەلامەوە لەبەر ئەوەی پێغەمبەری خوا ﷺ خۆشی دەوێی ٠

لە (الغَيْلانيَّات)دا هاتووە : لە (هشام)ی کوڕی (عروة)ەوە ، لە باپیەوە ، لە خاتوو (عائشة)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ پێی فەرمووم : ئەی (عائشة) ئەگەر مەنجەڵێکت کوڵاند ، کولەکەی زۆر تێبکە ، چونکە دڵی خەمبار بەهێز دەکات ٠

کوولەکە : ساردو تەڕە ، خۆراکێکی کەم بەجەستە دەبەخشێت ، خێرا دێتە خوارەوە ، ئەگەر پێش هەرسکردن خراپ نەبێ ، خەڵتەیەکی ستایشکراوی چاکی لێ دروست دەبێ ، لە خاسیەتەکانی تری ئەوەیە کە خەڵتەیەکی ستایشکراوی چاك بەهاوشێوەی ئەوەی لە کەڵیدایە دروست دەکات ، بۆیە ئەگەر لە گەڵ خەرتەلەدا (الخردل) بخورێت ، خەڵتەیەکی توونی لێ دروست دەبێ ، لە گەڵ خوێدا خەڵتەیەکی سوێر ، لە گەڵ قەبزکاردا قەبزکار ، ئەگەر لە گەڵ بەهێدا بخورێت خۆراکێکی چاك بەجەستە دەبەخشێ ٠

---

[٦٥٠] _ ضعيف الإسناد : أخرجه الترمذي (١٨٤٩) بإسناده عن أبي طالوت فذكره ٠

كولەكە نەرم وناسکەو خۆراکێکی تەڕی بەڵغەمی بەجەستە دەبەخشێ ، بۆ لەش گەرم و تاداران بەسوودەو ، بۆ ئەوانەی تووشی سەرما بوونەو ، ئەوانەش کە بەڵغەمیان بەسەردا زاڵ بووە گونجاو نی یە ، ئاوەکەی تینوێتی دەشکێنێت ، سەرئێشەی گەرم لادەبات ئەگەر بخورێتەوە یا خود سەری پێ بشۆردرێت ، سك ڕەوان دەکاتەوە هەرچۆنێك بەکار بێت ، لەش گەرم وتاداران بەهیچ شتێکی تری وەکو کولەکە چارەسەر ناکرێن و ، هیچ شتێکیش وەکو ئەو خێرا سوود ناگەیەنێت · لە سوودەکانی : ئەگەر هەویری تێهەڵسوێنرێت و ، لە فڕن یاخود لە تەنوردا ببرژێنرێت و ، ئاوەکەی دەرهێنرێت و لە گەڵ هەندێ خواردنەوەی ناسك و خۆشدا بخورێتەوە ، تای گەرم دادەمرکێنێتەوەو ، تینوێتی دەشکێنێت و ، خۆراکێکی چاك بەجەستە دەبەخشێت ، ئەگەر لە گەڵ (ترنجبین)و([٦٥١]) مورەبای بەهێدا بخورێتەوە (صفراء)ی پەتی ڕەوان دەکاتەوە ·

ئەگەر کولەکە بکوڵێندرێت و ، ئاوەکەی لە گەڵ هەندێك لە هەنگوێن و ، کەمێك لە (نطرون)دا بخورێتەوە ، بەڵغەم و (مِرَّة) بەیەکەوە دەکاتە دەرەوە ، ئەگەر بکوترێت و پێچەرێکی (ضماد) لێ دروست بکرێت و بخرێتە سەر تەپڵی سەر ، بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکانی مێشك بەسوود دەبێ ·

ئەگەر توێکڵەکەی بگوشرێت و ، ئاوەکەی لە گەڵ ڕۆنی گوڵدا (دهن الورد) تێکەڵ بکرێت و ، بتکێنرێتە گوێ ، بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکان بەسوود دەبێ ، توێکڵەکەی

---

[٦٥١] ـ ترنجبين : شەونمێکە لە ئاسمانەوە دادەبەزێ و لە هەنگوێن دەچێ ، ووشکەو خۆشەو زیاتر بەسەر درەختی (الحاج)دا دەبارێت کە لە شام و خۆراسان دەڕوێت ، ئەم درەختە گەڵاکانی سەوزن و گوڵەکانی سورن و بەر ناگرێت ، چاکترینیشی سپیە خوراسانیەکەتی کە مامناوەندە لە گەرمی و ساردیدا ، بەسوودە بۆ تا زۆر گەرمەکان ، سینك شێدار دەکات و ، بۆ لەش گەرم وتاداران بەسوودە ئەگەر بخرێتە نێو ئاوی هەڵوژەو ترێ وە ، بڕوانە : الجامع لمفردات الأدوية والأغذية ، ابن البيطار * وەرگێڕ ·

بەسوودە بۆ هەڵئاوسانە گەرمەکانی چاو و ، جومگەژانی گەرم ، زۆر بەسوودە بۆ خاوەن میزاجە گەرمەکان و لەش گەرم و تاداران ، هەرکات ڕێکەوتی خەڵتەیەکی خراپی نێو گەدەی کرد ، دەگۆڕێت بۆ سروشتی ئەو تێکەڵاوە خراپەو ، خراپ دەبێ و ، لە جەستەدا خەڵتەیەکی خراپ دروست دەکات و ، زیانەکانیشی بە سرکە (المرّيّ) دوردەخرێتەوە ٠

بەگشتی : کولەکە نەرم وناسکترین خۆراکەکانەو ، لە هەمووشی زیاتر کارتێکراو دەبێ ، لە (أنس)ەوە _ خوای لێ ڕازی بێت _ دەگێڕنەوە فەرموویەتی : پێغەمبەری خوا ﷺ بەزۆری دەیخوارد٠

چەند بەشێکی جیاواز :
لە ئامۆژگاری بەسوود دەربارەی چارەسەرکردن و چارەسازی :

وام بەلاوە چاك بوو باسکردنی ئەم دەروازەیە بەبەشێکی کورتی زۆر بەسوود لە پارێزو ، ئامۆژگاری گشتی بەسوود کۆتای پێ بێنم بۆ ئەوەی سوودی کتێبەکە تەواو بێت ٠

بەشێکم لە کتێبی (المحاذیر)ی (ابن ماسَوَیْه) بینی بەبێژەی خۆی دەینوسمەوە ، دەڵێت :

هەرکەس چل ڕۆژ پیازی خواردو تووشی پەڵەو سورهەڵگەڕان بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ، هەرکەس خوێنی گرت و ، پاشان شتی سوێری خواردو تووشی بەڵەکی و گەڕی بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات *

هەرکەس لە گەدەیدا هێلکەو ماسی کۆکردەوەو ، تووشی ئیفلیجی یاخود دەم خواربوون بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات *

هەرکەس شیرو (النبیذ)ی لە گەدەیدا کۆکردەوەو ، تووشی بەڵەکی و جومگەژان بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس خەونی بینی و ، خۆی نەشت تا لە گەڵ خێزانەکەیدا جووت بوو ، پاشان منداڵێکی شێت یاخود ناتەواوی بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس هێلکەی کوڵیوی سارد بۆوەی خوارد ، تا تێر بوو ، پاشان تووشی نەخۆشی تەنگەنەفسی (ربو) بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس لە گەڵ خێزانەکەیدا جووت بوو و ئارامی نەگرت تاوەکو بەتەواوی خاڵی بێتەوەو ، تووشی بەرد بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

هەرکەس بەشەو تەماشای ئاوێنەی کردو ، تووشی دەم خواربوون بوو ، یا تووشی دەردێك بوو ، با تەنها سەرزەنشتی نەفسی خۆی بکات ٠

بەشێك : سەبارەت بە ئاگادارکردنەوە لە کۆکردنەوەی نێوان هێلکەو ماسی :

(ابن بَخْتَیْشُوع) دەڵێت : پارێزبکە لەوەی هێلکەو ماسی لە خواردندا کۆبکەیتەوە ، چونکە نەخۆشیەکانی (القولنج) و مایەسیری و ددان ئێشە دروست دەکات ٠

بەردەوام خواردنی هێلکە پڵەو سورهەڵگەڕان لە دەم و چاودا دروست دەکات ، خواردنی سوێری و ماسی سوێرو خوێن گرتن پاش خۆشتن بەڵەکی و گەڕی دروست دەکەن ٠

بەردەوام خواردنی گورچیلەی مەڕ میزڵدان پەك دەخات ·

خۆشتن بەئاوی سارد پاش خواردنی ماسی پاراو و تازە ئیفلیجی دروست دەكات ·

جووتبوونی ژنی بێنوێژ نەخۆشی گولیی دروست دەكات ·

جووتبوون بەبێ ئەوەی لە پاشیدا خۆی بشوات بەرد دروست دەكات ·

درێژی مانەوە لە درەچەدا نەخۆشی قورس دروست دەكات ·

(أبقراط) دەڵێت : كەمكردنەوەی زیانبەخش ، لە زۆر بەكارهێنانی شتی بەسوود چاكترە ، هەروەها دەڵێت : تەندروستی خۆتان بەردەوام بكەن بەوازهێنان لە تەمەبەڵی بەرامبەر بە ماندووبوون ، هەروەها بەوازهێنان لە سك پڕكردن لە خواردن و خواردنەوە ·

كەسانێك لە دانایان گوتویانە : ئەو كەسەی تەندروستی دەوێ ، با خۆراكەكانی چاك بكات ، با لەسەر پاكی و برسێتی بخوات ، لەسەر تینویەتی ئاو بخواتەوە ، با كەم ئاو بخواتەوە ، لە دوای خواردن با ڕاكشێت ، لە دوای خواردنی شێوان با ڕێ بكات ، نەنوێت تا دەچێتە ئاودەست ، با وریابێ پاش تێربوون نەچێتە گەرماوەوە ، وە جارێك لە هاویندا لە دەجاری زستان چاكترە ، خواردنی گۆشتی ووشكراوە بەشەو یارمەتیدەرە بۆ نەمان ، جووتبوونی پەكەوتووان تەمەنی زیندووان پیر دەكات و ، جەستەی تەندروستان نەخۆش دەخات ·

ئەمانەی سەرەوە لە (علي)ی كوڕی (أبي طالب)ەوە باسكراوە ، بەڵام (صحيح) نی یەو ، لەڕاستیدا هێندێكی گوفتاری (الحارث)ی كوڕی (كَلَدَة)ی پزیشكی عەرەب و ، كەسانی دیكەیە ·

(الحارث) دەڵێت : هەرکەس مانەوەی پێخۆشە _ مانەوەش نی یە _ با زوو خـوارنی نیـوەڕۆ بخـوات ، پەلـەی خـواردنی شـێوان بکـات ، بـا پۆشـاکەکانی سـووك بکـات ، جووتبوونی ژنان کەم بکاتەوە ٠

(الحارث) دەڵێت : چوار شت جەستە دەڕۆخێنێت : جووتبـوون لـە سـەر زۆرخـۆری ، گەرماوکردن پاش تێربوون ، خواردنی گۆشتی ووشکراوە ، جووتبوونی بەساڵاچوو ٠ کاتێ (الحارث) هاتە سەرەمەرگ خەڵك لە چواردەوری کۆبۆونـەوەو ، پێیـان گـووت : فـەرمانی شتێکمان پێ بکە پاش تۆ سوودی لێ ببینین ٠ گـووتی : لـە ژنـان بـەدەر لـە کیـژی لاو و شۆخ و شەنگ مەخوازن ، میوە مەخۆن تـەنها لـە کـاتی پێگەشتنیدا نـەبێ ، با کەسـتان چارەسەر نەکات هەتاوەکو جەسـتەی توانـای بەرگـەگرتنی نەخۆشیەکەی هەیـە ، هـەموو مانگێك گەدەتان پاك بکەنەوە ، چونکە بەڵغەم دەتوێنێتەوە ، (المِرَّة) ناهێڵێـت ، ئەگـەر کەسێکتان خـواردنی خـوارد ، پـاش خواردنەکـەی با سـەعاتێك بنـوێ ، ئەگـەر خـورادنی شێوانی خوارد با چل هەنگاو ڕێ بکات ٠

پاشایەك بە پزیشکەکەی گووت : پێدەچێ تۆ بۆ من نـەمێنیت ، وەسـفێکم بـۆ بکـە بـۆ ئەوەی لە تـۆوە وەریگـرم ، پزیشـکەکەش گـووتی : بـەدەر لـە کچـی لاوو شـۆخ و شـەنگ مەخوازە ، بـەدەر لـە گۆشـتی ئاژەڵی تەمـەن کـەم و پـارو گۆشـتی تـر مـەخۆ ، دەرمـان مەخۆرەوە مەگەر بۆ نەخۆشی ، میوە مەخۆ مەگەر پاش پێگەشتنی ، خۆراك چـاك بجـوو ، ئەگەر بەڕۆژ خۆراکت خوارد هیچی تێدا نی یـە بنـووی ، ئەگـەر بەشـەو خۆراکـت خـوارد مەنوو تا ڕێ دەکەیت ئەگەرچی پەنجا هەنگاویش بێت ، خۆراك مەخۆ تـا برسـیت دەبـێ ، خۆت ناچار مەکە بۆ جووتبوون ، میـز ڕامـەگرە ، لـە گـەرماو وەرگـرە پـێش ئـەوەی لێـت وەرگرێت ، خواردن مەخۆ و گەدەت خۆراکی تێدا بێ ، دورکەوەرەوە لە خـواردنی ئـەوەی ددانەکانت توانای جوواندنی نی یەو ، پاشان گەدەشت توانای هەرسکردنی نـابێ ، هـەموو

هەفتەیەك جارێك خۆت بڕشێنەرەوە بۆ پاككردنەوەی جەستەت ، چاكترین گەنجینەی جەستەت خوێنە ، بۆیە لە كاتی پێویستیدا نەبێ دەری مەهێنە ، بچۆرە گەرماوەوە ، چونكە شتگەلێك لە چینەكانەوە دەردەهێنێت كە دەرمانەكانی پێ ناگات بۆ دەرهێنانیان.

پێشەوا (الشافعي) فەرموویەتی : چوار شت جەستە بەهێز دەكەن : خواردنی گۆشت ، بۆنكرنی بۆنی خۆش ، زۆر خۆشتن بەبێ جووت بوون ، پۆشینی كەتان ·

چوار شت جەستە لاواز دەكەن : زۆر جووتبوون ، زۆری خەم و پەژارە ، زۆری ئاوخواردنەوە بەسكی خاڵی ، زۆر خواردنی شتی ترش ·

چوار شت چاو بەهێز دەكەن : دانیشتن بەرامبەر بە كەعبە ، چاو ڕەشتن لە كاتی نووستندا ، تەماشاكردنی سەوزایی ، پاككردنەوەی شوێنی دانیشتن ·

چوار شت چاو لاواز دەكەن : تەماشاكردنی پیسی ، لەخاچدراو ، ئەندامی زاوزێی ژن ، دانیشتن بە پشتێكردنی كەعبە ·

چوار شت جووتبوون زیاد دەكەن : خواردنی مەلی بچووك و چۆلەكە ، (الأطريفل) ، فستق ، (الخروب)[٦٥٢]·

چوار شت ئەقڵ وژیری زیاد دەكەن : وازهێنان لە گوفتاری زیاد ، سیواك كردن ، دانیشتن لە گەڵ پیاوچاكاندا ، دانیشتن لە گەڵ زانایاندا ·

---

[٦٥٢] _ الخروب : درەختێكی هەمیشە سەوزەو ، نزیكەی (١٥)متر بەرز دەبێتەوە ، درێژی بەری ئەم درەختە هەندێ جار دەگاتە (٣٠)سم ، بەری ئەم دەرختە كە پێدەگات دەخورێت و ، دەشكرێت بە شەربەت و ، لە هەندێ وەڵاتانیش دەكرێتە ئاردو ، سوودو كەڵكی ئێجگار زۆرە ، بڕوانە : http://www.thapro.net ، وەرگێڕ·

(أفلاطـون) دەڵێـت : پێـنج شـت جەسـتە لاواز دەكـەن و لەوانەشـە بكـوژن : دەسـت كـورتی ، جیابوونـەوە لـە خۆشەویسـتان ، ڕق و خـەم وخـەفت خـواردن ، قبوڵنـەكردنی ئامۆژگاری ، پێكەنینی نەفامان بە ئاقڵ وژیران ٠

پزیشكەكەی (المأمون) دەڵێت : چەند خەسڵەتێك بەكاربێنەو ، ئەو كەسەی بیپارێزێت شایستەی نەخۆش نەكەوتنە جگە لـە مـردن : خـۆراك مـەخۆ لـە كاتێكدا خـۆراكی تـر لـە گەدەتدا بوو ، دووركەوەرەوە لە خواردنێك ددانەكانت لە جووینیدا ماندوو بێت و ، پاشـان گەدەشت بێتوانـابێ لـە هەرسـكردنیدا ، دوركـەوەرەوە لـە زۆر جووتبـوون ، چـونكە نـورو ڕۆشنایی ژیان دەكوژێنێتەوە ، دوركەوەرەوە لە جووتبوونی بەساڵاچـوو ، چـونكە مردنـی كوتـوپڕت تـووش دەكـات ، دوركـەوەرەوە لـە خـوێن گـرتن (الفصـد) مەگـەر لـە كـاتی پێویستیدا ، لە هاویندا خۆت بڕشێنەرەوە ٠

لە گوفتارە كورت و مانا زۆربەخشەكانی (أبقراط) : هەموو زۆرێـك دوشمـن و ناحـەزی سروشتە ٠

بـە (جـالینوس)یـان گـووت : بـۆ نـەخۆش ناكـەوی ؟ ، گـووتی : چـونكە نێـوان دوو خۆراكی خراپم كۆنەكردۆتەوە ، خۆراكێكم نەخواردووە بەسەر خۆراكێكی تردا ، خۆراكێكم لە گەدەمدا ڕانەگرتووە ئەگەر هەستم كردبێ تووشی زیانم دەكات ٠

چوار شت جەستە نەخۆش دەخەن : زۆر قسەكردن ، زۆر نووستن ، زۆر خواردن ، زۆر جووتبوون ٠

چونكە زۆر قسەكردن : هەڵدەستێ بە كەمكردنەوەی مۆخ و كرۆكی مێشك و لاوازكردنی

زۆر نووستن : دەم و چاو زەرد هەڵدەگەڕێنێت ، دڵ كوێر دەكات ، چاو دەوروژێنێت ، تەمبەڵ دەكات بەرامبەر بەكاركردن ، تەڕوشێداری لە جەستەدا دروست دەكات ٠

زۆر خواردن : دەمی گەدە خراپ دەكات ، جەستە لاواز دەكات ، بای چڕو ، نەخۆشی گران دروست دەكات ٠

زۆر جووتبوون : جەستە دەڕوخێنێت ، هێزەكان لاواز دەكات ، تەڕی و شێی جەستە ووشك دەكاتەوە ، دەمار شلْ دەكاتەوە ، كونیلەی داخراو دروست دەكات و ، زیانەكانی هەموو جەستە دەگرێتەوە ، بەتایبەت بەمێشك لەبەر زۆری ئەو ڕوحە نەفسانیەی لێی شێیی دەكاتەوە ، لاوازكردنەكەی لە لاوازكردنی هەموو دەرهاوێشتەكانی تر زۆرترەو ، لە گەوهەوری ڕوحیش شتێكی زۆر دەكاتە درەوە ٠

چاكترینیشی ئەوەیە ئەگەر شەهەوەت و ئارەزووی ڕاستی مرۆڤ ڕێكەوتی وێنەو شێوەیەكی جوانی لاوی شۆخ و شەنگی حەڵاڵ بكات ، هەروەها میزاجی گەرم و تەڕو شێدار بێت ، ماوەیەك بێت جووتبوونی ئەنجام نەدابێ ، دڵی لە دڵەڕاوكێ و مەشغولبوونی نەفس خاڵی بێت ، زێدەڕۆی تێدا نەكات ٠

پێویستە جووتبوونەكەی لە گەڵ ئەم كارانەدا ئەنجام نەدات ، وەكو سك پڕكردنی زۆر ، برسێتی و سك خاڵی بوون ، دەرهاوێشتن ، وەرزشێكی تەواو ، زۆر گەرمابوون ، سەرمابونێكی زۆر ، بۆیە ئەگەر ئەم دە شتەی تێدا ڕەچاو كرد ، سوودێكی زۆری لێوەردەگرێت ، هەر دانەیەكیش لەوانەی سەرەوە ڕەچاو نەكرا زیانێكی تووش دەبێ بەگوێرەی ڕەچاونەكردنی ئەو شتە ، ئەگەر هەمووشی یاخود زۆربەی ڕەچاونەكرا ، ئەوا تیاچونێكی دەستوبردە ٠

بەشێك : سەبارەت بەوەی كە پارێزكردنی زۆر وەكو تێكچونە لە نەخۆشیدا :

پارێزكردنی زۆر لە تەندروستیدا ، هاوشێوەی تێكچونە لە نەخۆشیدا ، بەڵام پارێزكردنی مامناوەند بەسوودە٠

(جالینوس) بەهاوەڵانی خۆی گووت : دووركەونەوە لە سێ شت و ، چوار شت بەكاربێنن ، ئیتر ناچاری پزیشك نابن : دوركەونەوە لە گەردوخۆڵ ، دووكەڵ ، بۆنكردوو ٠ چەورو ، بۆن خۆش و ، حەلواو ، گەرماویش بەكاربێنن ، لە سەرووی تێربونتانەوە مەخۆن ، بە (الباذروج)و ڕێحانە ددان پاك مەكەنەوە ، بە ئێواران گوێز مەخۆن ، ئەو كەسەی هەڵامەتی هەیە با لەسەر پشتی نەنوێت ، ئەو كەسەی خەمبارە با شتی ترش نەخوات ، ئەو كەسەی خوێنی گرتووە با خێرا ڕێنەكات ، چونكە دەیخاتە مەترسی مردنەوە ، ئەو كەسەی چاو دەیەشێت بەخۆی نەڕشێنێتەوە ، لە هاویندا گۆشتی زۆر مەخۆن ، كەسی تووشبوو بەتاو لەرز با لەبەر هەتاو دانەنیشێت ، دوركەونەوە لە بایجانی كۆنی تۆودار ، ئەو كەسەی بەزستانان پەرداخێك ئاوی گەرم بخواتەوە ، لە نەخۆشی وە بەدور دەبێ ، ئەو كەسەی لە گەرماودا توێكڵی هەنار بەجەستەیدا بهێنێت ، لە گەڕی و ئاڵووشی بەدور دەبێ ، ئەو كەسەی پێنج گوڵی شلێر (سَوْسِنات) لە گەڵ (مصطكي رومي)و ، عودی خاوو (عود خام) ، میسكدا بخوات ، بەدرێژای تەمەنی گەدەی لاواز نابێ و خراپیش نابێ ، هەركەس تۆوی كاڵەك لە گەڵ شەكردا بخوات ، بردی نێو گەدەی پاك دەكاتەوەو ، سوتانەوەی میز ناهێڵێت ٠

بەشێك : سەبارەت بەهەندێ پارێزو ئامۆژگاری پزیشكی :

چوار شت جەستە دەڕۆخێنن : خەم ، دلگرانی ، برسێت ی ، شەوبێداری ٠

چوار شت دلّ شادومان دەكات : تەماشاكردنی سەوزایی ، تەماشاكردنی ئاوێك كە ڕێ دەكات ، خۆشەویست ، بەروبوم ٠

چوار شت چاو تاریك دەكات : ڕێكردن بەپێی پەتی ، ڕۆژكردنەوەو ئێواركردن بەڕووی بێزراوو ڕەزەقورس و دوژمن ، زۆر گریان ، زۆر تەماشاكردنی خەتی وورد ٠

چوار شت جەستە بەهێز دەكات : پۆشینی پۆشاكی نەرم ، چونە گەرماوی مامناوەندەوە ، خواردنی خۆراكی چەورو شیرین و خۆش ، بۆنكردنی بۆنی خۆش ٠

چوار شت دەم و چاو ووشك دەكەن و ، جوانی و گەشاوەیی و ڕێك و پێكی ناهێلّن : درۆ ، بێ ئابڕووی ، زۆر پرسیاركردن بەبێ زانین ، زۆر داوێن پیسی ٠

چوار شت سەربەرزی و گەشاوەیی دەم و چاو دروست دەكەن : پیاوەتی ، وەفاداری ، بەخشندەیی ، لەخواترسان ٠

چوار شت ڕقین و قین و نەویستراوی دەهێنن : خۆبەزلزانین ، ئێرەیی بردن ، درۆكردن ، فیتنەیی وكاری قسەهێنان و بردن ٠

چوار شت ڕۆزى دەهێنن : شەونوێژى ، زۆرى ئیستغفارو داواى لێخۆشبوون لە بەرەبەیاندا ، زۆرى خێروچاکەدارى کردن ، زیکرو یادکردنەوەى خواى تعالى لە سەرەتاو کۆتاى ڕۆژدا ٠

چوار شت ڕۆزى قەدەغە دەکەن : بەیانى خەو ، کەمى نوێژکردن ، تەمبەڵى ، خیانەت کردن ٠

چوار شت زیان بەتێگەشتن و ئەقڵ دەگەیەنن : بەردەوام خواردنى شتى ترش و میوە ، نووستنى سەر پشت ، خەم ، خەفەت ٠

چوار شت تێگەشتن زیاد دەکەن : ئارمى و خاڵیبونى دڵ ، کەمى سك پڕکردن لە خواردن و خواردنەوە ، چاکى چارەسازى خۆراك بە شتە خۆش و شیرین و چەورەکان ، کردنە دەرەوەى پاشەڕۆ قورسکارەکانى جەستە ٠

ئەوانەى زیان بە ئەقڵ دەگەیەنن : بەردەوام خواردنى پیاز ، پاقلە ، زەیتون ، بایجان ، زۆر جووتبوون ، تەنیایى ، بیرکردنەوەکان ، سەرخۆشى ، زۆر پێکەنین ، خەم ٠

کەسانێك لە چاودێران گووتویانە : لە سێ کۆڕ بڕام ، هیچ هۆیەکم بۆ ئەوە نەدۆزیەوە بەدەر لەوەى لە یەکێکى ئەو ڕۆژانەدا زۆر بایجانم خواردبوو ، ڕۆژێکیشیان زۆر زەیتونم خواردبوو ، زۆر پاقلەشم خواردبوو لە سێ یەمدا.

بەشێك : سەبارەت بە نهێنی و ڕاستیگەلێك كە هیچ كەس ئەندازەو ڕێزی نازینێت بەدەر لە كەسانێك كە تێگەشتنێكی چاكیان هەیە :

كۆمەڵێكی بەسوودمان لە بەشەكانی پزیشكێتی زانستی و كرداریمان خستەڕوو ، لەوانەیە كەسی بینەر تەنها لەم كتێبەدا نەبێ زۆرێكی دەست نەكەوێت ، نزیكی نێوان ئەوەو شەریعەتیشمان پێ پیشانداى ، وە نیسبەتی پزیشكێتی پزیشكان بە پزیشكێتی پێغەمبەری خوا ﷺ كەمترە لە نیسبەتی پزیشكێتی نازان و بەساڵاچووان بە پزیشكێتی پزیشكان ٠

كارەكە لەسەررووی ئەوەوەیە كە باسمان كرد ، زۆر گەورەتریشە لەوەی وەسفمان كرد ، بەڵام ئەوەی باسمان كردووە ئاگاداركردنەوەیەكە بەكەم بۆ ئەو شتە زۆرانەی لە دواوەیەوە دێت ، ئەو كەسەی خوای تعالی زرنگی و كارامەیی پێنداوە لەسەر وردەكاری ، یا ئەو جیاوازیە گەورەیەی كە لە نێوان هێزی پشتگیریكراو بە سروش لە لایەن خوای پەروەردگارەوەو ، ئەو زانستەی بە پێغەمبەرانی بەخشیوەو ، ئەو ئەقڵ و زرنگیەی پێی بەخشیون و لە نێوان هێزی كەسانی ئاسایی دیكەدا بزانێت ٠

پێدەچێ كەسانێك بڵێن : پەیوەندی ڕێنمای و ڕێبازی پێغەمبەری خوا ﷺ و ، باسكردنی هێزی دەرمان و ، یاساكانی چارەسەرو ، چارەسازیی كاروباری تەندروستی بەم دەروازەیەوە چیە ؟

ئەم گوفتارە كەمتەرخەمی ئەم كەسە دەنوێنێت سەبارەت بە تێگەشتنی ئەوەی كە پێغەمبەری خوا ﷺ هێناویەتی ، چونكە بەڕاستی ئەمەو دوو ئەوەندەو ئەوەندەو

ئەوەندەش تەنها بەشێکی کەمە لەوەی هێناویەتی و ، ڕێنمای و چاوساغی بۆ کردوەو ، سەلماندویەتی و ڕێی نیشان داوین بۆ پەی پێبردنی ، چاکی تێگەشتن لە خواو پێغەمبەرەکەیەوە ، بەشێکە لەو نیعمەتانەی کە خوای گەورە بەئارەزووی خۆی بەهەندێ کەسی دەبەخشێ ٠

پاشان هەر سێ بنچینەکانی پزیشکیمان لە قورئاندا بۆ خستیتەڕوو ، چۆن نکۆڵیی لەوە دەکەی کە شەریعەتی نێردراو بۆ چاکەکاریی دونیاو ڕۆژی دوای " چۆنیەتی چارەسەری جەستەش لەخۆ بگرێت ، وەکو ئەوەی کە چۆنیەتی چارەسەری دڵانیش لەخۆ دەگرێت ، دڵنیابن شەریعەت ڕێی پاراستنی تەندروستی و ، چۆنیەتی دورخستنەوەی نەخۆشێکانمان پێشان دەدات " بەڕێگەگەلێکی گشتی ، وردەکاریەکەشی بۆ ئەقڵ و ژیریی ڕاست و تەندروست و ، فیترەتی پاکی خەڵك هێشتۆتەوە ، شەریعەت ئەومان بە بەکارهێنانی ڕێگاکانی (القیاس)و ئاگادارکردنەوەو ئاماژەبۆکردن بۆ دەخاتەڕوو ، وەکو ئەوەی لە زۆر مەسەلەی لقەکانی فیقهدا پیادەی کردووە ، بۆیە لەو کەسانە مەبە کە ئەگەر شتێکیان نەزانی دژایەتی دەکەن ٠

ئەگەر کەسێك خوای تعالی تێگەشتن و دانایی تەواوی لە کتێبی خواو سونەتی پێغەمبەرەکەیدا پێبەخشی ، لە گەڵ تێگەشتنی تەواو لە دەقەکان و پێویستیەکانیاندا ، ئەوا چیتر پێویستی بە گوفتارێکی تری جگە قورئان و سوونەت نابێ و ، دەشتوانێت تێکڕای زانستە ڕاست و دروستەکان لەوانە هەڵهێنجێنێت ٠

تەوەری تێکڕای زانستەکان لە سەر ناسینی خواو فەرمان و خوڵقاندنی وەستاوە ، ئەوەش بە پێغەمبەران سپێردراوە _ صلوات الله وسلامه علیهم _ ، چونکە ئەوان زاناترین

خەڵكی خوای گەورەن بەخواو فەرمان و خوڵقاندن و حیكمەت و دانایی لە بەدیهێنراوان و كاروبارەیدا ٠

پزیشكێتی شوێنكەوتوانیان : لە پزیشكێتی كەسانی دیكەی جگە لەوان ڕاستو بەسوودترە ، وە پزیشكێتی كۆتاو سەرگەورەو پێشەوایان محمد _ صلوات الله وسلامه علیه و علیهم _ : تەواوترین پزیشكێتی و ڕاسترین و بەسوودترینیانە ٠

هیچ كەسیش ئەمە نازانێت تەنها ئەو كەسانە نەبێ كە پزیشكێتی خەڵكانی تر دەزانی و پزیشكێتی پێغەمبەریش دەزانێ و ، پاشان تەماشا دەكات تا بزانێت كامیان سەنگینترە ، ئەوكاتە جیاوازی نێوانیانی بۆ دەردەكەوێت ، شوێنكەواتوانی پێغەمبەر ڕاسترین و تەندروستیترین ئومەتان بوون لە ڕووی ئەقڵ و فیترەتەوە ، زانستیشیان لەهەمووی گەورەترە ، لەهەمووشی لە هەقەوە نزیكترن ، چونكە لە نێو ئومەتاندا چاكترین بەدیهێنراوانی خوای گەورەن ، وەكو چۆن پێغەمبەرەكەشیان چاكترینی پێغەمبەرانە ، ئەو زانستەی پێی بەخشیون و ، ئەو میهرەبانی و دانایەی پێی داوەن هیچ كەسی تر ناتوانێت بگات بە ئاستیان.

وقد روى الإمامُ أحمد في مسنده : من حديث بَهْزُ بْنُ حَكِيمٍ ، عَنْ أَبِيهِ ، عَنْ جَدِّهِ _ رضي الله عنه _ قَالَ : سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ : ((إِنَّكُمْ تُوَفُّونَ سَبْعِينَ أُمَّةً أَنْتُمْ خَيْرُهَا وَأَكْرَمُهَا عَلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ))([٦٥٣]).

واتە : لە (بَهْزُ)ی كوڕی (حَكِيمٍ)ەوە ، لە بابییەوە ، لە باپیریەوە _ خوای لێ ڕەزای بێت _ فەرموویەتی : ((ئێوە لە پاش حەفتا ئومەتەوە هاتوون ئێوە لە هەمووی

[٦٥٣] _ إسناده حسن : أخرجه أحمد (٥ / ٥) ، والترمذي (٣٠٠١) ، وحسنه الألباني في صحيح الجامع (٢٣٠١) .

خێرترو بەڕێزترن بەلای خوای _ عزّوجلّ _ەوە)) ٠ لێرەوە شوێنەواری ڕێزی ئەم ئومەتە بەلای خوای گەورەوە لە بوارەکانی زانست و ئەقڵ و ، میهرەبانی و فیترەتەوە دەردەکەوێت ، ئەو ئومەتەیە کە زانست و ئەقڵ و ، کردەوەو پلەی ئومەتانی پێشویان خرایە پێش دەست و ، بەوەش زانست و میهرەبانی و ئەقڵیان زیاد بوو سەرەڕای ئەوەی خوای تعالی پێی بەخشیون.

بۆیە میزاج و ، سروشتی خوێنی ، بوبە بەشیان و ، بەوەش ئەقڵ و ئازایەتی وتێگەشتن و فریاکەوتن و دڵشادی و شادومانیشیان بەسەر عەرەبدا زاڵ بوو ٠ (الصفراوي)یش بوبە بەشی جولەکەو ، و بەوەش خەم و خەفەت و دڵتەنگی و سووکی و ڕیسوای بەسەر جولەکەدا زاڵ بوو ، بەڵغەمیش بوبە بەشی گاورەکان و بەوەش تووشی گێلی و ، کەم تێگەشتن کەم زیرەکی بوون ٠

ئەمەش نەهێنی و ڕاستیگەلێکە لە ڕاستیدا تەنها ئەو کەسانە ئەندازەو ڕێزی دەزانن کە تێگەشتنێکی چاك و ، ئەقڵێکی وردو ، زانستێکی زۆری هەیەو ، دەزانی خەڵکی چیانەو لە چیدان ٠ وبالله التوفيق.

کتێبی ((الطب النبوي)) دانراوی پێشەوای بەناوبانگ (ابن القيم الجوزية) تەواو بوو

بە فەزڵ و پشتیوانی خوای تعالى

بەشی وێنەکان

ناوەڕۆك